
3 1761 08098200 2

SLOVENSKÁ ČÍTANKA.

Pre nižšie gymnasia

sostavil

Emil Černý,

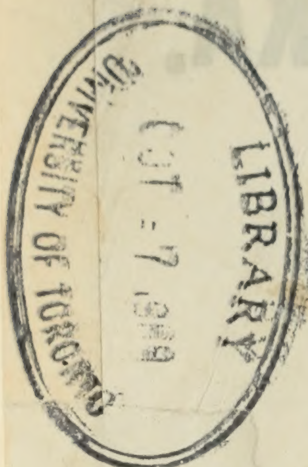
professor na kr. kat. vyšš. gymn. baňsko-bystrickom.

DIEL II.

MATIČNÝCH SPISOV ČÍSLO 3.

V B. Bystrici 1865.
na sklade u Eugena Krčméryho,
matičného kníhkupca.

Tlač Karola Gorîška vo Viedni.

Obsah dielu druhého.

Časť prvá. Články básnické.

I. Básnictvo výpravné (epické).

a. Hrdinské básne (eposy).

b. Spevy bohatierske.

c. Ballády.

d. Romance.

e. Básne opisné.

Strana

f. Básne náučné (didaktické).

α. Bájky.

β. Parabola.

γ. Inotajka (allegoria).

δ. Iskrice (epigrammy).

g. Básne mravoličné.

α. Selanky (idylly).

β. Mravokárnica (satira). Prostomluvný článok č. 162.

II. Básnictvo citné (lyrické).

a. Hymny.

b. Ódy.

c. Žalospevy (elegie).

d. Piesne rozličné.

III. Básnictvo predstavné (dramatické).

a. Smutnohra (tragoedia).

b. Činohra (Schauspiel).

c. Veselohra (comoedia).

d. Spevohra (opera).

Časť druhá. Články prostomluvné.

A. Články vedecké.

I. Dejepis (historia).

Strana

β. **Rastlinopis** (botanica).

γ. **Nerastopis** (mineralogia).

b. Človekopis (physiologia).

c. Silozpyt (physica).

d. Zemezpyt (geologia).

III. Pojednania (úvahy).

B. Články zábavno-poučné.

IV. Životopisy (biographie).

a. Nevlastné.

b. Životopis vlastný (autobiographia).

Strana

V. Povahopisy (charakteristiky).

VI. Opisy.

VII. Cestopisy.

VIII. Povesti.

a. Svetské.

b. Svätopovesť (legenda).

IX. Mravokárnica (satira).

C. Reči.

Časť prvá.

Články básnické.

I. Básnictvo výpravné (epické).

a. Hrdinské básne (eposy).

1. *Z básne:* **Pád Miliducha.**

(Zo života Slovanov polabských.)

Sídu sa srbskí kniežatá a lesi
Od bystrej Odry, Laby i od Sály,
Ktorých tu bodrí, bojoslavní Česi,
Silní Ľutici tam obmedzovali;
Sídu sa spolu a múdre sa radia:
Koho na srbských kmenov trón posadiť?
Nemôžu ale dlho sa uradiť —
Napokon samým bohom výrok dadia.

Zažnú sa žertvy, skloní vekom suchá
Žrecova noha sa pred modlou boha,
Z úst žreca sype modlitba sa mnohá —
A výrok hlási: kráľa *Miliducha!*

Pokojnou orbou a kupectvom pilným,
Neznajúc pritom podvod a klam lichý,
Súc v prácach ťažkých, mozoľných len silným,
Trávi od vekov Slovan život tichý.
Jeho netešia lúpeže a boje,
Neteší pád a záhuba súsedov;
Len keď obráti lotor naňho zbroje,
Chytá sa zbrane, aby vojnu viedol.
Starcov má v úcte, mládež bezstarostná,
Žijúca v hrách a zábavách nevinných;
Žena a panna je pokorná, cnostná. —

Len jednu chybu, ach, má tento národ:
Že sa rád trhá, rád na kusy drobí,
Že každý kmen, dom, bojac sa poroby,
Hnusí si celosť, tento slávy zárod,
A že mrúc príliš zlatej po slobode,
Každý zvláštneho pána radšej volí,
Než aby sily schatrnené v rode
Sdrobnenom jednej poddaly sa vôli.

Rázu tomuto v dobrom i zlom verný
Žije Polabcov kmen tiež rozšírený:
Ach, ale jemu Nemcov rod nemierny
Dal za súseda osud nezmenený:
Tíger to vedľa ovce ticho spiacej.
Jak by nebolo moc tam tuhej hádky?
Nebolo krivdy, tej plodistej matky
Žalôb a pomsty krvou smäd hasiacej?
A čože Slovan? — Ten len rozkusený
Trpí, a keď i nektorý povstane,
Díva sa druhý ďaleko na strane,
Kým tiež nebýva po hre oblúpený.
Ba čo je horšie, často sám pripojí
Sa k lupičovi, majúc dušu čiernu,
Aby od vraha po skončenom boji
Mal pokoj a vzal almužnu mizernú,
Stanúc sa toho, komu sa životom
Zaviazal, milšou tým pochúťkou potom.

Takto Polaban, ač sa prácou potí,
A po stých žľaboch živnosť shromažďuje,
Vždycky len preca živorí a psotí,
A viac poslúcha, nežli rozkazuje.

—

Tamto za Labou na chotáre frankskom
Sa na skalisku vznáša velikánskom
Hrad preohromný sťa hniezdo orličie,
Z jehož očadlých cimburí v hodinách
Polnočných upné škrekoty kuvičie
Sa roznášajú po blízkych roklinách.
Pusto z káplnky zvon večerný vyje,
Mrak neprenikľý vaľné hradby kryje,

Z ktorých cez nočnej tmy pustotu hluchú
Hlas jednotlivý stráže ospanlivo
Pozyvujúcej tu i tu sa divo
Tatam zanáša k vzdialenému uchu.

Lež z malovaných okien izby hradnej
Sa hojné ešte svetlo na dvor leje;
V palote hneď sa hlučný hovor deje,
Hneď zas nepočuť dlho reči žiadnej.

Za dlhým stolom tu osuhlotvárnych
Rytierov frankských rady vedú škreky,
Chcejúc vo víne upomienky márnych
Laňajších výprav utopiť na veky.

V zádumčivosti pošmúrnej zástere
Sa za vrch stolom kráľ *Karol* spatruje,
Zatmelá jeho obličaj zradzuje,
Že malý podiel len na hodách bere.
Smrazkané čelo, hnevom zrak zaliaty,
Ohnivé líca, potrhanosť reči,
Zaťaté pästi, všetko toto svedčí,
Že on búrlivým citom podobratý.

Čo v prsách hrozne súžených mu zúri?
Hej! kto z prítomných nevie to rytierov?!
Nezdarnosť laňských výprav to tvár šerou
Chmárou mu kalí, vztekom srdce búri.
Neslýchanými smárňac prípravami
Poklady veľké, aby Česko zkazil,
Bol sa s hladnými tromi on tlupami —
Obíduc Harce jako had — ta vplazil.
A prejdúc Sálu, Labu s túžbou stálou,
Nahnúc i statných Glomačov k úkore,
Rozvodnil náhle s mocou sa nemalou
Po českých nivách sťa bezuzdné more. —
Čo ale získal? I Čech sa tiež schopil,
A bitka bitku čerstvo sledovala;
Lež darmo mnohá krev sa vylievala,
Darmo v nej český kvetoluh sa topil:
Bo toho, kohož berla svet zatriasla,
Kohož moc národ za národom zkúsil,
Nad kohož menom už Europa žasla,
Toho tam ľud sám s haňbou bol roztrúsil.

I jako — mysliac na ztratu nezdarných
Ťahov — potupu tu má zapomínať?
Jako sa tešiť pri hodách rozmarných,
Nemajúc všetkých Slovanov preklínať?
Bo veď i Srb hľa! užijúc nehodu
A srobiac stú mu pri návrate škodu,
Vyletel jako sokol na slobodu.
A preto jako v bruchu sopky blčí
Jemu v útrobách žravý oheň žlči.

Zatým nalejúc pohár zas odstrčí,
Hľadiac po všetkých dokola škaredne,
Z úst jemu trasných hrozná kliatba hrčí,
Až nad ňou celé rytierstvo obľadne.

„Prestaňme kvasiť!“ — Všetko hore skočí;
A císar sbehá sál siahovým krokom,
Po chvíli kvapne k stolu zas prikročí,
A divým jastrí po rytieroch okom.

„Čo? — už len doma máme sa po kútach
Chlastajúc válať jako vetché ženy?
Či už prekliaty pohan pokorený?
Či už pred krížom spiaty v našich putách? *)
Kde rok je celý? Čo sme poriadili?
Kde sú popłatky Ľuticov a Srbov?
Či už budeme hľadať, vždy opilí,
Slávu našeho císarstva u krbov?
V hnusnom bahnisku tam náš veniec hnije.
Potvorné modly zľahčujú nám vieru,
Posmešne pohan psím štekotom vyje;
Či už budeme uňho žobrať mieru?“

Tu razom utnúc reči s neslýchanou
Zúrivosťou sa na rytierov díva;
Po sieni temný hrmot sa ozýva,
A sto úst zvrešti: „Zhurta, na pohanov!“

---

*) „Od časov Karla Velikého panovala v státnom práve Frankov neľudská zásada: že dovoleno, ba i záslubou je, priviesť národ pohanský násilne ku kresťanstvu. Ani Mahomed neriadil sa takou zásadou. Obracanie na vieru bolo vtedy pokrstenie, t. j. pokropenie vodou. Každý národ, ktorý sa obrátiť nechal, bol práve tým podmanený. Polodivochom vnútení boli tak zvaní kňazi, ktorí s ľudom slova prehovoriť nevedeli: večná haňba pre europejský rozum ľuďský, a väčšia to ešte hanoba spáchaná na krásnej viere Kristovej.“ (*Schlötzer*. Nestor, III. str. 180.)

Tri dni už honia Srbi nepriateľa,
Vždy ďalej cúfa ten pred ich pohonom;
Kamkoľvek dojde, púšť tam len zhorelá,
Vsi, mestá v rumoch zostávajú po ňom.
Čo by poželeť vedel Nemec divý?
On, čo záhubu prísahal Slovanom,
Čo v rečach klamný, v srdci závistlivý,
Zúri len jako bes v ľudu vzdelanom.
Tu obetnicu kamennú rozborí:
Slovan vraj zhyzdil žertvou ju nehodnou!
Tam svätá lipa padá skrz topory:
Bo Slovan kľačal v modlitbách vraj pod ňou;
Tak nie len národ, ale i ty háje,
Sady a lúky, kde po ňom šlapäje
Zvykov a mravov ľahodných nachodí,
Svojou potupou na vnivoč privodí. —
Minul deň tretí. V krvorudej šate
Ukázal sa im mesiac v zapadaní;
V krvavom stálo slnce zas šarláte
I dňa štvrtého na hore v čas ranný:
Jako by sama príroda znať dala,
Že sa dňa toho mnohá krev liať mala.
S prvým zábreskom sa Srbi hýbali
Za stopou vraha bojochtivou dušou,
Tu na rovine širokej zastali
S vloženou strelou, natiahnutou kušou;
Sú na planine ústami cudzími
„Hwerenafeldo“ prezvanej na veky.
Návršie dlhé tiahne sa pred nimi,
Zľava sa černie les im neďaleký;
A na návrší, hoj, pozri ta hore!
Tam rozhostené v sile neprehliadnej
Hromady frankské, chmáry noci chladnej
Prebdejúc ranné vyčakaly zore.
Shliadne Srb Franka, Srba zas Frank strmý,
Zahorí žlč na tej i onej strane,
Zo všetkých hrdiel divý krik zahrmí,
S tým dlhé, strašné ticho zas nastane.
Tak keď z protivných strán dve chmáry mračné
Pritiahnu, zastrúc modrý sklep nebeský,
Najprv zďaleka metajú len blesky,
Až sa potkajú, a tu prezázračné

V nich búrky zúra, hučia a lomozia,
A všetkým tvorom zahynutím hrozia.
Pohnú sa Nemci, zástavy rozvinú,
Na dobrom oni stoja stanovisku;
Nedbá Srb na to, vystre po bojisku
Tiež rady, celú zatiahnuc planinu.
Ach, boly rady krásne to a hrdé!
Na ktoré oči s ľúbosťou hľadely,
Rady stužené skrze boje tvrdé,
V ktorých potíkať jednak sa musely.
Podobne štíhlym jedľam v mladej hore
Skvie sa les sudlíc k nebu obrátených,
Z šišákov zlatých, štítov vyhladených
Prestiera šíre, plamenné sa more.
Lež čo to všetko, keď zrak jednotlivo
Na bohatierov upreš s pozornosťou?
Tamto na Srbov vriacich hnevom živo,
Tu na Veletov chýrnych udatnosťou?
Každý má pluky vydelené jemu,
Celok sám bodrý *Miliduch* spravuje,
Kňažec porúča okrídliu ľavému,
Na pravom smelý Semil sa spatruje.
Nie s menším ale pozorom šikuje
Frank pluky svoje, lačné po lúpeži.
Vo sredku samé vojsko frankské leží,
Tu císarevič Karol rozkazuje;
Na pravú stranu Frankom stanú v rady
Slovanom večne zloprajní Sasíci;
Zľava, nedbajúc nič na bratozrady,
Stoja pod Dražkom Slovania Bodríci.
Tak teraz vojská v nemom tichu stály.
Miliduch kývne, žrec žertvy zapáli;
Frank kríž červený vystrčí na výšku,
A kresťan kľakne šomrajúc potíšku.
Len Bodric nikam nepatriac, s zaťatou
Mysľou tu stojí, zrak dolu uderí;
Ku krížu nechce, bo na kríž neverí,
Ku vlastným bohom nesmie — vraždiac bratov.
Je po modlitbách. — Smrtozvestujúci
Roh z prsú vydá mosadzných ručania. —
„Nuž vy Srbovia! tamto sú kresťania,
Vlasť a slobodu nám sožierajúci.

Nuž vy bojujte zmužilo a smelo!
Pri nás je pravda, u tých tam lúpežstvo!
Svantovít s nami! Naše buď víťazstvo!“
Takto Miliduch svojich budí vrelo.
Tak svojich trikráz početnejších manov
Karol tiež chlubným slovom rozpaľuje,
Nepriazňou hrozí, kľaje na pohanov,
Koristi veľké, výnosné sľubuje.
V tom jako oblak v rúchu temnošedom,
Keď Striboh ženie víchričným ho dechom,
Vylietnu z tetív, hvižďiac svižkým spechom,
Na Frankov šípy nakvasené jedom.
Štítami zastre Frank sa nezlomnými,
A i on zpustí strelonosné luky,
I Srb sa zastre štítami svojimi,
Strely odskočiac robia hlasné zvuky.
Nič tu neplatia operené strely,
Vrah nepohnute stojí na návrší;
A v Srboch srdce kruto sa rozsrší,
I udrú naňho, a sťa príval prší
Rana za ranou cvendžiac na oceli.
Uľakne Frank sa prvého útoku,
Už krok za krokom Slovanom necháva,
Lež strašný Folkdag s živým vztekom v oku
Vrazí do Srbov jako šelma dravá,
Zpäť Srb ustúpi, mnoho statných synov
Padlých už krvou zabarvilo trávu;
Sám Zbojslav, ktorý vládal Golišinou,
Klesol už majúc rozčesnutú hlavu.
Prudko sa nad tým Miliduch rozľúti
A na Folkdaga kopiu napraví,
Shodí ho s koňa, lež on skočiac z trávy,
Divo sa mečom na kráľa vyrúti.
Lež mečom meč mu Miliduch vyrazí,
A seknúc chytro s celou tela vládou,
Rozotne leb mu i s chlpatou bradou,
A Frank sa v krvi hneď po zemi plazí. —
Medzitým tiež i Semil odvážitý
Tam na Bodricov ukrutne dotieral,
Kam mu dočiahol meč a mlat vybitý,
Tam sa Frank iste zo sveta uberal.

Sdesí sa Bodric, k úteku sa strojí.
Bráni mu Karol, prenáramne kľajúc;
Zahaňbí Dražko sa a znovu stojí,
Sám do krutého sekania sa dajúc.

Sťa lev, nedbajúc nič na meče tnúce
Doňho zo všetkých strán jako do duba,
Predre sa Semil cez pračky horúce
K Dražkovi, zrúknuc jako smrtná trúba:
„Nuž ty ohyzdný, ošemetný zradca!
Čo Slovan v krvi slovanskej sa brodíš,
A podporujúc našich vrahov vládca,
Na vlastných bratoch hanebnosti plodíš!
No teraz ukáž svoju chrabrú silu,
Ktorous' glomacké zeme lúpil vloni;
A vypluj dušu hnusnú, zatvrdilú,
Nech ju rarášek po priepasťach honí!" —

Tak Semil búri, a v tom okamžení
Po hlave Dražku mečom ohnive tne,
Ďaleko z hlavy šišák mu zalietne,
Lež stojí Dražko ačpriam omámený.
Poznovu Semil ruku zas rozvedie,
Obkolí Dražku tu bodrická tlupa,
Zastre celého, mocou preč vyvedie:
Obšiel Semila jako holub supa.

Kľaje tu Semil: „Hej, čuj Dražko, málo!
Bodajs' neumrel nikdy smrťou čestnou!
Zhyň Nemcov — ktorým veríš — rukou lestnou!"
A jako zaklial, tak sa potom stalo. —

Bolo tu hľadeť zvlášť užaslým zrakom
Na chrabných pánov ľutických zápasy!
Tak jako kradné vrabce pred kršiakom
Museli kryť sa Frankovia i Sasi.
Kde Plonský Volbor, Mstivoj knieža Ránsky,
Kde možný vládca Stojhnev Črezpieňanský
A Vitoch z Došan zahliadnuť sa dajú,
Tam z Nemcov ledva mrvy zostávajú. —

Lež kto by všetkých slovanských víťazov
Vyčítal, ktorí tuto zápasili?
A dajúc množstvo hrdinských dôkazov,
Hlavu si večnou slávou ovenčili!

Tak bojovali zrána do havránky,
Ni jeden cúfať ale chce, ni druhý;
Už slnce hádže vždy šikejšie pruhy,
Mužno sa držia ešte obe stránky.
Brojili Srbi, brojili bez strachu,
Tu ale, ach, už sila im ubýva;
Viacej je Nemcov, viac ich vždy pribýva,
Jak by ti mrtví zas vstávali z prachu.

Ty krásne rady — oná Srbov sláva —
Ach, už dopoly temer sa stopily,
Z tých slavných vládcov, ktorí tu brojili,
Jako ich málo, málo už ostáva!
Sám i Miliduch, keď sa uznojený
Celkom máličko z predku preč odstráni,
Sám on, prehliadnuc švižko ľud svôj branný,
Vyroní slzu ťažko zarmútený.

Medzitým čo sa on takto tu smúti,
Karol privedúc zase čerstvé pluky
Znovu zúfalo sa do Srbov vrúti,
A Srbom padá zbraň z omdlenej ruky.

Zúri na pravom krídle Semil síce,
Pevne Velimír tam na ľavom stojí,
Len sriedku v rukách ťažejú sudlice,
A šik sa trhá a k úteku strojí.
Miliduch shliadnuc to koňa pobodne,
Až mu krv cíčkom vystriekne von z boku;
Viesť on chce svojich k novému útoku,
Chce, jak má umreť, padnúť nie nehodne.
„Za vlasť, Srbovia! za vlasť a slobodu!“
Takto vykríknuc medzi Nemcov vrazí
A mečom všetko vôkol sebä kazí,
Nedbajúc viacej na žiadnu nehodu.

Lež ach, priveľmi hlboko sa vdere,
Obkľúči Frank ho s pažravosťou hladnou,
Nedbá on na to, keď len krvou chladnou
Sťa slabé chrústy nepriateľa pere.
V tom ale razom tak jako len vládne
Pustí Chunirat — nech ho boh ubije! —
Pustí kopiu, v šišák mu ju vryje,
Šišák odletí, hlavu mu odkryje,
A on sa skláti a so sedla padne.

Zarúkne Nemec, chytro ho obstúpi,
Lež ruče sa zas na nohy postaví.
A smrtné rany jako husté krúpy
Pršia z rúk jeho na nemecké hlavy.
Pritočí strašný Chunirat sa k nemu,
Nechce on iným popriať tej pochvaly;
Vaľne sa hnevom Miliduch rozpáli,
Tne a prepichne mečom koňa jemu.
Spadne Chunirat, lež znovu zas skočí;
Nemešká ďalej Miliduch srdnatý,
Veď sa on primknúc silnými obtočí
Pažďami Franka až mu praštia hnáty.
Zreve Chunirat, trpiac pekla muky:
„Hoj že pod vami zem sa neprepadne!
Či už nemáte v hrsti zbroje žiadne
K vyslobodeniu mňa z vraždivej ruky?!“
A aj! prekliata oná ruka večne,
Ktorá hanobne sa neokúňala
Meč nectný zdvihnúť, aby zlosrdečne
Posvätné kráľa temeno rozťala! —
Takto — viac vraždou — srbská hviezda padla;
Zkríkne Frank, zkríkne tiež i Srb nevoľný,
Bol ale krik to žalosťný a boľný,
Ktorým, ach, každá dobrá duša chradla. —

Tak Srbom krásna ich nádeja zašla!
Tak liala krev sa čistá, prázna zloby.
Kde ste, ó kde ste, vy posvätné hroby!?
Čia by vás duša zas pod slncom našla?
Kto, krev predrahá! vďačnej súc pamäti,
Kto ťa pamiatkou večitou osvätí?! —

Nač by mal Srb už oželený čakať?
Bez boja sa on teraz už rozíde,
A ta do hôr, do skrytých jaskýň vníde
Nad vlasťou drahou, oblúpenou plakať! —

Ľudovít Žello.

Poznam. O udalosťach dejepisných v básni tejto spomínaných píše Pavel Josef Šafarík v „Starožitnosťach slovanských“ nasledovne:

„Za časov *Karla Velikého* započaly sa krvavé ony vojny, ktoré za tristo päťdesiat rokov sa predĺžily, a naposledy vyhubením polabského Slovanstva asi v polovici 12-ho storočia sa skončily. Nenávisť, z príčiny nepamätných udalostí medzi Bodrici a Lutici (slovanskými to kmenami polabskými) hlboko vkorenená, pudievala tyto vetve obapolne ku krvavým pôtkam. Tensamý zlý duch rôznil Srbov polabských jak od Luti-

cov tak i od Čechov, — Politika týchto národov nechodiac smerom spoločného účelu, kolotala sa sem i tam, dľa potreby alebo rozmaru okamžitého; stálosti nenabývala, leda z nenávisti súsedov. —

Keď velikému podmaniteľovi — *Karlovi* — všetky bezprosredne súsedné národy sa korily, nemohlo dlho trvať, aby on i o iné vzdialenejšie sa nepokúsil, zvlášte preto že súc r. 800. v Ríme na císarstvo rímske korunovaný, tým spolu domnelé starých Rímanov právo k panovaniu nad všetkými národy jakoby dedične nastúpil. V rade nepokorených až posavád národov prední boli Česi, s ktorými vtedy i polabskí Srbi z obojej strany Laby spolčení boli. Po neobyčajných prípravách moc válečná Frankov v letnom čase r. 805. tromi velikými vojsky do Čiech tiahla, z ktorých tretie, složené z Frankov, Sasíkov a severných Slovanov obíduc Harce pustilo sa prez Sálu a Labu, potom skrze zem Glomačov, ktorých knieža Semíl pokoriť sa musel, do Čiech na severe v padlo. — Neprospešná válka Frankov v Čechách zapálila u polabských Slovanov túžbu i nádej po úplnej neodvislosti, avšak spolu i Karla ponúkla k uchopeniu sa nových, nad predošlé dôraznejších prosriedkov proti nim. Na výprave r. 806. Frankovia prejdúc prez Sálu srazili sa so Srby v okolí *Hwerenafeldo*, v ktorejžto porážke knieža týchto *Miliduch* padol.“

---

2. *Z básne:* **Svätopluk**.

(Nárečím západno - slovenským.)

Zo spevu prvého.

Spívám, jak hroznú Svatopluk na Karolmana védol
Vojnu; i jak víťaz, seba aj svój od jeho vlády
Oslobodiv národ, nepodlehlý stal sa panovník
A zmužilých velké založil královstvo Slovákov.
Umko milá, jestliž mne si v mých kedy prispela pesňách,
Včil najvác prispej na pomoc; tebe všecky ty dobre
Známí sú bojové; poneváč sama buďto na Bílých
Nekde horách, buď nad Kobylú, v tvém bydle sedícá,
Aj na Devín aj na hrozné mohla vojska si patriť.
Tehdy ma už ponadýchni; mysel tvým zjasni mi svetlom,
A všelikú rozplaš tmu; abych tak hodne o týchto,
Od žádného ze všech posaváď až veščea nereklých,
Prospevoval pótkách; a Svatopluka z mrákot i smutnéj
Vazby na královskú hodnosť a na prestol uvédol.
Sédmý bol pominul sa mesác, nastával už osmý
Čo Svatopluk ve tmách a nevolnéj vazbe sa trápil:
Kam ho neprátelskí uhodiť rozkázali Nemci,
Na svých oklamaní myslách, žeby víru polámal.
Tam vždy za svú túžil slobodú a na bídu si stískal.

Než keď žál a tuhé sa na vác rozmohly bolesti,
Tak ťažký z trúchlého ponos ven srdca vynášal:
Ach, já nešťastný! ach, já len vždycky utrápen!
Zdáž len v úzkosťách a samých mne vek uplyne žáloch?
Jak zase náramná sa na mú hlavu srútila bída!
Sotvaže som jednéj uvládal pohrome vyhnuť,
Keď zlobivý mňa lapiť Rastislav a ze sveta chcel znésť:
Už mňa iná a temer horšá zachvátila zkáza.
O bídní, čo na kráľovskú sa drápete berlu.
Tých za blahoslavených, čo dosáhnuli túto, majíce!
Učte sa ze mňa tu včil, čerstvý ze mňa berte si príklad:
Jak vždy nebezpečný, jak v nestálosti tonúci,
A všem nadstavený vždy ranám, jako sosňa veterná,
Krála život bývá! jak naňho prvého sa vždycky
Nešťastný rúcá hrom, a vždycky prvého zarážá!
Ach, keď sem radšej sprostým tam nekde na Tatrách
Ovčákom nemohel zostať! tam i veľmi pokojný,
Tam veselý, tam rozkošný, všech i pozbaven otrap
Bol by plynul vek mój a samé radovánky požíval.
Však že na kráľovský mňa povýšila náhoda prestol:
Koľká peč, koľká hneď mozgy mi lámala práca,
A všelikú trúchlé sa užíralo srdce bolesťú!
Aj včil mám dekovať hodnosti a berle to všecko,
V temto že bez vlastnéj sa nachádzám vinny žalári;
Kdežto neustálá a slepá mňa mrákota klíčí.
Vác ani slnka anižto plnéj spanilosti mesáca,
Rozsátých ani vác neuhlédám v obloze ohňov;
Ne kvíťá, ne luhov, ne menistéj od rosy trávy.
Píščale ohlasnéj a hrčících lúkmi potóčkov
Neslýchám; ani húdby miléj, ani výspevu ptáctva.
Buďto je ráno aneb deň aneb mrak hustne večerný,
Buďtože noc černé po zemách rozprestrela krídla:
Všecko mi jedno; neví́m, kedy ráno, kedyžto sa snúbil
Deň s večerem, kedy noc černé roztáhnula krídla:
Neb stajná moje len zastává temnota svetla.
To ščastí, toto kráľovskej hle je odplata berly!
Ach prečo sem, pre jakú ste ma príčinu vsádlili Nemci?
Což sem vám zavinil? čo mne móžete zlého vytýkať?
Snaď do vašého že sem vekročil prátelstva nemúdrý,
A v núdznéj seba vám sa pod ochranu bíde odevzdal?
Keď ste braňú a krutým naše pálili končiny ohnem;
Snaď mnú že ste do svéj Rastislava dostali vlády:

Keď tajné, o život mne idúcí, nástrahy kládel,
Rozjedovan, do vašého že sem sa spolku upustil.
Známo-li zostává jako vás on často porážal?
Jak mal i báborské dosaváď až vojska porážať,
Keď by nebol sa do tých, čo mi smýšlal, vplétel osídel,
A z ních vám do vaších ruk a pod vašu strážu odevzdan?
I hle včil rovné za to mňa s ním potkalo ščastí!
On smutném ve žalári, i já ve žalári sa trápím.
Ach, krajané a ty príbuzný Slavimíre, či žádných
Už kopií, žádného u vás nenalézne sa zbrojstva,
Z téjto že vyslobodiť hroznéj nedbáte ma vazby?
Snaď ťa i královská, Slavimíre, omámila sláva?
Než čo naplat je včil ku vašéj sa vláde utíkať?
Keď do uší hlas mój a tuhá sa nedostane žádosť!
A k tomu snaď že zhynul sem a zlú vzal zkázu myslíte.
O bár bych jednúc bol už umrel a svetlo opustil,
Tak by sa má aspoň všeliká bola skončila bída!
Než čo mníš ubohý? čo na ľudskej vláde zakládáš?
V ľudskej uspolehlá moci šáliť zvyknula nádej!
Ach, čo radej sa neobrátíš a celého neoddáš
Najvyššému nebes mocnárovi! jestliže tento
V núdzi ti sám nepomóže, iný nepomóže ti žádný:
V nem dobre složená nikdá ťa neoklame nádej!
Tehdy velovládný na nebeskéj obloze Otče!
Čo smutného tešíš, čo pomoc bídnému sesíláš,
A trúchlého vedeš ze slepých na svetlo žalárov;
Keď skorenú sa myslú a celým k tebe srdcem obrátil,
Shlédni sa včil nade mnú, čo ode všech v bíde opusten,
Zále samé a samé snášám bez konca bolesti;
I z teho ven, hodný-li takéj sem lásky, žalára
Ráč mňa vymocť, a do méj sa navrátiť krajny dopusti.
Takto abych, čo sem už započal, mohel ešče ke koncu
Ščastne privésť: ze celého vypleť královstva totižto
Blúdné, čo zbývá dosaváď ze stránky, pohanstvo;
A všeckým jedinú pozakládať víru a čistú
Nábožnosť; aby len tebe, večný Otče nebeský,
Poklonu, chválu i česť a slušnú vzdávali poctu;
I vrúcnú vždy myslú ti na každém slúžili míste.
Tak Svatopluk sťažoval si a na svú bídu naríkal:
Jak keď v násilnéj zavretý pod mrežkami kletce
Trúchlívá slávík, a nevolnú vazbu zažívá.
Ten, čo ho tam zamkel, myslí, že radostne mu spívá;

On však naňho porád, o milú že privédel ho volnosť.
Premnoho napláká, a na svém hambalku sedící
Náramný vede kvíl, i žalobnú nárekv pesňú
Cifruje, až zmorené usedá jemu od horu srdce,
A trúchlými celé sa ozývá bydlo ponosmi.
Než Boh vševládny, u nebeskéj výšky na jasném
Ze zlata a skvúcích diamantov tróne sedící,
Odkáď rozvysoký na točícé hvezdy sa dívá.
Aj na zem aj na ľudí, i celú sveta spustu, a jedným
Všecko, čo jest, bolo, aj čo teprv bude, spatruje rázem,
Prosbu slyšal jeho, a slutoval sa milostive nad ním.
I spanilého tedáž zavolá si nebeščana, v krásném
Zbrojstve a prepletaném skvúcého sa hvezdami rúchu;
Z tých čo na práci majú s dobrým chodiť Otca poselstvom,
Ľudstvo tešiť v bídách a konec zármutku donášať.
On strakatýma celý hneď krídlama pohled a jasný
Zakrývá oblíčaj; tak veľké tvári od Otca
Blesky idú a tuhými na ďál sa prúhami žárá.
I blíž pristúpí, a s ochotnú poklony uctú
A s pozorem bystrým všemohúcí rozkaz očúvá.
Boh teda vševládný takovýmito rekne mu slovmi:
Iď, mládenče milý, do Karolmana mesta, a rádne
Mu zvestuj: by krutým bez vinny Svatopluka krála
Netrápil vazením; ale už ze žalára na svetlo
Pustil, a do vlastnéj ho odeslal krajny Slovákom.
Nech sa na nestálú ohlédá náhodu ščasťá;
Co Svatopluk zakusil, zakusiť sám móže to isté.
Tehdy sa spusť a chytrý moju nes mu prez oblohu vólu.
Tak povedá. On hneď vykonává úrad a spíchá.
V tom sem i tam sa rozestúpá a z cesty povyhnú
Zástupy andelské; i dajú mu na prosredu místo.
Jak sa letem dostal ke zlatéj už bráne, čo ze všech
Najvatšá v nebesách je, a ke sveta tohto okršku
I k zemi najbližšá: tá hneď sama od seba najďál
Bez všeho škrípáňá i beze všeho tresku behúlov
Zrázu sa otvárá, a z uhlov chytrého vypustí.
Odtáď shlédne i vóz, i se svými kurencami slépky;
Aj kosy aj meňavé bez počtu na obloze hvezdy.
Uzre potom ďál slnko, duté rohy uzre mesáca.
Túto posledne i zem, na pohled jemu ešče nevatšú,
Nežli okruh, silných čo by šesť udvihlo pacholkov.
Tak na ňu nezmerná hranatého je od neba ďála.

Tam teda náhlící poveternú srýchluje plavbu.
Keď sa potom sníží, a zrovna sa nad ňu donášá,
Veslovať ustává hneď, i sotvaže krídlama hýbe.
Jak blúdný keď orel, na valaských nekde vyláhlý
Kopcoch, z najvatšéj, kam len jeho mohla dosáhnuť
Vláda a zrak bystrý, míní dolu výšky sa pustiť;
Jestliže v tom buď nad Dunajem, buď na brehu Dríny
Bílú shlédne labuť, najprudšú padna tuhosťú,
Rozháňá sa po néj; ani vác už brkmi nesekne,
Jak by nemal žádných, ostré až vetne pazúry:
Tak sa chytrý on prez povetrí a prez oblohu rútí.
Než jako noc ďalšéj polovic nastúpila cesty,
A znované v ťažkéj vypočívalo drímote ľudstvo:
Keď zvery, keď spevní v hlbokéj sú ptáci tichosti;
Žádný zvuk, žádný nevyslýchať prez pola ohlas;
Šustotavými seklé ani nehnú vetrami háje;
Len mihavé chrapotú a milým znely prúdy hrčáním,
I mnoholúbežnéj sladkosti dodávali spáňú:
Tenkrát až veľké zablédne Karolmana mesto;
Mesto, i nádherné nebotýčným ohrady zámkem.
Doňho tedáž vstúpí, a do bydla Karolmana vejde:
I k nemu, jak hlbokú obklíčen spánku tuhosťú
Na zvýšném v makkéj vypočívá ložnici stláňú,
Blížej pristává, a takýmito rečnuje slovmi:
Nechcej včil na svéj sa, Karolmane, mysli obávať,
Buď mnívať, že by len márný sna ťa oklamal obraz.
Já k tebe prám seslaný od Všévládného prinášám
Rozkaz, abys' tenkrát vykonal, čo si dávno ochotný
Mal vykonať: by si vác bez vinny Svatopluka krála
Netrápil vazením; ale už ze žalára na svetlo
Pustil, a do vlastnéj ho odeslal krajny Slovákom.
Sám i na nestálú sa ohlédal náhodu ščasťá;
Čo Svatopluk zakusil, zakusiť sám rovne to móžeš.
Tehdy urob, čo ti najvyšší neba káže Panovník:
Neb kto boží naplní rozkaz, Boha lásky je hodný.

---

3. *Zo spevu tretieho.*

Tak slavnú veselí tenkrát poctívali Nemci
Krála Slovákov ihrú; ale zlý duch, méno mající

Černobog, ukrutnú v lútém naňho srdci nenávisť
Védol sám, a tuhým sa pukal hnevem od jedu besný;
Vždycky i prehroznú jemu od téj záhubu chvíle
Tajne koval, srútiť jeho jak sochu kázal a v ohni
Spáliť, i vetru popol, keď najvác fúkal, odevzdať:
Vác aby tak žádného po nem nepozostalo zbytku.
Neb z černých jemu už chutná sa nenésla do nozdrí
Vóňa kozlov, na obeť čo mu pálili nekdy Slováci;
Než v prostred hroznéj toni pekla, vždycky horícém
Bahne, i v sírkovatém rozbídný púchu sa válal.
Až Pikulík s novinú a radostnú dojde mu správú:
Že Svatopluk jeho najvatší vzal zkázu neprátel,
Že Slavimíra si už presvorní v radde Slováci,
Ačkoľvek zdráhal sa, za svého narídili pána,
Úmor a prítomnú mu hrozící zkázu, do vlastných
Jestli by královskú nevzal ruk nad nimi berlu.
Tehdy radosti plný z ohnivéj sa zdvihne prepasti,
A k sebe sám povedá i takýmito rečnuje slovmi:
Včil súcá sa mi príležitosť a čas od seba dává:
Náhradu vzať ztraty méj, i predešlú poctu dosáhnuť!
Darmo si ukrutný moju modlu Svatopluku srútiť
A v prach uvésť kázal: ty hle už včil ze sveta zchádzáš,
Já ale naň vykročím; žádnéj mi prekážky nezavdáš.
Bez všeckého budem veľkého ľud odporu zvádzať,
Ďál aby mne slúžíval i božskú poklonu dával.
Ľudské nestálé je a lahko sa oklame srdce.
Napred však pozrem, čili výborného Slovákov
Krála ve tmách strašných a horúcém pekle nenajdem?
Jak sa budem jemu smáť! jak s veľkú naňho radosťú
Patriť, a vác žeravého mukám jeho ohňa pridávať!
Tak hovorí; i hneď sa ho dá vyhledávať, a vókol
Peklo celé pobehá; ale nikde ho predca nenajde.
Tehdy na svet pustí sa; i černých premnoho rovnin,
Premnoho též hor a skal, rihajících dýmu kotúče,
Aj kaluž aj potokov smolnými sa valmi točících,
A prenelúbežnú páchnúcích sírky tuhosťú
Prejdúcí, k očadlým sa naposledy dostane hradbám,
Čo trojakými kolem smutné obkládaly peklo
Múrami, i klenutá strašné podpíraly hrozby.
A stred ních vrícá zponenáhla sa krútila réka,
I švihavý hore kúr a šeredný smítala plápol.
Stálo tu najširších troje brán, že sa zástupy vojska,

Pripravené k boju, prez ne ve svém brať mohly porádku.
Jedna celá ze saméj létá medi, jedna železná,
Jedna ze najtvrdších kresaná diamantov. O ních sa
Vyprává: na tuhé že napred zatykáče a veľké,
Jak mlýnský je kameň, privreté ostávaly zámky.
Pred nimi dve strašné a ohavné potvory stály,
Nikdy že hroznejších sa nevídalo na špatu oblud:
Mužská jedna, druhá ženská, Satanáša potomci;
Tá na pravéj strane, táto ľavéj své mávala bydlo.
Tam tá ačkoľvek v nebesách z jeho vyšla na svetlo
Plápolavých mozgov, krásnú též od vrchu z jasna
Liščala sa tvárú; v lupinasté od spodu predca
Chvosty a svinky tuhé, i morícé všecko žihadla
Jaščerov a hnusných schádzá drakov, o mnoho vatších,
Starší než čo na ních Černokňažníci na východ
Slnka do pálících v dávný čas létali končin,
Víchor prez povetrí a hučícú búrku ženúce,
Až sa nejedny celé na koreň vyvrátily háje.
Než v prostred bachratý a prestrašnými tehotný
Ščencami rozdúval sa život, k nemilému čo vzteklé
Šklébily usta vyťú a ohavný dávaly blavkot.
Keď však jích hnusný sunoval šček a ustaly hrdla;
Keď besný též hlad nútil, rozlézly sa po všech
Rózno črevách, a krutým ubohé žrali bále trháním.
Vždy strachem aj studeným, vždy novú ju natrásaly hrózú.
Tak škaredé morskú netrápily obludy Scillu
Potvornú, a také nevydávaly z nútra hafání.
Krem toho náramný sa ve svéj pod ňadrami skrýši
Had svíňal na kotúč, a celý morivými napúščal
Jedmi život. K tomu keď besní ščekať ustali ščenci,
On vidlatým dával jazykem sýk, toľko jačící,
Koľko by ovčákov trikrát šesť mohlo zahvízdnuť;
Neb mračné do dutých praly víchory jaskyň, a vókol
Prudkým rozdešené kormútily bahna fičáním.
Keď zase medzi sebú šček a spolné védly hafání,
Všecko nechal sypení, a zlé hryzť srdce počínal.
Tak škaredá, hnusná a ukrutná mátoha prvná
Údatnú pravicú všehubícím knísala šípem,
Než levicú kušu zvýš a smrtný zdvíhala oblúk.
Hrích vlastné jej méno; druhá ale naproti stála
Potvora lútejšá, a predešléj obludy dcéra.
Mohla-li krásnejšá nad svého byť otca rodenka?

Neb tu na néj spojené len toľko vyzíraly kosti,
Hnáty samé, rebra a škaredá nad míru korába,
Mesto očí a znakov prázné vystávaly ďéry;
Predca kosú, čo ve svéj mala hrsti, nechybala nikdá;
Kamkoľvek hnula s ňú, rázem podetínala všecko.
Vždycky i vyškerené v najvatšú ďálu zubiska,
Vždycky hrtán a prenáramný rozedírala gágor,
Neb vzteklý bez prestáňá hlad ukrutne ju trápil:
Tak by i hneď žírná obohútnica shltla žijícé
Všecko, čo zem, povetrí, a čo morská rovnina dává;
Ešče by svú ukrotiť nevládala dosti lakotnosť.
Tak mrzká súc, královskú sa nadúvala predca
Ozdobená korunú a skvúcím na slychu vínkem,
Neb žádným nikdá hrdinú sa nemohla prevýšiť.
Než každého malú prekonávala víťaza prácú,
Smrť volaná. Dve také zavreté ostríhaly brány
Potvory, a sverené pod moc nepopúščaly klúče.
Než keď tam lútý, veľké sa na tento berúcí
Sám svet činy konať, Satanáš pristúpil, a vlastným
Záhubnú sa braňú oborícím naňho potomkom
Prislúbil: z temného že jích na svetlo žalára
Vyslobodí, a na hornejšé zdola odvede místo;
Kde v čistém a prelúbežnéj len vóne povetrú
Bývať stále budú, i všéj mať lúpeže hojnosť:
Hneď prvná zubatý s veľkým uchvátila hurtem
Potvora klúč, a trikrát ze všeckéj násily v zámku,
Trikrát v klúčenicách a dutých zakrútila ščencoch:
Všecky tedáž z ocelá a tuhých skal závory padly;
I zníciím v ďalekosti vrzem sa rozedrely brány;
Strašný po sťažejách zaškrípal a treskoty hrozné
Dával hrom, zdešená až všecka sa pekla na vókol
Trásla prepasť, a divým zlochové pozahuhlali vreskem.
Tak tenkrát lútá a ohromnéj potvora vlády
Vráta odemkla pekel; však vác nevládala zavreť.
Od tých tehdy časov jak ve dne tak aj v noci vždycky
Naskrze otvorené posaváď sú brány pekelné,
Kúrem a náramným sa kadíce plápola dýmem.
Vždycky tu zlí duchové motajú sa na rózno, i vždycky
Neščastných vláčá zatracencov prez ne do pekla.
Prez tyto tehdy vyšel zbavené všéj podvoja stráže
Černobog ukrutný, a bral sa na cestu, čo nekdy
Po draze vyznačenéj Satanáša chodidlama dávnú

Prez noc a nezmernú práznosť vydlážily zhubné
Obludy Hrích a Smrť, keď z pekla za otcem uťékly,
A sverenú u vrát naprosto opustily strážu.
Náramný, veľký, ocelú a reťazmi upevnen,
Od ních vysklepený, stál most, od brány čo pekla
Sám prez všecku prepasť a bezedných práznotu stínov
Najvatšú až k tejto sahal sveta končine dlžkú.
Naň teda zloch vstúpí. I šeredná hneďky mu vydre
Zrak temnosť, a divý do uší pozabubnuje huhlot.
Jak keď najprudší od Bílých nekdy dorútí
Hor sa fuják, a krutým po lesoch duby láme ručáním,
Buď vysokém po Mlíči aneb po Kolostine blízkej,
Hájoch roztomilých, a čelom sa na oblohu pnúcích:
Tak neináč desný zvuk a strašné znútra hučání
Stále po nezmerných sa ozývalo mrákoty víroch;
Neb smatené tu vecí odporných búrily živly:
Zem s povetrím, kalná s tekutým voda pospolu ohnem,
S ostrú horko zimú, s nákaznú mokro suchosťú;
Drsné se hladkým, lahké s ťažkým jako večni
Medzi sebú vrahové, ukrutnú žúrily vojnú.
Keď černý tade cestu koná zloch: premnoho čertov
Potkává, s bohatú sa ženúcích v peklo korisťú;
Než tmu pre ohromnú stretaných žádného nepozná:
Len škrekot a hrozné zlorečících kvíle očúvá.
Už za devať tam dní prez pustú mrákoty krajnu
A stvoreňá práznú chytrými sa krokmi a krídel
Veslami bral: neb tak ďaleká z temného je pekla
Cesta na zem, slabšé až méň slych začne urážať
Pustoty huhlání, a očám sa svetlo zališčí.
Jak za celú keď noc, černéj od mrákavy hustú,
Náramný hukotá a bité pere úhory príval,
I k svitu príjasný vstává od východu oblak:
Tak skrovná opodál tenkrát sa mu žára ukáže.
Tam teda pospíchá a prudkú srýchluje chódzu;
Až v posled sa na vystavené sveta tohto pomedzí
Dostává, a iným snovaný odfúkne povetrím.
Odtáď hneď sa na zem pustí, a do krajny Slovákov
Rozchytreným chvátá letením, Hore až sa ku Bíléj
Doblíží, a nad Harvanicú dole na skalu sadne,
Kde predtým zdvihlá na vysosť jeho stávala modla,
Čo vtipný brekového kresal ze špalku Drevoslav
Modranský, a mnohým vyrezal prekrásne remeslom.

Od hora tá chlapskú mala tvár; ale odpoly spodkem
Na spósob koňských preohavne sa končila hnátov,
Prešpatných i kopyt, koňským též krútila chvostem;
Než hlavy na prostred točené sa vypínaly rožky;
Z černých vyplazoval jazyk ust, oči púščaly hrózu,
Drápy krivé na rukách a hrozné stály pazúry.
Údy i všecky na néj vlastné prednášaly méno.
Ačkoľvek bola tak škaredá, jemu bývala predca
Modla milá, a tiché za mnohý rok dávala bydlo.
Než keď všecko vidí tam pusté, všecko zaťáhlé
Už chamradím a samé len čertovo rebro vyrostať;
Hrozných též kvákať havranov tam a na skale hnézdiť
Rozvalenéj, kde božú predtým jemu skládali poctu,
Černošerých kozlov neb rovnéj barvy kohútov,
A smutnú hnevného za pól dňa kojívali pesňú:
Zubmi pozaškrípá, a strašlivo zrázu vyrúkne,
Až sa kolem stromoví a bité otrásaly kopce;
I ztuha Ostrížská odrážala rovnina ohlas:
    Preščastné, ach, místo, zakáď moje stálo tu božstvo!
Jak tenkrát z ďalekých sem ťáhnuly zástupy končin
Ke slavným obetám, a pretučné pálily stehna!
Jak vždy milého plné mával sem zápachu nozdry,
Až sa mi od veľkéj častokrát kýchalo vóne!
Než včil už ukrutný Svatopluk všeckého ma sprostil:
Modlu mi roztrískal, mňa samého do pekla odehnal;
Aj za to mal, bidný, že sa já vác z tohto nevydrem.
Však sa mu odslúžím, však veľkú odplatu vrátím,
Jestliže len do mojích by sa dostal nekdy pazúrov!
Včil teda keď vzal zkázu a s ním vzala zkázu prekážka,
Veľká povstává na predešlé nádeja ščastí.
Pojdem tehdy ľudí zvádzať, by tu na skale dávnú
Zdvihnuli modlu na výš, a božú mne donášali poctu:
Tam tehdáž zakusím, jako vec by mi táto vypadla.
    Tak povedá; i hneď Bíléj dolu od Hory schádzá.
V tom na sešlého vekem sa premíňá postavu Byksy,
Čo vlastné dostal svoje Byksád od neho méno. —
Ten predtým jeho kňaz býval; než dávno opustil
Svetlo milé, a složen ve šeréj tlel kosťami hrobli;
Černý mal parsún, černý též z medveďa oblek
Nadhodený, vlasy však bílé, bradu s fúzami bílú.
Tak na všecko i tvár i hlas na svého podobný,
Aj na chod aj kroj Byksu plný chytrosti po blízkých

Černobog odchádzal dedinách, a takýmito vábil
Rečmi ľudí: jak rozkošný ste a vždycky pokojný
Védli život! jak všech veľkou oplývali úrod
Hojnosťú, dokaváď bohu ste slúžívali mému!
On všeliký prístrach, všeliké zlé zavracal od vás.
Od tedy však, jeho čo ste opustili poctu nemúdrí,
K nábožnosti novéj a inému popristali božstvu:
Zmizla celá rozkoš, starodávné zmizly radosti.
Koľký už nepokoj, koľká už nastala bída!
Vojna krutá žúrí a strašné brinkoce zbrojstvo;
Hrom pere, príval hučí a zlaté bere záhubu sátí:
Každý v ujme na všem prítomnú spatruje pomstvu.
Ešče i vác za to núdz a pokut čekať od neho máte.
Sám ano král Svatopluk hodnú svým odplatu čínom
Dostal, a záslužným je pokarhan Černocha trestem:
Keď, jak víte, mosel zemreť, a svet náhle opustiť.
Aj Mach a Zrost, že sa bezbožnú opovážili v tohto
Modlu zahnať sekerú, slušného neušli karháňá:
Neb jako sešli sa ráz, a o téj reč náhode védli
Medzi sebú, v černém spustil sa mračne, i jednú
Za ščicu vzal každého rukú, a do pekla zavlékol.
Otvorená dosaváď, kade šel s nimi, ešče je ďéra.
Nuž teda včil se mnú cudzé odvrhnite božstvo,
Neznámé otcom; na predešlú dajte sa radšej
Nábožnosť, a na svém sochu zas podvihnite míste;
I smerení poctú a mnohými ju kroťte obeťmi.
Tak pod Černobogem všeobecná prestane bída;
Navrátí sa pokoj, všelikéj bude úrody hojnosť:
Vy plesať a stálými život radovánkami tráviť.
Tak černý zloch pretváren klamavými sa pílil
Rečmi ľudí podvésť, a na svú jích stránku privábiť;
Než dareňá prázná všeliká zostávala snážnosť:
Neb všade len posmech, škaredú všade haňbu vyzískal;
I s takovými ho preč naporád odbývali slovmi:
Zvodče a nestydatý bez všeckéj haňby luháru!
Jak sa ty smíš tenkrát opovážiť pred nami zjevne
Tak hroznú tlápať reč, a ke hnusnému zavádzať
Špalku ľudí; i také slubovať jím od neho ščastí?
Jak ten iným vlastnú svú prispeje v potrebe vládú,
V neščasťú kto nijak si neví a nemóže pomáhať?
I prečo výborný ten tvój boh sám sa nebránil;
Než sekerú seba dal roztrískať a v ohni upáliť?

Jak by sa Boh, zaslepenče, mohel roztrískať a páliť!
Inší Boh je živý, o kerém nás nekdy pobožní
Konštantín a Methód, vlastní dva učívali bratri:
Boh, čo nebom, čo i túto zemú, čo vládne i peklom:
Čo slovo jedno rekel; v tom hneď zem a obloha stála,
Zchádzalo slnko, mesác a nebeské svítily hvezdy,
Liščalo sa stromoví, poveterné létalo ptáctvo,
Bol človek. On rídí a živí i opatruje všecko:
Sháňá mračna, hromem pere a zlú hurtuje búrkú.
Než ty, slepý blúdníku, a márný podvodu strojče,
Jestli sa tak mocnému klaňať s nami Pánovi nechceš,
Za tvú skór ohavú do pekelných mrákoty stínov
Uskoč, a svému dodaj chytrejších pospechu krídel;
Než sa naší sbehnú psi a strážní pospolu ščenci,
I vzteklými trhať na drobno ťa hryzmi započnú:
Neb zakaváď Mach a Zrost, o kerých ty, nehaňbo, ohavnú
Roztrásať smíš lež, nepriťáhnú, veľmi paterne
Svýma ťa na vlastném presvedčiť zadku obuchma,
Ešče živí že tu sú a milé neopustili svetlo.

---

4. *Zo spevu piateho.*

Ľudstvo sa rozbúrí, a do hroznéj vojny ponáhlá.
Zhurta sa šípy kujú, meče brúsá, píky, šišáky,
Náprsníky robá, a medenných obťahy ščítov;
Lúky sa vystruhujú, i kyjáky nad ohňami tuhnú;
Žrebce vedú a chytrí sedlajú sa do pótky nosáci.
Umko milá, dávných vedomá všech na svete príhod!
Včil nože prav, koľkí zbudení hore povstali vodci;
I z jakových nahnaté končin ve vláde mající
Zástupy údatné a za vojnú prudko fučícé
Ťáhli polem prašným, i do hroznéj chvátali pótky,
Krásnú obhajovať volnosť, a neprátela zetreť.
Prední s prednesešlým Zemižížen hýbe sa vojskom,
Raddu čo najprvní dával na Svatopluka zradca
Braň lapiť, a s lútými zahnať jeho Nemcami z vlasti.
Pevní s ním Belohorci idú, chlap nad chlapa každý,
Z Bystrice úrodnej, z Lamača, z Dúbravky, ze Zóhru,
Ze Stupavy znovu postavenéj, ze Lozorna a Mástu;
Kde pred tým veľké sa na oblohu zpínaly hradby;

Než vtedy len smutné s dedinú sboreniščo neveľkú.
Z Jabloňového, Levár, ze Soločnice, Lábu a Závod,
I z trojakých Bórov, na konopné vlákno prehojných.
Též čo kolem veľkého majú Boru místo na bydla;
Kdež more nekdy jazer, jak o tom vyprávali starší,
Vyschnulo, a množšé za sebú ponechávalo písky.
Tam sa potom veľký ujal háj i na šírku rozestrel.
Ozbrojení tito vždycky choďá a na končiny stríhnú;
Prední až na Devín preochytro sa pospolu rúťá,
Keď kedy naň dorazá nenadálým Bábori vpádem.
Též veľký čo Dunaj, menší čo opustili Dudváh;
Gidru potom chladnú, a trnavskéj réčiny prúdy,
I Blavu bystrotokú, nevedícú nikdy zamrznuť.
Aj čo bydlá na patách drevných hor, a zhusta motykmi
Nestrídmé kopajú na ohnisté víno pahorky
V Modre, Jurú, Častéj, vysokém Pézinku, a švárném
Údoli, v nemž dobitý od Rímanov Otto sa ukryl,
A k bydleňú oblúbil; i svým ponazýval ho ménom.
Stále po nem zrutný potomek Strojmíra, čo révným
Spodní nekdy Zobor, v nárovnéj od seba ďáli,
Obsádzať prútím, a ľudí ho opíjať učíval,
Táhne Milín, a prenáramným dub kníše hrotiskom
Nadstavený, každé prerazící naskrze zbrojstvo.
S ním sa do vojny sypú výborní všecko junáci:
Nitra čo najstaršá a zoborské vyslaly kopce,
Obdávný Močenek, veľký na vinohrady Frašták,
Čachtice, i Brezová, i Turá, i pijáci Holečky;
Píščany uzdravné, a Nové čo zrovna do Váhu
Mesto hledí, i celá novomestská rovnina krásná.
Chvojnica též vlečná, rakonosná réka mijavská,
A spodem obsadené javorinskéj výše pahorky.
Bojnice teplovodé, remeselná veľmi Prividza,
Obzvláštným dobré i Topolčany dávno šafránem.
Též Paderáci tuhí, a čo u brehu Nitry, u mútnéj
Žitvy držá masné nedohlédlých rovniny končin,
A skrivenými orú žitorodné úhory pluhmi.
Aj čo žijú, kde Dunaj bere Váh a krutými do nútra
Ustmi loká, i nesen se sebú zas doňho vylévá.
Tých dva tisíce peších je, chytrých vác o tri koníkov,
Ozbrojených kopiú, a visícím na pleci lúkem.
Ohromný i točí sa ohromnéj postavy Slavboj,
Čo spraveným od Smíla mečem, jakovému podobný

Lahko nebol vídan, v krvavém boji rúbal, a jedným
Len sekem údatné rozetínal prespoly mužstvo.
Z výborného za ním sa ženú pluky mesta, čo rimský
Nekdy Terenc v peknóm založil nad Váhem okolku:
A hrad i nesbornú prihodil k nemu na skale tvrdzu.
Z Dubnice nádhernéj, ze Žilinských meščani ohrad,
Z Púchova, Rajca, Kysuc, ze hrozícéj Bystrice Váhu.
Z Ílavy a z Beluše, z Pruského, Varína a Čatce,
I z kyselého tedáž na viničnú Beckova ščávu.
Aj ti čo prostredných najprudšá v úbehu réka,
Váh, preteká, i milé poľa jím a oráčiny rúcá.
Každý z ních zmužilý je a vodcu na postavu rovný.
  V zápať pospíchá Ľuboslav; čo sa od neho nikto
Švárnejší po celéj nenachádzal krajne Slovákov:
Všecko na nem krásné, zrost, líca i rúcho je krásné;
Krásné též sa na nem zaskvívalo od zlata zbrojstvo,
Krásne i pristrojené v pyšnéj bolo ozdobe vojsko;
Vésť čo mu dal slavný a hrdýmí na hvezdy sa pnúcí
Hradbami rozpevný Velehrad, kde za dávna slovenských
Králov rozkošné a zlaté bývávalo sídlo;
Též čo Prerov starší, a Priboň, čo Ičína pomedzí,
Aj Kyjov aj kvetový Ostrov, Polešovce a tenkrát
Ešče neohradený Brod, i Bzence na zahrady najďál
Výchyrné, Veselí a nezadnéj Strážnica krásy;
Aj ti čo Odru tokem chytrú, čo ve dvojno bežícú
Bečvu pijú, a kolem vetrného Radhosťa sa ťáhnú.
  Dál zakovan v ťažkém do saméj paty zbrojstve na českém
Žrebci hrivú bílú, bílým též odpoly chvostem,
Aj čelom aj nohma až do kolen bílýma na predku
Ohromitý cválá Jaromíl, a do výšky trčícú
Vyhrážá kopiú; údatné všecko ho vojska
Nasledujú, čo sa v najvaťšém z Brna vybraly počte,
Záhrušic obdávných, a mytéj mnoho Lednice Tájú,
Z Boskovic, i z Letovic, z hojného i Slavkova rybmi;
Též čo dodal pyšný Hodonín, čo i v nízku ležícá
Bredslava, a blíž néj Podlžáci na šírku osadlí.
Íhlavské sa ho též i znojmské zástupy všecky,
Aj za samú čo bydlá Táju, zlých súsedy Nemcov.
Poprichyťá, a do ukrutnéj spolu bitky sa rúťá:
Jak na jaseň sa točá odpadlé se stromu listy,
Keď prudký zahučí a konárami zatrase víchor;
Neb ze všéj keď idú a skáčú oblohy krúpy.

Aj veľoúdatný meškať doma nechce Hodislav.
On vekem už sošlý peč a snážnosť vojny opustil,
Výhosť dal zbrojstvám, i celý na pokoj sa odevzdal;
Len pola úrodné, čo tisícero pluhmi orával,
Len lesy a chladné ho tešívaly stínami háje,
Lúky len obrosené a hrčícé prez ne potóčky.
Často chodil k prúdom, na brehoch rék často sedával,
Spev pastýrov aneb šveholících ptákov očúval;
Buď hlasnú umelými chytil zase prstami harfu,
A slavné hrdinov dávných účinky, a veľké
Veľkých vojny mužov pri svornėm rozmeru spíval.
Než včil jak hroznú sa valiť čul záhubu na vlasť,
Rozlobený a jedem vzteklým náramne fúčící
Treskol harfu, lapil braň, a v tom sa do pótky zanášal.
Tu zrutný Milibor, z Holomúca čo zástupy rídil,
Z Unčova, Prostejova, Trebovy, Slavetína a Tremska:
Keď to videl, jemu nad vojskem hneď správu popustil.
On s veľkú nazpátky do ruk zase vzal ju radosťú;
A pluky údatné údatných védol Hanákov.
Strašný též sa valí Borislav, hrozného preslavný
Jaščera ukrotitel, čo zakáď žil, v zroste pribýval,
Fúkal jed lútý a morícé do smrti púchy;
Lichvu celú, i celého naráz muža do tlamy shltnul.
Všecko už aj vyhubil najšír a napusto uvédol.
Až zmužilý, toľkú netrpící zkázu, Borislav
Doňho neohrozeným sa odevzdal srdcem; i práve
Jak sa na teplejšém ohríval z náhody slnku,
A pri saméj najďál rozťáhlý jaskyni drichmal,
Náramnú uhodí a praskne mu do tlamy jedlu;
A spolu rýchloperé neklamúcím šípy lučiščom
Začne jeden po druhém sypať; i skór nežli sa schápe,
Nežli sa priblíží, hrozné mu vybodne okále.
S veľkým drak hurtem sa chopí, a strašne sypící,
Náramný učiní lom, a pichlý prehryze oščep.
Trikrát sa zdvíhá na veternú krídlama výšku;
Trikrát zpátky padá; sem a tam sa i hádže, a vókol
Všecko trhá, žihadlom stíná, a drápami rúcá,
Aj skaly aj kamení a zdvihlé pod nebe sosne.
K posledu po známéj sa do jaskyne vóni a smutném
Páchu plazí; i v náramném zhyne obluda sýku.
Odkáď ven para zlá a morícé dušňaly púchy,
I všeliké, čo blíž pristúpilo, srážaly zvíra:

Až ju celú kamením a hrubými zahádzali skalmi.
Víťaz tak veľký do ukrutnéj pótky Borislav
Pospíchá, a na svém zabitú nese potvoru šćíte:
Čo vtipnú remeslil vavrečský Myslota prácú.
A v sedmorsloženú, strhlú z divokého bujáka
Obťáhel ho kožú, i tuhých dal toľko mosadzí.
Premnoho údatné vyprovádzá tohto junáctvo:
Čo pri Babích sa Horách, pri podivném vodmi Kriváni,
Čo pri Volovci živí, a pnúcej v oblohu Tatre,
Ostatních i Fatrách sahajících čelmi na hvezdy;
Též pri vodách čistých: pri oravskéj réce prebystréj.
Pri prameňoch vážných, pri Dunajci a Poprade menšém.
Aj čo majú Tvrdošín, Veľkú Ves, a mesto Kubína,
I vlastným volanú od trsťá Trstenu ménom;
Námestov, Hyby, Lupču, potom Bocu v úvali nízkém
Postavenú, žádných nemajícú od veku vrabcov;
Aj Belu aj Lubovú, krásné Podolinca okršky,
I Smolník, ve vodách kde železné krúhy na peknú
Obracajú sa mosadz, a predešléj tvári sa zprosťá.
Zbroj sa nejedna u všech lišči: meče jedni a ščápy,
Jedni valašky točá a opéklé ohňami drúky.
Jedno i rúcho není a kroj; ti zďála paterní
V bílých skvá sa huňách, šerajú sa ti naproti v černých.
Časť vlkov obléká, hlavu na hlavu, líca na líca
Prikládá, a neprátelské v boji žrebce plašívá.
Množstvo to všecko pešé; ale íť sa mu pešky nelúbí;
Než do pltí vchádzá, a chytrým dolu vesluje Váhem:
Tým aby čo skoršej ku devínským dospelo hradbám.
Vodstvo bité náramne hučí, a spešne železný
Píkami háj, i mužov ku horám svéj vlasti podobných
Odvážá, a mnohú tisklé ide prez brehy rékú.
Dva brati též rúťá sa na veľkú postavu rovní,
Údatného neméň údatní Jarka potomci,
Sťahlav a Krup hrozný, čo Krupinské mesto zakládal,
A vlastným kázal ho volať ľudu od seba ménom.
Poslušní sú jím ze krupinských meščani ohrad,
Z Lubietovéj, čo prišlých netrpívá na svete vrabcov,
Z najlepšého na sýr a na masnú žinčicu Brezna,
Z Bystrice nádhernéj; i zvolenskí ženci, čo ostrým
Od zlata obtočené po rolách žnú stébla kosákem.
Aj čo veďá v divném železo v meď žrídle premíňať.
Z Detvy potom, zrutných čo chlapov na svetlo vydává,

Z Jelšavy též, ze Plešivca, i ze Ščítníka, prehojná
Kde braň a obzláštné sa robívaly ščíty vojákom.
Aj z Turan aj z Mošovec, ze Sučan, ze Pravna, a všeckéj
Zahrady turčanskéj, všade hormi na vókol oplétléj.
Zpýšna si vykračujú Bor a syn jeho Vlastoň obratný,
Všecko zlaté ligotá sa na ních i šišáky i ščíty,
Ze zlata braň na prsách, na mečoch sú ze zlata rúčky,
Obťáhlé i zlatom najmnožším lúky sa žárá.
Aj veľoúdatnú bohaté jím na zlato mesta
Ozbrojujú mládež: najdražšá Kremnica kovmi,
Vystrmeným najvýš z téj i z téj stránky pahorkem
Priklopená, a do svého Nová Baňa údola stisklá.
Aj Bela aj Pukanec, výborný rudmi; i najďál
Roztratená sem tam po visících Ščávnica kopcoch.
K ním Tisovec veľkú šuhajov podohadzuje částku,
Veľkú částku Tekov, z nadutéj strach réky mající,
Vráblany lahkoživé, a Levických rovnin oráči;
Skalnastý i Hliník obzvláštné ustane lámať
Hneď kamení, a svých vodcom dá správu junákov.
Též čo seďá vókol zdvihlého nad oblaky Sitna,
A stálú na vlkov lútých a na medveďov horských
Pótku vedú, a tuhými kolú jím ščápami rebra.
Též čo Ipel, bystrý čo kroťá Hron, a Rímavu brodnú,
Víťazný i Dunaj, nad rékami berlu držící:
Všecci sa prispojčá, a silá svým zástupy množstvom.
Aj ty neúčastný nechceš byť, Blizkone, války.
Zrutnú do hroznéj zapopádáš tenčicu pasti,
Tenčicu, z néjž na prázno daný vrh nikdy nebýval;
Než koho s ňú koľvek zachytil si a do hlavy praskel,
Každý hneď srútil sa, a mal rane dosti na jednéj,
Pospícháš krvavú syna smrť nad Nemcami pomstviť;
A v boji najprudšé Novohradčanov hajna porádáš.
Vládu ti prisporujú i Halíč i Lučenca pasáci,
Nádherný i Divín, a okolné Sandi pomedzá;
Aj ti čo jích pyšná z poveterných ledva dozírá
Matra oblak, skúpá i čo jích myje na vlahu Zaďva.
Od hlbokých v posled rybnéj Tisy vírov, a často
Žúrícého kolem najmnožšú Hernada rékú
Údatné sa berú s náramným zástupy vyskem.
Týchto Rozhoň, veľký tam tých má vládu Bugartúr;
Tohto koníci samí, okruhlými sa ščítami skvúcí,
Mírné lúky nesú a zňícé strelkami túle;

Ščáp ruku ozbrájá, hlavu krásí perko volavky.
Než teho všecko peší, ohromnéj vlády, chlapiska,
V šestoro obkované, nemalý kus bresta, kyjáky
V hrsti nesú, a šerými kryjú tela medveďa svlekmi.
Krem tých aj toľké uslyšící vojny povesti.
Silný Čech, Zbislav, na pomoc svým prispeje bratrom
Náramným kladivom, jakové hore nikto ze všeckých
Nevládal zdvihnuť; sám on však ľahko ho zdvíhal,
A vždy, jakýkoľvek dal vrh, buď zblízka zatreskol,
Buď najďál uhodil, každý bol do smrti úraz.
Pať sto mužov sa mu priplichtí, dobrovolne idúcích,
Rovným ozbrojených, ale menším o mnoho zbrojstvom.
Súsední ba sa též od blúdnéj Visly Poláci
Rozbúrá, blízkí i Slezáci od Odry sa búrá.
Z tých vychytí sa preúdatných na tristo Mazúrov,
Ščítami ozbrojených a bežícú nad hlavu píkú;
Z týchto na dve sto chytré metajících bez klamu šípy:
Tým Svojský, zmužilý kráčá v čele týmto Nosistrach,
Zrostem a odvážným chvalitební srdcem obadva.
Toľko preúdatných s válečným kráčalo množstvom
Vojvodov, a hrozný ve prsách jed néslo na Nemcov.
Od spevu zní povetrí, pukajú sa od ohlasu mračna;
Od noh zem dupotá: a šerý, sa na výšku točící,
Prach vstává, i celé od kúravy oblaky hustnú.

Ján Hollý.

---

b. Spevy bohatierske.

5. Mor ho!

Sletely orly s Tatry, tiahnu na podolia, [1])
Ponad vysoké hory, ponad rovné polia:
Preletely čez Dunaj, čez tu šíru vodu,
Sadly tam za pomedzím slovenského rodu.
Duní Dunaj a luna za lunou sa valí:
Nad ním svieti pevný hrad [2]) na vysokom brali,
Pod tým hradom Ríman-cár [3]) zastal si táborom;
Belia sa rady šiatrov ďalekým priestorom
Pokraj táboru sedí cár na zlatom stolci;
Okol neho cárska stráž, tuhí to paholci.
A pred cárom družina neveliká stojí:
Sú to cudzí víťazi, každý v jasnej zbroji.

Pobelavé kaderie šije im otáča;
Modré ich oči bystro v okolo si páča.
Rostom sú jako jedle, pevní — ani skala:
Zdaloby sa ti, že ich jedna mater mala.
Krásna zem, — jej končiny vaľný Dunaj vlaží,
A Tatra skalnou hradbou okol nej sa váží: —
Ta zem, ty pyšné hory, ty žírne môravy [4]);
To vlasť ich, to kolíska dávna synov slávy.
Slovanský rod ich poslal zo slávneho snemu,
Aby išli s pozdravom k cárovi rímskemu,
Oni čelom nebijú, do nôh nepadajú:
Taká otroč neznáma slovenskému kraju;
Lež Božie dary nesú, chlieb a soľ cárovi,
A smelými sa jemu primlúvajú slovy:
,,Národ slovenský, kňazstvo a staršina naša,
Kroz nás ti, slávny cáre! svôj pozdrav prináša.
Zem ta, na ktorú kročiť mieni tvoja noha,
To je zem naša, daná Slovenom od Boha.
Pozri, tu jej končiny vaľný Dunaj vlaží,
Tam Tatra skalnou hradbou okol nej sa váží.
A zem to požehnaná: chvála Bohu z neba,
Máme pri vernej práci voždy svôj kus chleba.
Zvyk náš je nie napádať cudzie vlasti zbojom;
Sloven na svojom seje, i žne len na svojom,
Cudzie nežiada. Ale keď na naše dvere
Zaklope ruka cudzia v uprimnej dôvere:
Kto je, ten je; či je on z blíza, či z ďaleka,
Vo dne v noci na stole dar boží ho čeká.
Pravda, Bohy vydaná, káže nam Slovanom:
Pána mať je neprávnosť, a vätšia byť pánom;
A človek nad človeka u nás nemá práva.
Sväté hoslo naše je: svoboda a sláva!
Neraz krásnu vlasť našu vrah napadol divý;
Na púšť obrátily sa bujné naše nivy;
Mestá ľahly popolom; a ľud náš úbohý,
Bitý biedami, cudzím dostal sa pod nohy.
Bláhal už víťaz pýšny, že si bude pásti
Vôľu svoju na veky po slovenskej vlasti
A žiť z našich mozolov: ale bláhal darmo;
Dal nám Boh zas dobrý deň; zlomili sme jarmo;
A ti, krutým železom čo nad nami vládli,
Kde že sú? — My stojíme, ale oni padli. —

Lebo — veky to svedčia — vo knihách osudu
Tak stojí napísané o slovenskom ľudu:
Zem, ktorú v údeľ daly Slovenom nebesá,
Ta zem hrobom každému vrahovi stane sa.
Nuž, povedz že nám, cáre! mocná ruka tvoja
Čože nám nesie, či meč, či vetvu pokoja? —
S mečom jak ideš: cáre, meče máme i my;
A poznáš, že narábäť dobre vieme s nimi;
Jak s pokojom, — pozdrav ťa pán neba i zeme
Lepšej, nežli ťa my tu pozdraviť umieme. —
Tyto dary Božie sú priazne našej znaky;
Z ďaky ti ich dávame, ber ich i ty z ďaky."
Nevzal cár Božie dary; z jeho mračnej tvári
Urazená sa pýcha ľútym hnevom žiari.
A zo stolca zlatého takovým sa hoslom
Ozvaly ústa jeho ku slovenským poslom:
„Pán mocný, ktorému Boh celú zem podnožil,
A osudy národov v ruku jeho vložil,
Ten pán velí: Slovenia pozrite po svete:
Medzi národy jeho či jeden najdete,
Ktorýby putá minul abo nezahynul,
Jakže oproti Rímu prápor svôj rozvinul.
Skloníte šije i vy; ty pekné roviny,
Tuto zem vašich dedov dostane ľud iný.
A zpurné rody vaše pojdú Rímu slúžiť,
Strážiť nám naše stáda, polia naše plúžiť.
A junač vašu mojim junákom pripojím,
A z nej krajinám rímskym obranu pristrojím.
A kto sa proti mojim rozkazom postaví,
Beda mu! ten sám sebe záhubu pripraví.
Vedzte, že som pán Rímu, a Rím je pán svetu:
To moja cárska vôľa, to vám na odvetu."
Hriema pyšný cár, hriema so stolca zlatého,
Len že Sloven nejde sa ľakať pýchy jeho.
Hoj, rozovrela ta krev slovenská divoko,
A junák ti cárovi pozrel okom v oko,
A z oka ti mu božia zablisla sa strela,
Ruka sa napružila a na zbroj udrela,
A jedným veľkým citom srdcia im zahraly,
A jeden strašný ohlas ústa im vydaly:
„Mor ho!" [5]) krikla družina slovenská od razu,
A meč zasvietil v pästi každému víťazu;

„Mor ho!“ krikla a razom na cára sa metá:
„To ti na rímsku pýchu slovenská odveta. —
No, dokáž teraz, či máš toľko sily v meči,
Koľko pýchy vo tvojej, cáre, bolo reči.“
Ale ten nie! — Zbroje sa bojí, podlá duša,
A tu ti o svobodu dobrý ľud pokúša.
Skočil medzi stráž svoju cár bľadý od strachu,
A zlatý jeho stolec už sa váľa v prachu;
A mečom za ním Sloven cestu si preráža,
A junák za junákom padá cárska stráža. —
Zasurmily surmity, volajú do zbroje:
Povstal tábor; do šíkov svíjajú sa voje;
A voj za vojom divým útokom ta letí,
Kde boj na cára bijú ty slovenské deti.
Husté prachu kúdoly po poli valia sa;
Zem dupotom a nebo rykom sa otriasa.
A ta naša rodinka, ta slovenská čata,
Už vám je zôkol-vôkol od vrahov obstatá —
Sto mečov sa každému nado hlavou bliští;
Lež Sloven nečítava vrahov na bojišti,
Ale morí. — Hoj, mor ho, detvo [6]) môjho rodu,
Kto kradnou rukou siahne na tvoju svobodu:
A čo i tam dušu dáš v tom boji divokom,
Mor ty len, a voľ nebyť, nežli byť otrokom. —
Zúri boj, a našina stala si do kola:
To vie, že premoc rímsku jej moc nepredolá:
Lež brať moja, jak už len padnúť mi máš v boji,
Tože mi padni, jako víťazom pristojí. —
A môj Sloven ešte raz bystré hodil zraky
Ponad ty šíre rovne, na kraj svôj deľaký.
Tam na tých horách sivé myhajú sa váže,
Čo strežú slovenského národa čierťaže [7]).
Svätoháj stovekými zelený lipami
V tajné tam lôno túli bohov jeho chrámy.
A nad riekou biely dom; v ňom jeho rod milý;
A v čistom poli dedov posvätné mohyly:
Dedov, ktorých nekdy ľud riadevaly rady,
Ktorých meč divých vrahov odrážal nápady;
Ich popoly dávno už čierna zem tam kryje,
Ale ich meno posiaľ v piesni ľudu žije.
A sláva zašlých vekov junáka oviala;
A duša jeho svätým ohňom zplápolala;

A meč v jeho pravici strašnejšej sa svíja,
Bleskom blíska na vraha, hromom ho zabíja.
Praštia zlomené raty *), bité štíty zvonia, —
A pyšne príľby rímske do prachu sa ronia. —
Hynú i naši, hynú, — ale sťa víťazi!
Žiadna rana zvuk bôľa z úst im nevyrazí;
Vďačne lejú vernú krev po osúdnom poli:
Oj, veď padnúť za národ, — oj, veď to nebolí! —
A boj pomály tíchne: strašná búry sila
Divým svojím zúrením sama sa zničila.
A naši, čo tu bili ten Rím svetovládny,
Lebo koval úmysel na Slovenstvo zrádny:
Kde naši? — Hojže, Tatro, jasných orlov mati!
Nikdy sa ti ta tvoja detva už nevráti.
Páč! Nad vaľným Dunajom krvavé pobrežia:
Tam ti tvoji synovia povraždení ležia.
Neostal, ani ktoby tu vesť niesol bratom:
Bratia vám za česť rodu padli v boji svätom.
Lež každý na junáckej spočíva posteli:
Na kope vrahov, sbitých od jeho oceli.
Už nežije, a ešte hrozí ta tvár bledá,
Ta ruka zmeravená meč odjať si nedá. —
A cár okom sklopeným na bojišti stojí:
A čo, aždaj tých padlých Slovenov sa bojí?
Nie; lež bezdušné svojich hromady tam vidí,
A zo svôjho víťazstva radovať sa stydí.
No, zahyň, haňbou večnou zahyň, podlá duša,
Čo o svobodu dobrý ľud môj mi pokúša;
Lež večná meno toho nech ovenčí sláva,
Kto sebä v obeť svätú za svôj národ dáva.
A ty, mor ho! — hoj, mor ho! detvo môjho rodu,
Kto kradnou rukou siahne na tvoju svobodu;
A čo i tam dušu dáš v tom boji divokom:
Mor ty len, a voľ nebyť, nežli byť otrokom.

Samo Chalupka.

Poznamy. Císar rímsky Konstantius tiahol r. 358. s mocným vojskom do Pannonie, aby potrestal súsedné národy Koldov čili Kvádov, Jásov (Jazyges metanastae) a *Lemiakov* (Limigantes, kmen to slovenský, obydlený zadávna po oných žírnych rovinách, ktoré prestierajú sa od Dunaja prez Tisu až k horám Sedmohradským), pre ich lúpežné nájazdy na pánstvo rímske. Nevoľa jeho zvlášte proti posledním bola namierená. Kolda a Jás bol ovšem zbojník od rodu: ale Sloven miloval pokoj a žil na svojom a zo svôjho. Možno ale, že i naši Lemiaci

naučili sa lúpiť, mavše v tom znamenitých učiteľov, svojich bývalých pánov Jásov. Možno i to, že už i Slovenov bola napadla myšlienka, ktorá vtedy temer všetky s Rímom do styku príšlé národy pohybovala — myšlienka ta: pojďme na Rím; a jako on činil iným, tak my učiňme jemu. Ale k takým vpádom Rímania často i sami príčinu zavdávali. Pýcha rímska žiadala, aby ublíženia, svevoľným rímskym úradníctvom a nekázaným vojskom činené, každý v pokore prijímal. Jakže ale nekto vetu za vetu odplatil, to pokladalo sa za úraz velebnosti národa rímskeho.

Jási a Kvádi, sotva že zjavil sa císar s vojskom v ich zemi, metali sa na preteky k jeho nohám a dosiahli milosť. Nie tak to išlo so Slovenmi. Tito postavili sa smelým čelom pred císara, hotoví všetko podniknúť, len to nie, aby poddali sa zas Jásom, alebo opustili svoju vlasť, jak im bolo naloženo. Vidiac však po zúfalom boji, že proti Rímanom a spojeným s nimi Jásom sily ich nedostačia, na radu starších svojich dali sa do rokovania s Rímany, a privolili na pokon, že zem svoju opustia.

Nové, nepríhodné bydlištia skoro sunovaly sa Slovenom. Nedočakavše ani jara, navrátili sa zase k Dunaju. Císar, ktorý v Seremíne (Sirmium) bol zimoval, sobral hneď vojsko proti nim a u Akuminkum (Petrovaradín) položil sa táborom. Družine slovenskej, ktorá o záležitosťach národných s ním pojednávať mala, dovolil, aby prešla Dunaj; prešedšej ale cestu zpiatočnú loďami zavreť rozkázal. Zbadali Slovenia, že tu ide o zradu. Jako tedy císar na vyvýšené miesto, kde priestol jeho stál, vystúpil, jeden Sloven, hnevom zapálený, vylučivší šišákom do neho, zvolal: „Mor ho! Mor ho!“ Ostatní vytasivše meče udreli prosto na císara. Telesná jeho stráž postavila sa na odpor: on sám, smetav zo sebä všetky znaky dôstojenstva svôjho, vyhodil sa na koňa a strachom hnaný utiekol do táboru. Celý tábor zbúril sa, všetko rútilo sa divým útokom na slovenskú družinu, ktorá po udatnom boji zahynula všetka.

Císar zkusiv po dvakrát zbroj slovenskú, neopovážil sa prekročiť Dunaj, ale navrátil sa do Seremínu. Zbavení najhoršieho nepriateľa svôjho Sloveni, poprávali pokojne spustošenú vlasť svoju.

Slovák v okolí Vranova, v Zemňanskej stolici, podnes menuje sa *Lemiakom.*

[1]) *Podolie* = dolní, nižní kraj.

[2]) *Pevný hrad,* t. j. Acumincum, Acimincum, terajší Petrovaradín. V jeho súsedstve je osada Kamenica, a hrad za dávna menoval sa bezpochyby Kamenec. Cudzojazyčníci spotvorili meno to na Acumincum.

[3]) *Ríman-cár* = rímsky císar: sloh to temer všetkým Slovanom známy; na pr. Riečan-dolina, Uhoršťan - most. — Cár ten bol Constantius, syn Constantina Veľkého.

[4]) *Môravy* = roviny mokré a trávnaté; malorusky: morava, poľ. murava.

[5]) *Mor ho!* bolo u Staroslovenov hoslo k útoku: quod est apud eos signum bellicum (Ammianus Marcellinus XIX. 10.)

[6]) *Detva,* hromadné meno = deti, poľ. dziatwa. I Zvolenská Detva má z tade svoje meno. Podľa povesti poslali ta súsední Očovania deti svoje, aby založili tam osadu novú, a ona dostala meno Detva

[7]) *Cierťaž* = Linie, Gränzlinie, Zvol.

[8]) *Rat* masc. = Spitze (Lanzenspitze, Bergspitze). Zvol.

6. Miloš Obilić čili pád Srbska.

(Srbský spev.)

Velekrásne vykvetajú ruže
V bielom dvore, Lazarovom dvore;
Nikto nevie, ktorá z nich peknejšia,
Ktorá vyššia, ktorá červenejšia.
Niesu v kráse ruže to vykvetlé,
Lež sú dcéry Lazara slavného,
Nado Srbskom rovným panovníka,
Z dávnych časov víťaza a bána.
Lazar dcéry v rody veľké dáva:
Vukoslavu Miloš-Obiliću,
Maru vydá Vuku Brankoviću
A Milicu cáru Bajazetu.
Neďaleko i Jelinu vydal
Za mladého a statného pána,
Ktorý Jura Černojević sluje,
Ktorý slavne vojvodí na Zente.
Málo času bolo uplynulo,
Tri mať svoju sestry navštívily;
Jedna sestra Milica neprišla,
Lebo cár jej Bajazet zakázal.
Sestry vľúdne sebä pozdravily,
Skoro sa však prudko povadily,
Jedna každá chváľac muža svôjho,
V bielom dvore, Lazarovom dvore.
Prvá počne Černojevićova,
Podľa mena Jelina, ty slová:
Nikdy matka hrdinu vätšieho
Nezrodila jako môjho Juru.
Osvedčuje žena Brankovića:
Nikdy matka z krve šľachetnejšej
Nezrodila posud bohatiera,
Jako matka Vuka Brankoviću.
V smiech sa dala žena Milošova,
Podľa mena mladá Vukoslava,
V smiech sa dala, potom premlúvila:
Netárajte, úbohé vy sestry!
Nechválte mi Vuka Brankovića,
Bojovníka chatrnej povesti,

Aniž chválte Černojević-Juru,
Ostatnieho z všetkých bohatiera:
Radšej chválte Miloš-Obilića,
Z nového to Pazaru šľachtica,
Bohatier on nado bohatiermi,
Zrodila ho matka Hercegovka.
Tu sa hnevom Mara rozpálila,
Vukoslavu rukou uderila;
Ačkoľvek ju ľahko uderila,
Krv sa z nosu sestre vyprýštila.
I vzchopí sa mladá Vukoslava,
Kvíľac k dvoru bielemu odíde,
Muža svôjho plačúc privoláva,
Milošovi sťažuje si horko:
Ó bys' vedel, milý môj ty pane!
Čo mluvila žena Brankovića;
Ty že niesi zo šľachetnej krve,
Lež ničemník nado ničemníky.
Ďalej chlubí honosná sa Mara,
Ty že nesmieš k boju sa dostaviť
Brankoviću manželu jejímu,
Lebo niesi udatný bojovník.
Ťažko nesie Miloš hanu tuto,
Rychlo skočí na nohy hrdinské,
Na koňa si sedlaného vsadne,
I vyzýva Vuka Brankovića:
Priateľu môj, Vuku Brankoviću!
Jako že ťa porodila matka,
Dostavíš sa v súboj mi hrdinský,
Uvidíme, bohatier kto lepší.
Nič iného Vuku nezbývalo,
Než na koňa k súboju vysadnúť,
Dostaviť sa tam na pole rovné,
Kde k súboju miesto stanovené.
Aj! tu pikou v sebä uderili,
Bojné piky obe rozlomili;
Odo bedier meče vytasili,
Britké meče oba prerazili;
Ťažkými sa bili budzogány,
Z budzogánov perá odlietaly;
I prispelo šťastie Milošovi,
Shodil s koňa Vuka Brankovića.

*

Potom zvolal: Nože. Brankoviću!
Iď a vernej žene sa vychlúbaj.
Ja že nesmiem v súboj s tebou ísti.
Môhol bych ťa, Vuku, zahubiti,
Ženu tvoju v smútok zahaliti;
Ale nechcem, lebo priatelia sme;
Ber sa s Bohom, a nechlub sa viacej.

Málo času bolo uplynulo.
Na Lazara Turci uderili.
Sám na čele ich Amurat sultán
Plení, páli dediny i mestá:
Lazarovi nič tu nezbývalo.
Než svolávať vojska na vše strany.
Volá k sebe Vuka Brankovića.
I hrdinu Miloš-Obilića;
Panské hody káže pripraviti.
Na ty hody pánstvo povolati;
A keď vínom srdcia zveselili.
K pánstvu svôjmu takto Lazar rečie:
Čujteže mä, hrdinovia moji,
Vybraní vy kniežatá a páni!
My na Turkov zajtra uderíme,
Pod vojvodstvom Miloš-Obilića;
Bohatier je Miloš najslavnejší,
Boja sa ho kresťania i Turci;
Nech nám bude vojvoda pred vojskom,
A ty po ňom, Vuku Brankoviću.
Mrzí Vuka chvála ta i kypí
V ňom nenávisť proti Milošovi;
Oddiali sa s Lazarom na sieni,
Hovorí mu skryte a potichmo:
A či nevieš, otče, milý pane!
Že nadarmo vojsko povolávaš,
Lebo zradí Obilić ťa Miloš;
Turkov bráni, o zrade premýšľa.
Lazar mlčí, nehovorí slova;
Až na večer pri večeri sediac
Pozdvihne cár zlatý pohár vína,
Potom vraví k všetkým pánom Srbským:
„Komu bych mal pripiť čašu tuto?
Kebych ju mal po staršínstve pripiť,

Pripil bych ju Jug-Bogdanu starcu;
Kebych ju mal po hodnosti pripiť,
Pripil bych ju Vukn Brankoviću;
Kebych ju mal podľa lásky pripiť,
Pripil bych ju mojim deväť švagrom,
Deväť švagrom, deväť Jugovićom;
Kebych ju mal podľa krásy pripiť,
Pripil bych ju Ivu Kosančiću;
Kebych ju mal podľa výšky pripiť,
Pripil bych ju Toplicu Milanu;
Kebych ju mal pripiť po hrdinstve,
Pripil bych ju Miloš-Obiliću.
Nikomu ju nechcem ani pripiť,
Než na zdravie Miloš-Obilića.
Zdrav buď Miloš, verný i neverný!
Najprv verný, potom však neverný!
Zajtra mä chceš zradiť na Kosove,
Jako Judáš stvoriteľa svôjho,
K sultánu chceš sbehnúť tureckému,
Zdrav mi buď a prípitok môj vypi!
Víno vypi, pohár ber si darom!“
Skočí Miloš na své ľahké nohy,
Pokloní sa cáru k čiernej zemi:
„Ďaka tebe, slavný cár Lazáre!
Ďaka tebe za to pozdravenie,
Za prípitok i za dar tvôj čestný;
Nie však ďaka za ty tvoje slová:
Lebo prisám na moj' milú vieru!
Neverným som iste nebol nikdy,
Nebol som a nebudem tiež nikdy;
Ale zajtra myslím na Kosove
Zahynúti za kresťanskú vieru.
Neverný ti ku ľavici sedí,
Pri boku ti chladné víno pije.
O prekliaty Vuku Brankoviću!
Zajtra bude deň svätého *Vída* *),

---

*) **Miesto**: sv. Víta; nešťastná bitka na Kosovom poli svedená bola na deň sv. Víta, dňa 15. (dľa starého kalendára 27.) jun. 1839 Podržané je srbské meno *Víd*, aby sa neztratila hra slovná s nasledujúcim „u*vid*íme“, ktorú Miloš zúmyselne užíva.

Uvidíme na Kosovom poli
Kto je verný a kto bude zradcom.
Prísahám na Boha velikého!
Že chcem ísti zajtra na Kosovo,
Že chcem zabiť cára tureckého!
Že mu nohou na hrdlo chcem vstúpiť.
Dá-li mi Boh a šťastie junácke,
Že zdravý sa do Kruševca vrátim,
Pak uchvátim Vuka Brankovića,
Priviažem ho na bojovnú piku.
Jako žena kúdeľ na praslicu,
Prinesiem ho na Kosovo pole."
A vzchopiac sa na nohy hrdinské
Odstráni sa podo stany biele,
Do pol noci slzami oplýva,
Od pol noci božiu pomoc vzýva.
A keď ráno slnce zasvitnulo,
A zornica objavila líce,
Vzkočí Miloš na vranného koňa.
Cvalom specha k vojsku tureckému.
Žiada cárskych na stráži vojakov:
Zavedzte mňa k cáru podo stany,
Zradiť mu chcem vojsko Lazarovo,
I Lazara vydať mu živého.
Uverili Turci Milošovi,
A vedli ho pred samého cára.
Kľakne Miloš pred ním na zem čiernu.
Lem u rúcha i kolená ľúba,
A nôž ostrý tajne vyňav z pása,
Amuratu srdce ním prebodnul;
A vytasiac odo bedier šabľu
Seká kolom bašov i vezírov.
Ach, i jemu šťastie doslúžilo,
Šabľami ho Turci rozsekali.
Vedie vojsko Srbský knieža Lazar,
Vedie Lazar mocné vojsko Srbské.
Sedemdesiat sedem tisíc vedie;
Honí vojskom po Kosove Turkov,
Nedá Turkom na sebä sa dívať,
Jak by môhol bitkou pobiť Turkov.
Vtedy Lazar bol by pobil Turkov,
Však Boh zatrať Vuka Brankovića!

Bo on zradil svokra na Kosove.
Preto Lazar premožen bol Turkmi;
Zhynul v bitke Srbský knieža Lazar,
Celé jeho zahynulo vojsko,
Sedemdesiat sedem tisíc Srbov.
Všetkým budiž večná česť a sláva,
U milého Boha radosť večná!

---

7. Bombura.

(Povesť Breznianska.)

Na Breznianskej väži trúby prehrávajú:
Breznianskych junákov do zbroje volajú;
A junáci letia na brány na valy;
Pri boku im šable, v rukách samopaly. [1])

A veď sa im ono tým Brezňanom stalo,
O čom sa nikomu ani nepozdalo.
Za Hronom, tam pod tým vysokým pahorom,
Prešlú noc Kuruci ľahli si táborom.
A sotva deň svitol za nocou za tmavou,
Prišiel od nich hlásač [2]) pod bielou zástavou;
A pred bránou tam sa postavil na cestu,
A také posolstvo oznamoval mestu:

Víťazný náš vojvod i brať [3]) naša celá
Údatným Brezňanom svôj pozdrav posiela.
My sme vojsko vlasti a naša zástava
Veje na obranu slobody a práva.
Kráľ náš, to je zlý kráľ; robí čo nesluší;
On naše práva vierolomne ruší,
A nesnosné ťaže na vlasť našu váľa:
Preto sme pozdvihli zbroj našu na kráľa;
Ani že my tu zbroj skorej nesložíme,
Čím jemu korunu s hlavy nesroníme.
Potom nám — len potom lepšia doba svitne,
Len potom vlasť naša slobodou zakvitne.
A preto, kto si syn vlasti svojej pravý,
Ber šabľu a vstaň si pod naše zástavy. —

Jemu rečník mestský odpovedá z brány: —
Pri ňom starší mesta i s radnými pány, —

Pozdrav si, hlásaču, tých čo ťa poslali,
A žeby si s Breznom svätý pokoj dali.
Známe my vás, známe: niet v kameni vody,
Ani u Kuruca pravdy a slobody.
Brojíte na kráľa: oj, beda vám, beda;
Boh si pravdu svoju brať na posmech nedá.
Brojíte na kráľa; — a tymi krivdami,
Pre ktoré brojíte, krivdíte nás sami.
Tým sami ste si súd vyniesli na sebä;
A prijde, — prísť musí na vás kára z neba.
Slovákovi svätá je kráľova hlava;
On z vďaky krev svoju zaň dával i dáva.
Ani my ľud verný, ľud slovenskej zeme,
Pod vaše zástavy nikdy nestaneme.
A bodaj to, bodaj, dobré nebo dalo,
By vás oko naše viacej nevídalo. —

Pre to spurné slovo — hlásač pyšno rečie, —
Pre to zpurné slovo krev vaša potečie.
Voľte si víťaza; zvolíme si i my,
A ti nech boj bijú pred zraky našimi.
Jak nášho víťaza váš premôže v boji,
My hneď odrazíme od mesta v pokoji;
Ale jestli vášho náš víťaz pokorí:
To zaraz nech Brezno brány nám otvorí. —

Staň sa! — zvolal rečník: — Nech Boh svojím súdom
Súdi medzi vaším a slovenským ľudom. —
Pred Breznianskou bránou šíra lúka leží,
Popri nej šumný Hron bystrým tokom beží.
A na totej lúke dva víťazi stoja,
S kopijami v pästi hotoví do boja.
Tam Kuruc, vo zbroji sriebrom vykladanej,
Pyšno si harcuje na parype vrannej;
Syn to divej pusty, pustého pohľadu;
Ku koňu, ku šabli privyklý od mladu. —
A tu náš *Bombura;* víťaz to od pluha;
Biť ale dobre vie ruka jeho tuhá.
Broň [4]) i šišák na ňom z pevnej sú ocele,
Pod ním si jarabý sivko hrá vesele. —

Na bráne dvanásti trúbači zahrali:
A naši víťazi do boja sa dali.

Sklonili kopije; muž na muža vrazil;
Kopije sprašťaly; žiadon nezvíťazil.

Na bráne druhý raz trúbači zahrali:
A víťazi znovu do boja sa dali.
Vytasili šable; muž na muža vrazil:
Šable sa slámaly; žiadon nezvíťazil

Na bráne tretí raz trúbači zahrali:
A víťazi zase do boja sa dali.
Hoj, teraz len bolo na čom oči pásti,
Keď junákom blisly budzogáne v pästi:
A ty budzogáne tak ony durkaly,
Až sa ty Breznianske múry ozývaly.

Borba dlho stála; už i deň zapadal,
A junák junáka ešte neovládal.
Ich kone boly už iba samá pena;
Po ich jasnej zbroji krev tiekla červená.

Poddaj sa, víťaze! — Kuruc pyšno volá; —
Slovák kurucovi nikdy neodolá. —

Bude jako Boh dá: — Slovák mu odvetí; —
A pýcha zlým dýcha a do zlého letí. —

Hoj, len tu náš Slovák sivkom si zatočil.
A ku Kurucovi od boku priskočil;
A v tom buchlo, jako keď strela nebeská
Stoveké dubisko na horách roztrieska:
A páčte! — Už Kuruc z parypy sa valí.
A krev jeho čudská [5]) zem slovenskú kalí:
A on, čo toť hanu na Slováka kydal,
Sám on krivú dušu pred Slovákom vydal.

Zatrúbily trúby ozonom [6]) veselým,
A sláva na slávu znela Breznom celým.
Ale tam za Hronom, čím prišiel deň nový,
Neostal ani len znak po Kurucovi. [7]) —

A tak to bývalo, i tak bude bývať:
Budú sa pokorní na pád pyšnych dívať.
Nepravých neprávosť uvalí do zkazy:
Lež pravda — hoj, pravda — ta iste zvíťazí.

Samo Chalupka.

Poznamy. [1]) *Samopalom* nazývali starí naši flintu, podľa terajšieho spôsobu pristrojenú, ktorá nepodpalovala sa luntou, ale sama pálila.
[2]) *Hlásač* = Herold.
[3]) *Brať*, collectivum, bratstvo. Výraz to v Gemeri užívaný.
[4]) *Broň*, česky brnění, stslov. brnija, stnem. prunja, = pancier, lorica. Na salašoch nazývajú retiazku, ktorou umýva sa kotol, broň (fem.) alebo pancier; bezpochyby za starodávna užívali k tomu kus panciera alebo kolčavy (Panzerhemd, rus. kolčuga.)
[5]) *Čud*, Ščut, Skýth.
[6]) *Ozon* = zvuk, ohlas; výraz to v Zvolene užívaný, na pr. „tie dosky sú zle podbité; aký ozon dávajú, keď človek chodí po nich.“ Ozon pochodí od zneť, tak jako ohon, odhnať.
[7]) Pamiatka *Bomburova* po dnes žije na Brezne. Rok udalosti povedať sa nedá. Starí hovoria, že ti pod Brezno prišlí nepriatelia boli Kuruci. Kurucmi (od cruciatus) ale menuje ľud náš všetkých buntošov a povstalcov od Dóžu až po Erdőhegské zbúrenie. Budzogán Bomburov visel predtým na radnom dome, a nalezá sa teraz v krajinskom museume v Pešti.

c. Ballády.

8. Ctibor.

Nad Váhom, riekou našej rodiny,
Hrozná sa vypína skala,
A na tej skale zámku rozvaliny,
A v rozvalinách povesť zastaralá.
Chýry tých skalín strašia tiché kraje,
A z tých rozvalín hrozná kliatba laje.

Z Beckova — tak ten starý hrad volajú —
Smutné sa tiene dolinou túlajú,
A samy bystré, prudké Váhu vody
Nechaly svoje starodávne brody,
Odtiaľ ďaleko hnevne odplávali.
A s nimi strašná povesť chodí,
Dobou nešťastnou zakliata starena.
Tu, keď pútnika po rumoch tých vodí,
Tak mu rozpráva o skalu oprená:

Keď sa polnoc k bielodňu pohýňa —
To je doba dobrých duchov —
Počuť pod skalou žiaľne nariekanie:
A keď má biť strašná polnoci hodina —
Toto je doba prekliatych padúchov —
Počuť nad skalou zúfalé revanie:

Čo to revanie, čo žiale hrobové?
Pútnik, to stará povesť ti rozpovie.

Na hrade tomto, hrade zlosti,
Býval raz Ctibor, pán toho okolia,
Pán zeme, svojich rab náruživostí —
Vieš, beda tým, kto týmto sa podvolia! —
Teraz v rumoch tých čuť len sov húkanie.
Za časov dávnych v skvostnom bytu,
Do mraku z rána, od mraku do svitu
Panovávalo radostné výskanie:
A kde sa pustá samota ukrýva,
Trónila predtým pýcha, bujnosť divá.

Jačal roh poľný
Sluhovia i psy k hoňbe sa chystali,
A so Ctiborom domáci, prezpoľní
Koňmo pánovia i panie pyšné,
Družice strojné, družice hriešne
Do pekných krajov na lov sa brávali:
Po love začal huriavk sa veselý,
Jedlo, pilo sa celú noc, deň celý.

Ctibor, oslablý hoňbou diviny,
Vo vínach drahých, márnik, sa kúpaval.
A čistý v lone nečistej družiny
Chrapom lenochov lenivec chrápaval.

Raz takto si spí, otrok ten nápoja,
Čierna mu duša na tvár sa vykradla,
Vidno je na nej, že nemá pokoja,
Ťarcha mu hriechov na svedomie padla:
V tom pod hradbami zavyje pes bitý
A zlostný vajda z mračných snov sa schytí:
„Čo to za vytie? — Pekla muky, diabli!
To pes vyje môj a bolestne vyje!“
Sluhovia službou večitou oslablí
Hrnú sa, každý svoju nechuť kryje —
„Čo to za vytie? — čo to za príhoda? —“
„„Vysokorodý Vojevoda!
Cestou sa kníše žobráčik šedivý
A staré údy hoľou podopiera;
Tam od dolních hradieb kraja
Chrt váš, Adonisko sivý,

Jako nerozumné zviera,
Vyskočil na pánbohdaja —
Vytrhol mu kus haleny,
Kus nohavíc a — kus nohy —
Bráni sa starec úbohý.““ —

„Ha, rab! ha hmyz sprepadený! —“
A žlč Ctibora žilami kypiaca
Pretrhla slová — besnoty zradca —
Uchytil ho — žlčou, jedom kropí
Svoje stopy —
Jedno okamženie —
Pre starčeka raty nenie! —
Pán uchmatne vlasy jeho
A za múr druhý a tretí
Na strašné skaly hradu vysokého
So žertvou biednou vyletí. —
Darmo v doľ kvíli starčeka volanie,
Daromné prosby, darmo nariekanie —
Rozpajedenec nad tým sa len smraští,
A biednym kmetom v čiernu priepasť mrašti. —

Preto — keď na noc druhá znie hodina
A polnoc strašná volá na svitanie —
Tamto, kde k nebu trčí hor' skalina
Počuť v priepasti žalostné vzdychanie.

Priateľ, vieš už, čie to hrobové lkanie? —
Kto to z polnoci zúfanlivo reve,
Vyrozumieš hneď v povesti dospeve.

Ctibor ukojen obetou krvavou,
Unaven diabolským namáhaním,
Ľahne na skaliny riedkokryté trávou
A spí premožený tuhým spaním. —
Len sa priplazí ku strapatej hlave
Had malý lež jedovatý,
A otvorenou spiaceho hubou
V modzok bláznivý spiecha,
A ostrý jed sa miecha
Do rán od hadích zubov.

Ctibor len chrápe tuhým snom jatý,
Bars myseľ plašia strachy žravé,

Až keď sa rozišla zlobivosť jedu
A všade nechala škodného sledu,
Kade sa čierna krv spiaceho točí,
Tu hrôza a bolesť pretrhnú spanie —
Skalami zatrasie strašné revanie; —
Na strminu skalnú Ctibor skočí,
Kníšu sa nohy, hádžu ramená,
Lampa zraku vyhasená,
Veta, veta, veta!
Odsúdzenec nemá sveta,
Večná mu mrákota zastrela zraky,
Myseľ smátanú plašia obludy,
Divoko reve a trasie údy
A reve: „Pomoc, pekla druhovia!
Kde môj hrad, — kde moji sluhovia?
Kde som? Preč ohavné mraky!“
Tu sebou trhne, z miesta chce diaľ —
Srúti sa šialenec v hlbinu skál.

Odtiaľ chýry strašia tiché kraje
A z tých rozvalín hrozná kliatba laje.
A samy bystré, prudké Váhu vody,
Čo posiaľ haňbu skalín tých smývaly,
Nechaly svoje starodávne brody,
Odtiaľ ďaleko hnevne odplávaly.
A s nimi strašná povesť chodí,
Dobou nešťastnou zakliata starena,
Tu, keď pútnika po rumoch tých vodí,
Nov z nova vraví o skalu oprená.
Chýr vekom starý a vesťou vždy nový:
Čie to revanie, čí žiaľ ten hrobový? —

Andrej Sládkovič.

9. Zakliata dcéra.

(Národná pieseň.)

Mati dievča zháňa
Z postele za rána:
„Ana moja Ana,
Choďže ty na vodu,
Na vodu studenú
Pod lipu zelenú.“

Šla Ana pre vodu
Na lúčku zelenú,
Nemohla načrieti
Pre studňu srúbenú.
Mať na ňu volala:
„Ana moja, Ana,

Kde že si tak dlho?
Bodaj si, aby si
Hneď tam skamenela!“
Krhla skamenela
Meravým kameňom.
Ana sdrevenela
Zeleným javorom.
Leží vedľa, leží
Jeden chodník pravý.
Išli dva mládenci,
Dva bratia cestovní.
Oba boli hudci:
„Ach, bratríčku milý.
Koľký sme svet prešli.
Ešte sme takého
Javora nenašli;
Otnimeže si mi
Po jedných husličkách.
Po druhých bíčikách.“
Prvý raz zaťali,
Krv z neho ronila.
Hneď sa poľakali,
Na zem popadali.
Druhý raz zaťali,
Slovo uslyšali:
„Rúbajte, rúbajte.
Len srdce neraňte.
Nič sa vy nebojte,
Ale si otnite
Na jedny husličky.
Na druhé sláčiky,
Choďte, prehúdajte
Pred mej matky vráta:
Toto je ta panna
V javora zakliata,
Toto sú husličky
Z tej vašej Aničky,
A tyto sláčiky
Z tej pravej ručičky.“ —
Išli ti mládenci
Žalosťne hrajúci.
Keď matka slyšala,
Na okno bežala:
„Ach mládenci moji,
Choďteže preč, choďte,
A žiaľ mi nerobte,
Však ho ja dosti mám.
Že Aničky nemám.“

10. Smrť Jánošíka.

Horí ohník, horí, na Kráľovej Holi —
Ktože ho navatril? dvanásti sokoli.
Dvanásti sokoli, sokolovia bieli,
Jakých ľuďské oči viacej nevidely;
Dvanásti sokoli, sokolovia Tatier,
Jako by ich bola mala jedna mater;
Jedna mater mala, v mlieku kúpavala,
Zlatým povojníčkom bola povíjala.
To sú chlajci, to sú, jak dubce na stráni —
Košieľka zelená, klobúk vybíjaný,
Palošík, pištole, valaška brúsená:
To sú chlapci, to sú, moje potešenia!
To sú chlapci, to sú, jak oltárne sviece:
Keď idú po háji, celý sa trbliece;

Keď ohňa navatria na vysokom Sitne,
V dvanástich stoliciach biely deň zasvitne;
Keď jednu zanôťa v zelenom úbočí,
Dvanástim stoliciam srdiečko poskočí:
Boly časy, boly, ale budú ešte,
Daj len Bože, daj len dobrým chlapcom štestie! —

Od Tatier k Dunaju dievčiny spievajú:
To sú chlapci, to sú, čo chudobným dajú. —
Neboj sa sirota, veď už kukuk kuká.
Ti ti namerajú od buka do buka:
Ti ti namerajú, i sami zaplatia,
To sú chlapci, to sú, to sú naši bratia! —
Od Tatier k Dunaju ľudia si šopkajú:
Ber pane ty dane, však prijde rátanie!
Ber vĺčko, však ty to zaplatíš raz kožou;
Nezvieš zkiaď, iba keď zblisne dvanásť nožov:
„Stoj! tisíc hrmených!“ vyskočia desiati —
„Stoj! daj Bohu dušu a chlapcom dukáty!“
Nad hlavou palоše, na prsách pištole:
„Sem pane ty zdrané sedliacke mozole!“ —

Ty slovenské hory, to ich rodné dvory,
Ty karpatské hole, to ich voľné pole.
A na tom Kriváni zámok murovaný:
To sú chlapci, to sú, šabľou opásaní. —
A ten ich kapitáň, to je len veľký pán!
Pierečko belavé, červený dolomáň.
Keď ide po hore, jako ranné zore,
Keď ide po lese, celý svet sa trasie.
Pierečko trusové nad horou sa belie:
Kloňte sa chalupy, traste sa kaštiele!
Bo kohos' Jánošík na paloš načiara,
Tomu nespomôžu ani tria cisára;
A komu odpíše lístoček trirohý,
Tomu nespomôžu múry do oblohy.
Raz Janík zapískne: z dvanásť pušiek bliskne;
Druhýraz zapískne: tisíc chlapcov zvýskne:
Tretíraz zapískne: šabličky zazvonia,
Zahučí Považia, zahučí Pohronia —
A ohlas zaletí v štyri sveta strany:
Ktože tým pod slncom voľačo zabráni?

Horí ohník, horí — nie jak voľakedy —
A okolo ohňa desať chlapcov sedí.
Sedia oni, sedia, do ohníčka hľadia —
Do ohníčka hľadia, slovka nepovedia.
Len keď bor zašumie, keď vetor zaveje —
Skočia — zavzdychajú: „Jaj, naše nádeje!
Janíčko, Janíčko, ty naše slniečko!
Čakáme na tebä jak na ten deň z neba.
Svitaj Bože, svitaj, že by bolo ráno.
Že by nám zablislo slnce malovanô!“

Veje vetor, veje, vetrisko studený —
Zhasnutá sa vatra ešte rozplamení.
Vybíkne dohora, žalostne zapíska,
A oni tam sedia jak dáke skaliská.
Ešte raz zapískne — jaj, pre Hospodina!
Ešte raz zabliskne — i zrazu zhasína.
A kdesi čo zvolá jako nadzemská moc:
Jánošík lapený! — Šuhajci, dobrá noc! —

Zahučaly hory, zahučaly doly,
A chlapci zanôťa: „Boly časy, boly!
Boly časy, boly, ale sa minuly,
A po malej chvíli minieme sa i my!
Keď sa my minieme, minie sa krajina,
Jako by odpadol vršťok z rozmarína;
Keď sa my minieme, minie sa celý svet,
Jako by odpadol z červenej ruže kvet.“

Padá rosa, padá, za bieleho rána,
Plačúci šuhajček ovečky zaháňa.
Dolu ovce, dolu, dolu dolinami,
Veď už viac Jánošík nepojde za vami!
Dolu kozy, dolu s tej vysokej skaly,
Veď vám už Janíčka mladého slapali.
Slapali, slapali, sokola na lepe,
Keď valašku zamkli sedem dvermi v sklepe.
Jánošík junošík, pozriže sa hore,
Už je kolo tebä drábov celé more. —
V tom širokom mori tonie malý kameň:
„Poddaj sa, Jánošík, veď ti je už amen!“
A čo by vás drábov bolo za tri svety,
To ste Janíčkovi iba pod pol päty.

A čo by ste s neba jako dážď padali,
To ste Janíčkovi len pod palček malý.
Raz rúčky popluje — už sa všetko chýli: —
„Koľko drábov ide do jednej polkyly?"
Jednu rúčku vpravo, druhú vystre vľavo,
A už drábi ležia jako v hore drevo.
Kol dverí sekery, v oblokoch pištole:
„Ej veru neujdeš, pekný náš sokole!"
V tom sa Janík zdvihne jako vetor v hore,
Len drábi zavresknú: „Jaj, už je na dvore!"
Darmo doň strielali, darmo doň rúbali,
Darmo predarmičko jak do žuloskaly.
Ešte raz namiera, ešte raz zaženú:
„Nože no, nehádžte darmo hrach na stenu!"
Zavolá babička, zavolá z prípecka:
„Podsypte mu hrachu, budete bez strachu!"
Nasypali hrachu pod jelenie nôžky,
Hneď mu dali na ne centové ostrôžky.
Ale sa Jánošík ešte len pohýna,
Už putá sprskajú jak dáka škrupina.
Iba raz zpak rukou dokola zatočí,
Už siedmym lapajom stĺpkom stoja oči;
Len raz sa činčierom dokola zaženie,
Už po celom dvore samé spustošenie! —
Darmo doň rúbali, darmo doň strielali,
Darmo predarmičko jak do žuloskaly.
V tom baba babička zavreští z prípecka:
„Rúbte mu v opasok, bude mu ostatok!"
V opasok zaťali, žilu v ňom preťali:
„Ta ste mi už dali, čo ste mi dať mali!"
Už junák Jánošík jak ten chlapček malý,
Už mu rúčky, nôžky v putá okovali.

Janíček zbojníček samopašné dieťa!
Kebys nebol zbíjal, nemučili by ťa.
„Zbíjal som ja, zbíjal, nie na rôček prvý,
Ale som nevylial kvapku ľudskej krvi.
Zbíjal som ja, zbíjal celých rôčkov sedem.
Ale sa pred Bohom za to báť nebudem."
Jánošík junošík, veď si ty bohatý,
Vymeňže sa, vymeň tvojimi dukáty!
Jánošík junošík, máš veľké poklady,
Vymeňže si, vymeň ten tvôj život mladý!

„Vymeniť sa teraz? — vy psohlavci vzteklí!
Nie! — už mä len zedzte, keď ste mä upekli!“

Dolu ovce, dolu, dolu dolinami,
Veď už viac Jánošík nepojde za vami.
Dolu kozy, dolu s tej vysokej skaly,
Veď vám už pre Janka stužku usúkali!

Kam to ten mesiac hľadí, že je taký bľadý?
Pozerá dnu okienkom, kde Jánošík sedí,
Kde Jánošík lapený kamarát slobody:
Ej šuhaju, šuhaju, zle sa tebe vodí!
Ty nožičky jelenie na krátko lapené,
Čo kedysi lietaly po žulokamene;
A ty mladé dve rúčky pútajú obrúčky,
Čo kedysi trhaly od koreňa búčky.
Štyri steny plesnivé, to tvôj svet slobody:
Ej kamarát, kamarát, zle sa tebe vodí!

On spí — nočný pán Tatier, sbičovaný zlostne,
Tu skuvaný v železách, ale voľný vo sne.
Oj, spi junák mladušký, spi pekný dlhý sen,
Keď v skutku nie, tvôj život skonč trebars vo sne len!
Spí opretý na kláte, obdratý zo zlata —
Ale na ňom sa bliští nevinnosti šata.
Tieň kríža mu na prsách, na čele blesk žiary,
Rúčky, nôžky krvavé — a úsmev na tvári.
A ten blesk na tom čele čím diaľ tým viac svitá —
Už sa do čiernych kútov utiahla tma sbitá.
Štyri steny plesnivé tisícimi zraky
Pozerajú zďaleka jak na zázrak ďáky —
Pozerajú zbľadnuté, zdá sa že sa boja:
On v ich moci pokojný — ony bez pokoja.
Zo tmy kosti vykukly i umrlčie hlavy,
Zdá sa, že jedna druhej: to on, to on, vraví.
Časom hadov sypenie počuť raz po raze —
Asnáď toho poznali v tom jasnom obraze,
Čo svätou pätou potrel hlavu ich plemeňa,
Čo pred ním svet i peklo padá na kolená.
Ticho, ticho dokola — mladé srdce bije!
On počúva večnosti blahé harmonie,
On vidí túžeb svojich nebe otvorené,
Bo sa tu i tu líce zorou zarumenie;

A keď sa spiace oko časom pootvorí,
To zasvieti jak slnce vzchodiace nad hory.
Ticho, ticho! — on sníva mladosti krásny sen:
Oj, ži junák mladušký, ži aspoň vo sne len!
Tma sa dvíha od boku — ha! stoj ešte málo,
Stoj, preboha! veď ešte len čo zasvitalo! —
Tu dvermi v zrak upretý blisk lampy zasvieti,
A zpoza dverí dnuká kýsi padúch kuká:
„Zhotuj dušu k odchodu! — blízka tvá hodina.“
Ešte raz naň zaškúli i zrazu zamkýna.
Tak diabol, keď si ide pre dušu hriešnika,
V svetle bludičiek vyjde a v búre zaniká.

„Zhotuj dušu k odchodu! — kto mi to povedá?“
Chce ruku hor' zodvihnúť, ale sa mu nedá.
A hlas jeden preletí jak bliskavec cezeň:
„Bols' Jánošík veľký pán — ale si už väzeň!“

Voľnosti, voľnosti, mával som ťa dosti,
A teraz ťa nemám ani za dve hrsti!
Vôľa moja, vôľa, kde si sa podela,
Do šíreho poľa s letom uletela.
Lietaj si len, lietaj, keď ti taká ďaka,
Lenže si vylietaj lepšieho junáka.
A keď sa nalietaš, príď na moje hrady,
Azdaj sa ta lipka ešte raz rozmladí.
A keď sa rozmladí, sadni na prút holý,
Zaspievaj, zašteboc: boly časy, boly —
Zaspievaj a vyleť hor' prosto do neba,
Lebo Boh nestvoril svet tento pre tebä!

Zvonia! — na deň, mne na noc — oj, srdce nežiali:
My skoro spať musíme, bo sme skoro stali.
Skoro spať! kto to káže? Boh? — ľudia! tyrani! —
Z pol cesty z sveta môjho, ja ľuďmi vyhnaný!
Oj, ľudia ľúti, ľudia, vy dravé šakaly!
Brať život! zkiaď to právo? — či ste ho vy dali?
Zomreť! — tak zomreť! — dobre, bo som bol po zboji!
Ale kto viacej zbíjal? ja, či katia moji?

Chodil som po zboji na menisté pole,
Že bych kus prevetril z tej ťažkej nevole!
Chodil som po zboji na menisté lúky,
Že bych kus zabudol na ty pánske muky!

Sloboda, sloboda, môj anjel milený,
Pre tebä ja umrem na čiernej šibeni!

Preto že som ťa schytil, keď ťa psi trhali,
I vyniesol na prsách medzi Tatier skaly,
Vlastným dychom ťa živil, na srdci zahrieval,
A ťažké tvoje rany slzami polieval:
Preto mreť? — oj, rád umrem, bos' sa ty mne milá
Za to jedným pozrením dávno odmenila.
Znám to prvšie prezrenie! — dosiaľ v duši tleje,
Keď vzchodiac blisly na mňa dve hviezdy nádeje.
Oj, viem všetko smrť vezme, len nie ty dva blesky,
Ty mi budú svietiť hor' v ten môj svet nebeský! —
Ha! svitá — koniec! — mrkne — počiatok — kde? jaký?
Oj, s Bohom, ty svet márny — môj svet nad oblaky! —

Vejú vetry, vetriská, od západnej strany,
Kam ty mraky tak letia jak hladné havrany?
Snáď na chraňbu slniečku? čože chmáry chcete?
Slniečko pochovávať, — a ono pri svete!
Či ho chcete na silu do hrobu položiť?
Nie! — z toho nič nebude — večne má ono žiť!
A čo ho i na chvíľu složíte do jamy:
Povstane, vyrúbe sa zlatými šabľami; —
A potom do tej jamy ľahnete si sami! —
Čo sa ten mrak tak vlečie cez ty šíre polia?
Čo ty vrany lietajú, kráču dookola?
To sprievod čierny, dlhý z mesta sa pohýna —
Vyprevádza zo sveta nezdarného syna.
Spevu, plaču neslýchať — len čo vetor duje,
A čo drobná rosička s neba poprchuje.
Hľaď! na čiernom vozíku, v hlbokom dumaní,
Opiera sa Jánošík, šuhaj malovaný.
On v prosriedku jak víťaz — kolo tvári bľadé —
Zdá sa že on sám na smrť celý zástup vedie.
On vypnutý, ti hlavy nesú dol sklonené,
Jakoby ho prosili za oslobodenie. —
A zraky zapálené obráti do neba,
Modlí sa vrúcne, modlí — za koho? za sebä? —
Za ľud, za ľud sa modlí, za to choré dieťa,
Žeby abo ožilo, abo šlo zo sveta!

Za to dieťa nešťastné, zakliate v nevoli,
Čo nič nevie o svete, iba že ho bolí:
„Oj, ľud biedny, oj, ľud môj! kto ťa už zastane?
Ja už idem — ale Ty, všemohúci Pane,
Zostaneš s ním, Ty zbav ho!“ — vzdychajúci volá,
A ten ľud, jak ta tôňa, vlečie sa do kola.
A ľud slepý — nevidí za bieleho rána:
Zabíja otca svôjho, čo ho zo sna zháňa!

Od šibeníc zavialo, ľudia sa žehnajú;
Na štyroch čiernych stĺpoch havrany krákajú:
„Poď k nám, poď k nám, Janíčko!“ až strach kosti láme —
„Poď k nám, poď k nám, gazdičko! dávno ťa čakáme.“
A on ide k šibeni pri srdca tichosti,
Bo mu duša hovorí: to oltár voľnosti.

Tam on na hroznom vŕšku, na prahu dvoch svetov —
Nebo pred ním vysoké — svet nízky pod pätou —
V sried kopíj jak v sried lesov — so zrakom upretým —
Stojí junák Jánošík jak dakedy predtým,
Keď v dume z Tatier meral nebeskú výšinu,
Keď v blesku slnca videl zakliatu otčinu.
Rúčky tak založené v zelenej košieľky —
I ten istý klobúčik, i pierko tak celky,
I ta dumka na tvári, i ta žiara v oku,
Všetko tak — len palošík nemá viac pri boku.
(Oj, palošík, na hore zapätý v javore,
Ktože tebou zablíska v malovanej zore?)
I tak ticho si stojí — vše tajné vzdychnutie —
Len keď počuť štrng zbroje — rúčky nepohnuté,
Bo čuvstvo jeho drieme, a myseľ mu lieta
S dušou po zlatých krajoch minulého sveta,
Po tom ráji mladosti. Ligotavé chvíle
Obletly ho dokola jak zlaté motýle;
Obvily ho, zavily nevinnosti kvety.
Tisíc očiek naň mihá, tisíc úst klebetí;
Z sadov ptáčky naň kričia a z priedomia deti:
Poď k nám, poď k nám, Janíčko, tu sme ti, tu sme ti!
Z dúbrav búčky kývajú: poďže sem, šuhaju!
A zlaté háje za ním milostne vzdychajú.
I ten bystrý potôček, i srieborná hoľa —
To všetko, všetko naňho jak na brata volá.

Vtedy ta duša jeho ramená rozloží,
I pritisne na srdce celučký svet boží.
Len ruku žehnajúcu keď čuje na sebe,
Vytrhne sa splašená — i padá dol s neba

Už je hore. — Ešte raz zrak na hory hodí —
Hej, na hory, na hory, na ten svet slobody!
Po nich ťažko hlboko hučia síz prívaly —
On ticho hľadí na ne, nesmúti, nežiali;
Bo ich pamäť jak lampa čarovná pozláti,
I oblieka v slncové starodávne šaty.
A duša do tých pekných krajov sa poberá
Pozerať sa jak slnce nad more z večera.
Tu sa vidí v družine na Kráľovej Holi
Jak orol bystrooký pomedzi sokoly;
Pri vatre gajdy hučia, tu skáču chlapiská,
V ruke pohár a v druhej valaška sa blíska.
Tam zase na Kriváni, keď sa hora lomí,
Jak pozerá pod sebou neskrotené hromy.
Tu na Ďumbiere stojí, dušu v túžbach kojí;
Pozerá orla v letku pri slnca východe,
I spieva si pesničku o zlatej slobode.
A tam si zase dumá v Prosiečnej Doline,
Na tých zámkoch zakliatych o svojej rodine.
Tam zas jak s chlapci blúdi po zelených horách
Pri slnci i mesiaci, pri hviezdach i zorách;
A všetky ty obrazy tak s' milo naň smejú,
Že znovu v ňom zbudily usnutú nádeju.
Oj, a duša sa do nich ešte raz pristrojí,
Jako veľký bohatier do víťaznej zbroji —
A po nej sa rozleje sila nevystihlá;
Cíti, že by rameňom zem do neba zdvihla.
A v tom kňaz povie: „Amen!“ — Jaj Bože nad nami! —
Mhla zašla — a Jánošík víta sa s Vilami.
Vetrisko v štyri strany žalostne zahudie:
Bolže, Bože, v svete kvet — či už viac nebude?

Hľaďte, či to mhla tamto, či šatka belavá,
Či to vetor, či to kto: „Stojte!“ vyvoláva — —
„Stojte! tu list s pečaťou od Jeho Jasnosti!“
Pozde, pozde, už sa on nevráti z večnosti.
Pozde, pozde dobehly císarské patenty;
Nedá už on za sebä štyri regimenty.

Ľud okolo šibeny — jak dáka skalina —
Nevzdýchne, nezaplače, pästi nezatína.
Ide domov — pomaly — ale dák z nechuti;
Čo krok zrobí, zastane a hlavou pokrúti;
Čo diaľ ide, to mu viac dačo srdce sviera,
Dač v duši sa ozýva: Jánošík umiera!
A to srdca svieranie viacej neprestane,
A ten hlas bude volať až po z mrtvých vstanie,
Prebije sa cez prse, cez doly, cez lesy —
Bude volať do všech strán: Janíčko! kdeže si?!

Mhlisté, pošmúrne nebo nad Tatrou, Dunajom.
Tak je dáko otupno tým slovenským krajom,
Jak zakliatou krajinou, zem jak zadusená,
Jak žena pri pôrode, len stená a stená,
A plod vydať nemôže. Už vŕšky zkopnely,
Už ľudia i zabudli o smrtnej nedeli,
Keď im deti donesly prvšie jaropúčky,
Už dávno zakukaly po hájoch kukučky —
A jara nechyrovať, prešlo i vskriesenie,
A ešte horou dolou nič sa nezelenie
Hora v puku, pole v kle jak zakliate drieme,
A ľudia von oblokmi na ty holé zeme
Zrakma beznádejnýma nemo pozerajú —
S rukama složenýma, čo bude, čakajú. —

Staré baby pri peci trímu tajné rady,
Spomnú Janka i jeho zakliate poklady.
Vraj vidno ich presúšať, keď sa mesiac noví,
Dostať ich vraj možno; len ten kvet Jánový,
Čo poklady otvára, z nich duchov vyháňa,
Čo o polnoci kvitne na Svätého Jána —
Ten dostať: to tajemstvo, čo ešte neznáme —
Na čom si ten svet posiaľ darmo hlavu láme.
Potom prejdú na jeho valaštôčku milú,
Čo vraj mala kedysi za sto chlapov silu:
Bola už vraj ty siedme dvere ťať začala,
Lež keď čula, že on preč, v zem sa zakopala.
Všetko to s ním zaniklo, i ta jeho milá,
I ta mladá družina, čo si s ním chodila.
Len ty pusté chodníčky, čo po nich zostaly,
A ty mená vyťaté na tatranské skaly.

Napokon ešte prijdú na ty mrcha časy.
A tu sa jedna stará kdes' z kúta ohlási —
To sa krížom všetkými svätými zaklína:
Že je vraj týmto plúšťam Jánošík príčina;
Že vraj on ver' nezomrel; bo že ho videla
Raz na draku jak letel jako jasná strela.
A Boh zná čo tam všetko si narozprávajú
O divoch a zázrakoch, čo sa vraj stať majú.

Šuhaji zas nespustia oka z tamtej strany,
Kde zašiel dobrý junák Janík malovaný.
Pozerajú túžebne, čo sa to tam deje;
Ale tam nič nevídať len leje a leje.
Lež ten, kto sa v to vezme, kto bližšie pristúpi,
Ten vidí bielych panien veliké zástupy;
Ten vidí, o čom ani nesnívajú ľudie:
Ten vidí svojím okom, čo ešte len bude.

Ján Botto.

Poznamy. Jánošík — jako známo — je osoba historická živšia z počiatku predošlého stoletia, pred uvedením urbáru, keď ešte osud ľudu cele od svevole pánskej závisel. Dejepis a zákon ho jako zbojníka odsúdily; ale povesť ľudu, v ktorej až posiaľ žije, zmyla ho od vín a predstavuje ho čo hrdinu národného. Nevoľný bol zaiste stav ľudu, zvlášte od r. 1514. až po 1767. t. j. od pádu Dóžovho až po uvedenie urbáru Mariou Theresiou. —

Ti „dvanásti sokoli,“ o ktorých je z počiatku básne reč, boli vraj dľa mena nasledujúci: 1. Jánošík. 2. Surovec. 3. Ilčík. 4. Adamčík. 5. Hrajnoha. 6. Potúčik. 7. Uhorčík. 8. Garai. 9. Tarko. 10. Mucha. 11. Ďurica. 12. Michalčík.

---

11. Kozia skala.

Temno hory hučia, vietor stromy smieta,
A o Kozej skale strašná povesť lieta.
„Braček, kam bežíš na tom sivom koni?
Čo ti tak náhlo, azdaj dakde horí?
Kôň sa ti sbesnel, či mu v ušiach zvoní?
Veď ťa povláči, — i sebä umorí.“
Také okriky Janka zastávajú,
Ale on nedbá, veď mu je kôň zdravý,
Nech si tam kričia, nech si tam volajú —
Tak si preletel okolo Oravy
Ta kde sa zpína strašná Kozia skala,
Jakoby s neba strela zafundžala.

Slnko zapadlo; — polnoc už prichodí,
Vietor len jačí dolu dolinami,
Hustá, temná noc divú hrôzu plodí,
A pusto všade hustými horami;
Zver, ptáctvo v strachu do dier sa uvrhlo,
Hlboko hrmí a hrom všetko borí,
Blíska sa, prší, nebo sa pretrhlo —
Pri Kozej skale tichý ohník horí:
Tam Janko čuší, hromu sa neľaká,
Dychtivý smelo na svôj osúd čaká.
Búrka utíchla — keď už polnoc prišla,
Ešte raz shrmí pri hlbokom šere,
A Kozia skala jak dajaké dvere
Rozdvojila sa a z nej panna vyšla.
Uvidí Janka, vľúdne ho privíta,
Aby povedal čo si od nej pýta.

„Obec mä semká vedie; hoj prebeda,
Keď na to myslím, vlasy mi stávajú,
To sa už ani tak vysloviť nedá.
Nad našou obcou je diera veliká,
V nej žraví draci už dávno bývajú;
Keď sa jasný deň v temnú noc prevlieka,
Na náš dobytok vždy vybehávajú,
Statok nám bijú i všetku hydinu,
A tým do biedy rúcajú dedinu:
Pomôž nám, panna, sami si nevieme,
Pomôž úbohým, ináč zahynieme.“ —
Panna počula, divo sa zamračí:
„Ozaj to možné, či mä tvôj hlas klame?
Ale však ich znám, sem sa jeden vláči,
Hody robieva na protejšej jame.
Tu máš ten prútik, bež domov veselo,
Choď ku tej diere a čakaj na drakov,
Ale ich nikde nezpusť z svojich zrakov;
Keď sa vytiahnu, maj sa ku nim smelo,
Saď na jednoho, druhého tni prútom,
Oni sa budú svíjať z protivenia —
Potom daj sožrať ten prútik tým žrútom,
I hneď v kolomaž čiernu sa premenia.
Keď to vykonáš, ku mne sa navrátiš,
Len sa drž smelo, tak nič neutratíš.“ —

Zas zahrmelo — zavrela sa skala,
Janko išiel konať čo panna kázala. —

Mynuly časy, minul mesiac celý,
Čo Janko drakov na vnivoč obrátil,
Zas sa vystrojil k tej panne veselý,
I po odmenu šťastne sa navrátil.
Rozložil ohník — vôkol robí čary,
Zaklína duchov, pannu vyvoláva:
„Kráľovna božská, hotuj pre mňa dary,
Zkazil som drakov, šťastná je Orava.
Odmeň si Janka, daj z tvôjho pokladu,
Veď si sľúbila, nevestičku mladú.“
V tom hrom zahučí — a aj z Kozej skaly
Kus sa odrúti — to sú dvere dnuká;
Čierni duchovia dnu ho zavolali,
A on šiel smelo — panna ho ponúka:
„Tu máš července a tu sriebro, zlato —
Vyber si čo chceš, budeš mať poklady:
Ale pozoruj, bys' nezhynul za to —
Škoda by bolo, keď si ešte mladý.
Mnohí už ľudia sem pre sriebro prišli,
Že ale viacej brali nežli treba,
Hneď zahynuli, odtiaľto nevyšli,
Mňa ubiednili i zkazili sebä.
Tu máš na hŕbach, naber si tu z toho,
A druhé nechaj, — oj, zle brať je mnoho.“
Panna si sadla. Janko sa obzerá,
A nado dvermi zjastrí dač pekného, —
Vezme z peňazí, hodne si namerá,
Môž' mu to dosť byť až do smrti jeho.
Keď preč odchodil, z dverí veniec schytí —
Dobre to bude neveste na čelo, —
Tak si on myslí a s tým chce odíti,
V tom sa zablisne — strašne zahrmelo —
Dvere sa zavrú — a tma jako v rohu;
Janko sa modlí, obracia sa k Bohu,
Ale už darmo — prepadla sa skala,
A o Jankovi len povesť zostala.

Ján Matúška.

12. Kostlivec.

Hriešnym pokuta,
Smiereným pokoj.

Tma je všade, iba v jednom
  Domčeku sa ešte svieti,
A hneď ohník sa utají,
  A hneď zase sa roznieti.
Kto v tej izbe? Kto tak pozde
  Do noci sa ešte baví?
Kto si to tam ešte kladie
  Na kozúbku ohník hravý?
Či sa to tam dakto modlí?
  Či to strežú umrlého?
Moc ich po tichúčky sedí,
  Vravu počuť len jednoho.
To sa mládenci a devy
  Tam na priadkach zabávajú,
A pri kozúbku sediaci
  Tuto povesť rozprávajú:

Boli dvaja milovníci,
  Ktorí sa veľmo ľúbili,
A ktorí si až do hrobu
  Vernú lásku prisľúbili.
Sľub takýto milencova
  Prísaha tak dotušila:
„Vidíš, jak by som ťa nevzal,
  Bodaj mä zem vyhodila!
Bodaj nikdy moje kosti
  V hrobe spočinku nemaly,
A za bránou na cmiteri
  Na večité veky stály!“
Radosť zmizla jako chmára,
  Láska zvädla jako kvieťa;
A ten milenec neverný
  Zanechal ju, šiel do sveta.
A ťa jeho milenica,
  Čo ho veľmi rada mala,
Jednostaj len naň myslela,
  Do smrti sa uplakala.

Do krypty ju pochovali ;
  Tam pri nej svieca horieva.
Ona v truhle hore sedí,
  Mlčky z knihy sa modlieva.
Prešly dníčky, prešly rôčky,
  Prišla potom i ta chvíľa,
Že neverného milenca
  Smrť konečne navštívila.
Pochovali ho vraj pekne
  Rúče jako prichodilo;
Ale čo raz ho zahrebli,
  Vždy ho na vrch vyhodilo.
Do dnes jeho hriešne kosti
  Pri bráne v kútiku stoja,
Strežú kryptu, v ktorej pani
  Až posiaľ nemá pokoja.
A Boh vie do kedy ešte
  Oba budú pokutovať,
Bo nik nevie v šírom svete
  Jako za nich orodovať;
Lebo tak je vyveštené :
  Pokoja mať nebudete,
Kým vás také nevykúpi
  Čo nebolo ešte v svete.

Už je povesť dokončená,
  Strach prejíma poslucháča;
Jeden bohatý mládenec
  Sem tam si po izbe kráča;
Zrazu okom v kolo hodí,
  Rečie slová nečakané :
„Kto sem kostlivca donesie,
  Za hrsť dukátov dostane!“
Všetci mlčia, — a dievčatá
  Na milencov pozerajú,
Či ozaj tak smelí budú
  A poň sa ísť odhodlajú.
Ale veru ani jeden
  Na cmiter ísť netrúfa si.
„Ej, keď vy nie, nuž ja idem!“
  Smelá Katka sa ohlási.

Dobre, dobre lebo nebars!
  Už ide cestou z dediny,
Hrdá, že sa na tu cestu
  Neodvážil nikto iný.
Mesiac svieti, — a iskriaci
  Sneh jej vrždí pod nohami,
Hlásnik z väže vykrikuje,
  Pes zavýja za humnami.
Treskúca zima na zemi,
  A na nebi jako vatry
Hviezdičky sa ligotajú
  Ponad zasnežené Tatry.
Ach, a tam na tom cmiteri
  Vietor kvíli ponad hroby,
Kolo porúcaných plotov
  Snežné zámety si robí.
A v tom kúte tam u brány
  Ten pokutník clivo stojí:
Chodník k nemu zasnežený,
  Keď sa každý ta ísť bojí.
Zima to tam a otupno,
  Kolo neho sneh chumelí,
Len čo ptáčky poskackaly
  Poznať kade sniežik biely.
A nad ním v tej bráne visí
  Dášek ošarpaný, starý;
A nehnuto vedľa neho,
  Zasnežené stoja máry.
A v prosried toho cmitera
  Kristus na kríži pribitý,
Poznať pri svetle mesiačka
  Žiaľ v tvári jeho vyrytý.
Jedenásta hrmí s väže —
  „Chváľ každý duch Hospodina!“
Spev hlásnika sa ozýva —
  „Bila k spočinku hodina.“
Ale Katku vidíš tamto
  Jako ide vedľa väže!
Jak postáva, obzerá sa,
  Či sa jej dač neukáže.
Dech jej mrzne v osinetých
  Ústach, trasie sa a ľaká;

Ide, ide, nevie kade.
  Či je živá, či je jaká.
Už je pri ňom — už ho bere —
  Už ho nesie von z bránice,
Už s ním dolu vŕškom beží,
  Vietor jej sneh z pod nôh chyce;
A vysokej váže tôňa
  Dlhá na mostíku leží,
Kade s tým hrkotajúcim
  Kostlivcom ta Katka beží;
A ten mostík zamrznutý
  Chrapští a puká pod nimi,
A potok stene: klok, kluk, klok,
  Kluk! pod ľadmi studenými.
A ten mesiac bľadojasný
  Tichúnko sa s neba díva:
Jaká je to nôcka tichá,
  Jaká zimná, jaká clivá! —
Oj, otupnosť, pustá, strašná!
  Oj, divota, jaká si ty!
Prečo ťa tak moja trudná —
  Moja trudná duša cíti? —

Spia už všade, — iba v jednom
  Domčeku sa ešte svieti,
A hneď ohník sa utají,
  A hneď zase sa roznieti.
Pri ohníku, pri kozúbku
  Tam si sedia, rozprávajú,
A tu Katku, a tu smelú
  Vyčkávajú, vyčkávajú.
Klop klop, hrk hrk čuť na ceste,
  Črk čak, črk čak vrždia kroky; —
Huš! voliaky pes splašený
  Preletel popod obloky!
„Otvárajte! Katka volá,
  Tu som, tu som, tu ho máte!
Ale keď som ho donesla,
  I za hrsť dukátov dáte!“
Hu! vykríknu všetci razom,
  Preč tu strašlivú podobu!

Ta ho, ta-ho, nechceme ho —
  Zanes si ho ta do hrobu!
„Smelá Katko! v slove stojím,
  Bohatý mládenec zvolá,
Ale tu strašnú podobu
  Ta odnesieš, kde prv bola!“
Ona chytrá, poď s ním nazpäť!
  Lež on ju kol hrdla chytí;
Jaj! zle nedobre je Katke,
  Na chrbte ho štrkať cíti.
Už ho s chrbta dolu striasa
  Sama na cmiteri v bráne,
On len visí — visí — visí,
  Div, že sa jej dač nestane.
„Ženo! Kostlivec zavolá,
  Choď do krypty ku tej panej;
Pros ju, nech odpustí viny
  Duši mojej potrestanej!“
„„Ach jaj! beda mne prebeda!
  Čo si ja tu teraz počnem?““
„No len chytro; len ísť treba!
  Ani slova! choď už, choď len!“
Už len ide — a na krypte
  Jako dvere odchýlila,
Pani rukou znak jej dala,
  Aby odtiaľ odstúpila.
Stojí — myslí — domov ide,
  Jako tou bránou vychodí,
S podivným štrkotom na grg
  Kostlivec sa jej zahodí.
Ľak náramný ju zachváti,
  A kostlivec javí hrozbu:
„Nepustím ťa, kým u panej
  Nevykonáš moju prosbu.“
Zas za ku tej krypte blíži
  Jako hromom omráčená;
Vojde dnuká a na skalách
  Padne s prosbou na kolená:
„Ó smiluj sa, dobrá dušo!
  Shliadni na mňa hriešnu ženu;
Zabudni už viny jeho,
  V nebi budeš mať odmenu!

Odpúšťaš mu? Daj znamenie!“
Pani jak prv tak podivne
Číta a oka nezdvihne;
Hlavou skrúti — rukou kývne.
Ide; ale pri tej bráne
Kostlivec jej v ceste stojí:
„Nepustím ťa, kým s tou paňou
Nebudeme pri pokoji!“
Ešte sa do krypty vráti,
Ešte raz sohne kolená,
A od strachu velikého
Povie bľadá jako stena:
„Keď ťa nehnú moje prosby,
Pre milosť ťa božiu prosím,
Nech ťa pohne nemluvniatko,
Čo pod mojím srdcom nosím!“
Sotva že sa toto slovo
V studenej krypte ohlási,
Pani milo na ňu shliadne,
Knihu zapre, — sviecu zhasí!
Ide žena von bránicou,
A obzerá sa v úzkosti;
Kostlivca už tam nevidí, —
Iba z neho hŕbku kostí.

Jakub Graichman.

---

13. Otrok.

„Batu! Batu!“ vresk reve dolinou,
Mongolský jatagan zvoní,
Nad pariacou sa krve barinou
Vre zdivelých rehot koní.
Šarvanci naši besne rúbajú,
Heslo ich: vlasť a sloboda!
Ale tatárske hromy padajú,
Das vojny sám ich vojvoda.

Slnce za smutné slovenské hory
Padá k zbľadlému večeru,
Sťa — keď Mikuláš cengá cez dvory —
Chlapča materi v zásteru;

A jako blesky dňa sa pasujú
S tôňami noci letiacej,
Tak s nádejou sa strachy borcujú
V revaní vojny hrmiacej.

Splašeným poľom vreštia polnice,
Mať oči škriabe Tatáru,
Nevinnosť zbľadlé driape si líce,
Čud neodpustí oltáru;
Zúfalstvo srdcom vlasti lomcuje,
Starcov a deti ozbrojí,
Aziat divý páli, drancuje
A strašne sem tam sa rojí.

Stohlasé „beda!“ nebom zatriasa:
Ktorá strana to beduje?
Kto zná? Obidve strany škrtia sa,
Z oboch strán záhuba duje;
Stohlasné „hurráh!“ svetom zaznieva:
Ktorá to strana víťazí? —
Ach, ostatnia hrsť našich omdlieva!
Otčina, to ťa dorazí! —

Jakoby s neba, kŕdeľ sa nový
Junače našej dovalí,
Strhne sa bitka, kovy na kovy
Padajú, skaly na skaly.
Tam kosci dvaja obrovskí kosia
Stepárov smrtným palošom:
Kto ti? čo za česť, za meno nosia?
Pán Rimov s verným zbrojnošom.

Ha! jaký smätok! jak sa to valí! —
Kde zmizly ty dve postavy?
Či stoja? padly? či zutekaly?
Kde sú našincov zástavy? —
Tiahne k severu divochov črieda,
Raba k rabovi pribíja.
Kto zostal po nich? — púšť, žiaľ a bieda
Z rozvalín bydiel zavýja. —

„Žena! srdca i duše mojej rodina!
Helena, rabova žena!
Oj, darmo žiaľ tvôj muža spomína,
Kraj jeho Púšť je Kamenná;

Na bašte zámku pustého stojíš,
V diaľky lúpeže pozeráš, —
Čím sebä, čímže dietky ukojíš?
Darmo ty v žiaľoch umieraš!“

„A ty, ľud biedny, otčina moja,
Vy zbytky dňov nešťastlivých!
Vykúpila si tichosť pokoja
Hrobom všetkých svojich živých!
Kedyže svoje zahojíš rany?
Kedy slz vyschne ti rieka?
Tvôj syn, tvôj večneverný poddaný
V tatárskych väzbách narieka!“ —

A z upálených Rimovca očí
Lúč pomsty striela divoká,
Reťaz zarinčí — jako vyskočí —
Od nôh druhého otroka;
K rinčaniu puta hlas sa pripojí
Zo srdca, kde vernosť horí,
A Budiač pána teší a kojí,
Sluha k sluhovi hovorí:

„Pán môj, trináste leto konáme,
Čo v zraky tvoje pozerám,
V nich slzy tyto sú mi neznáme —
Nechaj to matkám a dcéram!
Syn sveta, chlap! maj srdce z ocele —
Duch silný biedu premôže —
Poruč na Boha a dúfaj smele —
Kde svet nie, tam Boh spomôže!“ —

„Verný môj sluha! nie — bied spoločník!
Ktože si srdce zatají?
Zlý priateľ si ty, bars dobrý rečník —
Dúfať — a v mongolskom kraji! —
Hoj, nie tešiť sa! oči vyplakať
Do hnilej pod sebou slamy!
S divým túžením deň pomsty čakať,
V reťazy sekať zubami!“ —

„Kde tu nádeja, Budiač? vrav, sluha!
Kde tu je potecha viery?
Zajtra ťa priahať budú do pluha,
Žertvu pohanskej povery!“ —

„Rimov!“ — zas hodný sluha začína —
„Rimov, v moc božiu dúfajme!
Beda, kto zákon boží preklína,
Keď svet ho v nešťastie zajme!“ —

Čo Budiač priateľ, sluha i rada,
Chamre a maká pri stene?
A mlčí smutno a čosi hľadá
Vo vlhkej, starej halene: —
Ta tichosť vo tmách pustej temnici
Čosi strašlivé hotuje.
Rimov mlčí, má dlane na líci,
Duchom po Tatrách putuje. —

Čo to udrelo? — putá sbrnčaly,
Pána krv na tvár ošplechla:
„Sluha! čo robíš?“ — sny sa mi zdaly? —
Mňa vlaha ostrekla teplá!“ —
A priateľ sluha: „Ty si slobodný!
Sluha vykonal úlohu —
Dá vďačne — kde mreť mal by pán hodný —
Sluha i ruku, i — nohu.“ —

Krvavá leží v prachu sekera,
Z nohy Budiača krv kypí: —
„Pán môj! dávno je už od večera;“
Sluha v bolesti zachripí —
„Choď s Bohom, počím mračno ti hovie
A stráž driemotou opilá;
Slovenských líp mi pozdrav stromovie,
Kde choť čaká ťa spanilá.“ —

Rimov dobrému sluhovi padá
Okolo hrdla; lúči sa! —
„Čo? či druh verný druha okráda?
Či pán od sluhu učí sa? —
Zostanem s tebou, Budiač! — nemožno —“
Budiač mu zas prejme slovo:
„Choď, choď, na horách kľakni nábožno
Za blahé mretie rabovo!“ —

Ešte ustíska, ešte sboskáva
Odpol slobodný otroka,
A slza vďačná za slzou pláva
I z toho, i z toho oka:

„Nuž s Bohom! s Bohom, ty druh môj drahý!“ —
Už zora mladý vedie deň —
Leží len jeden rab na podlahy,
Temnicou zdych znie len jeden. —

Chán práska nohou, ústa mu kľajú —
Čo chce ta hrozba divoká? —
Traja otroci k nemu štverajú
Jednonohého otroka:
„Červiak ty biedny! mocnému Chánu
Ešte smieš vystrájať prieky?
Čos' k vôli tvôjmu vykonal pánu —
Prisám — oželieš na veky!“

K otrokom: „Toho psa mi vyhojte,
Odrežte, čo sa zahojí,
Zahojte znovu, zas rezať chojte —
Nech pána otrok sa bojí!“
A súd ten rabov lomcuje uchom,
Zatriasa srdcom tatárskym:
Ale s velikým šuhaj sa duchom
Usmieva hrozbám barbarským.

„Nech vinu svoju tisícraz cíti,
Nech tak ožíva, umiera!“
Z otrokov ten grg, ten nohu chytí
A tretí dvere odpiera;
A Chán sa díva — a úsmech vlaje
Kolo zbľadlých líc šuhaja:
„Složte ho!“ — rabským černochom kľaje —
V sieni zostali len dvaja.

„Šuhaju! ta ťa nedesí psota?
Neprosíš za dar milosti?“
„Chán! otrokovho tys' pán života,
Ja som pán svojej vernosti!
Raniť a liečiť? — tak osud robí! —
Umreť? — kolíska hrob chová!“ —
A Chán: „No chlape! nies' syn poroby! —
Zajtras' na brehoch Šajova!“

Andrej Sládkovič.

14. Smrť Olegova.

Ide do vojny kňaz [1]) veľkomožný
  Naproti divým Chozárom;
Ich polia, mestá, že sú bezbožní
  Strojil sa zhubiť požiarom;
Oleg po poli v zelenom kroji
Letí na koni v Carhradskej zbroji.

Z ṭemného hája v úsrety jemu
  Černokňažník sa poberá,
Ktorý, že slúži bohu hroznému [2])
  Za to v budúcnosť pozerá;
V modlitbách, vešťbách strávil celý vek,
A k tomu starcu povedal Oleg:

„Povedz mi starče, miláček bohov,
  Čeho sa Oleg dožije?
Či bude ešte vrahom pod nohou,
  Či ho skoro noc zakryje?
Vrav! nič sa neboj — to ti nakladám!
Veď ja dobrého koníka ti dám.“

Vešťci sa v svete neboja pána,
  Na dary neutisknú sa;
Povedia pravdu — lebo ich strana
  Len vôľu božiu roztrúsa;
„Budúcnosť sa tak jak ta mhla stele,
Ale ja čítam los tvôj na čele.

Pamätaj toto čo sa ti povie!
  Všade ti pán Boh šťastie dá;
O mene tvojom každý sa dovie,
  Tvoj štít na bránach Carhrada,
Voda, zem tebä čúšky počúva,
Darmo nepriateľ tvôj sa nadúva.

Čakaj! od mora tamto čierneho
  Jak vietor vrah sa priplaví —
Meč neľutuje veru žiadneho,
  Ale nehne sa tvej hlavy;
Strela, kopija sa ťa nechytí,
Bo budeš božou mocou prikrytý.

---

[1]) = knieža. [2]) Paromu; báseň opisuje ešte čas pohanský.

Tvôj kôň sa vojny žiadnej nebojí,
On je gazdovi po vôli,
Keď strely hvíždia pokojne stojí,
Keď treba zvirgá po poli;
Zima a vojna nič je koňovi, —
Ale od koňa beda pánovi!“

Oleg sa usmial málo, ale sa
Zamyslel preca trošíčka, —
Mlčí — za sedlo rukou chytá sa
I schodí dolu s koníčka;
Verného koňa po hrive hladí,
Lebo sa nosil na ňom od mladi.

„No maj sa dobre koník úbohý!
Môžeš sa ťarchy viac nebáť,
Nevložím v stremeň tvôj mojej nohy,
Už sa musíme rozžehnať!
Nezabúdaj na mňa na tom šírom svete!
Sluhovia kde že ste? koňa odvediete.

Zakryte pokrovcom ho hneď vyšívaným,
A zaveďte ho kde sa pasie statok,
Krmte ho ovsom po jednom hľadaným,
Nech má na vode vždy čistej dostatok!“
Sluhovia počúvni jak strela odišli,
A k pánovi s koňom zase druhým prišli.

S rodinou svojou Oleg hostí sa,
Veselo sklenky cengajú,
Všetkých už hlavy tak sivejú sa,
Jako keď sniežky lietajú —
Spomínajú čo sa im kde prihodilo,
Jak sa im vo vojnách po svete vodilo.

„A môj kôň starý? Oleg povedá:
Či je ešte tak ohnivý?
Či ešte sadnúť druhému nedá?
A či je čerstvý a živý?“
I povie jeden sluha v žalosti:
„Ach! složil dávno už chudák kosti!“

Oleg zubama škrípe a krúti
Hlavou a mumle: „Čo je to?
Vykladač trulo jako chce múti,
A v slovách pravdy nič nieto.

Môj kôň by mä môhol až hen posiaľ vláčiť!“
I sberá sa kosti hneď z koňa opáčiť.

Hľa! tamto ide Oleg zo dvora
Za ním družina a Igor,
Pri nich je Dneper, pri Dnepri hora,
A kosti biele konča hôr;
Sňah ich obsýpa a dážde myjú,
Hromy a vetry nad nimi vyjú.

Oleg pristúpil ticho šedivý
A vravel: „Spi môj kamarát,
Ty si už mrtvý a ja som živý,
Sám ja už musím zomierať!
Viacej sa ostrej sekery nebojíš,
Ani už môj prach viac nenapojíš.

Hľa! kde mi smrťou ten šelma hrozil,
Tato kosť zkaziť mala mä!“ —
A tu z kostlivca had naraz skočil,
Iskry vypúšťa pyskama,
Jak stužka čierna obvíja nohy,
Zkričal na ratu Oleg úbohý! —

Na kare smúťa kňaza dobrého,
Družina, Olga a Igor,
Okolo Dnepra sedia mutného,
Vojaci pijú konča hôr;
Spomínajú čo sa im kde prihodilo,
Jak sa im na vojnách s Olegom vodilo.

Z Puškina preložil **Ján Kráľ**.

---

d. Romance.

15. Ivan a Ľudmila.

Hasnú na západe zore,
Tmí sa v tichočujnej hore,
Švihlé jedle vedľa sebä
Pnú sa vo zvýšok do neba,
A medzi jedľami tými,
V pustostrašných prázninách
Po vyschnutých haluzinách
Visia staré pavučiny. —

Z ďalekých hornatých strán
Začuť temný škrekot vrán;
Vetrom pohýbané hory
Šumia sťa vlny na mori. —
Všade hora, tma a tma,
Nevie kam sa pustiť má:
Ej Ivane, Ivane!
Čo sa len s tebou stane?
Tu v tej noci, tajno kdesi
Zapadly ťa tmavé lesy.
Vyjde na strom na vysoký,
Hľadí ponad les široký,
A vyzerá dookola,
Hvízda: hybaj, hybaj! volá,
A načúva a vyčkáva,
Či sa ozve dáka vrava,
Či zacengá statok v dúbravine,
Či zablisne ohník na doline?
Nikde nič! nik sa neohláša,
Len čo vetor šumot hôr zanáša. —
Ej zle mu je, trudno mu je,
Všelijako rozmyšľuje,
A v tom —
Zazre svetlo v údolí hornatom.

S výšky stromu v dol sa pustí.
Stúpä cez les tmavohustý,
Stúpä cez miesta neisté,
Pomedzi rážďa, vývraty,
Mochovité shnité kláty
A močiare šivaristé. —
Ide samučičký sám,
Už je blízko, už je tam.
Vidí domček, svetlo v ňom,
Oblôčkom pozerá doň.
Kto tam býva? ach beda!
Jedna stryga škaredá
Čary mieša pri ohníku,
A jej starý na múriku
Drieme, chrápe vyvalený
Dennou prácou unavený;
A jedna devečka krásna
Snuje priadzu zamyslená

Na motovidlo z vretena,
A číta si šepky pásma.
Čo tu robiť? či ta ísť
Do tej chyže, či neísť? —
Do tej chyže medzi tých? —
Už len ide — hrom do nich!

„Dobrý večer, stará mama!
Prenocujte mä do rána.“
„Odkiaľ, odkiaľ nevídaný
Ty prichádzaš v tyto strany?
Môžeš u mňa prenocovať,
Jak chceš i do služby stať.“
A ten povie osmelený:
„Dobre, dobre, stará mať!
Ale dneska unavený
Rád by som už išiel spať!“

Chrápe, odfukuje starý,
A ta stryga ďalej čarí,
Na ohníku trieska, blčí,
Plamenistou vatrou žiari;
A ta krásna deva mlčí,
Tajno pozerá do tvári
Neznámemu šuhajovi,
Tomu nášmu Ivankovi. —
On už spí a o nej sníva,
A ona sa naňho díva. —

Svitá — a od rannej zory
Pozlátené stoja hory.
Povie stryga Ivanovi:
„Keď si do práce hotový,
Vidíš, na tamty lúčiny
Nasaď stromkov ovocných,
A zajtra mi, hľaďže, z nich
Sem donesieš ovociny!“

A s tým Ivan preč odíde;
Jako na lúčinu príde,
Sadne si a rozmýšľuje:
Jako by to mohlo byť?
Už poludnie sa sbližuje.
A nevie si poradiť, —

Utrápený sedí
A do zeme hľadí.

Prijde tá devečka k nemu,
A veselá tak povie mu:
„Nuž, jakože šuhaj mladý,
Nevieš sadiť pekné sady?
A sa ti poprijímaly,
A kvitne ti už dakoľko?
Tu máš, obed ti poslali,
A už sa len netráp toľko!“

V tom čarovným ta dievčina
Zem pošibká prútikom:
I hneď raste, kvitne strom,
A dozrieva ovocina.
Povie Ivan zadivený:
„Odkiaľ si ty? povedzže mi?
Jak ti meno, moja milá?“
„Ja som z ďalekej krajiny,
Moje meno je Ľudmila.“
V tom sa ztratí do sihliny. —

Ježibaba namrzená,
Že ta práca dokončená,
Povie v hneve Ivanovi:
„No, keď si už s tou hotový,
Teraz choď na dúbravinu,
Vykolčuj tam tu chrastinu,
A zasaď tam vínny kmen;
A zajtra už z neho
Z toho kmena vínneho
Prinesieš mi hrozná sem!“
Ivan ide, prijde ta,
Chrasť obzerá sem a ta,
Pochybuje, hlavou krúti,
Nemá vôle, nemá chuti,
Nač by sa i chytal k tomu.
Čo vykonať nemožno mu;
A len čaká a čaká,
Či mu prijde pomoc dáka?
Či zas prijde ta dievčina? —
Tak si v mysli prepomína.

Dobre, dobre, lebo nebars,
Kam si, tam si, dievča tu zas.
„Pán Boh daj nám, čo nemáme!
Máš už hrozná starej mame?
Nuž čože je, jakože je?“
Ivan málo sa usmeje:
„Jakože by bolo, jako —
Nuž nijako, nijako.“

V tom Ľudmilka tým prútikom
Pošibe ty chrastiny,
I hneď sa so zralým hroznom
Premenily v kmen vínny.
A ztratila sa potom
Medzi lesom, medzi pňom.

Ježibaba vrtí hlavou
Nad tou vykonanou spravou:
„Ej Ivane, Ivane!
Ešte raz ja zkúsim tebä:
Vidíš, skaly tam v tej strane;
Zajtra múka z nich byť musí,
A z nej donesieš mi chleba,
Lebo jak nie, ztratený si!“

Ivan povie: „Čože robiť?
Už je darmo, keď musí byť!“
Ide, ide ku skalinám,
Ku skalinám, ku výšinám:
„Ej skaliny, skaliny!
Pekné ste vy strminy!
Do neba sa vypínate,
Ponad lesy sa dívate;
Mne vydaný taký rozkaz,
Bych napiekol chleba z vás.
Jak to dakto vykoná,
Nuž vykoná len ona.“

Prijde na to Ľudmila:
„Pán Boh daj nám, čo nám treba!“
„Ej daj, pane Bože, daj!
Moja dievka spanilá!“
„Nuž — jakože, máme chleba?“

„To vykoná, moja vďačná,
Iba tvoja moc zázračná!“
„— Ale krásny je ten kraj! —
Pozri len na ty doliny!“
A ta pošibká skaliny,
A ztratí sa v tmavý háj.

Noc je — v hore ticho, tma; —
Od protivne stryga ta
Zrutné kladie vatrisko,
Nad vatriskom visí v dýme
V plamenistej čadenine
Veličižné kotlisko.
Starý strygôň drevo nosí,
A Ľudmilka Ivankovi
Tíško tichunkými slovy
Potajomky vraví čosi:
„Ty, povedz mi meno tvoje!“
„Ivan! drahé srdce moje!“
„Jaj Ivanko! zle je s tebou!
Jak sa budeš tuná baviť,
V tom kotli ťa chcú uvariť;
Ujdi! i ja pojdem s tebou;
Jak mä naozaj ľúbiš,
A to jak mi prisľúbiš,
Že mä nikdy nezabudneš; —
Ivanko! a rozumieš?“

„Oj! môj anjel, rajský kvet!
Nedám ťa za celý svet!
Dokiaľ slnce posvieti,
Budeš v mojej pamäti; —
A ľúbim ťa vidíš tak,
Sťa ten hájik horný pták!“
Jako povie tuto reč,
V tom odletia oba preč.

„Ej, čiže mä v líčko páli!
Pozriže, Ivanko, pozri!
Čo vidíš za nami v diali
Či netiahnu dáke mhly?“
„Biely oblak nad horami
Vidím leteť za nami!“

„Vidíš, vidíš to je on,
Ježibabin starý strygôň!
Máličko postojíme,
Pomáhať si musíme!“
Udre prútikom na zem:
„Vidíš, ja pšeničkou budem,
A ty budeš pri nej stáť;
Keď doletí starý sem
A bude sa dozvedať,
Hľaď múdre odpovedať!“

Letí, letí, oblak letí,
Víchor chyce prach a smeti,
A v oblaku strygôň ten
Už sa približuje sem:
„Hej ty! čo žneš tu pšeničku,
Nevidel si tu paničku
S jedným mladým šuhajom
Nedávno utekať ztato,
Týmto poľom, týmto krajom?“
„Veru nie, môj starý tato!
Ale vtedy dvaja utekali,
Keď tuto pšeničku siali; —
Pravda od tej príhody
Mnoho ušlo už vody.“
Strygôň hlavou pokrútil,
Nazpäť domov sa skrútil.

„Veru skoro!“ — stryga povie —
„Kdeže sú ti?“ Strygôň: „Kto vie!
Nebolo ich nikde vídať,
Len jednoho pšenicu žať.“
„Nuž veď to boli oni!
Ty trup sprostý, naničhodný!
Mal si z tej pšenice sem
Doniesť aspoň klások len.
Pakuješ sa hneď za nimi
Pochytať ty kadečiny!“ —

„Ej čiže mä v líčko páli!
Pozri len, Ivanko, pozri!
Čo vidíš za nami v diali,
Či netiahnu dáke mhly?“

„Čierny oblak nad horami
Vidím leteť za nami!“
„Vidíš, vidíš to je on,
Ježibabin starý strygôň!
Máličko postojíme,
Pomáhať si musíme!“
Udre prútikom na zem:
„Ja kapličkou sa stanem,
A ty pustovníčkom budeš,
Ty sa budeš modliť, vieš!
Keď doletí starý sem,
A bude sa dozvedať,
Hľaď múdre odpovedať!“

Letí, letí, oblak letí,
Mračná tiahnu ponad svety,
A v oblaku strygôň ten
Už sa približuje sem:
„Hej, ty mníško v tej kapličke!
Povedzže mi o paničke,
Ktorá ušla so šuhajom
V tyto strany týmto hájom;
Nevieš mi poradiť dáko?“
„Veru nie, môj drahý sváko!
Ale jak šli ztato kedy,
Nuž vám museli ísť vtedy,
Keď stavali tento chrámik,
To už nepamätá nik!“
Strygôň hlavou pokrútil,
Nazpäť domov sa skrútil.

Ježibaba zkríkne naň:
„Ó ty hlúpy starigáň!
Zase len prichádzaš sám!
Či si ich doviesť nevedel?
Kde si toľké časy sedel?“
„Ja som nevidel žiadneho,
Iba u jednej kapličky
Jako sa modlil z knižtičky
Pustovníčka kľačiaceho.“ —
„Veď to on bol — mals' ho pojať!
Z dášku aspoň šindelík vziať!“

V tom sa schytí jako divá,
Letí sťa strela ohnivá.

„Ej, čiže mä v líčko páli!
Pozriže, Ivanko, pozri!
Čo sa to za nami valí,
Či nevidíš dáke mhly?“

„Ohnivý nad horami
Tiahne oblak za nami!“
Ľudmilka na to odvetí:
„To už ona sama letí!
Máličko postojíme,
Pomáhať si musíme.“
Udre prútikom na zem:
„Ja sa kačičkou stanem,
A ty budeš jazerom,
Ja sa budem kúpať v ňom;
Keď doletí stará sem,
Ja sa shovárať budem;
Lebo taká stryga stará
Všelijako sa pretvára,
A vie čary všelijaké,
Kliatby strašné a storaké,
A chytro by nezkúsený
Do rúk padol takej ženy.“

Letí, letí, oblak letí,
Ohňom páli ponad svety,
A v oblaku stryga stará
Letí, letí už k jazeru,
Jasné strely doňho šmára;
Nebude už dobre veru!
Dolu letí na vodičku,
A chce schytiť tu kačičku,
Ale čo raz za ňou chváti,
Vždy sa len pod vodou ztratí; —
Prekáraná nasrdí sa,
S oblaku na breh pustí sa,
A tam chodí dookola,
Na kačičku takto volá:
„Poď, kačička, sem ku kraju!
Tiché vlnky tu šeptajú;

Kač kač kač kač, poďže sem!
Tu ti bude tak milo!“
„Ach veru ja neidem,
Lebo by mä spálilo!
Darmo budeš mä vyčkávať,
Vábiť, prosiť, privolávať,
Nedostaneš mňa ty už;
Vráť sa domov jak tvôj muž!“

Povie baba nahnevaná:
„Zaklínam ťa, Ľudmila!
Abys' nikdy s ním nežila,
A doňho zamilovaná
Navždy za ním túžila;
A — v lipu sa premenila!
A tebe, Ivane!
Nech sa ti tak stane:
Keď ťa ženská poľúbi,
Zabudnúť máš všetky sľuby,
Zabudnúť máš na Ľudmilu vtedy,
Žes' ju poznal — miloval dakedy!“
V tom sa ohňom zanieti
A v oblaku odletí.

Z kačky Ľudmila sa stala,
A z jazera stal sa Ivan:
„Čože bys' ty poviedala,
Mali by sme teraz ísť kam?“
Ľudmila na to odpovie,
Kam by ísť mali, že nevie. —
„Oj Ľudmilka, anjel zlatý!
Poklad na zemi zakliaty!
Pojdeme my domov k nám!“
„Veru áno, Ivan môj!
Zakliaty je národ tvôj,
A to vo mne paničke; —
Ty, keď prijdeš k mamičke,
Ku tej našej matke Slávy,
Nedaj si poľúbiť tvár! —
Lebo kliatba ta sa zjaví,
Zhasne môjho oka žiar!“ —

A v tom sa mu k plecu skloní
Tato naša Slávy dcéra,
Smutná mu na tvár pozerá,
Slza z očka jej vyroní. —
Ivan na ňu ustrnutý,
Nešťastia tušením hnutý
Hľadí okom zkúmavým,
Čo ona znamená tým? —
„Vidíš, povie mu Ľudmila —
Tu máš tento talismán; —
Jako som ťa ja ľúbila,
Presvedčiš sa časom sám.“
V tom sa jej na prste zjasá
Čarovná prsteňa krása:
„V tomto prsteni je sila,
Zove sa — slovenská reč; —
A sám národ je — Ľudmila —
A ty si jej milenec! —
Potom musíš i to znať,
Všeslávia naša mať! —
Tento prsteň má tu moc,
Keď sa zvrtne v ruke tvojej,
Zanikne osudná noc; —
Koniec bude kliatby mojej!
Budeš ho na palci mať,
Lež o tom nebudeš znať! —
Keď sa ti duša zarmúti,
A keď zalomíš rukami,
K nebu pozreš so slzami —
Medzi prsty sa ti skrúti! —
V tom duch času vrhne hromy,
Mojej kliatby pečať zlomí!“

Ivan mlčí jako skala,
Do ktorej strela udrela;
Čo Ľudmilka povedala,
Nechápe on to docela. —

Slnce zašlo — zhasly zore,
Tmí sa na kráľovskom dvore,
A v záhrade pri palote
Stojí Ivan o samote
S Ľudmilkou v tichom shovore:

„Tu, Ľudmilka moja duša!
Máš sa trochu pobaviť,
Kým to zvie moja mamuša,
Že ťa jej chcem predstaviť;
Lebo to musíš znať,
Že kráľovna moja mať.“ —
Jako povie tuto reč,
V tom odíde od nej preč.

Ona samotná tam stojí
V úzkostlivom nepokoji,
Vrúcnou láskou k nemu jatá,
Miluje ho jako brata,
Vyzerá ho, či už ide,
Z umu dáko jej nezíde. —

Palota sa ligoce
Svetlo sa v nej mihoce;
Že sa vrátil domov pán,
Veliká radosť je tam.

Matka volá: „drahý syn!
Poď sem, nech ťa poľúbim!
Poď, moje potešenie!“
„Nie mamička, nie nie nie!“

Noc je. — Ivana nevídať,
Muselo sa dač zlého stať.
Žalostne zkríkne Ľudmila:
„Ach, ta kliatba sa splnila!“

Kde je Ivan milovaný?
Keď sa nechcel boskať dať,
Od radosti jeho mať
Boskala ho — na spaní. —

Nevie Ivan, či Ľudmila
S ním sa nekdy obznámila,
Zabudol on celkom na ňu,
Na Ľudmilku milovanú.

A z Ľudmilky lipa utešená
Zrástla pri jeho palote,
Tam, kde stála o samote
Do Ivanka zaľúbená. —

Neraz Ivan hľadí v podivení
Na tu lipu krásnu, vysokú,
Jak sa vinie k jeho obloku,
Neraz na ňu hľadí zamyslený:
Jak ta lipa, keď vetrík podúva,
V rozžialenom šumí šepote,
Neraz v noci tam o samote
V boľných citoch Ivan ju načúva. —

(Dľa prostonárodnej slovenskej povesti.)

Jakub Graichman.

16. Trenčanská studňa.

Poviem vám povesť minulých století,
Rodáci moji! z času bojov dávnych,
Ktoré už hasnú v potomka pamäti,
Bo si neváži svojich otcov slávnych.
Trenčanské rumy, slávy pozostatky,
V sebe chováte velebné pamiatky!
Polnočné ticho panuje nad vami,
Kto ho pretrhne — zatrasie múrami?

Jaké to prachy na ceste stávajú?
Jaký to dupot zďaleka zaznieva?
Z vojny sa smelí víťazi vracajú,
Už sa zďaleka zástava zachvieva.
Zápoľa víťaz i s vernou družinou
Z vojny hor' ide Povážskou Dolinou.
Premôhol Turka silnou, mocnou rukou,
Mal sebou chlapov mocných jako bukov,
Tých smelých, bystrých Slovákov z Považia,
Ktorých meč vrahov prudko tne, poráža.
I teraz Turkov vyťali do nohy,
A ktorý zostal, teraz tu ubohý
Strápený väzeň pred víťazmi kráča;
A korisť kone ledva uviesť stačia.
Ale víťaza hrdo koník vranný
Nesie už mestom — tu ľud z každej strany
Vybehá, hľadí, slávu vykrikuje,
Bohatú korisť, väzňov obdivuje:
V prosried nich útlu, milostnú postavu —
Jak tvár zastrela, sklonila si hlavu,

A smutno kráča, omdlieva a klesá,
Jako ranená srnka v húšti lesa.
Kto že je ona? — jedni za zpytujú;
Škoda mladosti! — druhí zas ľutujú.
Až kým sa zámku ohradou vysokou,
Ktorú Zápoľa stavia od viac rokov,
I pán i väzeň z obzoru neztratí,
A ľud pomaly do domov sa vráti.

Pán sňať reťazi sluhovi rozkáže,
A tento ich hneď z nôh väzňov odviaže.
Pán potom povie: aby tu postavu
K nemu doviedol z kniežaťského stavu,
K nemu doviedol do veľkej paloty
A druhých poslal všetkých do roboty.
Sluha poslúchol — osobu privedie
Do siene veľkej po slávnom obede;
Knieža ju pojme — manželke predstaví:
„Anjel môj drahý!“ — takto potom vraví —
„Tu ti darujem jednu otrokyňu,
Ochotnú, pilnú a dobrú dievčinu!“
A v tom odtiahol záslonu z jej tvári —
Tu po dvorane útlosť, krása žiari.
Všetci utíchli jako ju videli,
Knieža sa usmial z obdivu veselý.
Oči jej čierne ku zemi sklopené,
Od studu, žiaľa slzami sperlené,
Jako dve hviezdy za oblak ukryté,
Haňblivo dolu k zemi sú pribité.
V celej tvári sa blesky ukrývajú,
Ktoré sa v zore ružovej kúpajú.
Ty vlasy čierne k zemi sa vinúce,
Ružové líca a slzy horúce,
Tu celú krásu kto môže predstaviť?
Leda by vedel anjela osláviť!
Hedviga vľúdne Fatmu privítala,
Čo s vlastnou dcérou tak s ňou zachádzala,
A Fatma hodna lásky a prajnosti
Žije, poslúcha v pokore, tichosti.

Zápoľa ďalej ohrady zdvihuje,
Otroci robia, on sám rozkazuje.

Už pýšne hradby zhotovené stály,
Len studňu mali vyrúbať do skaly.
Všetci vraveli: stáť to bude mnoho,
A ešte kto zná, či dač bude z toho?
Preca na rozkaz k práci sa priberú,
Skala nepúšťa čo jak na ňu perú.
Za dlhé časy darmo pracovali,
Až na ostatok všetko tak nechali.

Fatma dni smutné, noci strašné máva,
Často sa zo sna na polnoc ztrháva.
Minulé časy často si spomína,
I dom otcovský, krajinu pri mori;
Bo tam ľúbila bojovného syna,
Za ktorým posiaľ vrelou láskou horí.
V tom slza blisne v jej túžebnom oku,
Lebo miláčka nevidí pri boku. —
Šumenie Váhu často počúvala,
A malou rybkou byť si zažiadala,
Že by po Váhu prišla do Dunaja,
Z Dunaja potom do svojského kraja.
Chcela by leteť s ľahkými oblaky
A bystré slnca nasledovať šlaky;
Ale ju darmo schytujú sladké sny,
Nimi si cestu k vlasti neprekliesni.

Ku brehom Váhu cudzinci prichodia
Z ďalekých krajov, kde sa fíky rodia.
Že sú to Turci každý poznať môže —
Veď jak chcú vojnu, šabľa nám pomôže! —
Turci slobodný prievod si zjednajú,
Zrovna na zámok k pánu ponáhľajú;
Ich príchod sluha oznámi pánovi,
A ten ich prijať zaraz je hotový.
Omar dnu vkročí, vážne sa ukloní —
A s ním vyslanci — potom tak hovorí:
„Knieža hrdinský! premôhols nás vloni,
A preto každý pred tebou sa korí;
Lež jak dovolíš, väzňov bych vymenil,
Vyplatiac napred čo by si zacenil.“
„To sa stať môže!“ odpovie Zápoľa,
A služebníka do siene zavolá,

Vydať otrokov káže Omarovi,
Jaknáhle oddá plat do rúk hotový.
Turci výskajú „Allah“ Bohu k chvále.
Všetci sa tešia či mladí či starí. —
Do siene vstúpi Fatma nenadále.
A jak by oheň šibol jej do tvári —
Omar ju zazre, mráz mu prejme kosti,
A strach sa mieša v nádeje, radosti.
Zabudne všetko a ku Fatme skočí —
Ktorá sklopila k zemi čierne oči.

Po dlhej chvíli Omar sa obráti,
Stane — premýšľa — jako ju vyplatí?
„Koľko chceš za ňu, pane! sriebra, zlata?
A čo prináša naša zem bohatá:
Či chceš kamene, či perly východu?
Za čo ju pustíš so mnou na slobodu?“
„Zadrž si zlato, sriebro a kamenia,
Lebo nepustím ju z môjho väzenia!“
„Panovník slávny! slyš hlasu mojeho,
V mene proroka prosím velikého:
Prepusti Fatmu! môj život jediný —
Bez nej niet pre mňa radostnej hodiny.“ —
Smelo a hrdo pozre dookola
A pýšno povie Turkovi Zápoľa:
„Dokiaľ z tej skaly vody nevyvedieš,
Dotiaľ si Fatmu ztato nepovedieš.“
Oči mládenca ohňom sa ziskrily,
A jeho prsia nádejou ožily.
„Sem ruku, pane, zostaň slovu stály,
Ja ti vyvediem vodu z tejto skaly!
Oddávam sa ti zatiaľ s mojím ľudom,
A budeš pánom nad mojím osudom;
Ale keď vodu zo skaly vyvediem,
Potom si milú do domu povediem!

Šuhajci moji! — ozve sa k družine —
Smelo do práce, veď vás plat neminie;
Na tomto zámku dotiaľ zostaneme,
Kým z tvrdej skaly vody nenačreme.“

Ti sa prichytia ku ťažkej robote,
Do skaly začnú dlabať, rúbať, sekať;

Ale to veru ide len po psote,
Trebars pot s čela neprestáva stekať.
Lež zas len vrcú, dlabú do tej skaly,
A tak im preca ubýva pomaly.
Vo dne pracujú pri božom slniečku,
A v noci robia pri tichom mesiačku.
Omar deň i noc k robote priziera,
Či ešte voda z hĺbky nevyviera.
Prejde rok celý, čo sa moria, trápä,
A už na spodku nevidno viac chlapa.
Prejde rok druhý, lež nik sa nesmáča,
Bars tri rebríky na spodok nestačia.
Prejde rok tretí — už sú tak hlboko,
Jako od zeme k oblakom vysoko.
Omara smútok, žiaľ a bolesť zieda,
Vädne jak tráva, vädne a obľadá.
„Tri roky prešly — voda nevyviera,
Slzám a potu niet počet, niet miera.
Ach, tvrdé, chladné necíťa skaliská,
Čo za bôľ a žiaľ moje srdce stíska!
Bo by už boly lebo rosu daly,
Lebo sa do dna všetky rozpukaly.
Čo teraz počať a kam sa obrátiť?
S haňbou bez milej domov sa navrátiť?“ —
Tak zadumený so hradieb Trenčína
Ku svojej vlasti žiaľny zrak napína.
V tom hlas radostný: „Voda!“ mnohých ľudí
Z dumy smutného Omara prebudí.
Obzre sa, beží, dnu do studne hľadí;
Studňa sa plní, bľadá tvár sa mladí.
Na zámok letí najdrahšiu uvítať,
Líca jak ruže začnú im prekvitať.

Potom k pánovi trenčanského hradu
Kročí a žiada sľúbenú náhradu.
Knieža v radosti slovu ostal verný:
Oddal mu milú i poklad nádherný.

Mikuláš Dohnáni.

17. Láska a smrť.

Dva sa veľmi radi mali;
Milého do vojny vzali:
Milá za ním plakávala,
Ani noci nemávala,
Ukrutečne želela,
Len vždy naňho myslela:
„Ach milý môj, milý môj!
Hrozný v mojom srdci boj;
Poďže domov, poď už poď.
Poteš tvoju smutnú choť!
Ale milý dák neide,
Kto vie, či mi kedy príde? —
Či ho druhé privábily?
Či vo vojne zastrelili?
Splňže už raz sľuby svoje,
Poď už domov srdce moje! —
Luny mora širokého
Preneste môjho milého!
Ptáci cestu znamenajte,
A vy vetry ho volajte,
S ním priletťe semká ku mne!
Jak nie — beda — bude po mne!“ —
Ale láska si nachodí
V tajných miestach tajné schody:
„Sem ty čary, sem ich sem,
Tak sa stane, jako chcem.
Vezmem si blata z koľaje,
Vedľa starej obyčaje,
Trn, nácestu, perašinu,
Šíp, povoju a lobynu,
A kotrbu v nočnú dobu
Vezmem na cmiteri z hrobu;
V noci svarím to v kotlíku,
A potom pri tom ohníku
Zvolám cez kolesnú hlavu
Starostrigôňsku rozpravu;
Choc je chorý, musí ísť,
Choc je mrtvý, musí prísť,
Tak sa stane, tak má byť,
Nemôžem bez neho žiť! —

Šuch do kotľa všetky čary,
Nech sa mieša, nech sa varí:
A ty koľaj — sem ho volaj!
A ty trn — sem ho hrň!
A ty nácesta — nedaj mu miesta!
A ty petržlen — sem ho žeň!
A ty šíp — sem ho šib!
A ty povoja — nedaj mu pokoja!
A ty loh — daj mu nôh! —“
Trieska puká na ohníku,
Voda zviera na kotlíku,
A v bublinkách do vôkola
Poď, poď, poď, poď — zticha volá.
A deva sa nič nebojí,
Len pri tom kotlíku stojí,
Len obnieca, len načúva,
A von vetor už podúva,
A vo vetre, jaj, jaj, jaj —
V dialke volá: len čakaj! —
Iskry lietajú z ohníka,
Voda vykýpä z kotlíka,
A v bublinkách do vôkola
Poď, poď, poď, poď — chytro volá.
A deva sa nič nebojí,
Len pri tom kotlíku stojí.
Len obnieca a načúva
Jako vetor von podúva,
Jako hučí víchor divý,
Drúzga šípy, jalše krívi,
Hvíždí v skalách rozškerených,
Plaší zverov zobudených,
Vody piati, luny váľa,
Piesok chyce, shŕna skáľa,
Pýšnym väžiam hrdlá stína,
Hybké trávy k zemi shýna; —
Čuješ zvonku: trap, trap, trap,
Sdeseného koňa chrap;
Taký hlas sa blíži sem:
„Idem milá, už idem!“
Kôň dobehne strašným dusom,
Mrtvý zvolá: „milá tu som!“

„Ach môj milý, jaký bľadý!
Kedy si tak zbľadol, kedy?“
„Keď si mä zo sna zbudila,
Pojdeš so mnou moja milá.
Na sivka si posadáme,
Sber sa, ďaleko ísť máme.“
„Jakým divným vyzeráš —
Čo to za paripu máš?“
„Neopytuj sa mä moc,
Dlhá cesta, krátka noc!
Poď už milá, poď už von.
Hrebie, dupká, fŕka kôň.“ —
„Ach môj milý, jaký víchor —
Druzgotom letia hŕby hôr!“ —
„V takom čase my jazdíme,
Poď! — že sa neupozdíme.“ —

Hop! už sedia na paripe,
A paripa iskry sype,
Tuhšie sa do cvalu dáva,
A na mostoch podupkáva;
Miznú vrchy, skaly, hrady,
Lesy, lúky, rieky, sady,
Dediny, mestá, krajiny
Mihom tratia sa za nimi; —
A mesiačik bľado svieti
Krajom chmárami zastretý. —

Aha! tamto šibenice
Na vŕšku sa vypínajú,
A šibenca povetrice
Štrkotajúc rozháňajú.
Okolo neho havrany
Kváču v štyri sveta strany.
„Milá milá, jako ti je?
Čierna zem nás oboch skryje!“
Ale milá nenačúva,
Ani neodpovedúva,
Lásky obrazy si tvorí,
Ona nedbá na odpory;
Keď sa láska k deve smeje,
Nech sa čo chce v svete deje.

Jazdec koňa pošibáva,
Kôň sa zpína, kôň sa durí.
Kopytami iskry dáva
A dým sa mu z pysku kúri.
Fŕka sivko dolinami,
A horami a dolami
Ozýva su ponad svet:
Hedó, hedó, hedó hed! —
Žaby škrečia v močarinách,
Vlci vyjú v surovinách,
Sovy hučia v skalnom kruhu:
Uhú, čuhú, tuvit, tuhú! —
„Milá milá, jako ti je?
Čierna cem nás oboch skryje!“
Ale milá nenačúva.
Ani neodpovedúva,
Lásky obrazy si tvorí,
Ona nedbá na odpory;
Keď sa láska k deve smeje,
Nech sa čo chce v svete deje.
Jazdec koňa pošibáva,
Kôň sa parí, kôň sa durí,
Kopytami iskry dáva,
Z pysku sa mu plameň kúri.
Fŕka sivko dúbravami,
Jazdec volá: hivó, hivó!
A horami a dolami
Ozýva sa veľmi clivo.

Strigôňstvo letí za nimi
Dúbravami otupnými,
Tiahne suchými kosťami
S vyškerenými zubami.
A v clivom jarku dač kvíli:
Milá milý, milá milý! —
„Milá milá, jako ti je?
Čierna zem nás oboch skryje!“
Ale milá nenačúva,
Ani neodpovedúva,
Lásky obrazy si tvorí,
Ona nedbá na odpory;
Keď sa láska k deve smeje,
Nech sa čo chce v svete deje.

Jazdec koňa pridržiava,
Kôň tichšej skokom nasádza,
A len tíši a ostáva,
Sparená krev mu ochládza.
Sivko dychčí rovinami,
Jazdec volá: hahó, hahó! —
Piesočnými púštinami
Hynie ohlas: hahó, hahó! —

„Tu sme milá, síďme dolu!
Tu budeme ležať spolu.
Chytro! polnočné sú doby,
Otvorené stoja hroby."
„Cmiter? — beda mne, prebeda!
Krev mi už od hrôzy sedá;
Ja mám ležať v hrobe živá?" —
„Čím kto hreší, trestan býva. —
Ktorých smrť raz uspí ľudí,
Tých nech človek viac nebudí." —
„Ach! môj milý — deva zvolá —
Láska bola, láska bola!" —

„Fŕ! už cítim vetor ranný,
Poď už, čas je svrchovaný!
Tato zem je vlhká, čierna,
V nej budeš spať, moja verná."
Hup! už skočil ta do jamy,
A suchými ramenami
Devu strachom, hrôzou jatú,
Len k sebe tiaha za šatu.
Kohút polnoc kikiríka,
Hrob sa hurtujúc zamyká,
Šata deve sa odtrhne,
Zem s ňou umrlca zavrhne,
A ta deva jako skala
Na vrch hrobu stáť ostala.

Jakub Graichman.

e. Básne opisné.

18. Gajdy.

Z výšin zbojníckej Poľany dolu
Hučí gajed mohutný bas,
A cez ozrutnú letí homoľu
Poskočný piskora ohlas:
To jednostajné, prísne tečenie
A tónov hrubých zúfalé vrenie
Podobné je časov toku;
A gajdeniec ten štebot spevavý
Jako radostí kŕdeľ ihravý
Vo veselom jarom skoku.

Huk ten ohluší prózu života,
V chripení tom zachripne žiaľ,
V ňom vieri sa ta šťastná jednota —
Ta večnosť — ta bez kraja diaľ: —
Huk ten je taká tmavá noc sveta,
A pieseň, čo sa hukom prepletá,
Je deva, čo krásne sní si:
Huk ten je taká tabuľa biela,
Kde šialeného z slasťach anjela
Vymaloval Van-Dyk kýsi.

Huk ten je osud slovenských časov
Prísny, smutný, nepremenný,
Ta harmonia tarkavých hlasov
Je nádeje svet zelený:
Vtedy, keď čuješ, rodák môj milý,
Gajdičiek našich ohlas spanilý,
Spomeň si zvon nášho žitia,
A v tých duniacich dumách hukových
Nech ťa nádeje osudov nových
Do sladunkých citov schytia! —

Tak ich počúva i drahý ľud môj
A tajné čos' ho unáša,
Tuší on, že ten krásny nepokoj
Nezvratná je sudba naša:
Lebo syn verný večnej prírody,
Veštectva v duchu nosiac zárody,

Nevedome prorokuje:
Ľud vám je takým tajným hádačom,
Ktorý v tom onom, jakomsi, dačom
Tušenie skutočné čuje.

Z „Detvana". **Andrej Sládkovič.**

19. Lúčenie sa Svätobojovo.

Svätoboj z poľa *) na Zobor vycválal,
A tam beh seknul ťažko udýšaný,
Že v pohoň nikto za ním sa nedával,
Sosadá s koňa hrôzou slomcovaný,
Ticho Zoborskú obsadlo pustinu,
On sa popúšťa na vrch nad dolinu.

Vrúcne pomodliac sa hore povstáva,
Keď sa preženhal, prichodí k sivkovi,
S vypnutou sivko hlavou porechtáva,
Dupoce nohou do behu hotový,
Ale Svätoboj naňho si nesedá,
Hladí mu hrivu a takto povedá:

Iďže môj sivko! už sa rozlúčime,
Viac neponesieš ty už Svätoboja,
Kamže môj milý, kamže poletíme,
Či do šíreho sveta, či do boja?
Ach sami dvaja čo v boji zrobíme?
A v svete šírom nikto nás nepríme!

Keby sme vjedno šli, hneď nás poznajú,
Na vôkol lúpä naši nepriatelia,
I mňa i tebä do smrti spichajú,
A sa nad vraždou potom rozveselia;
Ale každý rád ťa schváti samého,
A koníka si potlapká sivého.

---

*) Rozumie sa: *požoňského* čili *prešporskeho*, kde r. 907. návalu Maďarov podľahla država veľkomoravská, následkom nesvornosti synov Svätoplukovych: Mojmíra, Svätopluka a Svätoboja. Vidz poznamy k č. 52. a články 107. a 114.

Var sa ti nekto za pána dostane
  Z krajanov našich, ber sa len k Trenčínu,
A možná ľud náš ostalý povstane
  Z jarma ťažkého vytrhnúť krajinu;
Tak ešte pojdeš za svojich do boja,
A zastaneš tam miesto Svätoboja.

Zmĺkol Svätoboj, potlapkal koníka,
  A preč od neho smutný sa poberal,
Ale sivko sa nehýbe z trávnika,
  On len za pánom bolestno pozeral;
Svätoboj len dial a vždy dial zaniká,
A za ním oko točí sa koníka.

Ešte pred húšťou počerňavou v diali
  Na sivka pozrel, a v húšti sa ztratil,
A koník hlavu svesil, a pomaly
  Na hor sa smutný bez pána obrátil;
Tak sa preč svetom dvaja rozchádzajú,
Keď už viac na ňom priateľa nemajú.

Z húšte sa strmá vypínala skala,
  Na ňu hor vyliezť Svätoboja hnalo,
Bo sa mu svôjho drahého, jak cvála,
  Ešte raz zazreť v dialke zažiadalo;
Darmo so skaly už Svätoboj hľadí,
Len nekdy dupot o ucho zavadí.

Stojí Svätoboj na skale samotný,
  Samotný je tam a samotný v svete,
Jak list na strome, keď vietor hrmotný
  Na jeseň všetky dolu listy smetie;
Zavzdychne smutno: už som všetko ztratil,
Jedno po druhom osud mi vychvátil!

Len ešte jedna pamiatka mi zbýva,
  Z celého čo mi dedictva zostala,
Ona mä všade jak družka citlivá
  Až sem do tejto púšte sprevádzala;
Ty si to šabľa, čos čaty srážala,
Keď už zástava Moravy padala.

Ale už teraz čo s tebou počať mám?
  Všetko vo vlasti, všetko je ztratené,

I s tebou, drahá, sa teda rozžehnám,
Jedno i druhé nech je opustené,
Na púšti ťa tu viac nebudem prúžiť,
Ale len Bohu modliť sa a slúžiť.

Svätoboj šabľu odpásal širokú, —
Pod skalou priepasť otvára sa divá;
Oko hneď padá na priepasť hlbokú,
A hneď na šabli s bolesťou spočíva,
Bol to dar otca, jeho záručnica,
Jemu tak milá, jak v oku zrenica.

Keď sa do vôle na ňu už nadíval,
Zrazu ju skrútil, pustil do hlbiny,
Meč sa trepotal, jak letel ozýval,
Až ohlas pádu zadutnal z doliny;
On sklonil hlavu na ohlas dutnavý,
Bo meč posledný zacvendžal Moravy.

Svätoboj dolu sostúpil so skaly,
A v húšti hľadal tiché obývanie,
Hotový už len Bohu spievať chvály
A z hriechov svojich robiti pokanie;
Hriešnik kajúci ten hľadá pokoja,
Dosť on má v nútri, dosť krutého boja.

Z húšte sa tmavá spúšťala dolina,
Nad ňou jak oltár zpínala sa skala,
Neďaleko stok a nad ním jaskyňa,
Ta k obývaniu sa mu stráň zazdala;
Tam si umienil stráviť svoje roky,
Kam prúdov svetských nezasiahly toky.

Umesťujúc sa v temnej hájov skrýši,
Celý sa oddal na duše spasenie,
Spievajúc piesne v hustých dubov tíši,
A časté pri tom konajúc modlenie;
Telo len malú malo opateru,
Z plánok mal obed, z korienkov večeru.

Často i v noci Bohu poctu vzdával,
Šumiace vetry boly mu piesňami,
O Morave si chvíľami dumával
Pri ohni tichom pomedzi dubami;
V dumách mu divné tvorieval postavy
V mrákotnej húšti ohník ligotavý.

Dlhý deň, ale dlhšie sú hodiny
  Na púšti nočné, a čas zasmútený,
Svätoboj nocou vychádzal z hustiny,
  A sedal na vrch nad Nitru vystrený,
Rum zámku trčal z čierneho závoja,
Naň hneď usadly oči Svätoboja.

Čudné tam mával chvíľami zjavenia,
  Zámok sa zazdal jako ožiarený,
V kostôlku vídal ľudu shromaždenia,
  Otca Methoda, jak káže nadšený,
I svôjho otca vídaval na tróne,
Alebo stávať na zámku balkóne.

Dve sa postavy k otcovi svíňaly,
  Kolenačky a obe skrvavené,
Jednou mu rukou pravicu chytaly,
  Druhou stieraly líca uslzené,
Otec stál smutný, prísny, zasmušilý,
Jakby ho prosby ich neobmäkčily.

V okamžení ľak v Svätoboja padnul,
  Ale sa hneďky ztratilo zjavenie,
Mrak zase hustý na Nitru zasadnul,
  Nočné jak predtým stálo utíšenie,
Pohľad na Nitru a noc, krov pokoja,
Núkaly k dume bôľnej Svätoboja.

Zo „Svätoboja.“ **Ľudovít Štúr.**

---

20. Vešťba *).

Letí orol širým nebom v zlatom svetle zory;
Duní pod ním vaľný Dunaj, šumia Balkán-hory;
Letí k moru a nad morom kolesá si točí,
Div predivný zobačily jasné jeho oči.
  „Či to tu len blažený ráj, zeme božej krása;
Bielo more, čierno more okol neho hrá sa;
Z výšin kvetoháje dýšu ľúbymi vôňami,
Pod nimi sa mesto väží pyšnymi väžami.

---

*) Srovn. článok 113

Na mesto sa vo dne v noci mladý mesiac díva,
A ten mesiac nedorastá, ani neubýva.“
Sedí vila, vedomica, na brale vysokom,
Do ďaleka — neďaleka veštčím hľadí okom.
Nehľadí na hory, čo sa za morom myhajú,
Hľadí ona na ty časy, ktoré prijísť majú;
Ani nehľadí na lode, čo po mori bežia;
Lež na deje, ktoré v lône budúcnosti ležia.
Zatočil sa orol nad ňou tri razy do kola,
Vilu bohom si sestruje a s vysoka volá:
„Biela vilo, bohom sestro, nože ty mne povedz,
Jaký to hrad, čo to tam naň svieti ten obnovec?“
Biela vila, vedomica, orlovi odvetí:
„Ten hrad, orle, čo tam naň ten obnovec svieti,
To Carihrad: — oj býval on nekdy sveta hlavou;
A Boh zveľadil ho mocou a ovenčil slávou;
Ale on spustil sa Boha a ťažko previnil:
Znal Carihrad pravdu božiu, ale ju nečinil;
Znal Carihrad, človek boží že je syn slobody,
Ale on do pút otrockých okoval národy.
Preto Boh naň kliatbu hodil a dal ho v moc ľudu,
Ktorý pravdy božej nezná, ale slúži bludu.
A ten mesiac zlé má svetlo, bo kam ono padne,
Tam ti každý výkvet ducha človečího vädne.
A počím ten mesiac svieti na ty krásne kraje,
Z Carihradu žiadna moc tu kliatbu neodkľaje.
Jesto tomu rokov, jesto, vo dvarazy dve sto,
Jako ten obnovec svieti na to slávne mesto;
Ale Boh sa už sľutoval; dni spásy sa blíža:
Už ho vidím, — ide víťaz pod znamením kríža.
Víťaz ozbrojený Bohom, dieťa toho rodu,
Ktorý — vám byvší otrokom — dá svetu slobodu.
Bolo to, — chlieb krivdy i on jedával za mladi;
Lež bude, — na večný prestol on pravdu posadí;
Pravdu tu, zaznanú svetom, ale pošlú z neba:
Miluj Boha celou dušou, blížnych jako sebä.
Udri orle, bohom brate, krielami bystrými;
Zaleť ta, kde víťaz stojí čatami chrabrými;
Tam saď na kríž, čo sa blští nad jeho práporom,
A volaj a hlas tvôj šírym ozvi sa táborom;
Volaj, volaj hlasom hromu: Vstaň víťaze boží!
Boh ti vrahov tvôjho rodu pod nohy položí.

Pred tebou do prachu kľaknú väže Carihradu;
Zablisne sa kríž — a mesiac skloní sa k západu.
Skloní sa a zajde za ten kraj sveta ďaleký,
Zajde a nezíde viacej až na vekov veky."

Samo Chalupka.

---

21. Drumble.

Pod stenou sedí Elenka mladá,
Srdcom jej čakanie bije,
Drumblence k zúbkom bielym prikladá,
A duše jej harmonije
Piesňou sa hacú v krásnom vlnení,
A krása ich sa ľúbezne mení
Na úslní mladých citov,
Z ktorých — jako z tých jej hviezdnych očí
Ta vražba, čo ňou všetko zotročí —
Martinkovi ráj vykvitol.

Sestry slovenské! poďte počúvať
Tuto ľúbosť pár drumbleniec,
Počujte, jak sa z nich idú snuvať
Kvety srdca v jeden veniec!
Počujte útly ten šum pieratka,
Čo sa cez ty jej z rubínov vrátka
Jako dým obeti vinie,
A jako z mladých pŕs sa vyroní,
Tak v tichej tôni noci odzvoní,
Zazvoní zas a zas zhynie.

Poďte počúvať, družice moje,
Ten národa útleho zvuk,
Také by snuval z hlasov závoje,
Keby z hlasov tkával pavúk:
Drumblica tichej noci družička,
I keď ružička v rose buvičká,
K nej zavieva, pri nej spieva;
Na hrmot dňa sa jej nežnosť hnevá,
Preto drumbielky hlások zaznieva,
Keď deň búrny už zamdlieva.

*

Bubna práskanie, cvendžanie spieži,
Huk silný, prísny organa,
Škrek trúby, jak čo píšťalou beží,
Zrutný stroj fortepiana,
Ostrý vresk husiel, tuposť gytary,
Bitie, trenie a zdúvanie pary:
Toho drumbliatko sa bojí;
Jako tenučká harfa Éola
Ona z panenských ňadier kostola
Dychom útlym hlasy rojí.

Drumblica svoje hlasy netvorí
V práznej diere z medi, z dreva:
V ústach si ohlas najprv podvorí
A tak svetom sa rozlieva:
V ústach sa rodí, kde duša celá
V sladké sa slová oblieka,
Či znie v jej zvukoch pieseň veselá,
Či v pekných žiaľoch narieka.
Tam znie, drumblička, ten šum tvôj cintlavý,
Kde duša dušu objíme, pozdraví.

Z „Detvana“. **Andrej Sládkovič.**

---

22. Ostatní šesták.

Pýšno idem po pešťanskom meste,
    Klobúk na bok, hlavu hore dvíham,
Nejdem krajom, lež po prosried ceste,
    A na vlastnú tôňu bokom mihám;
Až som rástol od radosti,
Bystro hýbal mladé kosti,
    Že si dobrú vôľu spravím.
Mal som vám vo vrecku šestáčik —
Síce už ostatní chudáčik —
    Zaň sa, reku, dnes zabavím!

Zrazu sa vám najdem už v kaviarni.
    Čo s ním počať? radím sa so sebou.
Bo kto len nič po nič šesták zmárni,
    Ten ver nikdy medicinom nebol.
I mudrujem, hútam, podoprem si hlavu,
Hlboko sa vmyslím do vlastného stavu,

Kujem rozličné úmysly.
Len čo kúpiť? Veru rozum kríva.
No nič! reku, kúpim si mraziva;
Bo kellneri sa sem tisli.

Ba čerta! To je koniec špatný,
Tak mrazivom oheň dusiť!
Škoda šesták vyhodiť ostatní,
Dačo viac chcem zaň okúsiť.
Nač lakoty? Radšej kúpim chleba!
Oheň dusiť, to práve netreba!
I odhodlám sa k odchodu.
Lež hľa! haňbím sa sám sebä:
Čis ty Gusto otrok chleba,
Toho nízkej prózy plodu?!

Zahaňbený o stôl sa potočím
A sadnem si na stolicu.
V tom tučného súseda tu zočím
Jak nachyluje sklenicu.
No uhádol, čo chcem, tento dobrý ptáčik!
Keď netečie, aspoň kvapne za šestáčik.
Už už kričím na kellnera —
A ten šelma z očú čo chcem číta,
„Koľko ráča?“ galantne sa pýta,
Že hneď a hneď mi namerá.

Toto sa mi poetickým zdalo,
Ochotne by som bol pristal;
Ale je nič; na to šesták málo!
I poviem mu, by nechystal.
Ej to nebol kúsok poetický:
Krajciare tak rátať prosaicky,
A báť sa arithmetiky!
Lež vtedy má človek v rožku,
Keď v kapse badá len trošku;
Vtedy je eminens i z mathematiky!

Tu sa ti mi nadhodí kamarád,
A dýmom kúri sa mu nos.
Čože mám viac, rečiem, robiť parád?
Kúpim dve smotky kabanos.
To kyslú tvár trocha rozveselí,
Krem toho som zlej vôle deň celý,

S ich dýmom svet fumigujem.
Lež zas myslím, šesták tak prefúkať,
Tak na prázdno ústami dým pukať,
To si ja zle vygazdujem!

Čo tu biedny človek teraz spravíš?
Čože si zaň nadobudneš?
S tým hútaním len drahý čas tráviš,
A od myšlienok len schudneš.
Veď za šesták nenakúpiš svety,
Ani nohavice, čižmy, ani päty,
Tým menej zvláštnejšie veci!
Ale to musí byť preca cieľ posvätný,
Na ktorý ja vydám šesták môj ostatní,
Nechcem zaň mačku vo vreci!

Billiard sa zaň hrať tri, štyri partie,
Aby pekným koncom zišiel?
Nuž ale veď šesták na to málo ti je!
S tým návrhom som preč išiel.
Žobrákovi ho dať? Hia, ku mne nechodia;
Vidomý netrúfa, a čo slepých vodia,
Tých priviesť sa ostýchajú.
Na úroky ho dať! Úžernícke reči!
Do blata ho hodiť! To sa zas nesvedčí.
To len lumpi robievajú.

Nuž kýho Paroma mám s ním už urobiť —
S týmto ostatním šestákom? —
Domov ho nenesiem — už sa musím zlobiť,
Jak na podliakovi dákom!
V tom si ti položím prst na nos a — tu je!
Krajšiu vec na svete nik nevymudruje:
Poď sem šestáčik ostatní,
Ta do lotterie! Výhra bude skvelá!
Dávam ho — lež — Bodaj že ťa jasná strela —
Šesták bol deravý — falošný — neplatný!

G. A. Š.

23. Lapačka.

Jeden na predku si vykračuje,
Za ním švarné štyri páry,
Na zadku dvanásť ich vystupuje,
Rod ich vidno im na tvári. —

Ten prední idúc len si pozerá
Na žlté šnóry svôjho mundiera,
Na let tenkej lieskovičky:
Hlavu hneď vystre, hneď zas nakloní,
A hneď počúva jako mu zvoní
Cveng širokej ostrožtičky.

Zas na šabličku ruku pohodí,
Mihá na mladých junákov,
Úsmechom mladým dievčence svodí,
Napráva si hrdý čákov,
Na ktorom pekné kohutie piera
Samopašný let vetra prebiera
A s odvislou hrá kapselkou;
A vše na predok krok dva poskočí,
Ruky zdvihne, zaťapká, kročí
A štrngne ostrôh ocieľkou.

Za ním rovných mu osem vábnikov
Čákovy si nadhadzujú,
Gomby z belastých dolománikov
S bleskami slnca žartujú,
A kapselky ich si samopašia
S tarajmi, ktoré vábä i strašia,
A kordovánske čižmičky
Žltou sa dlhou kyckou honosia;
No, všetci s predním rovno sa nosia,
Krem rukavíc a paličky.

Všetkých osem je jak osem hrabcov,
Sťa by ich mať jedna mala,
Všetkých tvár hľadí, jakoby chlapcov,
Zvlášť jednoho oklamala,
Všetci sú hrdí, všetci veselí,
Všetci sú švarní, všetci sú smelí,
Všetci synkovia Poľany,
Všetci si žijú jako len ptáci,
Bez starosti a bez tvrdej práci,
Raz žiť, raz mreť povolaní.

Za nimi ťahá počerný Pišta
Na husliciach poštiepaných,
Hrdý, že on je hudcov primišta,
Bradu má na poštiepaných

Husliach, a vše na svôjho kontráša.
Vše na starého zas barboráša
Strany taktu sa obzerá:
A cimbalista cimbal teperí,
A jako piercom strunu uderí
Tak i bajúzom preberá.

Vycifrovanú „Kinizsi nóta“
Hlasom žiaľno potriasajú,
A zas na friško, čo by trhlo ťa
Do skoku, hlas obracajú:
Hneď struny z „a moll“ si nariekaly,
Jak „Nagy Idai nótát“ by hraly —
Čeho cigáň tak sa stráni —
A hneď zas okom iskriacim mihne
A v radostné sa tóny vyšvihne
Cigáň, šťastný v dolománi.

A chlapcov Detvy kŕdeľ zvedavý
Pred nimi, za nimi, bokom,
Žien pohľad kliatbu na zvodcov vraví,
Dievča tajným šibe okom:
A v mládencovi nejednom stojí
Boj, čo schvaľuje toho sa bojí:
Či vojakom, či valachom?
A mnohý nevie ani sám jako
Utratí ruku, dostane čáko,
I radosť miešanú s strachom.

Z „Detvana.“ **Andrej Sládkovič.**

---

24. Opilý svet.

Všetko mä nechalo,
Krčmár i svet,
Už samotnejšieho
Na svete niet:
Tak teda už i ja
Domov ťahám,
Ale — vínko — tebä
Tu nenechám. —

Ha! čože sa tomu
Svetu robí?
Čo to za opilé
Sú podoby?
Kníše sa, váľa sa
Všetko na ňom:
Bodaj že ťa, svete,
I s ožranom! —

Čože ty tak sliepňaš,
Mesiac s neba?
No, tebe tiež viac ver'
Už netreba:
Oči máš smútené,
Líca bľadé;
Hľa, tak sa ožranom
Takým vedie!

A ty hviezdy jako
Si tancujú,
A hlávky opilé
Nadhadzujú;
Vše sa jedna na zem
Dol' skrbalí:
Ty sa tiež náramne
Dostrebaly!

Už i ty oblaky
Sa doťaly,
Že sa tak po nebi
Rozváľaly:
Pocestným pokoja
Už nedajú,
A mňa, že piť nechcem,
Oblievajú!

A ten slávik, ten — vraj —
Vodu pije:
Horká jeho voda —
Čo tam zhnije!
Od čehože spieva,
Vyskacuje? —
Poznať mu, že rád tiež
Poťahuje!

Steny, ožrané ste,
To viem sväte,
Lebo sa už na mňa
Opierate! —
Ešte i ty skaly
V hlave majú,
Keď nohy triezvemu
Podkladajú! —

Opilé je nebo,
Ožraný svet,
Všetko dosúkané —
Triezve nič niet! —
No, svet nešľachetný,
Dobre sa maj! —
Pred ním, krčma moja,
Ty mä schovaj!

Andrej Sládkovič.

---

f. Básne náučné (didaktické).

α. **Bájky**.

25. Líška a lvica.

Plodnosťou sa líška honosila,
Lvicu, že len jedno rodí, pohanila.
Ta však: jedno, riekla, leva ale; —
Lepšej menej, lež to dokonale.

Jonáš Záborský.

---

26. Vrabci a kohút.

Dvaja vrabci hrabali na hnoji,
Dokiaľ zrnce nenašli. v pokoji;
Potom však, že hladní boli oba,
Začala sa medzi nimi zloba.
Tu vo rvavej prudkosti ich hádky,
Vynde práve kohút zo záhradky,
Ktorý hneďky od obojej strany
Za súdca bol v rozopri pozvaný.
Priblížac sa tedy vážnym krokom,
Prehltol zrniečko pred výrokom.
Vrabci škrek; lež kohút nahnevaný
Tou náukou skarhal obe strany:
„*Kde sa stránky svorne neshodujú*,
Tretiemu víťazstvo pripravujú.“

Jonáš Záborský.

---

27. Zajac a líška.

Utekajúc pred strelcom zajac rychlopätý
Bol od líšky striehnucej medzi krovím jatý.
Bože môj, sťažoval si, čo som zvinil v svete,
Že mä takto z všetkých strán prenasledujete?
Si dobrák, líška na to, stisnúc ho pod laby;
Lež jednu veľkú chybu máš, tu, že si slabý.
Ztratený je, kto len na toľko vládne práva,
Koľko mu cudzia milosť dobrovolne dáva.

Jonáš Záborský.

---

28. Straka a kukučka.

Straka. Čo hovoril o mne ten slávik?
Kukučka. Že veľmi pekne spievaš.
Straka. Na súd takého znalca som pyšna.
Kukučka. On ale žeby rád bol, keby ťa nikdy neslyšal.
Straka. A čoby taký škvrčiak znal?

Jonáš Záborský.

---

29. Predávajúca svoje poklady múdrosť.

Dlho múdrosť kopila v nebi do hromady
vied a umení poklady;
odpredať ich chcela k zisku ľuďom.
Sostúpila teda k zemi,
a šla ku tým predo všemi,
pri ktorých na svôj statok
videla najvätší nedostatok,
ku nevedomcom a hlupcom.
Tu však nikto nechcel byť kupcom.
Chodila z dom' do domu,
nepredala nikomu.
Keď tu nič neutŕžila,
k múdrym sa obrátila,
a hľa, tito všetko zakúpili radosťne:
Rekla tedy žalosťne:
„Kde najmenej umenia,
tam najmenej ho cenia."

Jonáš Záborský.

30. Štiepaný dub.

Sťali chlapci duba,
a jeden ho štiepa, druhý rúbä.
Keď plakal, ľutovala Víla,
Že ho sekera tak doriadila.
Dub pak: nie tak, riekol, mi ľúto,
pre ostrú sekeru tuto,
jako pre tento klin,
ktorý je môj vlastný syn,
a teraz tak do mňa preniká,
zaostrený rukou protivníka.

Jonáš Záborský.

β. Parabola.

31. Herkules na rozcestí.

Šírosiahlej Herkules povesti
Prišiel za mladi na krížne cesty.

A keď váhal, ku ktorej má strane,
Tu Čnosť mu, tam Zloba k boku stane,
S poklonou obidve a s velebou,
V rôzne strany ho zvúce za sebou.
Zloba sľubovala ho viesť dráhou
Vnadnou, ľahkou, širokou a blahou;
Tu Čnosť však vyznávala o svej púti,
Že je tvrdá a plná nechuti.
Lež ja chcem znať, povie Herkul, tedy,
Kam za ktorou prídem naposledy.
Moja prácou vedie cesta k sláve,
Odpovedela Čnosť usmievave:
Lež Zloba si skryla oči dlaňou,
A prchla, až sa skúrilo za ňou.

Jonáš Záborský.

---

7. **Inotajka** (allegoria).

32. *Z inotajnej (allegorickej) básne:* **Sôvety v rodine Dušanovej.**

Sôvet II.

Poezia.

Opustiť tône, Fantazia drahá,
A v kraje slávy v obrazoch sa výšiť,
A zas s tých výšin do prírody blaha
Slietnuť a túžby vrelé tam utíšiť;
O slasťach rajských slobodne zaspievať,
Časom žiaľ v sladkých slzách porozlievať:
Povedz, či som nie milenka Šťasteny,
Či je nie stav môj viac nežli blažený?

Fantazia.

Áno, premilá Poezia, tebä
Boh iste sebe nad iné obľúbil.
Sláva mu, že mňa na peruťach voľných
Vodí zároveň s tebou v nebies kraje:
Tak, že keď slabé človečenstva oči
Vidia nás modrou oblohou sa nosiť,
V dvoch nás priateľkách bytnosť jednu vidia.

A iste, znáš, že pravdivé priateľstvo
Je len jednota duší harmoničných.
Uznáš, že vence slávy, čo ty viješ,
Z mojej záhrady majú svoje kvety,
A že obrazom, ktorými svet blažíš,
Čarovnosť dáva štetka Fantazie.

Poezia.

Povďačná som ti, sestro moja, ani
Priateľstvo naše závisť neporaní:
Ale keď ľúbosť vrelú k tebe nosím,
Vídavám s tebou baviť sa obludu; —
Pre ľúbosť našu posvätnú ťa prosím —
Chráň, Fantazia, a varuj sa Bludu:
Lebo jak nemá sväzok náš sa zhubiť,
Musíš Pravdušu a nie Bluda ľúbiť. —

Fantazia.

Ach, vyznám, často že sa Blud prikradne
A neznám sama jako, mä omámi.
Preto mä ale, prosím, nezavrhni,
Špatníka toho budem nenávideť:
Ale čo? keď svet rozkoš svoju vidí
V obrazoch pekných, bars hneď i Pravduša
Blesk svôjho svetla po nich neroztriasla.
Či klam ten krásny, hádam i nevinný,
Blaženstvu jeho by sme nedoprialy?

Poezia.

Nie, milá moja! čo Blud z šalby zrodí,
To pečať kliatby na sebe vždy stálej
Má. Že Pravduša zahalená chodí
V šatke, nekedy, čo Blud nosí, tmavej:
Vždy pod tou šatkou belosť jej vývodí
A vždy jej svetlo preniká diaľ ďalej,
Až na ostatok larvu cele shodí.

Fantazia.

Ach, znáš, prekrásna priateľkyňa moja,
Že často šíre lúky skutočnosti

Tak jednotvárna, chladná zima kryje,
Že krásnych kvetov nenajdeš do vienka,
Či si ich teda sama tvoriť nesmieš?

Poezia.

Príroda je vždy krásna, švarná, mladá,
Krásu oblieka jednu, druhú skladá.
Matka Dušica mi to naručila,
Aby Pravdušu verne som ľúbila. —
„Vzlietni nad hviezdy v jasnotu étheru,
V priepasťach zemských prezeraj krištály,
Vstúp na dno mora, kde žijú koraly,
Odkry si tajnú prírody zásteru,
Pusť voľné zraky v oblakov priestory,
Uchyť v čarovnom blesku meteory;
Preleť po ľuďstve od póla ku pólu,
Čerkeskej devy obdivuj lepotu,
Vatikán navštív, obdivuj peknotu,
Hellenskému choď klaňať sa idólu:
Tak Všehomiera sjednoť v svojom bytu,
Sber všetko, čemu svet vydáva chválu,
Vyber najkrajšie formy z krajín citu
A vystav krásu v božskom ideálu.“

Fantazia.

Ty zo dna čítaš mojej vnútornosti
A slová tvoje držím za reč moju.
Všetko som toto sama tak videla,
Ale jednotu dať som mu neznala.
Obrazy moje ja ti požičiavam
A ty ich spájaš, staviaš, sporaduješ.
A keby božstvo takto vlohy naše
Nebolo do nás obú rozdvojilo,
Čo by nás vedno tak mocne viazalo?
Ale roznieslo božstvo dary svoje
Svetom šír a šír, Poezia drahá,
Aby, jako v nás, rozmanité sily
Sretly sa v centre najvyššej jednoty.

Poezia.

Tak je; ty barvy dávaš, ja malujem,
A čo ty stvoríš, to ja vychvaľujem.

Ale čo máme reč o sebe šíriť?
Často i stromy, skaly majú uši.
Kto vie, či závisť tu kdesi nečuší,
A mohla by nás, sobkyňa, rozchýriť.
Zaleťme radšej v minulosti časy
A zastaralé obnovujme krásy. —
Ach, časy zlaté, časy Helikonu!
Udrite ešte do zašlosti zvonu,
Aby zapadlé žitia nášho krásy
Vydaly ešte ľúbezné ohlasy! —
Lež, jakokoľvek: hlas ten je hlas vekov,
U Slavianov ten, ktorý bol u Grékov. —

Blud.

Ej, dobré ráno, paničky! počúvam,
Počúvam dávno, čo si rozprávate.
Keby vás takto múdry pán strýc Umko
Počúval, iste by vás namaloval.

(Zazre Pravdušu.)

Ha! sprepadená odpornica moja,
Prekliatym svetlom čo mä večne biješ!

(Zmizne.)

Pravduša.

Slávim ťa, pekné, svetlojasné nebo,
Ty pravdy čistej velebné zrkadlo!
Len keď zrak vyšlem k jasným tvojim stráňam,
Vidím obraz svôj jasný, neskalený.
Podo mnou je mhla, je živlov smatenosť
A ťažko, ťažko človečenstvu svitá.
Hoj, človečenstvo, slávu svoju vidím,
Ale i smútok svôj nachádzam v tebe!
Slávna som, veru — lebo všetko túži,
Všetko sa tiskne ku mne na poklonu
A dostať u mňa chce sboženenie svoje.
Syn boží vyznal mňa, ja zase jeho,
Národy menom mojím sa vencujú,
Ľuďstvo zdravie a život obetuje,
Všetko, čo drahé mu je, pre mňa tratí,
A sám brat Umko, bratstva sa odrieknuc,
Aby mä poznal, vzal služby podobu.

On vedie ku mne svet, aby svet poznal
Mňa a ja by som ho vyslobodila.
Smutno mi ale, že krvavý pot ten
Ciel zasvätených mrhá zlá Závida
A synov božích odcudzuje Bohu;
Keď medzitým Blud v posvätnej podobe
Mojej svet ľahkoverný zatracuje:
Že deti ľudské, keď hlasom materským
Volám ich s sebou do svätiny božstva,
Za kúštek zlata Šťastene sa modlia
A božstvo svoje lacno predávajú;
Že človek v putách ukrutnej Túžbeny
Slepne, až svetla oči mu nesnesú,
Svliekne, nie božskú len, ale i ľudskú
Hodnosť a v nízkosť hovädstva sa valí.
Ale bojujte, vyvolenci moji!
Kto za mňa padne v posvätnom tom boji,
Už pádom svojím víťazí a veniec
Slávy hrdinskej nikdy mu nezvädne.
Čo hmota tiahne do zeme, buď zemou,
V očistci tomto dočká na deň súdny,
Až ku slobode slávy synov božích
I toto telo bude vykúpené.

Blázница

(s hlavou ovesenou, strapatou, rozkladajúc sem a tam rukama a mrmlajúc čosi ne srozumiteľné sa objaví.)

Pravduša.

Ha, hrozný obraz! tu strašná smyselnosť
Z jasnej Umkovej ríše vyvábila
Na pustatinu, na pekelnú Bluda.

Bláznica

(jedno za druhým skoro).

Ha ha ha, ha ha ha!
Okolo mňa, kuriatka, okolo;
Dobre nám tu, nikdy nám tak nebolo;

Haj, huj: poletuj —
Čo si môžeš, oretuj. —
Ja nešťastná! preblahá! —
Ha ha ha, ha ha ha!
(Sadne strašne okolo pozerajúc.)

P r a v d u š a.

To hľa je život! kto vie, radosť, či žiaľ,
Či len veselosť žiaľa zúfalého? —

B l á z n i c a

(spieva škrekom).

Hádi hádi, haj, haj!
Prišla Smrtná Nedeľa,
Biele húsky videla,
Ku polnoci letely
Celú noc a deň celý;
Čo si mi vzal, to mi daj:
Hádi, hádi, haj, haj!

P r a v d u š a.

Oj draho, draho platíš, človečenstvo,
Za ty poklady, čo si v nebi skladáš!
Oj, ale drahšej platíš to šialenstvo,
Že si v márnosťach premnoho zakladáš!

B l á z n i c a.

Hahó, hahó, huhuhu!
Hlkoké hroby, vysoké kríže,
Povýše kosy, žaby poníže:
Hej ľudia dajte, dajte päť koní,
Že si päť detí mati dohoní:
Hallo hó! tam za tu dúhu!
Huhú, huhú! —
(Uteká preč.)

P r a v d u š a.

Tu máte strašný losu svôjho obraz
Smrteľné deti kvapného osudu!

Učte sa zradný pud váš k smyselnosti
Pod vládu dávať božskému zákonu;
Učte sa, tratiť márne sbožie zemské,
Keď sbožie božie nechcete utratiť;
Učte sa všetko mať, učte nič nemať:
A čo bys' všetko mal, keď dušu predáš,
Tak, ver, čo kúpiť chcel si, to si predal,
A čo bys' nemal nič, len pravdu božiu,
Bohatstvom Boha bohate sbohatneš.

Poezia a Fantazia

(spolu v speve).

More vyschne, hory spadnú,
Časnosť strhne hviezd oblohu,
Ohne slnca tiež vyhasnú:
Ale *pravda* bude v Bohu!

Obraz ľuďský zmažú časy,
Tôňa tela v hrob sa složí:
Ale *pravda* večnej krásy
Svečnú v sebe obraz boží!

Život a smrť vjedno splynú,
Svet z ničeho v nič sa ztratí:
Čnosti ducha čo vyvinú,
To sa k Bohu svôjmu vráti!

Priestor a čas sa rozpadne,
Svety koľaj svoju ztratia:
Ale *pravda* svetmi vládne,
Pravdu veky nepodvráťa!

Andrej Sládkovič.

---

33. č. **Iskrice** (epigrammy).

(Československy.)

Uštipáček.

„Řeč vaše jen leda řeč, nevidím v ní krásy nižádné!“
Tať brachu zříti na svou leckomu krásu nedá.

Národní písně.

Že vzdělanosti nemá náš lid, cizozemci mluvíte;
Jakž? vy musíte lidu zpívati, nám pěje lid.

Zpěvačnost Slováků.

Oušklebo nekřič nám, že oper, že nemáme divadla;
Vy zdi, my máme celé v létě divadlo pole.

Turec.

Tak řeč měkce mluví, libuje zpěvy, má stvory hezké;
Že vždy slavianskými slout Vlachy může Turec.

Dokonalost.

Chcešli dojít v umění věnce, plitkosti nenáviď.
Měř svým výšku i hloub, délku i šířku duchem.

Podobizny.

Epos park veliký, beseda drama, chrám citu óda,
Jeskyně balláda, stráň je selanka milá,
Stinné hájky sonet, truchlý elegia potůček,
Písně pahorky, román kvítnice, rýmy echo.

Vláda nad předmětem.

Předmět, o němž básníku pěješ, ten tak v moci měj své,
Jak v moci má vešken Bůh světa svého obor.

Řeč slavianská.

Těžko tu řeč milovat se zdá? Milovat ji započni:
Hned sobě už dvě k ní žádati srdce budeš.

Vtip se sám.

Nemluv „proč vysokou Slavianė tak píšete řeč nám?"
Křič raději „proč já tak v řeči nízko stojím?"

Básnivá řeč.

Jednomu básníři šťastně když prošla přes usta
Řeč, tu potom básní už z polovičky sama.

Rada.

Nikdá se s životem nesmíchej, však ni nerozluč;
Tak zachováš nejlép tím sebe, tímto život.

*

Štěstí.

Štěstí! ty jsi měsíci podobné: jenžto lidem hned
Tvář pěknou a celou, hned zas ukáže rohy.

Ján Kollár.

Staré a nové básnictví.

Čas měřili starší, mnohotu slov pěvci novější;
Div-li, že dlouhověké těch knihy, těchto hrubé?

Staroslovanští bohové.

Proč Slovanů na vazech mnoho hlav měly modly pohanských?
Neb hlavu jednu Slovan nikdy a vůli neměl.

Daň od hlavy.

Dí se, že daň pozatím budeme platit od hlavy všickni;
Křivda se náramná tím stane, bratře, tobě.

Jonáš Záborský.

Potecha Slovákov.

(Slovensky.)

Ovocia, vo ktorých červiaci vŕtajú,
Len také so stromu rodu odpadajú.

Samo Godra.

---

g. Básne mravoličné.

α. **Selanky** (idylly).

34. Jaroslav.

(Nárečím západno-slovenským.)

Sotva sa červenavú zardívala dennica žárú,
A z neba hustošerú noc i černé zháňala stíny:
Už Jaroslav pastýr s belavým bol stádom u hája.
Stádo po pastviskách a širéj sa okruhline páslo;
Páslo i obrosenú ze všéj chuti hryzlo travičku.
Sám ale pod trojaký dub na pri spodku vypuklú
A s makkým mochem obrostlú hrču naproti sadnul.
I všade jak len krásu, čirú všade rozkoš uzíral,
Najsladšú opojen v plesajícém srdci radosťú,
Tak spívá, a takú zneť učí luh i rovninu pesňú:

Jak spanilé a ve svéj dokonálé všecko je kráse!
Všecko plné veselosti, plné též všecko radosti!
Jak zbudené vstává za modrým už slnko pahorkem!
Lístky temen bukových zlátí, tmy do údola sháňá,
A trasavým ďalekú rozjasňuje oblohu bleskem;
Prírodu zahrívá, a plodnosť k úrode dává.
V každém kri, v každém pohnuté sa mu ptáčata húšči
Ohlasujú: lúbý z nízkej ho chrastiny sláví
Slávíček, škrovan udvihlý do vysosti na krídlách
Blíž nese pozdravení, a milými ho pesňami vítá.
Jak hory ďál ťáhnú sa, i vatšá vždycky i vatšá
Jedna sedá na druhú, a ve blízkém Váhu sa shlédá!
Jak všade rozkošné od teploty háje, a sem tam
Roztrasené po rolách i jaseňmi i brestmi zarostlé
Už hate omladujú, a novými sa rúchami pýšá!
Po strakatých rózné pažiťách se plánkami hrušky
Rozvinuté ligocú; ani najmenšého po jedných
Ešče není zreť lístka, čiré sú mléko navókol,
Od spodu len zas iné a iné zase od vrchu kvitnú:
Jak by sa najvyššé opoďál pobelávaly kopce,
Keď sňahy už po horách a po nižších sešly pahorkoch.
Jak sa radom bujná usmívá tráva po lúkách,
A sladkú opilá sohybá a kníše rosičkú!
Kvítky lezú ven z otvorených na svetlo pupencov,
A premilostne v očách meňavými sa barvami liščá.
Prez ne vetríčky tiché, ve svých stihajíce sa ihrách,
Z místa na místo hoňá sa, a vókol mílo vejícé
Lúbežný voňavýma nosá krídelkama zápach.
Odtáď na stromoví sedajú, i haluzmi trasúce
Kvet sfukujú, a jarú vypodobniť húlavu snážá.
Včelky na šír sa rojá, i lahodným zníce vučáním
Obletujú, a žltú cucajú ustečkami sladkosť.
V tom k vlastným s dobytú vracajú sa ochytre korisťú
Príbytkom: pre druhú aby zas nazpátky ponáhlať
A slamené skoršej dokonať mohly plástami bydla.
Jak lúbozvučnú jarabá sa stružky vodičkú!
Včil v behu rovno idú, na malé včil zákluky krúťá,
Včil zase roztekajú sa na šírku a od seba ďálá,
Včil k sebe zas blížá, i do jednéj mláky hromážďá.
Vlnky si poskakujú, a slaďunké ze dna vyrostlým
Záhruškám a mladým tisknú puškvorcom hubičky.
Tam hybké spodními kolem pod kopcami réví

Už puky rozvíňá a malinké hrozna vydúvá.
Tamto vrané kývá a do svéj žene dúčele sátí,
A prepeličky ťukem, zachríplým chráščeľa vrzgem,
I premilým sa na ďál cirikáním švrčkov ozývá.
Tam rohaté blúďá po trávných volky močároch,
Junčeky strečky vedú, a sytým z jatelinky teličkám
Rozširujú sa vymenka, div až pre mléko nepuknú.
Hrozne mumlú bulové a do lútéj pótky sa drážá.
Tam lašujú i bledém sahajú po breštane kozky;
Tam zase ovce bľačá, u matek svých jahňata skáčú,
A zdorní protivýma kolú sa baranci parohma.
Jak sa kolem švární veseľá pastýri, a ze všech
Stran radovánky držá! na hlasnú píščalu jedných
Časť píská, časť do chraplavej duje ustami trúby,
Časť zas iných dechu poslušné mulitánky nadýmá,
A premilé ven z nich zvuky loktem a prstami vábí;
Žádná trsť, žádná nezahálá húdba; i každý
Odpovedá radom háj, každá mece dúbrava ohlas.
Než pastýrky čilé osobitným buďto za stádom,
Buď ve kratochvílných sa bavícé pospolu ihrách
Pesne si vyspevujú, a pletú svým vence pasákom.
Jak je tu všecko plné, kam len zrak pohne sa koľvek,
Všecko plné veselosti, plné též všecko radosti!
Ó jasné ty vitaj mi slnečko, vitajte pahorky,
Rovniny prestranné, a oďáté trávami lúky,
Háje i rozlehlé i políčka i kvítky milostné,
Aj vy, čo s lúbežným krútíte sa mláky hrčáním!
Já vždy vašéj budem obdivovať sa kráse, a z téjto
Najsladšú rozkoš, najsladšú útechu vážiť:
Vždycky i vám spívať, vždy na vďačnú dúčelu pískať,
Čistú vždycky radosť veselého ze srdca vylévať.

Ján Hollý.

---

35. Ľubko.

(Nárečím západno-slovenským.)

Kozlík, Oslav a Ľubko.

Na strakatých lúkách dva ohromné stály jasenska
A v prostred bol stok; čistý z neho, jak sklo, pramének
Po vlažných režuchách a milovných mokroty kvítkoch
Odtekal, i zvučné mihotáním žblunkoty dával.

Po krajoch obvýšná sem i tam sa vypínala tráva
A stínné klenutí nad jasnú ťáhla vodičkú.
Tam dva mladí, Kozlík a Oslav, pastýri sa sešli.
Kozlík ešče malé mal a rídké na brade chlpky,
Jak z kvetu keď, čo s pláň napadá, a z husta okolnú
Zastre pažiť, makká ponarídko sa tiskne travička.
Tvári Oslav krásnéj, a vlasov bol na hlave bílých:
Jak keď dozráté belajú sa klásky na sáťách.
Výborní spívať, výborní pískať obadva.
První tehdy Oslav Kozlíkovi takto vyrekne :

Oslav.

Zdrav buď roztomilý Kozlíku, ty pískaču veľký!
Dávno sem už nevidel ťa, a tvých už dávno milostných
Neslýchal pesní ; čo tu včil spolu máme zahálať,
Keď tak lúbežný sa kolem spev devčat ozývá ?
Sem dole na svížú posedajme si ke stoku trávu:
Tu studený chládek je, tu dajme sa spívať o závod.
Stádo zatáď po širých samo nám pásť móže sa lúkách;
Táto mu krútícá sa, na pól zlatolíkem a útlým
Obrastlá palaším, nedopustí mláka zablúdiť;
Tam zase Váh vysokými nedá preč brehmi ucházdať.
Já vysadím teho škopca, čo tam žere na pni haluzku:
Ešče lonejší rok nebohý už dal mi ho Žárko,
(Však si ho znal) keď sem pásal jemu s mými barancov.
Pozri, jak už veľké rohy má! jak veľmi je tučný!
Jak vysokým zrostem skoro už dvoročáka premáhá!
Snaď sa mi poščastí, že ťa jednúc v pesni prevýším.

Kozlík.

Bár mnoho bys' pojedol seťatých na svadbe kohútov;
Predca ma nezvládáš, čo si rozduješ ústa a hrdlo.
Já dvojnásobnú vysadím zase píščalu túto :
Od vrchu je z jedného celá kusa, od spodu ze dvoch.
Pod piskormi na néj vyrezan je na brézku sedící
Rozkošný pacholík, a na hlasnú lutnu pohrává.
Ovce kolem sa tlčú, ze skal Vily ušma sa k húdbe
Nadstavujú, a Veles k ním blíž od húšča zakrádá.
Já za ňu sem daroval plťníkovi z Liptova kozla.
Než kto naším bude včil sudcem? Hle u svíbiny starší
Pod krem Ľubko sedí, a prut na košíky si chystá.
Keď sa ti tak lúbí, nedbám, zavolajme ho semká;

On rozumí pesňám, on býval za mladi hudcem.
A dva mladí pastýri tedáž zahvizdli na Ĺubka.
Ĺubko prišel, hneď jak čul hvizd, a za sudca tu chcel byť.
Tehdy u ních stredný posadil sa, i takto vyreknul:

Ĺubko.

Zaspívajte jeden po druhém; Kozlíku, ty začni,
Počne Oslav za tebú, a jeden pískajte druhému;
Neb spíváme napred, veselí keď dáme sa skákať,
A hneď poslušní zahrajú naše gajdoši pesne.
Včil každý všade šíp, včil každá kvitne zelinka,
Včil strakaté sú lúky, samá včil všecko je krása.
Začniže už Kozlíku, čredať bude spevmi ťa Oslav.

Kozlík.

Chásone, vnukni peseň, dosaváď jak vždycky si vnuknul!
Neb kedy sem koľvek spíval s pastýrmi o závod,
Tvú sem ho vyhrával pomocú, kedy slýchaly koľvek
Dúčelu mú pastýrky, tedáž sa odevzdaly skákať.

Oslav.

Keď ste mi prály kedyž, vážské včil prajte Rusalky!
Bych premohel pastýra, aneb jemu v pesni sa rovnal.
Dáte-li tak, vaša buď troročá s blížencama ovca;
Jestli ne, hneď smotané pustím tu do Váhu roháčky.

Kozlík.

Mílo je, keď jasné ze šerých hor slnko vychádzá,
A všelikú spícéj odekrývá prírody krásu.
I hneď všecko sa skví, hneď všecko sa ze sna prebúdzá,
Všecko teší, a nové sláviť radovánky začíná.

Oslav.

Mílo je, keď jasné za čelom hor slnko zachádzá,
Počne mesác svítiť, neb čisté hvezdy sa liščať.
I hneď všecko mlčí, hneď všecko sa do sna ukládá;
K ránu by zas čerstvosť a novú ponabývalo vládu.

Kozlík.

Lúbežné je ležať pri hrčícéj ve chlade réce,
A spívať, veselé keď skáče ti srdce radosťú.
Lúbežné usnuť pod hustým u struhy brestem,
Keď sa tichý z oblak nabraných deždíček opustí.

Oslav.

Lúbežné je sedeť pod temným jablone stínom,
Keď sa na néj ovocí, prudkého od úpalu slnka .
Vyzráté, lahkým sem i tam dolu kníše vetríčkem.
Lúbežné sladkým tu zahnať smad jahnice mlékom.

Kozlík.

Tam sa vy mé k trsťú netlačte, kozičky, zapadnuť
Mohly by ste v bahnách; osnačky do vóle tu máte.
Než ty, šutáku jarý, prisaden ke svadbe Kalenky,
Dobre sa pas: bujné zkvitajú už hrozna po révoch.

Oslav.

Nesbíhajte sa tak na kraj, moje ovce, do Váhu
Sa shlédať; voda breh pokryť s vami lahko by mohla.
Než ty, Okajko, sa pas, čo prvá dve barančata máváš;
Len sa okoť, núdzná teba aj s nimi dostane Malka.

Kozlík.

Háje milé ptákom, bradatým list breštana kozkám,
Prúdu vodička rybám, studený pútníkovi chládek,
Dúška rojom včeličck, rannejšá kvítku rosička,
Hroznu tuhá spara slnka; milé pastýrovi devča.

Oslav.

Zhubní kanci žitám, vinohradským škorci pahorkom,
Zhubný cap zahradám, lúpežné stádu vlčisko,
Zhubný roztrateným je pazúr jastrába kurencom,
Nastrojenéj zveri síť; zhubná pastýrovi láska.

Kozlík.

Kráska je prespanilá, labuťé nad pápéro makšá
Nad laňu útlejšá, brezovú nad kóru belejšá;
Však je i nad jarabín tvrdšá, nad medveďa krutšá,
Nad hada hnevnejšá, blenovú nad zrostlinu horkšá.

Oslav.

Slavka je dobrotivá, útlé nad jahňata tichšá,
Nad telata krotšá, nad hrdlice hája nevinšá;
Však je i tá istá sňahovú nad rúžu belejšá,
Nad jaro krásnejšá, voňavé nad černice sladšá.

Kozlík.

Háje tu šuštícé, tu dobréj chuti trávy na lúkách:
Než keď bys' tu hrdá sama též pásávala Krásko,
Háje lahodnejší by vydávaly šustot a lepšé
I mnoho chutnejšé po pasinkoch rostnuly trávy.

Oslav.

Ptáci tu prospevujú, tu jakéj chceš barvy je kvítí,
Tu svoju prespanilú rozvíňá príroda krásu;
Než kde ty, Slavko, paseš, na krásu tu pastucha nedbá,
Nedbá na kvítí a milostné výspevy ptákov.
Takto jeden za druhým spíval; v tom Ĺubko vyreknul:

Ĺubko.

Lúbohlasí pastýri! komuž víťazstvo prisúdím?
O mnoho je sladšé spanilé vaše pesne očúvať,
Nežli žlté od pannenských včel plástiny lízať.
Tak lúbežne plynú, jak zvučný tento potóček.
Škopca ty maj, Kozlíku, Oslav tvoju vezme si píšćal.
Staňte a roztratené do porádku uveďte si stádo.

Ján Hollý.

β. **Mravokárnica** (satyra).

Prostomluvný článok č. 164.

II. Básnictvo citné (lyrické).

a. Hymny.

36. K Bohu.

Duch mojej duše, myšlienky krídlami
Povznes sa k Tomu, večnosti cestami,
Ktorého slávi žalmu svätým zvonom
I ten prvý dych sveta utvorenia,
I šľahajúce to súdu blčania,
I more slniec večným času hronom.

Duch mojej duše, ty letíš hynúci;
On je bez miesta, súci len a súci,
V čase bez času, tajný a zjavený;
Netvor, krom tvorov i v tvoroch, keď sebä
Len mihom zdvihnem a pozrem na Tebä,
Už miznem v Tebe preblahoslavený.

Ty svety svetov jako rosu seješ,
A keď čo tvoríš, to tajemstvom hreješ
Svetla, temnosti, rozkoše a strachu;
Ty z moci Svojej večné divy rodíš,
A večný život Svôj v časnosť prevodíš
V priepasťach nebies, v slncoch a hen v prachu.

Bytnosť jestoty, ktože dal Ti rady?
Keď si Ty meral vesmieru základy,
A začal písať veľkú knihu onu,
V ktorej si zavrel celé uloženia
Zárodu, bytu a znovuzrodenia,
A zákon večný každému zákonu?

Tým si Ty staval väzbu toho sveta,
Dal krídla hviezdam, určil zemi letá,
Ním zná breh more, pták čas zťahovania,
Lev svoju korisť, hmyz sa premeňuje,
A každé pásmo života sa snuje:
Tvoja je sláva a moc panovania!

Rosa v ľaliji úsvitom zrodená,
Kvapočka čistá z prstu zavesená,
Tak je pred Tebou priepasť svetov celá;
Tebe noc svieti v slnečnej jasnosti,
Tebe minulosť a dni budúcnosti
Tak sú priezračné, jak duša anjela.

Kedy, kde, ktorá mhly krupäjka spadne,
Ktorým červíčkom ktorý kvietok zvädne,
Ktorý a kedy vlas môj ošedivie,
Vieš od počiatku; v každom snov pohnutí,
I v každom mysli mojej preblesknutí
Samoživotná Tvoja moc len živie.

Si v ranných zorách, v súmrakov zachvení,
Vo kvetov vôni, vo víchroch zúrení,
Kde sa najďalšia sohne obežnica,
Ba keď i strelí poza všetky nebá
Zrak môjho ducha, najde plno Tebä:
Nie je bez Tebä svetov zahranica.

Keď nič nebolo, Tvoje srdce bilo
A všetky srdcia už v sebe nosilo,
Jako si mocným Tvojím: „Buď!“ ich stvoril;
Samého Sebä chováš ich dobrotou,
Sám večný život ich večných životov,
Si, ktorý si! —

Karol Kuzmány.

---

37. Hymna.

Otče národov, mocný Pane sveta!
S rachotom hromu v blesku čo chodievaš,
Zem ti je podnož, večné tvoje letá,
A v plameň jasný slnka sa odievaš.
Víchru dať krídla — slovo Tvoje stačí,
Cesty riekam a hrádze oceánu,
Búrky hroznej smer Tvôj prst mocný značí,
A keď pohrozíš, vlny morské stanú.
Národy sveta Tys' jak piesok morský
Rozložil, by vlasť v dedictvo si vzali,
V nej mravy otcov a reč — dar Tvôj božský —
V úcte posvätnej verne zachovali.

Otče národov! Tatry prevysoké,
Kolíska rodu, dedictvo sú naše,
Ty rumy hradov, bašty tisícroké: —
Otcov diela — tam vládly ich paloše.
Kde od pravekov nápady hôrd divých,
Svety boriacich, vždy sa odrážaly
Nazpak, jak čoby od múrov žulových;
A mravy predkov rýdze pozostaly;
Kde Mojmír slávny, Rastislav bojovný,
Svätoplukovci mocní vývodili,
Kde Nitra, Devín, Velehrad dôstojný;
Kde Cyrill, Method a Vojtech krstili,
Kde svätý Štefan, ten viery hrdina,
So znakom kríža slomil moc pohanov,
A kde mohutný Matúš od Trenčína
Dobyl slávy pod slovenskou zástavou!
Kde proti Turkom junácki predkovia
Hruď oceľovú smelo nadstavili,
Kam neprenikli voje Solimana,
Keď s polmesiacom Uhry ujarmili!
Bože daj zdaru našej domovine,
Slovenské slávne Okolie nech zkvetá;
Žehnaj ten náš kraj! slovenskej rodine
Daj miesto čestné na dejišti sveta.
Daj nám pevne stáť medzi pohromami,
Mrákavy husté keď zajdú ten náš kraj;
Nátisk odrážať smelými prsami,
Nad zlobou sveta víťaziť Bože daj!
Zem, ktorá predkov prach posvätný kryje,
Dedictvo otcov Slovák v úcte chovaj,
Pamiatka dejov Slovenska nech žije
Do konca sveta, Bože daj, Bože daj!

Samo Tomášik.

---

b. Ódy.

38. Hlas Tatry.

(Nárečím západno-slovenským.)

Kam Váhu, kam ponáhláš?
Kam tak sa zhurta rútíš?

Až válané nevinných
Brehov kroví a hrádze,

Až melnených drobesky
Skal pred sebú poháňáš!
Není ti mílo sladkém
Dobréj ve matky lóne
Tu blíž uhlov nebeských,
A medzi zhlédavými
Sa v tvém zrkadle hormi
I medzi lesmi hlasný
Kolem hrkot vydávať?
Není ti mílo bílých
Slávíčkové a každú
Prez háje chvílu znícé
Mých pesne Vil počúvať?
Není ti mílo hybký
Na ples jejích sa dívať?
Čo tehdy tak do nízkých
Valíš sa prudko rovnin?
Tu sám ty jak sklo čistý
Čisté bereš potóčky;
Tam od zamútených sa
Struh často sám zamútíš.
Tu slavne cárující
Z každéj si réky víťaz;
Tam v žádaném Podolsku
Vlastnú o berlu príjdeš,
A pohroben v dunajských
Celý ztratíš sa víroch! —
Rodáci, ach! rodáci
Mojí povýšenejší!
Čo aj vy od milostnéj
Preč tak bežíte matky?
A schválne tam ve inších
Sa národoch tratíce
Slovákom ujmu, cudzím
Veľký činíte prírost? —

Ján Hollý.

---

39. Hron.

Rád sa ja dívam v tvoje brilianty,
Rieka moja, milý môj Hron!
Mrtvé hovoria iným folianty,
Mne tvôjho toku šumný tón:
Žiada sa večnosť v tieňoch ukrytá,
I zmena žiada sa rozmanitá
Ľuďskému časov synovi;
Tvoje vlny sú obrazy vekov —
A prúd tvôj, jak by na veky tiekol,
Svet nový, nový a nový.

Keď prudké svoje zamútiš vody,
Cit sa a duch môj zarmúti;
V tajemstvách kalných žijú národy
Pekné duše osud múti;
Ale zo stokov tvojich výborných
Blbocú vlahy vlniek srieborných
Jako kopy hravých detí:
A ty očistia zas tvoje toky,
Keď si vykonáš úkol vysoký,
Úkol: zmyť svet svôj zo smetí.

Zo strán slovenských vetry zaduly,
 Ale rieka tečie ďalej;
Uhly sprašťaly: rieku okuly
 Ľady zimy osiralej;
Už nevalia sa ty moje vody,
Už sviazané sú krídla slobody
 Tých letných vĺn môjho Hrona:
Hlasy mi jeho umĺkly razom,
Jako keď sviaže smutným povrazom
 Veľký piatok srdce zvona.

Ale pod ľadmi žije syn Hole,
 Nevidí svet, čo on robí,
A pýšne brehov jeho topole
 Tešia sa z jeho poroby.
Až bliskne slnce a prasknú ľady,
A šum rieky za zase omladí,
 A vlny slobodne hrajú:
S hukom víťazným ramená jeho
Zlomky pút svojich k Mora Čierneho
 Vodám prudko unášajú.

Rieka sa hadím krížením točí
 A valný tok o breh bije,
Prekážky svoje mocne nivočí,
 Násilné boky podmyje:
Ona sa nízkou vinie dolinou
A s vysokou si pohráva hlinou
 A doľ ju mele, šuchorí,
A vypnuté tam na nízkom poli
Na zrutnú výšku pýšne topoli
 Strhne, zatopí, zamorí.

Nech piesne cudzie trúba sprevádza,
 Alebo struny trasenie,
Alebo to, čo z píšťal vychádza,
 Vlniek veterných vlnenie:
Na tvojich brehoch, v tôňach jalšiny
Spievať ja budem v ty violiny
 Šumu tvôjho, slovenský Hron!
A keď zabúra z pŕs mojich žiale,
Nech sa ozýva od skaly k skale
 Búrnych tvojich vôd bariton.

Andrej Sládkovič.

---

40. Slovena pohľad na sebä.

Ty zo všetkých bratov tvojich najmenší,
Ty zo všetkých ľudí najopovrženejší,
Ty najstarší menom, vekom dávno umorený,
Ty najmladší ducha dedič, len teraz vzkriesený
Synku Tatry, synku matky Slávy!
Pozri na Tatry! na svoju kolísku,
Nad nimi nebo, pod nimi zem nízku:
Tak ty vysoko stoj v kráľovstve ducha!
Tak nízko podlosť buď ti pod nohama,
Drž sa tých výšin oboma rukama,
Si človek! nie červ, ani biedna mucha.
Pozri na Tatry, na ich morské oká,
Duch tvôj prenikaj s výšky do hlboka;
More nevypiješ, Tatry neprevalíš —
Ale ty len pi tu vodu života;
Veľká na tebä čaká tu robota,
Kým si dom slávy vlastný nevystavíš.
Pozri na Tatry, ich žulové skaly!
Nad nimiž búrka hromová sa valí:
Tak ty stoj pevne v búri toho sveta,
Pasuj sa mocne s odrodilstva zlobou,
Kým život nový nevyvedieš z hrobov,
Kým neprijde k nám pravda a osveta.
Poznaj mať tvoju: vlasť, — i otca: národ,
V nich najdeš žitia tvôjho znik a zárod;
Láskou objím vrúcou to bez lásky plemä
Od svojich tak neverne opustené,
Od cudzích tak ukrutne potlačené,
Aby už pozdvihlo k nebu svoje temä,
Aby Slovanstvo už raz v ňom ožilo,
I slávokrásy jeho moc cítilo:
Slovanstvo hlásaj od Tatry ku Matre,
Od Váhu, Hrona k valnému Dunaju,
Nech sa slovanské piesne ozývajú,
Nech sa pri svojej Sloven hreje vatre.
Zvoň a trúb a krič: že Sloven bez Slovanstva
Nemá života tu, nemá občanstva. —
A prečo by nemal, keď mu to sám Boh dal?
Prečo by tak nežil, jak mu Boh uložil?
Prečo by si život slávny nezaložil,
Keď ho Boh k životu a sláve povolal? —

Ty zo všeckých bratov tvojich najmenší,
Ty zo všeckých ľudí najumučenejší,
Ty najstarší menom, vekom dávno umorený,
Ty najmladší ducha dedič, len teraz vzkriesený
Väzeň Kristov, synu církve svätej!

Pozri na ten kríž Krista spasiteľa,
Ľudí i národov vykupiteľa —
Ty veríš v neho, v ňom v Boha — človeka;
To ten, ktorému anjeli spievali,
Dieťaťu sa už múdrci klaňali, —
Blázon, neznaboh od neho uteká.

To on mrtvých kriesi, lačných sýti,
Hluchým dáva sluch, a slepým svieti,
On stvoril svet, i vek slovom svojím,
On vetrom i moru rozkazuje,
On neduhy všetky uzdravuje,
On sám je len spasiteľom tvojím.

Pozri na ten kríž! tu máš ľuďskej zlosti
Obeť, a obeť nebeskej milosti;
Tam ti, ktorí tebä nenávidia,
Holub slovenský! — v tom ukrižovanom
Vidím spasenie vychádzať Slovanom;
Slepci v ňom zkazu, sbožní spásu vidia.

On tak vrúcne národ svôj miloval,
Vierou ho i láskou obživoval,
Učil, tešil, trestal, nad ním slzy ronil; —
Že neslyšal jeho spasiteľný hlas,
Že nepoznal svôjho navštívenia čas,
Sám sebe tým do hrobu odzvonil.

No probujte tak ľuďstvo milovať,
Probujte sa zaň tak obetovať,
Vy mudráci svetskí márnomluvní! —
Malí súce, sebe veľkými sa zdáte,
Boha za nič, a sebä za Boha máte,
Vy kriklúni Boha nepočúvni!

Slovanovi je vždy sväté Božie slovo,
Lebo slovo telo v synu má otcovo;
Pýšni zavrhli ho v nadutej múdrosti,
Najvyšší sa len k nízkym skloňuje,
Tajemstvá im svoje vyjavuje —
Dosť má Slovan na Božej milosti.

Pozri na ten kríž! tam života vodca,
To je kráľ pravdy, to národov súdca,
Ten bude súdiť kráľov i národy;
To naše heslo, to naše znamenia:
Slovan bez kresťanstva nevidí spasenia,
Cesta pravdy s krížom ku sláve privodí!

Ctiboh Zoch.

41. Na Mlíč. *)

(Nárečím západno-slovenským.)

Háju rozkošný a zlatú plynúcí
Lúbež hojnosťú jako najbohatšá
S pánmi v najdražšém na sobáš idúcá
Rúchu nevesta!

Sám taký bol ráj, ščepený a všeckú
Obdaren možnú ode Tvorca krású,
Než ho neščastný v zlobe hrích prvého
Zatvoril otca.

Kam tu len koľvek sa okom pomihne,
Všecko zrak vábí, vše mysel na spósob
Slnka jasnívá a celé radosťú
Srdce opájá!

Jak tu dub s rovným jasenem, s belastým
Klen hrabem! jak brest s dvojakú ve barve
Jahňadú v pekném neporádku ľúbo-
Svorne sa míchá!

Jak na rozsáhlú ratolesti každý
Šírku rozkládá, až haluz haluzku
V objaťú stíská a šeré sesílá
Pod seba stíny!

Pod nimiž léščí, hluboví i drín i
Svíb i najživší zimozel druhý zas
Pósobí hájík, a malé nechává
Kdekde plešinky.

Jak tu, keď párnom role vrú, a dolním
Pálené steblá sa pečú fujákem,
Len tichý hrává a chladem ovává
Líca vetríček!

*) Srovn. o báji tomto článok 141: *J. Hollý.*

Koľko cest naschvál spravených sa ťáhne!
Koľko chodníkov po celém idúcích
Háji v stred schádzá a milé do všech stran
Výhledy dává!

Koľko lúk vlažných strakatí sa kvítím!
Koľko skví kútov! na keré sklepistá
Od krovin húščá i krivá i rovná
Chóďba privádzá.

Stružka prostredkem hrkotá; a včil sa
Pod strechú krútí stromová, po trávách
Včil zas uplývá, a také sa zdráhá
Místo opustiť.

Koľko lúbežnéj naporád je vóne!
Keď modrá, v chrasťú ukrytá, fialka,
Buď tuhý páchem zimozel, buď útlý
Kvitne kropáček.

Jak tu rozkošný uši zvuk sladívá!
Keď si kos hvízdá, šveholí konópka,
Keď milá v kríčkoch všelikými šepce
Hlasmi penička.

Keď sto slávíkov spanilú začíná
Húdbu rázem vésť, a jeden druhého
V podvihléj umným pachorí sa hrdlom
Pesni prevýšiť.

Jak tu peknejšej sama zní pasáka
Surma, peknejšej šuhajov, radostných
Sám i peknejšej deveček než inde
Spev sa ozývá!

Sem ty každý deň mňa do svého lóna,
Mlíču, vábíváš nečuté Slovákom
Pesne spívávať, jakové milostná
Káže mi Umka.

Kéžby len v toľkej mohly skveť sa, v toľkéj
Nad druhé predčiť spevy kráse: koľkú
Sám ty skvíš, koľkú nad iné sa všecky
Háje vynášáš!

Ján Hollý.

---

*

42. Rozpomienka na Kriváň.

Kriváň! ohromný sa javí tvôj obraz
Očiam mojim dnes, čo do výšky jasnej
Zasiaha uhlov vysokých nebeských,
Kde zraku mizne.

Sluchy neznámych si časov vavrínom
Otáčaš, a tiež čelo ozdobil si
Bleskom pradávnym; doby predpotopnej
Znak na prsách tvých.

Ty čo nad rýchlym rachotom Perúna
Ešte rozpínaš široké si údy;
Prestol ohromný ty nosils Perúna
Aj Svätovíta!

Tu stojíš na znak večitý, že Slávi
Rozbili stánok pri nohách tvých najprv,
Odkiaľ po šírom svete v šír i diaľku
Ich plemä býva.

Ó, bych raz sväzkom temeno pradávne
Ozdobiť môhol, svätinou i zvoncom
Lásky, čo *svornosť* jedinú by hlásal
Národu môjmu.

Nepohnutý stoj, vzdorujúc i búrkam;
Hlásaj potomkom, jediná že *svornosť*
Spasí nás, cestou spojenou sa kráča
V chrám vzdelanosti.

Ľudovít Žavoron.

---

43. Zadumenie podzimné.

Jako ta cesta Boha Hospodina
Na nočnom jeho nebi
Slncami svetov vysypaná,
Tak sa už ligoce anjelmi vytkaný
Plášť tvôj, maťuška naša, Slovensko!
Po svätých Tatrách rozostrený.
V pártach z diamantov ohnivých
Už idete sláviť deň Božieho Syna,
Vy dcéry Slovenska, lesy naše!
Majúc živôtky čisté, prepásané
Stanom srieňovým v stydlivej velebe.

Ale ty žalostíš, Hron náš, rieka milá!
Už ťa stužuje mráz, už sa ťa chytá ľad,
Už priezračná tvoja, jak duša anjela,
Len kde tu zažblunká vlnôčka von z ľadu,
Zdvihnúc hlávku svoju očkom zableskoce.
Už po tebe bosá nebrodí dievočka
Z brehu na breh pod trávy bremenom;
Už stáda v skoku nehrnú sa k tebe,
Suché ležia plte prihúžvené k vŕbam,
Nad tebou surmuje zas víchor divoký,
Jako rôj Mongolov s divým božím bičom.
Zakry že sa, zakry štítom oceľovým,
A ty bež vlnôčka pod mostom skleneným,
Žaluj sa tam žaluj, ticho sa vyvzdychaj!
Veď ty mrzneš, ale nevymrzneš;
Veď ty malieš, ale nevymalieš;
Veď ty tečieš, ale nevytečieš;
Veď ty hynieš, ale nevyhynieš.
Hej, rozžiari sa východ vysoký!
Hej, rozhreje on oziablu krv tvoju!
Hej, rozženú sa prívaly od mora,
A mocným hromom: Hospodin! Hospodin!
Slámu sa ľady tvoje, zhorí tvôj mráz.
Tehdá vyrúti sa mocná voda tvoja,
Preláme úzke brehy, sborí hate,
A bude z tebä Hron rieka, Hron pratok!
Ponesieš plte naše, lode naše
V Dunaj sivý náš, v Čierno more naše,
Tam staneš nosiť koráby naše. Hallelujah!!
Tak sa i tebä chytá zas ľad, slovenský ľud!
Už mrzne v tvojich synoch láska k tebe,
Utekajú od tebä podlé deti tvoje.
Mrznite, mrznite! synovia bez krve!
Zamrznete v ohni cudzej pece.
Utekajte, utekajte! deti bez duše!
Mrtvole vaše sožerú psi v poli.
Ja za oblakami vidím čisté hviezdy,
Ja za víchrom vidím milý pokoj,
Ja za hnevom osudu vidím božiu milosť,
Za službou hlúposti slobodu rozumu,
I za hrobom krivdy spravedlnosti ráj.
Vidím za potupou slávu. Hallelujah!!

Chytí sa i tebä raz ľad, srdce moje,
Vydujú víchrice teplo života,
Vytleje oheň tvôj v tichom hrobe,
Nebude tebe večne žiť na zemi;
Neprichodí tu žiť, kde je žiť nie život.
Uložíš sa pod kríž Boha Spasiteľa,
Dosť skoro složíš sa tam do skrehlej zeme;
Ale keď prejde noc tohoto stvorenia,
Keď zblknu svety ty v ohni súdu Boha,
Keď novú zem stvorí všemohúce slovo,
Keď nové sa nebe nad nebom vysklepí,
Keď sa deň rozodnie, deň večný bez noci:
Vstaneš duša moja v oslávenom tele,
A vo večnom speve z východu k západu
Večný vytečie hymn ten: Hallelujah!!

Karol Kuzmány.

---

44. Na zlého básnika.

(Nárečím západno - slovenským.)

Prestaň havranným kvákať už zvukem, prestaň
Na špatnohlučný bídne drnkotať nástroj.
Kto rád počúva ušmi káry vrzgání,
Pilníka škrípy, ošklivé žabisk vresky:
Slych aj ku tvému nadstaví počínáňú.
Badáš-li, jak ťa už slabý ucházdá duch?
Jak hlas škaredne? jak sa často stred ťábu
V hrubém sekává hrdle? jak neobratné
Trasú a z cesty ven vybíhajú prsty?
Neznáš-li tvój spev, tvé polohnilé husle
V ušách trhávať, z výšky vlas na dub zdvíhať?
A len potupný slušne zbudzovať posmech?
Nevíš-li, ďétky čím ťa náhle uslychnú,
Tedáž na útek obracať sa, myslíce,
Že zlý prichádzá jích bubák do vrec pobrať?
Samú ba lichvu jastriť, odleteť ptákov?
Prestaň ohavnú tehdy zneť hubú, prestaň
Nadvázanými bídne brnkotať strunmi.
Radšej ze sláčka sídla sprav, ze strun šnóru,
Tučné jarábky neb chytrých lapaj mníkov,
A smaž nad uhlím spálených napred huslí:
Pochúťku aspoň tak dobrú budeš kúsať.

Nechceš-li predca od tvojého zátvrdlý
Remesla pustiť: der si hrdlo, der prsty;
Každý prechádzaj deň polem do ustáňá,
Pesňú a tvú tak veľmi lúbenú húdbú
Od žit plašívaj vrabcov, od vinic škorcov.

Ján Hollý.

c. Žalospevy (elegie).

45. Nárek za matkou.

(Národná pieseň.)

Mať moja, mať moja za dvoma horama!
Už mä hlávka bolí, čo plačem za vama.

Hlavička mä bolí, len tak pobolieva,
Že ste mä mať moja! malú odumrela.

„Dievelenka moja! čože za krivdu máš,
Keď mi v čiernej zemi odpočinku nedáš?“

Čierna zem, čierna zem, pusť moju mamku ven,
Nech sa mojej mamke horko požalujem.

Kebych sa začala nad hrobom žalovať,
Musela by ta zem nado mnou zaplakať.

Už sa ta fijalka dávno vysypala,
Už sa moja mater dávno rozsypala!

46. Pieseň.

Hojže Bože, jak to bolí,
Keď sa junač roztratí
Po tom šírom sveta poli
Na chlebovej postati;
Každý svojou pošiel stranou
Hnaný žitia nevoľou;
V osamelých sa havranov
Smenil kŕdeľ sokolov!

Hojže Bože, jak to krušno,
Keď sloboda ťa nahá,
Keď ti ruky rovnodušno
Sviaže prísna prísaha;
Dvom súsedom keď ustúpi
Družiny shon veselý,
A za tichý kút chalupy
Obetuješ svet celý!

Hojže Bože, jak to smutno,
Keď mladosť sa pominie,
Keď čelustie sa mohutnô
Šedinami ovinie:
Dumné peče zvládnu hlavou,
Oheň očí vyhasne,
A hruď, čo sa dme za slávou,
V nájomníctve oplasne!

Hojže Bože, jak to morí,
Keď žitie už uchodí,
A kajúcou dušou horí
Peklo hriechu a škody:
Kto mi vráti zašlé doby,
Čo ich mladosť zmárnila?
Kto sa vráti, keď na hroby
Hodina zazvonila?

Hojže Bože, Bože drahý,
Ber len! — veď čože ztratím?
Na svet ten som prišiel nahý
A nahý sa navrátim;
Len potom sa neuchyľuj
Pred ostatňou potrebou:
Pomiluj, Bože, pomiluj,
Keď ostanem sám s Tebou.

Andrej Sládkovič.

---

47. Plač matky Slávy nad synami Svätoplukovymi.

(Nárečím západno-slovenským.)

Aj vy mi, nešťastní synové možného Slovákov
Krála, teplé z mokrých kapky roníte očí.
Bár sem dosť každý sa pre vás nanaríkala týdeň;
Predca sa dosť vyplakať všecka nemohla bolesť.
Ký vás vztek napadel, ký vás duch z pekla ofúkel,
Že brater ukrutným rúbe na bratra mečem;
A královstvu, dobrý čo rodič tak prácne zakládal,
Nápoky už hrobovú, zlobci, kopáte jamu.
Kamže sa tá svornosť, kam tá už jednota zmizla.
Vás ku keréj múdrý bol napomínal otec?
Keď starší učinen je na predné místo panovník;
Ostatní veľkú pod jeho berlu daní.
Hle spojené tri do ruk pruty sám každému odevzdal,
A prelomiť kázal na dva ochotne kusy.
Žáden však to dovésť a polámať svazky nevládal;
Bár ste celú všeckéj napnuli vlády silu.
Než pozatým, keď rozvinuté každému po jedném
Dal zdrúzgať, každý svój v poly hnedky zlomil.
A krásný takovým čínem chcel príklad ukázať:
Jak sa, keď on vykročí ze sveta, máte chovať.

Jestliže, tak reknul, svornosť vždy a láska braterským
  Sjednotená spolkem zostane medzi vami:
Nikdá vás lútý ve ukrutnéj bitke neprátel
  Nezvýší a tuhým v službu nesevre putom.
Jestliže však pre svár a ničemnú nádhery pýchu
  Poslušnosť a dané zaprete právo bratu;
Jestliže jednu celú na tri krajny rozetnete krajnu,
  A z pevnéj tri slabé tým učiníte moci:
Aj sami medzi sebú sa hubiť zlým počnete zbrojstvom,
  Aj nepráteli vás na hlavu snadno potrú.
Tak hovoril, tak náležité vám nauky rozumný,
  Keď sa približoval k úmoru, dával otec.
Tú teda rozmúdrú poslúchnite otcovu raddu,
  A svornosti tuhú vždycky chovajte celosť.
Svornosťú i malé chovajú sa v pevnote vlády;
  Nesvornosť veľké do hrobu ťáhne moci.
Starší s královskú na pravém seď prestole berlú.
  V poslušnosti druhí buďte pokojne živí.
Buďte pokojne živí; dosť už krve ťéklo za otca,
  Keď proti zlým brániť často mosel sa vrahom.
Buďte pokojne živí; špatná je zaiste to sláva,
  Keď brata brat zbrojnú morduje v pótke rukú.
Buďte pokojne živí; pokojom sa všetky zaléčá
  Bezbožnými dané vojnami krajne rany.
V hrozných utratení válkách nahraďá sa junáci,
  A predešlého celá otčina dojde kvetu.
Vás ale v sjednoteňú a blahoslavenosti žijících
  I v sile nezlomných súsedi báť sa budú.
Patrite jak vyšlé na hroznú vojnami bídu
  Ľudstvo pokoj žádá; dajte mu tehdy pokoj.
Však ste není z kameňá a hliníckéj lomnice výkres,
  Roztopeného aniž vosku nemáte v ušách:
By ste sa obmakčiť, hnev a lútú pustiť ukrutnosť,
  I kladené pred slych prosby nemohli očuť.
Shlédnite na zbavených všeckéj už podpory starcov,
  Shlédnite na zmorené s matkami svými deti:
Jak sepatýma lomá na nebeskú oblohu rukma,
  A truchlé naporád od horu kvíle vedú.
Shlédnite na prázné sem i tam bez mládeže mesta,
  Shlédnite na hroznú bez pluha spustu zeme.
A však aniž na kvíl, ani zlú nedbáte na spustu.
  Vác ani už kladené nechcete prosby slyšať.

Len vzteklú búrite myslú! I čo bojmi hledáte?
  Zkázu samým a čire prospechy krajny vrahom.
Nemci na svém veľkú plesajú už srdci radosťú,
  A s posmechmi o vás pesne u vína hudú.
Uhri ze dávnejších vybití Pečenégami sedlisk
  V blízkém zastavení Dácku na stráži bedlá.
Čím sa tu medzi sebú ve braterských potrete válkách,
  Čím zmužilého celá vystane vojska sila:
Hneď sa na zad pohnú; vedomá jím cesta, keď už ráz
  Náramnú ubohéj zatnuli vlasti ranu.
Lahkú vás dobyjú prácú i snadno celému
  Poslední učiňá dosť skoro pánstvu konec.
Už Čechové a Čechov najbližší súsedi Sorbi,
  Prispojení k jednéj nekdy od otca moci,
Tak veľké na svých sunujíci rozbroje srdcách,
  Od vás odstupujú, sváre a vojny klnú.
Bábori na hranicách jako bystré orlice stríhnú,
  Téj hotoví dávať vojskami stránke pomoc,
Čo k ním naklonená dóvernosť vezme a lútým
  Naproti odporcom k príspeju začne volať.
Smerte sa ach radšej, zakaváď času ešče je, smerte!
  A bratomordárské hoďte do pošvy meče.
Hroznú, ze dňa na den bližšú, jako od seba, tak též
  Od ľudu a všeckéj otčiny vzďálte zhubu.
Však na to ustanoven je panovník vlasti, by krajnu
  Ochraňoval, ščastí národu svému hledal.
Rozbroju nech je konec, je konec plaču, náreku, bíde,
  Ukrutnosti, bojom, zpuste a hróze konec.
Pomnite na vzteklých, rovných vám, Attily synkov;
  Attily, čo všetkým bol strach a metla zemám:
Jak skrze nesvornosť a domácé války ohromnú
  A svetu rozhroznú vládu uvédli na ništ.
Aj seba aj hunský, tak mocný, zmárnili národ,
  Jedno že toľko holé zostalo méno po nem.
A hle čo svým oni už krajanom ráz nekdy vyvédli:
  To svým za krátký čas vykonáte sami.
A však darmo hluchým hovorím. Ani otca zločinci.
  Uplakanéj nechcú svéj ani matky slyšať.
Čím napomínáňá, čím vácej raddy podávám:
  Tým vácej žúrá, vác vzteku ešče lejú.
Už krvavý je Hron, krvavé sú zákluky Váhu.
  Rozsekané Moravú mrtviny valne bežá.

Sám veľký sa Dunaj nad červenavými nemálo
  Vodmi diví, a na breh z výmola šírky točí.
Jak prudký keď oheň do suchého sa dostane rážďá,
  Všecko radem pálí, na prach a pláchy troví:
Tak sa celá od vás, prenehodní otca rodenci,
  Krajna hubí, a blíž zlému ke koncu vede.
Už Trenčín sa kadí, nádherná Bystrica kúrí,
  Královské praščí v plápoli sídlo Nitra.
Už zcela vyvráten preslavný nekdy Velehrad,
  Už se zemú rovné ohrady Mástu ležá.
Už na tisíce iných aj mest aj zhusta osadlých
  Ľuďmi dedin besný do hrobu hádže plameň.
Spustatené sem tam poľa sú mrtvými posáté,
  Neskosené belajú lúky pre kosti mužov.
Rolmi krvú opilými železná kníše sa žatva,
  A svých mesto klasov strelky a šípy nese.
I kde padlí mužové, kde sa ostré šípy nenajdú:
  Tam zlé mesto miléj úrody roste hloží.
Sladký pastýrskéj neslýchať píščale ohlas;
  Válečná za malú píščalu trúba hučí.
Vác ani len veselé nezňá už pesne; veselších
  Mesto peseň trúchlý prospev a kvílba jačí.
Ples radovánek ušel; za milé radovánky vojanský
  Pokrik a hrózyplné brinkoty zbrojstva hrmá.
Krajna ze vlády zutá a ze všeckéj slávy opadlá
  Cudzím už dává lahko sa pod moc ujať.
Bábori dozvedení o takéj už dobre slabosti
  Dosti na tom nemajú, ráz že do vlasti sahli;
Než po druhý i tretí sahajú ráz ešče do nútra.
  Postavené v odpor zástupy lahko bijú.
A kde jaká pevnosť, kde jaké zostávalo mesto,
  I vše, čo len predešléj záhube ušlo, kazá.
Časť nemalú královstva berú, a Svatopluka vodcu
  I všelikéj se sebú množstvo koristi vedú.
Uhri ke koncu došlú vašu už nevládu vidící
  Do spustlého nové bydla Panonska nesú.
Odtáď zhusta čiňá do vašinských náhehy končin;
  A vždy tu neb zase tam k sídlu si místo vydrú.
Náležitého není proti toľkým odporu vpádom:
  Neb zmužilá v márných obrana lehla bojoch.
Zmohlý už Svatoboj započíná neskoro múdreť,
  A svoju uznávať vinnu a zpúry vadu.

Na zvýšný, z krvavéj zachopiv sa zrázu porážky.
  Posmešnými letí jak strela cvalmi Zobor.
Berlu a královský zahodící od seba šarlát,
  Presprosté hunené rúcho na údy bere.
Pustevník ostrý a vlastným bratrom i všeckým
  Neznámý krajanom, sám vede toľko život.
Mesto paláca chudá slúží za obydlo chalupka;
  Mesto hodov skrovné hlad mu koréňky syťá.
Všecko bohatstvo za ništ, všelikú sveta slávu za márnosť
  Pokládá; a že sám hnal sa po téjto želí.
Zostáváš už len jediný, Mojmíre, panovník,
  Mordárských zprosten s bratrami svými bojov.
Bárs ale už zprosten boja s bratrami; predca ve stálých
  Zapletený vojnách s Uhrami biť sa mosíš.
A krem ráz že si jích obrátiť chrbty prinútil,
  Súcej ďál odolať vlády za dosti nemáš.
Až v posled aj ty padáš, padajú spolu v obrane vlasti
  Údatní, čo živí zbývali ešče muži.
Ostatní ale už to vedící dobre Slováci,
  Královského že vác k berle potomka není:
A Svatopluk vydretý od Nemcov bratrovi z pasti,
  Jestli by na prázné prestola místo sedol:
Že hneď súboženú sladkéj volnosti by krajnu
  Zprostil, a báborské národu jarmo hodil.
Dobre vedíce pritom seba vác ani naproti Uhrom,
  Vác ani už Nemcom z odporu dosti nebyť:
S válečnými radej dobrovolne sa Uhrami spojčá,
  A s nimi jednu obec, jedno braterstvo čiňá.
Tak hle pre vás veľké zmorených královstvo Slovákov,
  Nešťastní synové, do hrobu svého padá.
Tam širokovládná tvoja už je, Svatopluku, berla,
  Tam je i meč, cudzím zlý strach a hróza ľuďom.
Nesvornosť a tvój nešlechetný, Bábore, Arbo,
  K nesvornosti popud slámaly týchto silu.
Nesvornosť nikdá dobrého nemávala konca,
  Vždycky prenáramnú záhubu ťáhla sebú.

Ján Hollý.

48. Hynutie mladosti.

(Národná pieseň.)

Veje vetrík po doline,
Moja mladosť len tak hynie,
Moja mladosť i podoba
Tak mi hynie, jako voda:
Voda zhynie, druhá prijde,
Moja mladosť už neprijde.

49. U hrobu Jána Kollára.

Aj, tu leží zem studená,
  Čo nám drahé kosti tríma;
Duša moja rozžialená,
  Bo ju smutná bolesť jíma.

Nad tou zemou stojí kameň,
  Na ňom vidím obraz toho,
V ktorom horel vlasti plameň,
  Jako viacej u nikoho.

„Slávy dcéru“ utešenú
  Duch ten spieval velikánsky;
Tešil v nej vlasť zarmútenú
  Jako prorok všeslaviansky.

A nám príklad podal skvelý
  Uprimne ju zamilovať,
Učil jak sa národ celý
  Duchom svorným má spojovať.

Ó Ty synu podtatranský,
  Halúbku Ty premilený!
Kams' odletel, duchu slavský,
  Že Ťa už viac u nás není? —

Odletel si v oné strany,
  Kde zásluhy venčí sláva,
Kde šľachetní majú stany,
  Verným Slávom česť sa vzdáva.

Skorej slnko zmizne jasné,
  Skôr sa Dunaj zpäť obráti,
Než má láska k Tebe zhasne,
  Než sa Tvoja pamäť ztratí!

Jaks' ctil národ a vlasť drahú,
  Jaks' pestoval reč milenú:
Tak to buď i mojou snahou, —
  Prijmi slzy za odmenu.

Miloslav Pohronský.

50. Zosnulému Štefanu Laidovi.

Počuješ ty mňa, počuješ, druh môj!
  Počuješ, druh môj srdečný?
Vidíš ty ten môj žiaľny nepokoj,
  Že ja časný som, ty večný? —
Nečuješ vzdych môj — uši spráchnely,
Nevidíš slzu — oči vytlely,
  Tys' tam! — kde, kde? — oj, neviem ja!
Veď si sa vymkol z náruč priateľa,
Jako bý len ta hviezda sletela
  Na zem s božieho sklepenia!

Ale či, druh môj, ešte pamätáš
  Na tu tvoju dušu vo mne?
Však ver' ty ku mne zakaždým lietaš,
  Keď si duch môj tebä spomnie?
Však ty smrteľných druhov nehaníš?
Však sa priateľstva nášho nestraníš?
  Však ľúbiš ešte otčinu? —
Tichúčko, ticho. — Pokoj hrobový
Previeva smutný lístok lipový
  Ponad kostí jeho hlinu. —

Pokoj; — on pokoj? — on, mladý Cherub!
  Mladosť — pokoj! — nie, nemôž' byť:
Mladosť má rada huk víťazných trúb,
  Pokoj chce to, čo tu má zhniť!
Ty krásy sveta — a on pokojný!
Otčina biedna — a on bez vojny!

Blaženým byť — a mať pokoj! —
No, druh môj, či sľub tvôj bol sľub časný?
Môhol bys' bez nás šťastných byť šťastný?
Však nie, večne verný druh môj?!

Ale kde si ty? — v hrobe? — mrtvo tam;
Nad hviezdami? — tam tajno je;
Nikde: nuž čo sa tým svetom motám?
Zahyň naraz srdce moje! —
Nie, nie! ty nebom naším veslueš,
Ty túžby našej družiny čuješ,
Tys' ešte ten mladý šuhaj!
Tvoje nebo je ta naša sláva,
Súženie naše tvojím zostáva
A družina naša tvôj ráj!

Ty si sal naše mladistvé city,
My sme v túžbach tvojich žili;
Nemôžeš nám byť z duše vyrytý,
Nemôžeš, druh večne milý! —
Ale nemožno ruku ti stisnúť,
Nemožno od úst mladých zavisnúť,
Nie brať, dávať pozdravenie;
Nemožno v tvojej vídať sa tvári,
Nie shovor s tebou vyvádzať jarý:
My ľudia sme, tys' človek nie! —

Andrej Sládkovič.

---

51. Pominulá mladosť.

(Národná pieseň.)

Zahučaly hory, zahučaly lesy:
Kamže sa podely moje mladé časy?

Časy moje, časy neužily krásy,
Moje mladé letá neužily sveta.

Mladosť, milá mladosť! vyšlas mi na márnosť,
Vyšlas mi na márnosť pre moju nedbalosť.

Mladosť, milá mladosť! ver si sa ztratila,
Jakoby som kameň do vody hodila.

Ešte sa ten kameň vo vode obráti,
Ale moja mladosť nikdy sa nevráti.

52. Dumky Svätoboja,

najmladšieho syna Svätoplukovho [1].

I.

Oj duša moja, oj duša moja!
Ty mora lastovka mladá,
Čo nemá nikde hniezda, pokoja,
Ale ani ho nehľadá.

Len lieta dolu, len lieta hore
Nad šíravné morské vody,
Piesňami víta vzchodiace zore,
V more so slnkom zachodí.

Na čiernom mori nocúva ona,
Ty búrne vlny — jej lože,
Storáz si dumá, — že zaspí — skoná —
A zaspať, skonať nemôže. —

Hučí obloha — to hlava moja,
A more — to srdce stená,
A vetor živly sháňa do boja,
Vetor — myseľ rozbúrená.

Už mraky letia oblohou tmavou,
Letia to čudné postavy,
Kývajú palcom, striasajú hlavou,
Bliskoce ich zrak krvavý.

Kam mä voláte? Či to poklady,
Či vás dač inšie omína?
Idem za vami, duchovia bľadí —
Idem bárs do cinterína!

V prosried cmitera slepec sedáva,
Temný on na oči obe;
Vo dne sa zdá byť skalná postava,
V noci duch strážny na hrobe.

A či sa leje, či slnko páli,
On tu na prosried cmitera
S odkrytou hlavou v pokornom žiali
Pevno do neba pozerá.

Ty jeho nohy v bujnej zeline,
  Zarastlé až po kolená;
Bradou sa sivou bobonec vinie
  Na vrch lisého temena.

Ani to žiaden nevie na svete,
  Či je mrtvý a či žije;
Oči má síce voždy odvreté,
  Ale srdce mu nebije.

Tak on sedáva tam pri tom kríži
  Celú noc, celý deň boží —
A nik z dediny, nik sa nesblíži,
  Čo hneď tam dušu položí.

Len kedys' tedys' jak prepelička
  Dievča prichodí z večera,
K chladným pritisne ústam ústičká,
  Z tvári rosu poutiera:

Vzdýchne — na lono jeho si sadá,
  Na prse kloní hlavinku —
A začne nôtiť jak včelka mladá
  Z ticha, z ticha, pomalinku:

Prebuď sa, prebuď, ti knieža hrobov
Morava tvoja volá za tebou:
  Rastislave! Rastislave!
Čo si tak nechal tu tvoju milú —
A šiel ďaleko kams' na mohylu
  Zabúdať o svej Morave?

Čo si tak nechal ty svety slávy
  Na Velehrade, Devíne?
Krajší on, krajší svet strán Moravy
  Našiel v pustom cinteríne!

Čo si tak nechal ty tvoje deti
  V rukách vrahov, deti malé?
Krajšie on našiel v svojej pamäti:
  Ťažké dumy, horké žiale.

Oj Rastislave, náš otče drahý!
  Len čo sa to s tebou stalo?
Planú to kúpu srobil si s vrahy,
  Predals' všetko za tak málo!

Počuj, počuj knieža hrobov,
  Počuj jak ten vetor stená; —
To vnuk tvôj volá za tebou:
  Odpustenia, odpustenia!

Na ti, na ti oči dvoje,
  Na ti srdce — na svet celý,
Ber si svoje, čo nie moje!
  Volá tvôj vnuk zhavranelý.

Vezmi kliatbu z mojej hlavy,
  A požehnaj stolec zlatý;
Nad Moravou slnce slávy
  Bude sa zas ligotati!

Počuj, počuj knieža hrobov,
  Počuj jak ten vetor stená; —
To vnuk tvôj volá za tebou:
  Odpustenia, odpustenia! [2])

Vtedy ta jeho duša zavretá
  Prebúdza sa z ťažkej dumy;
V tých zhaslých očiach dač sa strblieta
  A búz šedivý zašumí.

Lež či to kliatba v tom tajnom šume,
  A či to modlitba tichá?
Dievča umĺklo — slúcha — rozumie,
  A rúčky složiac zavzdychá.

Skonal — na tvári už pokoj svätý,
  Duša letela do neba!
Prestaň, zlý vnuku, prestaň volati,
  On sa pomodlil — za tebä.

II.

Preč preč mrákavy, preč z mojej hlavy,
  Mladosti mej žiara blíska!
Oj vítaj moja chvíľka pokoja,
  Vítaj mi zlatá kolíska!

Tu vidím — vidím ten svet nádeje
  V ružovom blesku jak vzchodí;
Čujem — nado mnou pieseň mi zneje,
  Pieseň blaženej slobody.

Na Velehrade voľne sa vlní,
  Strach všetkých vrahov, zástava,
A pod ním širo v tichom úslní
  Skvie sa veliká Morava!

S vysokých múrov Otec Veliký [3])
  Pozerá, dušu napája;
A my kol neho s troma prútiky
  Hráme sa, hráme my traja.

„Pozrite deti!“ otec nám vraví,
  „Pozrite vašu krajinu!
Ach či ty blesky, ty časy slávy,
  Deti, so mnou nepominú?!“

V tom mu ta jasná tvár jeho sdumnie,
  Čelom mu prejde tôňava:
„Poďte sem deti, poďte sem ku mne;
  Večer tu — deň sa skonáva!“

A prúty bere a spolu viaže:
  „No, kto z vás zlomí sväzok ten?“
Každý sprobuje, či to dokáže,
  Ale ver nie — ani jeden.

„Tak, ty tri prútky,“ otec zavolá,
  „To ste vy, synovia moji,
Kto vašej moci v svete odolá,
  Keď vás raz *lásky* niť spojí?

Ale beda vám, keďs' rozpadnete,
  Jak prútky bez sväzku samé:
Vtedy vás ľahko, jak rážde v lete,
  Vrah váš po jednom rozláme!“

Zašlo slniečko — temnie krajina —
  Troje synov otca smúti! —
Vstaň otče! tvoja sláva zhasína, —
  Rozlámané tvoje prúty!

III.

Rozpomienky moje — vy čierne duchy —
  Kam mä to zas, kam vediete?
Musím, ach, musím jak s vetry suchý
  Lístoček lietať po svete!

Počkajte že len chvílečku malú,
Kým si vydýchnem aspoň raz.
Ach, či je už tu to pole žiaľu,
Ten krvavý kliatby obraz! [1])

Oj, vidím, vidím to pole kostí,
Ten kvet slávy stroskotaný!
Vyjúcich vlkov hajno sa hostí,
A nad ním kráču havrani.

Dvaja havrani vo večnom boji
Vrahom svojim hody stroja.
Dvaja havrani, to bratia moji;
A to kar tvôj, mater moja!

Zabili bratia matku Moravu,
Zabili — na dve rozťali;
A na jej chranbu [5]), chranbu krvavú
Pozvali vlky, šakaly.

Ach vidím, vidím — beda nám, beda!
Rozsiata mať v štyry strany!
Ach vidím na vás tu kliatbu deda
Bratia, vy večni havrani!

Na to sa dívať Bože, Prebože!
Má úbohá duša moja —
A spomôcť aľbo zhynúť nemôže:
To je kliatba Svätoboja! **B.**

[1]) Šafarík vo svojich Starožitnosťach na str. 806. hovorí síce, že po smrti velikého kráľa Svätopluka nastúpili vládu v rozdelenom pánstve veľkomoravskom len dvaja jeho synovia, *Mojmír* a *Svätopluk;* ale na tejže strane v poznamenaní udáva, že Const. Porph. a Hildegrad. Gradic. pripomínajú troch synov Svätoplukovych a tretí že sa volal *Svätoboh.* Tak i Červenák v Zrcadle Slovenska str. 50. Hollý a Štúr menujú ho *Svätobojom.*

[2]) *Rastislav* bol panovníkom Veľkej Moravy pred Svätoplukom od r. 846. do 870. V ten čas jeho synovec a potomný nástupca Svätopluk neverne ho zradil a vydal Nemcom, ktorí Rasticovi obe oči vylúpiť dali a do samostanu (kláštora) ho zavreli, kde nevie sa kedy biedne skonal. (Vidz Starožitnosti Šafaríkove, str. 802 a 803.) — Básnik tu uvádza Svätoboja žalujúceho sa jakoby za vinu otcovu synovia a vnukovia trpeli.

[3]) *Svätopluk,* otec Mojmíra, Svätopluka a Svätoboja. Sídlo jeho prebývania bolo mesto *Nitra* u nás a *Velehrad* na Morave, blíž terajšieho Hradišťa. On napomínajúc synov k svornosti dal im lámať prúty najprv spolu sviazané a nezlomné, potom po jednom prútku, ktorý každý z nich snadno zlomil.

[4]) *Bitka na prešporskom poli* stala sa r. 907., v mesiaci auguste, v ktorej Maďari synov Svätoplukovych už predtým Nemci úkladne rozdrobených konečne premohli. Tak zmizla samostatná slovanská Morava z poľa dejín. — Šafarík Starožitnosti str. 807.

[5]) *Chranba* t. j. pohrab, od chrániť, zachrániť t. j. pochovať, pohrobiť.

---

53. Plač matky Slávy nad synami odrodilými.

(Nárečím západno-slovenským.)

Sotva mi od jedného mokré schnú náreku líca,
  Už ke druhému nová príčina kvílu volá.
Nad vami zas tu mosím ubohá já Sláva rodička,
  Odrodilí synové, horko na srdci plakať.
Že k človečenstvu prišlí za svú haňbíce sa matku,
  K cudzím, čo mňa potreť chcú, utekáte vrahom;
A mňa tupiť, v zlý žart a ohavný posmech uvádzať,
  Ba špatnú zlorečiť smíte mi ešče hubú.
Ništ nedbáte aniž, jak mrzký veľmi je úskok,
  Čo k neprátelským svých nechav ujde plukom.
Jak veľký je to hrích za vlastnú matku sa haňbiť,
  A preklatými krivú reč na ňu ustmi kydať.
Ach vtedy sem dobrá a potrebná bývala vždycky,
  Keď sem vás na mojích dojčila prsmi rukách!
Keď sem vás na kolísce milú uspávala pesňú,
  A predné žvatlať dávala v usta slova.
Keď sem náležitú peč o súcú chóvu, o živnosť,
  O ščastí a samé len vaše védla dobré.
Tenkrát za vlastnú ste sa nikdy nehaňbili matku;
  Od cudzích ste ľudí vždycky ubehli ke mne.
Tenkrát prívetivú ste sa len prismívali tvárú,
  Len sladkoznícé ustami léli slova.
Než včil už odchovaní a svému ku místu privédlí,
  Keď vác potrebnéj pestovatelky není,
Jak do vaších ráz hlav prespolné fúklo povetrí,
  A klamavým lahké zvrátilo mozgy duchem:
Za vlastnú sa nenávidenú haňbíte rodičku,
  A k nadutým rúhať jej sa bežíte vrahom.
To hle za ostudné vyslúžila sem si chování,
  Ten vďak, tu krásnú odplatu za mzdu berem.
Zdáž pri prvém radšej sa nemal vám príchode na svet
  Krk vykrútiť aneb kosti na Tatru pribiť?

Aspoň vždycky novych ménej bych snášala trápeň,
  Méň žálov, méň zléj srdce bolesti žralo.
Než vèil už odpovedajte, jaká vás príčina zvádzá,
  Že proti svéj toľkú máte rodičke nechuť;
Že k velozáhubným utekáte nepráteľov hajnám,
  A proti néj vzteklé rukma lapáte brane.
Toľkú zlosť, toľkú nehrozíte sa páchať ukrutnosť
  Naproti téj, čo milý vám dala nekdy život.
Zdáli není sem já dobrá, jako slušno je, matka?
  Zdáli za mú haňbit krásu sa nekde mosím?
Zdáli není som též veľká na bohatstvo, na možnosť,
  Slávu a rozlehlú po svete vládu širú?
Ejhle o méj dávný a nový čas dobrote svedčí;
  Svedčí, a zjevnú pravdu nemóže zapreť.
Ačkoľvek z predešléj od toľkých zašlo nemálo
  Krásy pohrom; dosť tak predca sem ešče milá.
Než jestliž' ku novému nedá sa mi póvodu žálu,
  Jestliže aj staršá výjde ze srdca bolesť:
Hneď sa prvá opadlým navrátí spósoba ustám,
  Od vysokého jaká jím bola Stvorca daná.
Líca budú tehdáž peknejšé, nežli je rúža,
  A zraky jasnejšé, nežli je hvezda sama.
Žádná mú tenkrát neprevýší krásu rodička,
  Žádnej panne ze všech predku ve tvári nedám.
Kdežto kerá vatšá sa nachádzá matka na rodstvo,
  Slávu a ohromnú vládu po toľko zemách?
Kdežto kerá toľkých, koľkých já móže počítať
  Mocných a schopných veľmi na všecko synov?
Kdežto kerá toľkým honosiť sa je ve stave množstvom
  Dcér spanilých, a všem pre svoju prácu milých?
I vždy, čo k najvatšéj slúží jím pochvale, spevných,
  Buďto radosť, mračná buďto nalehne žalosť.
Jak vznešenú mi to česť, jak hodnú pýchu dodává,
  Ačkoľvek ďaleká pýcha ode mňa vetrí:
Že v časoch už dávných sdedené od slávy se všeckú
  Tak silnú rodinú méno to Slávy nesem.
Jak širokú aj včil rozkládám po svete vládu!
  Bár sa mi od zhubcov zmárnilo toľko detí.
I kde jaká ze všech, ku kerým utekáte, protivnic
  V tejto mi blíž rovnať dosti sa móže veci?
Já sa nelen k jednéj pribitá sveta časti nachádzám;
  Než ve troch mocnú jak pani berlu nesem.

Od zimného sahám k adriatskéj hladčine Baltu,
  Od lábských brehov až ke klukatému Donu.
Od Bíléj sa na Chválenskú až melčinu šírím,
  Od Kumy prez Kaukaz pnem k Erivánu čelo.
Náš stolebý je Ural, náš Ob, naša Léna ohromná,
  Náš Anadír a našlý v časti Kolumba Nuček.
Tu všade mój zní hlas, všade od slávíka milejšé
  Každú chvílu mojích pesne sa ohlasujú.
Ba v ďalekých a nepatrících ani pod našu berlu
  Mocnárstvách slavné mé spevy ešče počuť.
Slýchá jích Berlín a bohatší na zlato Londýn,
  Slýchá nádherný pre svoju krásu Paríz.
A vše abych hlavné na pamať neprivádzala mesta,
  Kde sladkými kojá v cudzine zvukmi uši:
Slýchá Cárihrad, veľké Sultánovo mesto;
  Slýchá aj Teherán a hlava Chíny Peking.
Tak sem já veľká, tak možná Sláva rodička,
  Tak rozprestranené po svete méno nesem.
I vše čo tak velovýbornéj mne ze slávy prislúchá:
  To všem prislúchá národa mého synom.
Prislúchá aj vám sdedené to všecko; a predca
  Násilnú vlastné právo šlapáte nohú.
Zdáliž múdro činí, kto svým opovrhne dedictvom
  A k cudzému celú statku sa tiskne mocú:
Veľkú, po predkoch došlú, zapovrhne majetnosť,
  A skrovnú v ľudském úhore škvárku hledá;
Keď za celý háj dub, keď za hromovými nedotklý
  Ohňami dub slomenú jednu haluzku bere?
A však predca vy tak veľkým pohrdáte dedictvom,
  A skrovnú v cudzém škvárku hledáte poli;
Za zrutný háj dub, za perúnovskými nedotklý
  Bleskami dub ľudskú jednu volíte haluz.
Než raz majte rozum, práznú zanechajte nemúdrosť,
  Od nepravých k vlastnéj vráťte sa matce macoch.
Já vás chcem chybu zlú napravících objať, a verných
  Poznovu medzi synov svého do lóna prijať.
A však darmo volám, nechcú sa blázni navrátiť,
  Nechcú tak slavnú matku za matku držať.
Iďte mi tehdy z očí kde sa kalné vodstvo sebírá;
  Kde škrekláci kričá, a vrany kráky vedú.
Noste ľuďom na znak preohavné úskoka méno;
  Noste rytú na čelách odrodilosti pečať.

Tak smutná za dlhý čas matka naríkala Sláva,
Na staveném v modréj obloze mračne sedíc.
Tatry kolem trúchlé trúchlý roznášaly ohlas;
Les lesu odpovedal, dol dolu, kopcu kopec.
Až černé sa na šír sem tam rozťáhnulo mračno;
I hneď krídlorudý bil hrom a príval hučal.
Náramným sa i Váh i sivý Hron rútily vodstvom,
A v hromadách mútné nésly do Istra valy.

Ján Hollý.

---

54. Předzpěv k „Slávy dceře".

(Československy.)

Aj zde leží zem ta před okem mým slzy ronícím,
Někdy kolébka, nyní národu mého rakev.
Stoj noho! posvátná místa jsou kamkoli kráčíš,
K obloze, Tatry synu, vznes se vyvýše pohled,
Neb raději k velikému přichyl tomu tam se dubisku,
Jenž vzdoruje zhoubným až dosaváde časům.
Však času ten horší je člověk jenž berlu železnou
V těchto krajích na tvou, Slávie, šíji chopil.
Horší nežli divé války, hromu, ohně divější,
Zaslepenec na své když zlobu plémě kydá.
Ó věkové dávní, jako noc vůkol mne ležící,
Ó krajino, všeliké slávy i hanby obraz!
Od Labe zrádného k rovinám až Visly nevěrné,
Od Dunaje k hltným Baltu celého pěnám:
Krásnohlasý zmužilých Slavjanů kde se někdy ozýval,
Aj oněmělť už, byv k ourazu zášti, jazyk. —
Sám svobody kdo hoden svobodu zná vážiti každou,
Ten kdo do pout jímá otroky, sám je otrok.
Nechť ruky, nechťby jazyk v okovy své vázal otrocké,
Jedno to, neb nezná šetřiti práva jiných.
Ten kdo trůny bořil, lidskou krev darmo vyléval,
Po světě nešťastnou války pochodni nosil:
Ten porobu slušnou, buď Goth, buď Skýta, zasloužil,
Ne kdo divé chválil příkladem ordě pokoj.
Kde ste se octly milé zde bydlivších národy Slávů,
Národy, jenž Pomoří tam, tuto Sálu pily?
Serbů větve tiché, Obodritské říše potomci,
Kde kmenové Vilců, kde vnukové ste Ukrů?

Na pravo šíře hledím, na levo zrak bystře otáčím,
    Než mé darmo oko v Slávii slávu hledá.
Rci strome, chráme jejich rostlý, pode nímž se obětné
    Dávnověkým tehdáž pálily žertvy bohům:
Kde jsou národové ti, jejich kde knížata, města?
    Jenž prvý v severu zkřísili tomto život.
Jedni učíce chudou Európu plachty i vesla
    Chystati a k bohatým přes moře vesti břehům.
Kov tu jiní ze hlubin skvoucí vykopávali rudných,
    Více ku poctě bohům nežli ku zisku lidem.
Tam ti neúrodné rolníku ukázali rádlem,
    By klas neslo zlatý, brázditi lůno země.
Lípy tito, svěcený Slávě strom, vedle pokojných
    Cest sadili, chládek by stlaly vůkol i čich.
Muž syny města učil stavěti, v nich vesti kupectví,
    A mláď svou učily tkávati plátno ženy.
Národe místrovský, jakové pak máš za to díky?
    Rozšklubaný hnusné zpotvořenosti věnec. —
Kde spanilá v zelených hájech pěla písně Slavenka,
    Už hlaholem zpěvná ústa umlkla němým.
Kde z mramoru stály hromného paláce Perúna,
    Z stroskotaných sloupů teď psota chlévy dělá.
Kde k nebi své věžila staroslavná Arkona týmě,
    Zlomky drobí teď tam hostě cizího noha.
Rozbořené želejí zdi chrámů Retry pověstné,
    Kde čněly, už ryje tam hnízdo si ještěr a had.
Slávy syna k bratrům prišlého v ty kraje nezná
    Brat vlastní, aniže vděčně mu tiskne ruky.
Řeč ho cizí zarazí ze rtů a tváři slavenské,
    Zrak mu lže Slavjana, sluch klamy bolně kazí.
Neb tak přehluboko vtlačila znaky Sláva synům svým,
    Místo že jich vymazat nikde nemůže ni čas. —
Odrodilí synové však své sami matce začasto,
    Bič macechy hříšné oblizujíce, lají.
Nejsou ni Slavjané životem nejsou ani Němci,
    Půl toho, půl toho jen jak netopýři mají.
Tak peleší v krajinách osmanské plémě helenských,
    Koňský na vznešené vstrkna Olympy ocas.
Tak porušil zištný Europčan dva světy Indů,
    Za vzdělanosť vzav jim cnost, zemi, barvu i řeč.
Národ i čest zmizeli, s jazykem bohové zde zanikli,
    Jen sama zůstává příroda nezměněná.

Les, řeky, města a ves změniti své jméno slavenské
Nechtěly, než tělo jen v nich, ducha Slávy není.
Ó kdo přijde tyto vzbuditi hroby ze sna živého?
Kým přiveden slušný k své bude vlasti dědič?
Kdo ree to nám místo, kde cedil svou někdy za národ
Krev Miliduch, kdo na něm sloup mu památky složí?
Kde hněvivý novotám, otcovskou prostotu bráně,
Válčícím Slavjanům Kruk po slavjansku velel?
Neb kudy vítězný máchal meč v půtce Bogislav,
A v pokoji šťastnou zákony řídil obec.
Už jich více není! s rachotem surového rekovské
Články jejich zhoubný láme oráče lemeš. —
A však umlkni tichá, na budoucnost patři, žalosti,
Osluněným rozptyl mráčky myšlének okem.
Největší je neřest v neštěstí láti neřestem,
Ten, kdo kojí skutkem hněv nebe, lépe činí.
Ne z mutného oka, z ruky pilné náděje kvitne,
Tak jen může i zlé státi se ještě dobrým.
Cesta křivá lidi jen, člověčenstvo svesti nemůže,
A zmatenost jedněch často celosti hoví.
Čas vše mění, i časy, k vítězství on vede pravdu,
Co sto věků bludných hodlalo, zvrtne doba.

Ján Kollár.

d. Piesne rozličné.

55. Naša budúcnosť.

Čo vrstovníci moji, myslíte?
Nie je to už nádeje svet,
Keď už vo svojom mladom úsvite
Národ si vie krásne hoveť? —
Nie je to zora budúcej slávy,
Keď z nešťastia si blaženosť spraví
Umná živosť nášho ľudu? —
On v púšti stojí a v nebi žije:
Čo keď sa puk ten vo kvet rozvije?
Svety nám závideť budú!

Pozri na črpák nášho valacha,
Zasnívaš o Fidiasoch;
Počuj ty gajdy šumného Stacha,
Zasnívaš o nových časoch;

Dívaj sa na ty od zeme skoky,
A ukážu ti budúce roky
Obrazy slovenských tancov;
Považuj žily, pästi, ramená
A vidíš zrejme, že to znamená
Mať vrahom strašných šarvancov.

Pocíť žiaľ drumbiel v útlosť zavitý,
To hrá si len prostá deva,
A čo, keď zvuk ten teraz ubitý
V časoch voľnejších zaspieva?
Hľaďže, ten smelý obraz povesti,
Obratnosť vtipu našej nevesty; —
Myšlienka je veštec dejov:
V národoch živá vždy robí vloha; —
Dúfajme! rod náš z pomoci Boha
Velebnou kvitne nádejou.

Neodťahuj sa od kvetu lipy,
Že vidíš dub už s žaluďom! —
Cudzie ťa nikdy nesmiera vtipy
S naším slovenským osudom!
Musí sa v málo dokázať verným,
Kto nechce večne zostať mizerným;
Musí pučiť, čo chce zkvitnúť;
Kto, keď počuje žalmy škriváňa
A ligotavú hviezdičku rána —
Neverí, že musí svitnúť?! —

Neuzeraj sa v cudzom zrkadle —
Každý svet má svoju koľaj,
Nechoď sa hľadať v časy zapadlé,
Na vlastný čas sa odvolaj! —
Never, že ľud ten čo ovce pasie,
Pred budúcnosťou svojou sa trasie —
Moc zrodí čas, čas moc zmorí;
Boh *barlu* cenou *berly* ocení,
Boh *ovce* v *obce* ľahko premení,
Boh zo *stád* *štáty* utvorí! —

Z „Detvana.“ **Andrej Sládkovič.**

56. Pieseň Svätobojova na Zobore.

Vy vetry búrne, tými horami
Čo sa tak prudko valíte,
Vy i k nebeským tamto výšinám
Na krielach mocných letíte,
Oj zaneste že moje vzdýchanie
Tam pred trón Božej milosti,
Mojich velikých hriechov vyznanie,
A slzy mojej ľútosti.

Národ pravému Bohu oddaný
Svíja sa v jarme pohana,
Chrámy sà kadia, kde mužia svätí
Hlásali slovo nám Pána;
Národ slobodný teraz v nevoli
Hynie dranciera cudzieho,
Kráľ jeho padnul a s ním tisíci:
Kto hriechu vinný vätšieho?

A to je môj hriech, to moja vina,
Pekelnej skutky žiadosti,
Duša mi keď si to pripomína
Trasie sa, hynie v žalosti,
A kto že som ja, čo som to spáchal,
Ten nečin a hriech obrovský?
Nešťastného brat vlastný Mojmíra,
A syn Moravy kráľovský.

Nesvieťte hviezdy na líce bľadé,
Na tvár uvädlú hriešnika,
Každý váš pablesk, jak oči súdca,
Biednu mi dušu preniká;
Zhaste to svetlo, ty oči súdne
V mrákavách tmavých zastrite,
A vy mraky mňa svetlu i noci,
Samému sebe ukryte.

Zo „Svätoboja".

Ľudovít Štúr.

57. Vznešenosť spevectva.

Krása nebeská nie je sama jedna,
Ona z prírody i z ducha nám svieti,
Z tajných nákresov sotkaná dovedna
Do oka, duše odrazu ti letí:
Nesú ju spevy minulých století,
Ktoré príroda rozkošne pretkáva,
Čo prvé ľuďstva zabávala deti:
Krása nás večným súzvukom zabáva,
V svojom svetle *dobro* i *pravdu* podáva.

Vy, ktorí spevcov snármi prezývate,
Necíťac duše vznešené nadšenie,
Tajemstvo krásy a pravdy neznáte
Ani večného života tvorenie:
V piesni sa javí proroctvo, tušenie,
Pred ňou sa dejov odkrýva záclona —
V nej tichý pokoj i diel rachotenie;
Jako hlas dumný ranajšieho zvona
Nový deň ľuďstvu predzvestuje ona.

Studení spevcov obdivovatelia,
Ktorí len hladkosť mrtvých slov čujete,
Telesných zrakov zemskí čítatelia —
Do hlbín spevca vy nenahliadnete!
Že spev len pekný klam a sen poviete
Rodený túžbou slávy, vyznačenia;
Či zdusiť ohne Vulkána môžete?
Hučania mora a vetrov šumenia?
A také je piesni nebeských tvorenia.

V Hellade spevcom sami do úst kládli
Bohovia spevy sladko-pekných hlasov,
Čo na Olympe povýšení vládli:
Múdrosťou, silou, velebou a krásou;
A keď sa Olymp búrkami zatriasol,
Keď v Nazaréte Syn Boží sa zrodil,
Pekný svet Grékov i Rímanov zhasol —
Z Madonny očí nový spev vychodil,
Ktorý človečenstvom zatriasal, vývodil.

Pieseň sa vznáša nad chaosom sveta
Jako duch Boží nad mhlistou pustotou,
Z nej život jarý, nádeja vykvetá.
Deje sa rodia z jej tajných šepotov.
Keď ta zahučí vekovou driemotou.
Zvukami svety nevídané tvorí,
Kde mrak, pustota bývala s nemotou;
V nej čistá žiara slávy ľudstva zorí,
Lebo budúcnosti slovami hovorí.

Pieseň šumivá, tys' moja útecha! —
Keď bolesť ňadrá, srdce túžby moria,
Ku tebe duch môj okrievať pospiecha;
A keď pozemské živly sa s ním boria,
Tvoje v ňom hlasy novú silu tvoria:
Pred harmoniou tvojeho pokoja
Búrky i ohne i žiale sa koria,
Rany sa srdca i duše zahoja,
A duch len silnejší vychádza von z boja.

Stál som na Holi času ranajšieho, —
Podo mnou mhliská sivé sa točily,
Nado mnou jasnosť klenutia modrého,
A hôr končiare pohľady vábily:
V tejto rozkoše a nadšenia chvíli
Poznal som, že ta mhly sivej mrákota,
Ktorou doliny pred okom sa kryly —
Je každodenných starostí pustota,
A to jasné nebe poesis života!

Mikuláš Dohnány.

---

58. Mladosť.

Mladosť, otčina horiacej túhy!
Mladosť, vrelých citov skala!
Mladosť, ty obraz nádejnej dúhy!
Mladosť, ty lásky Valhalla!
Mladosť, ty preroď života brehy
A zápalom stop mrtvosti snehy,
Čo chladných srdcí moc kryjú!
Ty duchom svojím vzkries i ty telá,
Na ktorých schladlé starobou čelá
Smutné Hóry vrásky ryjú!

Mladosť! či tvoje milé zápaly
Nie sú ohne svetlonosov?
Mladosť! či tvojich túžeb krištály
Nie sú slabou rána rosou? —
Oj, nač by nebo mohutnosť dalo,
Keď by mladistvé len snívať malo
Ľuďstvo zlaté kési hory! —
Mladosti vädnú, mladosť je večná,
Ona je v zvratoch časov bezpečná,
Lebo z časov večnosť tvorí.

A čo je mladosť? — dvacať päť rokov?
Ružových tvári hlaď jará?
Či údov sila? či strmosť krokov?
Toto sa všecko sostará! —
Mladosť je túžba živá po kráse,
Je hlas nebeský v zemskom ohlase,
Je nepokoj duší svätý,
Je ta mohutnosť, čo slávu hľadá,
Je kvetín lásky rajská záhrada,
Je anjel v prachu zaviaty!

Nesverte, ľudia, tôňam letiacim
Zázračné tyto poklady,
Údom nad hrobom pozdným kľačiacim
Útechu daj anjel mladý!
Špatný mládenec, čo šedín mdloby
Po kvetoch svojej jarnej podoby
Jako mrazné mhly rozloží!
Pekný to Nestor, čo večnosť mladú
Nedá si zakliať osudov ľadu
Ani zastreť obraz boží. —

Z „Maríny“. **Andrej Sládkovič.**

59. Nitra.

Nitra slávna nám zapadla
A s ňou naša sláva zvädla;
Jako lipa posdieraná
Stojí Nitra zanechaná.

Po sile a velikosti
Zachvátil nás vek slabosti;
A vo tôni zašlej slávy —
Odrodilec život trávi.

Kdes' sa Nitra tak podela,
Čo si nám tak onemela?
Onemievaš, hynieš, vädneš, —
Opustíš nás — v hrob upadneš!
„Neopustím — neupadnem,
Pokým takých synov shliadnem,
Čo mi rany obväzujú,
A Sláve sa posväcujú.“

Do kola sa, chlapci jarí,
Keď sa na nás tešia starí,
Zachovajme čo sa tratí,
Podoprime čo sa kláti.
A zo tône zašlej slávy
Vyrazia sa zas postavy, —
Postavy, čo svet naplnia
Duchom slávskeho spasenia.

Josef Miloslav Hurban.

60. Spev o Matúšovi Trenčanskom.

Kto staré piesne, chýry načúva,
O zakliati sa dozvieda,
Jaká na toho, kto doňho padá,
Prichodí psota a bieda;
Kto do tohoto padá nešťastia,
Ten sa znetvorí, zmrtvieva,
Vše čo bolo v ňom hlasu ľuďského,
V ňom sa zasekne, znemieva.

Do kliatby tejto časom upadnú
Celé krajiny, národy,
Zdajú sa živé a žitia v nich niet,
Len ľuďské nosia podoby;
Srdcia kamenné, oči svisnuté,
A ruky na dol pustené
Nosia postavy tyto stuhnuté,
Sťa dáke sochy kamenné.

Len kedy tedy srdce uderí,
Keď im kus na ňom odľahne,
Len kedy tedy sa ťažký vzdychot
Perami prácne vytiahne,
Len kedy tedy sa oko zdvihne
Na jasnú božiu oblohu,
Aby sa sretnúť s nebeským svetlom,
Aby potúžiť sa Bohu

V takých krajinách kde hlasy ľuďské,
Kde ľudia stíchnu a mlčia,
Hory a skaly tam prehovoria,
A rieky hlasom zahučia,
Tam sa zo starých slávy pamiatok
Hlas túžny časom vyroní,
A ten dolinou ide a padá,
Jak keď zvon večer zazvoní.

Osud dakedy krajom zakliatym
Úľavy, šťastia dopraje,
Keď pošle muža čo duchom mocným
Rody ich stuhlé odkľaje,
Srdcia tu zase z novu biť začnú,
Oči sa iskria, blískajú,
Hlasy sa zase ozvú, rozletia,
A ruky na hor dvíhajú.

Počuls' šum hlasný, ktos' syn Považia,
Váhu, tvojej rodnej rieky?
Počul si Hrona, kto si tam z tých nív,
Tiché žalostné náreky?
Počúvaš temné, kto si tu bytom,
Stonanie v hradbách Trenčína,
A kto tam po tých vrchoch blúdeváš
Ozývať sa z Ternatína?

Počul si, kto tam dole čas tráviš
Usedavý hlas Zobora?
Jako sa s neho nesie a šíri,
Sťa hlas organa z kostola?
Počuls plač temný tej našej slávy,
Stolice nášho národa,
Kde žila a kde i dokonala
Našich praotcov sloboda?

Oj Nitra, Nitra, keď ty zastonáš,
Hlas tvôj sa v dialky rozrazí,
Od Velehradu sa ta k Devínu
K tým smutným skalám odrazí,
A za tým celý rad hôr zastoná,
A zámkami sa rozbieha,
Oravou strmou, Likavou smutnou,
A dial sa ohlas rozlieha.

Koho že pohne ten hlas žalostný,
Kto tu pretrhne pustotu?
Kto stane veľký na ty výšiny,
A zhrmí slovom „k životu“!? —

Z „Matúša z Trenčína“. **Ľudovít Štúr.**

---

61. Anjel pokoja.

Hľa, jak sa tvárou skrvavenou honí,
Prez stráne holé a výšiny pusté,
Prez dumné doliny a hory husté
Smrteľník biedny a slzy roní!
Hľa, mrasky mračné,
To svedoctvá značné,
Že svedomie, že osud odporný
Blahému tichu v duchu jeho bráni.
A čo sa straní
Spolkov, kde baví shon a shovor jarý?
Čo ducha morí?
Čo útrapy tvorí?
Čo hynie zlosťou?
Čo sily marí
Samotnosťou?
Oj, darmo hľadáš, pozemšťan, nadarmo
Pod šiatrom cudzím vlastného pokoja!
Svôjho uži zbroja,
Sám si buď staviskom i sám stĺpom,
Nech otrok sveta hynie v rabstve hlúpom;
V let ducha púšťaj, k vôli túžbe živej
Nech sa voľno nesie
A biedne netrasie
Nápadov mysli plašivej!

Kam ti v obrazoch vo zlatých nádeje,
Kam ti voľnosti svätý fantom kynie,
Kde krásnohrdá vznešenosť sa smeje
Hnilej nízkosti, ktorá v prachu hynie,
Tam kde smrť nemá práva ani moci,
Kde večné svetlo bez mraku, bez noci,
Na radostí svätých Sinai,
Tam sa vypínaj! —
Že umreť musíš? prach nech je prachom, ...
Veď duch tvôj nezná osudnej kosy,
On sa voľným letom vyvinie!
Tak preč s tým podlým pred smrťou strachom!
Nezkazia ťa časné losy,
Hľaď, kde hynutie zahynie! —
Šťastný, kto vášni jedové nápady
Iskrou božskosti páli a úklady
Smyselnosti
Podvrátiť vie silou čnosti!
Oj, nesmie sa ho hryzota zlobivá
Dotknúť, a sväté svedomie
Zľava, zprava
Bezpečné zostáva!
Ten keď kosti v chladnú hlinu schýli,
Potomok verný nad hrobkou zakvíli
A želeť bude vďačná ho vlasť,
A túžba potomkov poodkrýva
Slávu jeho a prelomí
Hradby, čo kryjú hnilé kosti,
A nad hrobom vstanúc Cherub mladý
Vyzdvihne obraz, obraz zlatý
Nesmrteľnosti!
Duchu človečí! jedno ti slávu,
Jedno pokoj dá a nebe časné:
Ži človečenstvu, buď verný národu,
Znaj chlapsky snášať tvrdú nehodu,
Čiň čo je sväté, vznešené, krásne:
Tak ľahko sváľaš biedu svôjhlavú,
A svietiť bude víťaznosť tvoja,
Jako bys' sám bol anjel pokoja!

Andrej Sládkovič.

---

62. Život mládencov.

Život mládencov jak blesk rannej zory
Plameňný, krásny, ligotný, čarovný;
Junácky zápal v mladej duši horí,
A ktože najde na svete mu rovný?

Mužského veku zlatožiarna sláva
V duši mladistvej potajmo sa jasá.
Jako keď v zorách plameňmi pohráva
Zlatoblesk slnka a celá dňa krása.

A jako ten blesk nebom sa rozlieva,
Tmavú modrinu šíro rozplamení:
Tak v oheň svoje nádeje odieva
Šuhaj, keď sa mu budúcnosť v nich mení.

Ten plameň vrúci, čo dušu mladého
Láskou za národ a čnosť rozpaľuje,
I mračná žiaľa na obzore jeho
Ružovým pásom do krás pozlacuje.

Potom po zorách jasné slnko svitá,
To ohnivého slávny vek mužskosti!
Nádeja vzešla — nadšene ju víta —
On šťastný v mužnej za národ činnosti!

Miloš.

---

63. Krakoviaky.

Vysoko škrivánok ku nebesám letí —
Taže za ním k sláve, vy slovenské deti!

Už jaro vykvetá, už nám lipa pučí,
Dolu dolinami divoko Hron hučí. —

Divoko Hron hučí, jakby nazlostený.
Že medzi Slavianmi tej svornosti není.

Hej není jej, není, ale jej byť musí,
Čo sa i vrahovia roztrhajú v kusy.

Ružovému púčku o ruži sa sníva, —
Na skvelú budúcnosť Slavianstvo sa díva.

Nedívaj sa národ, bo ti prijde z očí;
Radšej sa prizeraj, jak sa ten svet točí;

Jak sa točí teraz, točil v minulosti,
By si sa priučil národnej múdrosti!

Slávia, Slávia, tebe sa ja kloním,
Pre tvoje trápenie horké slzy roním.

Ach ktože usuší slzy za rod milý?
Z vysokého neba pán Boh spravedlivý. —

Miloslav Pohronský.

64. Ľud slovenský.

To má ten ľud náš špatnokrásny,
Že radosti v žiaľoch spieva;
Zdá sa ti že je nad šťastných šťastný,
Zdá sa že v žiaľoch omdlieva:
A tak je. Jeho cit žiale tuší,
O ktorých jeho svedomie čuší,
Ktoré v ňom len múdri znajú;
A život jeho ten vždy sa smeje,
Cudzí mu je strach — cudzie nádeje,
Čo svet ten náš previevajú.

„Zaspieva mu ptáča na kosodrevine,“
On cíti, čo ptáča spieva:
„Čo komu súdeno, veru ho neminie,“
To čuť v speve sa domnieva;
Zdá sa mu, že niet, krem bied sdedených,
Žije v radosťach nepremenených,
Tak jako žil v nich jeho ded:
Minulosť peknú sám si vybájil,
A budúcnosť mu cele zatajil
Nezvedavý jeho pohľad.

Za čím obyčaj žialiť, požiali,
Čím baviť, tým sa zabaví,
Spieva, čo staré matky spievaly,
Reč pradedov svojich vraví;
A hneď jako blesk hromov zakľaje,
Koho klial, tomu zas šťastie praje,

Hneď v búrach je, hneď má pokoj:
Hneď v dolinách sa tichých osadí,
Hneď vrchmi lieta sťa orol mladý,
Taký je ten drahý ľud môj.

Z „Detvana“. **Andrej Sládkovič.**

---

65. Duma.

Všetko čo kvitne
V odkvet sa vráti,
Všetko precítne
K novej tvárnosti,
Čo smrť uchváti
Z brehov časnosti.
Nádeje krásne v brieždení rannom,
Čo mä zaviedly k vzdychom hlbokým,
Čo ducha niesly k letom vysokým —
Tam ležia v zámku časov sváľanom.
Po práci dlhej,
Po noci temnej,
Po sňoch mámivých,
Po búrkach hrmivých
Vidí duch: inšie že ho los na brehy
Zahodil, klamné že jeho pobehy. —
Na čo pojdem za svojimi
Úzkostlivo vzdychami?
Nač rozpálim duše sily
Myšlienkou a vidami?
Na čo varím jako v peci
Zlatník zlaté kamene?
Môjho ducha pochybnosti,
Nač vedomia pramene?
Na čo mi je práca hrozná
A boj ťažký o ten svet?
Keď v tom všetkom niet istoty,
Keď v tom všetkom skutku niet.
Inde myslím, cítim, cielim —
Inde mä los zahodí,
Svet nie mysli, los nie duchu,
Lež náhode ľahodí.
Vyvar zlaté mysli svätej
A zmeň v zlato šuminy,

Nekúpiš zaň, po čom túžiš —
Ciele vlastnej vidiny.
Nekúpiš za vlastné zlato ideálov
Odmenu skrovnú skutkov vidinných;
Ovocie, ktoré dozrálo len stálou
Prácou túžeb tvých a bojov duchovných
Nezažiješ, jabloň nalomená
A ťarchou jablk až k zemi sklonená.
Kvietok jabloňový
Sivý a belasý,
A ovocia žlté pásy
A čiary červené
Má, a miesty karmínový
Prúžik sa šereje.
Kvet z jablone na jar vôňou
Stelie, oku ľahodí —
A na jaseň pod jabloňou
Chuť a slina sa rodí! —
Vdychy a túžby tvoje operené,
Krídlami ducha hore vynesené,
I stelúce sa vône tvých zápalov,
I tvoje slová prudké bez obalov,
Uprimné, silné, čistotou vznešené —
Sú iba kvety tiché, jabloňové.
Ten kvet zachovaj, bár z neho idúce
Ovocie slomí peň i ratolesti;
Nežiadaj túžby vyplnenie vrúce,
Nevieš kde hojiť máš sveta bolesti.
Ovocie i listie smutno opadáva,
Po potoku vlnka brehy zanecháva —
S listím odžblunkáva,
A zem osirelá, háje spustatené,
A nádeja celá, každé okamženie
Vždy viac odumiera.
Lež kto odsúdi ty behy prírody,
V ktorých sa ona zaviera a rodí?
V ktorých počína a reťazou tuhou
Utvarovania svôjho sa spojuje?
Kto ju odsúdi, keď sa večnou túhou
Jednak ubíja, jednak obživuje?
A v človeku peknom synu
Večne živej prírody,

Tak jako i v celom jeho
Pokolení sa rodí;
Toto všetko v sile vyššej.
V počte mnohonásobnom.
Kde je sila Boha ducha,
V duchu zvláštnom osobnom.
Človek nesie jako mravec,
V vekoch stavá jako Boh;
Diabol Bohu napriek robí —
On má pri sebe oboch.
Proti diablu v sebe, s Bohom.
V sebe večne bojuje,
V ňom sa jako voda v kotle
Vždy čosi svaruje.
Na zhynutí k prerodeniu,
Na prerode k zhynutí,
V ustavičných sa klokočoch
V ňom varí a šumotí.
Vecí, ktoré nedajú
Prísť na zemi k pokoju.
A vo sláve a povesti
Vidí ráje zeme syn,
Do tých rájov ho má preniesť
Mužný, veľký, slávny čin.
Naplietol osnovy,
Namyslel obnovy,
Natvoril si svety,
Činom do nich letí
Ten slávny, mohutný zeme syn; —
Úmysly a skutky
Sú ale jak smútky
K úmyslom radosti.
Večne v tomto boji
Syn sveta stojí:
V ňom večná dobrota,
V ňom večná peknota,
V ňom túžba, nádeja
Nedajú mu pokoja.
V tom jeho hriechy, v tom sú jeho čnosti,
V tom padá, v tom sa dvíha ku večnosti.

Josef Miloalav Hurban.

66. Odchovanec Tatry.

V šírom lese pne sa vo zvýš javor —
Na javore sedí orlík mladý,
I pozerá šírym pustým lesom,
I načúva druha krídel svojich —
Načúva on bystrého vetríka,
A tento mu svoju tajnosť šepce :
„Hej ty orlík, druh môj krídloperí!
Nesadávaj po konároch starých,
Nezabávaj sa ty v pustom lese,
V pustom lete po dolinách tmavých.
Krajší svet sa jasá nad horami,
Nad horami ponad doly krajín
Skvie sa slnko na vysokom nebi,
Skvie sa ono v ligotavom blesku ;
Šíre polia do krás priodieva,
Pozlacuje žuloskalín lomy,
V krištáloch sa odbleskuje jasných.
Hej ty orlík, druh môj bystroletý!
Pusť sa hore ponad jasné svety,
Krúť kolesá po belasej výške,
Tam sa tebe krása sveta skvelá
Pred očima ligotavo zjasá —
A ja spevom zahudiem ti k tomu. —"
Zadul vetor tmavým pustým lesom,
A zahnal z nich ty šedivé mlhy,
Zablisklo v nich to slniečko jasné.
I zchytil sa vo zvýš orlík mladý,
Ponad lesy, ponad doly pusté.
Zletel hore v šíre kraje neba,
A nad svetom kolesá zakrútil —
Zakrútil ich do tretieho razu
A ten sa mu pred očima zjasal
Jakby zámok zlatom pobíjaný.
Nešeptal mu vetrík tajnosť svoju,
Bo už videl divnú sveta krásu,
Lež to šuchot bystrých jeho krídel
Šumel vetrom výšinami neba,
Šumel piesne k vysokému letu.
V tomto lietku zatuhly mu krídla —
Krídla tuhé, krídla sokolove

Nosily ho ponad svety krásne,
Lietaly s ním zlatojasným nebom.
Hej lietaly, nie už vetrom bystrým;
Vo víchroch sa k slnku prebíjaly
Ty orličie krídla hromoprudké.
V zlatoblesku tych nebových vyšin
Okúpal sa silný veľký orol.
Šťastný kto ho v lietku tom dostihol!

* *
*

Jarý syn Tatier! ty z tvôjho hlivenia
Ku národnému vznes sa hore žitiu.
V láske za tvôj rod, v bohatstve činenia
Budúcnosť slávnu máš bleskom ovitú.
Orlovské krídla nech ťa nesú hore
K národnej sláve nad zem i nad more.

Miloš.

---

67. Nehaňte ľud môj.

Nehaňte ľud môj, že je ľud mladý,
Klebetárski posmevači!
V mladom sa veku ide do vlády,
Starému sila nestačí;
Keď predkov nemal — a či ich nemal,
Ktorí prežili čas zlatý? —
Čo bys' sa mu ty za to posmieval?
Na potomkov on bohatý.

Nehaňte ľud môj, že nemá dejov
Slávy svojej minulej sklad;
On ešte peknou kvitne nádejou,
Budúcnosť má jeho poklad:
Počuješ bájne hlasy povestí?
Hovoria ty, keď čas čuší,
Zázračný z nich on svet má vyviesti,
Budúci svet v nich on tuší.

Nehaňte ľud môj, slepí súdcovia!
Že ľud môj je len ľud sprostý;
Často sú múdri hlúpi ľudkovia
Dľa súdu svetskej múdrosti:

Počuješ? spieva slovenské pole,
Spievanky zrodia Homérov;
Len ľúbosť útlu spievajú hole,
No, budú i bohatierov. —

Nehaňte ľud môj, ústa nečisté!
Že odhodok on je hlúpy;
Múdrosťou jeho vykúpení ste
A ešte vás raz vykúpi!
Či nepočuješ slová rozumné,
Čo deň po dni opakuje?
Večné v nich pravdy, hlboké, umné;
Ten ľud vedu si hotuje.

Nehaňte ľud môj! že je len malý,
Že nevládne celým svetom.
Kde telo ducha k zemi nevalí,
Tam duch lieta ľahším letom.
Na hellenský že ľud si spomnite
Duch si svet vlastný utvorí;
Či v žalude hôr zárod vidíte?
Nie! — no viďte dubísk hory!

Nehaňte ľud môj! že je chudobný,
Že kraj biedny, smetisko má;
To je blud! má svet sebe podobný,
Má hory, rieky, zlato má!
A keď by nemal? — ale má hlavy,
Má obchodu silný zárod. —
Alebo či sú čriedy a bravy
A koniarne komus' národ?

Nehaňte ľud môj! že je ľud tichý,
Že rád trpí, že je slabý; —
Pravda, surovej on nemá pýchy,
Nie je v zápasoch pochabý.
Vy to neviete, že duch národov
Práve takú povahu má:
Keď má vystúpiť s činnou slobodou,
Najprv ticho myslí, dumá.

Nehaňte ľud môj! že úcty nemá,
Že ľud môj je potupený. —
Slavnejšie ešte svet tupí plemä,
Nuž kto je tam shanobený? —

Ach, zlé sú časy! na všetky strany
Svet žertvuje bohom zlatým. —
Ale nechaj mi národ bez hany;
Národ patrí k vecam svätým!

Andrej Sládkovič.

68. Spev na Trenčíne.

V púšti Zoborskej, v mohyle dávnej
  Staré povesti sa kryly,
Pustovníci ich ztadiaľ a spevci
  Po kraji celom šírili,
Zapálila sa tými povesťmi
  Duša mladistvá, veliká,
K veľkým ju skutkom zápaľ unáša,
  Dušu žiaľ horký preniká.

Je nad čím žialiť: na zemi otcov
  Od dávna trvá čas krutý,
Kde predtým krásne stály paláce,
  Biedne tam vídať chalupy;
Národ, o ktorom chýr išiel svetom,
  Teraz vylíha v zajatí,
Ktože ten šťastný, čo mu dni jeho,
  Dni slávy dávnej navráti?

Nad krajom mhlistým vyšlo slniečko
  A vyšla hviezda nad nocou,
A tys sa zjavil, Matúš Trenčanský,
  Skľúčeným svojim s pomocou;
Hrnuli k tebe sa i nie svoji,
  Išli i nešli ti k vôli,
S tebou povstalo, s tebou prepadlo
  Slovenské plemä nevoli.

Padnuls' bohatier i rody naše,
  Zhasly nádeje slobody,
Zavalilo sa na dlhé roky
  Na ne zas bremä nehody;
Ale dni veku nového už tu,
  Trúby radostné už znejú,
Pochopíš-li mu, rode môj, dni ti
  Slávy novej sa zaskvejú.

Z „Matúša z Trenčína.“ **Ľudovít Štúr.**

69. Morava.

Morava smúti, mlčí Morava,
Vody jej nemo sa valia,
A preca prúd jej čosi rozpráva
A odpoveď je šum skalia.
Kde živé mlčí slovo človeka,
Tam nemá musí hovoriť rieka,
Kde duch nie, odpovie skala;
Kde dejín sveta anjel zazvonil,
Bars sa on v vekov mlčanie sklonil,
Príroda mlčať prestala.

Oj, jako divno vetry ty vejú
Ponad smutné tyto vlahy!
Či ony nesú novú nádeju?
Či to ohlasy výstrahy? —
Pred duše mojej vrelej očima
Tôň sa dákychsi zá'aha zdýma:
Blud či nešťastia to tôňa? —
Hľa, tam v tých parách Velehrad zdá sa,
Tam Devín, Hostín srdcom zatriasa,
Tam Nitry svätej opona!

Tej smutnej vody divá nemota,
Minulých to obrazy dňov:
A bied prítomných strašlivá slota,
Strašný predmet týchto tieňov. —
Zrak svôj tam obráť ku hviezdnym stranám,
Balsam mohutný osudov ranám
Čakaj z Boha, čakaj s hora! —
On v hromoch ohňov blaženstvo blíska,
Keď plemä zemské tvrdo utíska
Pohanská ta Kykymora! —

Tieň je to strašný: zrada zbojcova
V trón slávny seká pazúry;
Hlas vetrov strašný: stonba slepcova,
Pút brinkot a — šum purpury;
Úkaz to strašný: zrodiť si slávu,
Zrodiť tiež vadu a zlosť trojhlavú,

Na blesk svôj zahuckať časy;
Zjavisko hrozné: v búrach rozbrojov
Brat brata krvou zašpliechať svojou,
Sbiť slávu v svoje zápasy!

Andrej Sládkovič.

70. Verili sme — aj ešte veríme!

Verili sme, keď nás ešte bolo málo,
Keď len v nekoľkých plameň rodoľubstva
Dutnal posvätný prsách posvätencov;
Keď po riedku nás — a ich na tisíce,
Keď slabí my sme boli — oni mocní —
A verili sme!

Noc bola nad Tatrami — hustá noc.
I my videli sme ju, ale okom
Nie vraha, nie nepriateľa!
Nepriateľ vravel, že to noc *večná*,
Že *nikdy* nerozbriežďi sa,
Že tmy ty *skamenejú* nad Tatrami,
Že darmo mladé maríme si sily, —
A my, preca sme verili!

Hej verili sme! bo okom iným
Hľadeli sme na noc tu šerú,
Svit javil sa nám na dialnom obzore. —
Slávici naši peli
I v Tatrách i pri Dunaji —
I tu, i tam — zvestujúc krásny deň,
Vo tmách zvestujúc svetla blesky,
A slávny, jarý východ rána —
Ich ľubozvukom verili sme!

Nič sme nedbali na kuvičie hlasy
Vrahov našich, čo nás otročili,
Nič na nadvládu — prenasledovanie,
I na hanu, čo na nás kydali,
I na sliny, čo na nás pľuvali,
Nič sme nedbali.

Hviezda svietila nám, — za tou sme sa hnali!
Hej, hviezda krásna sa nám ligotala,
Čo nám svietila, i nás zahrievala,

Vo tmách svietila, zahrievala v chladu,
A zaujala našu dušu mladú —
  Jej bleskom verili sme!

*
* *

Verili sme, že prijde čas,
  V ňomž duch Boží, čo vládne nad svetami,
  Čo vanie sveta národami —
Zveľadí a *rozhojní* nás.

Verili sme, že noc pominie tmavá,
A zíde zora ligotavá,
Že slávikov našich hlas letí
Velebnému *ránu* v úsretí.

Verili sme, že *zatupí* sa, zastaví
  Na štíte našej pravdy a neviny
Nepriateľa, vraha pazúr dravý,
  A na vlastnú tvár padnú jeho sliny!

Verili sme, že prach i smeti
  Zmetie vietor, čo bude svetom duť,
Že sa ospalých Tatry našej detí
  Novým životom rozhreje hruď —
A po dlhom, smrteľnom omdletí
  Slávnu života nastúpime púť.

Tak sme verili v ten hrôzyplný čas —
A *viera naša nesklamala nás!* —
O, jak požehnal Boh tomu semenu,
Čo sa vo slzách toľkých rozsievalo!
Nenie už miesta v krásnej vlasti našej,
Vo vlasti našej, v kraji podtatranskom,
V ktorom národu nášmu ľúbeznému
Verne oddané srdce by nebilo!
Ponad doliny vlasti našej švárnej,
A ponad rieky a kopce mohutné
Bratia si svorné podávajú ruky,
Posilňujúc sa spolne v diele svätom,
Ubehávajúc v žertvách rodoľubstva,
A skladajúc si nový sľub vernosti. —
A v tých dolinách a pod tými briežky
Driečne sa naše obce rozkladajú,

Hrdinské mestá — i mužné dediny,
A na ich čele prvé v rodoľubstve:
Svätý náš Martin, Lupča i Mikuláš. —
Mužovia naši v každom stave verní,
S *knihou kníh* svätou a so *svätým krížom*,
I čo *pierkami* po papiere orú
A tak dedičnú roľu vzdelávajú,
A iskrou ducha duchy zapaľujú. —
I čo *šabelky* pripínajú k boku, —
I čo spravujú múdrosťou krajinu
A *pravdu* svôjmu ľudu prisluhujú, —
I velačestné sbory *vodcov* múdrych,
Čo mládež vedú v umenia svätinu. —
Mešťanstva spolky umelé, šľachetné. —
Mládeže našej — ohňom nesprzneným
Za pravdu jatej — mnohočetné tlupy —
Áno i *pleti* ušľachtilej vence
— Čo dvojnásobne iste zasluhuje,
Aby sme si ju *krásnou* nazývali, —
To všetko vzdychá dňom i nocou k nebi,
Aby Boh shliadol na naše potreby,
Aby obživil tých, čo sú zakliati,
A obrátil k nám Svôj obličaj svätý;
To všetko spája i um i ramená,
By sláva rodu bola povýšená;
To všetko za národ žije i umiera:
No nesklamala nás naša svätá viera!

Aj ešte veríme!

Veríme v Tebä, Bože! nad hviezdami,
Že zvelebíš náš národ, čo pokorným
Tebe srdcom bol vždy verne oddaný,
Nereptal nikdy proti Tvojim súdom,
Keď naň doľahlo Faraona jarmo,
Len čakal, trpel, v nádeji nezdolný.
Veríme pevne, že jako hlboko
Bol ponížený, tak že ho povýšiš.
Že udreš prútom Tvojím čarovným
Na srdcia i tých, čo spia, i tých,
Čo ich podviedol satan pokušiteľ.
Ty ho povýšiš; a v ten čas okolo

Zaznie posvätný hlas Tatry, matky našej:
„Dietky! už vám je tak, jako vám nebolo!“

*
* *

A v tom čase Ty zvelebená
  Budeš, rozkošná vlasť moja,
Medzi národmi povýšená
  Bude česť a sláva Tvoja.
Viera, ktorá Ti život dala,
  Ta Ti udrží žitia kvet,
Čo by sa i zem stroskotala:
  Viera naša premáha svet!

Daniel Maróthy.

71. Ohlasy.

Čože sa hnev váš búri a srdí
  Na reči rodnej sladké výlevy?
Čože plujete, vy srdcotvrdí!
  V mladé líca krásnej devy? —
Či ľúto vám je, že z nízkych smradov
Vychádza s tvárou spanilobľadou?
  Tvrdosrdcí, tvrdohlaví! —
No, jaký orkán sa to rozvliekol
Nad mladých druhov, že z rabstva vekov
  Chcú vytrhnúť dcéru Slávy!

Ha, ha, ha! — duchov zhaslých tôňami,
  Šprihaninou ledajakou,
Hnevlivcov slabých jedoslzami
  So súsedov krvozrakov
Chceť zastaviť tok vaľného Hrona!
Zastaviť zvesty vskriesenia zvona,
  Vysušiť bystrý, prudký Váh,
Rozválať Sitno, Tatry rozrúcať,
Orlovi smelý väz povykrúcať
  A zhasiť blesk v mladých prsách! —

Či neviete vy, že duša smelá
  Mátoh sa bájnych nebojí? —
Že dosť by Hoľa mrtvých zavrela
  V odvážnom padnutých boji?

Neviete, že keď ku slncu lieta
Orol, maznavé nedbá na dieťa,
  Ani na huk Krkonošov? —
Nuž teda duchu nerúhajte sa,
Nedržte za trón diablov nebesá
  A Cherubov za loptošov!

Nič si ty svetu neublížila,
  Reč sladká našich pradedov!
Tri sto vekov si v nízkosti žila
  A nik ťa z nej nevyviedol!
Ale aspoň ti nik nenahádzal
Na oči biedu, ktorou ťa sviazal
  Vrah, čo slávu hanil tvoju:
Teraz vlastný tvôj rod hádže blatom
Na tebä, a čo mal by ťa zlatom
  Krásiť, nuž ťa stŕka k hnoju! —

K hnoju, ku stajni, k mrtvej prírode! —
  Čo na to rieknu súsedia,
Ktorí o tvojom vysokom rode
  A o krásach tvojich vedia?
Po satansky sa jedni uškrnia,
Druhí sa hnevom svätým naplnia —
  A mý čo? — my večne s tebou!
My sa tešíme, že tvoje krásy
Tým krajšej zkvitnú, keď blúdne hlasy
  Pred tvojou zmĺknu velebou! —

Rúhači, ktorí hlas svojich otcov
  Do chlievov zamykať chcete!
Viete vy, jakú haňbu vy z tých slov
  Na vlastnú hlavu sypete? —
Či v chlievoch ste sa vy narodili?
Či kočišia vás vraveť učili?
  Či ste vy sprostí bačovia?
Či milé vaše vravia ohavu?
Či deti vaše oslovia kravu
  Keď mať slovensky oslovia? —

Otcovia drahí! nehnevajte sa
  Na deje vlastného ducha;
Vy vodu liali na ty kolesá,
  Vám hnutie toto prislúcha:

A vy dnes zajtra k otcom zajdete,
My zostaneme na búrnom svete,
Ponesieme ťarchy žitia;
Vaše je, vaše časy čo zvinia,
Zo svojich vývod vydajú synia,
Keď ich veky nové schytia. —

Ale ty, slabúch zlostný, lenivý,
Bez skutkov, bez svätej vôli!
Ty vyskacuješ jako vlk divý
Na peknom slovenskom poli:
Vieš ty našprihať cudzím zásluhám,
A vysmievať sa nádejným dúham,
A vymýšľať zradu, klamy!
Ty hluchý, kremä telesných uší,
Ktorý pre blaho slovenských duší
Nepreložils' krížom slamy!

Nazdáš sa, že keď otcov si ctíme
V spore jednom, v stých pokojoch,
Že my s tým istým srdcom stojíme
I v špatných s planci rozbrojoch? —
Alebo tvojich striel sa bojíme? —
Never, niet guľky v tom tvojom dýme:
Oj, nejdeš nás skutkami biť.
Kto hnil až podnes, i dneska hnije,
Hniť bude až mu k smrti odbije,
I na veky len bude hniť!

Andrej Sládkovič.

---

72. Naša chvála.

Kto ťa pochváli, Slovenstvo moje?
Cudzí nie — keď nie vlastný syn.
Temer si ničím v ľuďstva ústroje —
Preca ťa venčí slávy čin.
Velikosť tvoja, v minulosť skrytá,
Jako hviezdička zpod mračna svitá,
A osvecuje nočnú púť.
Svietily tebe i slnca žiare! —
A že tvôj život včil v tme sa táre,
To beh času — to nie osúd.

Maznavý pútnik už na mrkaní
  Dáky hostinec vyzerá.
Vylačnel skoro — túži po spaní —
  A na posteľ na poberá;
K psote zvyknutý bedár bez dychu
Pustí sa ďalej z noc hluchú, tichú.
  A ide — kým nesvitne deň
Tak i národy! jeden v paláci
Slávy spočíva po dennej práci,
  Druhý i v noci nemá sen.

Ty si, Slovenstvo, ten pútnik psoty!
  Po noci tvôj krok sa brodí,
Cesta ďaleká, plná trampoty,
  Nohy slabnú — deň nevzchodí!
No, ale nič to! Už v tejto vôli
Po tme sa plužniť prez vrchy, doly,
  Leží odmena zavitá.
V tých prsiach smelých, čo sa do boja
S živlami času pustiť neboja,
  Vždy nádej víťazstva svitá!

V núdzi stužený ľud náš je zdravý,
  Jako ryba na dne mora;
Káž mu nemožnosť — i to ti spraví,
  Bo sa krmí vierou s hora.
Žije v prírode a v ňom príroda,
Nerovnosť šťastia — mu je náhoda,
  On tuší — ale netúži.
Je to nevinnosť, bez svetskej zkazy,
Ktorú nezničia zlých časov mrazy,
  V škole biedy sa otuží.

A či sa toto telo mohutné
  Neoduševní k životu?
Či raz nestrasie puto ozrutné,
  Pijúc voľnosti sladkotu?
Nie som prorokom — bo som syn krvi,
Ale „ostatní — vraj — budú prví!“
  Tak to svätý zákon hlása.
Verme v ty slová, sú pravda živá,
V nich budúcnosti predzvest sa skrýva
  Z viery zkvitne naša spása!

Slovensto moje, to tvoja chvála!
  Cudzí ti i tu nežičí;
Trn si mu v oku, a on bez mála
  „Ukrižuj!“ na tebä kričí.
Ale nič, že ťa ten svet zaznáva!
V opovrženoch zavše povstáva
  Vedomie svojich vlastných síl;
Prijde hodina tvojej oslavy,
Nebe odplatu krásnu pripraví
  A vzíde ti deň šťastných chvíľ!

Ľudovít Kubáni.

73. More.

Búrlivé vlny o breh plieskajú,
  Jak by svet chcely zaplaviť:
Či sa pokoju mdlému rúhajú?
  Či moc chcú slávnu objaviť?
Ony sa búra! — A junák mladý
Vešteckým okom do hlbín hľadí
  Na ich tajemné pohnutie. —
A nad morom sa nesie, rozvieva,
Hlasom v bralistých krajoch zaznieva
  Velebné jeho nadchnutie:

Odkry sa, odkry, prosím ťa, tmavá
  Nových dňov mojich zástera!
Ukaž, či slasť, či žiaľ mi podáva
  Moja v svet a v Boha viera!
Nádeje moje, jako krištály,
Čo ruky božie nebom rozsialy
  Do duše mojej blískajú:
Kto ale vývod zo slz nešťastných
Vydá, čo z očí mladých a jasných
  Na hrob nádeje padajú? —

Hoj, duša mladá, v centrum sa večnom
  Usaď túžením Cheruba!
Zastane ten na hrade bezpečnom,
  Kto sa k božskosti prerúba!
Bars i zákon ten, čo svetmi krúti,
Veselosť tvoju krížom zarmúti,

Ty znaj nepoznať nehody!
Nech ti je svätá myšlienky sláva.
Ostatnie slávy, čo svet podáva,
Sú tyto svôjhlavé vody! —

Ha! jak sa k nebu hádže vlnami
Divý syn tento prírody!
Ale ťarcha ta s jeho vodami
Vždy ho nazpak o zem hodí:
Tak tebä, moja biedna otčina,
Ku zemskej hrude živel zaklína,
Čo sám nezná sa zvelebiť;
Ale musíš sa cez biedy, hroby
Z nešťastia svôjho, slabosti, mdloby
Na slnce života prebiť!

Jako ty, more, v národov rade,
Rod môj sa šíre rozkladá,
Jako ty, v svojom plameňnom hlade
Okúsiť voľnosti žiada!
Jako ty, more, v svojich hlbinách,
Poklady kryje v svojich rodinách
A svetu ich neodkryje;
Jako ty, more, v divej ľutosti,
Vlnu, čo má ho vyniesť k výsosti,
On do prs vlastných sa bije!

Jako ty, more, on je mohutný,
A preca jako ty, slabý!
Jako ty, more, on je ozrutný,
Jak ty, v stenaní pochabý:
No, jak ty, more, v silných orkánoch
V tvojich nesmiernych vodných balvanoch
Vyváraš hrozný tento šum:
Tak ľud môj v dutí silných orkánov,
Pod ťarchou tisícraz oplakanou,
Objaví svetu svôj rozum!

Andrej Sládkovič.

74. Považie.

Kto si nevidel Považskej doliny,
Kto si nepostál ešte na Považí,
Darmo si duch tvôj čarovné krajiny,
Darmo si ráje vymalovať snaží;

Tys' si nenabral zo sveta radostí,
Ty si nemával pekných snov mladosti.

Považie jako zrkadlo čarovné,
  Keď doňho pozreš, všetko sa ti zjaví,
Čo za divadlo len krásne, malobné,
  Oko privábi a dušu zabaví,
Tak jej tam dobre, tak jej všetko kýva,
Že sa nevdojak so všetkým objíma.

Či chceš v ňom videť nádhernú komnatu,
  Pozri tam na ty steny vrchovité,
Čalúnmi, kvietim dlažbu máš vystlatú,
  Steny skalami, divánmi okryté,
A kúpeľ Váhu, vody priezračisté,
Jak oči hravé, jako krištál čisté.

Či sa ti v chráme rado oko baví,
  Na vrchoch, múroch ležia klenutiny,
Po nich sa samo slnko Božie plaví,
  A šíre v chráme zláti priestraniny,
Piesne šum Váhu a skaly oltáre,
Lampy mesiaca a hviezd jasných žiare.

Či ti pevnosť rado hľadí oko,
  Kolom Považia nedobytné valy,
Hluboko v zemi, do neba vysoko,
  A po nich väže, zámky sa rozstaly;
Jedna nad druhú sa nesie, vypína,
A nad všetky sa stre väža Trenčína.

Ktos ešte posiaľ nebol na Považí,
  Ktos na Trenčínsku nevstúpil výšavu,
Trudno sa duch tvôj svetom leteť snaží,
  Trudno do výšin ti vynášať hlavu,
Tam sa len duch tvôj smelým nesie letom,
Nad širokým on panuje tam svetom.

Po sto sa horách on tam preletuje,
  Nad storakými chveje dolinami,
Zrazu nad Poľskom, zrazu zavisuje
  Nad ďalekými Moravy horami,
A hneď sa zase s Váhom dolu plaví,
A tam na vrchoch nad Nitrou zastaví.

Z „Matúša z Trenčína“ **Ľudovít Štúr.**

Slohy z „Maríny“ Andreja Sládkoviča.

75.

Boh náš je láska a láska jeho
V kráse sa svetu zjavila,
Jedno, či v letku práška drobného,
Či v letoch duchov sa skryla;
Z večného toho čerpaj pokladu,
V ničom si dušu nezastav mladú
Až slávu ducha rozvinieš:
Len túž a horli v svätom zápalu,
Či z hlbín vzlietneš a či z Uralu,
K nebu sa preca vyšinieš!

76.

Všetkému v svete hodiny bijú,
Žitie za žitím umiera,
Krásy sa v bezdnú minulosť kryjú,
Čas, ten Skýth, svety sožiera!
Čas, nenápeľník, pomníky sváľa,
Čas prachu poddá paláce kráľa,
Čas kvety milé otrávi;
Čas hviezdy sráňa, more vysuší,
Čas city ztiera z blažených duší, —
Čas všetko zhubí i spraví. —

77.

Čo je *nádeja?* blesk mámivý,
Nešťastných dňov neverný syn,
Nepriateľ biednych milostivý,
Šťastných hodín ďaleký stín:
On túžbu, matku vlastnú sbije,
Kolísku v srdci si rozvije,
V srdci i hrob si vyryje,
V plameni vlastnom potom shorí, —
Hradby pekla síce sborí,
Ale nebo neotvorí. —

78.

Čo na smetiskách Tatier umiera,
To pieseň tvoja ukryje? —
S mrtvými mrtvý nech sa oberá,
To ľúbi život, čo žije. —
Pre podlosť ľuďskú, pre nízku biedu,
Pre zmije plné kliatby a jedu,
Pre hnilých rabov, mamlasov,
Pre podrobnosti zemskej potreby
V horliacej duše vysokom nebi
Súzvučných nenajdeš hlasov! —

79.

Krásne je nebo, keď vám osvitne
Bilionmi punktov zlatých;
Krásna je zem, keď ona zakvitne
Vo barvách anjelmi siatych;
Ale čo máte v tej pustatine,
Ktorá od zeme k nebu sa vinie? —
Mhly, mrákavy, mrazy, hromy.
Srednosť slamená ľúbiť sa nedá,
Zamalovaná takáto bieda
Zbaví len pre hmyz Sodomy.

80.

To je ta kliatba nášho života,
To netopierstvo osudov,
V ktorých sa k nebu od zeme motá
Mizeráctvo našich bludov:
Ta podlosť medzi duchom, prírodou,
Medzi otroctvom, medzi slobodou,
Medzi špatou, medzi krásou;
Keď nevieš čo si? nemreš, nežiješ,
Len sa od skaly ku skale biješ
Po jazere bľadých časov. —

81. Rozmanitosť života.

To božie slnce v prosriedku stojí,
Cár veľký v svojich rodinách,
Okolo neho všetko sa rojí,
Krúti vo večných krajinách:
Tak v žitia nášho spolku premilá
Rozmanitosť sa tiež rozložila
V obec zázračnej šírosti;
Svätá čnosť v centre srdca horuje,
Vôkol nej viera, láska koluje
Jak hviezdy prvej veľkosti.

Každý deň nové slnce vychodí
A z mrtvých vstáva príroda;
Bolestí duch, keď veľkosť sa rodí;
Z otroctva kvitne sloboda:
Zúfal by život v večnej jednote,
Priemeny plodia sladkosť v živote,
Umreť chce, čo sa sostará,
Sladký zisk nosí i horká ztrata:
Tak smrť života len slavné vráta
Do nesmrtnosti otvára.

Z „Maríny“. **Andrej Sládkovič.**

---

82. Jedon pevný cieľ.

Nad mladým čelom zahrmia, zmiznú
Tône letiacich osudov,
Do mladých citov bôle zahryznú,
Nádeje prejdú do bludov:
Mládenče! voľ si zo svetiel žitia,
Pokiaľ ti časy moc neuchytia,
Hviezdu voľného nadšenia,
Z ktorej by svätý pablesk jediný
Cez všetky tvôjho žitia krajiny
Rozlieval svetlo spasenia!

Nehoden srdca, rozumu, hlasu,
Ni očí, uší a času,
Kto v svetoch duši nenajde krásu,
Už by zaľúbil v svätom úžasu;

A ku sláve sa iste prebije,
Kto v jednej kráse pre všecky žije,
A za ňu horí, o nej hovorí,
Z nej si činnosti hory otvorí,
Z nej borí, tvorí, jej sa pokorí,
Zlosť z jej priestory vymorí!

Z „Maríny“. **Audrej Sládkovič.**

---

83. Slavianka k bratrům a sestram. (*Triolett.*)

(Československy.)

Nechte cizích, mluvte vlastní řečí,
Sláva Slávům slouti Slaviany;
Ujměte se o ni snažnou péčí,
Nechte cizích, mluvte vlastní řečí;
Ona libým zvukem mnohé předčí,
V ní jsou duše otců schovány:
Nechte cizích, mluvte vlastní řečí,
Sláva Slávům slouti Slaviany.

Nechte cizích, hajte vlastních zvyků,
Pěknáť byla předků prostota:
Nedbejte nic novotících křiků,
Nechte cizích, hajte vlastních zvyků,
Bez nich nemá národ statný zniku,
Co jen zmiznou z jeho života:
Nechte cizích, hajte vlastních zvyků,
Pěknáť byla předků prostota.

Nechte cizích, hleďte vlastních zboží,
I nám dal Bůh um a ramena,
Ať je tedy každý vynaloží:
Nechte cizích, hleďte vlastních zboží,
Když se čerpá zřídlo, vodu množí,
Strom jen mízou svou se zelená:
Nechte cizích, hleďte vlastních zboží,
I nám dal Bůh um i ramena.

Ján Kollár.

Znelky zo „Slávy dcery“ Jána Kollára.

(Československy.)

84.

Pracuj každý s chutí usilovnou
Na národu roli dědičné,
Cesty mohou býti rozličné,
Jenom vůli všickni mějme rovnou;

Bláznovství jest chtíti nemístrovnou
Rukou měřit běhy měsičné
Jako k plesu nohy necvičné
Pokoušeti pro pochvalu skrovnou:

Lépe činí ten, kdo těží s málem,
Stoje věrně na své postati,
Velkýť je, buď sluhou nebo králem;

Často tichá pastuchova chyžka
Více pro vlast může dělati,
Nežli tábor z něhož válčil Žižka.

85.

Nuže! pokud srdce mladé bije,
Hleďme štěstí vlasti laskavé,
Bdící probuzujte dřímavé,
Teplí chladné, živí vše co hnije;

Věrní zrádné pošlapejte zmije,
Štědří haňte oči šilhavé,
Pilní zběř tu, která krvavé
Mozole jí a pot bratrů pije:

Krásněji se nikdo nehonosí
Smělým čelem nežli vlastenec,
Jenž v svém srdci celý národ nosí;

A to právem, nebo i on složí,
Ať se směje tomu třeštěnec,
Za své ovce počet v ruce boží.

86.

Hřích je ovšem velký vražda vzteklá,
Krádež, zrada, žhářstvo, otravy,
Hodny, aby mečem popravy
Krev a duše z těla jejich tekla;

I lež, pýcha, závist, svod a směklá
Chlipnost číhající na mravy,
A jak slují ony ohavy
Přišlé na zem z horoucího pekla:

Však znám draka s tváří černochudou,
Proti němuž tyto úlomky
Hříchů ještě sněhu bělší budou:

Ten sám loupí, repce, učí zlému,
Bije sebe, předky, potomky,
A zní: Nevděk ku národu svému.

87.

Nač by proto srdce naše chladlo,
Nač se pohřížilo v truchlotu,
Že jsme našli práznou pustotu,
Kterou žádné netklo ještě rádlo?

Vítězství to nechci, ježby padlo
S nebe dolů na zem bez potu,
Volím chudou směs a mrákotu,
Aby svět byl, kde nic předtím vládlo:

Arci, že jdou jiní cestou hladší,
Těžce my a pozdě na nimi,
Tím jsme ale a náš národ mladší;

My co jiní dokázali známe;
Než to skryto přede jinými,
Co my v knize lidstva býti máme.

88.

Nepřipisuj svaté jméno vlasti
Kraji tomu v kterém bydlíme,
Pravou vlast jen v srdci nosíme,
Tuto nelze bíti ani krásti;

Dnes neb zítra vraha zemi másti
A lid v jarmě jeho vidíme,
Předce když se duchem spojíme,
Vlast je celá v každé svazku části:

Vzácný ovšem citu nevinnému
Jest i háj ten, řeka, chalupa,
Kterou praděd nechal vnuku svému;

Ale meze vlasti nerozborné,
Jichž se bojí tknouti potupa,
Jsou jen mravy, řeč a mysli svorné.

89.

Slavský národ rovným se mi zdává
Pokojnému býti potoku,
Který ve zdlouhavém pokroku,
Ale silně k cíli svému plává;

Jestli hory v běhu nalézává,
Teče rovinami po boku,
A tu ráje tvoří v homoku,
Městům tiché požehnání dává:

Naproti pak jiní národové
Jsou zas valným proudům podobní,
Třeskem, pleskem cesty troucím nové;

Než když zmiznou vlny jejich mutné,
Ach tu po nich lidé chudobní,
Louky bahna, a vsi rumy smutné.

90.

Všecko máme, věřte moji drazí
Spoluvlastenci a přátelé!
To, co mezi velké, dospělé
V člověčenstvě národy nás sází;

Zem i moře pod námi se plazí,
Zlato, stříbro, ruky umělé,
Řeč i zpěvy máme veselé,
Svornost jen a osvěta nám schází!

Dejte nám tu, s duchem všeslavosti,
    A aj národ máte viděti,
Jaký nebyl ještě v minulosti;

V prostředku se mezi Řekem, Britem
    Naše jméno bude blyštěti
Na sklepení světa hvězdokrytém.

91.

U všech nových národů i dávných
    Chválu měli vážní předkové,
    I my vlastenci a bratrové
Slavme slavně slávu Slávův slavných;

Jméno i prach svojich mužů hlavných
    Ctí Vlach, Němec, Francouz, Anglové,
    I my vlastenci a bratrové
Slavme slavně slávu Slávův slavných:

Sloupy Řek a Říman obelisky
    Dědům stavěl, plné místrovství,
Číňan klade na hrob jejich blysky;

Šetři otců i ty čáko mladá
    Matky Slávy, v jejímž království
Slunce boží nikdy nezapadá.

92.

Slávie, o Slávie! ty jméno
    Sladkých zvuků hořkých památek,
    Stokrát rozervané na zmatek,
Aby vždycky více bylo ctěno;

Od Uralu Tatrám na temeno,
    V pouštěch, kde má rovník počátek,
    Až kde slunka mizí dostatek,
Království jest tvoje rozloženo!

Mnohos' nesla, a však křivdy činů
    Nepřátelských všecky přežila,
Ba i špatný nevděk vlastných synů:

Tak, když jiní snadno v půdě měkké,
    Ty jsi trůny sobě tvrdila
Na století rumích dlouhověké.

93.

Nechtěj zoufat, když se proti tobě,
    Bratře, šklebí závist trkavá,
    Kto se, pravdu háje, obává,
Ten jí škodí nejsa věrným sobě;

Pravda nezná ustoupiti zlobě,
    Kdo jí laje, ten ji zastává,
    Ke cti jsou jí slova rouhavá,
Blud a šalba hlupců ku ozdobě:

Pravda jest co cedry na Libanu,
    Ti, jenž na ni dují větrové,
Jen víc šíří vonnou její mannu;

Jazyk její meč jest, ňádra hory,
    Srdce mramor, ruky sloupové,
Paty rokle k pošlapání vzdory.

94.

Bratře, neslyš hlasu závistníka
    K haně předků našich drzího,
    I my máme z kmene vlastního
Mužů, kterým sluší čest a díka;

Kdo má nade Petra panovníka,
    Aneb Sáma vůdce vyššího?
    My jsme dali Uhrům Zriniho,
Němcům Husa, Vlachům Koperníka:

A sto jiných krev jsou z krve naší,
    Ač pak my jsme sotvy zdědili
Jejich jméno, soused částku blažší;

Tak svět činí často jako děti,
    Do studnice, z níž se napily,
Házejíce kamení a smeti

95.

Blaze, kdo si jeden čistý, smělý
Účel místo mnohých představí,
V němž by jako v centru měňaví
Pableskové všech dnů žití tleli:

A v něm myslí, cítí, žije celý,
V slasti, v slzách, v přízni, v bezpráví,
Až se šťastně k němu doplaví,
Byť i přes bouř, plamen, hrom a střely:

Pevné vůli, tužbě ušlechtilé,
Nerozdílné srdce žádosti,
Rádo dává nebe dojít cíle;

Ač pak i mne slova tato lhala,
Z vítězství-li není radosti,
Mužně padnout není menší chvála.

96.

Tři mne věci, když je spatřím, k smíchu
S hněvem spojenému nukají:
Prvá, neznám jak jí říkají,
Zvíře jest, jež hlavu nosí v břichu;

Pak jsou kovy, které křídel pýchu
K letu vzavše s nebe padají,
A květ, v němž se oči kochají,
Ano smrdí přiložený k čichu:

Ale hněv se blíží k zuřivosti,
Vida lidi, kterým nebije
Ani k hříchu srdce ani k cnosti;

To jsou, v kterých duše hnije živá,
Hnusné bez balsamu mumie:
Nebo kdo chce žíti, ať se kývá.

97.

I když bloudí ještě bývá milý
Onen vyšších letův mládenec,
Jenž si skutky svými na věnec
Trhá každý kvítek ušlechtilý;

A jest pravdy přítel, krásy čilý,
V lásce čisté vroucí milenec,
Při tom hoří i jak vlastenec,
I jak člověk dobře zasloužilý:

Byť i těkal myšlénkami svými
Někdy v říšech asnad nemožných,
Nechať mlčí nade řečmi zlými;

Nenadá mu proto kvapným šklebem
Nikdo vrtochů a bezbožných,
Leč ti, co jsou živi samým chlebem.

98.

Ku barbarům rodu Avarského
Přišli jednou trojí poslové,
Citary se k hudbě hotové
Chvěly z jejich plece vysokého;

„Kdo ste?“ — Chán k nim pyšne s trůnu svého —
„Kde jsou vaše vojska, mečové?“
Pane, řeknou, my jsme Slávové
Ode krajin moře Baltického:

Vojnu sotvy podlé jména známe,
Darmo žádáš od nás pomoci,
My jen hru a zpěvy doma máme;

Hrali před ním, hrali přelíbezně,
Tyran na odměnu: „Otroci,
Vlecte do zajetí tyto vězně!“

99.

Pozdravení neste poslů čtvero
Pánům vůkol po všech vesnicech,
Řkouce: že je zítra v Lužicech
K slavným hodům čeká hrabě Gero;

Zovte i těch Slávů třidcatero,
Kteří žijí se mnou v různicech,
By sme při smírlivých sklenicech
Hrali, pokud přijde noci šero:

Jitro svitne: hrad se celý hostmi,
Hned i turnaj ořmi namnožil.
Strávil se den rytířskými cnostmi;

Večer, když se dokonaly kvasy,
Zrádce hosťům svojim předložil
Hlavy našich knížat na pospasy.

100.

Nejedenkrát věru tak se zdálo
Mysli mé a srdci bolnému,
Jakby ku otroctví věčnému
Všechny Slávy nebe odhodlalo;

Tak je duší samostatných málo,
Tak se chladně mají ke svému,
Tak se přilepují k cizému,
Jakby vlastních sil jim chybovalo:

Nejvíc pak to rozhořčuje žele,
Že lid náš v tom manství ubohém
Křižuje sám i sve spasitele;

V zoufání jen to zve k víře nové,
Kdo dá počet z toho před Bohem,
My, či naši zotročitelové? —

101.

Stokráte jsem mluvil, teď už křičím
K vám o rozkydaní Slávové!
Buďme celek a ne drobtové,
Buďme aneb všecko, aneb ničím;

Národem vás zovou holubičím,
Než aj, holuby jsou takové,
Že milují hejno spolkové,
I vám tedy vlastnost tuto žičím:

Slávové, vy národ zlomkovitý!
Síly sjednocené dělají,
Než proud mělkne a schne roztočitý;

*

Slávové, vy národ mnohohlavý!
Moudří horší smrti neznají,
Než jest život hnilý, prázný, tmavý.

102.

Jaro zniká, sněhy plaší slunce,
Zefyr loutky nese trávníkům,
Strom už stínem hoví poutníkům,
Slavík zpívá z květového trůnce;

Tam laň plesá, onam křepké junce,
Zde se niva směje rolníkům,
Motýl k sadu, kachně k rybníkům.
Zlatá spíchá včela ku medunce:

Vše se těší, kochá, líbá, skáče,
Všudy láska, žerty, lahoda:
Jen mne tisknou tužby, vzdechy, pláče;

Jen mne nejmou jara ani léta,
Nehne slunce ani příroda,
Co mne zbavil osud duše světa.

103.

Co z nás Slávů bude o sto roků?
Cože bude z celé Evropy?
Slavský život, na vzor potopy,
Rozšíří svých všudy meze kroků;

A ta, kterou měly za otroků
Jen řeč křivé Němců pochopy,
Ozývati se má pod stropy
Paláců i v ustech samých soků:

Vědy slavským potekou též žlabem,
Kroj, zvyk i zpěv lidu našeho
Bude modným nad Seinou i Labem;

O kýž i já ráděj v tu jsem dobu
Narodil se panství slavského —
Aneb potom vstanu ještě z hrobu!

104.

Ó vy bratří, ó vy sestry sladké,
 Co ste živi ještě na zemi,
 Prosím volných uší přejte mi,
Ať vám přidám naučení krátké;

Varujte se oné cesty hladké,
 Kterou ďábel protkal sítěmi,
 Aby na ní zrádce s dušemi
Lapat mohl do své pasti vrátké:

Pojďte sem hle příklad sobě bráti,
 I k těm dobrým, i k těm šibalům,
Učte se svůj národ milovati;

Hučte Tatry hlas ten k horám Černým,
 Hučte Krkonoše k Uralům:
Peklo zrádcům, nebe Slávům věrným! —

III. Básnictvo predstavné (dramatické).

a. Smutnohra (tragoedia).

105. *Z historickej smutnohry:*

„Odboj zadunajských Slovákov." *)

Osoby:

Vaik, potom *Štefan* zvaný, veliký kňaz (knieža) uhorský.
Gizela, jeho manželka, Bavorka.
Michal, strýc Vaikov.
Stojmír, obyčajne *Kupa* zvaný, kňaz blatonský čili salanský za Dunajom.
Hrozvita, jeho manželka.
Suk, *Bogor,* } pánovia slovenskí za Dunajom.
Eufrosina, manželka Bogorova, sestra Hrozvitina.
Dömöš, maďarský pán za Dunajom, pohan.
Čestislav, pravoslavný sväcenník.
Üštök, veliteľ veľkokniežacej posiadky vo Vesprime.
Venceslav, hlavný vojvoda Vaikov, Slovák.
Orta, nádvorník Vaikov, Maďar.
Astrik, opát na vrchu Pannonskom, Čech.
Dominik, mních.
Milic a *Javor,* sluhovia Stojmírovi.
Výše týchto a iných viac vojakov.

(Dej r. 998. na rozličných miestach Uhorska.)

---

*) Smutnohra tato spísaná je na základe tej podmienky (hypothesis) historickej, že odbojca proti sv. Štefanu v historii pod menom *Kupa* známy, ktorého básnik Stojmírom nazýva, bol vlastne náčelníkom *pravoslávnych* Slovanov zadunajských v boji proti nemecko-katolickým snahám veľkokniežaťa ostrihomského, potom kráľa uhorského sv. Štefana.

Dejstvo I.

(Javište palota vo zámku blatnickom u Saly.)

Výstup 2.

Hrozvita a Eufrosina.

Eufrosina.

Čo to za reč toho tvôjho muža,
Drahá sestro? Ja trniem od strachu.

Hrozvita.

Ja nie menej. Hodlá, jako vidno,
Učiniť krok veľadôležitý,
Krok osudný. Daj mi s ním premlúviť
O jedine prvé, než vysloví
Pred celým sa jasne shromaždením.

Eufrosina.

Vystríhaj ho, sestro. Pomsty slabých
Konec býva celkové zhynutie. (Odíde.)

Výstup 3.

Stojmír k predošlej.

Hrozvita.

Stojmíre môj, ach, čo si zamyslel?
Také reči do uší tak mnohým!
Myslíš, že sa nikoho nenajde
Medzi nimi, kto by o tom všetkom
Doniesol na Ostrihom Vaikovi?

Stojmír.

Vo krátce mu sám to všetko zkážem.
Odhodlaný som vymaniť sebä
I nešťastný ľud môj zpod nadvlády
Vierolomných ostrihomských kňazov. *)

Hrozvita.

Pustiv sa v boj nerovný, zhynieš v ňom.

---

*) Slovo *kňaz* znamenalo za starodávna toľko čo terajšie *knieža*, a tak i tuná.

Stojmír.

Zhynúť lepšie, nežli žiť nečestne.

Hrozvita.

Precváž, že si manžel. Máš i deti.

Stojmír.

Bývajú, Hrozvito, okolnosti,
Kde náleží povzniesť sa mužovi
Nado všetky rodinné ohľady.
Ja som kňaz slovenský. Musím brániť
Uhnetený ľud a práva moje.
Zhyniem-li v tom, zhyniem pri plnení
Kniežacích počestne povinností.
Bez odporu ľud môj zničiť nedám.
A čím diaľ sa odkladá, tým horšie.
Otcovská reč, viera, náboženstvo
A slobodá sú v nebezpečenstve.
Za tyto chcem veci vážiť všetkým.

Hrozvita.

Čo zkazili predkovia, nespasíš.
Deď Bretislav pomáhal Maďarom
Skrušiť silné kráľovstvo moravské,
A poddal sa sám výbojcom týmto ;
A ty dúfaš po deväťdesiatich
Vymaniť sa letách z utvrdzenej
Moci ich s národom ujarmeným ?

Stojmír.

Bretislav sa nevzdal im na milosť,
Ale bol oklaman výbojcami.
Vzali ho za spojenca, a potom
Nakladali s ním jako s poddaným.
Práve toto mienim pomstiť teraz.
Ty, Hrozvito drahá, uspokoj sa.
Okolnosti nastaly priaznivé.
Chlapecký Vaik pobudil svojimi
Novotami i samých Maďarov.

Hrozvita.

Ach, Stojmíre, nedáš si povedeť !

Stojmír.

Tejto ešte doby vrhnem kocku.

Hrozvita.

Ó ja tuším, jako ona padne.
Smutné vdovstvo mne, sirotstvo deťom. (Odíde.)

Stojmír.

K hrdinskému by sa pozde činu
Odhodlal, kto by poslúchal ženy.

Dejstvo II.

(Javište palota na zámku ostrihomskom.)

Výstup 2.

Vaik a Gizela.

(Vaik s listom v ruke. Rytieri sa klaňajú.)

Vaik.

Nechať svolá, rytieri, nádvorník
Pánov našich ku kniežacej rade.
Musím sdeliť im písmo cisára.

Gizela.

Rozhodnutie u tebä, Štefane:
A ty vôľu cisára vyplníš.

Vaik.

Keby možné bolo, drahá Gizlo!
Lebo vôľa jeho je i moja
I Devira otca sosnulého.
Ja som vychovaný v katolíckej
Pravde, otec pak i na smrteľnej
Posteli mi porúčal opreť sa
So sverenym mne od Boha ľudom
O pápeža tesno a cisára.
Čo však teraz chce tento, to ťažké.
Celé Zadunajsko, celé Uhry
Východné, i celé Sedmohradsko
Sú alebo východní kresťania,
Alebo i pohanskí modlári.

Latinského obradu inde niet,
Nežli v Tatrách medzi Nitrancami,
A kadekde u príchodzích Nemcov.
S týmito-li môžem i pohanov
Obrátiť i pravoslávnych nútiť
Ku prijatiu obradov latinských?

Gizela.

Sľubuje ti cisár podporovať
Pri svätom ťa predsavzatí tomto
Celou mocou ríše. Môj brat Henrik
Prišle pluky bavorské. A keď ti
Pápež hodnosť udelí kráľovskú,
Panovnícka moc tvoja sa zvätší.
V blesku venca kráľovského zhasne
Celá sláva podriadených kňazov,
Jako hasnú hviezdy bleskom slnca.

Vaik.

A jako ty sebe predstavuješ
Tu podporu celou mocou ríše?
Pribyje pár tisíc ľudí hladných,
To ti bude všetko. Ti vašinci
Činia hluk, pri skutkoch sú zpozdilí.
Radi všetko by zištne obsiahnuť,
Lež aby to ničeho nestálo.
Potom je vec veľmi povážlivá,
Privolávať proti svojim cudzích.
Nutno teda pokračovať zvoľna.
Môj tábor kláštory, ktoré staviam;
Moje pluky ti učení ľudia,
Kupci, znalci a remeselníci,
Ktorých vábiť neprestávam ku nám.
Pre veriacich sriadim pár biskupství;
Ostatnie sa musí nechať času.
Hľa, najbližších príbuzných nemôžem
V cirkev pravú privábiť za sebou;
Kterak teda celý previesť národ?
Viera nedá sa ľuďom rozkázať.
Vynútiť len pokrytstvo je môžno.

Výstup 3.

Orta k predošlým.

Orta.

Od Blatona Suk žiada predstúpiť.

Vaik.

Čo chce?

Orta.

To že tebe len chce reknúť,
Bo že je vec veľmi dôležitá,
A prosí o rychlé predpustenie.

Vaik.

Nechže vstúpi. (Orta odíde.)

Gizela.

A ja sa oddialim. (Odíde.)

Výstup 4.

Suk k predošlému.

Vaik.

Sme samotní. Mluv, čo mi máš sdeliť.

Suk.

Viazne jazyk, keď to mám vysloviť,
Kňaze veľký!

Vaik.

Čokoľvek je, hovor.

Suk.

Mladosť tvoja osmeľuje podlých
Ku podvratným a zradným zámerom.
Osnované je oproti tebe
Veliké a rozsiahle spiknutie.

Vaik.

Kto pôvodca?

Suk.

Kňaz blatonský Stojmír.

Vaik.

Stojmír! A jaký je zámer jeho?

Suk.

Svrhnúť tebä, povýšiť Michala.

Vaik.

A nie sú to ničomné klebety?

Suk.

Hlava na to moja!

Vaik.

A odkuď vieš?

Suk.

Som i sám zo sprísahalých jeden.

Vaik.

A ty mi to prichádzaš oznámiť?

Suk.

Stal som sa len preto účastníkom,
Bych môhol o všetkom zpráviť tebä.

Vaik.

Tak teda znáš všetkých účastníkov?

Suk.

Tu máš mená všetkých podlých zradcov.
(Oddá mu písmo.)

Vaik.

Čože majú spiklí oproti mne?

Suk.

Že chceš zničiť vcele pravoslavie,
Zaprevadiť násilne latinstvo.

Vaik.

Tu však vidím i mená Maďarov.

Suk.

Pravoslavie ich viaže k Slovenom;
Ostatní tasia meč za pohanstvo.

Vaik.

Bol-li by čas ešte znenadála
Schvátiť vinných ?

Suk.

Nie. Bo uzavrenie
Uvádzajú hneďky i vo skutok.
Chcú prepadnúť posiadku vesprímsku,
A s tým vztýča zástavu odboja.

Vaik.

Upozornil-li si už Üštöka
Vo Vespríme na nebezpečenstvo ?

Suk.

Vzkázal som mu, jestli ho vesť dojde.

Vaik.

Prečo si sám nezašiel na Veprím ?

Suk.

Nechcel som sa uviesť v podozrenie,
Ni menší cieľ podrobiť vätšiemu.
To je, myslím, vec dôležitejšia,
Bys' ty včasne zpráven bol o všetkom.

Vaik.

Srozumen-li je s mätežníkami
Strýc môj Michal ?

Suk.

K nemu som upraven
Stojmírom, bych poznal myseľ jeho.

Vaik.

A bol si už uňho ?

Suk.

Nie.

Vaik.

Iď teda
Vykonaj, jako máš naloženo,
A odpoveď jeho oznámiš mne.

Suk.

Dobre, kňaze veľký ! (Odíde.)

Dejstvo IV.

(Javište tábor Vaikov u vtoku Hrona do Dunaja.)

Výstup 4.

Vaik, Gizela, vojaci, Venceslav, Dominik, Astrik.

(Pri vstupovaní výkriky vojakov: „Sláva velikému kňazu! Sláva velekňahyni!“)

V a i k.

Chrabrí vaši predkovia, Slováci,
Boli verní vždy predchodcom mojim:
Vy budete mne.

V o j a c i.

Vždy až do smrti.

V a i k.

Príslušníci naši z onej strany
Dunaja ztrhli sa nás neverne.
Vašon chrabrou rukou chcem potrestať
Zradu, priviesť ich ku poslušnosti.

V o j a c i..

Pomsta zradcom!

V a i k.

Nech pritom nemýli
Národné vás príbuzenstvo s nimi;
Bo vás delí viera a oltáre.
Vy synovia církve katolickej:
Oni neposlušní námestníka
Petrového v Ríme šismatici.
Vy idete bojovať za Krista:
Oni však sa spojili s pohanmi.
Stojí tak písané: kto vieru tu
Neprinesie, buď ti jako pohan.
Ten nie váš brat, kto jedno neverí.

V o j a c i.

Neuznávame zradcov za bratov.

Vaik.

Kto proti mne, je všetkých nepriatel,
Lebo ja spoločným otcom vaším.
Mám rozličné národy pod sebou:
Zdáliž činím medzi vami rozdiel?
Som otčimom jedným, druhým otcom?
Predo tvárou mojou niet Maďara,
Niet Slovena, niet Nemca, Rumuna;
Jest len človek vykúpený krvou
Krista a môj uhorský poddaný.
Ja milujem všetky mne sverené
Národy rovnako, a chcem všetky
Učiniť tu na zemi šťastnými,
Spasenými v nebi.

Vojaci.

Všetko pravda.

Vaik.

Iďte teda na zlých mätežníkov.
Shromivše ich, budete mať veľkú
Pred Bohom i predo mnou zásluhu.
Kto bojujúc padne, toho prosto
Odnesú ku korunám anjeli;
Kto prežije dobu nebezpečnú,
Môže istý byť milosti našej
Kniežacej a velikej odmeny.

Vojaci.

Smrť alebo víťazstvo!

Vaik.

K istému
Povedie vás víťazstvu krajan váš,
Milovaný vojvoda Venceslav.
Ja osobne budem síce pri vás,
Budem hľadeť vlastnýma očima
Na hrdinské ramien vašich skutky:
Veliteľstvo však sverujem jemu,
Preto, že ja ešte nezkúsený,
On však v bojoch zostarnul krvavých.

Od neho ja umenie válečné
Budem učiť sa; a vy pod jeho
Opaterným a múdrym vedením
Budete vždy a všade bezpeční.

Vojaci.

Venceslavu vojvodovi sláva!

Vaik (vezme zástavu).

Na znamenie veliteľskej moci
Prijmi tuto, vojvodo, zástavu.
Hľaď, abys' ju priniesol víťaznú
Na Ostrihom, a postavil v dome
Božom tam na večitú pamiatku.
(Oddá zástavu Venceslavovi.)

Venceslav.

Na vôli mi a usilovnosti
Zchádzať nemá, môj veliký kňaze,
Len nech dá Boh svôjho požehnania.

Vaik.

Vy slúchajte ho bez protirečia,
Jako údy poslúchajú hlavu.
Za Dunajom sa spojíte s plukmi
Nemeckými i s bratskými Rusmi.
Dúfajte, že vrátite sa skoro
V rodné vaše dediny, s pomocou
Toho, jehož svätú vec konáte,
Jesu Krista, a orodovaním
Tohoto tu svätého Martina,
Jehož obraz ctihodný vlať bude
Neprestajne u vetru pred vami. (Obnaží hlavu.)
Ja do tvojej dôverne ochrany
Sa porúčam, boží uhodníku!
Slyš sľub, ktorý tu skladám pred tebou.
Dopraje-li mi slávy víťazstva
Na tvoju Boh mohutnú prímluvu:
Vynaložím ku obohateniu
Církve statky odbojcom odňaté,
A obzvlášte tvoje na Pannonskom
Vrchu štedro omyslím obydlie.
(Prikryje si hlavu.)

Astrik.

Iste dá Boh svôjho požehnania,
Keď tak sbožný sľub ešte posvätil
Spravedlivú samu v sebe vojnu.

Dominik.

A kresťanské vojsko pravoverných
Nebude ľutovať krve svojej
Za tak pobožného panovníka.

Vojaci.

Život náš za velikého kňaza.

Venceslav.

A za velekňahyňu.

Vojáci.

Sláva jej!
Dlhý život, šťastné panovanie!

Gizela.

Majte dieky za vašu príchylnosť.
Ja odsielať budem k Najvyššiemu
Vrúce moje za prospech modlitby,
Keď vy chrabre budete bojovať.

Vaik (k Astrikovi a Dominikovi.)

Modlite sa i vy takže za nás,
Za spasenie naše v Kristu Pánu,
A za odpustenie hriechov našich.

Astrik.

Neprestanú vstupovať modlitby,
Vzdychy naše od svätých oltárov,
Aby prijal Boh na milosť mrtvých,
Pozostalým udelil víťazstva.

Vaik.

Na cestu nám udeľte vašeho
Požehnania. (Kľakne, za ním všetci.)

Astrik.

Iďte, hrdinovia,
Na pohanov a na šismatikov.
Sprevádzaj vás, ochraňuj a žehnaj
(Činí nad nimi kríž, spolu i s Dominikom.)
Boh Otec, Boh Syn a Boh Duch Svätý.
(Skláňajú pri tom všetci žehnaní hlavy, opona spadne.)

Dejstvo VI.

(Javište zase palota na zámku Blatnickom.)

Výstup 5.

Dömöš, Hrozvita, Eufrosína, Milic, Javor.

Hrozvita.

Tu i Dömöš. Už všetko ztratené.

Dömöš.

Ztratené ver! Lebo máte všade
Plno tých psích preohavných zradcov.
(Povrhne budzogáň.)

Hrozvita.

Ach, ach! Ide-li môj manžel Stojmír?

Dömöš.

Ide až na štyri strany sveta.
Jednu z neho štvrť kázal pribiť Vaik
Na vesprímsku bránu, druhú poslal
Do Rábu, do Ostrihomu tretiu,
Štvrtú až v Bielohrad sedmohradský.
Zabil ho vo súboji vojvoda
Venceslav, a s tým konec všetkému.

Hrozvita.

Ó, môj Bože! teda vdova, vdova!
Predmet hroznej, bez záštity pomsty.
(Klesá, Javor ju posadí na stoličku.)

Eufrosina.

A môj manžel Bogor?

Dömöš.

Padnul i on.

Eufrosína.

Čo mohlo prísť najhoršieho prišlo.
(Vrhne sa na druhú stoličku.)

Dömöš (zdvihnúc svôj budzogáň.)

Ľúto mi tých útlosrdcích paní.
Nemal som to rieknuť tak doprosta.

Hrozvita.

Ach, deti! Vy siroty nevinné!

Milic.

Sober všetky smysly svoje, kňažno,
Inakší ťa ešte zápas čaká.
Prihotuj sa k výjavu hroznému.
Ide Suk.

Hrozvita (vstane).

Suk povedáš? To bodlo.
To by mohlo vskriesiť i mrtvého.

Eufrosína (vstane).

Nech prijde ten zradca. Ja mu obe
Nestydaté tu vykolem oči.

Dömöš.

Vy ku pomste pri slabé ste, panie.
Ponechajte ju mne. Preto som tu.
Zostaňte s ním trochu o samote,
Chcem videť, jako si preca bude
Oproti vám počínať ten podliak.
(Odíde s Javorom a Milicom.)

Výstup 9.

Suk. Dömöš, Javor, Milic, Hrozvita, Eufrosína.

Dömöš.

Ha podliaku! Ja tvoju špinavú,
Vodou krstu zle umytú dušu!
(Keď Suk siahne k meču, Dömöš vyženie sa budzogáňom.)
Nehni rukou! Bo v tom okamžení
Bude srebať zem podlú krv tvoju.

Suk.

S tebou čo mám?

Dömöš.

Účty, pse, krvavé.
Takých vecí vy kresťania schopní?
Odpášte mu meč! (Učinia Javor a Milic.)

*

Suk.

Čo ty chceš so mnou?

Dömöš.

Zradils' kňaza, spolutovaryšov,
Národ, Boha, prísahal si krivo,
A teraz chceš ešte trýzniť kňažnu,
Ktorej štena lízaval si ruky?
To všetko ja pomstím hrozne teraz.

Suk.

Slyš, Dömöšu! Vymôžem ti milosť
A hrad tento u veľkého kňaza.

Dömöš.

Nie, choť bys' mi vymôhol pol krajny.
Pes takýto nesmie ďalej dýchať.
Budeš na kôl naďatý na dvore.
Stúpaj!

(Keď ho stŕka v úzadie, opona spadne.)

Vojan Josifovič.

---

b. Činohra (Schauspiel).

c. Veselohra (comoedia).

d. Spevohra (opera).

Časť druhá.

Články prostomluvné.

A. Články vedecké.

I. Dejepis (historia).

106. Užitok z učenia sa dejepisu.

Zkúsenosť je matka múdrosti; preto ju hľadať a si nadobývať nelen voľno, ale i osožno a nádobno. Že však vlastná zkúsenosť býva chudobná a drahá, káže nám opatrnosť použiť cudzej t. j. pozorovať všetky udalosti, ktoré pôsobia na blaženosť ľuďskú a zreteľ mať na jestvujúce následky slobodnej činnosti ľuďskej. Čím bedlivejšej pozorujeme, čo sa deje a dialo s nami a vôkol nás, tým viacej známok nachádzame na ceste života, dľa ktorých spravovať sa máme, abysme došli cieľa žiadaného, tým viacej výstražných tabúl hlásajúcich nám, čeho varovať sa máme, abysme pokute neprepadli. Lákajú-li nás z jednej strany príklady zvodné: hrozia nám naproti z druhej záhubné následky jejich a odstrašujú nás tým istejšej, čím svetlejšej ich nelen rozumom poznávame, ale jakoby očite pred sebou spatrujeme — v dejepise. Presvedčíme sa z neho ľahšej, než všetkými dôvody mudrckými (filosofickými) o mravnej sprave sveta, keď v patrných príkladoch vidíme, jako čnosť dlho utlačovaná konečne slávne víťazí, nešľachetnosť ale, čoby i dlho panovala, preca len biedne končí; naučíme sa z neho prezreteľnosti, keď sami spatríme, jako z malej iskry pochádza často veliký plameň a z malej chyby veliká záhuba; povzbudíme sa k mravnosti, keď sa presvedčíme, že z horčičného zrnka čnosti vyrastá strom blaženosti.

Keď bedlivé považovanie udalostí okolních už tak užitočné býva človeku, keď už v prvých školách názornou zkúsenosťou toľkému dobrému naučiť sa môže: tým mocnejšej pokročí

mravná vzdelanosť jeho, keď do škôl vyšších postúpac príležitosť dostáva naukou dejepisu obracať pozorné oko poznenáhla na celé národy a državy; najviacej však, keď osudy veškerého človečenstva pozoruje, rozvažuje a poznáva. Tu teprv ukáže sa mu čo najjasnejšej ruka vládnucej svätej prezreteľnosti, ked nahliada, jako z malých príčin pochádzajú veliké účinky k šťastiu lebo nešťastiu celých národov, jako záhuba národov zkazených prepychom alebo inými vášňami býva lepším ku prospechu, jako buď z výkvetu alebo naopak z hrobu národa jednoho pučí blaženosť veškerému človečenstvu: tu presvedčí sa čo najpevnejšej o svätosti zákonu mravného, keď uzre, že prestúpenie jeho neomyľne sa tresce jak na jednotlivej osobe, tak i na celých národoch a državách; že žiadna mocnosť zemská proti trestu tomu sa neubráni; že i veľké národy, čoby i veškerým svetom vládli, nemravnosťou padajú v záhubu.

Niet tedy užitočnejšej vedy nad onu, ktorá nám v najznamenitejších udalosťach, sbehlých v spoločnosti ľuďskej od prvého známeho počiatku až na časy prítomné, dáva poriadnu a dôkladnú zprávu: veda tato je *všeobecný politický dejepis (historia).*

Politickým sa menuje, pretože sa zaoberá so slobodnou činnosťou spolkov ľuďských, nutnej a osobnej len natoľko sa dotýkajúc, nakoľko mocne vplýva na onu dobu; *všeobecným* ale nazýva sa preto, že obsahuje všetky hlavné a dôležité spolky ľuďské.

Vypravuje tedy všeobecný politický dejepis počiatok, vznik a povahu všetkých význačných spoločností ľuďských, t. j. státov alebo držáv, založených od prvej známej doby až na časy terajšie, jejich rozličné zmeny, šťastné i nešťastné udalosti, pospolité lebo sčriedajúce sa jejich vykvetanie, jako i príčiny vädnutia a pádu, a tak nás vedie nepretrženou reťazou dejín z temného labyrintu osudu na svetlo vševládnucej prezreteľnosti, na ktorom spatrujeme všetky domnelé smateniny čo najkrásnejší poriadok, sriadený najvyššou múdrosťou. Dejepis je veliké zrkadlo, v ktorom národy shliadávajú svôj pravý obraz; on je stĺpom diamantovým, na ktorom vyryté mená čnosti a zásluhy večnej sláve zachované sú: ale i metlou oceľovou, ktorou večne bijú sa ohavy a trýzniteľovia i utlačovatelia človečenstva.

On je neporušiteľným súdcom medzi panovníky a národy oslavujúcim tých, ktorí hájac sväté práva človečenstva a

národa svôjho snažili sa pokročiť a vyvýšiť svojich k vyššiemu cieľu; naproti odsudzujúcim k večnej haňbe tých, ktorí práva tyto buď obetovali podlej sebeckosti, alebo prznili mrzkou smyselnosťou; slovom, dejepis je svätou záštitou ľuďského dôstojenstva.

Nemá nám však dejepis všeobecný poukázať len na udalosti zovnútorné každého významného státu; lež i na vnútorné složenie jeho, na ktorom záleží účinnosť celého stroja státneho, abysme soznajúc čiastky stroja, najsť mohli príčiny výtečnosti alebo slabosti a zkazy jeho.

A tak je dejepis zvestovateľom minulosti, svetlom pravdy, učiteľom života. Lebo jako v každodennom živote zkúsenosť učiteľkou je skoro všetkých vecí: tak z dejepisu najlepšej soznávame, jako každá vec započať sa má a jaký bude konec každého podujat'a. Lebo jakkoľvek veľká je premenlivosť a nestálosť ľuďských vecí, preca povstáva vždy podobné z podobného. Kto tedy dlho a bedlive učil sa dejepisu, nashromaždil si bohatý poklad prezreteľnosti, riaditeľkyne to ľuďských záležitostí, a žil tak rečeno vo všetkých stoletiach, precestoval všetky zeme, videl vlastnýma očima všetko, čo sa kedysi udalo.

Má-li ale dejepis spôsobom týmto vysvetlovať temnosť minulosti, musí byť svetlo jeho čisté a jasné, nesmie zaslepovať leskom vymyšlienok a bájek, lež z nezkaleného zdroja črpať nelíčenú pravdu. Zprávy svoje nádobno mu brať z pamiatok a spisov hodnoverných, lučbou kritickou vyčistených, a vypravovať bez všetkého predsudku alebo strannosti, uprimne udávajúc čo je isté alebo neisté.

Okrem *dejepisu politického*, a síce buďto *všeobecného* alebo len *jednotlivého státu*, máme ešte *dejepis písomníctva* čili *literatúry* t. j. písomných pamiatok duševného života istého národa, dejepis *vzdelanosti luďskej* vôbec a *dejepis* jednotlivých jej častí, *vied* a *umení*, o ktorých znamenitom užitku pre človeka vzdelaným menovať sa chcejúceho to samé platí.

Dľa J. F. Smetany.

---

a. Dejepis politický.

107. Obraz Slovenska v IX-tom storočí.

Kedykoľvek chcem premyšľovať o tom našom národe, vždy mä dáky neobyčajný, nevýslovný cit nadíde, a takto nacítený,

vidiac pamiatky dávnej minulosti a srovnávajúc ju s nepodobnou prítomnosťou, ledva zdoleť môžem, abych v týchto citoch zahrúžený sám medzi tými starovekými pomníky bývalého života sa neztratil. Tu na hroboch otcov našich by som chcel žalostiť a vyvolať tých duchov zvečnelých, aby sa zjavili oku nášmu, aby sme sa učili od nich, jako treba žiť za vlasť a národ. Somrite na tento žalostivý zápal koľko chcete, ktorí necítite stav toho, kto otca i mater utratil, — ale to je len jedon človek, tuto celý národ; my len čo hlas svedomia káže robíme, a keď plníme povinnosť vďaky naproti predkom, staváme si a poisťujeme požehnanú budúcnosť. Od tých, čo žili, učme sa žiť. Každá horúca slza nad minulosťou zrodí pevnú vôľu na prítomnosť a radostný cit pre budúcnosť. Jak nemáme úctivosti k predkom, nebudeme jej mať ani u potomkov.

Keď sa chceme poznať jakí sme, musíme sa poznať jakí sme boli v každom ohľade, alebo druhými slovmi: prítomný život z predošlého, a predošlý z prítomného vysvetlovať musíme. A to je istá nevyvratná pravda. Bedlivé a pilné považovanie prítomného života, ktorý jednak len jako potok z ďalekej studnice tečie, nám ukáže i temnej minulosti podobu. Lebo duch národa a človečenstva ostáva vždy len ten istý sebärodný.

Že duch národa nášho je mäkký a prenikavý, jako najriedši parej (aether), že tento duch je pohýbavý a prudký, jako najtuhší orkán, — že je hlhoký a neobsiahly, jako bezkonečné je priestranstvo, a nadovšetko že je horúci a jasný, jako žiar a blesk slnca: to dokazuje zjavenie-sa jeho na tejto zemi, na ktorej on všetky naň doliehajúce ťarchy od tisíc vekov na krídlach ducha svôjho uniesť môhol, k tomu ešte jako škovránok v povetrí trepotajúc krídelkami i veselú pieseň si zaspieval.

Prítomného obrazu cieľ je dať také svedoctvo národu nášmu zo života slovenského v deviatom storočí.

Jako naše XIX-te storočie náramne je dôležité a najvätšej pozornosti a účasti našej hodné: tak podobne pamätné je pre národ náš IX-te storočie, tak že ono, najmä keby sme ho mohli videť vo veľkom obraze predstavené — je opravdový obraz a potisk (typus) terajšieho veku. Divotvorný a hrozný ukazuje sa mi obraz Slovenska v IX-tom storočí! — Tu vidíme Slovákov v ich svetskej moci a sláve veľkej, keď hľadíme na svetochýrne kráľovstvo Veľko-Moravské, Rastislava a Svätopluka, a na druhom konci vidíme zas

tej istej slávy a velikosti smutný pád a koniec; tuto sa budeme čudovať: v jakých priateľských sväzkoch žili Slováci s Nemci a inými národy, a hneď zase zbadáme medzi tými istými najvätšie nepriateľstvá, úklady, vraždy; tuto sa nám ukáže ešte slovenské pohanstvo, jako sa jeho modly rúcaly do Váhu a Hrona pred stúpajúcimi blahorodnými mužmi Cyrillom a Methodom, nesúcimi Slovanom nebeský dar Evanjeliuma večného, a zase, koľké protivenstvá oni preto snášať museli. Hneď nám zmizne jeden národ jako oblak z pred očí, a zas iný vidíme sa valiť, jako kobylky do širokej vlasti Slovenskej, a mnohé iné úkazy.

To je veľmi pamätné, že pamiatka tých obrazov medzi nami Slovákmi docela nevyhynula, čo priam od toho veku časy náramne sa premenily, a medzi nami obsedlačil sa národ, ktorého predtým nebolo, ale že sa ona ešte v mysli národa od pokolenia do pokolenia prechováva. Obraz veku tohoto, len síce v krátkosti, ale najživejšej maluje nám roztomilá pieseň národná „Nitra, milá Nitra atď.“, v ktorej je myšlienka ducha slovenského dobre vyslovená. — Hrozné premeny sa staly v časoch s národom naším; svet bežal a beží, všeličo sa pominulo; ale my sme sa ešte nepominuli. My sme ešte vždy ti istí Slováci, ktorí i za onoho času, v tej istej vlasti praslovanskej; lebo že Slovania od najdávnejších časov v celej terajšej krajine uhorskej bývali, to je nado všetku pochybnosť povýšená pravda. Miešali sa síce medzi náš pokojný rod vždycky i inšie divoké, výbojné národy, ktoré ale pri svojom surovom remesle i sami na zkazu vyšli a daktorých meno ledva po dnes pamätáme. Tak bývali za dlhý čas v Pannonii a v terajšom Rakúsku *Avari*, týchto ale r. 796-8 po Kr. P. císar nemecký, Karol veľký, celkom skrotil a vykorenil, tak že tu pustú krajinu zadunajskú Slováci z horních strán zaľudnili, a potom i tato čiastka dostala meno Veľkej Moravy, súc k nej kroz Svätopluka pripojená, majúc ale svoje osobitné kniežatá.

„No ale, kdeže bolo, jaké že bolo to slovenské kráľovstvo? radi by sme už vedeť“ — povie netrpezlive čitateľ. Musím teda hranice jeho vyznačiť a povedať: že k nemu náležali Moravania v terajšej Morave bývajúci, potom Slováci terajší od rieky Torisy v Šárišskej stolici až po Prešporok (Požoň) a Vacov, a i Slováci za Dunajom (ktorých ale teraz je tam len málo), od Vyšehradu až za jazero Blatoňské; volalo sa to priestranstvo *Velkou* alebo *Vyššou Moravou*, ktorého hlavné mesto bolo *Velehrad*, jako sa zdá, neďaleko terajšieho Hra-

dišťa v Morave ležiace, lebo z toho starého mesta ani znaku neostalo, tak bolo so zemou srovnané. Hrad znamená u Slovanov toľko, jako ohradené mesto. Hranice tohoto kráľovstva siahaly od rieky Opavy (v Morave) až do stoku Drávy s Dunajom a od Viedne až k Torise. Toto sa ale nezdá byť tak veľké, jako ho opisujú; musíme teda doložiť, že s kráľovstvom V. Moravským boly spojené i druhé krajiny, jako Čechy, Lužice, Sliezsko, Malopoľsko a t. ď., že Pannonia t. j. okolie zadunajské tiež Slovákami obydlené bolo, a k V. Morave náležalo, súc kroz Svätopluka r. 884—94 s preddunajskou Moravou sjednotené: to svedčia mená tu panujúcich v tomto století kniežat slovenských, jako Stojmír, Pribina a jeho syn Kocel a Svätopluk, ktorých sídlo bola veliká pevnosť Mosburg (Salavár v stolici Zalánskej) jako i Vesprím; potom, že okolo r. 850, keď arcibiskup solnohradský (Salzburgský), Luitprand posviacal kostol pri Veľkej-Kaniži (Kňaža, i v Orave nachodí sa dedina, ktorá podnes toto meno nosí) medzi prítomnými hosťmi sa pripomínajú mená slovenské jako: Silic, Trebic, Češka, Brisnic, na zámku Pribinovom; a i podnes mnohé mestá, rieky, jazerá nosia v tomto kraji slovenské mená, jako: Rába, Zála, rieky; Blatoň, Mútno, jazerá (Balaton a Fertő); Dolňanská alebo Tolňanská stolica, (srovnaj: Dolenci, Dolniaci), Zalanská alebo Zaladská od rieky Zály; mestá: Ostrihom, Vesprím, Vyšehrad, Šomlov, (vo Vesprímskej stolici); Legrad, t. j. Levový hrad, Lvov, a i. V preddunajskej Morave najslávnejšie mestá v tomto storočí boly: *Nitra* (okolo r. 826. sa pripomína), Trnava, Bretislava (Preslava alebo Preslavhrad = Prešporok), Trenčín, Devín a inšie. Okrem toho v samej terajšej Morave: Velehrad, Holomúc, Brno a t. ď.

Krajina celá bola podelená na menšie okolia, ktoré podľa obyčaja iných národov slovanských menovaly sa *župami*. Toto meno až podnes zachovalo sa v hodnosti predstaveného takýchto žúp (okolí), ktorí sa županmi (išpani) menujú. Zaujimali teda Slováci ty isté zeme, ktoré i teraz majú; len že bez primiešania Maďarov a Nemcov.

Keď si už vieme predstaviť priestranstvo zeme tohoto kráľovstva, viďmeže teraz ty príbehy a deje, ktoré sa na ňom v behu tohoto storočia staly. Okolo r. 810. vidíme vystupovať na svetlo panovníka slovenského *Mojmíra*, stojacieho pod vrchňou vládou franskských (nemeckých) císarov. Tento už kresťanský knieža usiloval sa krajine svojej opravdivého

mieru, to je pokoja vydobyť, preto sa nerád do kadejakých roztržitostí, z ktorých vojny vznikajú, plietol, ale radšej múdrymi zákonmi a poriadky chcel kráľovstvo svoje upevniť. On založil vo svojej krajine dve biskupstvá: v Holomúci a v Nitre okolo r. 826., on položil základ k tej budúcej sláve mohutného mocnárstva Veľko-Moravského. V Nitre sídlil pod jeho mocou postavený knieža *Pribina*, ktorý ale preto, že v pohanstve tvrdošíjne ostával, od Mojmíra bol z vladárstva shodený a z krajiny vyhnaný. On sa ale za to svôjmu pánovi zle poďakoval, a chcúc sa vypomstiť nad ním, poddal sa Nemcom za nástroj. Císar Ludvik ho veľmi láskave prijal i pokrstiť dal; ale o nedlho i s týmto sa rozkmotril, jako viac dvorov pes, zase inde hľadajúc prítulku. Na ostatok preca len prišiel ku vláde, kroz Nemcov obdržiac pánstvo v Zadunají, potom sa ešte i s Mojmírom pomeril a zase kniežatstvo Nitranské obdržal okolo roku 836. — Medzitym ale on len vždy držal s Nemcami, ktorí ho veľmi ochraňovali, a všemožné služby im preukazovať hľadel, za čo potom krajinu svoju s úplným a večitým právom dostal od Nemcov. Mojmír ale upadol u císara Ludvika do podozrenia, jako by sa mu neverným stať chcel; preto vytiahnuc s vojskom proti nemu, roku 846. premoženého odstrčil od vlády a sveril ju jeho synovcovi Rastislavovi. Neprajný Mojmírovi a zradný Pribina ešte si dosť dlho podvoril v pánstve svojom; ale neminula ho pokuta, a to hroznejšia nežli sa nazdal, lebo vo vojne r. 861. ho Moravania jako hada zahlušili. Rastislav ale zaujmúc Nitranské kniežatstvo dal ho do moci synovcovi svôjmu Svätoplukovi.

Rastislav nebol menší od Mojmíra, keď nie väčší; lebo on svoju krajinu všemožne upevniť sa usiloval a stal sa Nemcom nebezpečným. Preto kráľ nemecký Ludvik, bojac sa jeho moci, vystrojil sa naň s vojskom, ale nič nevykonajúc bol od Slovákov s nemalou ztratou preč zahnaný. Tak kráľovstvo Veľko-Moravské prišlo k úplnej neodvislosti od Nemcov, ačkoľvek ho tito nikdy uznať nechceli. V jakej moci a sláve bol vtedy Rastislav, vidno z toho, že okrem mnohých kniežat i dvaja kráľovi synovia, Karolman a Ludvik, s ním do smlúvy a svázku vstúpili. V tom čase Rastislav kráľovstvo svoje zveleboval, upevňoval. On vyžiadal od císara gréckeho Michala dvoch mužov, nám večne pamätných, ktorí by národ slovanský v kresťanstve osvecovali: *Cyrilla* a *Methoda*, o ktorých ale pozdejšej hovoriť budeme. Rastislav bol múdry, o

svôj národ srdečne pečujúci panovník, a nemal sebe rovného v IX-tom storočí. Ludvik, kráľ Nemecký, nemal pokoja, mrzelo ho to, že sa Rastislav tak šíri a zmáha; preto roku 864. s velikým vojskom sa naňho vypravil, ale nemôhol sile Rastislavovej odolať. O dva roky na to strhla sa hroznejšia vojna medzi oboma, do ktorej kráľ Ludvik vystrojil troch svojich synov: Karolmana, Ludvika a Karola, z ktorých každý osobitne veľké vojsko viedol a zo troch strán na krajinu Rastislavovu sa oboriac, a až ku samému sídelnému mestu Velehradu sa približujúc, plenil a hubil všetko. Ale Rastislava preca nedočiahol ani nepokoril; lebo keď všetko vypálil, nemajúc potrebnej potravy, domov sa vrátiť musel, urobiac s Rastislavom pokoj, jeho stránke neveľmi prajný.

Teraz okolo r. 870. stál Rastislav na vrchovci svojej slávy a moci, a mal už požívať pokoja, ktorý tak draho si bol vykúpil. Ale ináč mu bolo súdené! Vládobažný synovec jeho *Svätopluk*, ktorý prísnemu stríkovi nechcel byť poslušným a len svoju vôľu hľadal, s krajinou svojou dal sa nemeckému císarovičovi Karolmanovi pod ochranu, a ponúkol sa za nástroj svôjho stríka, ktorého, keď ho tento za takú nevernosť a odpadlectvo potrestať chcel, úkladne zajal, a najvätšiemu jeho nepriateľovi Karolmanovi do moci vydal. Tento dal nešťastného Rastislava do pút okovať a do Rezna (Regensburg) do žalára odvliecť; potom miesto trestu mu dal oči vylúpiť a do kláštora ho zavreť, kde, nevedeť jakým spôsobom, zišiel zo sveta. Takýmto spôsobom dokonal jeden z najpožehnanejších panovníkov Slovenských v IX-tom storočí! Karolman naberúc v krajine hlavy pozbavenej množstvo pokladov, nastaval všade nemeckých úradníkov.

Svätopluk vidiac teraz následky svôjho zradného skutku, začal si srdce hrýzť, lebo dosť skoro od tých samých, ktorým slúžil, horkú odplatu zakúsil. Ustanovení úradníci nemeckí obávajúc sa zrady jeho, zajali ho a v putách Karolmanovi vydali. Tu vo väzení mal času premýšľať o svojom stave i o svojom skutku; tu mal kedy pokanie robiť zo svôjho zlopovestného činu, ktoré on i urobil, sľubujúc Bohu všetko napraviť a nepriateľov za ich úklady potrestať. Medzitým Moravania nemohúc také jarmo sniesť, pozdvihli sa proti tomu celou mocou, vyvolili si za vodcu Slavimíra a šťastne bojovali. Svätopluk ale pred súdom nemeckým súc za nevinného vyhlásený, s vojskom nemeckým od Karolmana bol s

mnohými darmi vypravený, aby Moravanov pokoril. On ale so svojimi len na oko bojujúc, obrátil zbroj proti lstivým nepriateľom, a neslýchané víťazstvo nad nimi obdržal. Svätopluk vidiac, že mu budú nastávať časy nebezpečné a búrlivé, hľadel sa ubezpečiť sväzkami priateľskými, najmä s českým kniežaťom Bořivojom, ktorý sa dal pod ochranu jeho. Kráľ Ludvik viac ráz dorážal s vojskom na Svätopluka, ale nemohúc ho prevládať, urobil s ním pokoj, ktorý za dakoľko rokov trval.

V týchto pokojnejších časoch pečoval Svätopluk o zvelebenie svôjho kráľovstva prisluhovaním prísnej spravedlivosti a poriadku. Roku 876. vstúpil do sväzku manželského s Adelhajdou, dcérou Karolmana, bavorského kráľa a sestrou vlastnou císara Arnulfa. Ačpráve týmto krokom i do rodiny s nemeckými panovníkami prišiel, preca priateľstva uprimného tu nebolo. Nad terajším Rakúskom svojili si pánstvo grófi Engelschalk a Vilhelm, ktorých císar Arnulf zastával; Svätopluk ale podporoval grófa Ariba, ktorý pozdejšej najvätšie úklady, najmä medzi synmi Svätoplukovymi robil, a sťa zlý duch ku zkaze kráľovstva Veľko-Moravského mnoho dopomáhal. Z tohoto znikla medzi Svätoplukom a Arnulfom vojna, ktorá sa s veľkým tamtoho osohom skončila.

Ale neostalo to dlho pri pokoji. Roku 890. strhla sa medzi Svätoplukom a Arnulfom ešte hroznejšia nad všetky iné vojna, ktorá kráľovstvo Slovenské do hrobu pochovala. Leho Arnulf nemohúc odolať toľkej sile Svätoplukovej, vyvolal si na pomoc *Maďarov*, ktorí už vtedy po terajšom Sedmohradsku sa boli rozložili prihrnúc sa ta z východných krajín Uralských. Koľkákoľvek ale bola nepriateľov sila, Svätopluk preca vo všetkých bojoch víťazom ostal a slávu svoju až do r. 894., ktorý ale bol posledný jeho rok, zmužile obraňoval. Po jeho smrti nastúpili rozdelenú vládu dvaja ľahkomyseľní a nesvorní synovia jeho: *Mojmír* a *Svätopluk*. Nektorí spomínajú i tretieho *Svätoboja*. Biskup Nitranský, zlomyseľný Nemec Viching a gróf Aribo medzi bratmi rozduchovali jako zlí duchovia oheň všetkých náruživostí, a císar Arnulf len to chcel, aby medzi nimi domáca vojna povstala, žeby sa hrýzli a prali sami medzi sebou. Mojmír zvíťazil nad Svätoplukom, ktorého stranu Arnulf držal, a vyhnal ho do Nemecka. Medzitým ale Maďari, ktorí sa už okolo Tisy boli rozložili, spolu s Nemcami vždy vätšmi a vätšmi na Veľkú Moravu doliehali, až konečne ostatnia

hrozná bitka pri Prešporku roku 907. v mesiaci srpni, v ktorej bezpochyby i sám Mojmír bol zabitý, urobila smrteľný koniec kráľovstvu slovenskému, ktoré Maďari, Nemci, Poliaci a Česi medzi sebou roztrhali.

Toto hľa! je pravdivý obraz svetskej moci a vlády národa slovenského v IX-tom storočí, ktorý ale až potom sa nám celkom ukáže, keď si predstavíme i duchovný život jeho v tomže storočí. Že slovanský národ je ducha samorastlého, z ktorého ten hlboký nábožný cit, ta vrúcnosť, čo za božskými vecmi jako rastlina za slncom pachtí, dá sa vysvetliť: to svedčia najstarší a najnovší svedkovia, to svedčí sám život národa. A to je vlastnosť, pre ktorú národ náš je ku veľkým cieľom určený. Preto i s radosťou prijali Slováci nebeské dary kresťanstva, kde sa im ony len kresťanským spôsobom, a nie násilím a podmaňovaním predkladaly. Ale jako to i za našich čias bohuzial! mnohé tak rečené civilizované národy kresťanské robia (na pr. Angličania s pohanskými Indiany, ktorých do otroctva uvaľujú, keď im kresťanstvo prinášajú), tak robil i za starších časov súsedný nám vždy nemecký národ, ktorý sa usiloval národ náš na kresťanstvo obrátiť; ale v úmysle mal najviac, aby ho tým môhol pod svoje svetské pánstvo uviesť. V takom smysle arcibiskupi nemeckí v liste k pápežovi Jánovi IX-mu o Slovákoch nadute písali: „Či chcú, či nechcú, musia Slováci svoje šije pod nemecké pánstvo sohnúť.“ Tu teda neišlo o kresťanstvo, ale iba o pánstvo a vládu.

V tomto storočí už vidíme kresťanstvo medzi Slovákami dosť dobre rozšírené; pravda že to Slovákom nechutilo, keď sa im služby božie v reči cudzej, latinskej konaly. Múdry panovník *Rastislav* poznajúc toho velikú potrebu, a vidiac, že Bulgari (národ slovanský, s ktorými vo svázku žil) a iné národy v gréckom císarstve svojím prirodzeným jazykom služby božie konajú, umienil si i svôj národ toho dobrodenia urobiť účastným. Preto požiadal císara gréckeho, Michala, aby mu poslal učiteľov kresťanstva súcich a sbehlých v slovenskej reči. Na žiadosť Rastislavovu prišli tedy do týchto našich krajov okolo r. 863. dva požehnaní, blahorekční mužovia a vlastní bratia: *Konštantin*, alebo inač *Cyrill*, a *Metud (Method)*, ktorí jako jasné hviezdy pokoja sa zjavili nad búrlivým kráľovstvom zemským, jako keby po predku Slovákom boli priniesli nebeskú náhradu za skoro utratené byť majúce kráľovstvo zemské. Bolo to božské vnuknutie, že tito slávni

mužovia v ty najbúrlivejšie časy k nám s evanjeliom pokoja nebeského zavítali. Tak sa i tu naplnili slová Spasiteľa: „Keď bude súženie národov, vtedy bude blízko kráľovstvo nebeské.“ Pamiatka týchto mužov má byť u nás nesmrteľná; preto ju treba čím najčastejšej obživovať.

Narodili sa tito dvaja bratia v Solúne čili Thessalonike (kam sv. Pavel apoštol dva listy písal), meste odpoly gréckom, odpoly slovanskom, z rodičov vznešených. Oba pre neobyčajné dary ducha daní boli na učenie, a vyučili sa jednak doma, jednak v Carihrade (Konštantinopoli) mnohej múdrosti a známosti jak inších jazykov, tak menovite i slovanského, ktorý bol v gréckom císarstve zároveň s gréckym panujúci. Preto boli obadva na úrad kňazský posvätení. Tu začali premýšľať: jakoby národ Bulgarský (slovanský) mohli v kresťanstve náležite vyučiť? K tomu cieľu Konštantín, mudrcom nazvaný, sporiadal okolo r. 855. písmo slovanské, od neho cyrillským nazvané, ktoré až po dnes všetci Slovania gréckej církve, jako: Rusi, Srbi, Bulgari užívajú, a v tejto staroslovanskej reči, do ktorej Method a Cyrill písmo sväté a inšie nábožné knihy preložili, služby božie vykonávajú. Mali síce už predtým Slovania svoje písmo glagolským nazvané, ale to nebolo tak dokonalé, ani sa nikdy tak nerozšírilo jako cyrillské. S týmito tedy už do staroslovanskej reči preloženými knihami písma svätého prišli k nám tito slovanskí Apoštoli do Velehradu, sídla Rastislavovho. S velikou radosťou a vďakou prijatí boli od Slovákov, ktorí vysoko plesali, keď tak počuli veliké veci božie v svojom prirodzenom jazyku: lebo tomu staroslovanskému (vlastne staro-bulharskému) jazyku oni mohli tak rozumeť, alebo i lepšej, jako my teraz český alebo ruský rozumieme. S preniknutým srdcom a s vrúcnou nábožnosťou brali oni podiel na službách božích, keď počuli z velebných úst týchto mužov božích svätý spev sa ozývať: „Gospodine, pomiluj ny“ (t. j. Hospodine, smiluj sa nad nami), keď sväté Evanjelia v ich vlastnej reči v chráme sa im čítavali. Bola to svätá radosť pre našich predkov, keď im tito boží mužovia chrámy posviacali, ktorých najmä Method, výše 22 rokov medzi Slovákami strávivší, mnoho posvätil; keď žiakov a učenníkov svojich na úrad kňazský pripravali a vo slovanskej službe božej cvičili, súcich na kňazstvo posviacali, a slovom živým, príkladom vznešeným národ náš zo tmy a nevedomostí ku kresťanskej pobožnosti a múdrosti privádzali.

Tyto veliké skutky neboly známe len doma, ale sa dostaly i do uší samého pápeža Mikuláša; on apoštolov našich dal r. 867. do Ríma zavolať. Vybrali sa teda na cestu i s daktorými učenníkmi svojimi a boli od nástupného papeža Hadriána s veľkou slávou a úctou prijatí, a nad to oba bratia za biskupov, ostatní ale učenníci za kňazov posvätení. Konštantin ale viacej do Moravy sa nevrátil, ani skutočnú hodnosť biskupa neprijal, ale vstúpäc v Ríme do kláštora pod menom Cyrilla tam už r. 868. svôj blahodajný život dokonal, a v kláštore sv. Klimenta (Clemensa) bol slávne pochovaný.

Po smrti Cyrilla brata svôjho Method za arcibiskupa Veľko-Moravského ustanovený, do Moravy sa navrátil. Tu ale zúrily vtedy veľké vojny medzi Svätoplukom a Ludvikom kráľom nemeckým; preto sa Method v tyto búrlivé časy sdržoval za Dunajom v pánstve kniežaťa Kocela, kde tiež slovanské služby božie uviedol a latinské i s kňazmi vytisol. Týmto spôsobom ale, jako i za to, že si nad Pannoniou Nemci duchovné právo osobovali, duchovenstvo nemecké, ktoré latinské služby božie bránilo, proti sebe rozdráždil tak, že naň mnoho nepravého pred pápežom nažalovali, a že podľa církevnej viery neučí, ho obviňovali. Pápež Ján VIII. r. 878. zakázal Methodovi služby božie v slovanskej reči konať a nasledujúceho roku pred sebä ho dal zavolať. On ale složiac pravoslávne vyznanie viery, bol za nevinného vyhlásený, a obdržal spolu dovolenie pri latinskej reči i slovanské služby božie odbavovať. Ale na jeho velikú prekážku za biskupa Nitranského Nemec Viching, človek prevrhlý a nepokojný, bol vyvolený, ktorý Methodovi až do samej smrti najvätšie omrzlosti, jako i národu slovenskému zlobivé úklady robil. Method vráťac sa z Ríma ku Slovákom r. 871. české knieža Bořivoja krstil, kresťanstvo a slovanské služby božie i v Čechách rozširoval, mnohé kostoly posviacal, a t. ď. Keď ale pripomänutý Viching Methodovi ustavične kúkol rozsieval do pšenice, kňazov slovenských a slovenské služby božie utlačoval a Svätopluk ho pred ním nezastával: obrátil sa so sťažnosťou k samému pápežovi, na čo od neho obdržal list, v ktorom výstupných potrestať sľubuje, jeho ale do Ríma volá na pokoj. Potešil sa týmto Method, ale stav jeho sa jednak nenapravil; lebo dokiaľ žil, zmužilo proti všetkým odporom bojoval.

Roku 884. d. 29. lipňa Method ešte nový kostol v Brne

posviacal; ale po smrti jeho okolo r. 885. nastúpilo hrozné prenasledovanie slovenských kňazov, ktorých Nemci všakovak trápili, z krajny vyhnali a slovenské služby božie potlačili. Svätopluk, či za to, že sa v ten čas bol s Nemci spriatelil a cís. Arnulfovmu synovi stal za krstného otca, či že o kresťanstvo tak málo dbal, ich v tomto protivenstve nezastával. Dosť dlho síce slovenské služby božie i potom sa medzi Slovákmi udržovaly, ačpráve s príchodom pohanských Maďarov tato horkým potom a mnohoročnou prácou vydobytá vzdelanosť kresťanská barbarskou surovosťou náramne bola spustošená. Ale jakúkoľvek tato výbojnosť divoká, v hubení a pustošení svoje víťazstvo nachádzajúca, velikú ranu národu nášmu zadala: preca len to zhubila, čo je zemské a zkaze poddané; nepodarilo sa jej zničiť pamiatku nesmrteľných mužov, ktorí Slovanstvo duchom Kristovym, svet premáhajúcim, naplnili; nepodarilo sa surovej sile telesnej zničiť ducha, v ktorom sa národ náš pri svojej smrti telesnej pre inakší život znovu zrodil. Nežiaľ bolo opustiť národu za kresťanstvo zapálenému (ktoré káže povinnosť plniť a nie sbíjať a pustosiť) kráľovstvo zemské pre kráľovstvo nebeské, tak jako to pozdejšej i srbský kmen v tom istom duchu slovanskom urobil; blahoslavenejšej sa mu videlo dúfať v kráľa toho Nazaretského, lebo jeho kráľovstvo nemá konca, nežli v slabých, zradlivých panovníkov zemských. Nechže sa tam pýši a chvastá surová sila svojím víťazstvom, ktoré vo sbíjaní a zabíjaní zakladá; náš národ takého víťazstva nikdy nehľadal, ani nechce mať; jak mu išlo za vec spravedlivú, tu len spravedlivým spôsobom, bárs i s obetovaním sebä, vždy vedel zastávať, on sebä obetoval a nie druhých. Náš národ zná inakšie víťazstvo, a to je víťazstvo *kríža!* Krížom on chce povýšiť všetko, cesta utrpenia je cesta ku sláve pre národ náš; každá druhá je preň cesta k zahynutiu; to z najhlbšieho presvedčenia národného pochádza. Na vytrpení všetko záleží, je pravidlo nášho kresťansko-mudrckého ľudu. Dokým svet svetom bude, Kain bude vždy prenasledovať Abela; tento nemôže byť Kainom. Inšia sláva je tamtoho, inšia tohoto. —

Pri považovaní prítomného obrazu, i ktorýchkoľvek iných zo slovanskej historie, nebudeme celú vinu uvalovať len na nepriateľov národa nášho, jakoby ti boli jediná príčina pádu jeho; lebo jak sú príčinou pádu, musia byť i príčinou povstania; ani všetku vinu nebudeme skladať na pokojných predkov našich, jakoby ozaj boli sami sebe i nám

zkazu pripravili; ale na ostatok najmenej budeme obvinovať Boha, jakoby národu nášmu zle bol nasúdil. Istá vec je, že nám nepriatelia mnoho škodili; učme sa tedy jako s nimi obcovať, a ich, a síce bez surového násilia, dobrou známosťou, pracovitosťou, miernosťou a statočnosťou života premáhať; tejto moci našej preca i ten najzlobivejší protivník časom ustúpi; — to drahí rodáci! nech bude víťazná zbroj naša! — Istá vec je, že vlastnými chybami sme v mnohom upadli; — poznajme tedy chyby svoje, a napravme to, čo nám škodilo: nesvornosť a driapanie samých sebä; istá vec je, že i národu nášmu je čosi od Boha usúdené, ale my sme to dosiaľ ešte neboli pochopili; — poznajme i v tom božie súdy, k čemu sme jako národ povolaní, a nedržme sa za vyvolených božích (jakoby — čo daktorí ľudia na svete myslia — Boh ten nebeský všetkých ľudí Bohom nebol), dokým vôľu božiu na svete nevyplníme. — „Blahoslavení pokojní, lebo oni dedictvo obdržia na zemi. Blahoslavení, ktorí protivenstvo trpia, bo takých je kráľovstvo nebeské!“ —

Ctiboh Zoch.

---

108. Uvedenie Habsburgských do Rakús.

Rok 1282. celý strávil kráľ Rudolf v Švábsku; v prosinci svolal snem državný do Augsburgu a prišiel tam dňa 27. Uvádzajúc oboch svojich synov Albrechta a Rudolfa stavom državným, prehovoril o zásluhách, ktorých si bol posavád zvlášte premožením českého Otakara na východe vydobyl. Pripomínal, že za dôležité a veľké služby tyto država len jemu, kráľovi, povďačná je, že tedy slušné a spravedlivé je, aby dom jeho mal z toho užitok a chválu, synovia jeho tedy aby postavení boli do prednej rady úradníkov državy, ktorej by potom tým užitočnejší byť mohli. Ačkoľvek on sám jako kráľ rímsky nad zákony vyvýšený je, preca sa im samovoľne podrobil a chce teraz, s privolením kurfürstov, obom svojim synom v leno dať vojvodstvá a kniežatstvá Rakúske, Štyrské, Korutanské, Krajinské, krajište Slovinské a Portenavu so všetkými statky, ktoré v nich mali Babenbergovia a kráľ Otakar.

Nato bez meškania vykonal slávne podanie lena zástavami. Poneváč ale hrabä Meinhard Tyrolský veľmo bol nápomocný k dobytiu a udržaniu zemí týchto, noví vojvodovia ešte pred spísaním lenného listu odovzdali vojvodstvo korutanské

do rúk kráľovych nazpäť, prosiac, aby ho podal Meinhardovi, čo sa i 1. února 1286. stalo.

Lenný list novým panovníkom Rakús a Štyrska toho dňa 27. prosinca vydaný bol pod zlatou bullou a podpísaný od prítomných kniežat, rytierov a pánov.

Tak sa stali hrabätá Habsburgskí a Kyburgskí vojvody rakúskymi a štyrskými a kniežaty državy nemeckej; tým položený bol základ k moci slávne a skvele vykvetlej. Nikomu nestala sa ujma v práve svojom udelením týmto, ktoré sa stalo z plnosti moci císarskej, dľa najprísnejšej spravedlnosti.

Dľa kniežaťa E. M. Lichnovského.

---

109. Minulosť Slovákov a ich vliv na ústavu krajiny uhorskej.

Historická minulosť Slovákov siaha do najtarších dôb Slavianstva. Nektorí spisovatelia sú toho domnenia, že stopy jejich už Herodot pod názvy Nurjanov, Budinov a Halizonov spomína.

V dobe zťahovania-sa národov vstúpili slavianske bojovné, medzi Adriatickým a Baltickým morom rozložené národy do konfederacie, pod voďcovstvom slávneho velevojvody Sáma, proti Frankom z jednej a Avarom z druhej strany, ktorá konfederacia ale po smrti Sáma a porážke Avarov prestala. Pozdejšej, pod kráľom z krve slovenskej, Svätoplukom, zdalo sa, žeby spolčenie toto slavianskych kmenov na základoch mocnárstva Veľko-moravského pevnejšiu státnu podobu dostať bolo malo; po smrti ale Svätoplukovej sväzky tyto na nesvornosti jeho troch synov sa rozpadly a država moravská na krvavom poli pri Bratislave (Prešporku) pod návalom nemeckej zbroje a skrze Arnulfa najatých Maďarov smutný koniec vzala.

Už v tejto dobe boli Slováci v terajšej otčine svojej jako národ s orbou sa zapodievajúci stále usadení; mali mestá a pevnosti, na príklad: Devín, Bratislavu, Trenčín, Nitru, Novohrad, Vyšehrad, Zvolen, Gömör a iné; vyznávali kresťanstvo, k ním z Grécka skrze dvoch bratov, ktorých po dnes jako svätých Apoštolov zvelebujú, Cyrilla a Methoda, donesené. Sídlo prvého jejich biskupa Methoda bola Nitra. Žiaľne rozpomienky na dobu tuto ozývajú sa po dnes v piesni národno-posvätnej „Nitra, milá Nitra“ s citom tak sviežim, jakoby sláva veku toho ešte len včera bola zapadla.

Vôľa božia to bola, že kočovní Maďari, usadivší sa na šírych rovinách pri Dunaji a Tise, po krvavej bitke pri Bratislave, besprosredným súsedstvom a spoločenstvom s kresťanskými Slováci k prijatiu kresťanstva pomaly pripravení a skrze to oslobodení boli pred osudom tým, ktorý potkal o moc silnejších Hunnov a Avarov.

Kresťanskí Slováci mali už za času panovania kniežaťa Gejzy znamenitý vliv na verejné záležitosti. Knieža tento sám už manželku kresťanskú majúc, bol už sunoval neprestajné lúpežníctvo kmenovcov svojich už i ináče vytlčených a preriedených a radil im, aby za príkladom pilných v rolníctve Slovákov životu pokojnému sa oddali.

Syna svôjho Vajk rečeného dal skrze slavianskeho biskupa Vojtecha pokrstiť a Štefanom menovať. Pod týmto menom stal sa tenže prvým uhorským kráľom a historične pamätným zakladateľom državy tejto. Vliv kresťanských Slovákov dokázal sa tým silnejším po smrti Gejzovej, pod kniežaťom a potomným kráľom Štefanom pri utvarovaní krajinskej ústavy. U Slovákov už od dávnych časov trvalo to podelenie krajiny na župy alebo županské vidieky, v ktorých čele stál vždy župan. Podľa vzoru takýchto žúp rozdelil Štefan krajinu svoju celú na stolice, vármegye (vár — vor — závor; megye — medza); usporiadal si dvoreninstvo (Udvorníci), medzi ktorými vrední bol nádvorník (Nádorispán). V poručenstve svojom zanechal Štefan synovi svôjmu Imrovi výslovnú radu: „seniores seu domini sint tibi in consiliis, iuniores exerceant se in armis,“ po slovensky: starostovia alebožto páni nech sú ti radcami, mladší nech sa cvičia v zbroji. Známo je ale, že u Slovákov, a vôbec u všetkých Slavianov za starodávna starci spolu i „páni“ nazývaní boli, majúc to povolanie, v záležitosťach verejných radou prispievať a rozhodovať, pritom ale i pri jednotlivých sporoch spravedlivosť prisluhovať. Názov tento „starý“ a „pán“ obsahuje slovanský ten výraz starešínstvo. Seniores alebo domini v smysle kráľa Štefana neboli teda nič inšieho, nežli starešínstva Slovákov, z ktorých v Uhorsku, tak jako pri iných slavianskych kmenoch, vrední radcovia trônu a hodnostári krajiny povstali.

Nikdy sa utajiť nedá, že Slováci i na reč Maďarov silný vliv mali, lebo výrokom filologov tiže veľkú čiastku svôjho slovstva reči slovenskej majú čo ďakovať.

Jedna časť Maďarov s náboženstvom kresťanským a novými poriadky nespokojná, povstala pod vedením zpurného

Kupy v odvážlivom zbúrení proti mladému ešte kniežaťu Štefanovi a zamýšľala sotva započaté dielo jeho na zmar privádzať: ale Slovák to bol zase, Vencelín, ktorý podľa zvyku staroslovenského mladého panovníka na znak vojedvodstva mečom opášuc, so svojimi slovenskými bojovníky na brehoch Hrona odbojníkov porazil a tým začaté dielo svätého Štefana zachoval. Premožení privrženci pohanstva boli za pokutu „ad aeternam servitutem" t. j. po slovensky „k večitej porobe" odsúdení. Tou istou pokutou strestaní boli i ty Maďari, ktorí pod vodcovstvom Gyuly za modly pohanské z novu sa zbúrili, — a pozdejšej ešte po tretí raz skrze kráľa Ondreja I. pre pohanské odbojstvo pod Vatom týmže ortielom odsúdení.

Týmto spôsobom dokázali Slováci ušľachtenosťou svojou rozhodujúcu účasť na státnom utvorení Uhorska v duchovnom, spoločenskom a občianskom ohľade. Stali sa teda tým hlavnými zakladateli vlasti tejto, nikoľvek ale, — jakoby sa to nektorým maďarským spisovateľom skrivodlive udávať pačilo, — podmanencami a otrokmi Maďarov. Maďari preniesli síce meno svoje v reči svojej i na svoje nové bydlisko, ale název *Uhorsko*, ktorý u Slovákov už tristo rokmi pred príchodom Maďarov v užitku bol a patrne od plemena slavianskeho pochodí, zostal na vrchu, a stal sa pozdejšej kresťanským a europejským menom celej krajiny, až po dnes „Hungaria, Ungarn, Hongrie," nie ale Magyaria nazvanej. A preto sa my severouhorskí Slovania čili Slováci právom tiež za Uhrov považujeme; lebo sme my najstarší praobyvatelia vlasti tejto. My sme jej dali kresťansko-europejské meno „Uhorska." (Už Jornandes, ktorý v polovici VI. stoletia, teda 300 rokov pred príchodom Maďarov v IX. století žil, spomína národ Ugurov.)

Po založení a ustálení krajinskej ústavy pod kráľom Štefanom, — ktorý pevnosť trónu uhorského v rozličnosti rečí zakladal („regnum unius linguae imbecille est"), a *uctenie všetkých národností* nástupcom svojim v poslednej svojej vôli za povinnosť položil, — deje Slovákov v dejepise spoločnom Uhorska sa zahrnuly. Pod takýmito múdrymi zásadami, — za ktoré hoden bol prvý kráľ Štefan svätým byť menovaný — ustrojili sa rozličné plemená súsediace v jedon celok, v krajinu Uhorskú. Tak skrze ustavičné zťahovanie sa obyvateľov zo strán ľudom preplnených do krajov nezaľudnených, — skrze príchod iných, najmä slavianskych národov, — potom i skrze vzájemné manželstvo smiešaly sa všelijaké plemená medzi sebou a plemä maďarské, bárs ono i opakovaným privtelením-sa

Kumánov značne zrástlo, preca pôvodný svôj ráz tratilo a prechádzalo vždy viac do tvárnosti Indoslavianskych plemien. Sama jediná reč, jako výtvor osobitnej duchovnej povahy a svedoctvo národnej rozličnosti, zostala, na vzdor smiešaniu krve, u každého jednoho plemena nezmenenou a zostáva takou, ačkoľvek to ináče stalo sa v plemenách germánskych a románskych.

Je v tom zvláštny úsudok rady Božej a prst všemohúceho do budúcnosti významno pokazujúci a iste príčina toho musí v nevyzpytateľnom riadení Jeho ležať, že, bárs i o mnoho ľudnatejšie národy na polostrovu Apenninskom a Pyrenejskom, jako i v Britanii, pri hmotnom spolčení sa i duchovnú osobitnosť svoju ztratily, plemená Uhorské v tomže čase, na vzdor všetkému krevnému smiešaniu, preca svoju reč jedenkaždý jako známku rozličného svôjho pôvodu neporušenú zachovaly.

Národy uhorské zostávaly pri svojich osobitných jazykoch na osobitnosť rodu upomínajúcich. Za časov Matúša Trenčanského, veľmoža toho, ktorý sa na peniazoch pod vladárstvom jeho kutých „Dominus Vagi et Tatrae,“ t. j. Pán Váhu a Tatier hrdo menovať dal, málo chybelo, že sa myšlienka ta, hornie Uhorsko neodvislým a samostatným učiniť, neuskutočnila; — náčelník Husitov, Jiskra, ku ktorému sa znamenitá čiastka slovenského ľudu a zemänstva bola pripojila, hornie stolice od ostatnieho Uhorska skutočne odtrhol; a len Matejovi Korvínovi, slovenskou vzdelanosťou odchovanému, podarilo sa, a to viac priateľským vyjednávaním nežli mocou zbroje, rozpadlé strany znovu k jednomu celku prinavrátiť. Ale pri všetkom tom, pri všetkej sile skutočných týchto výjavov historických udržala sa preca jednota krajiny uhorskej; lebo v ohľade hmotnom viazal ich spoločný zisk, v duchovnom ale poťahu nebol ešte nasial zlý duch semä rozbrojov medzi nich, na pole rozličnosti reči a rodu. — Ani Slovákovi, ani Maďarovi neprišlo na um žiadať, aby jeho reč alebo národnosť jakúkoľvek prednosť a nadvládu ohľadom na druhé reči a národnosti získala. Reč latinská, ktorou vo vlasti našej nejedon rímanský charakter vychovaný bol, jako reč západného kresťanstva, slúžila všetkým národom za spoločný nástroj usrozumenia a viazala ich vedno citom bratrstva a vlastenectva.

Keď na tyto časy pripadly vojny turecké, jednota tato len ešte vätšmi sa utužila duchom nábožensko-kresťanským a blízkosťou spoločného nebezpečenstva. Tak vnútri upevnená

jednota vztiahla sa i na národy za hranicami Uhorska bydliace. Pod tými istými vojvodci, pod tými istými zástavami v miešaných radoch bojovali nelen Slováci a Maďari, ale i Juhoslovania v bratskej svornosti jedon popri druhom proti spoločnému vrahu kresťanstva. Korisť bojov týchto je spoločný, spoločnými obetami zaplatený majetok národov týchto; hrdinovia vybojovaných bitiek náležia všetkým. V bohatierovi Sigetskom ctia Maďari práve tak jako i Horváti svôjho krajana; Kneza Pávska Brankoviča považuje Maďar jako svôjho Kinizsi Pála a Jana Korvina ospevuje srbský národ vo svojich národných piesňach jako svôjho hrdinu pod menom Janka Sibinjanina. Všetky tyto národy mali, pri všetkej jazykovej a národnej rozdielnosti, jednu a tu svetohistorickú úlohu, a síce: západnú vzdelanosť proti nákaze Islamu brániť, ktorú jako dobre pochopili, tak v bratskom spojení svojich síl i možno najlepšej previedli.

Najmä v osudnej tej dobe, keď Turci po zaujatí Budína svoju moc pomaly v dvoch tretinách Uhorska zasadili a v kraji Maďarmi obydlenom upevnili, Slováci to boli, ktorí ťarchu vojny proti Turkom niesli s vytrvalosťou a húžovatosťou, jakej páru v dejepise málo najdeš. V tých stoliciach, z ktorých teraz Prešporské okolie záležalo, boli ustavičné, ba jediné verbovné okresy, z ktorých Palatini uhorskí svoje chlapstvo brali. Stavy stolíc týchto, ačkoľvek z nich, jako **5**. čl. z r. **1546**. svedčí, „len maličký počet zostal,“ a ledva toľko vládli, že sa biedne zo dňa na deň živiť mohli, pospolitý ľud ale podľa svedoctva čl. 3. od r. 1544. „morovou ranou, hladom a mečom tak znivočený bol, že málo ktorému ešte dačo, krom holého života zostalo,“ pri tom všetkom, pri všetkých týchto biedach ochotne oddávali čiastku svoju v chlapstve, potrebnosťach vojnových a peňažitých príspevkoch, aby nepriateľ kresťanstva z ich otčiny vyhnaný a bratia v jarme jeho bedujúci oslobodení byť mohli. Na to prišla z počiatku XVII. stoletia vojna pre vieru a v spojení s ňou boj za konstitutionálnu slobodu, ktorý pod Leopoldom I. najvyššieho stupňa dosiahol. Bitky tyto vybojované boly zvätša na Slovensku.

Zbroj Jána Sobieskeho zastavila konečne víťazný let Turkov. Od bitky pod valmi Viedne svedenej a od znovu vydobytia Budína klesalo šťastie Osmanovo z roka na rok, a jako sa predtým prudko v dvoch tretinách Uhorska rozpelešil, tak skoro a ešte skorej bol z Uhorska vyhodený a nikdy viac neprišiel.

S koncom tureckých týchto vojen svitla i Uhorsku nová doba, totiž doba hmotného i duchovného vyvinutia, ktoré časom u každého kmena osobitný národný smer vzalo. Spoločný nepriateľ bol zahnaný, spoločné nebezpečenstvo, ktoré všetky národy v bratskom sväzku sjednocovalo, nebolo už k obávaniu; myšlienka ta: pod zástavou kresťanstva proti polmesiacu bojovať, ztratila pomály čarovnú svoju moc na mysli a na miesto ustupujúceho spoločného záujmu nastúpila sebecká ziskuchtivosť jednotlivých národov. Národy počali jedon každý pre sebä so svojou osobitnosťou a vlastným svojím šťastím i nešťastím sa zaoberať. Ustanovenia veleslávneho císara Jozefa II. v ohľade politicko-administrativnom, najmä ale úsilnosť ta, na miesto obojetnej latinskej vzdelanosti a reči v Uhorsku osvetu a reč nemeckú uviesť, vyzvala v tomto ohľade odpor, ktorý v behu času a pod vlivom idey národnosti z Francúzska po celej Európe sa rozlietnuvšej pomaly síce, ale vždy určitejšej povahu odporu národného na sebä vzal.

Jednostranným ale zavádzaním jedinej maďarčiny v nasledujúcich rokoch na miesto doterajšej latinčiny čo reči diplomatickej do úradov a do škôl stala sa veliká krivda ostatním národom Uhorska, a tým príčina zavdaná bola ku boju za *národnosť* svoju kmenom nemaďarským, najmä Slovákom, ktorý len zavedením *úplnej* spravedlivej *rovnoprávnosti* národnej, najmä rečovej, ukončiť a tým i blahobyt krajiny jak hmotný tak mravný stále zabezpečiť sa dá.

Z „Hlasu zo Slovenska.“

---

110. Uhorské korunné hodnosti.

Kto dejepis vlasti našej zná, vie, že sv. Štefan — prvý kráľ uhorský — keď novú državu zakladal, neničil, nerušil a neboril staré zákony a spôsoby vladárenia rozpadnuvšej sa državy slovenskej, lež ponechal všetko pri starých zákonoch, drievnych obyčajoch. Nie div teda, že i názvy takmer všetkých úradov krajinských, pôvodne názvy slovenské mavších, i po založení nového kráľovstva uhorského jak do latinčiny tak i do maďarčiny prešly, a v oboch týchto rečach až po dnes podržané boly.

1. Najvyššia hodnosť krajinská je hodnosť *nádvorníka* (maď. *nádor*) t. j. muža, ktorý je pri *dvore* prvý po kráľovi. Za slovenských časov nádvorníkom býval obyčajne najstarší strýk, alebo ujec kráľov; odtiaľ pochodí i ten zákon, že ná-

dvorník — jestli kráľ nedospelý t. j. maloletý bol — riadne nelen poručníkom (tutorom) kráľovym, ale i dočasným vladárom državy býval; a len jestli nebolo v rodine kráľovej takejto dôvery hodného starešína, vtedy volil si snem v porozumení s rodinou kráľovskou nádvorníka z radov občanov o národ a krajinu najzaslúžilejších, najspoľahlivejších. Drievny obyčaj tento zadržaný bol i pri korune uhorskej, ačpráve s pokrokom času i tuná už mnohé premeny a dodatky uvedené boly. Teraz je nádvorník prosredkovateľ medzi kráľom a národami koruny uhorskej; on je námestník kráľov, predseda snemu — a menovite tabuly veľmožov; — pri korunovaní nádvorník nesie korunu pred kráľom, jako námestník kráľov predsedá kr. uh. námestnej rade; krom toho je hlavným županom stolíc zákonne spojených: Pešť, Piliš a Šolt, a hlavný dozorca krajinského archívu. On predsedá i pri sedmopánskej tabule; pri kráľovskej tabule ho jako predsedníka zastupuje ním vymenovaný miesto-nádvorník (vice-palatín). Teraz volí si nádvorníka snem zo štyroch snemu od kráľa navrhnutých mužov. Od časov Bély IV. je nádvorník spolu i najvyšším sudcom Kumánov a Jazygov; hodnosť nádvorníka — podľa zákonov uhorských — dlhšej od roka nesmie byť uprázdnená. Plat nádvorníkov vynášal asi 10.000 zl. sriebra; avšak výmer dôchodkov jeho riadne od milosti kráľovej závisel.

2. Druhú hodnosť krajinskú zastáva chorvátský *bán. Bán* je len kroz juh smäkčené slovo pán, a bývalo zvlášte u podunajských *paniarov* užívané, ktorých pohlavári menovali sa *páni;* úlohou jejich už vtedy bolo hranicu slovenskú proti vpádom Nemcov chrániť a brániť. Úkol tento ponechalo bánom Chorvátska i zákonodárstvo uhorské, na nich prenesúc časom i najvyššie veliteľstvo v *Hranici.* Úrad tento bol zvlášte za časov tureckých velevýznamný; teraz považuje sa hodnosť bána asi za takú, jaká je hodnosť nádvorníka uhorského. Bán chorvátsky pri obradoch korunovania zlaté jablko državné niesť zvykol.

3. V dobách državy slovenskej mávali kráľovia pri dvore svojom voždy i v *písme* sbehlého človeka. Za časov pohanských to obyčajne žretci alebo veštci bývali; a preto i za prvých časov kresťanských úrady pisárov kráľovských obyčajne tiež jedine kňazia zastávali. I kráľ i kraľovna mali osobitného pisára, ktorí ale časom — keď latinčina nad slovenčinou prevahu dostala — meno *kancellára* dostali. Takto povstala hodnosť *dvorského kancellára*, ktorému časom — keď

rozmnožila sa novoveká písačka — nelen miesto - kancellár, ale i mnohí pomocníci popridávaní boli. Od 16. stoletia nosí prímas uhorský titul dvorského kancellára; teprv roku 1731. sverená bola hodnosť tato veľmožovi uhorskému. Teraz je kr. uh. dvorská kancellária prosredkujúca vrchnosť medzi kráľom a krajinou, a preto nachodí sa voždy vo Viedni. Plat kancellárov obnášal predtým 5000 zl. sr.; teraz ale sú dôchodky jeho sdvojnásobnené.

4. Pri vore kráľov slovenských nachádzal sa voždy i muž statočnosťou, šľachetnosťou, rozumnosťou a spravedlivosťou vynikajúci, ktorý úrad najvyššieho súdca zastával, a preto menoval sa *dvorským súdcom.* I tato hodnosť udržala sa v zákonodárstve uhorskom až po naše časy, a hlavný súdca krajinský menuje sa i teraz *iudex curiae.* Jestli nádvorníka nebolo, hodnosť nádvorníkovu voždy dvorský súdca zastával. On dohliada na poriadny výkon zákonov a súdobných záležitostí, a povinnen je jako i kancellár hájiť práva koruny uhorskej. Pri korunovaní nesie dvorský súdca kráľovskú berlu; plat jeho je o nečo menší, nežli kancellárov.

5. Peniaze sú už síce od dávných pravekov v užitku; no neboly ony kedysi tak rozšírené jako teraz, a bankoviek starý svet naskroze neznal. Teraz k. pr. len samé Anglicko v obehu má mincí v hodnote 60 millionov libier šterlingov, a krom toho 30 millionov libier šterlingov v bankovkách. Nebolo to tak za časov Kristovych, keď Judáš Syna Božieho a Spasiteľa človečenstva za tricať strieborných zradil. Vtedy, ba i v sredoveku málo peňazí v obehu bolo, a ľudia pomáhali si pri kúpach a predajoch čachrovaním továru svôjho. Avšak továr z krajiny voziť už za časov slovenských kráľov len tak dovolené bolo, jestli predávač alebo kupec — keď hranicu krajiny prekračoval — triciatu čiastku svôjho továru kráľovi postúpil. Preto i úradník, čo ten továr vyberal, menoval sa *továrnikom.* Daň tato činila vtedy — krom baní — najvätšiu čiastku dôchodkov dvoru kráľovského, a podržaná bola i pod zákonodárstvom uhorským; úradník dôchodkov komory kráľovskej menoval sa ešte i v XI. století *továrnikom* (Kammergraf), z čeho latinské *tavernicus* a maďarské *tárnok* povstalo. Teraz je továrnik miesto-predsedom kr. uh. námestnej rady, a krom toho má hlas i pri sedmopánskej tabule. Slobodné kráľovské mestá maly forum apellatorium u stolice továrnika.

6. Krom týchto hodností boly od pradávna ešte i mnohé menšie hodnosti pri dvore kráľovom, z ktorých udržaly sa

dajedny až po naše časy, jako hodnosť *čašníka, dverníka, stajníka, pivničníka, komorníka* a i., ku ktorým v pozdejších časoch *kapitáňstvo telesnej stráže, stráž koruny*, záležiaca z dvoch mužov, a *županstvo hradu požuňského* pridané boly.

Miloslavín.

---

111. Ján Jiskra z Brandýsa.

Jiskra vir magnificus, nostrique saeculi non parvum decus.

Aeneas Sylvius (Epist. anno 1446.)

Prvé veľké spojenie zemí teraz císarsko-rakúskych pod žezlom slávneho rodu Habsburgského stalo sa po smrti císara Sigmunda a trvalo na ten čas od r. 1437. do r. 1457. za císara Albrechta a kráľa Ladislava Posthuma.

Jiskra, jehožto život je predmetom tejto rozpravy, mal v dejinách toho času veľmi vážny podiel. Rodom Moravan bol duchom Čech, pôsobením ale *Slovák*. Náboženstvom katolík stal sa veliteľom Táborítov, ktorých viedol do prvých bitiek s úhlavným nepriateľom kresťanstva. Na čele nekdajších protivníkov kráľovského pánstva v Čechách hájil a podpieral dedičné právo kráľovského sirotka Ladislava v Uhrách. V dlhom tomto boji o trón uhorský stal sa víťazom nad najproslulejším hrdinom národa maďarského, porážateľom Turkov Jánom Huňadym. Bojovník slovutný, štátnik múdry, vzor vernosti ku kráľovi a pánovi svojemu, bol Jiskra jedon z predních výtečníkov 15. stoletia, „muž znamenitý a našeho veku nemalá ozdoba," jako o ňom dobre hovorí Eneáš Sylvius vo svojich listoch. —

Jiskra pochádzal z rytierskeho rodu moravského; sám sa menuje r. 1431. manským pánom na Všechoviciach, osade neďaleko Hostýna blízko Bystrice.

Vábený životom vojanským, opustil Jiskra hneď za mladi statky otcovské a odobral sa do cudziny. Tu z čiastky vo Vlasku, z čiasky v krajinách ešte vzdialenejších v umení válečnom sa zkúšal, ano i mestá zámorské navštívil, slúžac bez pochyby Benátčanom na mori proti Turkom.

Neskorej, keď sa navrátil do Čiech, učinený bol r. 1437. veliteľom Táborítov, ktorých císar Sigmund vypravil proti Turkom, vpadlým toho času do Srbska a do Sriemu. Výprava tato brala sa v mesiaci máji po Dunaji z Požúňa až pod Belohrad Srbský, a za príkladom jej pohli sa tiež i Poliaci a Uhria súc k tomu predtým dosť váhaví.

V krajne sriemskej, medzi Dunajom a Sávou, strhly sa tri strašné bitky medzi kresťanmi a neveriacimi. Prvé dve zostaly bez výsledku, až konečne v tretej Turci tak porazení boli, že zo 40.000 mužov, ktorých mali, ledva tretina ušla. Česi pod Jiskrom a Petrom z Komorova, Moravani pod Jánom Talafúsom z Říčan a Jánom Tetourom veľmi prispeli k dobytiu víťazstva. Rozostaviac v náramnej rychlosti vozy dľa spôsobu táborského na dve strany v dlhom rade, nepriateľovi oba boky zaskočili a zatarasili, načo celou silou z predku tlačiac šik turecký rozrazili; zatým Poliaci a Uhri nepriateľa lsťou sviedli do záloh, a zo zadku na nich vypadnúc dokonali porážku.

Tou výpravou povesť Čechov a Moravanov, posiaľ pre svoje odpory proti církvi nenávidených, obzvlášte v Uhrách na toľko sa napravila, že kráľ Albrecht neváhal brať nekdajších Táborítov za veľkú mzdu na výpravy turecké. Keď ale zomrel, ustanovila vdova jeho Alžbeta sveriť im hájenie práva sirotka Ladislava Pohrobka v Uhrách, narodzeného dňa 22. února 1440.

Jiskra, vodca jejich, „kapitán Táborítov,“ učinený je najvyšším veliteľom kráľa Ladislava. Kráľovnine hrady vo Zvolene dané sú mu v držanie spolu i s mesty baňskými, ostatnia ale čiastka horních žúp (stolíc) postavená pod správu a veliteľstvo jeho. Kraj teda, ktorým vládol, zahrnoval hornatú podtatranskú čiastku Uhorska od Váhu a Bielych hôr až za Humenné, od Tatier až po Ipoľ, menovite župy: Zvolen, Nitru, Gemer, Šáriš, Abauj, Zemplín s mestami Trnavou, Nitrou, Košicami, Prešovom, Bardejovom, Ľublovou, Podolincom, Kežmarkom; Spiš; mestá baňské: Kremnicu, Štiavnicu, Bystricu, Novú Baňu, Pukanec, Ľubietovu a iných hradov a miest viacej, ktoré behom svojeho pánstva Jiskra buď nastaval, jako Muráň, Moldovu, Krásnu Hôrku, Žírkovský zámok a iné, alebo užil jako hradu Spišského, Šáriša, Ozdína, Žibridova, Prágy, Haliče a t. ď.

Medzi kapitány a druhami Jiskrovymi vynikajú mená tyto: Jan Talafús z Říčan, rytier moravský, sídlom na Dunajeviciach, Peter Aksamit, ktorému bol sverený Spiš; bratia Komorovskí Mikuláš a Peter na hradoch Podolinci a Likave, Peter Radkovec na Brezoviciach, Čejka, Pavel Údrcký, bratia Bykolfovci z Tarku Ladislav a Ján na hrade Hrádku, Peter Rollár veliteľ na Revišti (Revúcej), Mikuláš Balizský na Orave, Mikuláš Brcál z Dobrej, veliteľ Kežmarský, Ján Talafús z Ostrova na Richnave, synovec prv rečeného, Ján Kerský,

nepochybne syn Táboríta Ondreja Kerského z Paběníc, ďalej Slováček, Uryk, pán Matiáš, Herman zo Zvířetic, Detrich z Frumštýna a iní — Česi, Moravani, Slováci, Maďari, Poliaci a Rakúšania spolu.

Kráľovský sirotek, nepoznajúc otca, korunovaný bol o nekoľko mesiacov po svojom narodzení korunou sv. Štefana v Stolnom Belohrade. (14. mája 1440.)

Avšak nedbajúc na právo jeho, povolala jedna čiastka uhorského pánstva kráľa Poľského Vladislava na trón. Tým sa stalo roztrhnutie zeme na dve strany, habsburgskú a poľskú.

Domu Habsburgskému zostali verné: kraje od Slovákov obývané pod správou Jiskry skoro docela, arcibiskup Ostrihomský s krajom tohože mena a s hradom Komárenským, hrabä Oldrich Cilský s hradom Rábskym, Požuň, kráľovstvo Chorvátsko-slavonské s bánom Ladislavom Garom a inými.

Avšak nie menej silná bola strana poľská; počítali sa k nej: Ján Huňady, pôvodom Bulhar, bohatier spevov srbských pod menom Sibijanin-Janka; Michal Orság, Hedervári, Pongrác zo sv. Mikuláša (pozdejšej z Branče lebo zo Skalice), ktorý spolu s Mikulášom Ujlakim, pozdejším vojvodom Sedmohradským (ktorému Slováci a Česi zkrátka riekali „Fraštácky,“ podľa statku) vládal Skalicou a tak rečenou zemou Matúšovou (Mátyásföld t. j. dolnie Považie), Peréňovci, Marcálovci, Frangepánovci, mnohí biskupi, despota Srbský a kráľ Bosenský.

Kráľovna Alžbeta odovzdala pre snadnejšie vedenie záležitostí uhorských syna i s korunou Rímskemu císarovi Fridrichovi IV., sídliacemu v Novom Meste za Viedňou, a zaoberala sa sama behom r. 1441. utvrdením válečnej moci svojej získaním stavov českých a rakúskych. Ku koncu r. 1441. bolo vojsko kráľovnej už tak silné, že sa malo z Požúňa pohnúť k Budínu.

Vojna nastala v zime z počiatku r. 1442. Vojsko uhorské, rozmnožené sborom poľským, tiahlo od Budína dvoma prúdy. Jedon, kde bol i kráľ Poľský, bral sa prez Tatu a prez Dunaj ku Požúňu, druhý, ktorý viedol Perényi, vypravil sa na tu stranu ku Košiciam, kde sedel Jiskra.

Podarilo sa síce Vladislavovi opanovať Trnavu, kde boli Jiskrovci, avšak v bitke svedenej dňa 19. února pod Požúňom utrpel porážku veľmi citeľnú. Po tejto bitke uhnul sa kráľ k Nitre, kde jako v Trnave boli žoldnéri Jiskrovi. Tu ležal od

Nitry jednu míľu, majúc ledva „na dve tisíc zlých i dobrých.“ I tu „sviedli s nimi šarvátku, a porazili Poliakov na sedemdesiat.“

V tej chvíli prišla tiež zpráva, že Jiskra z Košíc dňa 15. brezňa druhé vojsko pod Perényim blízko tohože mesta úplne porazil a zničil.

Zdá sa, že mladý kráľ Poľský, ktorému sa krivé postavenie jeho na prestole uhorskom očividome protivilo, namrzený nezdarom svojich podujatí, chcel konečne Uhry nechať a so svojimi Poliaci hore Váhom do Poľska tiahnuť a nenavrátiť sa viacej. Lež páni uhorskí, nasledovníci jeho, zbadali za včasu tento úmysel, i pojali kráľa bez meškania a doprevadili ho prez Dunaj do Budína.

V ten čas prišiel do zeme pápežský legát Julian Cesarini, aby jednal o novej výprave proti Turkom dľa žiadosti pápeža. Pričinením jeho stala sa schôdzka kráľovnej s kráľom Poľským v Rábe, v druhej polovici mesiaca listopadu 1442. Kráľ prijdúc shliadol sa s kráľovnou vo veľkej sieni hradu Rábskeho, kde podajúc si ruky a poznajúc sa osobne (lebo sa do toho času nikdy nevideli) počali sa jednať skrz kardinála o pokoj. Opatrný a vľúdny Vladislav učinil na kráľovskú paňu, toľkými strasťmi zkúšanú, dojem vraj veľmi priaznivý, tak že nabyla dôvery k nemu a prijala dary, áno i pozvanie jeho na mäsopôst do Budína.

Avšak tretí deň po uzavrení pokoja, v sredu pred sv. Tomášom, dňa 19. mrazňa (dec.) zomrela kráľovna z nenazdania, otrávená vraj, jako sa mnohí domnievali, skrze kožuchy drahé sobolové, ktoré jej bol kráľ Poľský daroval. Nezdá sa, žeby na domnení tom bolo bývalo nečo podstatného. Vladislav zaiste dlho trúchlil po kráľovnej, a stávalo sa, že kedykoľvek sa učinila smienka o nej, zosmutnel a slzil sa. Jiskrovci ničmenej zostávali pri domnení tom, a chystali sa k pomste. Vladislav, ktorý sa bol nazdal, že s pokojom s kráľovnou navráti sa i pokoj v korunu Uhorskú, predvídal teraz strojaciu sa búru, i horlil vraj často, riekajúc, že krajina nenie hodna pokoja.

Nastal r. 1443. Kráľovna Alžbeta, posledna ratolesť slávneho rodu Luxenburgsko-českého, odpočívala v hrobe kráľov Uhorských v Stolnom Belohrade; osiralý triročný chlapček, kráľ Ladislav, zostával spolu so svätou korunou v poručenstve kráľa Rímskeho; kardinál Julian, ktorému šlo len o ťaženie proti

Turkom, vyjednával s kráľom Poľským jako kráľom Uhorským, nič nedbajúc na Ladislava a na právo jeho.

V tejto dobe zostával Jiskra bezmála sám jediný, ktorý neopustiac dieťa bez otca, nemienil opustiť sirotka, keď i matky bol zbavený. Právo jeho, ktoré posiaľ hájil, zastávať chcel tým ráznejšej, čím viac bolo v nebezpečenstve. Smluviac sa s kráľom Rímskym započal mocou verejnou nastupovať na Uhry a uderil na kraje kráľove a pánov jeho.

Videl kardinál, že nové jatrenie toto na závade bude výprave chystanej, i hľadel úsilne získať a chlácholiť Jiskru. Jiskra pozvaný na snem dňa 9. lipňa (jun.) 1443. neprišiel. Márne snažil sa ho legát prehovoriť skrze biskupa Jágerského Rozhoňa, ktorého vnučku si Jiskra nedávno predtým pojal za manželku. Ťaženie na Turka uzavrelo sa síce na sneme, ale ku smlúve a k pokoju v zemi neprišlo.

Šťastný a skvelý výsledok výpravy naproti Turkom, kde Uhria pod Jánom Huňadym v ťazení päťmesačnom dobyli šestoro víťazství, jako i sľuby poslov carihradských, benátských a iných ponúkaly kráľa Poľského r. 1444. k novému ťaženiu proti Turkom. Držaný bol snem na jar toho roku o sv. Jure v Budíne, kde bola zastúpená celá zem Uhorská, lebo i Jiskra v sprievode prišiel a Rímsky císar Fridrich zo svojich miest poslal vyslancov.

Na sneme prejavovala sa patrnými znaky nevoľa a zášť proti Jiskrovi a Čechom. Kardinál a mnohí páni, pýšni na svoje víťazstvá, nechceli ich tenkrát ani na snem pustiť, udávajúc, že pre svoje necírkevné smýšľanie nie sú hodní, aby bojovali s úhlavným nepriateľom kresťanstva: avšak oprel sa proti nim bán dalmatský, a ráznymi, pamätnými slovmi bránil bojovníkov českých.

Zášt pánov uhorských proti Jiskrovi bola však osobná; a preto nedbajúc na ty slová, zabudli sa na sneme tak, žeby skoro boli zrušili verejnú vieru Jiskrovi danú a poškvrnili dôstojnosť kráľovskú, chcúc sa ho smocniť násilím. Kráľ vidiac shromaždenie prudko pohnuté, vyslal bez meškania nektorých Poliakov, aby Jiskru prestrojeného tajnou chodbou z Budína vyviedli a do Stolného Belohradu doprevadili. Ktorý šľachetný skutok kráľa Vladislava Jiskra vždy napozatým poctive spomínal.

Aby nová výprava na Turkov bez závady diať sa mohla, malo sa smlúviť prímerie na dva roky medzi kráľom Poľským

a kráľom Rímskym, poručníkom Ladislavovym. Tiež položili daň na celú zem Uhorskú.

Zatým sultán Amurat inde zaneprázneny shrozil sa príprav uhorských a ponúkal kráľovi prímerie. Ján Huňady a páni uhorskí, proti vôli kardinála, obľúbili si podávané výminky, a radili kráľovi aby nimi nezapovŕhal. V prosred príprav válečných uzavrelo sa tedy prímerie dňa 1. srpňa 1444. v Segedíne na desať rokov.

Avšak hneď na to začaly dochádzať zprávy veľmi priaznivé o válečnom šťasti císara Carihradského a Benátčanov; kardinál Julian pohol vecou znovu, vyhlásil zo svojej moci prímerie za zrušené, dokladajúc že pre obecné dobro je právo nedodržať smlúv, sú-li mu protivné, ani vraj netreba neveriacim zachovať vieru. Sám Huňady, pôvodca pokoja, dal sa zanietiť výhodnou nádejou a radil kráľovi k obnoveniu vojny. Márne zdržovali Poliaci pána svôjho, lebo sa im zdal nad mieru záhubný príklad, aby nepriateľ mal sklamaný byť v smlúve a viere. I Česi odopierali tomu, hovoriac, že sa kresťan nemá neprezreteľne zavázovať vierou nepriateľovi barbarskému, viera ale raz daná že naskrze nemá sa zrušiť. Jiskra sám, jaknáhle zvedel, čo sa strojí, ačkoľvek protivník Turkov úhlavný a nesmieriteľný, na skutku povolal svojich žoldnérov nazpäť, nechcúc sa ani najmieň učiniť účastníkom zrady takej. Len na veľké prosby biskupa Jágerského vypravil 300 peších a 100 jazdcov pod vojvodcom Čejkom postaviac ich pod rozkazy biskupa.

Dňa 21. jasňa (sept.) hnul sa kráľ zo Segedína, ale so zástupmi patrne menšími nežli vlani. Z dobrovoľných totižto mnohí slyšiac o uzavrenom pokoji, nevrle sa rozišli; iní slyšiac zase o zrušenom pokoji zľakli sa tej neslušnosti a nehnuli sa z domu.

Nasledovala dňa 10. listopadu 1444. strašná bitka u Varny. Nešťastný kráľ v najvätšej búre zmizol, zhynúc pod budzogáňami zúrivých janičárov. Množstvo pánov uhorských a poľských v bitke tej lebo na úteku sbito alebo močiarom pohlteno bolo, menovite sám kardinál Julián, pôvodca výpravy, a biskup Jágerský Rozhoň. Čejka vojvodca so svojím húfcom Čechov padli v najkrutšej seči.

Bitkou Varnenskou rozhodlo sa pánstvo Turkov v Europe; od tej doby stala sa sila mena kresťanského pohrdou neveriacim, a moc jejich rozšírila sa tak náramne, že čosikamsi opanovali Carihrad (r. 1453.) a vyvrátili císarstvo Byzantinské.

Stranníci kráľa Poľského zostali teraz bez panovníka: prišiel tedy čas, že sami museli uznať kráľa Ladislava!

V lete r. 1445. vypravené bolo posolstvo zo snemu, aby vyjednávalo s kráľom Rímskym o vydaní šesťročného Ladislava. Sjezd uhorský vo Viedni bol veľmi hlučný. Boli tu arcibiskup Ostrihomský Tomáš Széchy, dávny priateľ kráľa Ladislava, bán Ladislav Gara, hrabä Juro Krbavský a Osvald Rozhoň; neskorej prišli biskup Vesprímsky, hrabä Cilský, Mikuláš Ujlaki Fraštácky, „pán Jiskra a mnohé mestá.“

Rokovanie počalo sa v prvých dňoch mesiaca rujňa. Kráľa Ladislava všetci jednohlasne prijímali, jedine nekdajší stranníci kráľa Poľského žiadali, aby s korunou svätou bol do Stolného Belohradu vedený a znovu pre obec, ktorá prvej neprivolila, korunovaný. Žiadosť tato zapríčinila ostré hádky medzi rokovníky. Jednanie neviedlo k žiadnemu cieľu. Poslovia vrátili sa s nevykonanou vecou.

Malý Ladislav bol chovaný dielom v Novom Meste, dielom v Schottwiene, časom v Štýrskom Hradci a v Laxenburgu. Stávalo sa z neho chlapča čím dial milostnejšie. Kto ho videl triročného, naplnený bol rozkošou nevýslovnou. Nos a čelo mal po dedovi Sigmundovi, oči po otcovi; ostatne bol podobný matke. Ústa maličké, líca milostne plné, kaderavé vlasy barvy do zlata idúcej. Bolo chlapča, ale zdalo sa jako by si bol vedomý kráľovského dôstojenstva; chodil s istou velebnosťou; pozeral na osoby, jakoby od nich požadoval povinnú úctu; bielučkú ruku podával okolostojacím. — Jedon raz uzrel na dvore Hradeckom z nenazdania murína, naľakal sa a bežiac ku kráľovi Rímskemu: „Hľa,“ volal „jaký je ten škaredý!“ Divil sa kráľ, že chlapča má k nemu dôveru väčšiu, nežli sa bol nazdal, a s radosťou o tom k okolostojacím hovoril. Bol tiež prítomný kancellár Šlik. „Nediv sa,“ riekol ku kráľovi; „nemá chlapča krom Tvojej Milosti nikoho. Ty si jemu otcom, Ty matkou, Ty dedom. Preto sa k Tebe chýli a vinie! Pomôže-li mu Tvoja Milosť, dve veľké kráľovstva budú ho poslúchať; zanecháš-li ho, stane sa z kráľa korunovaného knieža nepatrné.“ Fridrich bol očividome dojatý, a „neopustím,“ riekol po chvíľke, „krv svoju, čoby i krajinu, čoby i Rakúsy v nečom maly trpeť, právo jeho budem podopierať.“ A zdvihnúc Ladislava oboma rukama poboskal ho na čelo veľmi láskave.

Keď potom r. 1445. prišiel Jiskra do Nového Mesta, aby

*

videl Ladislava, za ktorého neznajúc ho posiaľ válčil, shliadnuc ľúbežnú krásu dieťaťa a prísnosť pohľadu jeho, zaplakal, a boskávajúc rúčku jeho zvolal hlasom pohnutým: „Konečne spatrujem Tebä, o kráľu môj! Kiežby si vedel, čo som pre Tebä zkúsil, čo podstúpil! Vidz moje rany! Tvojemu otcovi a Tebe venoval som život! Ty síce toto ešte nepochopuješ, ale Bože daj, abych sa dočkal, kým by si porozumel kto Ti verne slúžil! Čože mi dáš za moje služby? Jaký žold (mzda) že bude tvôjmu žoldnérovi?“ Pri tom dal kráľovi nektoré darečky. Bol náhodou prítomný almužník kráľov Ján Ungnad, i riekol chlapčekovi: „Tento je najvyšši Tvôj vojvodca, najjasnejší kráľu. Dáš-li mu tedy žoldu?“ — Šesť rokov bolo ešte len chlapčekovi, ale jaknáhle počul ty slová, obzerajúc sa chvíľku, sám ale meštoka nemajúc, siahol a vzal mešťok almužníka a vyňal šesť peniažkov medených, čo ich tam bolo, a podal Jiskrovi. Peniaze tyto dal si Jiskra zasadiť do zlata a nosil ich napozatým vždy zavesené na krku.

Roky, ktoré teraz nasledovali, naplnené sú ustavičným vyjednávaním medzi stavy uhorskými a kráľom Fridrichom o vydanie Ladislava.

V Uhrách panovalo bezkráľovstvo so všetkými neporiadky, ktoré mávalo v zápätí. Boli síce ustanovení tak zvaní kapitáni po krajine, Huňady v Sedmohradskej a v Zátisí, Ujlaki v Predtisí a v Zadunají, Jiskra, Rozhoň a Plešivický (Pelsőczy) v horních stoliciach, Ország a Pongrác v zemi Matúšovej; tiež usnesené bolo na sneme v mrazni (decembri) 1445, že má pokoj byť v krajine. Avšak prvý zrušil pokoj kapitán zemský Pongrác z Bránče, ktorého návodom Uhria a Poliaci po hromniciach r. 1446. prepadli Jiskrovi hrad Topolčany, a to lstive, práve keď Jiskra meškal na hrade, tak že len zťažka ušiel rukám svojeho protivníka. „Vzali mu šesťsto koní a sám ledva utiekol; a potom hrad celý vypálili.“

I nemeškajúc sobral Jiskra voj veľmi silný, okolo 9000 ľudu výborného, medzi nimi množstvo vzácneho rytierstva z Moravy a zo Sliezska, chcúc Pongráca, ktorý bol veľký násilník svojich súsedov, potrestať spôsobom dôrazným, a obľahol mu mesto veľmi pevné Skalicu. Pongrác vidiac nezbytie utiekol s piatimi spoločníky do Stolného Belohradu,

kde boli práve mnohí páni uhorskí pohromade, aby žiadal pomoc proti Jiskrovi.

V Belohrade žaloval Pongrác na Jiskru, že je od neho utlačovaný a prosil pomoc proti nemu. Páni Uhorskí vzali Pongráca pod svoju ochranu porúčajúc ho zvláštnej milosti kráľa Fridricha, ktorý mu i pre priznanie-sa k Ladislavovi preminul; čo sa ale týka miest a statkov iným kroz neho odňatých, o tých sa mu ovšem preminúť nemohlo. Uhria Jiskrovi síce hrozili, nepopustí-li Pongrácovi, že proti nemu pojdú; Jiskra ale nedajúc sa tým miasť, odpovedel len: „Nech prijdú! Nebojím sa, a čoby ich prišlo desaťráz toľko, neustúpim a postavím sa im!“ Zatým zostalo pri hrozbách, a Pongrácovi nič nezbylo, než podať sa Jiskrovi na priateľské srovnanie. Navrátil mu tedy Topolčany, a iným pánom hrady, ktoré im bol pobral, načo pokoja od Jiskry užil.

Nedlho potom, na sneme r. 1446. na Rákoši o turícach vydržiavanom, vybraný bol Ján Huňady za správcu zeme; Ladislav zvolený je síce znovu za kráľa, ale Huňady ho mal požadovať od Fridricha s dôrazom, a trebas i mocou válečnou.

Konečne zostalo na tom, keď nový legát pápežský kardinál Karvajal do zeme prišiel, aby pre nové výpravy na Turka upokojil a vyrovnal sporné strany, že má byť o sv. Martine r. 1447. priateľská porada o kráľa vo Viedni, ku ktorej že má každá strana poslať osem poslov okrem legáta; jestli žeby ale ani v tej porade sa nestalo dorozumenie, vtedy že má sám pápež spolu s kardinálskym sborom v jednom roku tu vec rozhodnúť, a tomu nálezu že sa majú obe strany podrobiť.

Medzi tým časom Jiskra, ačkoľvek bolo na sneme zemskom r. 1447. ustanovené, že nekdajšie kapitanáty majú prestať a všecka zem Huňadyho má poslúchať, nedbajúc na správcu, riadil a spravoval hornie stolice uhorské, ktorými vládol, podľa svojeho úmyslu k ruke kráľa Ladislava. Ani vo výprave Huňadyho na Turkov, ktorá sa skončila osudnou porážkou Uhrov na poli Kosovom dňa 17—19. rujňa 1448. a zajatím samého Huňadyho, účasti nemal a mnoho v ten čas vo Viedni sa zdržoval.

Moc Jiskrova v Uhrách rástla čím dial tým viac. Jiskra, odpovedný sok Jána Huňada, odpieral moci jeho gubernátorskej, prevodzovanej bez povolenia kráľa Ladislava. I neprestával zo svojich hradov viesť boj s priateľmi Huňadovymi a rozširovať pánstvo kráľa Ladislava. Už dobyl na novo nekoľko miest r. 1449, jako Nového Hradu, Sečovcov a Humenného.

Hnul sa konečne sám Huňady poľom, i položil sa Jiskrovi najprv pred hrad Moldovu, ktorého dobyl a sboril, na to poplenil Gemer, Zvoleň a Tekov až po Kremnicu, majúc v úmysle mesta tohoto sa smocniť; ale Jiskra predidúc ho mesto silne osadil.

Poneváč sa válka pretiahla do blízkosti miest Spišských a do súsedstva hraníc poľských, tiež že sa toho ujímal sám pápež, vypravil kráľ Poľský Kazimír posla svojeho Jána Zahoranského s kanonikom Dlugošom Krakovským, slovutným kronikárom poľským, do Uhier, aby medzi spornými stranami ujednali mier alebo prímerie, čo sa i podarilo.

Prímerie uzavreno v ľadni r. 1450. Jiskra podržal čo mal: Košice, Levoč, Bardejov, Prešov, Kremnicu, Štiavnicu, Bystricu a vôbec všetky hrady. Avšak jak slabé bolo prímerie toto, o tom svedčí pozdejšie obnovené úsilie pápežovo (list od 20. brezňa 1450.), aby Kazimír dokonal dielo začaté a znova vypravil poslov do Uhier. Napnutie medzi Jiskrom a gubernátorom neprestalo, áno bolo čím dial väčšie.

Roku 1450. dňa 22. rujňa uzavrel Huňady na svoju ujmu smlúvu s kráľom Fridrichom v Požoni; sľúbil ho v poručenstve nad Ladislavom a v držaní koruny nemýliť ani kým mýliť dať, až do rokov kráľovych; tiež že má Fridrich zostať v držaní miest sebe zastavených, za čo zase Huňady uznaný je na celý ten čas za správcu kráľovstva.

Majúc teraz mier s Turky i s kráľom Rímskym udrel Huňady celou mocou na Jiskru. Tento bol zatým opanoval stolicu Novohradskú skoro celú a postavil nad Lučencom znova pri múroch kláštora sv. Štefana hrad neveliký, ale pevný, a učinil spojenie s Garom, Ujlakim a inými tajnými protivníky gubernátorovymi. Zazdávalo sa totiž mnohým prednejším v národe, že Huňady v duchu po kurune túži.

Nasledovalo obleženie hradu Lučeneckého skrze Huňada a prepamätná bitka medzi ním a Jiskrom.

Tábor uhorský so všetkým sbožím padol Jiskrovcom za korisť; mnoho pánov uhorských, medzi nimi biskup Heder-

vári, prišlo do zajatia. „Unavený bol všetok ľud Jiskrov jímaním a bitím utiekajúcich“ hovorí Dlugoš.

Huňady utiekajúc údolím Ipľa zastavil sa teprv pod hradom Modrým Kameňom.

To bola ona povestná bitka u Lučenca dňa 7. jasňa 1451, kde najpreslávnejší hrdina maďarského národu podľahol Jiskrovi, sám ledva vyviaznuc životom.

Jiskra na to pokúšal sa o dobytie Várheďu a hradu Jágerského, avšak nemôhol to vykonať, najmä preto že sa Huňady zatým zase ľudom z dolnej zeme sosilil. Po malých pôtkach uznal gubernátor za dobré, dať sa s Jiskrom vo vyjednávanie. Bol uzavrený mier v Rímavskej Sobote, podľa nehož vybovojované hrady Rožňava, Zvolen, Derenč a Košice maly zostať Uhrom, zajatí na vzájem boli vydaní, a Jiskra za náhradu válečných štrat dostal 10.600 zlatých červených (dukátov), ktoré mu v troch lehotách maly byť vyplatené. Stavovia sami prijali rukojemstvo za to.

Úsilie stavov o prepustení kráľa Ladislava z poručenstva Fridrichovho skončilo sa tým, že ho r. 1452. mocou vyviedli z Nového Mesta a uznali vo Viedni za pána koruny Uhorskej i Českej a zeme Rakúskej.

Od toho času zostával Jiskra pri dvore kráľovom. Účel, o ktorý sa posuď zasadzoval, bol dosiahnutý: všecka zem uznávala Ladislava za kráľa.

Na počiatku r. 1453, na sneme v Požoni držanom, potvrdil kráľ Jána Huňadyho v posavádnej moci gubernátorskej na ten čas, čo by sám meškal v Čechách, kam ho nepochybne Jiskra doprevádzal.

Pád Carihradu — ku koncu kvetňa r. 1453. — zbudil v prvej chvíli ohromné sdesenie po celom kresťanskom svete. Ničmieň nebezpečenstvo a potreba obecná ustupovala vtedy prospechom a zášťam súkromým, tak že nebolo smutnejšieho pohľadu nežli na stav tehdajšej rozorvanosti a slabosti kresťanských zemí. V Uhrách najmä preláti a páni protivili sa Huňadymu, Huňady zase sočil na Jiskru, svojeho najmocnejšieho odporca. Avšak Jiskra, jakkoľvek mu Huňady prekážal v držaní Spiša, ktorý mu bol kráľ daroval, zostával preca v tej moci, ktorú mal hneď prvej v horních stoliciach. Kráľ ho v nej osobným rozkazom potvrdil, lebo Uhria a gubernátor zdráhali sa Jiskrovi zachovať závázky jemu nedávno činené.

Prišiel osudný a pamätný r. 1456, kde Turci priblíživše sa k hranici uhorskej našli Belohrad nad Dunajom v rukách križákov (kurucov) kresťanských pod Huňadym a Kapistránom. Sila viery a vytrvalosť kresťanského udatenstva slávily tu prevelebné víťazstvo nad hrubou silou neveriacich. S náramnými škodami utiekli Turci od Belohradu. Avšak krásne víťazstvo kresťanov zakalilo sa o nedlho nerestným činom, ktorý sa stal po smrti Huňadyho i Kapistrána v múroch rečeného mesta. Kráľ chcejúc navštíviť hrad víťazstvom preslávený, kde bol veliteľom syn Huňadyho Ladislav, prišiel a priviedol so sebou spolu silné vojsko k posile proti Turkom. S vojskom boli starý hrabä Cilský a vojvodci Ján Jiskra z Brandýsa, Ján Obytecký a Rakušan Lambert. Avšak Ladislav Huňady len kráľa vpustil do hradu, vojsko muselo zostať v podhradí. Tu zavraždený bol Cilský na hrade skrze Huňadyho a priateľov jeho, jakožto vraj starý protivník rodu Huňadovho.

Kráľ, ktorý, jakkoľvek mladý, v tomto svojom nebezpečnom postavení neobyčajnú prítomnosť ducha objavil, nariadil skrze mladého Rosenberga a Šternberga, aby sa vojsko po Dunaji odobralo pod Petrovaradín. Skoro na to išiel v sprievode Ladislava Huňadyho a brata jeho Matiáša prez Temešvár do Budína.

O nedlho zjavené bolo kráľovi skrze vojvodu Mikuláša Ujlaka, že sa stroja úklady proti nemu návodom Ladislava Huňadyho, s ktorým sa už spiklo päťadvacať uhorských pánov. Kráľ mal byť pozvaný k velikým dostihom koňským u Nesmiel, prepadnutý, sultánovi tureckému poslaný a všecko pánstvo české i nemecké pri ňom pobité, načo by sa Huňady ujal koruny.

Úkladom týmto sa ale nadišlo; kráľ pozval po držaných dostihoch Ladislava do svojej dvorany na hrade Budínskom a oznámil mu, že je zajatý. Strhol sa Ladislav, ale palatin Gara priskočiac vytiahol meč a volal: „Zločinče, ty si zajatý, a nikto ti nepomôže!“ I poddal sa. Tu volal kráľ na Jiskru, aby Matiáša, brata Ladislavovho, tiež zajal, ktorý bol v inej izbe, čo sa i stalo. Okrem Huňadovcov zajato ešte 16 pánov. Ladislav Huňady bol na to sťatý a Matiáš do Prahy do väzenia poslaný.

Odprava Huňadyho spôsobila veľké rozčulenie v ľudu. V Sedmohradskej povstal dokonca priateľ jeho Michal Szilágyi, ktorý, pomstiac smrť jeho, pustošil statky pánov kráľu oddaných, tak že konečne Jiskra od kráľa na neho bol vypravený.

Rok na to 1457. dňa 23. studňa (novembra) kráľ Ladislav, práve keď očakával príchod nevesty svojej Magdalény z Francúzska, zomrel v Prahe smrťou nenazdajnou.

Dvoje kráľovství najmocnejších osiralo v ten istý čas, a z rodu najurodzenejšieho a najvyššieho dostala sa koruna osobám stavu prosredného. Dňa 24. ladňa 1458. obraný je Matiáš Korvín, druhý syn Jána Huňadyho, brat odpraveného Ladislava Huňadyho, za kráľa Uhorského; dňa 2. brezňa vyvolený Jiří (Juro) Poděbradský za kráľa českého.

Nesúhlasil Jiskra s riadom týmto, ťažko nesúc, že moci panovnícke obdržali mužovia, ktorým, ačkoľvek mali schopnosti k vláde ináč výtečné, nedostávalo sa práva prirodzeného, dedičného, zákonného. Tiež vojvoda Mikuláš Ujlaki a Gara nechceli za kráľa uznať mladíka, ktorého brat padol rukou katovou, on ale sám z väzenia povolaný bol na trón.

Oba kráľovia zase pri veľmi dobre znali povahu a moc Jiskrovu, aby boli nestáli o to, učiniť ho čo možná sebe neškodným. V spoločnom tábore v Strážnici na Morave v mesiaci brezni 1458. sviedol Jiří Poděbradský ujednanie medzi kráľom Matiášom a jednateľmi Jiskrovymi, dľa čeho mal Jiskra v službe Matiášovej bojovať s Turky.

Jiskra medzitým odobral sa do Poľska ku kráľovi Kazimírovi IV. a radil mu, aby on prijal korunu Uhorskú, ktorá vraj jemu podľa práva sluší spolu s korunou Českou jako manželovi sestry kráľa Ladislava, Alžbety Albrechtovny, poslednej teraz dedičky tých korún z rodu Luxenburgsko-habsburgského. Bola to myšlienka, ktorá sa skoro na to po smrti Jiřího a Matiáša povolaním Kazimírovho syna Vladislava na trón jak český tak uhorský stala skutkom. Ponúkal sa ďalej, že kráľovi, ktorý v ten čas mal válku s križákmi v Prusku, zjedná narovnanie s nimi, — lebo vojsko križákov nemeckých boli z dobrej časti žoldnéri českí z válok táborských, známi Jiskrovi, — aby tým snadnejšej môhol viesť ľud svôj do Uhier, a to krajinami, ktorými vládol Jiskra.

A v skutku nachádzame Jiskru r. 1458. v Prusku, kde s dobrým prospechom jednal mier medzi križákmi a kráľom Poľským.

Z jara r. 1459. poslal Jiskra kráľu Matiášovi list odpovedný a znova sa usadil v svoje miesta na Slovensku. Za ním bralo sa vojsko poľské. Kráľovi Matiášovi nastala tým nemalá nesnádza. Náhle listy poslal kráľovi Jiřímu, aby mu bez odkladu poslal ľudu branného na pomoc.

Týmže časom, v brezni 1459, stalo sa pôsobením vojvody Mikuláša a Gary vyvolenie císara Rímskeho Fridricha IV. na kráľovstvo Uhorské. Dej tento bol, jak sa zdá, príčinou, že kráľ Kazimír upustil od svojich zámyslov a že sa Jiskra prichýlil k službám císara Fridricha.

Sila Jiskrova a vojvodcov jeho vzrástla v tej miere, že žoldnéri jejich zabiehali denne až k samým predmestiam mesta Pešte, ktoré plenili, a že ich z Nového Budína bývalo videť i jejich ohne. Tu videl sa Matiáš prinúteným, v jednaní, ktoré sa viedlo medzi ním a císarom Fridrichom r. 1461. v Hradci skrze biskupa Váradského Jána Vitéza žiadať tiež, aby spôsobené bolo vzdialenie Jiskry z Uhier skrze císara. Zatým nečakajúc na výsledok rokovania, sobral vojsko proti Jiskrovi, ktoré zprvu sveril Štefanovi Zápoľskému a Ladislavovi Uporovi, pozdejšej však sám osobne viedol

Česi bránili sa zo svojich hradov veľmi účinlive. Ničmenej dobyté boly mesto Košice i hrad Spišský, odkiaľ v rujni toho roku rozkázané bolo Levočanom, aby Zápoľskému v stavání hradu proti muráňskym Čechom nápomocní boli.

Jiskra dielom týmito ztratami, dielom i tým, že císar Fridrich popúšťal Matiášovi, umienil si odstúpiť z dejišťa svojich činov. I vypravil poslov ku kráľovi, aby s ním jednali, a okrem toho učinil mu osobitý prípis, v ktorom opísal posavádne svoje pôsobenie, dokladajúc, že chce Matiášovi všetky svoje mestá i hrady popustiť a zo zeme dobrovoľne vynsť.

Rád bol Matiáš návrhu tomuto a bez meškania vypravil poslov k Jiskrovi, aby hrady a mestá prijali, jeho ale, chcel-li by sa do Čiech odobrať, v mene kráľovom zdržali, ktorý že mu najskvelejšie postavenie a náhradu i mzdu kráľovskú sľubuje dať.

Vyjednávanie s Jiskrom dokonalo sa ešte pred otvorením snemu vo Vacove, kam Matiáš poslal k tomu cieľu nekoľko vzácnych svetských i duchovných pánov.

Matiáš vradil Jiskru medzi magnátov uhorských, dal mu hrady Lipu a Solymoš v Aradskej stolici nad Marušou, pod tou výminkou, aby v službe kráľovej válčil proti Turkom. Za postúpenie hradov na Slovensku daná mu bola náhrada 25.000 dukátov.

Smlúva tato potvrdená bola na sneme obecnom r. 1462. Následkom toho i iní Česi a Poliaci hrady, v ktorých imaní boli, skrze smlúvy postúpili, okrem nekoľko málo vojvodcov, jako Petra Aksamita na hrade Plavnickom a Petra z Komorova.

Zo žoldnérov Jiskrovych povstal potom onen slovutný „čierny pluk“ (fekete sereg) Matiášov, ktorý válčil proti Turkom; z iných zase povestná spoločnosť tak zvaných „Bratrov“ alebo „Bratríkov.“

Toto je obraz života slávneho Jiskry, pokiaľ sa nám z prameňov posiaľ prístupných predstavuje.

O význame jeho jako státnika v dejinách državy našej, o slovutnosti jeho v umení vojanskom, o pôsobení jeho na slovenské kraje v Uhrách bolo by dosť mnoho písať.

V bojoch s Maďarmi tak mu prialo šťastie, že nezriedka s 500 až 600 mužov porazil a rozohnal 6000—8000 jejich bojovníkov. Nekonečne mnoho úkladov mu strojené bolo, ale všetkému vyhol sa buď prezreteľnosťou alebo silou; šťastie mu ku podivu vo všetkom pomáhalo.

Ženatý bol Jiskra dvarazy. Najprv mal vnučku (neť) biskupa Rozhoňa Jágerského, potom dcéru Jána Országa, jednoho z predních pánov uhorských, kráľu Matiášovi príbuzných, ktorú si pojal, keď sa s Matiášom r. 1462. smieril.

Jakého veku Jiskra dosiahol, kedy zomrel a kde, nedá sa na ten čas riecť. Isté je, že po rečenom smierení ešte nektorý čas živý bol; píše sa totiž, že vo vernosti Matiášovi sľúbenej sotrval až do smrti.

Zdá sa tiež, že zanechal potomkov po sebe; aspoň prichádza v Uhrách pánska rodina Jiskrovcov; tak sa n. p. činí smienka r. 1605. o pánu Jánu Jiskrovi (Ihon Iszkra), ktorý toho roku pri hájení hradu Lupče proti Turkom slavnou smrťou sošiel.

Z „Perel českých.“ **Dľa Dr. Hermenegilda Jirečka.**

---

112. O Kosovom poli.

Kosovo pole je bratom našim Srbom tým, čím je Čechom Biela Hora — smutnou upomienkou na nešťastný konec bývalej samostatnosti a slávy, hrobom velikých hrdinov a chrabrých bojovníkov, prameňom tisícerých bieď a strastí celého národa, miestom v drahej vlasti nešťastným, trpko oplakaným a prekliatym.

Trápna upomienka na nešťastné pole Kosovo je refrénom čili ozvenou temer každej národnej piesne srbskej. Zo všet-

kých hrdinských piesní starosrbských, o ktorých množstve svedčia historikovia grécki, v pamäti národa srbského — píše Dr. J. Subotić, — po bitve Kosovskej okrem „kruhu Lazarovho“ temer nič sa nezachovalo. Tak strašne striasla ta katastrofa celou bytnosťou národa srbského, že pre velikú a živú tu ranu zapomnuel na svojich starých hrdinov a v tisícerých piesňach oplakával len kliate pole Kosovo a jeho nešťastných hrdinov bolesť a nešťastie, slávu a velikosť toho dňa (15/27. lipňa 1389.).

A zaiste bitva Kosovská svojou velikosťou a dôležitosťou, svojím nešťastím a svojimi následkami prevyšuje všetky udalosti, ktoré predtým na národ srbský pôsobily; lebo po úžasnej smrti najlepšieho zo všetkých panovníkov srbských, — píše Dr. J. Subotić — prišla na národ srbský hrozná bieda a otroctvo, plod to vnútornej nesvornosti a tureckého hospodárstva.

Najmocnejší cár srbský, Dušan Silný z rodu Nemanja, zomrev r. 1358, zanechal po sebe velikú ríšu, ale nedospelého a slabého syna, Uroša. Priestranná ríša Dušanova bola však na veľa strán rozorvaná; lebo Dušan nazval sa za príkladom císarov Carihradských cárom, a udelil pohlavárom jednotlivých krajín svojej ríše titule kráľovské. Najmocnejší z týchto kráľov: Jug Bogdan v Akarnanii a Macedonii, Vukašin, otec národného hrdiny Marka králeviča, v Prizrene, a Lazar Grebljanović, pobočný syn Dušanov a zať Jugov, vypovedevše poslušenstvo carici Jelene (Helene), vdove Dušanovej, ktorá bývala v Prizrene, dohadovali sa medzi sebou o nadvládu, až kráľ Vukašin zahubil (r. 1366) na love syna Dušanovho, mladého Uroša, ktorým vyhasol slavný rod Nemanjićov, a smocnil sa na čas vrchnej vlády.

Ale medzi tým privalili sa do Europy Turci. Grécki císarovia, privyklí hľadať pomoc u barbarov, jak nazývali Srbov, Bulharov a Albanov, neopatrne otvorili Turkom vchod do svôjho císarstva. S takou námorskou silou, jakú oni mali tenkrát jediní v Europe, mohli ľahko Turkom priechod z Asie zamedziť; ale oni, pri veľa dôverujúc v hradby svôjho opevneného Carihradu, mysleli, že divoké hordy jazdcov nemôžu dobyť pevné, veliké, ľudnaté a vycvičenými bojovníky hájené mesto. Skoro však museli Gréci v úzkosti svojej hľadať pomoc u Srbov. Jug, Lazar a Vukašin prispeli s veľkým vojskom ku pomoci, ale turecký sultan Amurat v čele silnejšieho vojska u Taganrogu ich porazil (r. 1371.). Jug i Vuka-

šin v tejto krvavej bitve padli, len Lazar sa vtedy spasil a bol vyhlásený za cára srbského.

A však 18 rokov neskoršie sotaviac sa lepšej v Asii, sultan Amurat pristál druhý raz na pobreží europskom, žiadajúc od Srbov harač čili poplatok. Cár Lazar, hľadajúc pomoc na všetkých stranách nikde ju nenašiel; preto sobrav, čo môhol, Srbov, Bulharov a Albánov, na Kosovom poli, kam sa boli Turci predrali, postavil sa na odpor (r. 1389). A chrabrosť cára Lazara i nadšenie jeho vojska, bojujúceho za dom a ohnisko, za vieru a slobodu oproti kliatemu nepriateľovi, boly by asnáď zvíťazily, ale na nešťastie zúrila nesvornosť medzi vojvody Lazarovymi. Dva zati Lazarovi, najmocnejší hrdinovia a vojvodovia srbskí, Miloš Obilić a Vuk Branković, pohašterili sa z príčiny svojich žien. Vuk súc v dobrom srozumení s Turky, vrhol podozrenie zrady na Miloša, načo Miloš, od cára za to pokáraný, vo svojej nevinnosti neodpovedal, lež: „Vidit ćemo, tko je viera, tko li je neviera!“ (Uvidíme, kto je verný a kto je zradcom). V noci potom na deň sv. Víta ($\frac{15}{27}$. lipňa) pred svitaním, pojav so sebou dvoch verných druhov, Ivana Kosančića a Milana Toplicu, vzdialil sa tajne z tábora srbského a ohlásil sa predním strážam tureckým jako úskok, žiadajúc, aby ho doviedli do stanu sultanovho. A tu, keď mu sultan Amurat s radosťou podával ruku na uvítanie, Miloš ho nožom prebodol. Udatne sa potom bráňac pobil Miloš veľa nepriateľov, než mu useknutá bola pravá ruka a on roznesený bol na šabľách tureckých. Ale hrdinský ten skutok Milošov Srbom viac uškodil než prospel; lebo vojsko Milošovo, prvejšími povesťmi o jeho zrade podesené, nevediac, čo sa s ním stalo, počalo o ňom pochybovať a ztratilo dôveru i udatnosť. Vuk Branković so svojím vojskom v rozhodnom okamžiku prešiel na stranu tureckú. Lazar ničmenej bojoval ešte dlho a udatne v čele svôjho vojska, až ztrativ koňa, padol do rúk nepriateľov.

Sultán Bajazet, syn Amurata, jehož bol Miloš prebodol, dal Lazara priviesť k mrtvolám svôjho otca a brata, a zpýtal sa ho hrozným hlasom: „Jako si smel spáchať taký zločin?“ Načo cár Lazar odvetil: „A jak tvôj otec a ty ste smeli vpadnúť do mojej ríše?“ Verný sluha Lazarov, verný druh jeho v boji i v zajatí, zaklínal ho aby odpovedal miernejšie: „Cáre Lazare,“ riekol, či je tvoje hrdlo jako vrbová haluz a myslíš, že hlava tvoja sťatá znova vyraste?“ Ale to nesmiernilo Lazara, ktorý ešte dodal: „Kebych mal v ruke, čeho

bohužiaľ nemám, položil bych i sultana vedľa jeho otca a brata.“ Sultan kázal Lazara sťať. Tu verný sluha Lazarov padnúc na kolená prestrel svoju kabanicu, aby hlava cárova nepadla na holú zem; a keď hlava Lazarova kľasla, riekol: „Zaprísahal som sa, že položím hlavu svoju vedľa hlavy svôjho hospodára,“ a sklonil svoju šíju pod meč katov, ktorý prianie jeho vyplnil.

Tak zahynul posledný panovník srbský. Sultan Bajazet udelil neskoršie synovi Lazarovmu, Štepanovi, časť otcovej ríše s titulom despoty a zradca Vuka Brankovića, ktorý si robil nádeju na celé Srbsko, odmenil inou čiastkou tiež s titulom despoty. Tyto dve dynastie žily potom v ustavičnej rozopri, lebo potomci Lazarovi častejšie sa pokúšali dobyť neodvislosti; Brankovići ale zostali vždy pri strane tureckej. A boj ten trval 150 rokov. R. 1459. poddali sa sultanovi dobrovoľne všetky zámožnejšie a prednejšie rodiny (šľachtické) a obyvatelia miest v zemi srbskej. Mahomed vtrhol s vojskom do Srbska a zrušiv dané slovo dal popáliť a spustosiť mestá i dediny a odvliekol do zajatia asi 200.000 Srbov, ktorí potom zahynuli hladom v otroctve. Tak padol cár Lazar na Kosovom poli, tak padlo srbské cárstvo, tak sa v Europe zahniezdili Turci, a tak nesvornosť kresťanov až podnes udržuje hnusnú vládu tureckú v oných krásnych zemach slovanských, — vypravuje Mijo Stojanović.

Kosovo pole samo je najvätšia rovina medzi odnožiami Balkánu; prestiera sa v kraji Novo-Pazarskom medzi dvojím pohorím, na dva dni z dĺžky a na deň v širokosti, svlažovaná riekou Sitnicou a inými menšími potoky; na povrchu jej a na stranách hôr, ju obkľučujúcich, stojí asi 300 miest a dedín okrem četných kostolov a kláštorov. Okolo Pristiny podnes ukazujú srúcaniny tureckej kaple, vystavenej na mieste, kde bol Amurat zabitý, a v blízkom kostole Samodnežskom nachádza sa vraj hrob bohatierskeho Miloša Obilića. Okrem toho je však Kosovo pole pusté, smutné, lebo na ňom není tak rečeno trávičky ani kvietku, ani hrudy čiernej zeme ani kra ani kameňa, ktorý by nebol napojený krvou ľuďskou. Národ srbský tu chová všetky svoje strasti a žalosti. Jako ovce na lúke lebo labuti na jazere ležia na tom poli srbské srdcia a pokrývajú zem, kde jeden nešťastný deň zničil a zmaril šťastie mnohých století, moc a slávu založenú od Nemanjićov a cára Lazara.

Kosovo pole je posiate hrobami jako niva snopami požatého žita, a v každom hrobe leží junák, ktorý pádom svojím zadal ľútu ranu svôjmu rodu. Čas ty hroby na Kosove srovnal so zemou a zacelil mnohé rany minulých století; ale jedna najľútejšia rana ešte nezarástla, rana, ktorú celémn národu srbskému zasadila zrada Brankovićova!

Smutná matka vlasť oplakáva nesmrteľných synov svojich, padlých na Kosove, a bola by ich snáď už ožialila, keby nepálila ľúta rana Vukova, ktorú nič nemôže vyliečiť. Žije pamiatka padlých na Kosove hrdinov, ale zároveň žije i prekliata nesvornosť a kalí zrkadlo jasnej vyhliedky po zemach juhoslavianskych, kde všade raste peluň medzi sladkou révou, kde všade nenávisť shorčuje lásku bratskú a nesvornosť otravuje každé podujatie k zdaru a blahu nešťastnej vlasti.

Z „Osvěty.“

---

113. Stará vešťba o Carihrade.

Z *Carihradu* stal sa dňa 29.-ho mája r. 1453. *Štambul.* Miesto kríža osadil sa na kupli sv. Žofie polmesiac, a v chrámoch božích miesto biblie svätej zaujal alkorán Muhamedov. Pád tento Carihradu staré vešťby predišly, od drievnych časov prenášané z otca na syna v národných podaniach Slovanov. V „Letopisoch Novgorodských“ nachodí sa podanie podobné ešte z 15-ho stoletia zaznačené; a síce „Carstvenné letopisy“ roku 1772. vydané obsahujú na strane 306—358 nasledujúcu tradíciu národa:

„Keď Konstantín Flavius, císar rímsky, pracovať začal na rozšírení a zvelebení kresťanstva, umienil si mesto na meno svoje založiť a vystaviť, i rozposlal múdrych mužov po Ázii a Európe, aby pre mesto to súce miesto vynašli. Vrátivší sa vyslanci chválili nad iné Macedonsko a Byzanciu; samému ale Konštantínovi najlepšej páčila sa Troas, kde „soveršilas vsemirnaja pobieda Grekov nad Friagami.“ Avšak hlas, ktorý císar rovne počul, označil druhé miesto: „V Byzancii podobajet gradu sozdati sä.“ Císar poslušný hlasu tomuto, prišiel do Byzancu a rozkázal, dľa ním označeného rozvrhu, mesto zaraz stavät. — Keď počalo sa budovanie mesta, tu zjavila sa naraz veliká zmija a plazila sa po celej ploche, na ktorej malo sa mesto vyzdvihnúť. V tom okamžení ale, keď

zmija celú tu plochu plaziac sa prešla, ukázal sa v oblakoch velikánsky orol, ktorý v okamihu hodil sa za zmiju, a schytiac ju do pazúrov mocných, bral sa s ňou na hor do výšky vzdušnej.

I císar i všetci, páni i sluhovia, dívali sa na to a videli, jako obvíja sa zmija ohavná okolo orla junáckeho, ktorý s ňou vždy výš a výšej letel. Potom ztratily sa na chvíľu boriace sa zvery v oblakoch hustých a keď objavily sa zase, v hroznom zápase klesaly na dol a spadly na to isté miesto, zkadiaľ sa pozdvihly boly. Na to *ľudia-kresťania* pribehli, oslobodili orla a zmiju ubili.

Úkaz tento zvláštny divným videl sa byť císarovi, a preto svolal „knižníkov a mudrcov," aby mu hodnoverne vysvetlili úkaz tento zázračný. Mudrci poradili sa a jednohlasne odpovedali, že: „mesto budovať sa majúce preslávi sa a zveličí tak, jako žiadne druhé na svete. Orol je znak kresťanstva, zmija bysurmanstva neverného; že zmija odolala orlu, je znak toho, že bysurmani premôžu kresťanov; no že ľudia-kresťania ubijúc zmiju oslobodili orla, to značí, že kresťania premôžu bysurmanstvo, dobyjú mesto nazad a carovať v ňom budú po veky večné." Na vešťbu tuto zarmútil sa císar Konštantín; no velel ju zapísať do pamätnice državnej a pokračoval ďalej v ustrojení mesta. Mesto zveľaťovalo sa, ale obyvateľov málo bolo; a preto císar prizval z Ríma a iných strán sveta veľmožov, remeselníkov, rolníkov a robotníkov a dal im domy ustrojiť. Pre sebä dal vystaviť krásny palác, potom vybudovať dal „divný hyppodrom," námestie s krytou ulicou pre trhy, chrámy k pocte sv. Žofie, sv. Apoštolov a sv. Irény; potom vyzdvihnúť dal na jednej ploche velikánsky obelisk (bagrianny stolp) privezený z Ríma, ktorý od mora do mesta za jeden celý rok dodávali: a tak naplnil toto mesto všelikým zbytkom a slávou, že blahoslavený Andrej z Krety, považujúc velikosť jeho, povedal: „vo istinu grad sej vyše slova i razuma jest." — No i toto mesto nesčíselné biedy pretrpelo pre hriechy naše a v ňom spáchané bezzákonnosti. A tak i teraz v čase poslednom snížily ho za hriechy naše nápady neverných a hlad i nemoce i hrôzy všetky."

Toľko novgorodské „carstvenné letopisy," v nichžto po zakončení podania tohoto menoslov císarov carihradských až po ostatnieho císara Konštantína Palaeologa nasleduje. Potom opisuje sa v nich veľmi obšírne dobývanie mesta r. 1453., víťazstvo energičného vodca Turkov, Mahmuda II., hrdinská

smrť Konštantína a jeho hlavného vojvodca Guistinianiho z Janova, a potom hospodárenie Turkov v meste dobytom. Končí sa kronika tato nasledovne: „Tak skončilo sa to za hriechy naše, že „bezzákonný Mahmud“ dosadol na najslávnejší prestol pod slncom — na carihradský. Ale dočkaj len ty neverníče! a pomysli na to, že jestli splnila sa vešťba pri císari Konštantínu, neskorej i patriarchom Methodom a premúdrym Levom predpovedaná, teda splní sa i ostatok proroctva toho, v ňomž povedané je, že srazí sa pravoslávny národ s Izmaelitami *) a ubijúc ich, vezme Carihrad do moci svojej a carovať v ňom bude po veky večné!“

L. M. Š.

114. O Moravanech a Slovácích.

(Československy.)

Příběhové tří slovanských větví, Moravanův v nynější Moravě, Slovákův v severozápadních Uhřích, asi od řeky Torisy až pod Prešpurek a Vacov, a Slovanův druhdy v okolí zadunajském, od okliky Dunaje u Vyšehradu až za Jezero Blatenské bydlevších, v tomto časovém okresu, v němž rozjímání naše zavříno jest, nejpřirozeněji v jeden celek zahrnuti býti mohou. Krajiny od nich zaujaté, z obojí strany Dunaje ležící, společné někdy měly jméno, totiž *Veliká Morava* čili „Vyšní Morava,“ pro rozdíl od „Nižní“ čili Bulharské Moravy; příbuzný co do nářečí a mravů v nich obýval národ, od korutanských a bulharských Slovanův patrně rozdílný, a příbuzná, z jednoho kmene pošlá ve všech třech panovala knížata. Co do Slovákův v Uhřích, žeby země jejich v této době částkou byla Veliké Moravy, o tom posavad mezi soudnými a nepředpojatými zpytateli dějin žádné pochyby nebylo. Oddílní, s moravským velikoknížecím rodem pokrevní knížata měli své sídlo v *Nitře*, městě slovenském. Jméno, nářečí, tělesná i mravní povaha uherských Slovákův, jmenovitě obyvatelův podkrají Vážského, od nepamětných časův nejoužeji je spojovala s bratry jejich Moravany, kterýchžto jihovýchodní polovice, od stoku Dyje s Moravou až k Valachům se táhnoucí, až do dnes jméno Slovákův sobě přikládá. Pravda sice jest, že nynějšího času

*) Izmaelitami menujú sa Turci, poneváč vraj od Izmaela, syna Hagar (zo starého zákonazn ámej), pochodia.

řeč Slovákův uherských od řeči Moravanův patrně se různí a zvláštní nářečí zakládá; soudě nicméně podlé rozdílu mluvy obecného lidu v Moravě, kterážto z této strany řeky Moravy čistě česká jest, z oné pak strany ke slovenské se blíží, mám za to, že někdy, před politickým oddělením Uher od Moravy, rozhraní obou nářečí, českého i slovenského, bylo někde ve středu samé Moravy, nikoli v pohoří, dnešní Uhry od Moravy dělícím. —

Počátečná historie Moravanův a Slovákův, od času jejich v nynější vlasti osednutí až do úsvitu VIII. století, v nedochodném temnu jest pochována. To jediné, soudíc podlé zjevného příbuzenství jedněch i druhých s národem českým, ne bezdůvodně za pravé přijíti můžeme, že v oné době, když Čechové do Bojohému se přistěhovali, i Moravané a Slováci, vystoupivše z Tatranského Bělochorvatska, nevědomo z kterého okolí, hlouběji k jihozápadu, pořičím Moravy, Váhu a Hronu až k samému Dunaji sestoupivše, uprázněná od Rugův, Herulův a Gepidův místa brannou rukou zaujali. Dalšímu jejich šíření se přes Dunaj zbraňovali mohutní Longobardové, jimž Pannonie l. 548. od císaře Justiniana postoupena byla, po jejich pak odstěhování do Vlach horší předchůdcův svých podmanitelé a násilníci Avarové. V květoucí době avarské, též za panování slávného vítězitele *Sama*, nikdež ještě o Moravanech a Slovácích výslovně zmínka se neděje, ačkoli podobné jest, že obojí tito, tehdejšího dějiště tak blízcí národové, zároveň s jinými příbuzníky a sousedy týchže proměn štěstí, nátisku avarského i osvobození se od něho zakušovali. Po přemožení Avarův od Karla Velikého země jejich, v nynějším Rakousku a Uherském Zadunají, dostala se v moc Němcům, kteříž, zřídivše ji podlé způsobu a obyčeje svého, totiž poručivše vrchní správu její svému markrabovi, Slovanům a Avarům, co jich jinam neušlo, k obývání ji propustili s tou výminkou, aby knížata jejich dotčenému markrabovi poddána a císaři k dani i vojenské službě zavázána byla. —

Nedlouho potom vystoupil na poli dějin moravských *Mojmír*, kníže dějný a velemoudrý, od Urolfa na křesťanskou víru obrácený. Celé jeho snaženství směřovalo k tomu, aby zemi své stálého míru a vnitřní posily i vzniku zjednal, zůstávaje v přízni s vrchními pány svými Franky. — Mojmír o rozšíření křesťanství ve své krajině ousilně pečoval, čehož důkazem jest založení dvojího biskupství, totiž Speculijulium

(Olomouc) a Nitrava (Nitra), okolo l. 826. Jemu vším právem připsáno býti musí položení základu k oné veliké a mohutné říši moravské, kteráž za nástupcův jeho, ovšem jen na krátký čas, tak slavně se vznesla. — Mezi tím upadl Mojmír u Frankův v podezření, jakoby z područí jich vyvaditi se usiloval. Možné, že pouhá závist a nedověra pohraničných markrabí popudila krále Ludvíka proti němu, nelibě patřícího na šíření se moci a slávy tohoto nebezpečného područníka svého. Buď jak buď, král Ludvík, vypraviv se l. 846. se silným vojskem do Moravy, odstrčil přemoženého Mojmíra, a na místě jeho ustanovil knížetem moravským synovce jeho *Rastislava* čili jak jej Frankové jmenují Rastice. —

Dobré srozumění a přátelství mezi Moravany a Franky netrvalo dlouho. Mojmír byl králi Ludvíkovi jen podezřelý, Rastic se mu stal v skutku nebezpečným. Výtečný tento kníže, dostav se na stolici knížecí, všemi cestami o to usiloval, kterak by národu svému utracené samostatnosti vydobýti mohl. K tomu cíli počal v zemi své zakládati mnohé, na ten čas mocné pevnosti, a vstoupil v přátelské svazky s Bulhary, jihovýchodními sousedy svými. Neušlo to takové jeho počínání pozornosti podhlídavých Němcův. Král Ludvík, chtěje odvrátiti hrozící sobě nebezpečí, vypravil se s branným lidem na Moravu l. 855., ale nemoha dobýti zásek a ohrad protivníka svého, obrátil se bez pořízení zpátky, kdežto od Moravanův až za Dunaj stíhán jsa, znamenitou škodu trpěl. Tím způsobem osvobozená Morava, požívajíc ouplné neodvislosti, stala se outočištěm všech nespokojených anebo od Frankův utiskovaných Slovanův, anobrž i samých Němcův, proti vládě krále Ludvíka pletichy a pikle snujících. Český kníže Slavitěch, l. 857. od Bavorův z města svého Vitorazi vypuzený, hledal a nalezl u Rastice přítulku; důstojníci Ludvíkovi, hrabata Werinhar a Gundacker, jsouce ouřadův svých zbaveni, k němu přešli; sám nejstarší syn králův, Karloman, vývoda korutanský, vstoupil s Rasticem l. 861—863. ve smlouvu, chtěje se ubezpečiti proti hněvu a pomstě otce svého; totéž učinil druhý syn, Ludvík mladší, když l. 866. proti otci se zbouřil. Z toho ze všeho dostatečně vysvitá sláva knížete Rastice a dověra, kteréž požíval v cizině: o mohutném a blahodějném vladaření jeho v samé vlasti, při urputném mlčení zahraničných pramenův, jen z běhu a spojitosti důležitých příběhův, za panování jeho stalých, ouplného ponětí nabýti můžeme. Do této zajisté mírné doby jeho panování připadá

*

sestavení veliké říše moravské, vzdorující všem outokům cizincův až do přibytí Maďarův, též uvedení slovanské liturgie v obojí Moravě a v Čechách, události na onen čas v celém Slovanstvu jistě nejdůležitejší. — Neodvislost Moravy, ačkoli skutečně od l. 855. stávající, nikdy od krále německého výslovně uznána nebyla. Již l. 863. král Ludvík proti Rastici, s Bulhary spolčenému, válku pozdvihnouti zamýšlel, z čehož však tehdáž ještě sešlo. Než l. 864. vypraviv se s valným vojskem do pole, oblehnul jej v městě Děvíně v Moravě nedaleko nynějšího Hradiště, a nemohoucího odolati toliké síle, donutil ke slibu věrnosti. Avšak již l. 866. byl Rastic od syna králova, Ludvíka, a některých pánův německých k novému povstání naveden. Naposledy vypukla l. 868. záhubná vojna mezi králem Ludvíkem a Rasticem, v níž z počátku s obojí strany bez prospěchu bojováno. Léta 869. rozšířilo se divadlo války: Čechové a Srbové, spojení s Moravany, vpadli do Bavor a Durinska; Svatopluk, synovec Rasticův, jak se zdá kníže nitranský, vystoupil teď ponejprvé na bojišti. Král Ludvík vystrojil troje veliké vojsko do pole: syn jeho, Ludvík, vedl Sasy a Durinky proti Srbům, druhý syn Karloman Bavory proti Svatoplukovi, třetí vojsko ze Frankův a Švábův, jímž král sám osobně Rastice potříti mněl, pro nemoc nejmladšímu synu Karlovi ke správě poručil. Oba královici vpadli do Moravy; Karel, jak se podobá, z Rakus, Karloman z Pannonie, nenalezajíce tuhého odporu. Karel, přibliživ se k neobyčejně tvrdé pevnosti Velehradu, pálil a plenil ukrutně v celém okolí; Karloman, přistoupiv od jihu, spojil se s bratrem někde v Moravě, na východ od nynějšího kraje hradištského. Avšak, naplenivše se bez lítosti, hlavního cíle svého, pokoření Rastice, nedosáhli. Obyvatelé ustupovali před nimi do krajin hornatých; nedostatek potravy a jiné nehody přinutily je posléze ke zpátečnímu tažení. Král Ludvík naklonil se ku pokoji, straně jeho nevšelijak výhodnému. Tím způsobem stál Rastislav z počátku l. 870. na vrchu své moci a slávy, hotov jsa požívati krvavě dobytého míru ke svému i národu svého blahu. Ale osudové jinak byli uložili! Vládobažný synovec jeho, *Svatopluk*, netrpělivě nesa poslušenství, jímž přísnému strýci a panovníku povinen byl, propůjčil se chytrým Němcům za nástroj pádu svého dobrodince. Přede vším s oudělnou svou krajinou vzdal se pod vrchnost a ochranu císařovice Karlomana. Brzo potom svého strýce, chtějícího jej pro toto odpadnutí ztrestati, oukladně jal a ouhlavnímu nepříteli Karloma-

novi vydal, kterýž nešťastného starce řetězy stíženého do Řezna odeslal. Král Ludvík, podav jej k soudu z Frankův, Bavorův a některých maní sebraných Slovanův složenému, místo vyřčeného naň trestu smrti obě oči mu vyloupiti a pak jej do nějakého kláštera zavříti dal, kdež, nevědomo kdy a jak, zahynul. Takový konec vzal nejvýtečnější a o národ svůj nejzasloužilejší panovník slovanský v celém IX. století! Karloman, vstoupiv s vojskem do opuštěné a bezbranné říše jeho, rozsadiv německé ouředníky po všech městech a hradech, a svěřiv správu země hrabatům Engelskalkovi a Wilímovi, navrátil se s poklady Rastislavovými radostně domů.

Mezi tím i Svatopluk přízně s nepřátely vlasti a národu brzo trpce zakusil. Ustanovení vladáři zemští, znamenavše nepovolnost jeho, obávali se zrády, pročež jej jatého a svázaného vydali Karlomanovi. Moravané, takovýto nátisk těžce nesouce, pozdvihli se valně, obravše sobě za vůdce kněze *Slavoměra.* Válka se chýlila ku prospěchu Slovanův. Svatopluk, od soudu za nevinného vyhlášený, od Karlomana dary poctěný a s vojskem německým ku pokoření Moravanův vyslaný, nabyl v žaláři času i příležitosti poznati lépe své položení u prostřed mezi národem svým a Franky. Srdce jeho hořelo žádostí pomsty. Vstoupiv do Moravy, potýkal se jen na oko se svými rodáky, a brzo na to, srozuměv se s nimi, obrátil zbraň svou proti Němcům. Porážka těchto byla nesmírná: radost jejich nad mnoholetým vítězstvím obrátila se pojednou v hoře a kvílení. Svatopluk, předzvídaje hrozící sobě kruté války, zmocnil se přátelským svazkem s Čechy: kníže Bořivoj poddal se v ochranu jeho. Král Ludvík již l. 872. sebrav odevšad vojska svá, poručil synu svému Karlomanovi boj vésti se Svatoplukem: než tento, zvítěziv několikrát nad nepřátely, nejen krajinu svou od nich osvobodil, nýbrž l. 873. sám do země německé vstoupil, a Karlomana odevšad sklíčil. Král Ludvík, nevida jiné pomoci a chtěje co nejspíš zastaviti nebezpečenství, zavřel mír se Svatoplukem, jakž dobře mohl. Tím způsobem Svatopluk, upevniv své panství, hleděl slávy vznešeného strýce svého, ovšem nechvalným způsobem na sebe převedené, moudrým panováním, milováním národu a nade všecko přísnou spravedlivostí dostihnouti, a vinu mladosti své cnostmi zkušeného stáří v zapomenutí uvesti. Památka jeho jména v národu moravském žádnými pohromami nástupných časův vymazána nebyla, anobrž trvá u prostého lidu až do dnes. —

Léta 890. vypukla mezi Svatoplukem, samostatnosti své hájícím, a císařem Arnulfem, nepochybně po svém na trůnu upevnění poddanost z celé Moravy od Svatopluka požadujícím, hrozná válka, kteráž konečně říši moravskou do hrobu uvedla, na německou pak říši mnohé pohromy a neřesti uvalila. Udatný Svatopluk sehnal Němce z pole, síle jeho nikdež odolati nemohoucí. Tuť chytrý Arnulf najal proti Slovanům *Maďary*, od l. 888. v Dacii brojící, Bracislava pak, oddílné kníže chorvatské, potáhnul do svého spolku. Svatopluk, obklíčiv Maďary v jakési soutěsce, byl by je zničil, kdyby ho vpád Arnulfův od západu a Bracislavův od jihu k ustoupení byl nepřinutil. Po hrozném poplenění rovné krajiny odtáhli Němci a pomocníci jejich zpátky, bez přemožení a pokoření Svatopluka. Arnulf, vztekaje se zlostí, jednal s Bulhary, hledě je odvrátiti od přátelství s Moravany. V obnovené l. 893—894. vojně císař Arnulf nejen žádného nedosáhnul nad Moravany vítězství, ale nad to sám jedva záhuby ušel. Toto však bylo poslední léto slavného a vítězného panování Svatoplukova. Po jeho smrti (l. 894.) nastoupili vládu v rozděleném panství dva lehkomyslní a svárliví synové jeho, *Mojmír* a *Svatopluk*. Číhavý Arnulf, znamenaje příhodný čas, nepominul skrze zloradného Wichinka a chytrého Ariba rozněcovati jiskru nedůvěry mezi bratry, až u veliký plamen se rozmohla. Příměří mezi ním a Mojmírem l. 894. zavřené stalo se jen na oko: v tichosti tím pilněji pracoval on o vyvrácení říše moravské. Trojí pak sobě k tomu cíli zvolil prostředek: domácí vojnu mezi bratry, odtržení Čech od Moravy a přivábení Maďarův do Moravy a Pannonie. Ve válce mezi Svatoplukovci vypuklé chopil se Arnulf l. 898. strany Svatopluka, již od Mojmíra přemoženého, a třikráte zemi moravskou skrze Liutpolda a Ariba hrozně popleniti dal. V této vojně Pannonie sice ztracena; však nicméně Svatopluk k ustoupení do Němec od Mojmíra přinucen. Léta 899. obnovil papež Jan IX. na požádání Mojmírovo arcibiskupství moravské, po smrti Methodově (l. 885.) uprázněné, s připojením trojího biskupství. Noví vpádové Bavorův a Maďarův pohnuli Mojmíra ku pokoji, v Řezně s maloletným císařem Ludvíkem IV. zavřenému l. 901. — A však tím vším brána Maďarům ke zkáze Slovanstva jednou otevřená nebyla více zamčena. Tito zajisté, usadivše se v Potisí a zmocnivše se šťastnými výpravami na východ, jih i západ, obořili se, po několikerém daremném pokoušení, konečně l. 907. dvojitou sílou na moravskou říši, od Rastice

pracně založenou, od Svatopluka pak vítězně zveličenou, a vyvrátili ji ze základu. Po hrozné porážce Němcův i Slovanův u Prešpurku (v srpnu l. 907.), z níž mladý král Ludvík sotva se životem utekl, a v níž vývoda bovorský Liutpold, dle vší podobnosti i kníže Mojmír, mečem polehli, zmizela samostatná slovanská Veliká Morava z pole dějin. Ráz ten uhodil do srdce Slovanstva. Dřevní obyvatelstvo, co ho smrti neb poroby zbylo, rozutíkalo se do Tater, Bulhar, Chorvat a jinam; z rozbitin pak Veliké Moravy kořistovali, mimo Maďary, i Němci, Čechové a Poláci.

Zo „Slovanských Starožitností.“

Pavel Josef Šafařík.

b. Dejepis písomníctva (literatúry).

115. Počiatky literatúry slovanskej vôbec a slovenskej zvlášte.

Po ujednostajnení sa počínali Slovania potom jako zvláštne kmeny vystupovať jak na poli obce tak i na poli literatúry. Len že z posledníeho poľa klasy národného ducha, jaké sa zjavily v starovekosti, divoké vetry časov zaniesly do večnej pustoty zapomänutia; z literárneho života ničeho nečujeme dlho, až sa starina šedivá pomaly prehýnať počína k vekom historie novejšej. Tak Čechovia majú neoceniteľné zlomky básnictva starovekého, jako drahé klenóty z vlnobitia časov zachované, jako je Libušin súd z konca IX., rukopis kráľodvorský z XIII. storočia, tiež knihy právnické „Starého Pána z Rozenberka,“ ktoré do konca XIII. a počiatku XIV. storočia padajú. Majú i iní Slovania, najmä Poliaci, Rusi, Juhoslovania svoje zbytky staršie literárne. My Slováci nemáme veľa roboty s historiou literárnou starších týchto vekov. Sme i tuná len velice mladí. Nieto pochyby, že pred rozliatim sa po široko-ďalekých koncoch a stranách Európy Slovania svoju jednu reč, svoje vlastné písmo mali; lebo nie je to pravde podobné, aby sa v IX. století tak z razu bolo mohlo písmo rozšíriť bez predchodných príprav, jako ho nachádzame v preklade písem svätých od Cyrilla a Methoda obstaranom; k tomuto pristupuje ešte i to, že sa pri Baltickom mori našli slovansko-pohanské bôžiky s nápisami. Len že pravda z reči

tej a písma toho nepreniesli sa na nás isté znaky a šľapäje; to čo jesto, málo dáva bádateľovi svetla a potešenia.

Literatúra je jazyk jazyka, reč reči, slovo slova. Slovo, reč, jazyk, myšlienka bez literatúry boly by iba okamžité znenia, ktoré sotvaj zaznely už odznievajú, boly by jako vlna povetrná a zapáchanie voňavej lúky každým vetríčkom do- a odnášané. Reč ale ľudu je hlas duše, je stelesnená ducha podstata, v ktorej literou, tým znakom pre oko urobeným, spredmetnenej schovávajú národy svoje dýchanie a hýbanie, skutky i osoby. Litera tato literatúrna je balzam, v ktorom žijú na veky duše osôb a národov. K poznaniu toho nástroja neskoro, a k upotrebeniu jeho ešte neskoršej prišli Slováci. Jako inšie národy rozkladaním sa svojím udusovali život súsedných národov, tak i kmeny slovanské menšie dlho boly ratolesťami bujnejšími súsedných kmenov k tôni večnej odsúdené. Čo boly dakedy na svete reči Chaldejská, Sírska, Židovská, Grécka, Rímska, pozdejšej zas Nemecká, Talianska, Francúzska, Anglická, ktoré zalievaly národy sveta: to boly vo Slovanstve do času daktoré za včasu sa zmohnuvšie nárečia. Tak na pr. keď Italia s Tassom a Ariostom; Španielsko a Francúzsko s Camoensom a Ronsardom; Anglicko so Šekspírom o vládu a pánstvo nad sveta národami literárno sa hádaly, v tom samom veku, v XVI-tom totiž století zastieralo Poľsko a južné Slovansko svojím Kochanovským, Gunduličom a Zlataričom ostatnie kmeny slovanské a ich literatúry. Terajší náš vek je spravedlivo blahoslavený, lebo v ňom udrela hodina, v ktorej sa i ten najmenší kmen zo štepov bujných slovanských k duchovnému životu a vzkrieseniu hlásiť môže. Pozdravujme si teda vzájemnou radosťou tento vek, uctime si tuto hodinu požehnanú i my menšie kmeny slovanské, dvíhajúc sa k dobývaniu si mena cti v mene slávnom Slovanstva. A že si tuto dennicu činojavne pozdravujeme, toho svedoctvom sú bratia Srbskí v Lužiciach, bratia Malorusi, bratia Slovinci, bratia Bulhari, ktorí všetci dvíhajú sa vo vlastných svojich nárečiach k nebu slávy; k týmto sa pripojujeme i my Slováci.

Najkrásnejšej zjavili sa Slováci v historii pri výbehu IX-ho storočia, v ktorom veku položili mocné základy bytu a stávania svôjho krajinského, v ktorom jedinom je možný i život literárny. Čo v celom tohočasovom okrese človek nenachádza, to nachádza oko zkúmateľa v krajine *Rastislava* a *Svätopluka velikého*, túžbu svätú po spojení sa so svetom i s nebom, s ľuďmi na svete a s Bohom na nebi. Pod Rastisla-

vom, kniežaťom slovenským, rozšírilo sa kresťanstvo medzi Slovákami, pod Svätoplukom zaujala ich túžba mocného sa s inými spojenia. Ale pravda, keď sa pripáčime blížej, shliadneme, že to všetko boly iba predoznamy budúcich velikých vekov, iba povetorné zjavy a ukážky, ktorým chyboval čas a vek, tato jedine úrodná zem velikých myšlienok.

Sjednotenie Slovanov pod silnú berlu Svätoplukovu rozpadlo sa, jako sa rozlámala berla v nezdarených jeho synov rukách: kresťanstvo jediné zostalo v blahoslavenom účinkovaní svojom. Práve keď sa na koniec schylovala obec slovenská, dal Boh Slovákom obecenstvo so sebou, dal im kresťanstvo, aby v ňom prechoval národ tento život svôj až do toho času, keď i naňho prijde poriadok. Vidzme že v tom prst boží a pokývnutie vlády sveta a národov. V tomto veku teda, v ktorom sa zjavila na málo obec (štát) Slovenská, *počína sa i literatúra,* tato súc nie tak úzko a vlastne *slovenská,* jako viac *slovanská.* Rozumiem tuná literatúru *liturgickocirkevnú,* či *staroslovanskú.* Keď nik z europejských národov novejších nemal ešte písma svätého vo svojom materinskom, národnom jazyku preloženého, vtedy už sme toto nebeské jadro života my Slováci mali, a v domácom jazyku čítali o velikých divoch božích.

Rastislav pozdravil nové veky národa svôjho obmytím sebä tým kúpeľom svätým nového sa zrodenia z vody a Ducha svätého, obráťac sa na vieru kresťanskú. Bolo to veliké zasiahnutie na vek svôj dobre poznaný. Svedomite sa staral tento panovník slovenský o to, aby k tomuto žriedlu života duchovného i národ svojej správe sverený priviedol, a jemu v tomto kúpeli sa preporodiť dal. Poslal teda k známemu císarovi gréckemu do Carihradu poslov s tou prosbou, aby mu učiteľov náboženstva kresťanského, ktoríby v reči slovenskej sbehlí boli, doprial a poslal. Roku 863. po Kr. císar grécky *Michal* i v skutku žiadosti jeho za dosť urobil, pošlúc do krajín jeho *Cyrilla* a *Methoda,* rodákov z Tessaloniky či Solúna, a vlastných bratov. Solún bol toho času pološlovanské mesto, tak že oba bratia už z domu známosť jazyka slovanského vyniesli. Cyrill, ináč Konštantin menovaný, pridal sa hneď k sdokonálení písma slovanského, od neho sa i menuje azbuka t. j abeceda ta, ktorou sú prevedené písma sväté, Cyrillskou alebou Kyrillicou. Zomrel v kláštore r. 868. Po jeho smrti bol Method od pápeža za arcibiskupa *královstva slovenského,* alebo ináč *Veľko-Moravského* povýšený, a velice

šťastne pracoval na vykorenení pohanstva a rozšírení kresťanstva medzi dávnymi otci našimi. Spôsob, jakým Method Slovákov ku kresťanstvu privádzal, bol ten, že prekladal do ich vlastnej reči písma sväté, a uvádzal kroz bohoslužbu v tej samej reči vykonávanú živé oboznamovanie sa s obsahom evanjelia Kristovho. Týmto zaiste všetkým mohli byť srdcia slovenské najlepšie naplnené tým ohňom svätým, ktorý žiari v církvi Kristovej, zato z tejto strany bolo i víťazstvo viery tejto nad pohanstvom najistejšie. Nie teda tak, jako robili nemeckí kňazovia, ktorí s nesrozumiteľnou rečou a s hotovými desiatkami a daňami prichodili Slovákom zvestovať Krista ukrižovaného. Lež tento živý spôsob Methodov, ktorým kliesnil cestu pohanom ku kresťanstvu, pritiahol mu dosť skoro nenávisť a závisť latinských kňazov, ktorí ho i skutočne u pápeža Jána VIII-ho v Ríme obžalovali, tak že tento r. 878. jemu liturgiu slovenskú vykonávať zabránil. Method ale dostanoviac sa so Zemižízňom, poslancom Svätoplukovym, pred pápeža, nelen že pred ním, jako zle poučeným o veci, sebä očistil, ale od neho i s velikou chválou a s napomänutím, aby len v diele počatom pokračoval, odišiel. Pápež tento Ján VIII. menuje Konštantína pôvodcom slovanského písma, pri ktorej príležitosti i slovanskú liturgiu chváli. Píše on takto Svätoplukovi: „Litteras denique sclavonicas a Constantino quodam philosopho repertas, quibus Deo laudes debitae resonent, iure laudamus.“ Spomänuté písmo Cyrillské je Cyrillom nie tak stvorené, a jakoby v nove vynajdené, jako radšej len rozhojnené. Základom písma tohoto sú grécke znaky, ku ktorým sú popridávané koptické, židovské, arménske a t. ď. Dobrovský píše o tom takto: „Dass Constantin neben dem griechischen auch das koptische und armenische Alphabet benutzt habe, ist aus einzelnen Zügen und aus der ganzen Einrichtung des slavonischen Alphabets sichtbar genug.“

Reč a liturgia staroslovenská nebola pravda naše nárečie slovenské, ale *staro-bulharské*, ktorým v stoletiach tých dolu od Dunaja až k Solúnu sa hovorilo. Bez pochyby nebolo ďaleké od toho času užívanej slovenčiny, z čiastky zato, že ho Slováci dobre rozumeli, z čiastky, že samo terajšie naše nárečie je nie priam tak velice od tamtoho staro-slovanského odchodné. A reč ta sa výslovne od Nestora *slovenskou* volá; i mníchovia, ktorí v Čechách slovanskú liturgiu udržovali — a obyčajne zo Slovenska povolávaní bývali — slovenskými sa menujú. Už o tomto čase musela byť reč slovanská velice

vzdelaná; na veliký zaiste pokrok ducha ukazuje preklad písem svätých do slovančiny, ktorý sa prostotou pôvodnému textu k boku postaviť môže, ta plnosť slohu, ta bohatosť slov a foriem, ta krása živá tejto svätej reči staroslovanskej. Preklad tento je kroz Cyrilla a Methoda obstaraný; ktoré ale knihy Cyrill a ktoré Method bol preložil, s istotou sa nedá povedať. Exarch Ján, svedok z IX-ho storočia hovorí: že Cyrill preložil len výťah z evanjelií a epištolí k čítaniu na celý rok; a takáto kniha je ta povestná *Ostromírska* do dneška v císarskej knihovni v Petrohrade zachovávaná, a dakedy dávno od *Gregora* Diakona pre posadníka Novgorodského *Ostromíra* prepísaná. Method preložil dľa svedoctva tohože Exarcha bulharského všetkých 60 kanonických kníh; dľa Diokleasa ale je on prekladateľom celého starého i nového zákona, spísateľom omše slovanskej, ktorú podľa Basilia a Chrisostoma sporiadal.

Na týchto základoch literárnych, tu u nás na Slovensku položených, stavali vyššie kostoly vzdelanosti literárnej a církevnej inšie kmeny slovanské. Bohoslužba slovenská a čo s ňou spojené bolo tuhým sväzkom, čítanie velikých divov božích v reči materinskej zahynuly dosť skoro na Slovensku tlakom vonkajším udusené. Pokým síce ešte Method pri živote ostával, bohoslužba slovenská a s ňou i církevná literatúra medzi Slovákami kvitla a sa rozmáhala; bár neborák Method veľa musel snášat od latinských, t. j. tých a takých kňazov, ktorí po latinsky omšu slúžili a celé služby božie vykonávali. Tito zaiste zradnými osídlami a spôsobami znali ho prenasledovať a u samého Svätopluka očernovať. Tento panovník slovenský ináč bol najlepší priateľ jak Methodov, tak bohoslužby slovenskej; ale vo vojnách zapletený s celým svetom nestihol domakať sa pravdy, a tak ani dostatočne Methoda pred nápady zlomyseľnými obranovať. Po smrti tohoto apoštola slovenského nastala žiaľna a smutná tma, trúchla a temná úzkosť duchovná v literárno-cirkevnom živote Slovákov. Zomrel Method r. 885. po 22-ročnom apoštolovaní medzi Slovákami. Pamiatka týchto dvoch bratov, Konštantína totiž, alebo ináč Cyrilla a Methoda, svätou má medzi nami Slovákami zostávať; lebo skutočne oni sú počiatok nových vekov osvietenosti, civilizácie a spoločnosti kresťanskej medzi národom naším; oni prvší štepili stromy živé večnosti v záhradách zemských slovenského národa. Po tejto chvíli jasnej dovalily sa búre divoké a ty rozplašily pokojné Víly

umenia, viery, literárneho života a rozburácaly celé stavanie vonkajšie ducha národného. Smutné Músy preniesly sa potom do Bulharska a Ruska, kde našly pokojnejšie sedliská.

Ján Exarch Bulharský preložil do staro-slovančiny knihu Jána Damascenského „Nebesá"; u Rusov na konci X-ho a v XI-tom století ujímali sa literatúry staro-slovanskej kniežatá, udržujúc na dvoroch svojich veliké množstvo učených ľudí, ktorí prepisovali pre ich knihovne staré rukopisy staroslovanské a prekladali z iných rečí knihy do staroslovanskej. V tomto veku sa u Rusov i *kronikárstvo* započalo. Hneď na konci XI. a z počiatku XII. stoletia písal svoju pamätnú kroniku *Nestor*, mních Kijevský (nar. r. 1056. zomr. 1116). Tuná sa staly hojné počiatky literatúry ruskej, ktorá sa tak ozorne rozšírila v nasledujúcich vekoch, že už teraz medzi prednými europejskými literatúrami miesto zaujíma.

Na Slovensku nastaly časy pre literatúru a život vyšší duchovný velice smutné, a kto by o nich písať chcel, musel by si vziať za predmet bádania svôjho vypátranie toho, jako Slováci vždy viac a viac sebä z očí tratili, na sebä zapomínali, sebe samým sa odcudzovali. Po upadnutí svojom jako národ, neprestávali síce Slováci byť, ale ich život bol viac len živorenie biedne, telesné. Dôvodom toho istým a neklamným je, že sa tak zaraz vplietli do pásma historie cudzieho národa. Po bitke na poliach Požúnských r. 907. svedenej a ztratenej rozprchli sa Slováci po Tatrách, a od toho času ráta a počituje sa ich nečinnosť národná. Mali síce účasť na osudoch krajiny uhorskej: ale sama Uhorská krajina dlhé veky viedla život tiež iba taký biedny, tiež iba zdarobnievala, ochúňajúc sa iba tak jakosi nešikovne vo svete. Nebolo času vyznačenia sa na ideálnejšom poli ducha, literatúry a života vyššieho. Mnoho, premnoho by sa dalo písať o vlievaní sa slovenského života na obec Uhorskú, ale toto prekračuje hranice tohoto článku; to ale pripomänúť preca musíme, že veľa živlov slovenských prijala ústava uhorská, ba môžeme povedať, že z nich samých, trochu pretvorených a preinačených, sa sbila a stvorila. To utiahnutie sa Slovákov do tichých, úzkych dolín Tatranských bolo už raz heslo smutných časov, počiatok dlhého nešťastia, prvší chrapot sna národného; zato práve i ty živly, bár sú nepočetné, preca sú iba jako materiál z rozválaného stavania k stavaniu novému spotrebované. Tam župy slovenské na stolice, tu županovia na kapitánov a pozdejšej na hlavných a vice-išpánov sa menili,

súdobné stolice starešín na prísažných, nádvorníkovia, pravdy (na pr. ad pravdam vocare) a inšie riady, správy, hodnosti viacej lebo menej zo slovenského sriadenia krajinského sa vzaly. Slovom všetka a celá podstať občanskej hierarchie Uhorskej obce a krajiny je silno sbitá z čistého, rídzeho života slovenského.

Medzitým ale jakokoľvek všetko toto čistá, jasná je pravda, preca vyznať si musíme, že s pádom kráľovstva slovenského zavrela sa voda života občanského nád Slovákami, tak že oni už iba jako skaly a hlboké základy v hlbinách občanského života Uhorska boly a na hladinu vonkajšiu sebävedomosti národnej nevychádzaly.

Tak nastupujú dlhé veky zatvrdeného, ukrutného mlčania na Slovensku; krajina Uhorská bola krvavé divadlo hneď ženúcich sa cez ňu divokých národov a plemien, hneď náruživostí, surovostí a rozoprí vlastných pánov a magnášov, tu medzi sebou, tu medzi kráľom vedených. Čo zo samej bohatej poezie slovenskej bolo zostalo, to tiež až na samu slabú pamiatku vo vlnách časov sa potopilo. Ešte doteraz sa spievajú slabé ohlasy starých piesni pohansko-slovenských; ale to tiež iba od detí a mládeže miestami je udržované a tak mdlé, že nedovoluje na nič istého a ustáleného zavierať, jako je na pr. vynášanie v nedeľu smrtnú (Judica) Moreny a spievanie piesne starej: „Morena, Morena, za kohos' umrela“ a t. ď. Reč krajinská v Uhrách od prvého počiatku bola latinská, v tejto nevideli Slováci soka svôjho, zato ostávali bez starosti o reč svoju materinskú. Na to už dávno boli zabudli, že sa takého dač, jako ich reč bola, dá do života občanského lebo církevného uviesť, zato na to ani len nepomyslel nikto, časy sa boly až velice vzdialily od Cyrilla a Methoda. Matúš Trenčiansky sa síce zjavil v lône slovenskej rodiny jako dáky hrozný pomstiteľ Slovenska, jako vysloboditeľ ujarmeného v nepovedomosti ducha Slovákov: ale počiatok XIV-ho stoletia bol ešte velice hluchý.

V XIV-tom a XV-tom století sa v Uhrách lepšie síce časy pre literatúru zjavily, lebo Ludvik Veľký a Žigmund, nastúpivší po sebe kráľovia uhorskí, boli velikí umenia, vedomostí a literárneho vzdelania podporovatelia a priatelia, ktorí vyššie školy a ústavy zakladali, obdarúvali, učených ľudí napomáhali, sami velice vzdelaní boli. Najmä ale pod Matiašom Korvínom na vysoký štebel literárna obec povýšená bola; preca ale všetko toto alebo zhola nič, alebo len

velice málo a viac iba tak pozďaleka na rozvinutie sa povedomosti národnej, a tak i života literárneho Slovákov pôsobilo. Bolo síce veľa Slovákov učených na dvore spomänutých kráľov, ale tých učenosť bola len mrtvá a pre organismus pôvodný, pre jadro čisté slovenského života národného celkovite neúrodná, neplodná. Nebolo v Uhrách toho živlu, ktorý mal prebudiť zo sna Slovákov ani v samej veličiznej knihovni Korvínovej. Inde boly iskry pre sírku slovenskú. Slováci iba to majú spoločné s literárnym životom Uhorska napospol, že i oni v jednom s týmto čase prebúdzať sa začali; samého prebudenia sa obsah je nekonečne od tamtoho rozdielny.

Keď chceme poznať ten bod, z ktorého tieklo to ozorné hýbanie sa náboženské, ktoré i Slovákov v XV-tom století zo sna lethargického zbúrilo, musíme hodiť aspoň len malý blesk pozornosti svojej na zadok. — Česká krajina bola v týchto časoch jedna z najvätších hviezd na nebi vzdelaných národov. Roku 1348. založil bol Karol IV. vysoké školy Pražské. Tu sa otvorilo divadlo a bojovnisko myšlienky, literatúry, vied a umenia. Karol sám ustavične bol otočený mužmi učenými. Náboženské živly boly predmetom literárnych pohybov a hádok. Ale tyto práve boly také, ktoré i ľudu pospolitého mysel' zaujaly, ľudu to toho, v ktorého pamäti živá žila pamiatka časov bohoslužby slovanskej. *Hus* sa stal národným hrdinom týchto bojov, domácim vodcom a radcom týchto búrnych pohybov duchovných. Úrad jeho dvojaký, professorský totiž a kazateľský, spojoval v jeho osobe literatúru so životom. On po česky písal a kázal to, o čom sa vo škole po latinsky hádal, a tak prechádzala literatúra zo školy na širšie a otvorenejšie pole nové silných náruživostí ľuďských. Najmä ale po r. 1415., v ktorom Hus bol spálený, obrátila sa Česká krajina na bojovnisko najsurovejších výstupov. Po dlhých víťazstvách rozpadli sa Česi sami medzi sebou, a od toho času počalo sa rozlievanie sa ich po súsedných krajoch a krajinách. V tomto čase sa zas opakovalo to, čo sa už predtým stávalo, že totiž Tatry naše boly vždy, kedykoľvek búrky časov iné kmeny sem i tam hádzaly, ich najmilejšie útočište, lebo i po zlámaní sa korábu českých bojovníkov viery, tito bratia naši sem sa išli ukryť do hlbokých kolísok Tatranských, hľadajúc a nachádzajúc úchyľok pokojný v horúcom náručí čerstvých Slovákov. Po búrach divokých, dlhoročných našli českí vysťahovanci miesto útechy

a odpočinku v Tatrách a udomášnili sa pomedzi rodinami slovenskými. A keď si sriadili svoje veci, počínali pomaly vyťahovať zo svojich škríň a priečinkov spisy sväté, knihy nábožné, poklady duchovného života plné. Tu sa počalo v Slovákoch tajné jakési tušenie a zdanie hýbať a kriesiť, že sa totiž i v ich reči môže dač inšieho hovoriť než len o domácich vecach a prácach. Až teraz sa im počínala pred oči stavať ich duchovná chudoba, ich veliká z tohoto národného ohľadu zanedbanosť. Česká reč teda bola ta reč, pomocou ktorej prišiel Slovák k tomu povedomiu, že je i on národ. Od r. 1429. počalo sa sťahovanie sa Čechov do Slovenska, úplné sa stalo s príchodom bojovného *Jána Jiskry*, ktorý od r. 1440—1453. slovenské stolice od Požúňa až po Prašovo a Košice riadil a spravoval. A o tomto čase sa i *slovenská literatúra* z vajca svôjho vylupovať počínala, majúc ešte českú lupinku na sebe. Slovenskí kňazi počali za príkladom českých služby božie v slovenskej reči odbavovať, knihy české čítať, Slováci do Čiech na učenie chodiť, a naopak Česi a Moravani častejšej k Slovákom nadchádzať. A toto tak bývalo až do osudnej bitky na Bielej Hore, do r. totiž 1620. Slováci sa takouto cestou pomály udomášňovali v češtine, najmä keď od r. 1525. skoro všetci k obnovenej Církvi evanjelickej prichádzať začali, pripravení k nej Husítami. Všetky zaiste knihy církevné a náboženské v reči českej spísané boly. Ba na toľko sa učení slovenskí mužovia s českou rečou a literatúrou zapodievali, že prišiel čas, v ktorom Slováci lepšej po česky písali, nežli sami rodilí Česi. Chuť ta dobrá reči sa učiť vždy bola u Slovákov živá, čerstvá; zato i v českom písania spôsobe, môžeme povedať, velice ďaleko prišli. Toto je to duchovné žitie národov a kmenov, že sami sa odmeňujú sebe vzájemne Slováci prijali bratov Čehov do náručia svôjho, a oni im dali zato pokrm duchovný, oni nakrmili túžbu ich po pokladoch vyšších. Slováci neostali ale ani z tejto strany ničeho dlžní Čechom, a práve vtedy, keď kmen český rozkmásaný, odnárodnený, ubiedený a znivočený už sám nevládal dedictvo otcov v sile čerstvej spružnosti a v čistote zadržať, reč česká od Slovákov prechovávaná a vo vyšších vrstvách duchovného života jako v balsame zadržovaná bola.

V Slovákoch bola už vzbudená túžba živá po ujednostajnení sa v dačom vyššom. Tak sa sklonil k nim vek XVI-ty, tento vek pamätný skoro pre všetky europejské národy, s ktorým sa tak slávne zaviera prosredný vek. Na všetkých

stranách sa dvíhajú geniovia na poli vyššom duchovného precítenia národov. Pravda síce to, že sa u Slovákov nemohli ešte dvíhať Tassovia, Camoensovia, Šekspírovia, ani Kochanovski, Gundulić, Zlatarić: preca ale i medzi nimi aspoň prvšie puky lepších vedomostí, krásnejších umení a života literárneho kriesiť sa počaly. A keď si predstavíme tu ty búrky domáce, tu vpády a nábehy barbarských Turkov, Tatárov, čertov a diablov, tu vojny náboženské, tu ty sotročovania ľudu slovenského desatoraké: práve zadiviť sa budeme museť, že Slovensko tak mocné, tak veliké kroky na ceste europskej civilisacie urobiť v stave bolo. V žiadnej ažda krajine nebolo o tomto čase toľko škôl, a to nie len menších, triviálnych, ale i vyšších gymnasií a ústavov literárnych jako na Slovensku. Mali sme školy v Bánovciach (mestečku v Trenč. stol.) r. 1525.; v Kremnici r. 1538; v Žiline r. 1550, kde povestný D. Bánovský kvitol; v Sv. Martine v Turci r. 1560, kde Mojžiš Bánovský učil; v Prievidzi, kde okolo r. 1550 Hussel básnil, a od r. 1560—1563 Ladislav Liptovský povestný bol; v Trenčíne, kde od r. 1583. až do konca XVII-ho stoletia velice mnohí povestni professorovia školy tamejšie riadili. —

(Z článku „Slovensko a jeho život literárny“ v Slovenských „Pohľadoch na vedy, liter. a umenia.“)

Josef Miloslav Hurban.

---

116. Doby písomníctva slovenského.

Keď menom *písomníctva* či *literatúry* nazývame súčet duševných výplodov istého národa, nakoľko tyto v *písomných pamiatkach* složené sú: je *dejepis písomníctva* (historia literatúry) výprava pôvodu, vyvinovania a vzdelávania, kvetu i úpadu duševného života istého národa, jako sa v *spísaných* plodoch ducha jeho objavuje. Učí teda *dejepis písomníctva slovenského* najmä ty výplody duševné národa slovenského v písme složené soznávať, v ktorých spôsob a postup vyvinovania tohoto duševného, v činnosti písomnickej čili literárnej záležajúceho, najvidomejším sa stáva, poukazujúc pritom jak na *vzájemné účinkovanie* literárnych úkazov medzi *kmenami slavianskymi*, najmä sebe najbližšími *českým* a *slovenským*, tak i na pôsobenie *politických* prevratov, s ktorými život literárny úzko spojený je, zvláštny zreteľ svôj obracajúc. —

Deje písomníctva slovenského dajú sa k vôli stručnému priehľadu na *štyri doby* rozvrhnúť. Z týchto siaha:

Doba prvá od najstarších zpráv o duševnom živote (bájení, mravoch a obyčajoch) starých Slavianov vôbec a Slovákov osobite až do pádu državy Veľkomoravskej (r. 907.), čili do storočia X., a rozpadá sa na *dve poddoby*, z ktorých je: *A. Poddoba pohanská* siahajúca až do príchodu vierozvestov slovanských sv. Cyrilla a Methoda v kraje naše r. 863., a vypravujúca o národnom *bájení povestí* a *básnictve;* lebo veľká časť prostonárodných slovenských povestí a spevaniek, dosiaľ ešte medzi ľudom rozprávaných a spievaných, pochádza obsahom a povahou svojou očividome z doby ešte pohanskej, v ktorých zvätša len reč behom času inačená bola; okrem toho vypráva ona o *staročeskom* básnictve národno-umeleckom *rukopisov Zelenohorského* a čiastočne i *Králodvorského,* totiž o spevoch tých staročeských epických a lyrických, ktoré nelen obsahom a povahou ale i rečou svojou, našej terajšej slovenčine veľmi podobnou, do pohanskej tejto doby neomyľne pôvodom svojím náležia. — *B. Poddoba kresťanská*, siaha od príchodu slov. vierozvestov *sv. Cyrilla a Methoda* (r. 863.), vypravujúc o pokresťanení kroz nich praotcov našich, jako i utvorení slovanskej *azbuky* čili abecedy od sv. Cyrilla (a sv. Klimenta). glagolskej i cyrillskej, a tým *založení kresťanskonárodného písomníctva* u kmenov slovanských, najmä prekladaním písem svätých samými týmito apoštolmi našimi začatým, až do pádu državy Veľkomoravskej (r. 907.) kroz Nemcov a prisťahovalých sa Maďarov, a s úpadom týmto *politickým* spojeného úpadu *povedomia* a *života* národného u nás; čili od sredu storočia IX. až do začiatku storočia X.

Doba druhá siaha od pádu državy Veľkomoravskej (r. 907.) a následkom toho nastalého hlivenia národného Slovákov až po vystúpenie *Husovo* čo reformátora viery a reči spisovnej v *Čechách* a prisťahovanie i osadenie sa *Husítov českomoravských* na *Slovensku*, došlých sem hlavne pod *Jiskrom z Brandýsa* (vládnuvším od r. 1440—1452. županami slovenskými od Požúňa až po Košice a Prešov), ktorých pričinením a príkladom ujal sa jazyk český čo reč spisovná u Slovákov; čili od storočia X. až do sredu storočia XV. Kdežto u Slavianov pravoslávnych (ku grécko-slovanskej církvi sa priznávajúcich) a Chorvátov katolických ujalo a pestovalo sa písomníctvo v reči *starobulharskej* (alebo určitejšej rečeno: pannonsko-bulharskej, i *staroslavianskej* vôbec menovanej) sv.

apoštolmi slov. užívanej, u oných hlavne cyrillskou, u týchto glagolskou azbukou písané; medzitým keď u *Čechov* kvitlo *básnictvo kresťansko-národné:* zavládla na Slovensku jako v Uhorskej krajine vôbec *latinčina* čo reč diplomatická celým chatrným spisovníctvom, nedajúc prístupu užívaniu jazyka národného, takže celá tato doba nie životom, lež jedine živorením, ba hlivením národným kmena Slovenského vyplnená je. Len z počiatku doby tejto, jako sa domýšľať možno, bola i na Slovensku reč a bohoslužba staroslavianska na krátko v užitku *).

Doba tretia číta sa od spomänutého prisťahovania a osadenia-sa *Husítov českomoravských na Slovensku* a ujatia-sa tuná *jazyka českého* čo *spisovnej reči* následkom jejich úsilia v písaní a rozširovaní kníh svojich náboženských a daného tým mohutného príkladu, s ktorým po upovedomení-sa a precítnutí zo spánku dlhého spojený bol vznik prvého rezkého života literárneho u nás, pravda že skoro výlučne len na poli *náboženskom* v reči spisovnej *českej;* teda od sredu storočia XV. až do prvopočiatkov užívania *nárečia slovenského* čo spisovnej reči pre Slovákov na začiatku storočia XVIII. *V Čechách* v 15. storočí bola pustota, potom však nastal prvý zlatý vek literatúry českej (najmä prostomluvy klassickej), v ktorom preložená je „Biblia Králická,“ vzor to tak rečenej biblickej reči, až dosavád u evanjelíkov slovenských v církevných záležitosťach užívanej, a trval až do nešťastnej bitky Bělohorskej (r. 1620.), po ktorej stalo sa opätné sťahovanie-sa Čechov prenasledovaných vo vlasti svojej na Slovensko a život literárny v Čechách upadol celkom, zmôžuc sa teprv po smrti císara Josefa II. r. 1790. znenáhla k výške znamenitej. Na *Slovensku* vyplnená je doba tato skladaním hojných *piesni církevných* a *spisov náboženských* od Slovákov *evanjelického* vyznania, ktoré majúc husitismom pôdu už pripravenú v storočiach týchto u Slovákov značne sa rozšírilo. Nektoré zachované *spevy historické* zo storočí týchto neveľkej ceny básnickej sú skoro jediným pozostatkom *svetského* písomníctva doby tejto v reči národnej.

*) Z doby tejto zachovala sa nám menovite pieseň o porážke odbojníka *Kupy:* „Stála bitka, stála za Štefana kráľa“ a t. ď., zaiste nezadlho po príbehu tom povstalá. (Vidz Čítanka I. č. 5.)

Doba štvrtá siaha od prvopočiatkov užívania *nárečia slovenského* čo spisovnej reči Slovákov na začiatku storočia XVIII. až po dni naše. Z počiatku počali jednotliví spisovatelia dosavádnu reč spisovnú českú bez dôslednosti slovenčiť, až na konci stor. 18 *Ant. Bernolák* rozhodný krok tým učinil, že za spisovnú reč Slovákov povýšil *nárečie slovenské západné* (trnavské), ktorýžto pokus jednostranný *Ľudovít Štúr* v zásade, *Michal Miloslav Hodža*, hlavne ale *Martin Hattala* i v samom prevedení tým napravili, že *nárečie sredných žúp* slovenských, od cudzieho vlivu najvzdialenejšie a preto najpôvodnejšie, čo *spisovnú reč slovenskú* ustálili. Doba tato najnovejšia, hlavne však storočie jej posledníe, je dobou prebudzovania-sa povedomia národného, národnosti slovanskej a následkom toho i kmenovitosti svojej u Slovákov, ujímania-sa vzájemnosti medzi kmenami slovanskými, a rezkého života literárneho. Dá sa ona rozvrhnúť na dve poddoby, z ktorých: *A. Poddoba prvá* siaha od počiatkov užívania nárečia slovenského, vedľa zprvu všeobecnejšieho ešte spisovania v češtine, čo spisovnej reči Slovákov na začiatku storočia XVIII. až po vystúpenie *Ľudovíta Štúra* okolo r. 1845. — *B. Poddoba druhá* jedná o vystúpení Štúrovom a blahodajnom jeho i spisovateľov školy jeho pôsobení až po založenie literárneho spolku „*Matice Slovenskej*,“ ktorej, Boh dá, požehnaným všestranným účinkovaním rezký a mnohoplodný život literárny na Slovensku nastane.

Emil Černý.

---

117. Najstaršia pamiatka maďarského písomníctva.

Spisovanie v jazyku materinskom u všetkých skoro novejších národov počína sa zároveň so zavedením kresťanstva. Bezpečne tedy tvrdiť možno, že u Maďarov už za sv. Štefana povstalo písomníctvo kresťanské a že prvé diela, nábožnou horlivosťou jeho spôsobené, boly Otčenáš, vyznanie apoštolské, evanjelie, epištoly, žaltár a druhé posvätné piesne, na ostatok rituale.

Ale zo všetkého toho nepozostalo nič, iba *pohrabná reč* a *modlitba*, ktorá snáď je pozostatok podotknutého ritualu. Zachovala sa v latinskom kodexu, písanom v XII. storočí, ktorý sa teraz v knihovni maďarského Musea chová. Iných pamiatok z doby Árpádovskej niet.

Dľa Franka Toldyho.

---

*

c. *Národopis (ethnographia).*

118. Reč vôbec a slavianska zvlášte.

Čo človek, to národ; čo národ, to reč. Národov a rečí na svete je mnoho všelijakých. Je toho tisíce — „Aby každý národ a jazyk vyznával Boha.“ Každý človek i národ i každá reč jeho je ľuďská reč, ktorou človek jednako všade sa od nerozumných tvorov odoznáva, bár by ináč jak surový bol a nevzdelaný. Samo v sebe tedy žiadna reč, jako reč, menšie lebo vätšie právo nemá, bár by jednou, lebo druhou sám Hospodin hovoril, lebo on hovori všetkými. Medzitým preca nektoré reči na svete sú vzácnejšie medzi ľuďmi než druhé; prečo? preto lebo ľudia a národy nimi hovoriaci sú onakvejší, preto že v tých rečach nelen sám človek je zvlášte ukázaný, ale i Boh v pravde zjavený. Pravda, že moc božiu všade i v prírode videť môžeme a tak i v každej reči; ale v nektorých rečach je všehotvorcovo vtelesnené slovo, vyslovená myšlienka, slovotná vôľa i zákon; je večná v tejto časnosti sláva. K takýmto rečam sa rátajú reči tak zvané *semitické*, jako je k. p. *židovská, arabská;* a potom tak rečené *indoeurópejské*, jako sú reči: *indická, perská* a iné v Azii; jako sú *grécka, latinská* so svojimi dcérami: *talianskou, francúzskou, španielskou*, i s padcérami *oláskou* a *anglickou;* jako je reč *germanská* so svojimi dcérami *nemeckou* a *škandinávskou;* jako reč *slavianska* so svojimi nárečiami. — Všetky tyto reči boly a sú svojské pokoleniu tomu, ktoré na svete všahdy v duchovnej a telesnej povahe predok človečenstvu viedlo, vývodilo a panovalo, a ktoré i tu povinnosť má, *rozumnú*, *boholudskú svetovládu* po celom okruhu zemskom rozšíriť. Lebo koho pán Boh povolal, toho i vyvolil.

Slavianćinou menujeme reč ľuďom *slovanského rodu* svojskú. Rod tento sa menuje rodom svôjho slova t. j. rod *slovanský*. Jako na počiatku bolo jedno slovo, tak i rod tento bol jedon. Ale v poddanstve času a prírody mnohotvárnej t. j. človečskom úpadku rozdelil sa na národy a tak i jeho reč (jeho slovo) rozišlo sa na náslovia t. j. nárečia, tak jako sa to všade s každým rodom ľuďským stalo. Tyto rozličnosti reči jednej ukazujú na to, aby sa kroze všetky našlo jedno slovo, dobudla jedna sláva božia i človečenská, v jednomysli ducha pravdy a života. Preto jedným všemenom menujú sa slovanské nárečia

slavianskou, *slovanskou* rečou alebo *slaviančinou*. Každý tedy človek rodu slovenského, ktorý nežije len zo samého chleba, ale i zo slova, bude si mať za povinnosť i radosť, reč tuto podľa jej pravdy a podstaty voznámostiť. Lebo keď iných ľudí po reči poznáva, jakože by sám sebä nemal po svojej reči rodnej poznávať? Oko je svieca tela, bez toho nič nevidíme: reč je svieca mysli, bez tej nič nemyslíme. A kto nemyslí, čo ten bude stáť a jako žiť? Sprostí ľudia hovoria že vraj reč, ktorú od detinstva majú, sa im netreba učiť, lebo ju vraj vedia. Ale to je nie pravda; lebo práve to, čo vieme, naučiť sa máme t. j. čo s nami od detinstva zrástlo, rozum a vedomie toho si nadobudnúť musíme, ináčej nás prevýši líška, ktora si každá svôj chvost chváli. Keď to stojí, že taký je človek, jako ho vychovajú: tak iste bude stáť i to, že tak hovorí, jako sa svoju známu materskú reč naučil. Kto dobre myslí, dobre i hovorí, a mysleť dobre veru sa musí človek učiť i od Boha i od ľudí. Mysleť ale keď sa učí, musí sa učiť i reč, a to síce svoju vlastnú materskú, čo ju vie. Lebo reč je hlasná myšlienka t. j. hovoriť je hlasite mysleť, a mysleť je čuškom si hovoriť.

Znatného Slováka vážne slovo prvšie o slaviančine je onoho slávneho baróna *Petra Révayho*. Povedá on vo svojom spise „De Monarchia et sacra Corona Regni Hungariae:“ „Jazyk *slaviansky* alebo *ilyrský* je najrozšírenejší, tenže, ktorý od siného (adriatického) mora až do severného (polnočného) je bežný; lebo ním hovoria: *Istriáni*, *Dalmatinci*, *Chorváti*, *Bosniaci*, *Česi*, *Slezáci*, *Lužičania*, *Poliaci*, *Litvania* a *Rusi* šíre panujúci, takže i *Bulhari* a mnohé iné kraje, temer až do samého Constantinopolu (Carihradu) tak, že na celom svete jazyk slaviansky je ten, ktorým najviacej národov osloviť možno s nektorými len rozlikami nárečí, dostavších sa do slaviančiny zo súsedstva cudzích národov. Jakže by sa sláva jednej lebo druhej reči v jej obecnosti, užitku a rozšírenosti hľadať mohla, teda v ohľade tomto slaviančina a latinčina nado všetky iné by prednosť maly, lebo so slovenčinou prejdeš pol Europy a veľkú časť Asie. To je v skutku tak.“

Od toho času až do nedávna drahne sa medzi učenými o slaviančine a jej nárečiach hovorilo. Ale čo by sa storáz ešte viacej, preca by dosť nebolo: lebo naozajsť slavianska reč je mnoho rečí hodna, už sama v sebe jako reč osobenstva velikého národu europejského, ktorý chce a má byť veľký človek. Najprvším otázkam a slovám o reči tejto všeobecným

zavdaly príčinu rozličné jej nárečia, koľko ich je? jako povstaly? jako sa blížej lebo ďalej jedno na druhé ponášujú? čím sa podstatne a prípadne jedno od druhého lišia? atď.; to všetko a tomu podobné iné bolo dosiaľ záhadkou nejednoho učeného umu. Ľudia pospolití neučení o to sa veľmo nestarali, lebo tým je to, vraj, všetko jedno, či tak, či tak, veď je to, vraj, všetko len po *slovensky* a po *hovorsky*. Inakšej doteraz nemohlo, pravda, byť: ale napotom nebude, byť nesmie, lebo slaviansky jazyk i so svojimi rozličnými nárečiami je a bude majeť a svojeť nelen nektorých ľudí ale všetkých; síce ináčej nebudeme vedeť čo je k čemu. Nemyslím ja tu, aby sa tým každý Slavian zanášal tak jako s vecou osobitnej učenosti, to bude všahdy náležať nektorým; ale to mienim, aby každý koľko toľko vzdelaný rodu slavianskeho človek aspoň hlavnú známosť si toho nadobudol. Nebude-li to, teda na posmech svetský tak sa stane každému neznalcovi, jako sa stalo tomu valaskému synkovi, čo sa otca svôjho zpýtal: „Ňaňo, či ta naša mater je nám nejaká rodina?“ Z tej príčiny mienime, že od veci nebude, keď Slavianšinu v krátkom priehľade rozličných jej nárečí predstavíme.

Šafarík vo svojom spise „Slovanský národopis v Praze 1842.“ rozličuje každý jazyk, a tak osobitne slaviansky, na *mluvy*, mluvy na *reči*, reči na *nárečia*, nárečia na *podrečia*, podrečia na *rôznorečia*. Toho je takáto spôsoba:

A. Mluva východno-južná:

I. *Reč ruská*, jej nárečia:

1) veľkoruské,
2) maloruské,
3) beloruské.

II. Reč bulharská, jej nárečia:

1) staroslovančina (cyrillské nárečie, církevné, *starobulharské)*,
2) novobulharské.

III. Reč ilyrská, jej nárečia:

1) srbské,
2) chorvátske,
3) korutansko-slovinské.

B. Mluva západná:

I. Reč leská, jej nárečia:

1) poľské, a tohoto podrečie kašubské.

II. Reč česká, jej nárečia:
1) české (a moravské),
2) uhorsko-slovenské (slovenčina naša).
III. Lužicko-srbská reč, jej nárečia:
1) hornolužické,
2) dolnolužické.
IV. Reč polabská, užuž vymierajúca, jej nárečie je jedno: *drevianske*, už temer vyhaslé.

A tak vedľa toho, jako to Šafařík vystavil, sú v Slavienčine mluvy *dve*, rečí *sedem*, nárečí *štrnásť*, podrečia *dve*.

Michal Miloslav Hodža.

---

119. Reč česká a jej literatúra.

Čeština, *český jazyk*, je slovenčiny hornej čili severnej nárečie samostatné, samorodné, na svojom vlastnom kmene vyrastené, alebo česká reč je skmenovitená slovenčina, reč veľkej predošlosti a slávy, ale i velikého minutia, nehodného povrženia a zase rázneho povznesenia. Ona je ten divný človek slaviansky na prenebezpečnom kraji Slávie, odporom a smierou jak samého sebä, tak i hrozný cudzomar prekonavší. Ňou sa slovenčina preddunajská, jako do vznešeného stavu vidanou dcérou krásy a sily, na vždy honosiť bude, tešiac sa práve i z jej slávneho pohrabu, ktorým bola na dvesto rokov (1620—1820) pochovaná; lebo vskriesenia je i smrti radosť. Predtým panovala čeština v celej Českej, v Morave a v Sliezsku; behom nepriaznivých časov nemčina jej celé temer Sliezsko, tretinu Čiech a Moravy odobrala t. j. Slaviani v oných krajoch mnohí sa ponemčili. Lebo Slavian je nie žiadna neokruchná príroda, ktorá by sa činnému živlu spôsobiť nedala, sama sebä zadavšia. Slavian nemá rád sebä bez vyššej potenciálnosti (mocnenia) či by ta z obce, či z církve zvlášte na neho pôsobila. Prijde-li tato i od cudzinstva, čo divu, že Slavian je i na to súci a spôsobný, že i to prijíma? Českí potenciálni ľudia t. j. páni a vlastínovia sami prví zadali svojenárodnú potenciálnosť za cudzinskú a touto i na národ československý pôsobili; musel by nespôsobník byť ľud a národ ten, ktorý by sa pôsobeniu tomu nakriatnuť nedal. Tým práve nebol nikdy a nikde Slavian a najmenej český; preto keď mu národné žily popretínali, má jednak i v tom česť ľudskú, že sa dal i cudziemu

živlu v sebe sľudiť a učlovečiť, preto že takú operáciu nikto mimo Slaviana nevydrží; ale má jednak i v tom česť i národnú i ľudskú, že preťaté oné žily sám si pozaväzujúc, tak rečeno z kvapky národnej krve svojej nelen vyžil, ale v oné časy duchamorného žimorstva ešte i sdužejúc, k novému životu činnosti sám sebä zdvihol. Hovorím to je ten český zázračný človek i s jeho zvláštnou rečou. V takej próbe by Nemec alebo Maďar už desaťráz bol vykapal! Teda česť Slavianstvu českému!

Česká literatúra ohľadom svojeho rozvinutia delí sa na štyri veky: 1) *vek mladosti*, od najstarších časov až do Husa (1410.); 2) *vek mužského* kvetu a plodnosti, od Husa až do bitky belohorskej (1620.); 3) *vek staroby a úpadku*, od bitky Belohorskej až do uvedenia nemčiny do všetkých škôl a úradov zemských a mestských (1774.); 4) *vek znovuzrodzenia* od tedajška až do terajška. — Z najstarších časov *prvšej doby* predivne zachovali sa pamätiny českej reči, ktoré nám po tisícich rokoch ukazujú, čo bol slaviansky človek doma i v obci, že jednak s radosťou postave jeho sa diviť, jednak s bolesťou jeho slávozmar pozdejší cítiť musíme. *Libušin súd* z IX. stoletia a *Rukopis kráľodvorský* z XIII., v ňomže ale básne sú do dávnejšej predošlosti siahajúce, zostanú preutešené pomníky nelen českej reči, ale i celej slaviančiny. Potom sú knihy práv, jako *pána z Rozenberku* r. 1346; *práva zemské* okolo 1378; výklad práv od Ondreja z Dubé okolo 1400. — I pekné pamiatky básnictva spôsobu toho, jaký panoval tehdaž v Europe západnej. — Drahný tiež počet nábožných kníh; menej viacej i do filosofického domyseľstva siahajúcich, jaké spísal zvláště veliký kresťanský mudrc *Štítný* (okolo 1375.).

V *druhom veku*, ktorý sa s Husom počína, celý národ český oddal sa na umenie bohoslovné. *Ján Hus* (1409—1415) reformatorom tak dobre v jazyku a literatúre, jako i v náboženstve sluť môže. Nástava jeho a smer, od neho duchu národnému a tým i literatúre daný, trvaly potom s malými premenami až do konečného zlomenia sily národnej v bitke na Bielej hore. Vek tento menuje sa ináč i *zlatým vekom* literatúry českej, dobre-li tázať sa nejdem. Spisovalo sa mnoho, ale najviacej vo stiene kríža a nie vo svetle jeho. Ale spôsob reči prostomluvnej, jak v náboženských tak i v historických knihách, zvláště od 1520. ku podivu sa zdokonálil. Vzornosť jeho najdeme v spisoch *Daniela z Veleslavína* a *Komenského*, ktorá je navždy z oných čias klassická. Spisovateľov z

onoho veku je množstvo a kníh ešte väčšie — najviacej náboženských škriepok, ktoré vlastne Čechiu zodkriepily i zakrpily. Ale *Biblia králická*, prácou štrnásťročnou od ôsmych mužov *) církve českej braterskej z pôvodného textu preložená, vysvetlená a v šiestich dieloch od 1579—1593. vydaná, je najkrajší pomník jazyka tejto doby, v ňomže český duch dokázal, na čo môhol vynsť po storočnom namáhaní a jakým pomníkom sa žiadon druhý národ na oný čas vykázať nemôže.

V *tretej dobe* po bitke Bielohorskej 1620. jak duchovný život národa tak i materský jazyk docela klesly. Jazyk český len sedľači nechaný, prišiel u sľachty a mešťanov do potupy, do krajinských jednaní uvedený bol jazyk nemecký, v školách panovala latinčina; tricaťročnou vojnou opustatené mestá zaujali Nemci. Konečne *Jozef II.* císar uviedol nemčinu do všetkých normálnych, hlavných a triviálnych škôl. Ale práve v tejto konečnej tiesni a súži mimo nadanie nastúpilo vskriesenie jazyka českého, a síce z trojích príčin hlavne, z neuničemnosti kmena českého, z prebudených po celej Europe naúk a umení, zo slobody tlače, ktorú Jozefova velikomyseľ dopustila; jednak ale i z iných okolností. — *Procházka* (umr. 1809.) vynášal tlačom na svetlo mnohé vzácne pamiatky staršej literatúry českej; *Kramerius* (umr. 1808.) spisy pre ľud. Na to sa zjavili faktorovia reči a literatúry: *Dobrovský* arciotec filologov slavianskych, *Nejedlý*, *Jungmann*, *Puchmír* zo starších; *Kollár*, *Palacký*, *Šafařík*, *Hanka*, *Presl*, *Čelakovský* z mladších. *Kollárova* „*Slávy dcera*,“ *Jungmannov* „*Slovník*,“ *Šafaříkove* „*Starožitnosti slovanské*“ a *Čelakovského* básne s *rukopisom králodvorským* od *Hanku* vynajdeným sú stĺpy novočeskej literatúry, na ktorých, bohdá, sa preutešená veľatobná stavba šťastne vystaví.

U Slovákov, čokoľvek je starších písomnín z XV. a XVI. veku, všetko je české, slovenčiny leda značky popri češtine; dosiaľ aspoň výše husitickej doby, v ktorej Slováci češtinu prijali, nenašlo sa nič slovenského. A spisy od Slováka poślé t. j. české máme len z konca XVII. a začiatku XVIII. stoletia, od *Masníka* (1680.) *Krmana* (umrel 1740.) *Béla* (umrel 1749.), *Ambrozíusa* (umr. 1746.) *Bahyla* (1759.). — V novejších časoch pracovali na poli českej slovesnosti: *Tablic* (umr. 1832.), *Palkovič*, *Plachý*, *Hrdlička*, *Čerňanský*, *Šulekovci*, *Kollár*, *Chalupka Ján*, *Kuzmáni*, *Leška*, *Fejérpataky a iní*.

Michal Miloslav Hodža.

*) Medzi nimi bol i Slovák Jesenius (Jesenský).

120. Reč ruská a jej literatúra.

Reč ruská menuje sa tak od Rusov, slavianskej ríše na východe založiteľov od r. 863., čo predtým sa bezpochyby slovenskou menovala za najstarších časov. Tato je najrozšírenejšia, panujúc od východného Predtatranska až k Uralu, a roztrúsene širom severnej Asie až do Ameriky; od Bieleho mora až ku Čiernemu. Hovorí ňou v jednom hlavnom a vo dvoch menších nárečiach výše 50 milionov ľudu slavianskeho, zvätša pôvodčitého, samorodného, ktorý kraje ony v časoch už predhistorických obýval a otcovi historického umenia, gréckemu Herodotovi (r. 450. pr. Kr.) pod menami Budinov, Neurov a Piengitov známy bol. Istá sila i krása a zvlášte mohutnému kmenovstvu slavianskemu svedčná veličanstvennosť, prejatá pri tom všetkom šírosrdečnou milotou slovenskou, je neodpriečne svojstvo ruštiny. Slovák zvlášte si ju môže a má po mnohých svojenárečných hlasoch o spôsobách slovničných dobre prisvojovať, osobitne nárečie veľkoruské. Niet pochyby, žeby z nej vätšieho utešenia mal, neželi z cudzích rečí, za ktorými tak pachtí, a v jejichže znaní si toľko zakladáva. Svetonárodný orgán Slavianstva je skutočne už ruština; preto učencovi slovenskému práve nič z nej nevedeť, je i národná i človenčenská nechvála i nešvára.

Dvoja reč sa vnárodnila v ruskom Slavianstve: *církevná staroslovanská* a *svetská ruská*, obe so životom národným, nímže Rus je cez na kroz prejatý a preživlený, nerozlučne spojené, a síce tak, že jedna druhú nie reku snáša, ale vlastne v církevnej a občanskej povinnosti, vo svätosláve i svetosláve odmieňa. Ruský vzdelanec napospol je rečou i Starosloven i Rus; ba sú nie riedke príklady, že pospolití ľudia celé knihy písma svätého, k. pr. žalmy, evanjelie nazpamäť vedia. V ohľade tomto niet reči — mimo latinskej — ktorá by sa v toľkom priestranstve na chválu Boha ozývala, jako staroslovanská. — Čo do *ruskej literatúry*, tato je teraz medzi všetkými slavianskymi jak hojnosťou a rozmanitosťou plodov, tak i výtečnosťou jejich najonakvejšia. Jej rozvinutie je podľa času dvojako rozdobné: *staršia doba* je od uvedenia kresťanskej viery a slovanskej bohoslužebnosti za Vladimíra (r. 988.) až do Petra Velikého (1700); *novejšia* ide od tohoto panovníka, obnoviteľa ruskej a tvorca jej terajšej mohutnosti, až do terajška. Obe tyto doby sa hlavne rozoznámkujú rečou a slohom, tožže v onej písavali Rusi staroslovansky, bars i miešano s ruským,

v tejto spisovať začali i spisujú v nárečí národnom a zvlášte moskovskom, nímže sa literatúra stala obecnou, všestrannou, jako Rusovia vravia „mešťanskou“ (graždanskou). Z prvšej doby najzvláštnejšie pamätiny sú: *„Pravda ruská,“* t. j. staré práva ruské, ktoré knieža Jaroslav sobral, sporiadal a vydal (r. 1016—1020.). — *Nestorova kronika* (nar. r. 1056. zomr. r. 1115. alebo 1116.), najdôležitejší a najkrajší z onoho veku historický pamätník. — *„Slovo o pluka Igovorom“* z konca XII. stoletia, báseň epická ducha ossianského, a iné. — Najvzácnejšie ale dedictvo duchovného života onej doby složené je pre potomstvo v tehdajších letopisoch a listinách čili obecných úradných písemnosťach, týchto posledních najviacej čistoruských, jakýmiže v tej miere na onen vek žiaden iný národ honosiť sa nemôže. V čas mongolského poddanstva, v ňomže národ ruský skoro celých dve sto rokov a výše prenerestil, spisované boly najviacej nábožeuské knihy, ale i letopisné celkom zanedbané neboly. Po zlomení jarma tatárskeho (r. 1462.) a uvedení kníhtlačiarstva (r. 1553.) v obojom sa pokračovalo. *Makarij* zhotovil ohromné dielo životov Svätých. Pozoru hodné plody zákonodárstva toho času sú: *Súdobník* (r. 1559.) a *Uloženia* (r. 1649.).

Peter veliký postavil Ruskú do radu hlavných europejských mocenství. On nastavil novokrojné písmo ruské (graždanicu) a dal, jako všemu, tak i slovesnosti nový beh. Za jeho času kvitli vedľa duchovných už i spisovatelia svetskí: *Kantemir* (r. 1708—1744.), *Tatiščev* (r. 1685—1750.), *Trediakovskij* (r. 1703—1769.), ktorý vlastne staroslovančinu snažil sa uviesť jako reč spisovnú i do literatúry. — Ale tvorca a otec novejšej literatúry ruskej je *Lomonosov* (r. 1711—1765.), veliký duch. Za ním básnik *Deržavin* (r. 1743—1816.), jehože óda „Na Boha“ svetochýrneje. Na vyšší stupeň i bohatstva i dokonalosti zdvihla sa literatúra ruská za *Karamzina* (r. 1765—1826.), pôvodcu dokonalejšej prostomluvy ruskej. Z básnikov jeho času predkuje medzi inými *Žukovskij* (nar. 1783.); a jako skladateľ nevyrovnaných bájek prišiel u celého ruského národu do klassickej vážnosti *Krylov* (nar. 1768.). Tretí za Lomonosovom a Karamzinom stupeň literatúre národnej položil slávoduchý básnik *Puškin* (r. 1799—1838.). — Teraz to ide tam zo slávy na slávu — vo svojom spôsobe, času a okolnosti, ale nado všetko duchom ruskej veľaslavnej, vševživelnej národnosti.

Michal Miloslav Hodža.

d. Miestopis (topographia).

121. Trnava.

Trnava, tento tak rečený Rím slovenský, zaujíma dôležité miesto v dejinách Uhorska. Obdarovaná peknými výsadami, navštevovaná kráľmi a kniežatami, napadaná od nepriateľských vojsk, honosiaca sa dakedy krásnou knihovňou, stolicou distriktuálnou, a súc oddávna sídlo arcibiskupské nachodí sa s osudami svojimi v úzkom spojení s osudami a dejami celú Uhorskú krajinu potkavšími a potkávajúcimi: čo nám zavdáva príležitosť k prítomnému, viac časo- jako dejepisnému krátkemu priehľadu jej osudov.

Trnava (ináč: Tyrnau, Tyrnavia, Zumbat, Nagy Szombat) Turóczym nad druhé mestá týmito chválonázvy oslavovaná: regia, libera, sancta, illustris, florens, celeberrima, ku ktorým Bél dodal: aequa justaque, — už za najdávnejších časov sa spomína; lež ktoby jej prvým zakladateľom bol býval, diplomaticky nie je dokázané. Dejiny nám oznamujú, že okrášlená, zväčšená a slobodami obdarovaná bola Belom II., kráľom uhorským, ok. r. 1142, neskôr Geizom II. a Konstantinou dcérou Bely III. R. 1238. jej slobody Bela IV. zlatou bullou poistil, ktorá ale v čas prehánok Tatárskych zahynula; tuto ztratu ale kráľ onen vynahradil udelením mešťanstvu novej bully r. 1267. v 31. roku svôjho panovania. Ottokar, vnuk pripomänutej Konstancie po svedenej bitke dal mesto vypleniť, tak že po tejto pohrome len pomaly sa zmohlo obyvateľstvo z Nemcov, Slovákov a Maďarov záležiace. Nezadlho na to prišla Trnava pod moc Matúša Trenčanského, ktorému r. 1310. znovu odňatá bola. R. 1327. bol tu uzavrený pokoj medzi Karolom Robertom a Jánom kráľom českým. V týchto časoch sa nachodila v kvete a sláve svojej. R. 1356. bola Trnava založená Ľudovítom I. Margarete staršej Tyrolskej; 1432. navštívená Husítami v čas jarmočný, ktorí jako kupci sem prišli, mesto opanovali a pustošili. R. 1465. chcel urobiť Švehla, strašný vtedy zbojník, so svojou rotou útok na Trnavu, medzitým prekazený bol úmysel jeho Blasiom Podmanickým. R. 1494. usmrtili židia tunajší jedno kresťanské dieťa, čeho pôvodcovia chytení, na námestí spálení a ostatní vinníci dľa súdu, pod predsedníctvom Alexia Turzu vykonávaného, peňažitou pokutou trestaní boli. Skutok tento zapríčinil vyobcovanie

r. 1539. celého obyvateľstva židovského v Jeruzalemskej a Jericho uliciach usadeného. I cigáni sa z mesta vysťahovať museli. Nasledujúceho roku bola Trnava navštívená vojskom španielským, císarom Karolom V. bratovi Ferdinandovi I. na pomoc vyslaným. R. 1509. bola Trnava morom navštívená. O päť rokov potom sa tu bavil Žigmund, kráľ poľský, chystajúc sa vo veľkej nádhere na snem Prešporský. R. 1531. sa tu narodil Ján Sambucus alebo Samboky, muž učený a slávny dejepisec, básnik a radca císara Ferd. Maximiliana a Rudolfa. R. 1543. Ostrihomská kapitula bola sem prenesená. R. 1545. držal tu císar Ferdinand snem po dva razy. V tureckých nepokojoch prišli sem r. 1539. Dominikánske mníšky, ktoré potom do Prešporku preložené boly. R. 1561. prvý raz boli do Trnavy uvedení Jezuiti, ktorí po 5 rokoch svôjho tu meškania vypuknutím hrozného ohňa, v ktorom 150 domov shorelo, prinútení boli mesto opustiť. Lež o 19 rokov pod Draškovičom znova sa tu usadili. R. 1586. a 1590. cítené bolo zemetrasenie, na čo mor nasledoval. R. 1598. sa tu bavil arcikniežа Maximilian s vyslancami Žigmunda. Na to zaujal Bočkay Trnavu a urobil ju hniezdom lúpežníckym. Čo v okolitých krajoch odvedené bolo, to sa na peniaze obrátilo. Po opanovaní jej od císarských, 26 punktov sa v nej k dobrému uhorského a sedmohradského obyvateľstva ustanovilo. R. 1615. uzavrený pokoj medzi Turkami a císarom v Tureckej Žitve a r. 1619. obnovený Ferdinandom II. Betlen zrušil a Trnavu podmanil, privlastniac si veľa peňazí a súkna kupcami tu složeného. Práve v tom roku i koruna Uhorská z Prešporku sem donesená a v kapitule ukrytá bola; označuje udalosť tuto nápis s nakreslenou korunou na samom stavänί: „*His ego sub tectis quondam peregrina quievi,*“ ztadiaľto cez Zvolen a Ečed súc nesená. R. 1618. sa vyliala rieka Trnava a bola príčinou povodne v meste na 6 stôp vysoko vyrastlej. R. 1621. Buquoi odňal Betlenovi znovu mesto toto. R. 1632. a 1633. panoval tu veľký mor. R. 1643. počet Akademistov rozmnožený Holomúckou mládežou, ktorá Švedami tam znepokojovaná bola. R. 1645. urobil Rákóczy na mesto nápad. R. 1648. držaná na rozkaz arcibiskupa Lippaiho okolná synoda. R. 1651. pápežom Urbanom VIII. poslané z 9 kusov záležiace mučedelnícke pozostatky s veľkou slávnosťou v kostole sv. Jána složené boly. R. 1663. svedená bitka pri Parkane veliký strach v meste spôsobila; veľký počet mládeže, učiteľov a obyvateľstva vysťahoval sa z mesta. Mníšky do Hradišťa na

Moravu boly odvedené. R. 1666. velikým ohňom navštívená. R. 1679. nový mor. R. 1679. Tökölym zaujatá. Zbúrenie sa pripisovalo Jezuitom, ktorí vraj prenasledovali druhého vyznania obyvateľov. Tököly dal týmto na vôľu: buďto na galerie sa dať odviesť alebo 50000 dukátmi sa vymeniť. Súdcovia jejich boli Salomon Berthoti a Ketzer. Zaujali sa za nich grófovia: Adam Czobor, Žigm. Homonay, Ďorď Erdödy, Šťefan Nádazsdy a slob. pán Mikuláš Bercsényi. R. 1688. istý Novák, složený radca, dal mesto z pomsty kroz svojich privržencov zapáliť, ktorí ale chytení r. 1589. najprv žeravými železami trhaní, potom mečom sťatí boli. Sám pôvodca za pol hodiny pomaly na ohni opekaný a potom rozštvrtený na ukážku vystavený. R. 1703. zaujatá bola Trnava Rákóczym, ktorý veľký výplatok a spolu zaopatrenie svôjho vojska súknom i zbrojou mestu naložil. Do tohoto času padá bitka medzi cís. generálom Heisterom a Rákocovci svedená. Sám Rákóczy zo zvýšeného miesta sa díval na boj. Heisterovi tu Czobor život zachránil. R. 1706. vyjednáva sa o pokoj a 23 články sú ustanovené. R. 1724. je tu distriktuálna stolica založená. R. 1730. žil v Trnave slávny pravotár a polyhistor S. P. Munkácsy, ktorý na vlastné útraty krásnu knihoveň z najvybranejších spisov tu založil, zvláštne obľúbenie nachodiac v podporovaní učených, najmä ale Belovi pri jeho obšírnych spisoch pekné služby preukazoval. R. 1777. s veľkou slávnosťou vchádzal do mesta kardinal prímas Jozef Batyány.

Najnovšie príbehy sú známe.

Trnava je na štvorhran múrami obohnaná, na ktorých sa štyri veľké a viacej malých baštových vážičiek nachodí. Má dve hlavné brány: horniu a dolniu, a dve malé, jednu neďaleko Františkánskeho kláštora, druhú pri arcibiskupskej palote. Hlavné široké a rovné ulice sú tyto: Hrubá ulica od dolnej ku hornej bráne vedúca, s touto v rovnej čiare beží Jakubská a Sbožná ulica. Na pravo: Pekárska ulica, Potočná, Paulínska, Seminárska, Kapitulská, Jeruzalemská a Jericho; v týchto dvoch ostatních bývali židia v 16. storočí. Medzi stavbami znamenitejšie sú: 1. Hlavný kostol sv. Mikulášovi zasväteny, staré veľké budovisko s dvoma peknýma, blachom krytýma vážama na mieste kde sa Jeruzalemská a Kapitulská ulica schadzajú. Odbavuje sa v ňom pobožnosť v nemeckom a maďarskom jazyku. Arcibiskup Pázman r. 1629. k jeho okrase 140.000 zl. obetoval. Oltár v ktorom je pamiatka kapitulníka Nobikiusa. Dakedy sa tu i synody odbavovaly. Stallus Canonicorum,

alebo sieň, v ktorej kapitulníci svoje schôdzky držiavajú, je dvoma širokýma krásnyma tapetama od Matiáša Korvína pochádzajúcima ozdobená. Knihoveň v nej vybraná. Mikuláš Oláh, Anton Verantius, Ján Kutassy, Franko Forgács tu majú hrobové pomníky. Hneď vedľa sa nachodí 2. kostol sv. Michala, kde sa služby božie slovensky odbavujú. Vystavený je r. 1674. od Ďorďa Szelepcsényho. 3. Kostol sv. Jána. Mikuláš Eszterházy a jeho manželka Kristina Nyári dali starú stavbu srúcať a celkom nové budovisko vystaviť r. 1637. Pavel Eszterházy, syn Mikulášov, krásnymi obrazmi ozdobil kostol tento, ktorý dostali Jezuiti, a preto sa i Universitským menuje. Pred kostolom týmto sú pekné sochy. 4. Kostol sv. Jakuba, Františkánom patriaci, postavený bol od Pázmana spolu i s kláštorom, ktorý Michal Šípek bielym bľachom obložiť dal. 5. Kostol sv. Trojice r. 1729 postavený. 6. Pavlínsky kostol, v ktorom dakedy evanjelíci refor. i augs. vyznania služby božie odbavovali. 7. Kostol mníšek klarisských, Pázmanom spolu i s kláštorom postavený a Séčénym okrášlený. 8. Uršulinský kostol kroz Imricha Eszterházyho r. 1740. postavený. 9. Kostol sv. Heleny (Hospital). Okrem kostolov spomänutia zasluhujú: a) arcibiskupská kuria, ktorú arcibisk. Forgáč založil, Lippai okrášlil a Krist. Aug. Sacksenzeitz krásne obnovil, b) farský príbytok, c) kapitula, d) Universita r. 1678. založena. Ferd. Pálfy, biskup Nitriansky, má sa za jej pôvodcu. Nachodily sa v nej dve divadlá pre mládež. Pamätná v nej knihoveň, ktorú pri prenesení university do Budína na viacej než dvaciatich vozoch odvážali. Základ tejto položil kardinál Pázman. Tlačiareň založil arcibiskup Kolonič. e) Astronomická pozorovateľna (observatorium) r. 1741. stavaná. f) Seminária, ktoré teraz c. kr. invalídom za príbitky slúža. g) Základina Emericiho č. domus deficientium, kde vyslúžení kňazi zaopatrení bývajú. h) Radný dom na námestí. i) Grófa Talvayho budínok, kde distriktuálne sednice sa držiavaly a t. ď. Kalvaria je neďaleko hornej brány. — Počeť obyvateľstva bol r. 1850 : 6400. Kraj je do vôkola pekný a úrodný, obyvateľstvo pilné, pracovité, obchodivé, čo do národnosti s málo výnimkami slovenské, ostatne na národnosť svoju neveľa dbajúce.

Mikuláš Dohnány.

---

122. Trenčín.

Starobylosť Trenčína vysvitá nelen z bezmenného notára kráľa Bely (Anonymus Belae regis notarius), ale i z praotca českého dejepisu Kosmas-a pripomínajúceho Trenčín a Banov. Sledujeme-li ale bedlive sústavu sriadenia župného, ktorú svätý kráľ Štefan dľa zásad a pravidiel staroslovanskej ústrojnosti župnej zaviedol, jako sa o tom ponekuď už *Severini* *„Com. de veter. incol. Hung. cis. Danub."* a potom po ňom *Gebhardi* vyslovili: zdá sa, že Trenčín v časoch slávy slovenskej bol jeden z oných župných hradov, ktorých hojný počeť jako vo veľkomoravskej države, tak i v iných zemach sbratrených kmenov sa nachádzal. Až po kráľa Ondreja III., posledniebo potomka z domu Árpádovho, bol Trenčín v držaní kráľovskom, zvláštnymi veliteli *(Capitani)* a županmi *(Comites)* spravovaný súc. Dôstojnosť tato dostala sa pozdejšej do rukú *Matúša*, syna *Petra* nádvorníka, z ktoréhožto predkov *Jakub*, syn *Michala Čáka*, *jobbagia* hradu trenčanského, už okolo r. 1270. po Herandovi úrad tento zastával.

Krajina uhorská totiž bývala na 70 a viacej žúp čili stolíc *(comitatus)* rozdelená, z ktorých jedna každá od hradu v nej sa nachádzajúceho pomenovaná bola. Obyvateľstvo sa delilo na vyššiu a nižšiu triedu. Ku vznešenejším patrili všetci bojovníci *Jobbagyones castri* zvaní, ktorí zase trojeho druhu boli, totiž: Jobbágyi sv. kráľa *(jobbagyones sancti regis)*, ktorých predkom svätý Štefan zeme kráľovské pod výminkou bojovania dedičným právom bol udelil. Jobbágyovia z mešťanstva vybraní *(jobbagyones e castrensibus exempti)*, ktorých iní kráľovia po sv. Štefanovi z mešťanstva do stavu vojanského preniesli a dedičnými statky obdarovali. Služebníci kráľovskí *(servientes regis)*, kráľovské banderium *(band. regium)*, kráľovský dom *(regia domus)* rečení, pôsobili najčestnejší stav, do ktorého z predošlých stavov jedine najvýtečnejší mužovia vyberaní boli. Nižšia trieda záležala zo služebníkov rodených *(servi nati)*, prepustencov *(manumissi)* a mešťanov *(cives)* čili služebníkov hradných *(servientes castri)*, preto tak rečených, že hrady opravovať a zaopatrovať povinní boli. Ľud k tejto triede náležiaci, vyjmúc mešťanstvo mnohými výsadami od pozdejších kráľov obdarované, zostal v porobe väzeť, a menoval sa v jazyku maďarskom až do najnovejších čias nie ináč nežli prachom (pórnép — *misera contribuens plebs*).

Matúš Trenčanský, súc vladárom od ústia Váhu do Dunaja padajúceho po roviny holičské, a hore cez Turec, Liptov, Spiš až za pevný Šáriš a po vrchy novohradské, počal sa po smrti Ondrejovej o to pokúšať, aby na prestol uhorský povýšený bol jeden z jeho spolukmenovcov, menovite sa jemu na hodnosť tuto najbližším a najhodnejším zdal byť láskavý a múdrosti plný Václav II., kráľ český a poľský, ktorý i na valnom shromaždení pešťanskom, navzdor vlivu pápeža Bonifácia VIII. chcejúceho sicilské knieža *Karla Roberta* z domu Anjou na dôstojnosť tuto povýšiť, bol za kráľa zvolený a o prijatie dôstojenstva tohoto požadovaný kroz čestné vyslanstvo, ktorého údovia okrem iných vznešených mužov boli: *Ján Illmúr*, arcibiskup kaločský, Dominik syn Štefana menovaný *Peróh*, pokladník Ondrejov; *Demeter*, syn *Mikuláša*, potom biskupovia *Ondrej* jágerský, *Imrich* veľko-varadínsky, *Haab* čanádsky, *Mikuláš* bosňanský a *Jakub* spišský. Avšak Václav, majúc dosť na dvoch sebe sverených zemach, nechcel ponuknutú korunu prijať, ale radil, aby syna jeho Václava, napotomnieho kráľa českého, slávnych Přemyslovcov posledného mužského člena, sebe vyvolili; čo keď učinili, dľa výpovedi Fr. *Palmy*, sprevádzaného od otca svôjho Václava II. až k Hodonínu, roku 1301. korunovali ho (ponevâč sa tehdajší arcibiskup ostrihomský *Gregor* strany *Karla Roberta* pridržiaval) kroz Jána *Illmúra* v Stolnom Belohrade, a potom mu v Budíne poslušenstvo prísahali.

Avšak ľahkomyseľný *Václav* mnohých pánov proti sebe popúdil a po nezdarnom potýkaní sa podľa vôle otca svôjho, najviac ale pričinením *Matúša* Trenčanského r. 1304. z Budína v kráľovskom odeve do Čiech s korunou sa navrátil, ktorú i Ottovi bavorskému nezadlho po smrti otca svôjho daroval.

Smrť kráľa Václava II. nemenej prekazila zámery *Matúša*, jako ztrata odhodlaného podporovateľa jeho Jána *Illmúra*, ktorého prv, než od pápeža Bonifacia VIII. do Ríma k sodpovedaniu pozvaný bol, smrť spolu s Jakubom spišským v Budíne (ešte r. 1301.) zachvátila; jeho ale nástupca s biskupy: *Michalom* záhrebským, *Theodorom* rábskym a *Benediktom* vesprímskym, čo zástupca Karla Roberta proti Václavovi pred stolicu pápežskú vystúpil. Tu počal *Matúš* pri ďalšom rozhodovaní korunnej tejto záležitosti obojetnejšie jednať, ba poslancovia jeho potom sa i na voľbe Karla Roberta v prítomnosti legáta pápeža Klimenta V. kardinála *Gentilis*-a v Pešti u Dominikanov r. 1307. držanej, potom na poli rákoš-

skom pozdejšej obnovenej, účastnými stali; za to však do užšieho svázku vstúpil on s ľudnatými mesty Prešovom a Košicami, jako i s mocnou rodinou nádvorníka *Omodé*-ho, menovite s jeho *syny* Jánom, Mikulášom, Dávidom a Ladislavom, ktorých pánstvo cez zemniansku (zemplínsku) stolicu až po pevný Munkáč medzi Rusíny sa rozprestieralo. O nedlho ale nadvláda *Karla Roberta* a vtieranie sa cudzincov u dvoru ho k výprave oproti kráľovskej strane povzbudily *). Boj zprvu započal proti arcibiskupovi ostrihomskému a biskupovi nitrianskemu, ktoréhožto poslednieho sídlo, *Nitra*, dosť skoro vydobytá bola. Ostrihom ale *Tomáš* jedine hojným výplatkom oslobodil. Medzitým i kráľovská strana k boji sa pripraviac do horních strán vtrhla; o čom dozvediac sa *Matúš* pospiechal svojim ku pomoci, a poraziac v krvavej bitke *Filipa*, napotomnieho nádvorníka vo Spiši, postupoval ďalej k Šárišu, od kráľovských vojsk obľahnutému. Kráľ *Robert* užasnúc nad príchodom jeho ustúpil ku Košiciam; na rovinách rosanovských u brehov Torisy, v abaujskej stolici, svedená bola r. 1312. dňa 15. jun. rozhodná bitka; boj tak vražedelný nastal, že od času bitky u rieky Šajavy s Mongoly svedenej smrtonosnejšieho nebolo. Na strane *Matúšovej* stál jeho vodca *Demeter* a *Omodeovci;* s kráľom *Robertom* boly voje jemu oddaných pánov a biskupov, jako i krížovníci; či vlastne Templárovia alebo Johaníti, nenie isté. Najukrutnejšia vražda nastala v okolí kráľa. Pluky Matúšove, bojovnými zástupy českými sosilnené, už porážaly šík, zástava kráľovská klesala; tu sa odobral *Robert* k zástave krížovníckej a hrdinskou pomocou jejich konečne *Matúša* k ustúpení prinútil; načo sa Šáriš vzdal. Lublová (Lubljó) po krátkom odpore dobytá bola. Áno, už sa blížil kráľ ku sredisku moci Matúšovej, k *Trenčínu;* avšak naraz sa obrátil ku Komárnu, ktoré i po dlhom udatnom bránení opanoval.

Zatým priaznivými okolnosťami *Matúš* novú silu nabudnúc zase svoju vládu až k Dunaju, jako mnohí chcú po Pešť,

---

*) Majláth, ktorý tvrdí, že v bitke pri Rosanovciach Česi čo pomocníci Matúšovi bojovali, udáva, že statky Omodeovcov v zemi Rusínov ležaly. Ostatne mali Rusíni v onom veku pod Theodorom Koriátovičom, ktorý zo zahraničného Ruska prišiel a od Karla Roberta Mukačovom, Uhvárom, ba i Ujlakom nadaný bol, tak svoje vojvodstvo, jako za času Matiáša Korvína mali Slováci vojvodstvo liptovské.

rozšíril a na Trenčíne takmer kráľovský dvor sriadil; ba i proti hrdinskému Jánovi luxenburgskému, uvádzajúcemu do Čiech cudzie mravy, válečne vystúpil; tento však *Matúša* r. 1315. porazil v krutom boji u mestečka *Holiča* (v hor. Nitriansku), kde síce Čechovia už cúvali pred nátlakom jazdectva Matúšovho, ale od Jindricha z Lipé k udatnému potýkaniu nazad obrátení boli, až i víťazstvo obdržali.

Avšak dosť skoro k rozličným pohromám, ktoré Matúša v posledních rokoch života svierať počaly, pridružilo sa ešte proti nemu spojenie biskupov, menovite: *Tomáša* ostrihomského, *Mikuláša* rábskeho, *Ladislava* kaločského, *Jána* nitrianskeho, *Martina* jágerského, *Štefana* vesprímskeho, *Ladislava* pečuhského, *Benedikta* čanádskeho, *Ivánka* veľko-varadínskeho, *Ďorďa* sriemskeho, *Augustína* záhrebského a *Benedikta* sedmohradského. Tito v Kaloči r. 1318. shromaždení uzavreli nelen duchovnou mocou, ale i svetskou zbraňou spoločne proti *Matúšovi* robiť; áno málo zatým najviac pôsobením nitrianskeho biskupa *Jána* II., ktorý s Karlom Robertom do Uhier prišiel, bol od arcibiskupa kaločského Ladislava a iných päť biskupov v tomže meste vyreknutý na všetkých Matúšovych poddaných interdikt, a on sám a jeho najvernejší daní sú do kliatby. Na výrok tento trebas duchovenstvo *Matúšovo* nedbalo a služby božie ďalej vykonávalo (menovite *Štefan*, opát zo Skalky, vždy zostával jeho podporovateľom), preca mnohí z mocných jeho spojencov odpadli. Toľkými nehodami skľúčený, a však nepremožený, *Matúš* konečne v prítomnosti duchovenstva, poslednie obrady jemu prisluhujúceho, r. 1319. ducha vypustil.

Po smrti Matúšovej pripadol Trenčín zase kráľovskej korune, tak že ešte za panovania *Karla Roberta* uzavrené bolo v ňom r. 1335. priateľstvo medzi týmto kráľom a Kazimírom III. poľským z jednej strany, z druhej ale medzi Jánom luxenburgským, hotujúcim sa válečne proti nemeckému císarovi Ludvikovi IV. Syn a nástupca *Roberta*, kráľ *Ľudovít Veliký*, ktorý častejšej na Trenčíne prebýval a mestu mnohé slobody udelil, daroval r. 1375. dôchodky jeho svôjmu pokladníkovi *Bebekovi* na čas živobytia. Vo válečných búrkach, ktorými bola prenasledovaná dcéra Ľudovítova, kráľovna *Mária* a jej matka *Alžbeta*, vytrval Trenčín pod župany Frankom, synom jeho Šimonom *Konija* a Štefanom *Zeerom*, v stálej vernosti k Márii a k jej manželovi Sigmundovi, ktorý ho potom okolo r. 1400. udelil vojvodovi *Ctiborovi* (Stiborius), ktorý sa tiež

*

dľa príkladu Matúša „Pánom Váhu“ menoval a ešte r. 1411. na sjezde, z príčiny vyrovnania medzi Poľskom a Uhorskom o Podolie a Multany vo Spiši držanom, spolu s arcibiskupom ostrihomským, Jánom de *Kaniža*, nádvorníkom Mikulášom *Gara*, Šimonom *Rozgonyim*, Jánom *Bubekom* čo najvyšším pokladníkom, Mikulášom *Marcalym*, Petrom *Perényim* a Jánom de *Maróth* pritomný bol.

Po smrti kráľa *Alberta*, zaťa Sigmundovho, v povstalých na novo o hodnosť kráľovskú rozoprách zavolaný bol od ovdovelej kráľovny *Alžbety* Ján *Jiskra z Brandýsa* k háješiu práv syna jej *Ladislava* Pohrobka. Tento pritiahnuc s nekoľko tisícami branného ľudu, skoro medzi Slováky, od časov *Matúša* Trenčianskeho s Čechy spriaznenými, Ladislavovi prestol otcovský ubezpečil, a obsadiac Trenčín a iné tatranské hrady až za Šáriš cez Novohrad, Gemer do zemňanskej stolice takmer až po užhorodskú župu svojimi zástupami, — ktorých prední vodcovia boli: Komorovský, Talavús, Aksamít, Pankrác, Jakub z Pazova, Keresty, Vrík, Slováčko, potom Juro Kalný z Palavíc, Stanislav Plátek z Dunyova, Ondruško de Przievny, Gothard Radlina, Ján zo Záchrastia, Sassin de Socha a iní českí rytieri a slovenskí páni — víťazoslavne ich proti sokovi Posthumovmu, Vladislavovi I. bránil, ačkoľvek ho strana Vladislavova v rozhodnom okamžení sňatkom s neťou biskupa jágerského, Šimona de Rozgony, prebohatou dedičkou Ďorďa Vronovského, k sebe r. 1442. pripútať chcela.

Keď po nešťastnom Vladislava pri Varne roku 1444. proti Turkom zahynutí vyslancovia: Deniš Széchy, arcibiskup ostrihomský, Matiáš, biskup vesprímsky, Ladislav Gara, Imr. Marcaly a Mikuláš Ujlaky šli k poručníkovi Ladislavovmu, císarovi *Bedrichovi* IV., do krajiny prítomnosť kráľa žiadať: tu Jiskra, jak to z výpovedi Eneáša Sylvia zachovanej vidno, tiež do Viedne sa dostavil, aby pri poradách svojou radou nápomocným bol. Pri tejto príležitosti spatriac poprvé nedospelého Ladislava, pre ktorého toľko nebezpečenství podnikol, slzy radosti ronil. Keď sa ale porady bez zdarného výsledku rozpadly, pospiechal *Jiskra* nazpäť do Tatier, aby tu mestá a hrady mladému kráľovi bránil. Tým popúdil proti sebe námestníka mladého kráľa, Jána *Huňadyho,* ktorý i r. 1450. proti nemu vyslal svôjho príbuzného Csállóva; a keď tohoto Jiskra nekde medzi Šárišom a Košiciami na hlavu porazil a zabil, sám *Huňady* sa proti nemu vypravil, a však s málo väčším prospechom; lebo rok na to od Jiskry so 4000 ozbro-

jeného ľudu pri Lučenci zastihnutý prehroznú porážku utrpel, v ktorej zo strany Huňadovej, ktorá na 16.000 branných mužov silná bola, okrem iných pánov zahynuli tiež Štefan *Bubek* a Ján *Kompolty* de Nána, Ladislav *Hedervάry*, biskup jágerský, ale zajatý bol. Načo konečne tito dva najvätší svôjho veku hrdinovia medzi sebou prímerie uzavreli.

Pri návrate *Matiáša Korvína*, syna Huňadyho, r. 1458. z Prahy bolo v Strážnici, kde novo vyvoleného kráľa *Jiskra* uvítal, priateľské usnesenie prosriedkovaním *Jiřího Poděbradského* medzi oboma uzavrené. Toto ale, ešte z nedosť známych príčin, skoro pretrhnuté k viacročnej válke príčinu zavdalo, v ktorej konečne *Jiskra* ohnivému Matiášovi po mnohom nezdarnom potýkaní r. 1462. ustúpiť musel. A však tento s premoženým hrdinom, ktorý sa potom s dcérou tehdajšieho nádvorníka Michala *Országa* de Guth na novo oženil, láskavejšej nakladal, nežli nekdy jeho otec, ktorý (jak o tom *Majláth* v „Geschichte der Magyaren“ svedoctvo vydáva) po dobytí nove vystaveného hradu, Moldava rečeného, Jiskrovej posádke, z Čechov a Poliakov pozostávajúcej, kázal ruky poodtínať, konce nosov odrezať a po jednom oku vyklať.

Kráľ Matiáš dal hrad trenčiansky po županovi Ladislavovi Parlaghy a Františkovi Haagovi okolo r. 1489. spišskému županovi Štefanovi *Zápolovi*, ktorý ho tak mocne upevnil a nákladnou márnotratnosťou nádherne ozdobil, že sa mu i povestné kráľovské sídlo, naddunajský Vyšehrad, vyrovnať nemohlo; v týchto dobách bola i chýrečná studňa výše 50 siah hlboká od zajatých Turkov v skale vysekaná. Po Štefanovej smrti ctižiadostivá manželka jeho *Hedvika*, dcéra Přemysla kniežaťa tešínskeho, veľkými obetami dosiahla, že r. 1512. poľskí vyslancovia na Trenčín prišli, žiadajúc o ruku Barbory Zápoľovej pre mladého kráľa Sigmunda I. Nezadlho potom po porážke moháčskej syn Hedvikin Ján Zápoľa, vojvoda sedmihradský, stanúc sa vzdorokráľom Ferdinanda I. na sneme Bretislavskom r. 1526. v dec. náradou nádvorníka Štefana Báthory vyvoleného, rozžal na všetky strany vlasti pochodeň záhubnej občianskej války, v ktorej ale od Ferdinandovho veliteľa Salma u Tokaja porazený, v Poľsku útočište hľadal, keď medzitým Ján Kacianer z Katzensteinu pred Trenčín r. 1529. pritiahol a mocne ho dobývať počal. Po dlhom a márnom namáhaní povedal konečne jeden z obliehajúcich, menom Kašpar *Cobor*, že hrad jemu dobre povedomý len ohňom dobytý byť môže; načo na radu jeho do vikýrov,

náhodou otvorených, tak dlho ohnivými guľami sa strielalo, až sa hradobné stavanie chytilo; tu ináč zmužilá, z 800 mužov pozostávajúca posádka, keď i prachäreň ohňom zachvátená a do povetria vyhodená bola, konečne premožená bola.

Stroskotaný hrad potom r. 1535. prešiel na gr. Aleša *Turzu*, po ktorom od roku 1549. stolicu trenčiansku spravovali Ján *Ostrosič*, Mikuláš gr. *Salm*, Ďorď VI. *Zrínsky*, syn svetopovestného bohatiera Mikuláša, jakož nemenej i sám múdre vedeným úradom kráľovského pokladníctva, v ktorom po otcovi nasledoval, preslulý; potom Ladislav *Popel z Lobkovic*, zať gr. Salma, až konečne r. 1588. hrad trenčiansky gr. Imrich *Forgách* za 3800 Valenských v záloh dostal.

Roku 1605. obľahli hrad a mesto trenčianske Belossczicz čili Bieliszteč, Zmeškal, Ujváry, Bastakvič, Bošny, Kováč a iní vodcovia Bočkayovi, z ktorých Bielisztecz nezadlho potom odpravený bol na rozkaz Štefana I. Illesházyho, ktorému pri uzavrenom pokoji zaroveň s inými statky i hrad trenčiansky už r. 1593. od Forgácha kúpený navrátený bol.

Gróf Štefan Illesházy rozpadlý hrad zase obnovil, tak že r. 1621. skrytá bola v ňom pred Gabrielom Bethlenom za nekoľko mesiacov koruna; 40 rokov ale na to bol Trenčín pozdejšej tureckými a tatárskymi hordami, po dobytí Nových Zámkov až do Tatier a Moravy vtrhlými, skľúčený; oslobodený ale bol vodcom císarským, vojvodom holštýnskym. Konečne r. 1708. Rákocovskí povstalci v takú tieseň uviedli hrad trenčiansky, že posádka už i ty najhnusnejšie zvieratá požívala; a však keď boli prinútení Nové Mesto nad Váhom zanechať a na ľavú stranu Váhu odtiahnuť, od císarských náčelníkov Heistra a Vývoda zastihnutí skoro pod samými stenami hradu dňa 3. aug. tak ukrutnú porážku utrpeli, že moc a vládu svoju viacej spojiť nemohli. Nezadlho po poslednej udalosti tejto presťahovala sa hrabäcia Illesházovská rodina do Dubnice a hrad tak slávny hubivému času zanechala, ktorý dávne jeho pamiatky zvätša zahladil.

Rozsiahle rumy hradu trenčianskeho poskytujú zanímavé badateľské pole znateľom stavby; sloh byzantinský a gotický javí sa tu vedľa dosť četného stavania nového spôsobu. Známky slohu byzantinského nachádzajú sa najviac v podzemných sklepoch a ťažko prístupných chodbách, nový spôsob stavby temer naskroze pochádza z časov Štefana Illesházyho I., najpočetnejšej ale skveje sa gotika. Okrem nekoľko rodinných címerov (erbov) na kameňoch vytesaných nachádzajú sa v

prosred srúcanín mnohé pamätihodné dvere a okná nelen vrúbenými, ale i polovypuklými ozdobami hojne okrášlené. Stropy na sieňach premenám povetrnosti vydané už popadaly, v kaplnke sa ešte tu i tu vyskytujú zbytky malieb, poslednie to stopy jejich nekdajšej skvostnosti. Povestná oná v horňom hrade váža, ktorú svet rímskou a terentínskou nazvať chcel, zdá sa byť od polovice na novo hore vyhnaná, a preto, aby tlak hornej čiastky tým bezpečnejšej na spodnej spočívať môhol, je tato novým prístavkom o jednu tretinu rozšírená; o štvorhranných tesaných kameňoch ale, z jakých váže Rímanov pozostávaly, ani stopy som nenašiel. Mnohonásobnými predhradbami s upevneným hradom týmto spojené je mesto, ktorého brány a na nekoľko poschodí vysoká váža v úhľadnom gotickom slohu sú vystavené.

Hlavný chrám mestský, v druhej polovici 16. stoletia budovaný, javí patrné znaky protestantských modlitobníc; najznamenitejšia je v ňom kaplnka, honosiaca sa peknou prácou z cínu, Spasiteľom na kríži, jako i hrobkami Kašpara a Jozefa Illesházyho. Na hrobke Kašpara, od manželky Helleny Thurzovej r. 1649. položenej, číta sa na miesto Trenčín „Tričín,“ ktorý názov sa vraj i vo viacej starých listinách nachádza. V súsedstve kaplnky tejto nachádza sa kazateľnica, ktorej podstavok je gotický, najskôr pochádzajúci ešte zo starého kostola, ktorý vraj blížej nežli terajší hradu stál, a snáď v čas jeho požiaru (r. 1529.) plameňom ľahol a stroskotaný bol. U hlavného vchodu pod vážou, o nečo pozdejšej ešte než chrám vystavenou, chová sa od r. 1498. náhrobný kameň zástavníka (vexillifer) a mešťana Martina Fanty; neďaleko ale od chrámu vidno na tom istom vrchu, na ktorom hrad stojí, gotickú budovu s dosť dobre zachovalým klenutím, ktorá pred veky kaplnku pôsobila, teraz ale za komoru, ba prv i za stajeň služila; i bolo by k želaniu, aby krásovkusní mešťania trenčianski pamiatku tuto dávno minulej slávy slušne obnovili a k predošlému účelu navrátili.

V prastarom kráľovskom meste tomto boly od r. 1556. účty a potom o nečo pozdejšej i zápisnica, ktorá už od r. 1476. sa chová, v *slovenčine* skoro až ku sklonku 18. veku vedené.

Na radnici, kde sa milé tyto pamiatky našej reči schraňujú, nachádzalo sa predtým poprsie Matúšovo, ktoré ale pred nekoľko rokmi do peštianskeho musea bolo prenesené; snímku ale z neho čo podobizeň chová predôstojný pán Stá-

rek. I javí sa na podobizni tejto Matúš čo velebný starec, na ktorého ušľachtilom obličaji hlboký zármutok rozliaty je. Okolo r. 1580. kvitlo v Trenčíne evanj. gymnasium pod správou šľachetného Mikuláša *Kolacína*, po ktorého smrti r. 1583. pozvaný bol za nástupníka jeho rektor fraštáckej školy, Ján *Pruno*, ktorý v úradovaní tomto r. 1586. v kvete mladosti svojej život svôj dokonal; tiež i tlačiareň medzi r. 1640. a 1663. bola tu založená. Roku asi 1644. uviedol arcibiskup ostrihomský Ďorď Lippay do mesta tohoto riad tovaryšstva Ježišovho. V bývalom Jezuitskom kostole pozoru hodný je v dlažbe zvláštny trojhranný kameň, z ktorého sa najlepšej dá skvostná stavba a úprava kostola tohoto prezreť; škoda, že jeho stropy na obmietke malby od vlhkosti mnoho utrpely. Kostol tento i so súsednou budovou patrí teraz reholníkom pobožných škôl, ktorí od vyzdvihnutia Jezuitov zdejšie gymnasium spravujú.

Sl. Č. Intibus.

---

123. Žilina.

Čarovná moc ťahá človeka na zem tu, na ktorej prvé blesky slnka uzrel, a jestli krutý osud nedopustí mu telesne na nej sa vynachádzať, aspoň v duchu svojom poletuje nad miestami rodu svôjho, nad miestami, kde nevinné hry v piesku a prachu ukracovali chvíle mladunkého veku. — Ta istá čarovná moc nedá mi zabudnúť na Žilinu, tuto pestovateľkyňu detinstva mojeho, a trebas telesne v nej neprebývam, duchovne s ňou sa zabávať ženie mä túženie, neprestajne mi do ucha šeptajúce: „Nescio, qua natale solum dulcedine captos Ducit et immemores non sinit esse sui.“

Ktorí boli prví zakladatelia Žiliny, a jaké príbehy potkaly z počiatku mesto toto, s určitosťou povedať sa nemôže. — Pravde ale podobné zdá sa byť, že základ mestu tomuto dali tak nazvaní Silingovia, haluz Vandalov, národa nemeckého, o ktorých Silingoch už Ptolomaeus v Geogr. l. 2. c. 11. v 2. století smienku robí, kladúc ich na ten čas do krajov medzi Odru a Vislu. Pavel Jozef Šafárik vo svojich „Slovanských Starožitnosťach,“ odvolávajúc sa na starodávnych dejepiscov na str. 337 a 338 o týchto Silingoch nasledujúce poznamenanie urobil: „Silingové byli ratolest Vandalských Svevů ve dnešním dolejším Slezsku. Ptolomaeus je připomíná takto: Vedlé Semnonův obývají Silingové. Od té doby až do l. 411.

nic se o nich nečte: teprva v dotčeném roku najednou se objevili v Hispanii s ostatními Vandaly. Podlé toho nelze ovšem času vystěhování se Silingův ze Slezska zevrubněji určiti: obyčejně se za to má, že Silingové s jinými Vandaly v 3. století již za Tisou v Uhřích obývali a odtud do Gallie a Hispanie přešli, což skutečně k víře jest nejpodobnější. Sídla jejich ve Slezsku byla na řece až podnes řečené Sleza (Němcům die kleine Lohe), tekoucí blíž města Němce (Nimptsch) u hory Sobotky (Zobten). Po nich kraji tomu jméno Slezsko, pol. Ślasko, Szlasko, Ślask, Szląsk zůstalo.“ Vidno odtiaľto, že dejepisci týchto Silingov majú za Nemcov, a sídla ich pred vysťahovaním kladú do Sliezska, ktorého meno od ich mena odvodzujú; ďalej že prv, než by boli do Gallie a Hispanie prirazili, za Tatrami na rovinách ich osadzujú. — Čo sa ich prebývania v Sliezsku v behu 2. a 3. storočia týka, to je vec istá. Z ohľadu ich prirazenia ale na roviny za Tatry pred vysťahovaním do Gallie a Hispanie svetlo mi vychádza, jako mohli v hlbine Tatier, tak n. p. na našich Kysuciach nachádzať sa roztrúsení sem i tam za časov prvých kráľov uhorských, od nich do krajiny nezavolaní, pred nimi už tam prebývajúci Nemci, ale zo všetkých strán otočení od sveta slovanského. Obyčajná povaha sťahovania ta býva, že národ ten, ktorý sa vysťahuje, na mieste tom, odkiaľ ide, daktoré zástupy necháva; že po ceste, kade ide, tiež daktoré pluky opúšťa, a že nikdy na miesto kam sa sťahuje, tak silný v počte neprijde, jako bol tam, odkiaľ sa sťahuje. Muselo teda i so sťahovaním týchto Silingov tak sa stať. Daktorých nechali v Sliezsku, daktorých opustili na ceste pomedzi Tatrami kade išli. Pravde podobno je, že ti Nemci, ktorí v našich Tatrách, nado všetko ale v západných stranách ešte i v ten čas prebývali, z ktorého už listiny v mestských archívoch sa nachádzajú, sú ostatky tých Silingov, ktorí sa tadeto sťahovali. Tu nám vystupuje svetlo i z ohľadu našej Žiliny. Za to máme, že daktorí Nemci v kraji okolo Kysuce a Váhu v terajšej hornej trenčianskej stolici ostali, a že tito zo začiatku prebývali sem i tam po chalupách roztratení, potom ale dediny a mestá založili, a tak pokiaľ mohli svetu slovanskému ich zo všetkých strán obkľučujúcemu odolávali, až na ostatok tomuto celkom ustúpiť museli. Že Nemci v menovaných stranách prebývali, preukazuje nám počiatok mesta Žiliny, Nového Mesta (Kysucského), Varína a t. ď., kde mená prvých obyvateľov boly celkom nemecké, ba jako v Žiline právo mestské

celkom nemecké, literami gothicko-svevskými napísané; preukazujú nám to i ty žaloby, ktoré naproti Slovákom podávali, že sa im do mesta tisnú, a v ktorých kráľov uhorských prosia, aby týchto von vytvorili. Toto všetko nachádza sa v archíve Žilinskom. Že Nemci tito nado všetko za Silingov mať sa môžu, preukazuje nám týchto sťahovanie sa zo Sliezska cez Tatry k Tise prv, než by sa boli odobrali do Gallie a Hispanie. O druhých Nemcoch to tak zreteľne nevieme, aspoň svedoctvá historické nám to jasne pred oči nepredstavujú, bez ktorých vo vecach týchto súdiť nemôžeme. Keď podľa mojej mienky Nemci Silingi nazvaní v hornej Trenčianskej stolici prebývali, a keď prví nám známi obyvatelia mesta Žiliny boli Nemci, veľmi pravde podobné je, že tito mestu i meno dali. V listinách kráľov uhorských Žilina z vätšej čiastky menuje sa Silina, Silna, Selna, Solna a t. ď. — to preukazuje i dneskajšie nemecké meno mesto Žiliny „Sillein;“ — že teda nemeckí Silinger a Silleiner, a z toho inojazyčné Silingi, Silengi nič v sebe protislovného nemajú, každý nestranný uvidí, jestli o veci tejto bedlivo rozjímať bude. Mesto Žilina, majúc v listinách svojich mená najviac s písmenom „s“ sa počínajúce, ukazuje na Silingov jako zakladateľov svojich; že Slováci v behu času z hlásky „s“ hlásku „ž“ spravili, niet sa čo diviť, lebo národy slovanské inojazyčné mená svojej reči vždy prispôsobovali. V ktorom čase tito Silingi mestu Žiline základ i meno dali, nemôže sa povedať, lebo tyto šerou tmou minulosti zahalené sú.

Len v 14. storočí, v ktorom sa ono už jako dobre sporiadané a mohutné ukazuje, vychádza nám svetlo nad týmto mestom. Že ono na raz tak povstať nemohlo, každý vidí, muselo teda o mnoho prvej byť založené, aby ono v behu času do takého kvetu prišlo, jako sa nachádzalo v 14. storočí, v ktorom ono vo vätšej mohutnosti a sláve sa nachádzalo, nežli dnešní čas.

Žilina naša v 11. storočí, teda už vtedy, keď v zemi Pannonskej kráľovia Uhorskí panovali, prináležala k Malej Poľskej i s celou Kysucou, kde vtedy zvätša len samé hory boly. Preukazuje to i vtelenie Žiliny do dioecesy Pražskej v tých časoch, keď vodcovia českí kráľom Poľským celú Malú Poľskú i s vojvodstvami Tešín, Opava, Ratibor a t. ď. odňali. Musela teda Žilina patriť do dioecesy Krakovskej, za rovno ktorej padla pod výsosť právnu Pražskú vtedy, keď Malá Poľská do moci českej sa dostala. Toto ale netrvalo dlho,

lebo menované kraje zas Čechom odňaté boly, a z ohľadu krajov hornieho Váhu metácia sa robila, čím sa stalo že Žilina Uhorskej pripadla, nie ale dioecese Nitrianskej, lež jako nova acquisicia Ostrihomskej privtelená bola. Že hranice pomedzi Poľskou a Uhorskou v tých časoch neboly ty čo sú teraz, poukazuje to, že naproti nápadom Poliakov bol vyslaný Boršod ku Zvolenu, kde i na hranici vrchov hneď za starým Zvolenom zámok postavil jako stráž. Ta teda čiara, jako sú Zvolenské vrchy až po nás, musela byť hranicou. Na tomto páse sú samé zámky postavené, a to i také, ktoré už pred sto rokmi boly srúcaniny, bez pochyby siahajúce až do tých najprvších časov krajiny našej. Na terajšej hranici nieto žiadnych zámkov. — Bitka ta, ktorá sa strhla medzi Boleslavom Chrobrým a sv. Štefanom, kráľom Uhorským, bola najskorej pri Žiline, lebo o bitke tejto až po dnes u nás sú povedačky. Hovorí obecný ľud: že Štefan kráľ v tejto bitke ztratil z koňa zlatú podkovu, ktorá sa hlboko do zeme zaryla, a že keď tuto podkovu ľudia najdú, že budú ukrutné vojny. Hovoria, že ten kostol, ktorý sa von zo Žiliny, pri dedine Závodí nachádza, ale do Žiliny patrí, na pamiatku tejto bitky dal vystaviť sv. Štefan, kráľ Uhorský. A v pravej pravde kostol tento je posvätený sv. Štefanovi, kráľovi Uhorskému a menuje sa jedným slovom „kráľ.“ Toto a tomuto podobné veci preukazujú, že kraj tento i so Žilinou patril ktorýsi čas do Malej Poľskej.

Od času privtelenia fary Žilinskej do dioecesy Ostrihomskej nič sa istého nevie až do času 14. stoletia, jako som hore pripomänul. V tomto století smienky sa robia o právach a slobodách mesta tohoto. V archíve som našiel odvolávanie sa na mesto Krupinu (Carpona), ktoré mesto následkom listu Ludvika Velikého, kráľa Uhorského, práva a slobody mesta Siliny r. 1370. vysvetluje a vyjadruje: právo patronálske, právo volenia richtára a prísažných, právo ľudu, právo nedopúšťať svedoctvo Uhrov, ale smiešaných s Nemci, tiež že žiadon zemän nemá právo súdiť Žilinca a t. ď. Toto na ostatok podotknuté právo, nepatriť pod súd zemänský v tých časoch, keď zemänia skoro vo všetkom súdcovia boli, je veľmi znamenité, a preukazuje, že Žilina v ten čas len pod právomocnosť kráľovskú patrila a nikomu poddaná nebola. — Druhá listina v sebe zaviera, jak Ludvik I., kráľ Uhorský, Žilincov v starých slobodách a obyčajoch udržať rozkazuje, v slobodách a obyčajoch, v ktorých užívaní od počiatku založenia

mesta boli, jako sa menovaný kráľ vyslovuje. Z ohľadu tohoto vydal Ludvik Veliký r. 1367. rozkaz krajinskému súdcovi Vubek (Bubek) a svôjmu úradníkovi v Žiline. Znamenité je toto z ohľadu starožitnosti jak mesta, tak i slobôd Žilinských, lebo keď Ludvik Veliký potvrdzuje Žilincov v slobodách a obyčajoch tých, ktoré od času založenia mesta užívajú, spolu uznáva, že mesto toto v dávnych časoch založené bolo, a že hneď i znamenitými slobodami obdarené sa nachádzalo. V inej listine je Marie I. kráľovnej Uhorskej potvrdenie slobôd Žilincom od jej starého otca Karola udelených s tým poznamenaním, že Žilinci len samému kráľovi ročne povinní sú 200 zl. za všetky jakékoľvek dôchodky platiť, že sú slobodní od moci jakéhokoľvek kastellána, pravoty svoje nie už viac podľa obyčaje mesta Tešína, ale podľa obyčaje mesta Krupiny že dokonávať môžu. Kto tu nevidí slobody kráľovského mesta? Nikomu neplatia, len samému kráľovi, nie sú pod žiadnym kastellánom, pravoty svoje dokonávať môžu jako Krupina. — Matiaš kráľ mesto Žilinu za svoje mesto vyhlasuje, a jej odňatú Hruščinu navrátiť rozkazuje. Z tadiaľto dvoje nasleduje, a to: že Žilina nepatrila nikomu len kráľovi, a potom, že i tomuto len z ohľadu majestátneho náležala, nie ale z ohľadu súkromného, jako by tam bol zemským pánom býval. —

Nelen práva juridické a politické dané boly Žiline, ale jak sa tak vysloviť môžem, práva oekonomické: r. 1418. daná bola Žiline dedina Stražov od Štibora de Stiborie a Blunduca (Becko), gróľa Trenčianskeho, Bystrice a pána celého Váhu. Od gróľa Vesselényiho daná bola Žiline dedina Horelica a Ošťadnica na Kysuciach, potom uvádzali sa Žilinci do práv na Krasno, Mlyny a Frambor (vŕšok za mestom so záhradami a roliami, u ktorého päty je jedna studnica s tou najchutnejšou vodou, ktorá sa len pomysleť môže). Poznať odtiaľto, že Žilina i z ohľadu majetnosti sa vyznačovala. Bola ona slobodná, bola ona majetná, a preto i súsedom bola predmetom závisti; súsední pp. kastelláni, najmä zo Strečna častoráz to si privlastňovali, čo im neprináležalo, odtiaľto toľké listiny kráľov Uhorských. V nasledujúcich časoch podmanenie Žiliny sa klátilo, až naraz Zápolya r. 1526. na Tomáša do zálohu jak Strečno tak i Žilinu Burianovi Svetlovskému za 10.000 zl. dal. Toto nakoľko viem bolo prvé podmanenie Žiliny, ktoré ale dlho trvať nemohlo, lebo s víťazstvom stránky Ferdinanda Rakússkeho všetky ustanovenia bývalého kráľa Zápoľu prestať musely. Zápoľovi sa Žilina sišla, lebo vo hre o kráľovstvo

peniaze potreboval, jako obyčajne potrebujú ti, ktorí sa na karty hrajú, a už dačo prehrali, aby prehraté nazpäť vyhrali, alebo, jako obyčajne býva, ešte viacej ztratili. Po tyto časy boli Žilinci i u svojich súsedov vo vážnosti.

Čo sa v Žiline z ohľadu pobúreného v krajine pokoja, od časov známej historie mesta až do začiatku 18-ho storočia robilo, pripomínam, že nebolo tak rečeno povstania v krajine, ktoré by nebolo i Žilinu zašľahlo. Tököly raz s 10,000 Turkami navštívil Žilinu, pobral čo môhol a kráčal až do Čace, potom ale sa vrátil, lež v Žiline viacej sa nezastavil vediac, žeby tam už sotva čo našiel odobierať, a Žilinci vidiac navracujúceho sa Tökölyho mohli radostne, jestli tiež nekam išli, prespevovať: „Cantabit vacuus coram latrone viator.“ I pre prebývanie vojska císarského v meste Žilina mnoho pretrpela. Tak sa nachádza svedoctvo generála Ebergényho v archíve od roku 1714. obci Žilinskej o škodách tých dané, ktoré pretrpelo mesto vtedy, keď vojsko císarské dňa 13. novembra r. 1708. do Žiliny búšilo a Žilinu valami a jamami ohradilo, čím sa v majeroch, chalupách a humnách mnoho zkazilo, lebo tyto k dielam horespomänutým upotrebené boly. Odtiaľto bude pochádzať najskôr meno valov Žilinských, ktoré vnútorné mesto od jednej brány až do druhej otočujú, na ktorých sú samé chalupy vystavené.

Spomänul som hore, že prví obyvatelia Žiliny boli Nemci a to ostatky Silingov, o ktorých som to poznamenanie urobil, že medzi Tatrami tak dlho odporovali návalu slovenskému, pokiaľ mohli. Toto sa mi zdá trvalo až do času vojen husitských, v ktorom veľká prevaha Slovákov i v Žiline nad Nemci z listín archíva vysvitá. Nemohlo sa to i inakšie stať, lebo Nemci tito boli len jako malý ostrov na oceáne slovenskom, od ktorého skôr neskôr zaliati byť museli. Keby ich bolo medzi Tatrami mnoho bývalo, neboli by mohli zahynúť z tej príčiny, že národ početný nikdy nevyhýňa, jako nás to dejepis učí, ačpráve potlačovaný byť môže; prichádza ale čas, kde jeho utlačitelia hynú, a on jakoby znovuzrodený ešte s väčšou silou než predtým v kvet sa rozvíja. Mali tito prví obyvatelia Žiliny ustavičné žaloby u prvých kráľov z plemena miešaného naproti Slovákom, ktorí sa im hneď za mešťanov, hneď do úradu tisli, ale právo pred uhorskými kráľmi vždy ztratili, ktorí každému bez rozdielu reči právo mešťanstva dávali. Žaloby ale tyto s vekom 14-tym celkom prestaly, lebo už na konci tohoto a počiatkom nasledujúceho storočia

Slováci sami boli obyvatelia Žiliny. Nemusí sa toto pripisovať Husítom, jakoby tito v čas panovania svôjho v srdci Europy sem boli prirazili a tak nemčinu celkom zahubili. V archíve Žilinskom nič sa o tom nenachádza, žeby pod Žižkom alebo pod Prokopom Velikým Husíti sem boli prišli. O týchto sa vie, že pod Prokopom pri dolňom Novom Meste s Uhrami bitku mali, tiež že ti istí Husíti pod Talafúzom pri Ilave s našimi sa bili, ale bitku prehrali. Či tito i hore výšej boli prišli, nič sa nevie, ba čo viac v archíve Žilinskom ani len o Jiskrovi z Brandejsu nič sa nenachádza, žeby tam bol býval, keď v hornej Uhorskej práva kráľa Ladislava bránil, z ktorého času mnohé mestá uhorské ukázať môžu listy od Jiskry k ním písané. Husíti teda nevytisli Nemcov von zo Žiliny, ale množstvo Slovákov okolo nich bývajúcich. To dosviedča i spôsob hovorenia v Žiline, v ktorom nič na češtinu ukazujúceho sa nenachodí, áno ale na polštinu, ktorá medzi Goralmi (horniakmi) panuje. Od tohoto času je Žilina slovenská.

I z ohľadu náboženstva bola Žilina mnohým premenám poddaná. Kadenáhle si protestantismus do Uhorskej cestu našiel, hneď i v Žiline daktorí vyznavači jeho sa našli, ale iba ukradomky náboženstvu tomuto oddaní boli až do času Thurza, palatína Uhorskej krajiny, ktorého namáhaním takmer celá Žilina evanjelickou ostala. V tomto čase mnohé evanjelické školy povstaly, tiež i učitelia, ktorí i vydávaním kníh sa vyznačovali. V Žiline mali evanjelíci tito i tlačiareň a to jako sa hovorí v dome, ktorý je teraz vlastnosťou Ant. Abudy. Tu držiavali i synody. Toto ale panovanie netrvalo dlho, rehoľa Jesuitov náboženstvo katolické zase do mesta priviedla, a čo tito nevykonali, to vykonal Esterházy svojimi rozkazmi naproti protestantom vydanými. Tento istý Esterházy priviedol do Žiliny po páde Jesuitov rehoľu sv. Františka, provincie SS. Salvatoris, ktorým i gymnasium odovzdané bolo. V čas panovania jesuitského i fara tomuto riadu bola odovzdaná, po páde ale jeho svetským kňazom zase nazpäť sa navrátila. Právo volenia farára ostáva až podnes pri meste.

Poznať z tohoto všetkého, že je Žilina starodávne mesto, že malo pekné práva, ktoré bohužiaľ zvätša potratilo, obnovenie slávy svojej ale očakáva ono od ducha času potlačeným veľmi prajného. Že Žilina padla, nieto sa čo diviť, to sa stáva obyčajne tak so všetkým na tomto svete, a pravdu má

to francúzske porekadlo: Il n' y a pas des si belles roses, qui ne fletrissent enfin“ (nieto tak pekných ruží, ktoré by naposledok nezvädli). Má síce Žilina ešte i teraz veľmi pekné práva: je forum primae instantiae pri jeho mestskej rade, jako to sám príkaz kráľovský z r. 1821. uznáva, má ius gladii, má právo volenia farára atď.

Žilina leží na ľavom brehu Váhu v stolici Trenčanskej, otočená samými vrchami, ktoré jako veniec okrášlujú tu peknú rovinu, čo je okolo toho kopca, na ktorom Žilina leží, rozložená; do okola sú samé dediny pred i za Váhom, tiež i jedno mestečko. V dedinách týchto sú pekné kaštiele, ktoré kraju tomuto v Trenčanskej stolici najpeknejšiu podobu dávajú. V Budatíne kaštiel grófky Ľudmily Čáky, v Tepličke kaštiel barona Sina, v Nededzi grófov Pongrácov, vo Gbeľanoch utešené príbytky grófov Nyárovcov, v Lúčke kaštiel statkára Pongráca, jako i mnohých druhých, a v Bánovej kaštiel Pongrácovský, veľmi pekne sú vystavené. Na vrchoch sú srúcaniny zámkov, medzi ktorými starý Lietavský je najznamenitejší. — Má teda Žilina okolo sebä rovinu, ktorú presekuje neskrotený Váh, jako dáka čarovná na nivách za blištiaca stužka; pozďaleč sú pekné vrchy, na nich srúcaniny hradov, pod vrchami utešené bývaliská zemských pánov; všetko teda, čo ku kráse kraju dajakého prislúcha, má kraj Žilinský. Samo mesto je na vrchu, má dvoje predmestí, vnútorné mesto má podobu kola, na prosriedku je tak menovaný Rínok, opravdivý štvorec, okolo rínku sú samé podtienia alebo chodby, čo síce obyvateľom trochu škodí, lebo zdola na predku zvätša nemôžu mať izby, tým ale čo pod týmito podtieňami predávajú, je to veľmi príhodné v čas dážďa, jako i tým, čo okolo rínku po suchom chodiť chcú. I v daktorých uliciach sú podtienia. Ulice sú veľmi úzke, čo by sa najmä v čas velikého ohňa, tam kde nieto žiadnych podtieni, pre život utekajúcich nebezpečným stať mohlo. — Žilina má nižšie gymnasium, v ktorom otcovia riadu Sv. Františka mládež vyučujú. Má tiež i dom sirotský, v ktorom sa výše 60 chlapcov a dievčat chovalo a z čiastky i chová. Má Žilina štyri kostoly, jedon farský, veľmi starodávnej stavby, na tak rečených valoch vystavený; zhorel ale vo velikom ohni r. 1848. a tak až po dnes v porúchanom stave sa nachádza; druhý von z mesta za dolňou bránou, kde je i gymnasium, kostol otcov sv. Františka; tretí veľmi znamenitý na rínku pri sirotskom dome. O kostole tomto dačo poznamenať musím.

Kostol tento veliký, dvoma vážami opatrený náležal dakedy Jesuitom, ktorých palota bola na tom mieste, kde je teraz sirotský dom. Kostol tento slúži od toho času, jako predošlý farský zhorel, za farský; na veľkom oltári je obraz Sv. Pavla s koňa padajúceho, keď sa pobieral do Damašku prenasledovať vyznavačov Krista. Obraz tento od umelca Talianskeho za časov jesuitských zhotovený tak je umelecky malovaný, že podľa súdu tých, čo po Talianskej chodili, ťažko sa mu rovný tam najsť môže. — I menších oltárov je tu viacej, na ktorých sa podobné umelecké obrazy nachádzajú. V kostole tomto napospol panuje veľmi príjemná jednoduchosť; nie sú tuná múry barvami špatno začarbané; všetko je len biele, ale veľmi utešeno pozlátené, čo kostolu taký pohľad dáva, jako keby alabaster so zlatom v závod sa pasoval. Kostol je svetlu zo všetkých strán otvorený. Chór je tuná tak priestorný, žeby na ňom i 100 hudcov — keby druhých ľudí tam nepúšťali — dosť voľno hrať mohlo. Slovom kostol tento je veľmi príjemný, aspoň ja som mu rovného nevidel. Štvrtý kostol je za mestom pri Závodí a menuje sa „kráľom“, o ktorom sa tu napospol verí, že ho sv. Štefan, kráľ uhorský, vystaviť dal. — Spomänúť sa tu môže i jedna vätšia káplnka, ktorá von z mesta v soľnom sklade Žilinskom pri samom Váhu sa nachádza. Žilina i podľa svôjho položenia na vŕšku, i podľa okrúhlosti vnútorného mesta, tak by sa mohla okrášliť, že v hornej Uhorskej sebe rovného mesta ťažko by mala. — Zo všetkého posiaľ podotknutého to vyteká, že Žilina za starodávna znamenitá bola, a že ačpráve o mnohé svoje slobody, ktoré na kráľovské mesto upomínajú, prišla, preca ešte i teraz je taká, že pozornosť tých, čo o slepšenie stavu krajiny našej Uhorskej sa starajú, všetkým právom zasluhuje.

Eugen Gerometta.

II. Prírodoveda.

124. Učme sa znať prírodu.

Človek je prírody vládca a pán. U prosred všetkých tvorov postavil ho tvorca na povýšený stupeň *rozumu*, aby vládnul všetkým, čokoľvek je na zemi i pod zemou dľa sily svojej a dľa rozumu svôjho.

A čo človek? Slabý súc telom svojím a bezbranný, všelijakým krehkosťam podrobený, ozbrojac sa duševnými silami,

jal sa podmaňovať prírodu mečom svôjho rozumu, hrotom svôjho dôvtipu, štítom svojej vytrvalosti a šípom bystrého pozorovania. A hľa! Strom mu poskytuje prvú potravu a prvý odev; posol nebies v podobe blesku prináša mu dar ohňa, v jehož žiare náhodou roztopený kameň učí ho znať neoceniteľný kov a vzácne sklo. Človek zpytuje a pozoruje ďalej. Plynúci po vode kmen, vetrom od brehu poháňaný, soznamuje ho s plavbou, a plútev rybacia poskytuje mu vzor ku vhodnému veslu; pavúk pradúci pavučinu dáva mu návod jako tkať má sieť a pohodlný odev svôj, k nemuž podáva mu látku lyčie palmové a vlákno rastlinné. Reťazou a povrazom spútaný a ochotný je divoký baran, ťava, osol a tur. Ptáctvo vo vzduchu zachvacuje ostrý šíp, ktorý vymršťuje do výše pružnosť tetiva; rybu z hlbín vôd vynáša dlhá udica a umelá sieť. Pravideľný obeh mesiaca a ročných zmien privádza človeka k čítaniu časov, a starosť o zasiatu do zeme rastlinu obracia oko jeho k pozorovaniu nebeských tiel a iných prírodných výjavov.

Tak pozoroval, skúmal a osvojoval sebe človek čím ďalej tým viacej. Príroda bola bohatá na všelijaké dary a sily, ktoré k potrebe svojej obracal človek dômyselný. Každým novým vynálezom staly sa veliké premeny na dejišti sveta a v živote ľuďskom zvlášť. V knihách dejín zaznamenané sú vynálezy, ktoré tvárnosť sveta tak rečeno na opak obrátily. Jaký ruch zbudil jediný kompas, jaké prevraty učinila tlač, strelný prach a iné nálezy! Jako ohromná búra vyburcoval ľuďstvo zo spánku parný stroj, dajúc nový obrat smýšľaniu, prácam a počínaniu veškerého vzdelaného sveta.

Pozrime teraz kolom sebä. Brehy riek spútané sú železnými prúty, pnúcimi sa vysoko vo vzduchu nad hladinou vodnou jako umelá pavučina; pod nimi ubiehajú bez vesla i plachty bystroleté parníky, vysmievajúce sa silnému prúdu i zuriacim vlnám. Železné šíny, nervy to veľikého priemyslu a obchodu, splietajú sa na povrchu zemskom vo velikú sieť, na ktorej sa pohybujú rychlosťou ptáčeho letu ťažké rady vozov, vedené lesklou lokomotivou; hučiace parné stroje, krmené súc potravou kamennou z hlbín zeme vynesenou, otriasajú múrami velikých továren, a kolá, šrauby a páky v rozmanité stroje premenené pracujú jako tisíce neviditeľných rúk zhotovujúc najjemnejšie nite i tkaniny. Na poveterných loďach vyzdvihuje sa človek do vozdušnej výše, kam ani kriedlo orlovo sa nevyšinie. Ľahké stieny predmetov zachycuje umelec

na pripravené blany papierové a udivenému svetu predstavuje obrazy svetlopisné (fotografické). Rychlosťou blesku preletujú myšlienky drôty telegrafov do všetkých dielov sveta, samy sebä do papieru uchystaného vrývajúc. Pôda pod nohou sa nám oživuje pod drobnohľadom a celé hory objavajú sa nám čo výtvory živočuchov prostému oku neviditeľných.

Tam konečne premenuje sa železo a sklo, dotknuté kúzelným prútom dômyslu ľuďského, v ohromnú budovu, pod ktorou sa ukrývajú výrobky celého sveta a tisíce ľudí spechá denne zo všetkých končín, aby obdivovali víťazstvo človeka nad prírodou, aby zreli divy, ktoré vytvoril *priemysel* a uchystala *prírodoveda.*

Áno vyhľadajúc zo všetkých ríši prírody predmety najdrahocennejšie, podáva ich prírodoveda jako matka pečlivá synu svôjmu priemyslu, aby užijúc ich vydal svedoctvo o bohatej jej štedrosti; ona naučila nás znať poklady, ktoré príroda v lône svojom skrýva, a ukážuc nám sily prírodné objavila i zákony jejich naznačiac cestu k jejich užitiu. —

Prírodoveda je planúca pochodeň, osvecujúca rozum ľuďský, pred ktorej žiarou prchly a prchajú až posuď bludy, kúzla i príšerné povery; ona vypúdila z hôr i jaskýň, z hájov i stromov nymphy, dryady, oready, strašidlá i poludnice, a ukazuje nám za to blahodárne pôsobenie lesov a jejich velikú úlohu v prírode; objavuje nám v príkrej stráni a v zrne piesočnom tajemné písmo, v ktorom písané sú deje prevratov kôry zemskej; sleduje kvapku rosy v obehu svetovom, a v malej rastlinke nám vystavuje na odiv vnútorný pohyb a premeny štiav, tichý listov dech, mocnosť divotvornú pylového prášku, odhalujúc tak pred zraky našimi podivu hodnú pracovnu, v ktorej sa mení potrava korienkov v potravu živočuchov, v užitočný liek lebo smrtiaci jed.

Pomocou prírodovedy vznáša sa človek do oboru krajov nadsvetových, vypočítava zákony obehu a zpytuje pôvod telies nebeských; pomocou prírodovedy vniká do hlbín zeme, a vynášajúc z nich poklady hmotné a vedecké, obohacuje rozum svôj a prispieva spolu k blahobytu obecnému.

Prírodoveda nám vystavuje rozličné hmoty a vedie nás k poznaniu zákonov slučnosti, príbuznosti a rozlučovania čiastok jejich; ona nám vysvetluje divy našeho tela a uvádza nás do ríše živočuchov, učiac vybierať užitočné a odolať škodlivým; podrobné pozorovanie jediného nepatrného tvora povznáša dušu našu do oborov posuď nepoznaných, plných

božskej harmonie a krásneho súzvuku v celom tvorstve, jakož i divuplných uriadení k udržaniu všeobecnej, nevyhnuteľnej rovnováhy; ona nás upozorňuje na všelike iné predmety a divy nás obkľučujúce, na ktoré naša súcnosť, náš blahobyt a vznik upútaný je. Priemyselník i obchodník, lekár i lučebník, umelec i remeselník, rolník i učený mysliteľ — všetci čr-pajú z prírody a jej výtvorov, a nemožno nikomu, ktorý vzdelaným volať sa chce, obísť sa bez známosti prírodných vied. Prírodoveda konečne, jako mnohé iné pravdy, až posiaľ od mnohých nepoznaná, zavrhovaná a kacierovaná, vystavuje nám v najjasnejšom svetle jak v obehu telies nebeských tak i v živote malého brúčka, že jakýsi večný rozum a večná láska celú prírodu preniká a že vo všetkých jej silách vždy a všade sa objavuje onen veliký, nepochopiteľný a mocný duch, pred ktorým sa klania veškeré stvorenie.

Učme sa znať prírodu, voláme ešte raz k našej milej, bujarej mládeži, končiac slovami českého básnika Jablonského:

„Jesto jedna veľká kniha
bez omylu, bez vady,
a ta veľká, svätá kniha
to je — *kniha prírody.*
Čítaj pilne v knihe tejto,
máš-li srdce citeľné;
písmo jej je ťažké síce,
ale preca čiteľné.“

Z „Osvěty.“

---

a. Prírodopis.

α. **Živočuchopis** (zoologia).

125. Jedon zo svedkov predpotopného sveta.

Jedna z najzajímavejších ratolestí vied je nepochybne *zemezpyt* čili *geologia*, ktorá rozličné, behom veku zeme našej sa prihodivšie premeny dľa dôkazov týchto premien opisuje. Do počtu týchto dôkazov rozličného veku jednotlivých čiastok zeme našej neprislúchajú len všelijaké druhy kamenia, skorej alebo neskorej povstalého, ale i pozostatky — väčším dielom skamenelé — organických tvorov, totiž rastlín a živočuchov,

o ktorých naša doba z vlastného videnia jejich života nič nevie, ovšem ale na základe vedeckých pravidiel i tyto pozostatky, ktoré sa obyčajne *predpotopnými* nazývajú, podľa celých tried a vlastností jednotlivých živočuchov a rastlín opisuje. Veda našeho veku i v tomto ohľade takej určitosti a jasnosti dosiahla, že len s úplným uznaním obdivovať musíme diela tých mužov, ktorí svôj život rozuzleniu týchto vážnych a dôležitých otázok venovali. Na čele týchto zkúmateľov predpotopného života stojí bez otázky Francúz *Cuvier* (n. 1769); pod jeho zaiste rukama obdržal nemotorný, až do tej doby sosbieraný material podobu vedy, dľa istých stálych pravidiel usporiadanej, čo sa pravda len tak ostrovtipnému *) a neunavenému zkúmateľovi, jake práve Cuvier bol, podariť mohlo. Na základe od neho položenom pracovali iní ďalej a tak i geologia dosiahla stupeň tej podivuhodnej určitosti, na ktorom ju toho času spatrujeme.

Najznámejší svedok predpotopného sveta je bez otázky *uhlie kamenné*, medzi týmto zase (pre obyčajné oko ľuďské) najzajímavejšie tak zvané *hnedé uhlie*, ktoré ešte celkom neskamenelo. Vykopáva sa zvlášte na Morave, jako n. pr. pri Miloticiach, Novej Vsi, neďaleko Hodonína a iných v údolí rieky Moravy položených krajoch. Na tomto uhlí dajú sa ešte, podrobíme-li väčší kus pozornému ohliadaniu, i jednotlivé obrúčky, ktoré jako známo na vek stromov poukazujú, patrne rozoznať, tak že tedy i najobecnejší človek to presvedčenie dosiahnuť musí, že tyto velikánske stromiská strašlivý nejaký prevrat na povrchu zeme našej do tých hlbín pohrobil, z ktorých sa teraz na svetlo slnka vyvádzajú. I to ďalej isté je, že stromovie toto bez otázky do tej doby patrí, ktorá dľa počítania kresťanského potopu sveta predchádzala, preto sa i všecky pozostatky menovanej doby *predpotopnými* nazývajú. Čo ale tu o kamennom uhlí povedané je, to platí tiež o pozostatkoch predpotopných *zvierat*, jaké sa po všetkých čiastkach sveta nachádzajú. Tak menovite v mocnárstve rakússkom Potisina, t. j. veliké u Tisy rozložené roviny a stolica novohradská pre svoju hojnosť skamenelín predpotopných živočuchov vynikajú; avšak i v okolí Baň. Bystrice bolo

*) Udáva sa, že *Cuvier*, keď sa mu kus nejakej kosti skamenelej doručil, nelen pokolenie živočucha, z ktoré o pochádzala, udal, ale z jednotlivých kusov neznámych dosaváď pokolení i podobu jejich tam, kde nečo chybovalo, s nepochybnou istotou doplnil.

v pravekých jaskyniach vrchov pri Harmanci premnoho kostí najdeno, ktoré dľa súdu znalcov pokoleniu predpotopných mädveďov náležia. Z cudzozemských krajov Europy vyniká obzvlášte Irsko takými skamenelinami; medzi čiastkami sveta ale Amerika, a zvlášte kraje u velikánskych riek Sv. Vavrinca a Mississipi rozložené.

Toto k úvodu krátičkých slov, ktoré najvätšiemu z predpotopných pevnozemských zvierat venovať chceme. Obyčajné meno tohoto velikána je *Mammuth*, v reči vedeckej *Mastodon giganteus*. Mal on okrem velikánskych zubov na predku hlavy, i nesmierne hrubé kosti nôh, odkuď sa na hrúbku a váhu zvieraťa zavierať dá. Z podoby menších zubov jeho ďalej vysvitá, že toto zviera patrilo k tak zvaným *trávo-žrútom*, t. j. živočuchom, ktorí svoju potravu výlučne z kráľovstva rastlín prijímajú. Najviac podobných skamenelín leží v Amerike, v rečištiach tam výše menovaných riek pohrobeno, a síce v tých vrstvách površia zeme, ktoré sa za *štvrtý* útvor (formatio) pevných čiastok zeme našej považujú. O veľa pamätnejšie ale sú pozostatky Mammuthov v Sibirsku, v tamejšej večne zamrzlej zemi pohrobené a ešte s mäsom a srsťou tak zachované, že, jako povesťný russký cestovateľ *Pallas* udáva, keď sa raz pozostatky takého živočucha vykopaly, prítomní psi bez rozpakov priskočili a začali ich, keď mäso na teplejšom povetrí odmrzlo, zubami naťahovať. A preca ty pozostatky tisíce a tisíce rokov v ľadovom hrobe svojom ležať musely.

Tu povstáva prirodzená otázka: jako sa to stať mohlo, že pozostatky živočuchov, ktorí sa zdajú k vlastnosťam vrelejších krajov amerikánskych náležať, i v Sibirsku, tomto kraji krutej zimy, nachádzané bývajú? Na podobné otázky ani sama *geologia* istú, nepochybnú odpoveď dať nemôže, ovšem ale pravde podobné *podmienky* (hypothesy), ktoré odpor úkazu tohoto jak tak objasňujú. Prvá podmienka je, že tyto pozostatky náramnými vodami z južných teplejších krajov sveta do Sibirska zahnané boly; avšak tomu už ta zkúsenosť odporuje, žeby na tak dlhej ceste mrtvé tyto telá boly shniť musely. Nepozostáva teda nič iného, nežli k zachovaniu smyslu podmienky tvrdiť, že živé Mammuthy boli vodami až do Sibirie zahnané, že tam potom smrzli, a ďalšími udalosťmi na površie zeme do ľadovej hlbokosti sa dostali. — Iní udávajú, že zem naša nekdy na všecky strany veľmi teplé podnebie mala, potom ale že následkom nejakých strašlivých

prevratov doba ľadová nastúpila, tak že hrubá pokryva ľadu celé površie zeme prikrývala. Učenie toto veľmi vtipne previedol Švajciar *Agassiz*, udávajúc, že ľady švajciarskych vrchov sú svedkovia z tejto ľadovej doby sveta pozostalé. V tomto teda ľadovom prevrate zeme že i tito živočusi zahynuli, na čo potom terajšie podelenie rozličného podnebia na zemi nastúpilo. Jedny teda pozostatky Mammuthove sú v ľade sibirskom, druhé ale tam, kde po roztopení sveto-ľadu teplejšie podnebie nastalo. Buď tomu ale jako chce, rozumný človek i v týchto pozostatkoch všemohúcnosť ruky božej nábožne obdivovať musí.

Daniel Lichard.

β. **Rastlinopis** (botanica).

126. O rastlinstve vôbec.

Príroda je všade plná života, a život ten, čím blížej pristupujeme od živočuchov k nerastom, tým viacej sa menší a slabne; lebo jako živočusi čutím a samovoľným pohybovaním tela svojeho prevyšujú rastliny, tak sa lišia zase rastliny vyšším životom, totiž požívaním potravy, rastom a spoločným sa rozplodzovaním od nerastov. Potravu neprijímajú rastliny ústami, jako zvieratá, ale koreňom, kôrou a listom, a to buď zo zeme, lebo z vozduchu, alebo z vody; nektoré tiež z tela iných rastlín, na ktorých sa pasú. Potrava tato prebieha tenunkými cievkami jako krv žilami a tepnami v tele ľudskom dolu i hore, slúžac rastline k rastu; nepotrebné ale a zkazené čiastky vychádzajú z tela inými cevami. Celá rastlina skladá sa zo samých skliepkov, *skliepkovatinou* nazvaných, kde sa zaviera buď miazga, buď vozduch, a preráža a tiahne sa sem a tam stenami skliepkovými, jako skrz siakavec (siakavý papier). Medzi skliepkami týmito prebiehajú na spôsob žíl tenunké trúbičky čili *cevy*, kade sa rozchádzajú potravné miazgy po celej rastline. Cevy tyto majú podľa tvaru a úkonu svôjho rozličné mená: *kôrnice* a *drevnice* zplodzujú drevo; *miazgnice* čili nádržky zhotovujú a chovajú v sebe isté miazgy; *závitky* rozvádzajú miazgu do všetkých končín rastliny.

Každá rastlina delí sa na dve hlavné čiastky, totiž na *koreň* a na *peň*. Obe čiastky tyto, ačkoľvek sa rozbiehajú v

protivnom smere, koreň totiž do zeme a peň do vrchu, majú preca rovný úkon; lebo jako list na podzim kmenom opadáva, tak i koreňom vláseníčko každoročne sa tratí a nové narastá. Koreňom upína sa rastlina v zemi a bere z nej potravu. Miesto, kde peň a koreň sa rozchádzajú, býva uzlovité. To nazývame *uzlom životným*.

Pri koreni rozoznávame tri hlavné čiastky: *oddenok* čili telo koreňa, *korienky* čili vetve (prúty) korenové, a *vláseníčko* čili útlinké vetvičky korienkové.

Oddenok môže byť trojí: 1) *Oddenok* vlastne tak rečený, čo dolnia čiastka pňa do zeme siahajúca; 2) *cibula*, čo koreň mäsitý, z čiastok lupenovitých sa skladajúci, ktorý púšťa korienky jedine zo spodnej čiastky do zeme, a vyráža v listie buď hore, buď stranou; 3) *hluza* čili *bambulina*, čo koreň mäsitý, tlstý, mnoho pupencov po sebe majúci. Oddenok i peň delieva sa na *vetve, panohy, haluze, konáry*, ktoré sú rozdielne: *razga*, *letorast* (ratolest) je vetev tohoročná, nedospelá; *výstrelok* (vlk, zlodej), vetev tohoročná, sily stromu ubierajúca, ovocia žiadneho nenesúca; *prút*, vetev tenká, dlhá; *šlahún*, vetev čili prút do výšky ženúci, jako pri vinnom kmene; *výbežky* sú povrázky zo pňa lebo z oddenku vybiehajúce, ktoré v istej dialke zase korienky vypúšťajú a novú rastlinu zakladajú, n. p. u jahodníku. Peň je čiastka rastlín nad zemou hore sa pnúca a konáre, list i kvet nesúca. Podľa tvaru a trvanlivosti dávame pňu nasledujúce mená: *Lodyha* je peň za jeden rok trvajúci, obyčajne mäkký, u zelín. *Kmen* je peň drevnatý, na vetve sa rozkladajúci, u stromov obyčajný. *Rokyt* je peň nerozvetvený, na konci listnatý, n. p. palma. *Steblo* je peň dutý, kolienkovitý, z kolienok listy vyrážajúci, na trávach vídaný. *Trsť*, steblo bez kolienok, nekedy len duté, jako na sieti (šmičí) a nektorom rákosí videť. *Stvol* je peň bez vetví, len kvety nesúci a priamo z koreňa ženúci, jako tulipán. *Hlúb* čili *čren* je peň hubový.

Bylina je rastlina s prútom ročným, s koreňom ale mnohoročným; u byliny tedy koreň zostáva prez zimu, u *zeliny* ale každým rokom hynie. *Vnať* zove sa u bylín a zelín celá hornia čiastka zelená, lupenatá.

Peň skladá sa z *kôry*, z *dreva* a z *dreňa* čili *duše*. Kôra činí na mladinkých rastlinách skoro jedinkú vrstvu, na ktorej patrne znať *pokožku* čili svrchniu kožičku, ktorá časom tvrdne a jako na breze sa lúpe. Kôra tlstá, stvrdlá nazýva sa *korábom*, ktorý pri rozličných stromoch býva rozličný. Pod korá-

bom nachádza sa *lyko*, totiž čiastka vláknatá, belavá, pevná, složená z ciev kôrnych a drevných, celému stromu potravu dávajúcich. Pokožka poťahuje kôru a listy, drobulinké pichy či dierky v sebe majúce, ktorými rastliny do sebä sajú a zo sebä vydávajú vlahu, rozličné moky a plyny; tak ťahajú do sebä kyslík, a vydávajú kyselinu uhlíkovú. Pod lykom leží *biel* čili *blana*, ktorá sa obracia v drevo; lebo každým rokom drevnatie a pôsobí kruh jeden, ktorému riekame *rok*. Podľa počtu kruhov alebo rokov týchto súsredne na sebe ležiacich možno udať vek stromov. U prosried dreva, v najmenšom kruhu ročnom, leží *dreň*, látka skliepkovitá, mäkká a vekom sa tenčiaca.

Pri palmách a iných podobných rastlinách niet takého usporiadania v čiastkach; lebo tu bežia snopôčky čili sväzočky ciev pozdĺž vedľa sebä; niet tu ani opravdivej kôry, ani rokov do kruhu sostavených, ani dreňa: tu sa skladá drevo zo sväzočkov a skliepkovina okolo každého sväzočku položená činí kôru. Na rozdiele tomto zakladá sa rozvrženie rastov na rastliny *vnútri rastúce* a *zvonku rastúce*.

Dľa V. Staňka.

---

127. Ku poznaniu ľanu.

Bylina ľanu došla, jako mnohé iné rastliny hospodárske, pravde podobne z východných krajín do našej čiastky sveta, kde sa zvlášte v severných, miernejšie, ba chladné povetrie majúcich krajinách udomácnila; nekedy sa ale nachádza ľan i medzi obilím krajov našich zdivelý, a nedá sa dokázať, jako sa jeho semeno na stanovište rastliny dostalo. — *Ľan obecný* (*linum usitatissimum* Lin.) je jednoročná $1\frac{1}{2}$ do 3 stôp vysoká rastlina. Koreň má vretenastý, pobočnými vláknatými korienky opatrený; lístky striedave na steble sediace, kvet o pätilistej korune krásnej modrej barvy, tak že kvetúce ľanové pole medzi najpeknejšie obrazy prírody náleží; len že pravda krásu obrazu tohoto pred poludním užiť musíme, poneváč ľan útle kvietky svoje o poludní zaviera, a tak teda do počtu rastlinných hodín patrí. Ľan dive rastúci kvitne koncom mesiaca lipňa a behom klasňa; prácou ľuďskou pestovaný riadi sa dľa skoršieho alebo pozdejšieho vysiaťa semena.

Ľan obecný chová svoje semeno vo knotkách zavrených, tak že sa vymlátiť musí; *ľan štrkavý*, prvejšiemu síce úplne

čo do tvaru rastliny podobný, ale o mnoho nižší, dáva knotky, ktoré sa po náležitom uschnutí samy od sebä rozpukajú a semeno vyhadzujú. Tak zvaný *lan ruský*, od mesta Rygy i *ryganským* nazvaný, nemôže sa za nejaký zvláštny druh považovať; on je na vzdor mimoriadnej dĺžosti svojej s rastlinou krajov našich totožný, ale vplyvom povetrnosti a bedlivým opatrovaním i semena i ľanovišťa v najvätšej dokonalosti dorastlý. Ovšem ale sú nasledujúce dva druhy rozdielne: *ľan chorvátsky*, lebo *mnohosteblý (linum multicaule)*, jako už z mena videť tým vyznačený, že z jednoho semena viacej stebiel vyrastá; preto sa i veľmo na riedko siať, avšak ináč spôsobom obyčajným opatrovať musí; — potom *ľan mnoholetý (linum perenne)* od svojej domoviny tiež *sybýrskym* pomenovaný, ktorého koreň za 5 do 7 rokov svoju životnú silu podržuje a každoročne nové steblá vyháňa; vlákno ale jeho je hrubé, semeno a málo oleja obsahuje.

Čo sa už hospodárskych vlastností ľanu dotýka, žiadna z našich rastlín toľko opatery ľudskej nepotrebuje, žiadna tak veľmo pôdu nevyžíva, jako práve *ľan;* preto sa i mnohé kraje, na vzdor všelijakej príhodnosti pôdy svojej, k tejto vrstve hospodárstva odhodlať nechcú. Najvätšieho pozoru zasluhuje samé semeno, ktorého dobrota sa nasledujúcim spôsobom poznáva: ono musí byť nažltkavé, alebo svetlo-hnedej (brunastej) barvy; kôrka jeho musí byť liskavá; do vody vhodené nech sadne na spodok, poneváč zo semena, ktoré na vrchu vody pláva, nič nevyraste; podrží-li sa nekoľko zrniek v ližici pľachovej nad sviečkou, zrnko dobré, jaknáhle sa rozpáli, pri hlučnom praskote von vyskočí. Sama velikosť a hrubosť semena práve není znakom dobroty jeho; najlepšie zrno je tenulinké a podlhovaté; a čím viacej sú sebe zrnká semena podobné, tým lepšie ono bude, a na opak; semeno zaiste, ktoré zrnká rozličnej velikosti, hrúbosti a barvy ukazuje, není podarené a tak ani zdarilé osenie nevydá. Buď ešte spomänuto, že semeno ľanu aspoň za dva roky ležať musí, aby sme najzdarilejšiu rastlinu obdržali; v ruských pobaltických, v tomto hospodárstve najviacej sbehlých krajinách obyčajne za tri roky semeno ležať nechajú, a nikdy semeno z istého chotáru poslé na tom samom chotáre nesejú, ale hospodári súsedných obcí potrebné semeno si zamieňajú. V tom je i tajemstvo dobroty; preto sa všetkým ľan pestujúcim hospodárom odporúčat musí, aby si ku každej jednotlivej úrode ryganské semeno kupovali, vlastné ale semeno

svoje v olej obrátili, jestliby nechceli zásadu najbedlivejších hospodárov nasledovať a ľan pri počiatku kvetu sobrať, lebo tak najlepšie vlákno docielené byť môže. Semeno ľanu je vždy dobrote budúcej priadze na ujmu.

Ľan je najhorší predchodca obilia, tak že sa v ľanoviští žiadne obilné zrno nevydarí. Škodlivá tato pôsobnosť rastliny na pôdu vysvetluje sa nelen zo semena, mnoho oleja v sebe majúceho, ale zvlášte tým, že ľan chatrné lístky má a tak tedy prinutený je celú svoju výživu zo samej pôdy vytiahnuť, kde naproti tomu rastliny široko-listé znamenitú čiastku svojej potravy pomocou listov svojich z povetria prijímajú. Medzitým ľan ani sám sebe nepraje, tak že i pri najlepšom hnojení stanovište jeho každoročne premenené byť musí, má-li sa úroda náležite podariť. Ostatne býva pestovanie ľanu, keď sa k nemu bedlive doziera, jedna z najvýdatnejších vrstiev hospodárstva, poneváč sa všetky čiastky rastliny užiť dajú: vlákno, zrebe, pazderie, semeno, olej z neho, áno i pozostatky semena k oleju spotrebovaného, tak zvaná *pagačina* (pokrutiny), čo znamenitý prosriedok vykrmenia rožného dobytku; áno i sama voda, v ktorej sa ľan vymočil, s najlepším prospechom k vyhnojeniu ľanovišťa potrebovaná bude. A však by pestovanie ľanu ešte mnoho výdatnejšie bolo, keby si i naše kraje novejší spôsob vymočenia ľanu v kadách teplej vody privlastnily, k čemu na Morave a v Čechách už i skutočne počiatok učinený je.

Musíme naposledy dačo i o *liečivosti* ľanového semeňa prehovoriť. Bez tohoto semeňa nemôže žiadna lekárna byť, poneváč sa k najrozličnejším liekom potrebuje. Múka semeňa, v teplej vode na podobu kaše zarobená, je známym výborným domácim liekom proti všetkým vnútorným zapáleninám (zánetom) a dodá-li sa k odvarku (k tomu potrebovanej vode) dačo makovíc bieleho maku, i bolesť zapáleniny tejto kaši ustupuje. Olej semeňa je, pre *sliz* (šleim) v sebe obsaženú, obmäkčujúci, vnútornú ostrosť (obzvlášte spodnieho tela, jako k. p. pri násilnom, bolestnom močení a bolení játer atď.) odvádzajúci prosriedok, ktorý (od spodku tela podaný) sa užíva tiež k otvoreniu bolestných zátvrdilostí s najlepším prospechom; púhy odvarok semeňa v čistej vode je k namáčaniu zapálených očí, jako i k vymývaniu boľavého, zánetom rozjatreného hrtanu prospešný. Všecky tyto čnosti semeňa, zvlášte ale oleja samého spôsobily, že ho tiež hospodári čo dôrazný liek rozličných neduhov rožného dobytku najčastejšej potrebujú.

Daniel Lichard.

128. Pohľad do morských hlbín.

Málo ktorému človekovi, ktorý bytom svojím na pevnine, od brehov morských vzdialenejšej, priviazaný je, popriato býva, videť jedonkrát to velikánske divadlo prírody, ktoré morom nazývame. Ono býva predmetom rozličných bájek, z ktorých kúzelných vazieb ani najstarší plavci vyviaznuť nemôžu; a jako by nepovstaly takéto bájky o mori a hlbinách jeho, keď ony toľko, dosavád ani ostrým zrakom zkúmateľov prírody nevypátraných tajemství ukrývajú? Toľko ale o hlbinách morských iste vieme, že površie zeme je i tam površiu pevnej pôdy podobné; že má svoje brdá podmorských vrchov a im sodpovedajúce doliny, a že najvyššie chlumy týchto vrchov tu i tam v podobe ostrovov na hladinu vody morskej vystupujú. Vieme ďalej z rozsiahlych zkúšek i to, že slanosti mora ubýva, čím viac do hlbiny sostupujeme, a že teda spodok mora neprikrýva pevná kôra soli, jako sa to z mnohých strán k vysvetleniu slanej chuti vody morskej tvrdilo, ale že je osnovaný plsťou drobulinkých morských bylín, ktoré i pri prenesmiernom nátlaku vody morskej na spodok, život svôj podržujú a čiastky organismu (ústrojnosti) svôjho rozvíjajú. Dľa zkúšek a známych zákonov hydrostatických *nátlak* vody morskej v hĺbke 2000 siah čili poľ zemepisnej míle (a najvätšia, dosaváď vymeraná hĺbka vody morskej výše jednej míle zp. vystupuje) je 375-ráz zvätšenému nátlaku povetria rovný. A poneváč zákonami fyzickými nepochybne dokázano je, že povetrie na priestore jednoho našeho ☐ palca tlačí váhou 14 librovou (funtovou): obnáša nátlak vody morskej v udanej hlbokosti 2000 siah: $14 \times 375 = 5250$ libier alebo $52\frac{1}{2}$ centa na ☐ palec.

Čo sa ale rozmanitosti ústrojného (organického) života (bylín a živočuchov) v hlbinách morských dotýče, ona všecky, i najprepiatejšie výtvory obrazotvornosti ľuďskej prevyšuje. Počnúc totižto od velryby a iných morských, čiastočne čo do skutočnosti ešte pod otázkou postavených velikánov (jako menovite povestný had morský ohromnej velikosti) rozvíja sa bohatý podmorský život po stupňoch velikosti dolu až k najmenším zvieratkám, ktoré sa považujú za priechod z kráľovstva živočuchov do kráľovstva bylín. Všade platí ten zákon, že v najvätšej hĺbke leží domovina najmenších rastlín a zvierat morských; čím sa ale výšej spodok mora ku hladine vody pozdvihuje, tým sú i tvory ústrojné obojeho kráľovstva

väčšie. Berlínsky na vše strany sveta preslulý zkúmateľ prírody, zvlášte ale najmenších jej výtvorov, *Ehrenberg*, opísal už podrobne 120 rozličných druhov morských bylín, ktoré v hlbokosti 1000 siah, a 88 druhov, ktore v hlbokosti 2000 siah, čili pol zemepisnej míle žijú. A koľko bude druhov takých rastliniek, ktoré dosaváď oku ľudskému ušly a ktoré sa vôbec nikdy predmetom zraku ľudského nestanú! Len to ešte podotkneme, že nekde površie morské a najbližšie vrstvy hlbín jeho pokrýva hrubá plsť *morskej trávy* (pod učeným menom *Zostera* známej), tenulinkými a dlhými stebielkami svojimi tak veľmi posplietaná, že sa i väčšie koráby len trápne predrať môžu. Musíme tu priateľov prírody upozorniť na tu podivnú *vodnú trávu*, ktorú na mlynských, zvlášte starých, od dávnej doby nečistených kolesách pozorujeme. Sú to tenulinké, veľmi pevne posplietané stebielka trávy, ktorá čo zelené chlpy z mlynského kolesa dolu visí, tak že naposledy svojou ťarchou samé hýbanie kolesa pristavuje. Tato *vodná tráva* je spomänutej morskej tráve veľmi podobná.

Daniel Lichard.

γ. **Nerastopis** (mineralogia).

129. Cementové vody.

Znamenitá vzácnosť prírody uhorskej sú cementové vody, ktoré sa nachádzajú v Smolníku v Spiši, v Španej Doline a Ľubietovej vo Zvolenskej stolici neďaleko Baňskej Bystrice. Podobná cementová voda je tiež v Železnej stolici v Borošťánkő v tamejších sírkových a kameňouholných baniach; vo Veľkej Bani a Illobe v Satmáre, konečne v Sáske v Banáte.

Meď cementová dobýva sa takýmto spôsobom: Cementová voda buď strojom vyčrpaná alebo štolou vyvedená tečie po železných žľaboch. Do žľabov týchto nakladie sa malých kúskov železa, a to síce v Španej Doline takých, ktoré už k ničemu inému sa nehodia, v Smolníku ale bere sa k tomu nové železo. Každý tretí abo štvrtý deň musí sa usadlina cementová metlou vymetať, lebo by sa ináč železo obalilo škralúpom medeným a ďalšie premeňovanie jeho by sa tým prekazilo.

Na cent čistej cementovej medi spotrebujú sa dva centy a 80—90 libier (funtov) železa. Železo v Španej Doline do

vody položené, nech je nové lebo staré, nerozpustí sa a zostane v celosti. Preto kladú do nej všelijaké zo železa zrobené veci, jako kríže, podkovy, čaše, kľúče, ližice atď., ktoré premeniac sa v meď podobu svoju zachovajú. Premeňovanie stáva sa podľa veľkosti vložených kusov za dva i viacej týždňov. Meď takto nadobudnutá je znamenite vláčna, tak že sa jako sriebro na tenunké lístky dá roztepať a v jemné niťky rozťahovať. V Baňskej Bystrici robia z cementovej medi rozličné čaše, tabačnice atď., ktoré sa jako vzácnosti buď doma chovajú alebo do cudzích zemí vyvážajú.

Z Jána Čaploviča.

---

b. Človekopis (physiologia).

130. O smysloch.

Rozoznávame pätoro *smyslov*, a síce: *hmat, chuť, čuch, sluch* a *zrak*, ktorých nástroje zovú sa vôbec *čudlá. Hmat*, súc po celej koži rozšírený, sústreduje sa zvlášte na nektorých čiastkach, n. p. človek má najjemnejší hmat v prstoch, nektorí savci v čenichu, ptáci na konci zobáku, obojživelníci na konci jazyka, ryby vo fúzoch okolo pisku, hmyzy v týkadlách, mäkkýši v makadlách. *Chuť* sídli hlavne na jazyku a *čuch* v blane, ktorou dutina nosová povlečená je. Na chuť pôsobí len to, čo v slinách lebo v inom moku rozpustené je, a na čuch len to, čo vo vzduchu sa rozplýva. Z toho vidno, že vodným živočuchom musí čuch chýbať.

Ústroje *sluchové* delíme na vonkajšie a vnútorné. K vonkajším náleží ucho, ktoré chytá vlny zvukové a vodí zvukovodom do nútra. Na konci tohoto zvukovodu je rozpiata priečnica blanová jako na bubienku. Na tuto blanu bubienkovú narážajú vlny zvukové ňou potriasajúc. Za ňou leží dutina bubienková, v ktorej sa nalezajú štyri kôstky v jednu radu spojené, tak že prvá (kladivko) visí na blane bubienkovej, a jaknáhle ona zvukom potriasť sa musí, sdeluje toto pohybovanie kovadline, a ta zase kôstke šošovicovitej a strmenu, ktorý posledná prilieha na okienka vajčité, do bludišťa vedúce. Bludište složené je z predsiene, z troch polokružných trúbok a zo závitku, v ktorom sa rozvetvuje nerv sluchový.

Na *oku* rozoznávame víčka (klapky) s obrvami a jablko. Na jablku rozoznávame blanu bielu čili bielinu, na ktorej prednej strane vidíme výkrojek okrúhly, povlečený blanou priezračnou, totiž rohovkou, za ňouž je videť krúžek modrý, šedý, hnedý alebo inak barvený, ktorý nazývame blanou dúhovou čili dúhovkou. V posriedku dúhovky nachádza sa dierka nazývaná zrenicou. V tejto dierke vídať na zadku šošovicu priezračnú. Za šošovicou je oko vyplnené látkou rosolovitou, priezračnou, nazvanou sklencom. Medzi sklencom a obálkou, ktorá jablko činí, leží blana sitná čili sitnica. Pablesky svetla padajú cez zrenicu, šošovicu a sklenec na sitnicu, ktorá je vlastne nerv zrakový, v blanu rozvetvený. Sitnica vníma pablesky a obrazy predmetov sdeluje modzgu. Na vonkajšej strane jablka leží žláza slzná.

Len kým bdieme, pracujú nervy; v spaní prestáva činlivosť modzgu a nervov z neho vychádzajúcich. Len nervy brušné neprestávajú pôsobiť i vo sne, kdežto zatým modzog nanajvýš len temné, tekavé obrazy čili sny utvoriť si môže.

Dľa V. Staňka.

---

131. Človek a teplo.

Teplo a život, zima a smrť. Hneď na počiatku slučoval človek pojmy tyto, už na počiatku bolo človekovi *teplo* a *svetlo* prameňom života, *zima* obrazom húževnatosti, chradnutia, hynutia, smrti. Živejšie prúdi nám krv v žilách pri spomienke krásneho, bujarého leta, a žasneme čítajúc o teplých krajinách tropických, kde kapradie a tráviny v celé lesy zrastajú, kde na stá bylín v jedinom strome korene zapúšťajú, kde život teplom v skvelosti bariev hmyzu a ptákov, v obrovských postavách zvierat hrubokožných, v pružnej sile dravcov slávi najskvelejšie víťazstvo. A zvolniac obeh krv nám tuhne, pripomíname-li si drsnú, nevľúdnu zimu, a prikvapí-li potom, túlime sa k sebe, praskajúcim *ohňom* v peci čulejší *život* udržujúc. Ta príroda, v lete tak voľná, živá, ľúbežná a príjemná — pohrúžená je v šíry tichý hrob. A ty ľadové krajiny severné — mráz prebieha údy čítajúcemu o všeckých biedach, útrapách, nerestiach a nedostatkoch, ktoré zima máva v zápätí.

V každom telese je *driemajúce* teplo. Prebuď ho a uvidíš jeho blahočinné alebo záhubné účinky. Zakresaj ocieľkou na

kamienku kresacom, a v tej chvíli vyvinie sa toľko tepla, že odrazené zrnká ocieľky sa zapáľa. Postriekaj pálené vápno vodou, a rozpáli sa tak, že ho nebudeš môcť vziať do ruky. A tak podobne kovy rozpáľa sa kovaním, zvony zahrejú sa dlhým zvonením, oceľová kuša rozpáli sa opakovaným napnutím, vytiahnutý z dreva nebožiec páli, nemazané nápravy drevené chytrým krútením sa chytia a t. ď. Vyvinuje sa teplo trením, tlačením, stŕkaním, a to u telies vzduchovitých rovno jako u telies tuhých: trením oblakov povstáva blesk. Teplo v nás vyvinuje sa obyčajne *shorením* asi jako pri hasení vápna; palivo, ktoré v nás horí, skladá su z uhlíku a vodíku, a tyto prijímajúc kyslík zo vzduchu shustnú, a stane sa uhličnatka čili kyselina uhličnatá a voda Látky rastlinné a živočušné podobným spôsobom hnijú a kysnú pomocou kyslíku, pričom vyviňuje sa nekdy tepla až na 30 stupňov R. I hnitie a kysnutie je zdĺhavé shorenie, ačpráve ovšem ohňa v obecnom smysle pri tom nebýva.

Jako ryba na dne morskom, tak žijeme my na dne mora vzduchového. Ryba len čiastočku vzduchu vo vode obsaženého pojíma a zase vylučuje, a pošla by, keby si ju dal do vody, v ktorej by nebolo vzduchu. Rovno i človek nepotrebuje k živobytiu celého mora vzduchového, ale len skrovnej čiastky v ňom, totižto *kyslíku*. Rybe vo zvláštnich dychadlách vzduch vodou redne. U nás ale redne kyslík dusíkom. Preto vo 100 čiastkach vzduchu je len 21 čiastok kyslíku a 79 čiastok dusíku. Keby bolo kyslíku viac, čerstvejšie bysme dýchali, trávili sa, horeli a mizli, a keby bolo viac dusíku, bolo by nám sa zadusiť.

Človek vdychuje vzduch ústama do priedušnice a odtuď do pľúc. Tu vymeňujú sa plyny skrz tenunké kožičky. Krv vylúči kyselinu uhličnatú a prijmúc kyslík prúdi do ľavej komory srdečnej. Odtuď hnaná velikými tepnami srdečnými krv nesčíselnými sieťami tenunkých ciev nastupuje púť do všeckých častí tela. Potrebné látky zostanú v cevách, nespotrebované tekutiny do zvláštnich žliabkov sa shromažďujú, odkuď potom ďalej žilami do pravej komory srdečnej prejdú. Však medzitým krv sa premenila. Vzduch vydýchaný má viacej kyseliny uhličnatej a pary vodnej, ale menej kyslíku než vzduchu, ktorý sme vdýchali. Vyvinula sa teda kyselina uhličnatá a voda na újmu kyslíku: bolo nenáhle shorenie. Prúdenie krve tepnami je jako dmychadlo čili mech, privádzajúci čiastkam tela potrebný k životu kyslík. — Poznavše prameň, z nehož sa prýšti životné teplo naše, snadno najdeme prosriedky,

ktorými vnútorný oheň rozkutiť a zachovať možno. Dávajme len pozor, čo sa stáva v nútru našom podľa toho, jako sa chováme k telu a k svetu vonkajšiemu. — Množstvo tepla, ktoré shorením sa vyvinie, je vždy to isté, či bolo shorenie nenáhle, zdĺhavé lebo čerstvé. Z množstva zplodín shorením vyšlých dá sa teda súdiť na množstvo spotrebovaného paliva a vyvinulého tepla.

Množstvo vydýchanej kyseliny uhličnatej zakladá sa na veku, pohlaví a zdraví človeka. Muž vydychuje viac kyseliny uhličnatej než ženská, často dvarazy toľko. Najviacej vydýcha sa jej medzi 20. a 40. rokom, v staršom veku zase menej, nežli vo veku detinskom. Dieťa vydychuje denne asi $28\frac{3}{4}$ lôtu, zrastlý $68\frac{1}{2}$ lôtu kyseliny uhličnatej. Dieťa ztratí tedy denne dýchaním $8\frac{1}{4}$ lôtu, zrastlý 20 lôtu uhlíku. Lôt uhlíku vyvinie čerstvým shorením toľko tepla, že $3\frac{1}{4}$ libry (*℔*) vody na 60° R. sa môže rozpáliť. Tých $8\frac{1}{4}$ lôtu uhlíku, ktoré dýchaním dieťaťa denne takrečeno znenáhla shoria, stačilo by tedy k zahriaťu 27 libier vody na 60°, a tými 20 lôtmi uhlíku, ktoré zrastlý denne utráca, mohlo by $64\frac{5}{8}$ libier vody na tenže stupeň zahriať sa. K tomu prijde ešte množstvo vody vyparením a dýchaním vylúčenej. Ovšem väčšia časť tejto vody prichádza už tekutá jedlom a pitím do tela, ale k tomu sa preca ešte časť vody teprv v tele z vodíku a kyslíku složí. Denne vydychujeme asi 34 lôtov vody. Keďby voda tato teprv v tele sa utvorila, mohli by sme súdiť, že pritom asi 4 lôty vodíku shorely, a to postačí, aby 68 libier vody na 60° sa ohrialo. Tak značné, neustále vyviňovanie tepla bolo by v stave, aby udržalo teplo životné; neobnáša toto u človeka priemerne viacej než 29—31° R., a ani v horúcich nemocach nevystúpi nad 32°. Zovňajšie teplo vzduchu tu sotva dačo mení: nech žije človek v teplom alebo studenom pásme, vnútorný jeho oheň horí nepretržene. Neustále dosadzuje teplo, čo telo na von tratí. Tuto ztratu tepla smenšujeme umelými prosriedky: zaobalujeme sa do teplých šiat, asi tak jako zvieratá, ktoré odiala príroda zlými vodiči tepla (chlpami, perím a sadlom). Studenejší vzduch preca však ešte ubiera nám tepla, vyparuje sa z nás, vydychujeme teplý vzduch a pary vodné, tratíme teplo trusom a výkalom. Vyhasol by konečne oheň vnútorný, keby sme *potravou* neustále potrebného paliva neprikladali. Preto požívame takých pokrmov, ktoré — netvoriac krv, ale majúc hojne uhlíku a vodíku, jako cukor, škrob (krochmeľ), sadlo — dýchanie udržujú. Musíme však

pokrmov tých požívať toľko, aby všecky ztraty dýchaním a vyparovaním úplne sa nahradily.

Však môžeme tiež vnútorný život zvýšiť. Každým telesným namáhaním, každým silným pohybovaním strávä sa látky rychlejšie, dýcha sa hbitejšie a krv obieha čerstvejšie. Tým tiež zvyšuje sa vyviňovanie tepla; však aby telu neškodilo, zrychlí sa zaroveň vyparovanie kože; potom odstraňujeme tak zbytočné teplo. Pri menšom pohybovaní, zvlášte vo spaní, dýchame volnejšie a vyviňujeme menej tepla. Preto v tuhej zime, pracujeme-li alebo chodíme-li, oziaba nás menej, nežli sedíme-li v slabe vykúrenej izbe. Preto prikrývame sa medzi spaním, abysme udržali množstvo tepla pohromade. Preto na cestách v krutých nocach zimných uchránime sa tak dlho zamrznutia, pokuď sa ubránime spania.

Čím viacej tedy tepla tratíme, čím viacej sa pohybujeme, čím rychlejšie dýchame, čím viac kyslíku tedy dmýchadlom obiehania krve do tela privádzame, tým viacej pokrmu musíme požívať, zvlášte pokrmu, ktorý má v sebe hojne uhlíku. — V horúcom lete mávame menšiu chuť k jedlu nežli v tuhej zime. Lebo v teplom počasí letnom tratíme menej tepla životného než v počasí zimnom, a potrebujeme teda menej prosriedkov, aby sme ich nahradili. Preto požíva obyvateľ teplých južných krajín ovocia, ktoré nemá prez 12 zo sta uhlíku, obyvateľ ale studených krajín polárnych požíva slaninu a sadlo, ktoré 60—80 zo sta uhlíku obsahujú.

Hlad robí zimu; lebo v hladnom tele môže sa vyviňovať teplo len na ujmu čiastok telesných, ktoré s kyslíkom vzduchu sa slúčac samy sa strávä. Zima a hlad hubí telo. Zima s hladom zničila francúzku armádu na zpiatočnom ťahu z Rusi. Sadlo, látky s hojným uhlovodíkom sú najlepšou ochranou pred zimou. Z druhej strany zmenšuje teplý šat chuť k jedlu. Nahý Indián, v najkrutejšej zime loviaci Eskymák zedia pol telaťa alebo nekoľko kvartov sadla alebo tránu. Žiadna šelma horúceho pásma nesožere toľko čo mädvedi severní v zemach polárnych. Tak tedy príroda chce, aby sme odmerovali mnohosť potravy podľa počtu dechov a podľa ztraty tepla. Činný obyvateľ studeného severu nesmie v potravách svojich požívať viacej, a nečinný obyvateľ teplého juhu nesmie požívať menej uhlíku a vodíku, než vydychuje, nemá-li zdravie jeho trpeť. Rovno mali by sme my, obyvatelia menivého podnebia, v lete menej jest, v zime ale viacej. Postarala sa ovšem už príroda, že jeme podľa hladu, a keď sme sa najedli, jedlo sa nám

ošklivý; avšak radi jeme, ale nie vždycky radi prestávame a jeme prez moc. Hladom hynie o mnoho menej ľudí nežli prejedením. Preto boháč, ktorý sa rozličnými korennými pokrmy umele dráždi, podlieha viacej nemocam z nestriedmosti nežli chudák, ktorý asnáď nekdy pri zvláštnich príležitosťach sa zabudne, ale pri telesne činnejšom živote požitý prebytok srychleným dýchaním snadnejšie vylučuje.

Kto dobre žije a mnoho sedí, dychtí po pohybovaní a ochladzení. Učenec u písacieho stolku dýcha slabo, lebo čím väčšia činnosť duševná, tým menšia činnosť telesná. Musí chodiť na prechádzku, liezť na kopce, loviť v zimavom povetrí, aby, keď duch odpočíva, dýchanie sa srýchlilo, a pokrm sa strávil. Zomdlený delník závidí pecivalovi prechádzky, nazývajúc to lenivstvom, preto že netuší, že kto mnoho sedí, potrebuje pohybovania zrovna jako on odpočinku po práci. Kto mnoho sedí, nemá tedy ztratu síl hojnejším pokrmom nahradzovať, ale tým menej jesť, čím viacej duch jeho pracuje.

Po jedle zvlášte po lúhových nápojoch bažíme po studenej vode. Zvýšené teplo vnútorné žiada ochladzenia. Však tým sa dýchanie zase srychlí, a nadbytok uhlovodíku odstraňuje.

Studené kúpele budia podobne chuť k jedlu jako pohybovanie v chladnom povetrí, pretože ztrata tepla neustále sa nahradzuje. Každé prudké hnutie mysli, radosť a bolesť, zlosť, úzkosť a hrôza pôsobí chuť k jedlu, pretože krv v žilách buď viazne alebo rychlejšie obieha. Mluvenie, spievanie, krik zvyšuje chuť k jedlu, pretože sa pri tom čerstvejšie dýcha. Preto jeme vo spoločnosti pri živej zábave viacej nežli keď jeme osamele. V spaní dýchame volnejšie; preto nenie nič škodnejšieho než nestriedmosť pri večeri.

Máme tedy oheň v nútri vo svojej moci. Podľa ľúbosti zvyšujeme alebo smierňujeme *dýchanie*, pridávame alebo utrhujeme *pokrmu*. Však pokrm je len náhrada za shorelé, strávené čiastky tela. Neprijímame-li pokrmu, mizne sadlo (tuk), svaly skrehnú, modzgy sa rozrieďa, a plameň zhasne, pretože olej strávený, telo vydýchané je. Je v nás tedy ustavičný oheň, a sebä viacej pokrmu neuchráni nás konečného shorenia; najväčší jedár zhubí sa, nepremeňujú-li ústroje zažívacie požité pokrmy v šťavu pokrmnú. My zle chránime tento telesný oheň; ináčej by nebolo toľko neduchov životných či brušných. Však tým tiež zle chránime oheň duševný: len v zdravom tele býva i zdravý duch.

Prekazené zažívanie pôsobí na nervy a na modzgy, plodí chmurné, čierne myšlienky, nevrlosť a nespokojnosť. Krv hustá, nevoľne obiehajúc ochromí veškerú mohutnosť vôle v lenivej, ľahostajnej duši. Nezostáva bez trestu, kto zle chráni oheň životný: duševné otroctvo a skorá smrť býva mu za podiel.

Z „Osvěty.“

---

c. *Silozpyt (physica).*

Z l u č b y (chemia).

132. Prvky vonkajšieho sveta.

Zvedavá mysel človeka a jemu vrodená túha po vypátraní vonkajšieho tak rečeného smyslového sveta, po vyzkúmaní úkazov tohoto a príčin vecí, vyzvala už za starých časov k podujatiu mnohých odvážlivých činov, k rozlúšteniu mnohých, obyčajný pochop ľuďský prevyšujúcich otázok. — Tak ona ho osmelila pustiť sa do zápasu s vlnami búrlivého mora, by vyzvedel, čo tam za nekonečnou hladinou jeho za kraje? jaké tam bytujú národy? — Ona oceľovala prsia jeho i vtedy, keď si u prosried sto nesnádz medzi balvany ľadu odvážlivú dráhu k točnám zeme kliesnil. — Ona to bola, čo ho nadchla vyhľadať spôsob, ktorým by viac millionovú, telesá nebies od našej planéty deliacu dialku prerazil a tak o ich tajnej povahe blížej sa poučil. A medzi sto a sto podobnými pokusy ta istá zvedavá mysel' to bola, ktorá v ňom ešte za času tmavého pohanstva tu prepodivnú myšlienku vzbudila: by vyhľadal tu hotovizeň (material), ty prvotné najjednoduchejšie látky, z ktorých tak mnohotvarné telá zeme našej, jako sú rozličné rastliny, živoky, kamene, voda, povetrie atď. povstaly. Bo skutočne z tých časov na nás došlé písomné pamiatky zrejmo nám hovoria, že už 400 rokami pr. Kr. žijúci grécky múdrc alebo filozof, menom *Anaximenes* takúto otázku si bol predložil a za takú najsamprvšiu látku sveta, z ktorej dľa jeho mienky všetky viditeľné telá sa utvorily, „nekonečný, všetko v sebe zaobalujúci a voždy pohyblivý vozduch alebo povetrie“ vystavil. On myslel, že kroz sriedenie vozduchu, tejto jeho jedinej a najjednoduchejšej látky, povstáva oheň, a jeho shustnutie že plodí vodu, zem, kamene atď.

U *Empedoklesa*, niekoľko rokov pozdejšej žijúceho tiež gréckeho filozofa, zrástol počet tento jeden na štyri, poneváč

už on v svojej básni o prírode v ten smysel sa vyslovuje: že nie samý a púhy vozduch, ale krem tohoto i voda, oheň a zem, ktoré u Anaximenesa z povetria povstaly, sú tiež jednoduché látky vonkajšieho sveta.

Takto hľa! mysleli ľudia asi 400 rokami pr. Kr. o veci tejto. Takýto bol ráz myšlienkového sveta v obore tomto. — Keď sa teraz v mysli, zanechajúc prastarý myšlienkový svet tento, preskočiac storočia vývinu človečenstva, razom obzreme na myšlienkovom obzore terajška a pýtame sa, čo myslí dneská svet vzdelaný o veci tejto? jak ďaleko pokročili známosti jeho v obore tomto? jak vysoko vzlietol zvedavý duch jeho nad horizontom praveku v hľadaní právd týchto? — tedy sa nám po danej odpovedi tamty dômysly, porovnajúc ich s výsledkami bádania devätnásteho storočia, jako počiatočné mudrovanie detí zazdajú. Povedomie dákejsi hrdosti a vyššieho vzletu prebehne dušou našou.

Ale tomu v tých časoch ani ináčej byť nemohlo. Bo človečenstvo nie razom, ale z kroka na krok vo známosťach napreduje a v jeho vývine jeden vek druhému jakoby ruku podáva a cestu pripravuje, každý z nich majúc svoju úlohu. A tak i rozlúštenie tej otazky, jaké su totiž ty jednoduché telá, z ktorých tak krásna príroda povstala? ostalo jakoby zvláštnou úlohou predošlého a tohoto storočia. Jako tam toho veku charakterističnou známkou je, že po pokročilom vývine idey kresťanstva na diela stvoriteľove nelen myseľ, ale i smysly obrátil: tak tento najnovší vek, pomocou rozličných na dômysle ducha spočívajúcich zkúšek a prosriedkov vynašiel, že nelen ty látky, ktoré sa spomänutým starým mudrcom jednoduchými byť zdaly, z viacej podstatných jedna od druhej rozdielnych látok složené sú; ale že i všetkých počeť o mnoho väčší je, nežli štyri.

Následkom totiž rozloženia alebo rozlúčenia všetkých živých i neživých, pevných, kapalných a plynovitých tiel našej planéty vyviedol na svetlo takých jednoduchých tiel, ktoré už ďalej na jednoduchejšie rozlúčiť sa mu nepošťastilo, úhrnkom 62, a pomenoval ich prvkami čili elementami. — Prvky sú tedy také telá, ktoré žiadnym spôsobom na viac jednoduchejších rozlúčiť nemožno, z ktorých všetky v prírode sa nachádzajúce tvory a prírodiny povstaly a i dneska povstávajú.

Tak rozložil on n. pr. vodu na jej prvky alebo najjednoduchejšie podstatné čiastky a ukázal, že zdravý nápoj tento

bárs jak sa on, zvlášte v hornatých svojich žriedlach, jednoduchým a čistým byť zdá, preca z dvoch prvkov, z tak rečeného kyslíka (Sauerstoff) a vodíka (Wasserstoff) pozostáva. Oba tyto prvky sú čo do skupenstva (Aggregationszustand) plynovité, tak jako naše povetrie, bez barvy a chuti, a čo do váhy vo vode v tom pomere jedon s druhým spojené, že na každých 8 čiastok kyslíka pripadá 1 čiastka vodíka. A nelen že vodu rozlúčil na jej plynovité prvky, lež ukázal ďalej i to: že v istých okolnosťach zo slúčenia týchto dvoch prvkov v spomänutom pomere naopak zase naša voda povstať môže. A tak teda nelen to vyzkúmal, jakým spôsobom rozličné telá na ich rozdielne podstatné čiastky alebo prvky rozložiť je voľno, ale i to, jako zo složenia týchto nové slúčeniny tvoriť možno. Tak ďalej k nemalému podivu ukázalo sa, že i ten druhý prvok Empedoklesov, naše povetrie, v ktorom smyslami našimi pravda ani dneska skutočne nič rozdielneho nespozorujeme, preca z viacej, zvlášte ale z dvoch prvkov složené je, ktoré pravda tiež — jako i ono — plynovité sú. Tyto prvky povetria sú: nám už známy i vo vode sa nachádzajúci kyslík a druhý tak nazvaný dusík (Stickstoff).

Behom takéhoto lučebného zkúmania rozličných tiel našej prírody utrafil ale i na také, ktoré mu vzdor jeho stonásobným zkúškam na jednoduchejšie lučebne rozložiť sa nepošťastilo. Tak n. pr. všetkým nám známy živý oheň. Nesčíselným zkúškam bola už prírodnina tato podrobená, ale žiadnou nedokázalo sa, žeby v jednom lóte živého ohňa čo priam len i jedna tisíca čiastka cudzej látky sa nachodila. Práve takto má sa vec i so živým sriebrom, týmto kapalným ligotavým telom, ďalej so zlatom, kráľom to drahých kovov, potom so sriebrom, meďou, olovom, platinou. Všetky tyto vzácne a užitočné plodiny prírody sú prvky devätnásteho storočia, ktoré myseľ ľuďská v prebohatej prírode podivu hodným dôvtipom vyhrabala. Jak rozdielne sú ony od prvkov Empedoklesovych! všetky jeho prvky rozpadly sa pod zkúmavým okom veku našeho na jednoduchejšie čiastky. Príčinu toho sme už udali, ale k nej ešte i to dokladáme, že spomänutí starí mudrci čo filozofi otázku tuto púhym dômyslom rozlúštiť sa usilovali, prečo sa im to ani podariť nemohlo. Dneska hľadá to prírodozkúmateľ nelen na základe samého dômyslu, ale i na základe skutočných zkúšek.

Medzi všetkými prvkami panuje istá príbuznosť, náklonnosť, mocou ktorej ony jedon s druhým sa slučujú, a tak

nové telá tvoria, ktorá ale nenie rovnaká, lež rozdielna. Aby sme toho živý príklad pred sebou mali, vsypme do nejakej sklenice 16 lótov živého sriebra alebo rtuti, sohrejme miešaninu tuto nad špiritusom a o krátky čas spozorujeme, že z nej v sprievode živého pohybu nová massa, ktorá ani žltej síre ani ligotavému sriebru viac podobná nenie, známy nám cinóber sa utvorí, čo do váhy práve 116 lótov. Na tu otázku, čo za priemena sa tu stala? dal by nám posvätenec vedy tejto, tak rečený lučbár (Chemiker) nasledujúcu odpoveď: Obe tyto látky, súc prvky, slúčily sa na základe medzi sebou panujúcej príbuznosti tak zvano lučebne (chemisch), a kroz toto lučebné svoje spojenie utratila každá z nich svoju samostatnú povahu na toľko, že v slúčenine tejto, bársby nám ju na prach potĺkli a zvätšujúcim sklom sme ju skúmali, ani jednej z nich viac zrakom naším nespozorujeme. Tak sa nám zdá, jakoby sa prvky tyto následkom svojeho lučebného spojenia — cele boly zničily. Lež nezničily ony jeden druhého; v pár okamihoch, jestli to chceme, zo slúčeniny tejto ktorýkoľvek v čistej jeho povahe a v spomänutej váhe vylúčime. Bo, prisypme len do massy tejto 28 lótov železných opilkov a hrejme zo troch prvkov už záležajúcu miešaninu tuto ďalej, ihneď živé sriebro v svojej vlastnej kapalnej ligotavej povahe na bokoch sklenice vysadne, odvážme ho a najdeme, že sa z jeho váhy ani prášek neztratil. — Príčinou tejto novej a náhlej priemeny bola zase len už spomänutá rozdielna príbuznosť prvkov. Živý oheň majúc vätšiu náklonnosť ku železu neželi k živému sriebru, zanechal toto posledníe a vošiel v lučebný svazok s prisypaným železom vezmúc z neho na svojich 16 čiastok 28 železa. — Následkom tohoto processu povstalo zase nové složené telo, ktorého lučebné čiastky sú 16 lótov síry a 28 lótov železa.

Z podaného príkladu vidíme predne to: že prvky kroz lučebné spojenie povahu a tvárnosť svoju cele menia, ale že tým neprestávajú jestvovať; že ich na lučebnej ceste zo spojenia v ich vlastnej povahe zase obdržať môžeme. Po druhé ale ukazuje nám príklad tento i smienený rozdiel príbuznosti jednoho prvku k ostatním. Tak živý oheň o mnoho vätšiu náklonnosť ukázal k železu, nežli k živému sriebru. — Jak potrebný a veľavýznamný je tento rozdiel príbuznosti u prvkov, patrno je z toho, že na nej sa zakladá rozdielnosť tiel, t. j. sama mnohotvárnosť prírody. Bo položme ten prípad, žeby príbuznosť tato medzi prvky vonkajšieho sveta

bola rovnaká, tenkrát i všetky z nich povstalé slúčeniny by rovnaké byť musely. Všetky telá prírody by boly lučebne jedna a ta istá massa. Naša teraz tak mnohotvárna príroda následkom tohoto zákonu obliekla by rúcho jednotvárnosti.

Najvätšiu príbuznosť ku všetkým posledním prvkom má prvok kyslík, menšiu zlato, sriebro a najmenšiu platina. Preto veľmi málo slúčenín sa nachodí, v ktorých by bolo zlato, sriebro abo platina obsažené.

Po tretie ale pozorný čítateľ i to spozoroval, že prvky tyto čo do váhy tiež istý zákon zachovávajú a len v istom pomere sa slučujú.

Ich mnohosť v prírode je tiež nápadne rozdielna. Jedny sú hlavnou čiastkou našej planéty a prichádzajú vo veľkej miere, jako: vápno, žabica celé vrchy tvorí, kyslík a vodík v slúčenine čo voda pokrývajú dve tretiny našej zeme a sú lučebnou čiastkou všetkých rastlín a mnohých kovov; druhé naproti tomu, jako n. p. zlato, sriebro, uhlík (diamant), platina, len kde tu roztrateno v prírode prichádzajú.

Jak vysokého stupňa veda tato, slovom lučba, v najnovejších časoch došla a jak veľmo na naše jak duchovné tak i hmotné pomery účinkuje, o tom sa každodenne viac a viacej presvedčujeme.

Gustav Kordoš.

Z hvezdárstva (astronomia).

133. Hvezdárske zlomky o slnci.

Jestli ktoré zraku ľudskému prístupné teleso pozoru vzdelanejšieho človeka hodné je: nepochybne slncu prvé v tom ohľade miesto vykázať musíme. Ono je nám kresťanom jasnosťou svetla svôjho vznešeným obrazom večnej pravdy, ktorá síce na čas ukrytá a zatmená byť môže, a však po búrlivých mračnách len čistejšej sa skveje. Slnce je človeku vôbec nevyhnutným činiteľom zdravia tela z jednej a dobrej mysli z druhej strany; preto sa ani nedivíme nadšeným slovám básnikov, slzy radosti opisujúcich, ktorými väzeň z temného žalára prepustený božie svetlo slnca víta, — jako i zprávam lekárskym nepochybnú vieru pridávame, keď nám zvestujú, že v mlhavom povetrí anglickom najviac samovražied býva spáchané vtedy, keď sa svetlo slnca za viac týždňov

neukáže. V slnci spatruje ďalej zkúmateľ prírody prameň života pre všelijaké rastliny zeme našej; hvezdár ale vidí v ňom premocného panovníka, pod ktorého spravujúcou berlou dľa zákonov, od všemohúceho Pána nebies i zeme predpísaných, zem naša s mesiacom a všetky ostatnie telesá slnečné nám dosaváď známej sústavy pravideľnú cestu svoju konajú.

Všestranný ten vplyv, ktorým slnce na človeka a veškerú prírodu pôsobí, prebudil už medzi najdávnejšími národy modloslužebné city, v ktorých sa ku slncu čo bytnosti božskej obracali. Staro-egyptská modla Osiris; chaldejský (tiež v písmach sv. starého zákona často spomínaný) Baal čili Beel, i Belzebub; fenický Adonis; staropersická Mithra, a naposledy rímsko-grécky Apollo a Phoebus nič iného niesu, než dobrodejné vlastnosti slnca v osobe modly sústredené, aby mu ľudia, svetlom kresťanstva neosvietení, tým pohodlnejšej modloslužebné vďaky svoje preukazovať mohli.

Buď tu ešte spomänuté, že pohanskí predkovia naši tiež slnce a jemu príbuzný oheň modloslužebne vzývali; príbuzný oheň pravíme, poneváč staroveké národy a tak i Slovania slnce čo plameňom horiace teleso považovali. Nechceme tu slovanské bájeslovie (mythologiu) písať; dosť buď na tom, keď spomnieme, že sa i mená Belbog a Černobog z pomeru ku slncu vysvetliť majú. Belbog totižto znamenal svetlo, pravdu a jej sodpovedajúci svet dobrých skutkov; Černobog vzťahoval sa na protivné myšlienky. Obživujúce ale pôsobenie slnca ctili predkovia naši pod menom Tura, ktorý v slovenskom bájeslovie modloslužebnému volu iných starovekých národov sodpovedá. V koreni mena tohoto väzí tiež meno slávnosti Turíc (Rusadiel), ktoré mluva obecného ľudu na kresťanskú slávnosť sv. Ducha preniesla, poneváč sa v tej dobe roku staroslovanské Turíce k pocte všetko obživujúceho svetla slnečného svätievali. Sem tiež patrí známy, ešte tu i tam po Slovensku zachovalý obyčaj pálenia večerných ohňov o dobe sv. Jána, ktorého času slnce na poludnie najvyšší stupeň na oblohe dosahuje a tak i najdlhši deň pôsobí.

1. Vzdialenosť slnca od zeme. „Vy nám chcete o slnci písať? i povedzte že nám predne, jak ďaleko je slnce od nás, abysme oceniť mohli, jakú asi vieru slovám vašim pridať máme.“ To je ovšem prirodzená a prvá otázka, na ktorú nám odpovedať sluší. Musíme však čitateľa požiadať, aby keď o vzdialenosti, velikosti a iných pod mieru ľuďskú padajúcich vlastnosťach slnca mluviť budeme, slovám našim i

bez ďalších dôvodov pravdivosti veril. Keď totiž hvezdári na stá a stá rokov napred zátmenie slnca a mesiaca, a to síce nelen na deň, ale na hodinu, minutu a sekundu vypočítať znajú; prečo by sme neverili, že tiež budú mať isté spôsoby, vzdialenosť slnca od zeme našej vypočítať? Nech nám tu pochybovateľ nenadvrhne, že keď nikto v slnci samom nebol, ani o jeho vzdialenosti nič istého tvrdiť sa nemôže; kde že ste videli, žeby inžinier, ktorý širokosť hlbokej rieky (čili ináč: vzdialenosť jednoho od druhého, meračovi neprístupného brehu) vymerať má, prez tuto rieku brodil? On podrobí jednu čiaru na tom istom brehu prísnej miere; vypátra si na protivnom neprístupnom brehu nejaký dobre v oči padajúci znak, porovná jeho položenie z oboch koncov čiary na jednom brehu vymerané, a má svôj spôsob týmto porovnaním i širokosť rieky čo najprísnejšej udať, ačkoľvek sa noha jeho protivného brehu rieky nedotkla. Tým asi spôsobom i hvezdári zo známych rozmerov zeme našej vzdialenosť, velikosť a iné podobné vlastnosti slnca, mesiaca, planét, bludíc (komét) a iných zraku prístupnejších telies nebeských vypočítať znajú. Toľko ku predbežnému ospravedlneniu pravdivosti hvezdárskych účtov, ktorými dokázané je, že *prosredná* *) vzdialenosť slnca od zeme našej 20 millionov 665.800 zemepisných míľ dosahuje; a však pre poľahčenie pamäti v obecnom živote vzdialenosť slnca udáva sa okruhlým počtom na 20 millionov míľ, práve tak, jako o prosrednej vzdialenosti mesiaca okruhlý počet na 50.000 míľ platí, ačkoľvek prosredná jeho vzdialenosť prísne vypočítaná 51.822 míľ činí. Ohromným tymto počtom „po ľuďsky“ na pomoc prispeť musíme, aby sme vzdialenosť slnca od zeme našej jako tak pochopiť mohli. Vezmime tedy predne guľu z dela vystrelenú na dotaz, položiac dľa zkúšek delostreleckých rychlosť jej na 1.500 stôp za prvú sekundu (okamženie) letu, a pokladajúc, že sa touto rychlosťou stajne a nepretrhnute pohybuje. Guľa tato vykonala by za hodinu cestu 225 míľ; i doletela by tedy do mesiaca za 9 dní a 6 hodín, k vykonaniu ale cesty do slnca mala by 10 rokov, 15 a ½ dňa za

*) Zem naša totiž nenie v každej dobe roku od slnca rovne vzdialená; v zime tato vzdialenosť najmenšiu, v lete ale najvätšiu mieru dosahuje; tu ale hovoríme o *prosrednej* vzdialenosti, ktorá medzi týmito hranicami leží.

potreby. Vezmime iný príklad, a síce človeka pocestného, ktorý každý deň 10 míl cesty vykoná; tento pocestný dostal by sa do mesiaca za 13 rokov, 8 mesiacov a 12 dní; cesta však podobnej rychlosti do slnca trvala by 5.479 rokov, 5 mesiacov a 3 dni. Keby tedy nekto v dobe narodzenia Krista Pána tuto cestu bol nastúpil, bolby dosaváď nečo máličko vyše tretiny celej vzdialenosti vykonal a musel by ešte 3.523 rokov putovať, ažby sa do slnca dostal. Tuto však ohromnú vzdialenosť svetlo slnečné za 8 minút (nečo máličko vyše pol štvrť hodiny) vykoná, poneváč sa ono rychlosťou 41.000 míl za sekundu pohybuje, tak že tedy rychlosť svetla pre všetky vzdialenosti zeme našej okamžitá je.

Musíme tu podotknúť, jako si staroveký svet grécko-rímsky vzdialenosť zeme ob nebies predstavoval. Na pokraji nebeskej klenutiny točilo sa svetu tomuto slnce vôkol zeme; o vzdialenosti ale klenutiny nebies píše Hesiodus vo svojom spise „Theogonia“ (kde menovite pád Titanov do Tartaru pripomína) takto: „Keby nekdy spadla s nebies nákova medená a letela by za 9 dní a toľkože nocí dolu, teprv potom by zem dosiahla.“ Podrobíme-li tento, Hesiodom udaný čas známym fizickým zákonom o urýchlenom páde telies, tedy nalezneme, žeby spomänutá nákova, s hora slobodne k zemi padajúc, za 9 dní a toľkože nocí 77.356 míl vykonala, čo teda len poldruhej vzdialenosti mesiaca od zeme našej sa vyrovnáva.

2. *Podoba a veľikosť slnca.* Telesá slnečnej sústavy majú, na koľko nám totiž dosaváď známo, podobu gule, často u svojich uhlov čili pólov viac lebe menej stlačenej; a však i mesiac zeme našej nemá ku pr. žiadnych znakov stlačenia u svojich pólov. Čím rychlejšej sa totiž nebeské teleso vôkol svojej osy točí a čím redšia je hmota jeho, tým silnejšej bude u svojich uhlov stlačené a na opak. Útvar guľovatý je zo všetkých najdokonalejší a tak jednoduchý, že kvapočky nejakej tekutiny v povetrí voľne padajúce, — k. pr. kvapky dážďa — jako hovoríme samy od sebä guľovatý útvar na sebä berú. To platí tiež o najpevnejších telesách, dokuď sa v tekúcom *) stave nalezajú; guľovatý tedy útvar i zeme

---

*) Príkladom toho buď robenie brokov spomänuté. Roztopené totiž olovo leje sa s vysokej väže brokovej dolu a tak sa kúsky olova bez všetkého pričinenia ruky ľuďskej v guľatú podobu utvorujú.

našej je dôvodom, že ona v prvotnej dobe po svojom stvorení celkom tekúca bola. Buď tu však o telesách guľovatých hneď podotknuté, že v umení merníctva máme isté, nepochybné pravidlá, podľa ktorých merník z priemeru (alebo i polopriemeru gule) nelen obmer a površie, ale i velikosť (telesnosť) gule a vôbec všetky mernícke pomery jej vypočítať môže.

Čo sa už velikosti slnca dotýče, musíme učiniť rozdiel medzi zdánlivou a skutočnou velikosťou jeho. Zdánlive sa nám ukazuje slnce asi v tej istej velikosti jako mesiac, totiž čo šajba (svetlé kolo) dvanásť palcov v priemere majúce. Dľa prísneho ale počítania hvezdárskeho zdánlivý priemer slnca je o nečo vätší od priemeru mesiaca; ten prvnejší totiž, vo srednej vzdialenosti zeme od slnca činí 32 min. a 1 sek. miery nebeskej, kde naproti tomu zdánlivý priemer mesiaca len 31 min. a 7 sek. má, a tak tedy o 54 sekundy menší je.

Z porovnania zdánlivého priemeru a známej už vzdialenosti slnca vysvitá, že skutočný priemer jeho činí 192.700 míľ zemepisných; on tedy je 112 ráz dlhší od priemeru zeme našej, ktorý len 1.719 míľ dosahuje; skutočný ale priemer mesiaca len 454 zemepisné míle počíta. Vyše udanému skutočnému priemeru slnca sodpovedajú dľa mathematických pravidiel o rozmeroch gule nasledujúce dátky o skutočnej velikosti slnca: obvod slnca pod rovníkom ($2r\pi$) 778.508 míľ; površie celého slnca 850.675 millionov 391.600 □ míľ; naposledy obsah čili telesnosť (volumen) jeho vyše 3.500 billionov krychlových míľ vystupuje. Držíme sa tu počtov hvezdára Littrova, jako ich v rozličných hvezdárskych spisoch svojich udáva.

Tyto počty o velikosti slnca sú tak ohromné, že ich zase „po ľuďsky“ rozberať musíme, aby sme si jaký taký pojem o prenesmiernej velikosti jeho utvoriť mohli. Predstavme si predne, že slnce je prázna guľa a že zem naša v prostriedku tejto prázniny stojí, mesiac ale že sa v skutočnej ďalekosti svojej vôkol nej pohybuje: i bude mesiac pri svojom obehu vôkol zeme len asi v polovici ohromnej gule slnca obiehať; aby sa ale površia slnca pri svojom obehu vôkol zeme dotknúť môhol, musel by sa v dvojnásobnej vzdialenosti svojej od zeme otáčať. Telesnosť zeme našej je ďalej v slnci 1,407.000 ráz obsažená, alebo ináčej: z gule slnca mohlo by sa jedon millión 407.000 gulí takej velikosti utvo-

riť, jako je naša zem; telesnosť naposledy slnca viac než 700 ráz prevyšuje telesnosť všetkých planét a mesiacov, ktoré sa spolu s našou zemou vôkol slnca otáčajú. I nebude zaiste nikomu divné, že pri ohromnej velikosti tejto slnce všetky ostatnie telesá svojej sústavy pod svojím panovaním drží. Ďalej strany obmeru slnca a zeme našej pod aequatorom doložíme k porovnaniu toto: keďby sa nejaký pocestný vydal na cestu vôkol slnca pod rovníkom jeho, a každý deň by 10 míľ vykonal, potreboval by k obitiu slnca 2 134 roky, 3 mesiace a 25 dní; zem ale našu môhol by pocestný, pod tými istými výminkami cestujúci už za jedon rok, 5 mesiacov a 25 dní obísť. Že plavci obyčajne tri roky na svojich cestách vôkol zeme potrebujú, vysvetluje sa tým, že plavba jejich nejde a nemôže ísť priamo (rovno) vôkol zeme a že sa do udaného času troch rokov i meškanie ich na rozličných stanovištiach odpočinku počíta. — Čo sa naposledy čísla, telesnosť slnca udávajúceho dotýče: vyznáme uprimne, že nevieme o náležitom spôsobe, ktorým by sme počeť jedného billióna — tým menej tisícov billionov — objasniť mohli. Slúž ale k poznaniu miery jednoho billióna toto. Keby nejaký smrteľník pri stvorení sveta (tedy dľa počítania kresťanského pred 5.840 rokami) bol začal počítať tak rychle, žeby za minútu do 100 a tak tedy za hodinu do 6.000 napočítal, a keď by ďalej dňom i nocou pri tejto práci bol sotrvával, ešte by dosaváď (poneváč za rok len do 42 milliónov počítať môže) ani úplnú štvrť billióna (millión milliónov je billión) nebol napočítal.

3. *Hmotnosť (hustota) a príťažnosť slnca.* Nepochybne isté je, že pomerná hustota čili *hmotnosť* zeme našej o mnoho väčšia je od hmotnosti *) slnca. Jestli totižto hustotu vody

---

*) V učení fysickom (silozpytnom) činí sa prísny rozdiel medzi *objemom* a *hmotnosťou* telies, ktorý pri považovaní slnca z očí spustiť nesmieme. *Objem (volumen)* telesa je vlastne ten priestor, ktorý ono svojou *veľkosťou* vyplňuje; *hmotnosť* ale vzťahuje sa na mnohosť *pevných čiastok*, v objeme telesa obsažených. Telesá teda toho istého *objemu* preca náramne rozličnú *hmotnosť* mať môžu. Vezmime na pr. dve gule rovnej veľkosti, jednu drevenú, druhú olovenú; objem jejich bude prirodzene ten istý, hmotnosť ale gule olovenej bude asi 12 ráz väčšia. *Objem* telies (veľkosť) ceníme *mierou; hmotnosť* ale *váhou.* Váha teda olovenej gule bude asi 12 ráz väčšia od váhy gule drevenej, ačkoľvek veľkosť obidvoch telies rovná je. *Váha* telies je vždy v rovnom pomere hmotnosti a prevrátenom

číslom 1 poznačíme, bude priemerná hmotnosť zeme našej (vodu, rozličné druhy zeme a kamenia, známe i neznáme kovy, všecko do jednej hromady počítajúc) $5\frac{1}{2}$, hmotnosť ale slnca len 1·39 ($1\frac{39}{100}$), tak že tedy hustota zeme našej je viac než 4 razy od hustoty slnca vätšia. V rade známejších zemských telies našich *dobré mlieko*, alebo sredne mutná voda asi tu hmotnosť má, jako slnce. Spomneli sme výšej, žeby sa zo slnca utvoriť dalo 1,407.000 tak veľkých gulí, jako je zem naša; avšak už 300.000 takých gulí, jako je zem naša dľa *hmotnosti* svojej, postačilo by slncu váhu držať.

Ačkoľvek teda pomerná hustota slnca veľmi chatrná je, preca pri nesmiernej veľkosti svojej i hmotnosť jeho na ostatnie telesá v jeho blízkosti náramne pôsobí. Príťažnosť totiž slnca na telesá površia jeho je asi 29 ráz silnejšia, nežli príťažnosť zeme našej; odkuď sa vysvetluje i náramne rychlý pád telies na površí slnca i značná váha jejich. Teleso, ktoré na površí zeme našej 1 libru (funt) váži, muselo by na površí slnca dľa sily príťažnosti jeho 29 libier vážiť, tak žeby tedy i váha človeka, s náležitým „ponevačom“ a dvoma centy celého tela na slnci 58 centov činiť musela. I bolo by potu dosť pri nosení ťarchy tejto, keďby sme i od pôvodnej pálčivosti slnca zreteľ svôj cele odvrátili. Teleso ďalej, ktoré na površí zeme našej slobodne padať počína, v prvej sekunde (okamžení) pádu svojeho vykoná 15 stôp čili $2\frac{1}{2}$ siahy (nehľadiac pravda na *odpor povetria*, ktorý veľmi ľahunké teleso pri svojom páde podstúpiť a premáhať musí); na površí slnca ale muselo by slobodne padajúce teleso hneď v prvej sekunde 430 stôp čili $71\frac{4}{6}$ siahy vykonať, čo sa asi vysokosti väže sv. Štefana vo Viedni (73 siahy) vyrovnáva. Niet tedy divu, že slnce svojou hmotnosťou všetky planéty slnečnej sústavy spolu s jejich mesiacami tak silne priťahuje, že sa po cestách, prstom všemohúcnosti Božej im vymeraných, vôkol slnca otáčať musia.

4. Obrat slnca vôkol osy svojej. Až do nalezenia ďalekohľadov (teleskopov), totiž do počiatku 17-ho storočia, považovalo sa slnce za tak zvanú hviezdu *nepohnutelnú*, ktorá totiž stále na svojom mieste stojí, nemajúc ani vôkol vlastnej osy

---

pomere objemu telies; alebo ináč: čím *vätší* objem telesa pri tej istej váhe, tým *menšia* je hmotnosť jeho, a na opak, jako to výšej príkladom tých dvoch gulí vysvetleno.

svojej, ani vôkol iného telesa pohybu. Sotva že však hvezdári nove nalezenými ďalekohľady na slnce prísnejšej pozorovať počali, padlo im ihneď v oči, že sa od času do času na východnom kraji slnca *tmavé škvrny* vyskytujú, ktoré sa vždy ďalej ku sredku slnca, odtiaľ ale k západnému jeho kraju pohybujú a tam potom miznú, že však ony asi po 13 dňoch, ačkoľvek ovšem v podobe nečo premenenej, zase na východnom kraji slnca vystupujú. Toto ukrývanie sa škvŕn slnečných a opätné vystupovanie jejich tak pravideľne po sebe nastávalo, že už hvezdári 17-ho storočia ztade na otáčanie slnca vôkol vlastnej osy svojej zavierali, čo sa i skutočne potvrdilo. Otáčanie slnca vôkol osy svojej trvá za 25 dní, 14 hodín a 8 minút.

5. *Pohlad na rozličné sústavy slnečné.* Už staré národy, menovite Chaldei a za nimi Egyptčani, Gréci a Rímani rozoznávali *obežnice* čili planéty od ostatních hviezd oblohy nebeskej, zdánlivý beh jejich hneďky od slnca, hneďky ku slncu obrátený, jako i nočný prevrat oblohy rozličným spôsobom, najviac hádave, vysvetlujúc. *Plato* vykázal zemi našej miesto vo srede sveta, s tým dodatkom, že sa pätoro známých toho času planét, potom slnce a mesiac vôkol zeme našej pohybujú. Na tomto základe sostavil i Claudius *Ptolomaeus* z Alexandrie, vedomec 2-ho storočia po Kristu P. žijúci, podmienku o sústave slnečnej, ktorá behom sredoveku až do času *Koprníka,* áno i po ňom ešte panovala, nosiac od svojeho pôvodca meno *sústavy Ptolomaeovej.* Dľa učenia Ptolomaea zem naša spočíva vo središti sveta; vôkol nej sa otáča nebeská obloha za 24 hodín, pohybom od východu k západu; ostatnie ale telesá obiehajú po cestách, v istej miere času podrobených, vôkol zeme nasledujúcim poriadkom: mesiac, Merkur, Venus, slnce, Mars, Jupiter a Saturnus. Aby smotaný, hneď od slnca, hneď ku slncu obrátený beh planiet vysvetliť môhol, vykázal im cestu nie v kruhu jednoduchom, ale v tak zvaných *epicykloch* *); avšak ani tým neboly všetky pohyby planiet náležite objasnené.

---

*) Beh v kruhu epicyklovom môžeme si najlepšej vysvetliť príkladom hry na Slovensku často vídanej. Asi 20, 30 chlapcov postaví sa do väčšieho kola, a síce tvárou do sredu kola obrátenou, tak aby medzi každým priestor 5—6 krokov široký pozostal; potom jeden z nich, stojac dosavaď v srede, počne jednotlivých chlapcov bez ustania obiehať, a síce tak, že sa v obeh vôkol prvého jemu poza chrbát pustí, a tak to ide vždy ďalej, dokuď alebo celé kolo ne-

Druhú slnečnú sústavu, nepodvratný základ celého hvezdárstva doby našej, založil muž rodu slovanského, Mikuláš *Koprník*, ktorému dľa obyčaja tých vekov dané latinské meno *Copernicus*. Predkovia Koprníkovi žili v Čechách; tam sa nachádza po dnes v súsedstve Mnichovho Hradišťa (Münchengrätz) obec Koprník, ktorá bez pochyby rodine Koprníkovskej náležala; to však nijakej pochybnosti netrpí, že sa ded slovutného hvezdára našeho do Poľska vysťahoval, byv roku 1396. počtu krakovských mešťanov pripísaný. Jeden zo synov krakovského Koprníka osadil sa časom svojím čo pekár v Torune, kde sa mu z manželky Barbary, rodenej Vasselrodovej, syn Mikuláš dňa 12. února r. 1473. narodil. Studoval najprv v Krakove, od 23. ale roku veku svojeho v Padove v Italianskej, odkiaľ i mesto Bononiu častej navštevoval, poznav tam slávneho hvezdára svojej doby Dominika *de Ferrara*. Tento si mladého vedomca našeho tak zamiloval, že pričinením jeho *Koprník* už r. 1499. bol professorom hvezdárstva v Ríme ustanovený; avšak nepokoje, málo za tým v Ríme vypuklé, pohly Koprníka už r. 1502. k návratu do Krakova. Tu sa oddal studiám bohosloveckým, chcúc si v kňazskom živote pripraviť pokojného miestočka, kdeby vznešené myšlienky svoje o sústave sveta spísať môhol. — Po dokonanom učení bol krakovským biskupom Jánom Konárskym za kňaza vysvätený; roku ale 1510. stal sa dosť mladým kanonikom vo Frauenburgu, meste to poľského Pruska nad Vislou.

Tricať asi rokov pracoval *Koprník* na svojom spise, v ktorom objavil tajemstvo pohybu telies nebeských, jako im ho všemohúca ruka Hospodinova predpísala. Toto jadro novovekého hvezdárstva bolo už r. 1530. dokonané, avšak tlačou vyšlo po prvýraz r. 1543. v Norimberku pod názvom: *Nicolai Copernici Torinensis de revolutionibus orbium coelestium libri VI.* (Mikuláša *Koprníka* torunského o prevratoch svetov nebeských 6 kníh). Rukopis nesmrteľného spisu tohoto nalezá sa v Prahe, v knižnici Nosticovskej, a je posvätným pokladom národa slovanského. Učme sa od iných národov bedlive, čo slávni vedomci jejich v obore potrieb všedniého života užitoč-

obehne, alebo pre závrat — a ten je jadrom hry — beh svôj nepretrhne. Beh tento je epicyklom Ptolomaeovym cele podobný, poneváč obiehajúci chlapec toľko jednotlivých menších kruhov (epicyklov) obehnúť musí, koľko sa chlapcov do väčšieho kola postavilo.

ného, krásneho nalezli; avšak nech sa myseľ naša povznesie k citom velebným, keď si spomänieme na zásluhy našeho *Koprníka*, ktorý *prvý* svetu zvestoval tajemstvo všemohúcnosti Hospodinovej, v divotvornom usporiadaní slnečnej sústavy ukryté!

Učenie *Koprníkovo*, ktorým položil základy terajšieho hvezdárstva, má o sústave slnečnej tyto hlavné sady: slnce je hviezda stálica, vôkol ktorej sa planéty v cestách kružných pohybujú, svetlo a teplo od slnca prijímajúc; — vôkol hlavných planiet otáčajú sa planéty druhého radu, tak zvané mesiace, spolu so svojimi planétami i vôkol slnca obiehajúc; — zdánlivý denný a nočný prevrat oblohy so všeckými hviezdami od východu k západu je výsledkom obratu zeme našej vôkol vlastnej osy svojej; — štvoro počasí roku so všetkými premenami závisí od behu zeme našej vôkol slnca; — zamotaný beh hlavných planiet a jejich mesiacov musí sa vysvetliť predne z vlastného behu jejich vôkol slnca, potom z pohybu zeme našej; — poriadok, ktorým sa telesá slnečnej sústavy vôkol svojeho središťa (slnca) otáčajú, je nasledujúci: Merkur, Venus, zem naša s mesiacom svojím, Mars, Jupiter a Saturnus. — Učenie Koprníkovo, že sa toto zemské bydlište naše vôkol vlastnej osy otáča, potkalo sa dľa povahy tých časov s posmechom luzy a náramným odporom jednej stránky učených; aby sa teda zlosti jejich predišlo, *Koprník* venoval dielo svoje samému svat. Otcu, Pavlovi III., odporučiac sa ochrane jeho týmito slovy: „Dielo svoje Tebe venujem, svätý Otče, ku presvedčeniu všetkým, učeným i neučeným, že sa nevyhýbam posúdeniu a rozberaniu. Tvoja vážnosť a láska k vedám vôbec, zvlášte ale mathematickým, budú mi štítom proti zlým utrhačom a ochráňa mä na vzdor prísloviu, ktoré hovorí, že niet lieku proti uštipnutiu utrhača.“ Zlosť osobných protivníkov Koprníkovych tak ďaleko postúpila, že ho za blázna vyhlásili, najímajúc luzu, aby si po uliciach Frauenburgu verejné posmešky z vážneho muža strojila. Keď ale priatelia Koprníkovi dohovárali, aby sberbu rozohnať dal, preniesol ty krásne slová: *nunquam volui populo placere; nam quae ego scio, non probat populus; quae probat populus, ego nescio* (t. j. nikdy som nechcel ľudu sa zaľúbiť; lebo čo ja viem, neschvaluje ľud; čo schvaluje ľud, ja neviem).

Ku konci buď ešte podotknuto, že *Koprník* mrtvicou ranený pokojne očakával odchod do lepšieho sveta, a že

ticho usnul dňa 23. kvetňa 1543. Ku pamiatke velikého slovanského muža tohoto stoja teraz vo Varšave a rodisku jeho Toruni sochy z kovu uliate, ktoré však zaiste toho trvania mať nebudú, jako nesmrteľné dielo jeho.

Učenie *Koprníkovo*, predne len čo podmienka vyslovené, nabudlo v pozdejšom veku, zvlášte pôsobením vedomcov *Kepplera* († 1630), *Galilei* ho († 1642), *Nevtona* († 1727) a iných, povahu nepochybnej pravdy, ačkoľvek sa ovšem nektoré čiastky jeho pomocou nove nalezených ďalekohľadov (teleskopov) značne sdokonálily, jako k. pr. sada, že cesty planiet vôkol slnca niesu *kruhy*, ale tak zvané *schodnice (ellipsy*, kruhy podlhovaté), v ktorých jednom ohništi slnce stojí a t. ď.

6. *Slnce naše má svoje „centrálne slnce“*. Až do najnovejšej doby malo sa vôbec za to, že slnce je *hviezda stálica*, ktorá miesto svoje na oblohe *nepohnutelne* podržuje; toto však domnenie vedomci našeho storočia (súc najvýbornejšímí stroji a podrobnou bedlivosťou vo svojich pozorovaniach nad predchodcami svojimi povýšení) dôvodne podvrátili. Dôvodne hovoríme; lebo i to miesto a tu hviezdu na oblohe nebeskej vykázali, vôkol ktorej celá naša slnečná sústava čo vôkol „centrálneho slnca“ sa točí. Už pred viac než 100 roky písal *Bradley* o možnosti pohybu celej slnečnej sústavy našej v priestore sveta, dokladajúc, žeby sa pohybovanie toto v zmene postavenia nektorých hviezd k sebe vospolok prezradiť muselo. Vzdialené veci (na pr. váže nejakého mesta) sú zraku pocestného jedna ku druhej blízke; čím sa ale viacej k ním približuje, tým sa tiež viacej dľa prirodzeného položenia svojeho rozostupujú a jedna od druhej vzdialujú. Tak by sa vraj, dľa domnenia Bradleya, i zraku našemu hviezdy toho znamenia nebeského rozostupovať (jedna od druhej vzdialovať) musely, ku ktorému by sa slnečná sústava v pohybe svojom sblížovala. — Domnenie Bradleyovo i slovutný *Herschl* s koncom pominulého storočia častej premietal, nelen možnosť, ale i veľkú pravdepodobnosť jeho uznávajúc; on tiež prvý doložil, žeby súsrednym čili centrálnym slncom hvezdnatej oblohy hviezda *Sirius* *) byť mohla.

*) Hviezda *Sirius*, ačkoľvek je zo všetkých stálic zdánlive najväťšia a najjasnejšia, je zraku našemu v *lete* neviditeľná preto, že súčasne so slncom (totiž vo dne) na oblohe stojí. Náleží ona k nebeskému znameniu „veľkého psa“ *(canis maior)*; preto i dni vysokého leta, ktorých behom Sirius spolu so slncom na dennej oblohe stojí, meno „psích dňov“ *(canicula)* majú. Väťšiu totiž horúčosť menovanej

Ináč sa vec rozhodla v našom 19-tom storočí, kde pozorovanie hvezdárske neslýchanej predtým prísnosti dosiahlo. Bol to hvezdár *Argelander,* v Bonne u Rýnu ešte dosavád chválne pracujúci, ktorý prvý nepochybnými dôvody dokázal, že *slnce* naše *nenie hviezda stálica*, ale že sa tiež vôkol nejakého *súsredného slnca* pohybovať musí. K tomu cieľu spísal katalogy hviezd, ktoré každoročne najpatrnejšej sa pohybujú a tým samým i stranu oblohy nebeskej prezradzujú, ku ktorej sa naše slnce žene. Proti podmienke, žeby *Sirius* centrálnym slncom byť môhol, vyslovil sa *Argelander* dôvody nepodvratnými, keď dokázal, že i sám Sirius vlastné, a síce veľmi značné pohybovanie má ktoré od iného väčšieho telesa nebeského záviseť musí.

Cestu, ostrovtipom Argelandrovym prekliesnenú, ešte s patrnejším prospechom nastúpil slovutný správca cársko-ruskej hvezdárny v Dorpate, *J. H. Mädler*, ktorý od viac než 20 rokov všetku svoju pilnosť, súc pri tom výbornými nástroji dorpatskej hvezdárny podporovaný, spomänutému „centrálnemu slncu“ venoval a stále ešte venuje. K tomu cieľu spísal katalog asi 900 hviezd, ktoré nepochybné, väčšie alebo menšie ročné pohybovanie majú, chcúc tým spôsobom i znamenie nebeské, ba bude-li možno *jednotlivú hviezdu* udať, ktorá by z porovnania pohybu tých 900 hviezd za súsredné slnce považovať sa mala Prvý spis, ktorý *Mädler* o tom predmete bol vydal, medzi vedomci hvezdárskeho umenia náramné pohnutie myslí spôsobil, tak že sa všetci na toto učenie oborili; avšak nie čo odporcovia, ale čo mužovia po ďalšom objasnení tých nových vecí roztúžení. Jadro učenia Mädlerovho je, že sa slnečná naša sústava k tomu nebeskému znameniu pohybuje, ktoré meno *Plejadov* nosí, a že menovite hviezdu *Alcyone* medzi tými Plejadami za *súsredné* čili *centrálne slnce* považovať sluší, vôkol ktorého celá hviezdnatá obloha sa otáča. Rozmery, ktoré Mädler podal na základe svojich vlastných účtov, slovutným berlínskym hvezdárom *Besslom* dľa iného spôsobu pozorovania potvrdených, sú tak ohromné, že pozvätný jakýsi úžas zachváti človeka, keď pomyslí, jak počtujúci rozum smrteľníka preca i do tak nesmiernych vzdiale-

doby roku pripisovali staroveki hvezdári spolupôsobeniu Siriusa. Veľká, jasná hviezda, ktorá sa ukazuje v zimných mesiacoch na južnej oblohe, z boku tak zvanej „kosy“ *(Orion)*, je *Sirius.* Ani kosy v lete nevidíme.

ností zasiahnuť môže. Vzdialenosť hviezdy *Alcyone* udáva Mädler (tu už o *mílach* ani reči byť nemôže) na 34 millióny vzdialenosti slnca od zeme našej, tak že tedy svetlo 537 rokov potrebuje, dokiaľ sa z hviezdy Alcyone k našej slnečnej sústave dostane.

Nesmiernej však tejto vzdialenosti úplne sodpovedá to, čo *Mädler* vypočítal o veľkosti kruhu, v ktorom slnečná sústava naša na svojej ceste vôkol centrálneho slnca sa otáča. K vykonaniu totiž cesty tejto potrebuje 18.200.000 *rokov* našich, a to síce pri tak rychlom pohybe, že na každú sekundu (okamženie) času 8 míľ zemepisných pripadá. Pri tejto velikánskej lehote obehu a nesmierných vzdialenosťach nebude už divno, že sa od najdávnejšej doby človečenstva až do našeho veku žiadne oku neozbrojenému patrné zmeny medzi hviezdami oblohy neprejavily; lebo čože je 5.000 rokov veku človečenstva v prirovnaní k roku slnečnému? Ovšem ale pozorujú naši hvezdári pomocou nesmierne dokonalých strojov svojich premeny jak vo svetle, tak i v pomernom položení hviezd, ktoré z tohoto pohybu slnca našeho, a s ním i celej sústavy slnečnej vysvetliť sa dajú. *Zem* naša teda má *trojnásobné pohybovanie:* vôkol vlastnej osy svojej, čo deň a noc 24 hodín spôsobuje; — vôkol slnca na ceste, ktorú sa 365 dní čili za *rok zemský* obehne; — a naposledy pohybovanie s celou slnečnou sústavou vôkol centrálneho slnca, za 18.200.000 zemských rokov trvajúce (rok slnečný). Poneváč za ale *mesiac* náš okrem výšej udaných 3 spôsobov pohybovania (obrat jeho vôkol vlastnej osy je ovšem od obratu zeme našej rozdielny) i *vôkol zeme* otáča, ľahko poznáme nesmiernu spletenosť pohybovania telies nebeských, a tým viacej obdivovať budeme múdrosť a všemohúcnosť Božiu, ktorá tyto cesty nebeským telesám a zemi našej tak vymerala, že ich od nepamäti človečenstva v predpísanom prísnom poriadku obiehajú a jako úfať musíme i ďalej, až doba světa vyprší, obiehať budú.

Daniel Lichard.

---

134. Hvezdárske zlomky o mesiaci.

Žiadne teleso nebeské, okrem slnca, nenie v pomeru k zemskému obydliu našemu tak dôležité jako *mesiac*, ktorému sa i meno básnické *nočenky*, a dakedy i cudzorečné *Luna* dáva.

*

Mesiac je teleso nebeské medzi všetkými ostatními k zemi našej nepochybne najbližšie, a už preto samé zasluhuje, aby od každého rozumnejšieho človeka aspoň čo do hlavných častí svojej povahy poznané bolo. Svetlo slnca požívajú spolu s nami všecky ostatnie známe i neznáme telesá slnečnej sústavy; svetlo ale mesiaca náleží jedine nám zemšťanom. Jak čarovnou ale mocou toto svetlo na človeka pôsobí, to nám tuším ani dosvedčovať netreba. Jedonkaždý už doista pocítil kúzedelnú moc tichého svetla mesiaca, keď na pr. v jarnom teplom čase vo kvetnatej štepnici, alebo pri plavbe na vode zrak svôj na tiché to svetlo uprel, — a čože sú noci našich krajov oproti nocam zemí ďalej k juhu ležiacich, kde sa všetky kratochvíle v týchto svetlom mesiačnym okúzlených nocach súsreďujú? Mesiac je našim vonkovanom „prorokom povetrnosti," ktorému najviac viery dávajú; on je nočnými hodinami pastierov, vozárov, plavcov a iných ľudí, ktorí sa nikdy ani o „chronometry" ani o „vreckové hodinky" nestarajú; — on je nábožnému ľudu slovanskému predmetom hlboko cítených bájek „o kráľu Dávidovi s harfou," ktorého obraz vraj tmavé čiastky v mesiaci predstavujú, — alebo o mužovi, ktorý sa po čas nedelných služieb Božích krádeže dopustil a ktorého podoba teraz na večitú výstrahu sveta tohoto v mesiaci vyobrazená je. Mesiac je inžinierom nebeským, ktorého priemenlivá tvárnosť iste človeka najprv ponúkla k tomu, aby sa okrem dňa i noci i druhý rozmer času, totiž mesiace, rozoznávať, a toho následkom i ostatnie patrnejšie premeny na oblohe nebeskej zkúmať naučil.

Všecky tyto v oči padajúce vlastnosti mesiaca boly príčinou, že sa i jemu na svete staropohanskom dostalo cti, do radu bohýň modloslužbami ctených prijatým byť a že básnici až do terajška jemu zvláštnu úctu preukazujú. Pre hvezdárov ale je mesiac brusom vzácneho umenia hvezdárskeho, lebo svojím, na oko tak nepravideľným a pomateným behom dostatočnú príležitosť podáva, bystrosť umu a správnosť prístrojov každú jasnú nočnú dobu cvičiť, ačkoľvek beh mesiaca už tak prezkúmaný je, že sa na tomto poli vlastne nič nového viac vypátrať nemôže.

1. Vzdialenosť mesiaca od zeme. Mesiac a slnce zdajú sa na oko rovnej velikosti byť; a však i velikosť i vzdialenosť jejich od nás je nesmierne rozdielna. Prosredná vzdialenosť mesiaca od zeme našej udáva sa prísne na 51.822 zemepisných míľ, kde naproti tomu najvätšia vzdialenosť jeho na

54.763 míle vystupuje, najmenšia ale len 47.951 míl' dosahuje *). Rozdiel teda najvätšej a najmenšej vzdialenosti mesiaca od zeme robí 6.812 míl', priestor tak znamenitý, že sa pri udanej vzdialenosti mesiaca i neozbrojeným okom znamenať môže; lebo skutočne pozorujeme, že sa nám plný mesiac — i keď vysoko na oblohe stojí — dakedy vätším a dakedy menším byť zdá. Ačkoľvek teda staroveki hvezdári žiadnych prístrojov nemali, ktoréby terajším pomôckam hvezdárstva boly prirovnať sa mohly: preca i vzdialenosť mesiaca od zeme i velikosť jeho tak prísno vypočítali, že sa výsledok ich bádania málo delí od dátok, v novejšej dobe strany vzdialenosti a velikosti mesiaca vypočítaných. Udáme-li ale prosrednú vzdialenosť zeme našej od slnca okruhlým počtom na 20 millionov, a vzdialenosť mesiaca na 50.000 míl', bez mnohého počítania spoznáme, že slnce je od zeme do 400 ráz viacej vzdialené nežli mesiac; ohromná ale velikosť slnca pôsobí, že sa na oko asi tak veľkým jako mesiac byť zdá.

Ačpráve vzdialenosť mesiaca nenie tak veľká, žeby ju človek z rozmerov zeme našej pochopiť nemôhol, preca k objasneniu veci dakoľko príkladov „cesty do mesiaca“ podáme, pri čom prosrednú vzdialenosť mesiaca v okruhlom počte 50.000 míl' do povahy bereme. Svetlo sa pohybuje, jako známo, rychlosťou 40.000 míl' za sekundu; ono teda od mesiaca k zemi našej nepotrebuje viac než $1\frac{1}{4}$ sekundy, teda (spôsobom obecným povedané) jedno okamženie. Keby teda dajaké mimoriadne veľké svetlo, ku pr. okamžité vystrelenie velikej sopky na površí mesiaca vzniklo, to by sme na zemi okamžite spozorovať museli, jestliby sa totiž mesiac o dobe výbuchu práve na oblohe našich krajov nalezal a ona by nebola tmavými oblaky zahalená. — Podobnou rychlosťou, jako svetlo, pohybuje sa tiež hromovina (elektrina a sila galvanická), ktorá divy a zázraky telegrafov tvorí. Kebysme teda mohli medený drôt medzi zemou a mesiacom roztiahnuť, zpráva telegrafická doletela by do mesiaca za $1\frac{1}{4}$ sekundu, t. j. okamžite. — Zvuk sa roznáša v povetrí zem našu otáčajúcom rychlosťou 1.050 stôp alebo 175 siah za sekundu; keby teda na mesiaci dajaké ohromné delo vystrelené bolo,

*) O mesiaci, keď k nám najbližej stojí, riekame spôsobom hvezdárskym, že je v *územi (in perigeo)*, keď ale najvätšiu vzdialenosť od zeme našej dosiahol, nachádza sa v *odzemí (in apogeo)*.

ktorého svetlo by sme videť a hluk doslyšať mohli, tento hluk doletel by k zemi teprv o 13 dní a 21 hodín. — Guľa z dela vystrelená, ktorá za jednu sekundu 250 siah preletí, doletela by s mesiaca k zemi, výšej udanou rychlosťou neustále sa pohybujúc, za $22\frac{2}{9}$ hodín. — Parovoz na železnici vykoná obyčajne 4 míle za hodinu a tak práve 96 míľ za deň alebo za 24 hodín; keby sme teda od zeme do mesiaca železnú dráhu mali, mohli by sme sa ta 521-ho dňa od vyndenia zo zeme, totiž za jedon rok, 5 mesiacov a 6 dní dostať. — Dobrý pešiak prejde 8 míľ za deň, a môže pri tomto pochode (keď povetrnosť mierna a cesta rovná je a keď pešiak svôj náležitý pokrm a nápoj s nočným odpočinkom prijíma) za viac týdňov vydržať; keby sa teda dobrý taký pešiak na púť do mesiaca vydal a prešiel by každého dňa 8 míľ, dostal by sa do mesiaca za 18 rokov a 13 dní; keby ale volnejšej cestoval a polovicu výšej udanej miery, totiž 4 míle každodenne vykonal, môhol by mesiac po uplynutí 36 rokov a 26 dní dosiahnuť O tom teda pochybovať nemožno, žeby sa človek skutočne môhol i pešky do mesiaca behom života svôjho dostať, keby cesty do mesiaca bolo. O povesťnom pešiakovi švédskom Mengesenovi dosvedčené je, že na peších púťach po rozličných čiastkach sveta dlhšiu cestu vykonal, jakoby cesta do mesiaca bola.

Buď tu ešte spomänuté, že výšej opísanú a dakoľko týmito príklady objasnenú vzdialenosť mesiaca dokonalé stroje, ktorými hvezdári nášho veku vládnu, znamenite smiernily a mesiac do takej blízkosti k zemi postavily, že k nám obrátenú stranu jeho o mnoho dokonalejšie poznáme, nežli vnútorné asiatské, alebo práve afrikánske krajiny. Pravdivosť udania tohoto môžeme nasledovne dosvedčiť. Ďalekohľad alebo teleskop, ktorý (jako to vo fyzike hovoríme) predmety storáz zvätšuje, nič vlastne na prirodzenej velikosti jejich nezvätšuje, ale nám ich storáz blížej k oku kladie, prečo i všetky čiastky jejich zreteľnejšej a opravdivej jejich velikosti primeranejšej spatrujeme. Keď teda ďalekohľadom „storáz zvätšujúcim“ na mesiac hľadíme, površie jeho tak spatrujeme, jako by sa oku neozbrojenému zjavilo, keby mesiac storáz blížej bol k nám postavený, t. j. keby len vo vzdialenosti 500 míľ vôkol našej zeme obiehal, lebo počeť 100 je vo známej vzdialenosti mesiaca 50.000 míľ 500-raz obsažený. Odtiaľ nasleduje, že sa ďalekohľadom tisícraz zvätšujúcim teleso mesiaca oku pozorovateľa až na

50 míľ sblížiť môže; najväčší ale, dosaváď známy ďalekohľad dal si ustrojiť prebohatý anglický veľmož Rosse zvlášte k tomu cieľu, aby pomocou jeho mesiac čo najpilnejšej prezkúmal. Tento, v anglickom mestečku Parsonstovne na zvláštnom velikánskom lešení stojací a voľno pohyblivý teleskop je 8 našich siah a 5 stôp vysoký, majúc v priemere siahu a dve stopy; a však i zväčšujúca jeho sila je obrovským týmto rozmerom nástroja primeraná. On totiž 2.000-raz zväčšuje a tak teda mesiac dľa výšej udaných zásad až na 25, píšeme: päť a dvacať míľ k oku pozorovateľa privodí. Dá sa teda mesiac oku pozorovateľa týmto ďalekohľadom tak asi videť, jako dolňozemské, u Miškovca rozprestrené kraje neozbrojenému oku cestovateľa sa predstavujú, ktorý na chlume Kriváňa stojí. Len to ešte pre vyhnutie sa krivému domneniu spomäneme, že sa podobnými ďalekohľady len ty čiastky mesiaca v tak zväčšenej podobe ukazujú, na ktoré práve zkúmateľ svôj nástroj uprel; celý mesiac na jedonraz nevidíme 2.000-raz väčším, čo by sa k najvelebnejším divadlám počítať muselo, ktoréby oko smrteľníka na tejto zemi spatriť mohlo.

2. *Podoba a velkosť mesiaca.* Jako všetky telesá slnečnej sústavy a bez pochyby i ostatnie telesá oblohy nebeskej podobu gule majú, tak je i mesiac guľovatý, ačkoľvek sa zraku našemu v podobe šajby ukazuje. Že ale všecky tekuté telesá keď slobodne v povetrí lietajú, ku pr. padajúce kvapky dážďa, tajnými zákony prírody guľovatý útvar na sebä berú: tiež z guľovatej podoby mesiaca nepochybne zavierať môžeme, že hmota jeho v prvotnej dobe po stvorení tiež tekutá bola a že len dlhosťou veku zatvrdla, čo i o zemi našej platí.

Nádobno ale učiniť rozdiel medzi zdánlivou a skutočnou velikosťou mesiaca. Zdánlive sa nám ukazuje mesiac čo svetlá šajba, 12 palcov v priemere majúca, teda asi tej veľkosti jako slnce; dľa prísnych ale účtov hvezdárskych zdánlivý priemer slnca je od priemeru mesiaca dačo väčší, tak že sa nám teda i celą šajba slnca máličko väčšou od mesiaca byť zdá. Priemer slnca robí (vo srednej vzdialenosti zeme od slnca) 32 min. a 1 sek., kde naproti tomu skutočný priemer *)

---

*) Zdánlivá rozsiahlosť oblohy, jako i podobná velikosť telies na oblohe viditeľných, vyslovuje sa mierou *stupňov*, *minút a sekúnd.* Človekovi totiž na mori, alebo na úplnej rovine postavenému, obloha nebeská má podobu práznej pologule. Jedna polovica pologule tejto, od spodku až hore nad hlavu pozorovateľa, delí sa na 90

kola mesiaca len 31 min. a 7 sek. dosahuje, teda 54 sekundy menej. Ostatne už podotknuté bolo, že sa nám mesiac vo svojom území — kde o 6.812 míľ k zemi blížej stojí než vo svojom odzemí — i skutočne vätším vidí; najvätšiu ale tvárnosť mesiaca spatrujeme, keď plný mesiac vychádza; ale to je len klam zraku, lebo oko i bez povedomia nášho prirovnáva vychádzajúci mesiac s tými zemskými predmety (ku pr. chlumami vrchov, krovami domov alebo vrcholci stromov), z poza ktorých mesiac vystupuje; — jaknáhle ale mesiac na oblohe dačo výšej sa pozdvihne, kde už oko naše nijakých súsedných zemských vecí nemá ku prirovnávaniu, hneď sa i mimoriadna velikosť u východu mesiaca pozorovaná tratí.

Z pozorovania zdánlivého priemeru mesiaca a známej už vzdialenosti jeho môže sa tiež skutočný priemer telesa vypočítať; v umení meričstva máme isté, nepochybné pravidlá, dľa ktorých z priemeru guľovatého telesa nelen obmer a rozsiahlosť površia, ale i velikosť alebo kostkový obsah jeho vypočítať môžeme. — Skutočný tento priemer mesiaca udávali starší hvezdári na 454 zemepisné míle; avšak novejším pozorovaním dosvedčeno, že on najprísnejšej $469\frac{2}{10}$ míle, alebo pre uľahčenie pamäti okruhlým počtom 470 míľ obnáša, kde naproti tomu priemer zeme našej 1.719 míľ dosahuje. — Z výšej udaného skutočného priemeru mesiaca (470 míľ) dajú sa už nasledujúce hlavné rozmery jeho velikosti vypočítať: obvod mesiaca (cesta vôkol mesiaca vo srede čili najvätšej hrúbosti gule) $1.475\frac{8}{10}$ míle; celá plocha alebo površie mesiaca 694.906 □ míľ; naposledy kostkový obsah mesiaca 54 milióny 41.139 kostkových alebo kubických míľ. Poneváč ale mesiac len jednu polovicu svojej gule k zemi obracia: patrné je, že z celého 694.906 □ míľ obsahujúceho površia mesiaca len polovicu tej miery, totiž 347.453 □ míle vidíme. Tato tedy k zemi našej obrátená plocha mesiaca ani toľko □ míľ nemá, jako celá država ruská, ktorej velikosť v Europe, v Asii a v Amerike na 375.000 míľ vystupuje; a celé površie mesiaca nemá toľko □ míľ, jako najvätšia čiastka sveta Asia. Tato 811.400 □ míľ počíta, kde naproti tomu celé površie mesiaca len 694.906 □ míľ dosahuje. Naša čiastka sveta,

---

stupňov, každý stupeň má v sebe 60 minút a každá minuta 60 sekúnd. Týmto tedy spôsobom je i výšej udaná miera zdánlivého priemeru slnca a mesiaca vyslovená.

Europa, pevnozemskú rozsiahlosť jej na 182.350 míľ kladúc, dačo výšej polovice toho priestoru zaujíma, jako stránka mesiaca k nám obrátená; a rakúska država, 12.120 □ míľ počítajúca, pokryla by $\frac{1}{24}$ čiastku celej k nám obrátenej plochy mesiaca.

3. *Hmotnosť (hustota) a príťažnosť mesiaca.* Zo známej veľkosti a iných pomerov obehu mesiaca vypátrali hvezdári, že *hmotnosť* čili *hustota* jeho *menšia* je od hustoty zeme našej. Udáme-li totiž hmotnosť zeme číslom 100, bude hustota mesiaca číslom 61 vyslovená, alebo kratším spôsobom: hustota mesiaca obnáša $\frac{3}{5}$ hustoty zeme našej. Na základe rozmeru mesiaca a tohoto pomeru hmotnosti vypočítané je, žeby 54 tak veľké gule jako je mesiac vedno spojené byť musely, aby povstala guľa svojou veľkosťou zemi našej rovná; keby ale tato guľa i hustotu a váhu zeme našej mať mala, bolo by treba 87 mesačných gulí vedno spojiť. Niet tedy divu, že mesiac v obehu svojom od príťažnosti zeme závisí, jako i toto bydlište naše zase nesmiernou veľkosťou slnca na svojej výročitej ceste spravované býva. — Dľa menšej hmotnosti svojej musí tiež mesiac na telesá, ku svojemu površiu náležité, menej pôsobiť nežli zem, čo menovite ku spádu telies patrí, ktorého väčšia lebo menšia rychlosť vždy závisí od väčšej lebo menšej hmotnosti telesa nebeského. Keď totiž na zemi našej v povetrí slobodne dolu padajúci kameň za prvú sekundu pádu svojeho 15 stôp preletí, vykoná na mesiaci len 2·7 ($2\frac{7}{10}$) stopy v udanej dobe. Príťažnosť teda mesiaca ohľadom na telesá površia jeho je 5-ráz menšia než na zemi; preto by i zemský, na mesiac prenesený cent len 20 libier (funtov) vážil, a komu tedy na zemi veliký „poneváč“ obťaž chodu robí, ten by na mesiaci bol od ťarchy svojej oslobodený.

4. *Svetlo mesiaca.* Jako žiadne teleso slnečnej sústavy, tak ani mesiac nesvieti svetlom pôvodným, ale od slnca vypožičaným, ktoré sa z površia jeho k zemi našej odráža. — Čo sa pomernej *sily* mesačného svetla dotýče, zkúmateľ prírody *Bouger* vypočítal (a toto vypočítanie je od učeného sveta všeobecne za pravdu uznané), že svetlo *plného*, na jasnej oblohe svieťacieho mesiaca 300.000 ráz slabšie je od svetla slnečného, alebo ináč: obloha nebeská musela by v nočnú dobu 300.000 mesiacami ozdobená byť, aby sme tak silné svetlo mali, jakého na poludnie jasného letného dňa požívame.

Daniel Lichard.

---

d. Zemezpyt (geologia).

135. Geologicko-geografická osnova polohopisa Slovenska.

Známe je, že iba ten hospodár (gazda), ktorý majetok svôj dobre zná, a okolnosti počasia čím najliep použiť sa vynasnažuje, pri obyčajnom behu udalostí, šťastlive, s prospechom a s užitkom hospodáriť môže. On nezaseje teda pšenicu do role, na ktorej je v stave jedine ovsík narásť, aby neztratil i semeno, i užitok pôdy, i drahý čas svôj, a nesadí tam vinicu, kde sotvaj čerešne dozreť môžu; ale na mokrej nížine role svojej vyseje dobrú lúku, suchý pasienok poore, alebo stromy ovocnými vysadí; na skalnatých, bezužitných miestiskách húštinu zaháji, a z nej časom snáď i horu vychová. Slovom, každý kút podľa jeho polohy a povahy, a podľa zkúsenosti predkov svojich ocení, obrobí a využitkuje. — Všetky tyto vlastnosti, známosti a obozretnosť jednotlivca i celý národ jako osobnosť mravná mať má, a chce-li s prospechom hospodáriť, mať musí.

Sotva si naši krajania drahí — vracajúc sa na príklad z neznámej Viedne domov do tých milých krajov našich, ku príkladu do Turca, pomysleli: čo toho môže byť za príčina, že sa im srdcia radosťou zatriasly, keď s vrchu Žiara široko ďaleko rozprestrený, horami ovenčený — trebars už hádam i sňahom jako cukrom posypaný — Turiec svôj zazreli? — Ta známosť, že tam pod tou vysoko do neba vyšinutou hoľou, pri tej sivej skale, za tým hájom červenavým, tam, kde sa ty dva potôčky schádzajú, nachodí sa to miestočko, na ktorom ich dom, majetok, rodinka milá, i priatelia drahí žijú: ta známosť vravím, v ňadrách pocestných našich tu túžbu srdečnú zbudila, tam na tom miestočku čím skôr sa octnúť a v náručí milých svojich sa nachodiť.

Ta známosť o svojej otčine, o jej vodách čerstvých, zdravých, bystrých, mohutných, liečivých a vrelých, — o jej horách neoceniteľných a ich bohatstve podzemnom, — o jej hoľách sňažných, úbočinách pašo-vonných, — o jej rovinách úrodných — o jej povetrí čistom a zdravom, — tato známosť zbudí, rozhorlí a chová lásku nelen jednotlivca k otčine, k domovu, ale i lásku celého národa k tomu okoliu, ktoré od pradedov slávnych zdedené býva.

K tejto všestrannej známosti o našom okolí slovenskom, a kroz ňu k upovedomeniu národa nášho dopomáhať, za povinnosť národovca pokladáme. Preto tuná podávame zemezpytný obraz Okolia našeho, s jeho posvätným Váhom, milou Nitrou, bystrým Hronom, šumnou Torisou, mohutným Sitnom, krásnou Javorinou, sňažným Beskydom a t. ď., obývaného holubičím, spevným, bystrým a silným rodom podtatranským, národom naším slovenským.

Otcovia naši nás učievali, že je hornie Uhorsko, počnúc od západu na sever až hen po východ, velikými hornatými vrchami, ktoré sa Karpatami volajú, ovenčené, a nimi od súsedných krajov slovanských, menovite Moravy, Haliča a Bukoviny oddelené. Celé to okolie, počnúc od tohoto hraničného vrchoťahu na juh, až po ľavý breh Dunaja a po pravý breh Tisy, je priestor ten, na ktorom sa prechádzať, ktorý obzerať a obdivovať chceme.

Čo nám v tom rozvlnenom mori všelijako srastených a potrhaných vrchov otčiny našej najsámprv do očí padne, to sú naše *vody*, ktoré, jako bystré potôčky a potoky a jako rieky valné, sťa šnôrky srieborné otčinu našu na menšie a väčšie čiastočky a čiastky delia. Počnúc od Moravy máme: *Váh, Nitru, Hron, Ipel, Rimavu* so *Slanou* (Šajov) a *Bodavou, Hornát* s *Hnilcom* a *Torysou*, a tam na východe *Teplú* s *Ondavou*, *Laborcu*, *Užu* (Ungh) a *Latoricu*, *Boršavu*, veľký *Ag, Tereblu* a *Terešvu*, a rybnatú *Tisu* s jej prílevkami — jako hlavné a do očí najviac padajúce rieky. A kdeže majú tyto rieky naše počiatok a žriedla svoje? a jakože ta dolu do mora k cieľu svojemu bežia?

Počnime teda odpovedať na otázku tuto s *Váhom* plťonosným, pomerne s najdlhšou to riekon celého Slovenska.

Na samých Tatrách pod Kriváňom jako *biely Váh*, na severnom spáde nadhronských holí — menovite Kráľovej hole — jako *čierny Váh* sa počínajúc, spájajú sa tyto dve prvotné vetvy Váhu nášho pod Hybbami. Slabá riečka sosilí sa níže Hrádku s posilou, jej od Kriváňa na druhej kratšej ceste poslanou. Valná *Belá* tu doňho padá, ktorej riečište velikánskymi balvany skalnými, ogúľanými, hen zpod Kriváňa až sem dováľanými preplnené, o prudkosti a častej divosti tejto dcéry Tatier zreteľné svedoctvo vydáva. Tak smocnený Váh čerstvo prez Liptov od východu rovno ku západu si kráča, a

bystré potôčky a potoky od severu i juhu so sebou berúc dolu k Ružomberku ponáhľa. Tuná sa s *Revúcou* spojí, ktorá mu vody žriedel Revúckych, Korytnických a Lužnianskych na pomoc donáša — a rozoženie sa, aby ty ohromné skalné steny, ktoré pri Hrboltove, Sossove a Gombáši až takmer sa stýkajú a mu východ von z Liptova úža, ba skoro nemožným robia, bol v stave roztisnúť. Unavený týmto síl napružením. *Váh* náš od vtoku Ľubochny počnúc, po pri Stankovanoch až po Kráľovany zvoľna vydychuje, kde sa tiež s unavenou *Oravou* spája.

Orava vody z čiastky zo žriedel severného spádu Tatier, obzvlášte ale prvšiu vodu Váhu prináša z tých Uhorsko ovenčujúcich vrchov tam od Babiej gury, a to síce vodu žriedel: *Čiernej Oravy, Polhoranskej, Veselovskej*, *Novotnianky* a *Hruštianky,* ktoré na Beskyde vyvierajúc všetky k Námestu sa ženu a v jeho kraji spojené beh svôj dolu na Tvrdošín nameriac, medzi skalinami popri zámku Oravy, Dolňom Kubíne k Párnici náhľa, kde *Orava* so *Zázrivou* sa spojac, ku Kráľovanom do váhavého Váhu vliať sa váha.

Od Kráľovian Váh náš pomaličky do skalnatých úžin sa spúšťa, v ktorých sa pod Sutovom sem tam krúti, až závrat dostane. Lebo od Krpelian počnúc, kde sa z tých prešlých zátok v milom Turci octne, sem tam až poníže Sučian sa túla a nevie si rady. Ale tichý *Turiec, Teplicou* rozohriaty, rozvážlive od juhu ku severu pri Svätom Martine kráča, a pri Vrútkach *Váh* za ruku pojmúc vyvedie ho cez priesek Strečňanský popri Besnej, Margyte, a popod Starohrad až ku samému Strečnu, do stolice trenčanskej.

Zo skalnatého, strašného a hlučného Strečna vyslobodený *Váh* s *Varinkou* — ktorá v krásopôvestnej Vrátnej pôvod bere — spojený rovno ku Žiline sa žene. V žilinskom vidieku prijme *Váh* poslednie dve z tých väčších riek, ktoré sa doňho vlievajú. Z ľavej strany *Žilinku,* ktorá od juhu zpod Stražova a Kľaku cez Rajec na sever tečie; z pravej strany *Kysucu*, ktorá na severe v Čatcanskom a Bystrickom kraji vody tamejších žriedel sosbierajúc, od Krásneho popri Kysuckom Novom Meste k juhu sa valí, a pri Budatíne s *Váhom* vjedno sa slieva.

Po spojení-sa s *Kysucou Váh* náš ešte kus cesty v tom smere, ktorý si pod Strečnom osvojil, k západu náhli; v kraji Hričovskom ale svôj beh popri Bitči a Predmieri na juhozápad obráti, a novému smeru tomuto po celom Považí

utešenom až hen po Beckov a Nové Mesto verný zostane. — Pod Manínom pri Považskej Bystrici, počnúc od Orlového až po Púchov, *Váh* síce pár ráz sa zatočí, tak tiež i vyše Trenčína oproti Opatovej posvätnej Skalke vyhne; avšak krom výnimiek týchto počnúc od Beluše až po Teplú, a od Trenčína až po Turecko (skalu to medzi Bohuslavicami a Mnešicami pri samom *Váhu* postavenú), *Váh* náš pravideľne od severovýchodu k juhozápadu tečie.

Od Budatína počnúc dolu až po Nové Mesto mnoho potokov so sebou pojíma. Ty na pravom brehu, jako: *Divinka, Polanka, Bitčanka, Maríkova, Belá* (tam z lazov a zo Zariečia), *Vlára, Drietomica* (tam od Hrozínkova), *Bošáca* (z pod Lopeníka), *Klanečnica* a *Ľubiná* — všetky na Beskydoch žriedla svoje majú. Na ľavom boku vlievajú sa do Váhu: povestný potok *Súlovský* pri Predmieri, *Priečinský* pri Bystrici, potom *Beluša*, *Ilava, Dubnica* a *Teplička*. Od vrchu Tureckého *Váh* náš popri Piešťanoch a Srede (Szered) zrovna na juh tečie, a pri Gute s *Malým Dunajom* sa spojuje, s ktorým spriatelený pri Komárne do veľkého Dunaja sa vlieva.

Váh teda so svojím behom, počnúc od Tatier až po Komárno, veľký, na severozápad vydutý polooblúk opisuje.

Vedľa *Váhu* nádobno nám teraz jeho o mnoho menšiu sestru, *Nitru* milú poznať. Jej pramene sa nachodia medzi Turcom a Žilinkou, tam na južnom spáde Kľaku Fačkovského. Pramene tyto spájajú sa pri Nemeckom Právne, medzi Prievidzou a Bojnicou *Mandlovú* prijmú, a rovno k Oslanom tiahnu. V Oslanskom kraji zakrúti sa Nitra trochu viac než dosiaľ na západ, a tuná si pripojí pri Teplici *Belanku* (ktorá pri Zliechove pod Stražovom a na Valaskej Belej počnúc pópri Rudnom na Sučany a Skačany rovno na juh tiahne), potom nad Veľkými Topolčany *Bebravú* (ktorá rodom od Slatiny s Kšinnanskou *Radišou* a so *Svinicou*, tam zpod Inovca poslou, pri Bánovciach sa slieva). Od vtoku *Bosnej* až po vtok *Radošnej, Nitra* naša rovno s *Váhom* beží. Od Sbehov (Uzbég) sa točí k východu až po mesto Nitru. Od Nitry rovno k juhu tiahne až po Komárno, kde sa tiež s *malým Dunajom* spojí, a s týmto do veľkého *Dunaja* padá.

Tuto si hneď ešte i *Žitvu,* malú riečku, všimneme, ktorá v tom kúte nad Zlatými Moravcami sa steká, a pri Nových Zámkoch do Nitry sa vlieva.

Nasleduje nám teraz „dolu Hronom" sa pustiť. *Hron* má svoje pramene na južnom spáde Kráľovej Hole a východnom

Tresníka. Zpod Šumiaca počnúc beží *Hron* až po B. Bystricu zrovna na západ, tak jako súdruh jeho, severnejší Váh po Ružomberok. — Na pravom boku stekajú sa všetky vody južného spádu nad ním sa vypínajúcich hôľ. — Z týchto je *Bystrá*, níže Brezna do *Hrona* padajúca, súdružka liptovskej *Belej*, s ktorou i rovno beží. Ďalej na západ *Jasená*, dcéra Magurky, Zlatiborskej a Ráztoky, potom ešte *Lupčica* a *Bystrica* nasledujú. Na ľavom brehu *Hrona* vpadajú doňho: *Rohosná* s vodou žriedel od Polhory, *Čierna Voda* zpod Homôľky s *Kamenistou* od Zákľuk a *Osrblianskou* od Trich Vôd, a napokon *Ľubietová*. *Bystrica* na Šturci počnúc je súdružkou *Revúcej* liptovskej: tak jako *Revúca* pri *Ružomberku* do Váhu tam vteká, kde sa tento k *Orave* obracia, priam tak *Bystrica* tiež *Hron* na juh od *Radvany* odvracia, aby sa rovno dolu až po Zvolen hnal. Tu sa mu medzitým už hory Sitňanské oproti postavujú. A však na Poľane rodená Detvianska *Slatina* od východu ku západu sa ženúc, pod Veľkou Slatinou „temnú hrudu“ Sitňanskú silou od obrov Detvanských požičanou rozrývať sa naučila, a spojená so *Zvolenom*, napraví *Hron* k východu a pomôže mu medzi Vavrínom (Laurín) a Sitnom ku Svätému Krížu sa predrať. Tuná sa mu *Javorník* Kremnický pripojí, a *Hron* bystrý popri Žarnoviciach, Rudnom a Novej Bani, až po Svätý Benedik beh svôj k juhozápadu namierac, temnú hrudu Vtáčnika od Sitňanskej delí. Od Rybníka počnúc až po Dunaj, *Hron* náš medzi vŕšky a dolinou horňo-dunajskou ta na juh ponáhľa, a níže Ostrihomu do Dunaja sa vlieva. — Teda *Hron* behom svojím zpod Kráľovej Hole až po Ostrihom, bárs i o dačo menší, nežli súdruh jeho *Váh*, na severozápad vydutý poloblúk opisuje.

Jako *Váh Nitru*, tak *Hron Ipel* v náručí svojom objíma. *Ipel* nad Brádlom, Jaseninou ipľanskou a pod Polankou má žriedla svoje. Najprv od Chmelnej na Breznicu a Kalné až pod Lučenec k juhu sem tam sa hadí, potom ale k juhozápadu na Bušinec a Sečany beh svôj namerí, po Šahy sa rovno ku západu vinie, od Šiah počnúc na juh sa obráti a neďaleko od Hrona, jako *Nitra* s *Váhom*, pri Sobe do *Dunaja* padá. *Ipel* na ľavom boku len menšie potôčky prijíma a celú svoju vodnatosť pravému boku, tam sitňanskej strane, ďakuje. Počnúc od východu ku západu: *Lučenec* z divínskeho kraja, *Moča* (nížej i *Strehovou* menovaná) zpod Brádla Madáčskeho, *Stará Rieka*, *Krtiš* zpod Vidova, *Krupina* a *Štiav-*

nica — všetko to potoky sitňanské — do Ipľa sa vlievajú. — Beh *Ipľa* podobá sa svojej družici *Nitre* s tým rozdielom, že ten kus *Ipľa,* ktorý zrovna na západ mieri, je o mnoho dlhší, nežli shyb *Nitry* od Oslian ku Žabokrekom.

Prešli sme tuná dosiaľ všetky rieky Okolia nášho, ktoré sa *bezprosredne* do *Dunaja* vlievajú, a síce: Váh s Nitrou, Žitvu a Hron s Ipľom. Nasleduje nám teraz *potisské* rieky Slovenska blížej obozreť.

Vedľa *Ipľa* na východ leží vodokres *Slanej* (Šajov). Hlavné potoky tohoto okresu počnúc od západu sú: *Rimava, Turiec* a *Turčok*, *Muráň*, *Štítnik* a *Slaná*. — *Slaná* z Hronových žriedel na Tresníku sa napijúc, na juhovýchod sa hadí, mimo *Čeremošnej* pod Rožňavou prirazí sa ku nej až pri Pliešovciach *Štítnik*, syn to Radzima, Stoličnej a Revúckej hole. Pod Muráňskym Javorom a vyše Muráňskej Tesnej Skaly steká sa *Muráň* a spojený s dcérou hole *Revúcou,* zpod Skalky Jelšavskej ženie sa dolu na juh do *Slanej*. Ďalej *Turčok* zpod Brádla a Železníka, a *Turiec* jeho brat vjedno spojení tiež do *Slanej* sa vlievajú. Nasleduje *Rimava* v Tisovských hoľách pod Jabovou viac žriedel majúca, ktoré vyše Tisovca vjedno sa spájajú. *Klenovec* a *Rimavica* zo svojich žriedel od Tisovca na juh tiahne, až kus níže Rimavskej Soboty svôj beh na východ obráti, a tu sa nad Pútnikom tiež so *Slanou* spojí. Takto svodnená *Slaná* od Pútnika počnúc kam diaľ tým viac na juh sa kloní; pri Miškovci sa s *Bodavou* spája, ktorá hen z tornianskeho kraja, ba až od Zlatej Idky poslá, semká cestami krivými sa dostala. Níže Miškovca slieva sa *Slaná* s *Hornátom* dovedna.

Hornát, po Váhu a Hrone naša rieka najväčšia, má svoje stoky hen na severe v kraji podtatranskom. Zprava ho *Hnilec,* zľava *Torysa* rozvodňujú. — *Hnilec* počína sa tam, kde Váh, Hron a Slaná, totižto pod Kráľovou Hoľou a Tresníkom; hadím krížením na východ tiahne, a od Mníška na juhovýchod do *Hornáta* dorazí. *Hornát* pod menom *Bystrej* má v tých istých miestach, kde *čierna* prvá vetva *Váhu,* svoje žriedla, a síce na Čertovici a pod Vernartom. Pri Novej Vsi od severu *Levoča,* od juhu *Holubnica* doň vteká; pri Vlachoch spája sa s *Valaškou*, pri Krompachu so *Slovenkou*, a tak sjednotený popri Ružíne a Ladnej k východu tiahne, až ho *Siná,* pod Braniskom stoky majúca, pri Kyseku na juh napraví; potom popri Košiciach na juh tiahajúc spojí sa s Torysou.

Šumná Torysa steká sa v kraji Torysky nad Levočou. tiahne po Blažov na sever, potom na Brezovicu k východu, a od Lipian počnúc pod Šárišom až po Prešov na juhovýchod. Níže Prešova *Raslavický* potok so sebou pojmúc beží *Torysa* od Drieňova s *Hornátom* rovno, až sa pod Košicami s *Olšavou* (v kraji od Drieňova na východ pošlou) spojac, zaraz i s *Hornátom* vjedno sleje. — Od tohoto spojenia až potiaľ, kde sa so *Slanou* síde, *Hornát* širokou dolinou na juh tiahne, a po malom ešte vlnení-sa do Tisy padá. — Tak jako *Váh* a *Hron* behom svojím dva poloblúky na západ opisujú, je poloblúk *Torysy, Hornáta* s *Hnilcom* a *Bodavy* na východ vydutý.

Naše Tatry teda vysielajú svoje čerstvé, bystré a vaľné vody, jako mohutné otvorené ramená, s ktorými tuto časť Slovenska v náručí svojom vznešenom objímajú.

Takto sme sa oboznámili so všetkými potokami Okolia nášho, ktoré už či bezprosredne tam na severe pod našimi Tatrami a ich vetvami sa počínajú, a či už len za to, že sa do tých tatranských riek vlievajú, do tejto sústavy neomyľne patria. Sú to rieky

do *Dunaja* padajúce: *Váh* a *Nitra* so *Žitvou, Hron* a *Ipel;*

do *Tisy* sa vlievajúce: *Slaná* s *Rimavou, Hornát* s *Hnilcom* a *Torysa.*

Ty rieky a potoky, čo teraz nasledujú, na východe až po stoky *Tisy*, na hranici Bukoviny a Sedmohradska, všetky svôj počiatok berú v ľavom východnom kriedle hornie Uhorsko ovenčujúcich Beskydov.

V kotline Bardiovskej sa steká *Toplá,* ktorá od Bardiova počnúc na juh tečie. Níže Vranova, v kraji Sečovskom do *Ondávy* prirazí. *Ondáva* od Bardiova na východ vo Svidnickom kraji s *Lozinou* (Huňkovcom) sa slieva, nížej *Hočianku* pojmúc na juh tajde a pri Žalobíne *Olku* prijme. Po spojení-sa s *Toplou* ďalej na juh tiahne.

Medzi dvoma prvotnýma vetvama *Laborca* leží Medzilaborec pod Pasíkom, Daňovou a Mogurou na Beskyde. Tuná počnúc *Laborec* až po Humenné rovno k juhu tiahne; níže Zbudskej Dlhej *Víravu* a pri Udve *Udvu* si pripojuje, potoky čo na východ od *Laborca* tekúce. Pri Humennom vlieva sa *Ciroka* do Laborca, až ho za čas na západ napraví. Nad Starou obráti sa ale *Laborec* zase k juhu, pri Michalovciach vystúpi na potisskú rovinu, a tu sa prituli k nemu medzi Butkovicami a Drehňovom *Unh.*

Vodokres *Unha* nad Perečanmi je medzi Poloninou Rovnou (na východe), Strážnom (na severe) a veľkým Beskydom (Biskyd) rozložený. — Pod Poloninou stekajú sa *Turja, Turjica* a *Luta*. Na Beskyde sa počína *Unh*. Ponad Strážom tečie *Ulič*. Všetky potoky tyto spoja sa nad Perečanmi s *Unhom*, ktorý sa až pri Užhorode na potisskú rovinu vyleje a na západ tiahne, až sa *Laborcovi* pripojí. — Ďalej na juhovýchode má *Latorica* rozvetvené žriedla svoje, ktoré sa až pod Zvalovou spojujú. Od Zvalovej tečie *Latorica* ešte medzi horami až po Mukačovo, kde sa tiež na potisskú rovinu vyleje. Tu sa níže Veľkej Lúčky rozvetví, nad Čapom zase spojí a ďalej na západ kráčajúc, najprv nám už známy *Unh* s *Laborcom* a tak nad Zemplínom *Ondávu* sebe pripojí. Níže Zemplína *Latorica* pod menom *Bodroga* až k Tokaju tiahne, kde sa do Tisy vlieva.

Pozostáva nám ešte *Tisu* a jej prílevky: *Boršavu, Veľký Ag, Tereblu, Terešvu, Čiernu* a *Bielu Tisu* obozreť.

Súsedka Latorice na juhovýchod je *Boršava*. Má ona v Lisickom kraji, pod Stojom stoky svoje, a pod Brehami na potisskú rovinu vychádza. Pri Boršovej sa rozvetví a tu jedna vetva s Tisou sa spojí, druhá za potokom ide, ktorý zo Sernianskych močarín vyteká a do *Latorice* sa vlieva. — Nasleduje na juhovýchod *Velký Ag*, ktorý pod menom *Bystrej* a *Studenej* na Beskyde sa počína a pri Huste do *Tisy* padá. — S týmto súsedí *Terebla* pod Gorgáňom zrodená, ktorá poníže Ťačova do *Tisy* padá. Vedľa *Tereble* na východ *Terešva* pod Čornou Glivou počiatok svôj majúca južno tečie a pri Terešve s Tisou sa spojuje. — Na východo-južnej strane Čornej Glivy má *Čorná Tisa* žriedla svoje, odkiaľ najprv na východ, potom ale od Jasiňa po pri Kvasoch na juh tiahne. Nad Ráchovou pripojí sa k nej *Bilá Tisa* z Čornej Gury, od Bogdánova na východ poslá. K týmto prvotným dvom vetvám *Tisy* spojeným, ďalej na juhu *Borša* od hraníc Sedmohradska prirazí. Tak svodnená *Tisa* v kraji Sihoťskom sebe ešte od juho-východu z pod Čiblesa sedmihradského poslú *Izu* a *Maru* pripojí a od Sihoti až po Hust v rozšírenom údolí na severozápad sa žene, na ktorej ceste už nám známe potoky: *Terešvu, Tereblu* a *Velký Ag* zajme. Od Husta ďalej v západnom smere na potisskú rovinu sa predere a *Boršavu* si prisvojí. Od vtoku *Samoša* na sever sa obráti až po Čap, kde ju len kúsok roviny od *Latorice* delí. Od Čapa počnúc vinie sa *Tisa* hadovým behom v močariskách až po Tokaj, kde sa *Bodrog*

do nej vlieva. Od Tokaja Tisa na juh mieri, *Hornát* so *Slanou* spojený prijme a na „dolniu zem“ sa odberá. — Do Tisy teda sa vlievajú počnúc od východu z Beskydovských riek a potokov: *Iza*, *Borša*, *Biela* a *Čierna Tisa*, *Terešva*, *Terebla*, *Veľký Ag* a *Boršava* bezprosredne, *Latorica*, potom *Unh* s *Laborcou* a *Ondava* s *Toplou* prosriedkom *Bodroga*. — *Dunaj* a *Tisa* naše slovenské vody až tam do *mora čierneho* zavedú.

A ty dve veľké rieky, čo sa tam hen pod Lomnicou na severnom spáde Tatier na sever vinúť počínajú, si nevšímneme? — *Dunajec* je západnejšia zo dvoch riek týchto. Počína sa na severnom spáde Volovca liptovského jako *Sivý* a *Čarný Dunajec*, na tomtiež spáde Tomanovej jako *Bialy Dunajec*, a od Kriváňa počnúc až po Lomnicu v tých nesčítaných morských okách tatranských jako *Bialka*. Od Nového Targu počnúc *Čarný Dunajec* tri tyto vetvy prvotné Dunajca posbiera, až po Krośćieńko na východ tečie a potom na sever zamierac, prerazí veniec ten Beskydov hornie Uhorsko obtáčajúcich. — Druhá z riek týchto: *Poprad* na južnom a východnom spáde Tatier od Štrby počnúc na Lučivnú, najprv na východ tečie, potom na severovýchod mieri, od hraníc Uhorska tiež na sever sa obráti a jako hen *Dunajec*, tiež Beskydský veniec Uhorska preráža. — A tyto naše slovenské z tatranských žriedel poślé vody, kam ony tajdú? *Poprad* spája sa s *Dunajcom*, *Dunajec* vlieva sa vo *Visly* a *Visla* hen až do pruského mora padajúc od Tatry velebnej Baltu stonavému nesie pozdravenie.

Tuná vidíme, že sa vody naše na dve celkom rozdielne strany zpod Tatier rozchádzajú; jedna maličká čiastka na severo-západ patrí vodokresu *mora baltického*, hlavná massa ale vôd našich s *Dunajom* a *Tisou* na juho-východe *čierne more* napája. — Tak jako vody naše, tečú i vody celej Európy na dve celkom rozdielne strany. Ty, čo na severo-západ do bieleho a ľadového mora, do baltického a severného mora padajú, tratia sa v *mori atlantickom;* ty vody ale, čo na juho-východ spád svôj majú, napájajú *sredozemné*, *čierne* a *chvalinské (kašpické) more*. Čiara, ktorá tyto dva odporné spády vôd europejských, tak jako vrchol strechy dva odkvapy delí, a počnúc od ostrova Tarifa na južnom konci Španielska — západne pri Gibraltari — krížom cez celú Európu až po žriedla *Pečory* pod Uralom sa hadí, ide po vrcholcoch Beskydov a Tatier našich a síce počnúc na západných Beskydoch od Vysokej nad *Kysucou* cez prichod do Jablunkova na

Babiu Guru, z tejto južno na Volovec, po vrchoľoch Tatier až po Kriváň; z Kriváňa zase južno medzi Vážcom a Štrbou, medzi Suňavou a Vykartovou, tuná na severovýchod namierac, medzi Levočou a Kežmarkom, medzi *Popradom* a *Torysou* na východné Beskydy vyjde, po ktorých vrchoľoch na juhozápad až po veľký Beskyd nad žriedla *Unha* sa dostanúc, naše kraje opustí a na severo-východ cez Halič a Rusko tiahne. — Mimo tejto europejskej vododielnej čiary, máme my ešte i našu vlastnú takú čiaru, ktorá tu tyto do *Dunaja*, a tamty do *Tisy* padajúce vody Okolia nášho rozdeluje, a ktorú prv, nežby sme sa k hoľám a dolám našim obrátili, ešte si naznačíme. — Tato slovenská vododielna čiara počnúc od tej europejskej, tam nad Suňavou tiahne všelijakým kosým skokom na juho-východ až hen na Matru, a to síce: hore na Čertovicu, Strednú Hoľu a Kráľovu Hoľu; tu delí *Váh* od *Hornáta* — a z Kráľovej Hole cez Žiar na Tresník, kde *Hron* od *Hornáta* a *Hnilca* delí, — z Tresníka na Maguru, Muráň, na Ploskú Skalu, Javorník Muráňsky, Fabovú Hoľu, medzi Polhorou a Tisovcom na Vepor, Trichotáre a Homolku, delí *Hron* od *Slanej* a *Rimavy*, — z Homolky na juho-východ medzi Ožďany a Rimavskou Sobotou hen až po výšiny Matranských vrchov delí *Slanú* a *Rimavu* od *Ipla*.

Naša doterajšia známosť o dvoch vododielnych čiarach a o behu vôd v Okolí našom nám napomocná bude, keď teraz znovu na otčinu našu pozreme, že sa v tom rozvlnenom mori výšin a nížin našich neztratíme. Voda dolinami a nížinami na dol do mora beží. Beh vôd našich teda nám neomyľne tým vodičom byť musí, ktorý nám pomôže oriešok doteraz ešte nerozhryznutý rozlúštiť: *vrchy Okolia nášho* prirodzene podeliť.

U nás nenie to tak, jako ku príkladu v Alpách; tam máte cez celý ťah Alpov z Francúzska až po kraje Viedeňské centrálny granitický ťah Alpov, hlbokými dolami a nížinami oddelený od druhých dvoch ťahov, tak nazvaných vápenných Alpov, ktoré ten centrálny rovnobežne sprevádzajú. U nás vrchy granitické od vápenných nie sú tak bezvýnimečne oddelené, lebo u nás obyčajne malé massy prvších vápennými skalami a naopak obklopené sú. — Toto od prírody tak patrné a v oči padajúce podelenie hôr, jako sme ho v Alpách smienili, chybí v Okolí našom, preto u nás nieto mena, ktoré by sa na ťahy našich výšin, tak jako ony ta ďalej nastienené nasledovať budú, vzťahovalo. Ľud náš milov-

*

ník prírody nebotyčné Tatry a vyšinuté jednotlivé končiare hôľ našich pomenoval; ľud náš horniak, v obchode pohyblivý, priesekmi a prievalmi prechodí z jednej strany vrchov na druhú, z jednej doliny do druhej, a síce cestou čo najnižšou, najuložitejšou, alebo najkratšou. Prirodzená súvislosť jednoho vrchu s druhým netýkala sa ho, nepadala mu do oka. Tak ľud náš menom „Tatra“ najzreteľnejšiu massu hôľ slovenských pomenoval, a mená jednotlivých končiarov Tatranských, jako: Lomnica, Choč, Inovec a t. ď. medzi obecným ľudom už na treťom chotáre sotva kto zná. Tak hľa ľud ten starodávny teraz už zanedbaný priechod z Turca do Liptova medzi Krpelany a Ľubochňou „Fatrou“ menuje; výšiny ale Fatru obklopujúce, ináč Krpelan a ináč Lubochňan volá. Ktože by v Liptove, v Orave a v Turci z pltníkov a obchodníkov Strečno nepoznal? A hen nad Strečnom Kriváň turčiansky je už v Sučanoch pod ním málo komu známy; alebo kto dokáže hodnoverne, či sa z ľavej strany Strečna stojací vrch Minčovom a či Vinčovom volať má? — Avšak čo sa dosiaľ ľudu nášho netýkalo, to my ďalej zanedbať nechceme. Súvislosť tam, kde je, si všímneme, a čo Boh nespojil rozdelíme.

Beskyd, ten poloveniec vrchov hraničných Horňo-Uhorska, je nám do terajšku najznámejší. Počína sa na našom Záhorí od Myjavy, Sobotišťa a Skalice, a tiahne na pravom brehu Váhu hore Považím až po Babiu Guru. (Medzi Žilinou, vlastne Varínom a Námestom, dolinu Varínky a Hruštianky delí Beskyd od Turčianskej a Oravskej Magury). Od Babiej Gury na východ až hen po Bardiov je Beskydov veniec Dunajcom a Popradom prelomený. Od Bardiova zase zodvihne sa východný ťah Beskydov a tiahne v jednej miere na juho-východ až po hranicu Sedmohradska. — Hromada priechodov z Uhorska do súsedných krajín delí hraničný ťah tento Beskydov na viac kusov. Priechody tyto, obstojnými hradskými cestami opatrené, sú v *západnom kriedle*: Myjavský, Straňanský, Drietomský (Hrozinkovský), Vláv, Lisanský, Kysucký (do Jablunkova), Polhoranský a Oravsko-Novo-Targský; vo *východnom kriedle*: Bardiovský, Svidnický, Sninský, priechod hore Unhom, priechod nad Munkáčovom a priechod hore Čorno-Tisou. — Hneď nad Ľubinou vypína sa západný Beskyd s *Javorinou* vyše 3000′ n. m. (= stôp nad hladinou mora) a výšiny jeho rastú jedna za druhou, až *Babia Gura* 5448′ n. m. dosiahne. Východného Beskyda výšiny sú k

juho-východu ešte výšej vyšinuté. Tak spomänutá *Daňová* nad žriedlom Laborca 2734′ n. m. stojí; nad žriedlami Bielej Tisy vyšinula sa *Čorná Gura* až na 6192′ n. m.

Beskyd jako celok nemá tej prirodzenej krásy a velikánskosti, ktorú na Tatre obdivujeme, trebárs sú i výšiny jeho vysočizné. Vrchy a doly jeho sú zaokruhlené a lesami pokryté, a iba tam kde tyto nerozum, sebevoľa a samopaš zpustošila a znivočila, holé bývajú, jako na pr. okolo našej biednej Maríkovej jedine jalovcom na riedko obrastené. Beskydu určenie je lesy nosiť; to je jeho bohatstvo. Biedne lúky a role — večné úhory na ňom najdeš. — Ale i ten Beskyd, vidiac Tatry naše a krásne kraje podtatranské, okrášlil sa na našej strane hore Váhom peknými skalami, ktoré u nôh jeho vystrčené obdivovanie naše zasluhujú. Na prvej skale podobnej na *Záhorí* mohutný kedysi hrad Branč pri Sobotišti trôni. Nasleduje skala *Tučkéch* nad Ľubinou, *Drietomská* skala a *Sučanské* balvany. Najpeknejší pohľad ale sa poskytuje z Ilavy na *Ladnické* skaliny, ktoré sú jako biele múry báječných zámkov a pevností von zo zelenej hory Beskyda vystrčené. Ešte spomniem *Púchovskú* skalu a *Brodniansku* skalnú bránu Kysuce. — Východný Beskyd na svojom podnoží tiež skaly podobné ukazuje. Na pr. tam, kde sa Poprad na sever zrazí, v kraji Plaveckom, vystupujú ty samé vápenné skaly, jako na Považí a u Krośćieňka v Poľsku. Tak i v kraji Humenňanskom, Perečanskom a na Terešove. — Ale všetko toto zdalo sa východnému Beskydu malou okrasou potisského rovného kraja jako dlaň. V novejších vekoch zeme našej vystúpil tu nový ohnivý vrchoťah, rovnobežný zpod nôh Beskyda, rodisko dlho horevších sopiek. Ohromné pozostatky „*temnej*“, znútra zeme pošlej, časom ostydnutej „*hrudy*“, najdeš v tých vrchoľoch, ktoré sa nad Sninou, jako Sninský Kameň, počnúc na juho-východ ponad Užhorod, Mukačovo až po Hust, a odtiaľ na ľavom brehu Tisy ďalej až na hranice Sedmohradska tiahnu. Unh nad Užhorodom a Latorica nad Mukačovom, Boršava a Ag s Tisou pod Hustom prerezujú pamätný vrchoťah tento na päť osamelých kusov a sdokonalujú prirodzenú krásu krajov nadtisských.

Nuž a ty vrchy lesnaté od Požoňa po Bielu Horu, či ty k Beskydom nepatria? — Omyľ veľký by to bol vrchy tyto tiež ku Beskydom rátať, čo už len i pre tu nedôslednosť, žeby sa ešte i za Beskydom kus hornieho Uhorska

nachádzal a Beskyd mal byť hranicou. Na skutku ale rozšíri sa Beskyd ešte i na Morave, Moravu prekročí a zrovna na Viedeň tiahne. Od podnožia Beskyda pri Skalici dolu až po Devín ohraničuje Morava hornie Uhorsko.

Prv než nútrajšok hornatý Okolia poprezeráme, nádobno nám ešte do stredišťa celého Uhorska, do krajov Vyšehradu zabehnúť. — Za Dunajom nad Blatoňom zdvihujú sa lesnaté vrchy Bukoňské. Všetky na severo-východ tiahnu, a jakoby prstom na Vyšehrad a na Matranské výšiny sopkovité ukazujú. Byh, severo-východná výšina Matry, tiež na severo-východ tiahne a jako Bukoň na Matru, tak Byh na Tokajské vrchy mieri. Tokajské sopky ale medzi Hornátom a Ondavou a Toplou na sever tiahnu, až sa nad Prešovom s východným Beskydom styknú. — Tokajské sopky patria s Byhom, Matrou a vyšehradskými výšinami až po Bukoň do jednoho ťahu, ktorý v Miškoveckom kraji Hornát a Slaná, a pri Vyšehrade Dunaj pretrhuje. — Podtatranský kraj Okolia nášho je medzi Beskydom a týmto Matranským vrchoťahom rozprestrený; i jeden i druhý z nich, kus od juho-západu na severo-východ tiahne. Kus Beskyda od západu k východu, a kus Tokajských sopiek tam, kde sa s Beskydom spojujú, od juhu na sever tiahne. Tento trojaký smer: od juho-západu na severo-východ, od západu na východ, a z juhu na sever (abo naopak) jako pravidlo našim podtatranským vrchoťahom platí, jako to obšírnejšej v nasledujúcich riadkoch najdeme.

Medzi Devínom a Požoňom podvihnú sa razom vrchy i na ľavom i na pravom brehu Dunaja a v miernej výške tiahnu sa až hen po Nádaš. Ľud náš dal priechodu z Nádašdu do Jablonice na Záhorie meno *Bielej Hory;* avšak pre celý ťah mena nemá. Nemci ho nazvali *malým Karpatom;* meno to ľudu celkom neznáme.

Južná čiastka obsahuje staré granitické hory, z ktorých sa nad Modrou *Kógel* až po 2070′ n. m. vyzdvihuje. Severná čiastka od Kuchyne na Plavecký Kameň až po Smolenický zámok a Nádašský priechod je z vápenných skál složená. Tuto čiastku severnú osobitne *„malou bielou horou“* volať budeme. Za prievalom *malého Karpatu* vyzdvihuje sa druhý nízky ťah vápenných vrchov na severo-západ, a tam až pri *Prašníku* nad Vrbovým prestáva. Na južnej strane leží pamätihodná Dobrá Voda s pomníkom Jána Hollého, ktorého lipa 857′ n. m. stojí. Na severnej strane hory tejto leží mestečko

Brezová a beží potok Brezová. Nad týmito vypínajúcu sa horu nasledovne tiež *Brezovou Horou* volajme.

Od *Prašníka* až po Nové Mesto vyzdvihuje sa tretí ťah vápenných hôr. Sboreniny zámku Čachtického krášľa výšiny tyto na pohľad veľmi pekné. Severnejšiu čiastku nad Čachticami ľud *Nedzé Hory* menuje. Najpamätnejší kus skalín týchto leží nad osamelým mlynom od Čachtíc na sever. Kto Karst nevidel, nech si sem zajde; najde tu kotliny, prievaliny a ponory, v ktorých sa voda tratí a až v Čachticiach zase vyviera, tak asi jako na Crnej Gore, len že nie v takom velikánskom vyvinutí. Nám už známe *Turecko* nad Mnešicami jako posledna výšina *Nedzích Hôr* platí. Teda *Biele Hory*, t. j. *Nedzé Hory* s *Tureckom, Brezová Hora* a *malá Biela Hora* s *malým Karpatom* jeden celok tvoria i z ohľadu na složenie i z ohľadu na smer. Vrchoťah *Bielych Hôr* na západnej strane *vršky záhorské,* na východnej rodina *Trnavsko-Požoňská* obklopuje.

Nasleduje nám za Váhom na *Inovec* pozreť. Počnúc od Radošnej až hen po prieval nad Jastrabím z Bánoviec do Trenčína, zdvíha sa nad Váhom na sever namerený ťah vrchov. Čím dial na sever, tým výšej vystupuje, až jeho najväčšia výšina: *Inovec* 3324′ n. m. dosiahne. Na západnú stranu k Váhu dolu má príkry spád. Tu ležia Piešťany na malom ostrovku Váhu, kúpeľ nášho Okolia najzvláštnejší, za dávnych časov pri Banke na ľavom brehu Váhu bývavší. Vyše hore Váhom krášli vapenné skaliská spádu tohoto Temätín, vypínajúci sa nad temenami skál Sokolovych. Ďalej na sever, tam kde blíži sa *Inovec* najviac k Turecku a Nedzím horám, na strmej hŕbe brál končitých vystavený Beckov nad bránou touto horniého Považia stráž drží.

Východný spád *Inovca* je o nemnoho menej strmý a pomály splýva s Nitranskou rovinou, ktorá ho na východ a juh obstála.

Jadro *Inovca* je granitické, stará hora. Západný spád vápenné skaliská odhaluje.

Prieval z Bánoviec do Trenčína, ktorý len 1128 n. m. dosahuje, dokonale delí osamelý *Inovec* od týc výšej hore na ľavej strane Váhu ťahajúcich sa vrchov. Počnúc od Jastrabia vyšinú sa tyto vrchy až do výsosti hôľ, a tiahnu bez dákeho významného sníženia-sa až hen po Strečno. *Vetornou holou* v nich jednu výšinu ľud náš menuje; ja celý ťah *Vetorné hole* menujem.

Hlavný prieval je v tomto ťahu hôľ: *vozný*, z Prievidze

do Fačkova, Rajca a Žiliny, medzi Kľakom a Burianom; *pre pešich* najčastejšej užívaný z Kláštora do Rajca pod Upłazom. Tyto priechody delia *Vetorné hole* na tri čiastky: na *južnú* vápennistú, vo ktorej Stražov pri Zliechove, Vapec nad Porubou, a Baske (3039′ n. m.) nad Mišínom a trenčanskými Teplicami stráž držia; na *strednú*, ktorú „na Klate“ menujú, s Kľakom na 4248′ n. m. vyšinutým tiež vápenistú; a na *severnú* strečňanskú granitickú, v ktorej sa Minčov a či Vinčov na 4476′ a Veľká Lúka na 4668′ n. m. vyzdvihujú.

Centrálny ťah *Vetorných hôl*, ktorý skoro rovným smerom na severovýchod tiahne, je malým priedhorím na všetky strany obklopený, a ním s druhými v okolí jeho ináč osamelými vrchy v úzkom spojení.

Na považskej strane oddeluje sa od Stražova ohromný *Rohatín* a vysiela svoje priedhorie až po Belušu. Tu sa mu pripoja prívesky *Maninu* (2814′ n. m.) nad Bystricou a Teplou považskou vyvýšeného. Týchto dvoch velikášov obklopujú samé vyberané krásno-skalnaté kraje, ráj (Rajec) to slovenský. My tuná len svetoznámy Súľov spomnieme.

To isté máme na nitranskej strane. Pri Skačanoch na *Belanke*, tam kde níže Oslian do Nitry padá, vyzdvihujú sa vŕšky vápenné. Tiahnu ony na sever, a výša sa vždy viac a viac. *Rokoš* je najväčšia ich výšina (3198′ n. m.); pod ním leží Uhrovec, rodisko Štúrovcov. Od Rokoša na sever nasledujú hornaté kraje až po Střažov.

A tam *Žiar*, čo Nitru od Turca delí, tiež až hen s Kľakom súvisí, a spojuje ho s vrchami nitranskými.

Hlučné Strečno delí *Vetorné hole* od *Magury*, ktorá vypína sa nad ním, a na pravom brehu Váhu a Oravy hen až po Námesto tiahne. Priechod z Párnice na Zázrivu, a z Oravy do Hruštína delí *Maguru* na tri čiastky.

Od Strečna počnúc až po Zázrivu rieku máme granitickú *turčiansku Maguru*, nad Turany a Sučany vyšinutú. Jej vrchoľ je *malý Kriváň* (5274′ n. m.). Súdruh jeho na severnej trenčanskej strane vápenno-skalný *Rozsutec* (Rásuca) vystupuje na 5046′ n. m., pod ním dolina Vrátna, čo sa krásy a foriem jej skalísk vápenných týče, vyrovná sa tým najladnejším dolám Alpov vápenných.

Od Zázrivy rieky, ktorá v úzučkej pukline, kosým behom, že dakedy ani neba nevidíš, tečie, nasleduje až po Oravsko-hruštínsky prieval západný, a od tohoto posledníeho až po Námesto východný kus *Oravskej Magury* vápenno-skalnatej.

Západnú časť i *Kubínskou Hoľou* menujú. Pod východnou je pamätný zámok Orava.

Tu hore sme si, počnúc od Požoňu hen až po Námesto, rad v jednom smere na severovýchod sa ťahajúcich a so západným Beskydom rovnobežných vrchov a hôľ pred oči postavili: *malý Karpát* s *Bielou*, *Brezovou* a *Nedzou horou*, *Inovec*, *Vetorné Hole* a *Maguru*. So smerom tohoto ťahu súbeží i Váh hen od Žiliny až po Beckov, a Orava na južnom spáde Magury od Námesta až po slev s Váhom pri Kráľovanoch.

V rokliach a skalách kolo Kráľovian značia sa ale ešte zreteľne i ty druhé dva v Podtatransku panujúce smery: východný a severný. Máme tu Váh z pod Tatier až po vlev Ľubochny prvému, máme tu Ľubochnu a Zázrivú rieku druhému smeru náklonné. A keď obozreme sa ďalej, vidíme, že Revúca a Turiec s Ľubochňou súbežia, ze Fatra medzi nimi tiež na sever merí. Tak nasledovne Kráľovany značia to najpamätnejšie miestočko v Okolí našom, na ktorom sretajú sa všetky hlavné čiary sústavy podtatranských výšin a nížin.

A opravdu naše Tatry vlastne až sem po Kráľovany siahajú, a nadhronské hole hlavnú vetvu svoju Fatru až po Kráľovany vystrčily.

Tak si teda zpod Kráľovian začneme na pravom brehu Váhu až pod Tatru kráčať.

Od Kráľovian na východ máme nad Váhom vystrčené dva vápenné končiare: *Šíp* a *Hrdošín* menované. Tiahnu sa ony až po priechod z Ružomberku do Kubína. Pod nimi ležia Stankovany.

Medzi Ružomberským prievalom do Kubína a dolinon nad Lúčkami máme prvého velikána Tatranského: *Choč* 5094′ n. m. vyzdvihnutého. Od Lúček počnúc až pod samu granitickú Tatru nížej tiahnu sa výšiny vápenné *Prosečné;* ja skaliny tyto menujem od „Prosečného“, doliny to nad Sielnicou medzi vysokými skalnými stenami sa vinúcej a bezvodnej (lebo jej voda jako v Karste pod zemou beží a len na jednom mieste zrejmo vyteká), s ponorom „Sovrec“, do ktorého prepadá sa nad Prosečným celý potok.

S *Roháčom* (6582′ n. m.) vyšinú sa naraz nad Prosečným granitické *Tatry*. *Volovec* má 6534′ n. m., *Kriváň* 7884′ n. m., *Lomnica* 8528′ n. m.

Aby sme spád Tatier na juh a východ lepšej si pred oči postavili, povíem, že to miesto pod Kriváňom, kde Koprová

s Tichou (prilievky to Belej) vjedno sa slievajú, stojí 3198′ n. m. Tak teda vyvýšil sa Kriváň nad vŕškami liptovskej kotliny vyše 4700′ do 5000′. Nad krajom Kežmarským (1966′ n. m.) nameráš vyše 6000′, kým zvršok Lomnice dosiahneš.

Nedá sa v pár riadkoch Tatra nastieniť. Ona zasluhuje celú knihu samo o sebe, plnú krásy, velikánskosti, zajímavých pomerov, plnú báječných, pravdivých spomienok.

Ohromné a velikánske Tatry končia sa na východ so strmým spádom do doliny Poprada. Na severe nepadajú tak náhlo. Lebo nad Žiarom zodvihne sa ešte raz tatranská *Magura*, a sníži sa na sever pomály až k Dunaju.

Nad Popradom, tam kde spojuje sa on s Dunajom, končí sa ten *prvý vnútrajší ťah* vrchov a hôľ Okolia našeho, ktorý počnúc od Požoňa jako malý Karpat, s Bielou Brezovou a Nedzou horou, potom Inovec, Vetorné Hole, Magura a Tatranský ťah hôľ, s Beskydom hen od Skalice až po Babiu Guru súbeží. Ja myslím, že tento ťah vrchov a hôľ *považským* máme volať, lebo je Váh s ním v najužšom spojení. Hen v Liptove si má Tatry na pravom boku, tiež tak Moguru v Turčianskej, od Strečna dolu postavil si Vetorné Hole na ľavý bok. Inovec mu na ľavom, Malý Karpat na pravom boku ležia. Váh kolo všetkých jednotlivých čiastok ťahu tohoto obchádza.

Za považským ťahom vrchov a hôľ tatranských na juhovýchod, vyvyšuje sa druhý taký, tomu tam rovnobežný ťah, medzi ním a Hronom. Tento si včul obozreme.

Nad „vysokou Nitrou“ (510′ n. m.) vyzdvihuje sa báječný *Zobor* (1842′ n. m.), a ním počína sa tento druhý vnútorný vrchoťah Okolia našeho, ktorý umiesťuje sa na pravom brehu Hrona.

Zobor sám o sebe stojí; za ním nasledujú na severovýchod až po Veľképole roztiahnuté vršiny. *Tribeč* je medzi nimi najvyšší.

Na Rozdieli prirazí Tribeč k *Vtáčnikovi*, ktorý počnúc od Sv. Benedika nad Hronom, prez Veľképole až do Prievidzského kraja pod južné vetvy Žiara trenčanského tiahne. *Vtáčnik* je jeho najvyššia sopka, na 4248′ n. m. vyvýšená. Čo sme v nadtiskom kraji o tom pod Beskydom vydutom rodisku dlho horevších sopiek nastienili, platí i o *Vtáčnikovi*.

Vtáčnik, *Tribeč* a *Zobor* rozprestrely sa medzi Nitrou a Hronom. *Tribeč* a *Zobor* vlastne medzi Nitrou a Žitvou.

S *Vavrínom* pri Kremnici vydul sa nad Hronom druhý

sopkovitý súsed Vtáčnika až po 3222′ n. m. *Kremnickou baňskou horou* ho menujem. Ona siaha na juh až po Hroņ nad Svätým Krížom, na východ až po Baňskú Bystricu a dolinu Bystrickú, na sever až po *Hermanec* a až po Štubňanské Teplice v Turci. Jej odvetva spojí sa so Žiarom rozdeliť Nitru od Turca.

Nad prievalom z B. Bystrice do Turca, na severozápad vyšine sa príkra *Krížna hora* na 4974′ n. m. Od tejto počnúc rovno na sever tiahne sa riadok vysokých hôľ vápenných: *Suchá, Ploská*, *Štefanová* a *Klak* nad Šklabinou až hen po prieval *Fatru* a po Kráľovany. Hradská cesta z Baň. Bystrice prez *Šturec* (okolo 3000′ n. m.) a Revúcu do Ružomberku delí tyto hole na východ od Magurky; Váh ich delí od Hrdošína, Šípa a turčianskej Magury; na západ im leží Turiec. — Ľubochna rodí sa v hoľách týchto. Od prievalu z Ľubochny do Krpelian, ktorý ľud náš od dávna *Fatrou* volá, ja celý rozvetvený riadok tých sem patriacich hôľ *Fatrami* menujem. Pod nohami *Fatier* ležia Štubňanské Teplice, Blatnický a Šklabinský zámok.

Na *Fatru* opiera sa hore Revúckou a Bystrickou dolinou vznešený rad hôľ nad Hronom vyšinutých. Vozný priechod nad Bocou, povesťný pod menom *Čertova svadba*, z Liptova do Zvolena, delí ho na *západnú* čiastku, v ktorej vyšinuly sa *Zlatiborská* nad Magurkou, a *Ďumbier* (6462′) nad Bystrou, a na *východnú*, v ktorej *Vápenica*, *Orlova* a *Králova Hola* (6138′ n. m.) nad horním Hronom trôňa. Medzi oboma u ich podnožia leží mesto Brezno.

Kráľova Hoľa tak jako Tatry sníži sa na východ razom až na Žiar hronský abo Diel Vernarský. Žiar abo Diel ale leží na vododelnej čiare Slovenska. Počnúc od tejto čiary na východ je výšava nadhronských hôľ stroskotaná. Ony rozpadnú sa nad stokami Hernáda na dve vetvy. Severnejšia tiahne za Europejskou vododielnou čiarou medzi Levočou a Kežmarkom na severovýchod až k Beskydu, a v tejto vetve steká sa Torysa. Južná vetva medzi Hnilcom a Hornátom tiahne až po spojenie riek týchto na východ. V celom tomto ťahu *Bukovina* nad Svedlárom (Schwedler) jako najvyšší vrch vyzdvihla sa len na 3540′ n. m. Čo ale tým vrchom na kráse a velikánskosti schádza, to ich podzemná hojnosť v rude sriebornej, medenej a železnej bohate nahradila.

Dostali sme sa na východný koniec *druhého ťahu* vrchov a hôr podtatranských, ktorý sme počnúc od *Zobora* na *Tribeč*,

Vtáčnik, *Fatru*, *nadhronské Hole* až po *nadhnilské banské vrchy* pozornosťou našou sprevádzali. Ja myslím, že jeho najprimeranejšie meno bude: *nadhronský ťah vrchov a hôľ podtatranských*. lebo hlavná čiastka jeho vypína sa nad Hronom. *Nadhronský ťah* súbeží s *považským* a *Beskydom*.

Nasleduje nám povšímnuť si *tretí* a *ostatní ťah* vrchov a hôľ v podtatranskom kraji Okolia našeho. On ľavý bok Hrona sprevádza a počína sa so *Sitnom*.

Zlatonosná baňami rozrytá hora nad Štiavnicou so svojim mohutným *Sitnom* vydula sa až na 3258′ n. m., ktorý hlavný končiar jej celej hore meno dal. Pri sv. Benediku, tam kde nad Hronom počína sa Vtáčnik, jeho brat sopkorodný, tiahne na východ až hen po Divín a prielaz tamejší z Detvy do Lučenca. Na sever spadá do Hrona a Slatiny, na juh ho vršiny a rodiny nad Ipľom obklopujú, s ktorými pomaly v rodinu splýva.

Od Sitna na sever vystupuje nad Detvou velikánska *Poľana*, tým väčšia, čím viac osamelá. Siaha ona až na 4602′ n. m. Na sever a západ ju obchádza Hron, na juhu z nej pošlá Slatina. Je ona statná sestra Sitna a Vtáčnika sopkovitého, a s nimi jednoveká, jednorodá. — Ľubietovská medená baňa v jej severnom boku leží.

Sitno a *Poľanu* spojujú nižšie hole a vrchy, ktoré medzi Breznom a Tisovcom na severovýchod tiahnu. Volajú ich: *Jasenina* (3150′ n. m.) od Detvy na východ, *Brádlo* (2580′ n. m.), *Dlhý Grúň*, *Homolku, Tri chotáry* a *Vepor*. Z týchto ďalej na severovýchod vyraste *Fabová Hoľa* (4560′ n. m.) nad Polhorou, *Javor, Nadskalie* a *Tesná skala* nad Muráňom, *Stoličná Hoľa* (4590′ n. m.) a naposledy *Tresník* (4242′ n. m.)Sú to, vyjmúc nadtisovské a nadmuráňske vápenno-skalnaté vysočiny, všetko granitické, staré hory. Mimo toho počnúc s *Dlhým Grúňom* až po *Tresník* ležia všetky tyto vrchole na našej slovenskej vododielnej čiare, ktorá tiahne sa z jednoho na druhý. Od *Tresníka* na východ dá sa ten istý vrchoťah pod *Hnilcom* (na jeho pravom boku), ponad Dobšinú až na *Volovec* (4020′ n. m.) nad Rožňavu, na *Pipitku* (3864′ n. m.) nad Krásnohôrku, popri Smolnici až po Zlatú Idku a Košice sledovať.

Spád severný celého tohoto ťahu vrchov a hôľ, počnúc od *Sitna* až po Košice, ktorý ja *podhronským ťahom* menujem, je strmý a krátky. Spád južný tohože je jako Sitna zdlžený, ploskatý, a tratí sa pomáličky čím dial na juho-východ tým viac v ty vrškovité úrodné doliny a roviny, ktoré tento spád

počnúc od Ipľa na Rimavu, Dolniu Slanú, Bodávu a Hornáť sprevádzajú, a tento náš tretí vnútrajší podtatranský vrchoťah od vrchoťahu Matry delia.

Od slovenskej vododielnej čiary na východ oplýva i tento podhronský, jako jeho nadhronský súdruh v tomto kraji, baňami na rudu sriebornú, medenú a železnú, ba i na zlatú. Od Jelšavy, Rožňavy a Krásnohôrky rozširujú sa na juh vápenno-skalné výšiny až hen po Gemer a Tornu.

Jestli to, čo sme v predchádzajúcich riadkoch o našich medzi Beskydom a Matranským vrchoťahom umiestených vrchoch a hoľách povedeli, do pár slov stiahneme, nasleduje: že máme v podtatranskom kraji Okolia našeho trojí ťah vrchov a hôľ: *považský* hen od Požoňa až po Tatry; *nadhronský* od Nitry až po Torysu a po slev Hornáta s Hnilcom; a *podhronský* hen od Sitna až po Košice. Všetky ťahy tyto súbežia jeden s druhým od juhozápadu na severovýchod a východ. *Považský* má *najväčšie* vrchole Tatry, nasleduje na juhovýchod *nižší nadhronský*, a ďalej ešte *sníženejšie výšiny* majúci *podhronský*.

Zbýva nám pár slovy ešte *roviny* a *nížiny* Okolia našeho nastieniť.

Najväčšia *rovina* Okolia našeho je *potisská*, v trojhrane medzi Tisou, matranským vrchoťahom a východným Beskydom obsaženom rozprestrená. Tato je z väčšej čiastky širokodlhoký močiar, a len kolo vrchov úrodná.

Druhá úrodná a bohatá rovina tiahne sa od Nového Mesta dolu Považím, od Bánoviec dolu Nitrou, od Zlatých Moraviec dolu Žitvou, od Sv. Benedika dolu Hronom až po Dunaj, a nad matranským vrchoťahom hore Ipľom, na dolnej Rimave a Slanej, a hore Hornátom až po Košice a Prešov. I v samej hornatej čiastke Okolia našeho nad Tisou a v Podtatransku nachodí sa dosť širokého údolia a úrodných vŕškami naplnených, alebo i rovných kotlín. Na príklad: hornie Považie, Turiec, Orava, Liptov, Zvolen, a počnúc od Kežmarku na Levoču až po Prešov.

Na konci stiahneme ešte všetko hore výšej povedané do pár nasledujúcich riadkov.

Naše slovenské Okolie v hornom Uhorsku na východ, sever a západ ovenčuje Beskyd; na juh ho hraní Dunaj a Tisa. Matranský vrchoťah delí ho na *východnú* nadtiskú, a na *západnú* podtatranskú čiastku. Na *východnej* strane z východného Beskyda poślé rieky a potoky do Tisy padajú: Borša, bilá a čorná Tisa, Terešva, Terebľa, Veľký Ag, Boršava, Latorica, Unh,

Laborica, Ondava a Toplá. V *Podtatransku* Váh, Nitra, Žitva, Hron a Ipeľ do Dunaja; Slaná s Rimavou, Hornát s Hnilcom a Torysou do Tisy, a Poprad s Dunajcom na sever do Visly vlievajú vody svoje. Nad *Tisou* medzi východným Beskydom a Matranským ťahom panuje rovina. V *Podtatransku*, medzi západným Beskydom a Matranským vrchoťahom, umiestily sa tri ťahy vrchov a hôľ, od juhozápadu na severovýchod a východ namerené; tyto sú: považský, nadhronský a podhronský. — **Dieneš Štúr.**

III. Pojednania (úvahy).

136. *Zo spisu* „O národních písních a pověstech plemen Slovanských."

Nenie spevnejšieho národa na svete nad Slovanov. Nachádzajú sa i u iných národov piesne, počuť i tam spevy, avšak ich nikde nieto ani toľké množstvo, ani nemajú toľkej krásy jako u nás. Čokoľvek z koľaje každodenného života vystúpi, čokoľvek nad všednú obecnosť v živote povznesie sa, všetko prechodí u Slovanov v pieseň a vo speve ozýva sa tým usedavejšie alebo vznešenejšie, čím neobyčajnejšie sú výjavy, ktoré dotýkajú sa duše a spev vyludzujú. Vo speve hovorí Slovan k svetu, z pokolenia na pokolenie; vo speve složené sú jeho najvrúcnejšie city, jeho najmilejšie výtvory obraznosti a celá myseľ jeho. Národy indoeuropejské, ktorých je Slovan bratom najmladším, vyslovujú každý svojím spôsobom to, čo v sebe skrýva a čím zahorela duša jejich. Ind budovami chrámov ohromných, Peršan knihami svätými, Egyptčan pyramidami, obelisky a ohromnými, tajemnými labyrintami, Grék v sochách prekrásnych, Románi v malbe čarovnej, Germani v dojímavej hudbe; Slovania ale vyliali dušu a myseľ svoju v povesťach, piesňach a spevoch pohnutlivých. Všetko, čo žilo oným národom v jejich dielach, to u Slovanov žije v ich piesňach a spevoch. Göthe povedel, že sochy sú skamenelé tóny, u nás Slovanov tedy budovy, sochy a malby predchádzajúceho sveta rozpustily sa v tóny, hlasy alebo spevy. Niet na povrchnosti zeme slovanskej ani vytesaných budov indických, ani stavieb egyptských; nekresala ruka slovanská ani sochy grécke, ani nenalíčila štetcom malby románske: ale preto myseľ slovanská prešla do piesne a v nej sa vyslovila. Všetko, čokoľvek sa duše slovanskej živej-

šie dotklo, vyrazilo sa v piesni alebo v slove národa, nad ktorý, jako sme už riekli, hovornejšieho a spevnejšieho nieto na zemi! A preto i pravdive a významne nazval sa národ náš slovanským, t. j. národom slovným, spevným *). Slovo má v živote slovanskom i iný hlboky význam. „Dobré slovo“ prijíma Slovan za náhradu všetkého z vďačnosti, a slovom dajú sa u neho pôsobiť veci nadobyčajné. Jako sa vyslovuje, tak sa i otvára myseľ a duša slovanská slovom a piesňou; nad tuto niet k nej istejšieho prístupu.

V samej prírode stoja tvory hlasom obdarené vyššie i v organickej ústrojnosti, nežli tvory nemé. Čo v prírode spatrujeme, to samo je pravdou i v svete duchovnom. Najdokonalejší a najľudskejší spôsob, sdeliť s inými čo leží v duši, čo ju zaujalo a prebiera, je slovo, a najkrásnejšie a najpôvabnejšie predstavenie toho stáva sa piesňou a spevom. Národ slovný čili spevný, národ, ktorý si od vlastnosti tejto sám meno dal slovanský, stojí v tomto ohľade vyššie nado všetkými svojimi bratmi indoeuropskými, duchom svojím v človečenstve horujúcimi. Ty vyslovovali sa spôsobami od slovanského rozličnými: budovami, stavbami, sochárstvom, malbou; Slovania ale vyslovovali sa slovom, a vo spevoch snázornili dušu a myseľ svoju. Že ale Slovania najľudskejší tento spôsob vyslovenia-sa si vyvolili a obľúbili, musí byť i duša ich ľudskejšia než oných, a viacej v nej než v iných svätého ohňa tohoto. Slovo a pieseň je jejich vlastnosťou najpríslušnejšou, ba takmer umením národním; preto ale, že duša ich v celej svojej plnosti na tento spôsob sa vyslovila a sem sa obrátila v celej sile svojej, myslíme, že nadarmo stopujú nektorí našinci zvláštne slovanské umenie v staviteľstve, v sochárstve a v malbe. Staviteľstvo obecným len potrebám, jako sú rodinné príbytky, vyhoveť usilujúce sa, nemôže z ohľadu predneseného na úvahu vzaté byť, rovne ani sochárstvo a malba, v núdznom nápodobení predmetov zakrnelé. Co je u Slovanov lepšieho z budovníctva a z malby, to, mienime, je prenesené od národov cudzích, a menovite vo spomänutych umeniach nasledovanie vzorov byzantinských a nemeckých. Nerozvily sa umenia spomänuté na poli našom, preto ale udomácnily sa na ňom a zakvitly slovo a pieseň, i staly sa umením naším národným.

---

*) *Slovo* značí u Slovanov i pieseň, na pr. „Slovo o plku Igorevie.“

Povedia nám síce odporníci Slovanstva, že piesne a spevy naše sú len kusy rozmetané a nespojené, že sa nevytvoril z nich celok jeden umelecky svitý, a tak že sú vôbec bez väčšieho významu pre ľuďstvo. Pravda je ovšem, že Slovanstvo nemá ani jednej knihy, či už spevov lebo svätej, v ktorej by bol duch slovanský, tak jako je, hneď pôvodne vystavený; nemá Slovanstvo ani indických Ramayan a Mahabharat, ani perskej Zendavesty, ani židovských kníh svätých, ani gréckej Iliady; ale všetko toto nenie na žiadnu ujmu vysokej cene spevov slovanských. Slovanstvo, od prastarých časov roztrhané a rozdrobené, nemohlo vytvoriť dej jeden, ktorý by bol mysľou celého široko rozprestreného národa zatriasol a spev jedon ho oslavujúci zplodil; jeho deje, tiež len v kmenoch rozdrobených, sú viacej mimovoľné a trpné nežli činné, a padajú až do vekov, v ktorých, pre vrážajúcu z rozličných strán osvetu europskú do slovanského sveta, úvaha a rozjímavosť bezprosrednú prevahu mala nad nerozjímajúcou obrazotvornosťou, nevyhnutne potrebnou k spevotvorným prostonárodným dielam. A nechybí i Slovanom jednotlivých prostonárodných, k umeleckej dokonalosti pozdvihujúcich sa výtvorov spevných; majú Čechovia svôj nevyrovnaný Rukopis Kralodvorský a menovite spev vznešený o Zábojovi a Slavojovi; majú Rusi svôjho Igora Sviatoslaviča, Srbovia celý rad prostonárodných, opravdivým speveckým duchom dýchajúcich bohatierskych spevov; má Kozáctvo prekrásne svoje dumy, ktoré básnickou cenou ďaleko prevyšujú podobné výtvory iných národov, na pr. nemecké Nibelungy. Vo spevoch týchto a v ich neprebranej družine u rozličných kmenov slovanských môže videť a poznať kto chce, čo je prostá, rýdza a nezopačená duša slovanská. Spevu jednoho, všenárodného, jako sme spomneli, ovšem niet u Slovanov, poneváč nebolo všenárodného deja, a keď takéto deje zjavia sa na svete, myslíme, že oslávené budú i spevmi nie síce viac prostonárodnými, ale rozvážne umeleckými. To bude, bohdá, náhrada za nedostatok náš!

Jakú váhu piesňam a spevom slovanským pripisujeme, videť možno z toho, že sme ich nazvali slovanským umením národným. Umenie vôbec je jedna z najšľachetnejších stránok ľuďstva; v ňom, kde sa ujalo, javí sa lepšia čiastka človeka i národa. Vyjadruje sa ním zo stránky i jednotlivca i národa túžba po snázornení a spredmetnení dačeho božského v člo-

večenstve, a preto i každé umenie slúžilo hlavne Bohu, jeho vyznávaniu a pocte, a ďalej rozličným duchovným zájmom vôbec. Upomína ono tým spôsobom človečenstvo vždycky na jeho pôvod, jeho od svetskej hmoty vznešenejšiu stránku, zavierajúcu v sebe pravdu tu, z ktorej by nikdy v svete nemalo spúšťať očí. Národy, u ktorých žiadne umenie ani nevzniklo ani neudomácnilo sa, vidíme viaznuť v surovosti a prostopáchať v svete neľuďsky, ba ohavne, na pr. všetky národy mongolské, nech sú to už Tatari, Turci lebo Čudi; naproti tomu u národov, u ktorých sa umenie rozvilo a sdokonálilo, vidíme jak život ľuďskejší, tak i ustavičnú a nepretrženú snahu po jeho sdokonalovaní a zvelebení. Toto platí o národoch indoeuropejských v človečenstve horujúcich, jako i z dobrej čiastky o národoch semitických, oným v dejinách spolu po boku postavených. —

Podotkli sme vyšej, že duch slovanský žiadneho iného umenia nevytvoril, ani dajaké iné svojím nazývať nemôže, krom piesnictvo; do tohoto ale vdýchnul celú silu svoju, lebo ono túžbe jeho najlepšie vyhovievalo. Básnictvo ale je vrchoviskom všetkého umenia, i najprístojnejším, najrozumnejším a najľudskejším spôsobom pre národ, vysloviť to, čo pokladá za krásne a vznešené; národ ale, ktorý na tento spôsob a v úplne ľuďskom duchu vyslovuje sa, musí mať v srdci a v mysli svojej najviac zápalu tohoto vznešeného. I sám život skutočný Slovanov, dobre-li ho uvážime, vydáva o tom svedoctvo neomylné. Pohliadnuť musíme v tomto ohľade do minulosti našej a v pamäť uviesť si, že v dávnych obcach našich dľa výslovného svedoctva inostranných spisovateľov nebolo ani núdznych ani opustených, že v nich panovalo úplné pohostinstvo i k svojim i k cudzím, že každý cudzinec cestujúci končinami našimi stál pod ochranou všetkých, a vedený od domácich z obce do obce užíval všade úplnej bezpečnosti a zaopatrenia vo všetkom potrebnom; rozpomínať sa musíme na to, že cudzinci na stály byt do krajín našich prisťahovalí sa prijímaní boli všade s láskavosťou a jakýmsi vyznačením, a konečne a nado všetko, že zajatí vo vojnách, jako o tom inostranní s podivením vypravujú, bývali po čase od predkov našich alebo na slobodu a k svojim pustení, alebo medzi nich do rodín prijatí atď. Považac toto smele istíme, že tak ľuďských ťahov nikde u žiadneho národu najsť nemožno, poneváč trebas by v inom vyrovnaly sa iné národy predkom našim, ačpráve v tej istej miere nevyrovnávajú sa:

preca každý iný národ zajatých vo vojne nepriateľov, ktorí mu stáli o záhubu, uvrhoval do otroctva a nakladal s nimi a s jejich potomkami najsamovoľnejšie. I sriadenie starých obcí našich, jaké ešte podnes v Rusku nalezáme a jaké u všetkých Slovanov za starodávna neomylne bývalo, dokazuje, že Slovan človeka vôbec považoval za blížneho, a podľa toho priznával mu rovné právo s ktorýmkoľvek iným. Neklamú sa ti, ktorí tvrdia, že to dobré svoje príčiny má, prečo Slovania tak ochotne kresťanstvo, náboženstvo lásky k blížnemu, prijímali a toto tak rychlým krokom u nich sa rozšírilo, vyjmúc len ty kraje, v ktorých sa im železom vnucovalo a kde pod jeho zásterou predkovia naši k veľkým bremenám prinucovaní bývali. Ani dnes ešte, trebas už veky cudzích vlivov prez nás prešly a nevhodné príklady neboly i na kmeny naše bez účinku, trebas už u nektorých kmenov našich pôvodná jejich povaha v dačom skrívila sa, i národ slovanský vôbec pod trpkým osudom premnoho vystál: preca Slovan, či už z povedomia lebo z náklonnosti prirodzenej starým našim mravom verný, od nikoho v šetrnosti a láske k blížnemu vôbec prevýšiť sa nedá, a nikde zaiste hlas ľuďský vrúcnejšieho ohlasu nenajde, než práve v duši nezopačeného Slovana. Samy deje kmenov našich ukazujú nám na mnoho podstatný tento ťah povahy slovanskej, na pr. ťaženie Poliakov s kráľom Sobieskym pred Viedeň, najvätším nebezpečenstvom a úzkosťmi skľúčenú, ťaženie dobrovoľné, z čistej náklonnosti ku kresťanstvu bez všetkých nárokov; alebo vtrhnutie Rusov s cárom Aleksandrom do Paríža — sídla národa, pri jehož vpáde do Ruska oddali Rusi ohňu svoju maťušku Moskvu, srdce vlasti — a Aleksandrovo a jeho Rusov s francúzskym národom, bez všetkého pomyslenia na pomstu, ľuďské spanilomyseľné nakladanie atď. Nesbožňujeme my tuná Slovanov, dobre vediac, že sa i odporné jednanie jak v živote nižšom tak v dejoch jejich najde; ale ta je povaha národa našeho, že síce v rozdráždenosti svojej i do krajností zabieha, však ale opäť v konečnom rozhodnutí na novo lepšia stránka jeho ducha víťazí. V tom spolu záleží, dľa mienenia našeho, i mravné vychovávanie našeho národa, viesť ho slovom i skutkom k tomu, aby vedel premáhať sa v krajnosťach; za zdar ale jeho ručí nám sila, krajnosťami neporušená a vždycky konečne na lepšiu stránku prevažujúca sa. Ostatne všetky deje kmenov našich sú podľa hlbokého našeho presvedčenia len preddvoranou budúcich dejov vätších a vý-

znamnejších; k čemu je národ náš v dejinách ľuďstva povolaný, to len budúcnosť ukáže a vyloží.

K vypestovaniu básnictva prostonárodného slovanského, takého jaké je, dozaista podstatne dopomáhala i zem, na ktorej Slovania rozložení sú. Krajiny nad Dunajom z väčšej čiastky rovinaté, sem tam posiate návršiami, vyšším pásmom hôr len v Bulharsku prestúpené, úhrnkom rozkošným podnebím obdarené, a priaznivé rastlinstvu každého druhu, musely i lásku ku prírode značne podporovať i obrazotvornosť rozpalovať ľúbežnú. Kraje Tatranské, obtočené síce vrchami na nektorých miestach vysoko vypínajúcimi sa, z väčšej čiastky však vinúcimi sa uľahlejšie medzi neúrodnými dolinami, konečne do preúrodnej, riekami prúdistými i vážnym Dunajom preorávanej roviny vybiehajúcimi, poskytujú takmer obydlie pokoja, milého snenia, a ponúkajú k túžbe rozčulenej. I vysoké svrchu spomänuté hory, nie síce príkre Alpy, večne snehovité, nedostupné, ale viacej spojené s nižšou zemou, skôr zajímajú a povznášajú ducha než aby ho srážaly. Okolia nad Moravou a Labom majú skoro ten samý ráz jako tatranské, menej ale ohromnosti, lež viacej spojitosti v sebe a otvorenosti, prečo i k milému rozmaru mysli pridávajú duchu osteň k jednaniu, a viacej k tomu otvárajú pole. Krajiny ale za Tatrami, rozkladajúce sa v rovinách jako more rozvlnených a nepriehľadných, vôbec úrodných, nie piesočnatých, zavlažovaných a mnohonásobne prestúpených i prúdami bystrými i riekami vážne valiacimi sa, k poludniu práve rozkošný oblek južného podnebia pribierajúcich, otvorené i silnému pôsobeniu mocí prirodzených, jako slnka i vetrov atď., v celku ale neškodnému, vo vábivom a bujnom rozživotnení a v ohromnosti svojej zapaľujú mocne obrazotvornosť, vlievajú do duše túžbu rozčulenú i nekonečnú a otvárajú pole k dejom odvážnym a mohutným. Len ďalej k severu obliekajú na sebä roviny tyto ráz jednostrannosti a pošmúrnosti severnej, čo sa i poznať dáva v básnických útvoroch severnejších tych krajov, ktoré v celku menej zahrávajú si s prírodou, už chudšou a chladnejšou, nasledovne javia menej pestrej barvitosti a sú pošmúrnejšie.

K utvoreniu sa konečne básnictva tohoto, takého jako je, dopomáhal tiež značne i sám spôsob života našich predkov. Známo je z písem cudzích spisovateľov, a presvedčujeme sa o tom ešte i dnes na mnohých stranách v Slovanstve, že predkovia naši nebývali hromadne v jednom mieste,

lež rozptýlene a osobitne, čo i podnes ešte, kde sa to len zachovať môže, s obľubou jakousi národ náš zachováva. V poli stojí dom osamelý, v ňom žije rodina časy svoje, v tejto ale osamelosti človek otočený samou prírodou, s ktorou od začiatku spolu žije a krom ktorej málo iného obcovania má, obracať sa k nej prinútený býva; z inej strany zase potrebou sa mu stáva túliť sa tým srdečnejšie k rodine, ktorá mu je samojediným ľuďským družstvom v samotnosti tejto. V dlhom spolu prebývaní človek na prírodu zvykne, oni si takmer vzájemne porozumejú, odkiaľ i väčšia známosť prírody u ľudu našeho, i veliké jeho k nej lipnutie pochádza; v prírode ale osamelej stojí mu len jeho dom, príbytok rodiny, a odtiaľ v značnej miere i ta u ľudu našeho i v básnictve jeho ustavičná, neuhasná túžba po dome a rodine, i ta láska k tomu v slovanských piesňach tak často spomínanému a ospevovanému „šíremu poľu."

Ale prejdime už na samé pole básnictva našeho prostonárodného, široké a kvetnaté, vlniace sa hneď lúkami a pahorkami, hneď zahybujúce sa k domom, príbytkom rodín, hneď skláňajúce sa k modrým horám, za ktoré len túžba nesie a nie oko, a hneď zas utajujúce sa v hájoch stiennych a horách temných, obklopujúce hneď jazerá a rieky šumivé, a okrášlené hneď bohatiermi zádumčive po ňom nesúcimi sa, alebo ubiehajúcimi prudko do ďaleka.

Človek slovanský, spojený s prírodou svázkom nerozlučiteľným, obzerá sa na ňu ustavične, nachádza v nej položenie duše svojej zobrazené, úkazy jej bere za význam stavu svôjho i udalostí jeho týkajúcich sa, a príroda vzájemne ponúka ho, aby jej i hnutiam jej zrozumel, a zobrazil si na nich stav svôj i city svojej duše. V tomto spojení má sa jeden k druhému, a rozumejú sa oba dobre i bez výrazných slov jako starí známi a priatelia. Spojenie takéto nachodí sa v piesňach slovanských vôbec, i uvádzame tu nektoré k dosvedčeniu toho.

Hory, hory, čierne hory,
však nad vami smutno stojí,
sestra bratu hlavu myje,
do vojny ho vypravuje;
hoj braček môj premilený,
kedy že ty prídeš z vojny?
Sestra moja premilená,
prídi ty von po tri rána.

Prvé ráno von vyzrela,
biele zore uvidela,
hoj Bože môj premilený,
už je brat môj pripravený;
druhé ráno von vyzrela,
červené zore videla,
hoj Bože môj premilený,
už je brat môj v prudkom ohni;
tretie ráno von vyzrela,
čierne zore uvidela,
hoj Bože môj premilený,
už je brat môj dorúbaný a t. ď.

Hory tu smútkom zastrené dávajú na znak žiaľ sestry za milým do vojny odchádzajúcim bratom, a zore jej oznamujú každý raz čo sa s ním stáva v ďalekosti. Alebo:

Zahučaly hory, zahučaly lesy,
kam ste sa podely, moje mladé časy!
Moje mladé časy nezažily krásy,
moje mladé letá nezažily sveta.
Mladosť moja mladosť, kam si sa podela,
jako by som kameň do vody hodila;
ešte sa ten kameň v tej vode obráti,
ale moja mladosť viacej sa nevráti.

Hučanie hôr, jakoby vzdychnutie jejich žalostné, vyludzuje i zo srdca žiaľne zavzdychnutie, a že hučanie skoro pominie i tam dakde sa tratí, je zavzdychnutie to žiaľ za uletlou minulosťou. Tak v piesni „Venčok“ rozlučujúci sa s milou necháva jej venčok, majúci jej dávať na javo, čo sa s ním stane:

Keď on bude zvädlý, to som dorúbaný,
a keď bude suchý, to som dostrielaný,
keď sa nepremení, vedz že som ja zdravý a t. ď. —

Zovnútorná podoba piesni našich je verš, nerýmovaný alebo rýmovaný, onen v staročeských, ruských, srbských a bulharských, tento v rusínskych, poľských, novočeských, moravských a slovenských piesňach. Jedno i druhé v rozličných piesňach rozhodené nalezá sa v piesňach slovinských v Štýrsku, Krajinsku a Korutansku, a smiešané v mnohých dumách maloruských. Podoba piesni nerýmovaných je bez odporu staršia, a súdime z toho, že piesne tyto, jako ešte podnes v Srbsku spevy junácke a na Ukraine do nedávna

dumy, dlhšej než u západných Slovanov spievaly sa k nástrojom hudobným, známym ešte za našich časov u Srbov v spôsobe *guslí* a *tamburice*, a u Malorusov v spôsobe *bandury*. V Rukopise Kralodvorskom pripomína sa *varito*, pri ktorom sa spievaly piesne. Čo ztratily piesne v priebehu času hrou hudebnou, to si vynahradily na západe rýmom, napodobnením zvuku hudby, lebo piesne nie sú vlastne len ku spevu, lež i k hudbe. Najprv sa všetky piesne dozaista nelen spievaly, ale i hraly, a len potom, keď hlasná hudba sama pre sebä zostávala, pribieraly rým za náhradu ztraty. Pretvorovanie toto z nerýmovania do rýmov pekne videť v dumách maloruských, v piesňach slovinských a lužických, v ktorých, jako sme už podotkli, nektoré piesne alebo v nektorých nektoré verše sa snášajú a v iných nie. I v srbských nerýmovaných piesňach videť už v nektorých snahu po rýme, bez pochyby že i tam už hudba nástrojová k piesňam pomaly prestáva.

Verše majú slabík v rozličnom počte. Je ich v jednom po 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 i viacej, najobľúbenejšie sú však verše s 8, 10, 12 slabikami. Junácke spevy Srbov sú skoro všetky vo veršach desaťslabičných složené. V týchto a v osmoslabičných je prestávka (caesura) vôbec po štvrtej, vo dvanásťslabičných obyčajne po šiestej slabike.

Prízvuku sa vo veršoch šetrí, a kde dĺžka slabík silu prízvuku umenšuje, kladená váha na tuto, čo z toho poznať možno, že poriadok, v jakom slová vo verši stoja, je vymeraný a len na ujmu blahozvučnosti verša prevrátiť sa môže.

I ta zvláštnosť ešte pri piesňach našich zasluhuje pozornosti, že sa slová, na ktoré pieseň váhu kladie, často opakújú, a to na rozličnom mieste, n. p.

Morena, Morena, za kohos' umrela?
Nie za ny, nie za ny, lež za ty kresťany. —
Stojí lipka, stojí, na poli zelená. —
Čie to dievča, čie to, čo na vodu ide a t. ď.

a opakúva sa nelen prvé, ale i slová iné miesta zaujímajúce, vôbec slová ty, na ktorých piesni zvlášte záleží. Je to spôsob paralellismu. Často sa opakujú i celé verše.

Spievajú sa piesne slovanské všade, pri všetkých príležitosťach, pri prácach poľných i domácich, pri slávnosťach rodinných, v zábavných spoločnosťach atď. Na poli pri prá-

cach i pri domácich slávnosťach spievajú najviac ženy; v zábavách spoločenských obveselujú sa nimi i mužovia. Výhradne ale muži spievajú u Srbov junácke spevy, a to tak nazvaní slepci, ľudia slepí, pri svojich jednou strunou potiahnutých „guslách". Zasadnúc si nekam na patrné miesto: na cestu, na námestie pri trhoch v mestách a mestečkách, neďaleko od chrámu v nedeľu a vo sviatok, spievajú piesne junácke radom, predovšetkým ale o Marku králeviću, i nasbiera sa okolo nich na kopy ľudu, počúvajúceho v radostnom nadchnutí deje ubehlých časov a svojich v pamiatke potomstva žijúcich bohatierov. Pri odchode každý nečím slepca obdarí, čo dohromady býva výnosným darom, tak že slepci u Srbov nezakusujú žiadnej núdze. I pri veselých početných spoločnosťach spievávajú slepci po dokonanej hostine pri všeobecnom tichu. Po Ukraine až do nedávna podľa svedoctiev poľských spisovateľov chodievali tak zvaní banduristi, spievajúc dumy, najviac zo slobodných kozáckych časov, a sbierali dary za spevné spomienky vekov bohatierskych. I na dvoroch veľmožov poľských sdržiavali sa za dávnejších časov banduristi, obveselujúc každú vätšiu spoločnosť spievaním starých dúm. Avšak už prestali, a s nimi umlkujú pomaly i dumy.

U nás na Slovensku spievávajú slepci tiež piesne pri husľách, obľúbenom nástroji slovanskom, v čas trhov po mestečkách alebo chodiac z dediny do dediny, ale hlavne len o slepote svojej.

Slovanské piesne po všetkých našich plemenách a kmenoch, jako každý po jejich sostavení a prehliadnutí úplne sa presvedčí, sú výrastok, ačkoľvek prerozmanitý, preca ale rovného pôvodu. Spoločný ten peň, na ktorom všetky naše piesne vyrástly, sú jeden a ten samý hlavný názor sveta, jedna myseľ a jedny city, a zovnútorné rúcho, ktorým ty názory a city odené sú, je trebars v rozličných nárečiach jedna a ta sama reč. Podivuhodná je srovnalosť piesni slovanských vo všetkom, i v tom ešte, jako sa vzájemne doplňujú k celku básnictva národného. Čo chybí jednomu, má druhý. Srovnalosť piesni slovanských ide až do málo od sebä rozdielnej podobnosti v nektorých, a do úplnej podobnosti v iných piesňach, a to u plemien zemepisne od sebä oddialených, na pr. u Čechov a Rusov, Srbov a Rusínov, Slovákov a Srbov a t. ď. A piesne naše pohybujú sa pri tom v podobných obratoch alebo práve v tých samých, jako mnohé piesne

Slovákov a Rusínov, Srbov a Runov a t. ď. Toto všetko nestvorilo sa prípadnosťou, ani nenie vzájemne vypožičané, lež vdychnutím tohože ducha do piesni našich tak sa stalo. Videť zo všetkého toho najjasnejšie, že národ náš vo všetkých plemenách svojich dýcha jedným duchom, mysľou jednou myslí a žije životom jedným.

Okrem spomänutého všeobecne platného rázu piesni našich srovnávajú so ony ešte v jednom ohľade, a to v istej zádumčivosti a v smutnom jakomsi rozčulení. I piesne do veselosti dávajúce sa upomínajú v nápevoch svojich vždycky na jakýsi smútok, trebas by i príčina jeho nikde sa nejavila. Ráz tento smútkový piesni našich všelijako vysvetlovali, hlavne však vykladali ho z nešťastných osudov národa našeho. Pravda je, že žiadon národ toľko nevytrpel, toľko sa nenamozolil a nenatrápil jako náš, i to dopúšťame, že nešťastné osudy národa vtisnú výtvorom a celému životu jeho pečať smútku, avšak mal a má národ náš v pojediných kmenoch svojich i časy veľké, časy šťastia a slávy; ráz ale tento smútkový je obecný u nešťastných a šťastnejších kmenov, je prenikavý a hlboký, tak že dľa mienenia našeho nemôže samojedinou príčinou jeho byť nešťastie národa, trebas i veľmi dlho trvajúce. Musela ho zaiste vdýchnuť do piesni našich sama duša národa k smútku sklonná. A sklonnosť tato, dľa mienenia našeho, pochádza z uvažovania sveta vždy premenlivého, a konečne preca ducha hlbšieho, jaký je dozaista v národe našom, neuspokojujúceho. Vojdi do samôt a pustín a zasteskne sa ti i tam; prejdi do hluku a blesku sveta, i toho sa nasýtiš; oddaj sa bezprácnosti, zunuje sa ti; bývaj vždy v prácach, i od tých sa časom odvrátiš: slovom, úplné uspokojenie trvať môže len v okamžení, a koľko že je takých v živote ľuďskom! Neuspokojí nikdy svet ten docela, a toto, myslíme, pri osudoch našich nešťastných zaznieva smútkom v piesňach národa našeho celého.

Nápevy piesni našich sú im na podiv prístojné, i nevie človek čemu diviť sa, či tej obrazotvornosti národa, ktorá také a toľké piesne stvorila; alebo tej obrazotvornosti, ktorá ich v tak prerozmanitých nápevoch svetom pustila! Je však spojené jedno s druhým.

Ľudovít Štúr.

---

137. Povaha slovenských povestí.

Národy Slovanské vládnu napospol velikými a drahocennými poklady svojej zvláštnej národnej poesie. Sú to samorodé, rýdze jako zlato výtvory ducha poetičného, v hojnej miere na tyto národy vyliateho, a obrazotvornosti na krásu a veľkosť bohatej, a len týmto národom v istom spôsobe vlastnej. Ony záležajú v hrdinských i milostných, smutných i veselých piesňach, bájoch a povesťach. Každý kmen a národ v Slovanstve má ich svoje vlastné, staroveké i novšie. Staroveké prechoval a prechováva z vekov na veky, z pokolenia na pokolenie skrze ústne podanie, a ty nové vždy ešte tvorí. Sem vlastne padajú spevy a piesne prostonárodné, rozličného druhu a spôsobu; ale medzi ostatními vynikajú jak milosťné tak i *hrdinské piesne južných Slovanov*, *maloruské dumy* a *dumky*, a tiché milostné *pesničky (spevanky) Slovákov.*

Ku boku týmto krásnym výtvorom a neoceniteľným pokladom poesie slovanskej smelo sa postaviť môžu slovenské povesti.

Slovenské Povesti sú výtvory prostonárodnej slovenskej poesie, ktorých pôvod a počiatok padá hlboko do časov najprvšieho národného povedomia. A tak ony sú ty najprvšie kvety poesie jeho, vykvitnuté na jarnom slnku obrazotvornosti národa ešte mladého, a snázorňujú nám tu najprvšiu povedomosť národného ducha. — Že tyto kvety hlboko z národného ducha u nás Slovákov vyrástli, — a že národ sám v týchto svojich výtvoroch vždy s veľkou obľubou sa tešieval, ukazuje to: že tyto povesti od tolikých století nevyšly z pamäti, ale až podosiaľ v čerstvosti sa udržaly. Od počiatku svojeho neznámeho, až do báječnej minulosti padajúceho vzniku vyprávajú sa ony a podávajú z úst do úst, od pokolenia na pokolenie, s priemenami síce čo do pobočností, ale v podstate vždy ty isté, ty samé. Tisíc a tisícraz boly tyto národné veselo-, čino- a truchlohry v divadielcach tichých slovenských izbičiek, pri lučivovom svetle kozubov a pri hudbe hvižďiacich vretien, na dlhých zimných večeroch od k tomu zrodených samovzdelaných ochotníkov bezplatne predstavované; — a miešané obecenstvo z malých i veľkých záležajúce, tu dolu i na gallerii, nesunovalo ich s obľubou a pochvalou poslúchať. Každý dom v dedine a každý kút v dome má u nás svojich vykladačov a vykladačky, ktorí svojemu obecenstvu temer na každý zimný večer novú povesť predstavovať a vykladať znajú.

Zato ale každé vypravovanie, ktoré v týchto novejších časoch pomedzi slovenskú pospolitosť koluje, nenie hneď opravdová a pôvodná slovenská povesť, prípoviedka, poviecka, rozprávka. Dosť i nehodných toho mena rozprávok medzi ľudom sa porozpráva.

Čo je opravdová a pôvodná povesť slovenská, to sa musí ukázať a dokázať zo spôsobu a usporiadanosti jej vypravovania, z obrazotvornosti, ktorou sa malujú predmety a z látky, ktorá sa vypravuje; to pritom samo v sebe rozumejúc, že povesť musí byť i pekná i mravne bezúhonná.

Spôsob vypravovania (rozprávania) je prostonárodný slovenský t. j. v tvaroch grammatických, výrazoch, obratoch a t. ď. — slovom v reči a vo vyjadrení cele tak vyvedený, jako si to slovenský ľud sám rozpráva.

Usporiadanosť slovenských povestí je ta, čo pri dramatoch. Začiatok sa deje hneď od hrdinu povesti, alebo od osôb a vecí bezprosredne s hrdinom, hlavnými udalosťami a cieľom povesti spojených. Hrdina povesti jakousi vyššou mocou vyvolený je k svojej úlohe — jako u dramatu osudom; — druhý, ktoby sa na tu úlohu dal, nič nevyvedie a zkape i sám. Beh vecí skrze prekážky a tragične sa vyviňuje, až k cieľu a zakončeniu povesti. Ale toto zakončenie delí sa už od dramatov dosavádnych u Grékov a západných Europy národov povstalých, a tvorí spôsob nového slovanského dramatu. Lebo naše povesti len v tom tragične sa končia, že v nich hriešne a vinné osoby zaslúžený trest a smutný koniec berú; ale nevinný hrdina povesti a osoby s ním spojené odmeny a radosti dochádzajú. Zlý princip vždy hynie, dobrý princip vždy nad ním víťazí a udrží sa. — Hlavný zjav tragičnosti našich povestí je kliatba, zakliate, ktoré jako trest a nešťastie vždy pre dajakú vinu padá na vinníka, ale spolu s ním i nevinných často zachvacuje n. pr s vinnými rodičmi nevinné deti, s kráľom celú krajinu.

Obrazotvornosť (phantasia) je cele ta, ktorú pri slovanskom národe a v slovanskej poesii nachodíme: a tak ona obživuje a sosobňuje všetko stvorenie, celú prírodu: skala, strom, pták, had, lev, líška a t. ď., životné i neživotné tvory znajú jej hovoriť a jako osoby vystupovať a konať. Všetko čo tato obrazotvornosť vytvoruje a s čím sa sretáme v povesťach, to sa vyznačuje lebo neobyčajnou krásou, lebo velikosťou a ohromnosťou. Nič malicherného, nič nízkeho a podlého vytýkať sa jej nemôže, ač vypravovanie tu i tam pri najvážnej-

ších a pri tragičných vecach do žartu zabehuje. A z tohoto ohľadu obrazotvornosť mnohých povestí kolossálnou nazvať môžeme, pre kolossálnosť jej predmetov. Zvlášte vyššie nadprirodzené moci do tohoto kolossálneho obleku zaviňuje. Zvláštni ale zjav tejto obrazotvornosti je pretvorovanie sa osôb na veci a zvery, a týchto zase na osoby (metamorphosis); tak jako to máme v bájoch gréckych a rímanských. Len že v našich povesťach vec pretvorená podržuje i potom vlastnosti osoby a zase nazpäť na osobu premeniť sa môže, čo v bájoch gréckych a rímanských nemáme *). V našich povesťach nieto príkladu tvorov polčloveka a polzvera lebo veci predstavujúcich, jako boly sphyngy, centauri, syreny a t. p. — Trest a zlé predstavuje nám tato obrazotvornosť jako kliatbu, zakliate, ktoré padá hneď na jednotlivcov, hneď s nimi spolu na mestá, zámky, kraje i s ich obyvateľmi, a ktoré vždy záleží v nejakom neobyčajnom neprirodzenom nešťastí, alebo v obrátení sa osôb na zvery lebo neživé veci.

Látka a predmety našich povestí vzaté sú z dávnych pohanských bájov (mythologie) našich predkov, z jejich domáceho i občanského života. Sretáme sa tedy v povesťach s báječnými postavami Slnca, Mesiaca, Vetra, Drakov a Stríg, Vešťcov a Hadačov; poznáme poťah ľudí k týmto vyšším (náboženským) bytnosťam a jejich vliv na príbehy a vývin dejov ľuďských; odkryjú sa našim očiam i tajemné ich svety a zámky. Ďalej nas zabávajú v nich kráľovia, králevičovia a kňahne i jejich milostné a bohatierske deje. Pomery rodičov a detí, bratov a sestier, manželov a manželiek, kráľov a poddaných, chudobných i bohatých — to všetko z dobrej i zlej stránky, s čnosťami i chybami sa ukazuje. Pri všetkom ale je báječnosť so skutočnosťou pomiešaná. — A tak náš národ tu sám sebä maluje, svoje dávne pochopy o božstve i svete predstavuje, svoje vlasťné chyby i čnosti, verejný i domáci život, práva, zvyky, a t. ď. opisuje, slovom: on si jê sám sebe rozprávkou.

August Horislav Škultety. Pavel Dobšinský.

---

*) Vidz: P. Ovidii Metamorphoseon libri XV. — Kremä dva príklady v týchto máme, že osoba pretvorená nazpäť na osobu sa mení: v knihe I. Io, dcéra Inachova z jalovičky nazpäť na pannu, a Ulysses svojich spoločníkov u Circe zo zvierat nazpäť na ľudí mení.

138. Náboženstvo pohanských Slovanov.

Tisícročná slávnosť pokresťanenia národu slovenského kroz vierozvestov slovanských sv. Cyrilla a Methoda, ktorú sme z milosti Božej s rokom 1863-tím už prežili, podáva nám k sodpovedaniu tu otázku: jakého náboženstva boli Slovania pred kresťanstvom? — Že pohanského, to je síce odpoveď ľahká, ale tým jednak je povedané málo čo viac, nežli nič; lebo povstáva zas otázka: jaké že bolo to pohanské náboženstvo predkov našich, či také jako Grékov, Rímanov, alebo Nemcov? — Starší učení slovanskí do náboženstva pohanských Slovanov zahrňovali bez rozpaku množstvo náhľadov i osôb náboženských pôvodne neslovanských, ale iným národom náležiacich. Len v novejšom čase počali slovanski vedomci bedlivejšej zkúmať a vyhľadávať pôvodné náboženstvo pohanských Slovanov, v čom menovite Šafarík a Hanuš najviac svetla podali. Staropohanských obyčajov, rozprávok, obradov, mien, vrchov, miest, vesníc, mohýl, hrádkov, žiarov a t. ď., množstvo nachodí sa na Slovensku. Na tomto poli bádania starožitností našich je práce ešte mnoho, a záleží na tom všetko, nelen aby sme vedeli opísať náboženstvo pohanských Slovanov,. ale vedeli i vyzkúmať význam a smysel, najsť ukrytú myšlienku v tých modlách, obradoch a. i. Tak na pr. prečo utvorili si modlu Svetovida so 4 hlavami? na znamenie 4 strán sveta. A prečo druhú so troma, Triglava? bezpochyby na znamenie ohňa, zeme a vody, alebo neba, zeme a pekla. — Prečo zaväzovali daktorým bôžikom oči? iste preto, aby nevideli ľudské chyby a krehkosti, za ktoré by sa hanbiť museli a t. ď. Čo a koľko vyzkúmalo sa posaváď v tomto ohľade, to podať sostavené v stručnom celku, bude úlohou prítomného pojednania.

Prísny a bedlivý zkúmateľ slovanských vecí, Dobrovský, mnohými dôkazy potvrdil, že náboženstvo pohanských Slovanov mnoho podobnosti má s indickým, jako i posvätná prastará reč indická, Sanskryt zvaná, veľkú príbuznosť ma so slovanskou rečou; ba i sám národ slaviansky bol za starých časov od iných národov Vindy, Venedi, Vendi volaný. Tak n. pr. Indovia volajú najvyššieho Boha *Parabrama*, Slovania *Praboha; Trimurti* u Slovanov *Triglav, Morana* u Slovanov *Morena; Živa* a i. — Indovia ctia oheň i vodu a veria v preobrátenie-sa človeka v iné bytnosti, živočuchy, stromy,

kamene, — všetko to tak verili i Slovania; v povesťach slovenských máme toho nazbyt dôkazov. Indovia nejedia mäso, tak i Slovania najviac živili sa kašou a rastlinami, a živočuchy neradi zabíjali, vyjmúc pri obeťach. Medzi Slováky jesto i teraz dosť ľudí, ktorí by za svet ani len chrústa nezabili.

Slovania tedy verili v jednoho najvyššieho boha, stvoriteľa a pána všehomíra, ktorého volali *velkým* alebo *starým Bohom, Prabohom.* U nás Slovákov zachovala sa toho zreteľná stopa v porekadle „bysťu bohu, bysťu prabohu“ (jako i v mnohych iných výrazoch), čo znamená: bytuje, jestvuje praboh. — Od neho pochádzali ostatní bohovia jako prosredníci medzi ním a svetom, ale rozdielni podľa moci; čím bližší rodom tomu prabohu, tým silnejší.

Od samého Praboha má pôvod svetlo, pocta svetla. Slovania verili, že bytnosť svetla zjavila sa na zemi a vtelila v človeku, a ten volal sa (dľa Šafaríka) *Svaroh* (či nie *Svorad?* v Liptove menuje sa jeden vrch Svorad), ktorý naučil človeka kovaniu kovov, i manželskému sňatku. Po ňom panoval syn *Svarožic* i *Dažboh* zvaný. Slnce bolo obraz boha svetla.

Svarožica ctili jako *Radhosťa.* Jeho modla stála v chráme mesta *Retry* (Ratary) u Slovanov Polabských; prichádzavali k nemu s obeťami pre vešťby. Bol celý zlatý a jeho lože purpurové. Pri hlave mal orla s rozpiatyma krídlama, na prsiach čiernu turovú hlavu, i na štíte, ktorý v ľavej ruke držal, v pravej ruke mal sekeru na obe strany ostrú. Ctený bol i na Morave.

Dažboha ctili jako *Svetovida* poľským výrazom Svatovida. Naše porekadlo: „na svätého vida (i starého vida) čo nebude nikdá“ svedčí, že i predkovia naši o ňom vedeli. Na ostrove Rujane v mori baltickom bol jeho najslávnejší chrám, tam stál na kriedovej skale v prosred hradu *Arkóny* na velikom náhradí. Chrám bol rozdelený na dve časti. V prosriedku bolo oddelenie na 4 stĺpoch, miesto stien boly opony, povaľ krásne na červeno zabarvená. — Tu stála veliká socha Svetovida so štyrmi tvárami, bradou pekne uhladenou, vlasmi ostrihanými. V jednej ruke držal roh s vínom, ktorý kňaz každý rok v určitý deň vyplňoval, a podľa zbytku vína v rohu ostalého prorokoval úrodnosť budúceho roku. Ľavú ruku mal sohnutú na spôsob kuše; odev na ňom len po kolená, nohy stály na holej zemi, podošvy v zemi. Znaky mal tyto: sedlo, uzdu a ohromný meč, jehož pošva a rukoväť ligotaly sa od zlata a drahých kameňov. Bohoslužba jeho vykonávala

sa v určité dni a bola spojená s hádaním. On bol Boh úrod zemských, vojny a spoločenského života. Každý muž a žena boli povinní obetovať mu peniaz, krom toho náležala mu tretia časť vojenskej koristi. K jeho ochrane slúžilo tristo peších strelcov, ktorí bojovali jako jeho vojsko v jeho mene. Svetovidovi na Rujane prinášali Slovania z najvzdialenejších krajín obeti. Pri jeho chráme choval sa biely kôň, ktorého len kňaz chovať a na ňom jazdiť smel. Národ myslel, že na tom koni sám Svetovid jazdieva a s nepriateľom bojuje, a aby to veril, sám kňaz cválal v noci na ňom a takého upoteného ráno ukazoval. Kôň ten (Tátoš) slúžil k vešteniu i k hádaniu. Pocta jeho vykonávala sa takto: každý rok po dokonanej žatve činilo sa poďakovanie od ľudu zo všetkých strán shromaždeného; pred chrámom po obeťach vydržiavala sa hostina, alebo hody. Najvyšší kňaz, s dlhou bradou a vlasami, dňom pred slávnosťou vymetal svätyňu, do ktorej len sám kročiť smel, ale dal pozor aby tam nedýchal, ale zavše bežal oddýchnuť si ku dverám. Na druhý deň keď ľud shomaždený bol, prezeral ten roh, a podľa toho jako ubudlo vína veštil, a ľud alebo ku skrovnosti, alebo štedrosti napomínal. Potom vylial staré víno ku nohám Boha na obeť, a čerstvým naplnil prázny roh, nato zdravkaním a pripitím uctiac modlu, sebe, národu a celej krajine hojnosť všeho dobrého želal. Po dokonanej prosbe priložil k ústam roh s vínom a vypil ho na dúšok, a zase znovu naplniac, dal ho bohovi do pravice. Obetovaný mu bol i veličizný, mädom zapravený koláč, ktorý kňaz medzi sebä a ľud postaviac pýtal sa, že či ho vidia? keď tito odpovedali, že ho nevidia, ale len koláč: žiadal, aby ho tak i na rok pre veliký koláč videť nemohli. Preto hľa až podnes chlieb „božím darom“ menujeme. Kňaz vítal a pozdravoval zástup menom Svetovida. Obeti, dary a koristi pre Boha prinesené soberúc držal naučenie, napomínal k cteniu boha a dávaniu obetí, a za všetku poctu im odplatu a víťazstvo sľuboval. Ostatok dňa ztrávený bol v hodovaní, pití, ihrách, pasoch a i. Pri čom opiť považovalo sa za čnosť, striezlivosť za hriech. I v čas nastávajúcej vojny, alebo po vojne konaly sa obeti. Hádanie (žrebovanie) dialo sa kroz koňa (žrebca). V chráme Arkónskom bola veliká vojanská zástava s orlami, stanica zvaná, ktorú sám kňaz do vojny niesol, a pod ňou idúci mali právo všetko robiť čo chceli, lúpiť, sbíjať, páliť, a t. ď. — Roku 1848. nalezená bola pri vsi Horodnica v Poľsku nad riekou Zbručou

socha Svetovida z jednoho kusa pieskovca vykresaná 4 lakte zvýšky, všetky 4 boky má rovné, 15 palcov široké. Všetky ty znaky, ktoré nachodily sa pri Arkónskom Svetovidovi, nalezajú sa i na tejto soche vykreslené. Odovzdaná je tato socha museu Krakovskému. Vyobrazená ale videť sa môže v Českomoravskej kronike (1. sv.), vydanej v Prahe, medzi modlami slovanskými.

Takto sbožnené slnce Dažboh ctilo sa u všetkých Slovanov pod menom *Svarožica, Radhosťa*, *Svetovida, Proveho* alebo *Porevida*. On bol bohom múdrosti, mravnosti, vševedstva, hadačstva, občanského života; k nemu utekali sa, a kňazia tázali sa jeho výrokov vo všetkých záležitosťach. Bol ochranea práva a spravodlivosti, priemyslu a pohostinstva. Konečne bolo slnce vtelenou bytnosťou *svetla*, ktoré so zlou bytnosťou — tmou — ustavične bojuje. Ztadiaľ pochodí ten základný rozdiel v pohansko-slovanskom náboženstve medzi dobrými a zlými bohy, alebo *Belbohom* a *Černobohom*. Všetci predošle menovaní sú Belbohovia, ostatní Černobozi, ku ktorým jako zdá sa i *Parom* náležal, čo ukazujú ty mnohé *paroma* spomínajúce kliatby na Slovensku. Kňazia belbohov museli byť iní než černobohov; tamti belokňažníci, belokňahyne; tyto černokňažníci, černokňahyne. Tým vzdávali poctu preto, že od nich všetko dobré očakávali; týmto preto, aby ukrotili jejich hnev, odvrátili pokuty a t. ď. — U nás na Slovensku, zdá sa, že pocta Černobohov mala prevahu nad Belbohy, lebo pamiatky pohanské modloslužby zlých bytností nachodia sa u nás veľmi zhusta. Tak čerti, čertovica, čertová svadba, besi, jenžibaby, strigy, strigôni, poronte, morena, černokňažníci, i sám Parom na Slovensku sú každému známi. To ale sú všetko bytnosti zlé, bytnosti tmy a mrákoty. Naproti tomu Svetovid, Radhosť neveľmi musel byť u nás známy a domáci. — Svetovid tedy jako belbog bojoval proti černobohom, a cváľal v noci na koni, bielom jako deň. Zástava a meč ukazujú na jeho bojovnú povahu.

Tento boh svetla mal v každej čiastke roku zvláštne mená; na jar volal sa *Jarovít*, na jaseň *Porevít* alebo *Porevid*, v zime volal sa *Porenut*. Porenut mal 4 tvári, piatu na prsách; zárodok to nového slnca; lebo verili, že slnce znovu rodí sa každý rok. Preto bol Boh i plodu v živote materinskom. Volal sa on i *Poronec*, od neho pochodia bezpochyby ty priezvyky na deti nepodarené i dnes u nás bežné: prošť, prôšťa, poronť.

Prove, boh práva a spravedlivosti, bol tiež belboh. Mená *Právno, Pravonín* a i. naňho upomínajú. Opis jeho nachodí sa v Hollého bájesloví. Najnovšie ale nalezenej modly Proveho r. 1855. opísanie i vyobrazenie podané je v kalendári „Časníku“ na rok 1857, str. 190.

Parom alebo *Perun* bol po prabohovi jedon z najväčších bohov. Jakej ale podoby bol, potom či k Belbohom či k Černobohom náležal, nevieme. Pravde podobne ale bol Černoboh. K jeho pocte pred jeho sochou pálil sa ustavične oheň, jako i na horách, ktoré menujú sa *Žiare*, páleval sa ustavične oheň. Takéto Žiare nachodia sa v každej slovenskej stolici. Sú to napospol lysé, jakoby vypálené, skalnaté vrchy. Pri Chotči osobytný taký skalnatý, vztýčený vrch, ku poľudniu strmiaci, volá sa Žiar. Žiare v Nitrianskej, Ľuptovskej stol. a i. Pocta Paroma musela na Slovensku byť najrozšírenejšia, to svedčí každodenné jeho až po dnes spomínanie, čo u iných kmenov tak nepozorovať. Vôbec znať sa dáva, že podľa velikej rozsiahlosti národa slovanského prednosť mali bohovia *krajinskí* pred inými vzdialenejších krajín, ačpráve známosť všetkých slovanských bohov všetkým slovanským kmenom bola vlasťná. — Meno *Hromníc* má pôvod od *Pahroma.*

Trihlav (Triglav) tiež jeden z predních a väčších bohov s tromi hlavami predstavajúcimi nebo, zem a peklo, alebo podzemie, bol ctený hlavne medzi Slovenci v Krajinsku, Štyrsku a Korutansku. Tam menuje sa podnes vysočizný vrch Triglav. Cez oči mal závoj, aby videť nemôhol slabosti ľuďské. Chrámy mal bohaté, množstvo zbrane. Desiata čiastka koristi náležala jemu. K jeho cti slávily sa sviatky a hody. Či náležal ku bel-, či k černobohom nevedomo.

Lad, Lado, Lel, Ľalo, deti *Lady*, boli bozi jara a mladosti; manželstva i *Živ,* ktorého zvlášte pri pôrode detí vzývali. *Dindo, Did, Ďunďo, Ďunďa,* nebolo zvláštne božišťa od *Lela, Lelka,* ale to samé; len že dľa môjho zdania maďarským menom pomenavané, jako navzájem zase milostné meno „lélek“ a „lelkem“ vzali si Maďari od nášho Lelka; česky takže lelkovať = milovať. Maďarské gyöngy = perla, hovorí a užíva sa pri milosťných výrazoch. Takto vysvetliť by sa dala ta pieseň v Kollárovych spievankách: „Hoja Ďunďa hoja,“ ktorú ostatne len v krajoch v blízkosti a súsedstve Maďarov v úžitku nachádzame, jako na pr. v Gemeri.

Jako ctili Slovania *slnce* v podobe *Dažboha, Svetovída* a i. v podobe *mužskej,* tak ctili zase vodu v podobe pohlavia *ženského.* Z ohňa a vody povstal dľa jejich náhľadu vesmír. Ale i tyto ženské bytnosti boly zase jedny dobré, jako: *Lada* (u Slovákov teraz *Lajda* v zlom smysle = necudná žena), *Deva, Devana, Živa, Živena;* — zlé ale: *Morena, Mora, Kikimora, Baba, Ježibaba, Jagababa* a i. — *Lada* bola bohyňa krásy a mladosti, odtiaľ slovo ladný = krásny; Poliaci hovoria „ladná voda". O nej možno čítať v Hollého bájesloví i v Kollárovych Zpievankách v I. diele, tak jako i o Devane a Žive. Mnoho miest a hradov nachodí sa dľa mena *Devín,* kde modla Devy stála a ctená bola. — Na Slovensku musela byť ctená zo ženských bohýň najmä *Baba, Jažiababa.* To svedčia predne mnohé mená vrchov, obcí, na pr. v Orave *Baba-hora,* obce *Babín, Babiná* a t. ď. V hornej Orave žena v dobrom smysle podnes menuje sa *baba.* U Čechov *bába* = stará mať; u nás *bábä* = nemluvniatko, *babušiť,* zababušiť, t. j. hlavu závojmi a šatkami ovinúť, jako pri ženách. *Babie leto, babí pes* t. j. veliká fúzatá húsenka (Sphinx ligustri) bola jej zasvätená. *Jaga-baba* bola bytnosť zlá, ináč menovala sa *jazerná mať,* besná mať, čertova mať; podnes hovorí sa „jazorná mať ťa zabila, vzala" a t. p. Slovo *jaga* je prakoreň, od neho pochodí *jaza,* poľsky *jadza, jedza* (odtiaľ Jenžibaba), naše jaz, jazero, jazvec, jazvina (pod Chotčom hlboká kotlina, kde pred veky jazero bolo, volá sa Jazviny). staroslovansky = *jama.* České *jízva* (jazva) = rana. pochodí od jazvy, — jazy, — jagy, baby, lebo všetko zlé od nej pochodí. I Chorvatské *jaký* t. j. divý, ukrutný pochodí od jagý — jag. Tak i rodové mená Jagašič, Jakušič a i. — U Slovákov zachovalo sa slovo jagať sa = ligotať sa, a jažiť. V slovenských povesťach je meno Jenžibaby tak bežné, žeby sa bez nej nič vykonať nemohlo. — Najmä u nás na Slovensku v našej slovenčine vyskytuje sa mnoho všakových mien, ktoré báječný smysel majú, ale objasnenia potrebujú. Z detinských časov rozpomínam sa, že deti chodiac popod stromy v jaseni takto si spievali: „Števo (snáď Sejo?) Revo (srv. Porevit) daj aby hrušky (slivky, jablká a t. ď.) padaly a chlapci (dievčatá) ich sbierali." Keď vetrom ráňané ovocie opadlo, nasledovala ruvačka.

Jako od dobrých bohov (belbohov) pochádzali dobrí duchovia, tak od zlých (černobohov) zase zlí, tam ti pomáhali dobrému, tito zlému. Boli duchovia a bôžici:

1. *Povetrní*, jako: Stribog, Zmok (Zmak), Pochvist, Sejo. Revo, Výboh, Černokňažník, ohniví Draci a i.

2. *Vodní:* Rusalky boly panny so zelenými vlasy; bývaly pri potokách, studničkách; srovn. sviatky: Rusadlá.

3. *Zemní* a lesní: Vily, panny hrdinské, Laktibrada a i.

4. *Podzemní* zlí i dobrí: Dedko, Dedušek ukrýval poklady, Šotek, Škrátok, Pikulík boli dobrí; Čert *), Bes, Rarách, Bobo, Svetlonos, Vlkolak, Zrak, Ďas, Diblík a t. ď. boli zlí; jako i Strigo, Strigôň, Bosorák, Bosorka, snáď i Jenžibaba medzi týchto náleží.

Ďalej mali posvätné bohom živočuchy, rastliny, háje, rieky, jazerá, vrchy. Tak n. pr. tur (sviatky Turíce a množstvo mien na Slovensku **), obraz jarnej sily a plodnosti), byhvol, bohvol (buvol); kôň (Tátoš, Šemik, Šarac) bojovný; kukučka, holub, lastovička, vrana, sova (tyto smrť a tmu znamenaly). I včely boly posvätné a mäd, mädovec bol posvätný dar bohom. Božia kravička, babí pes a t. ď. Stromy: lipa, dub, lieska, breza, klen.

Slovania verili v čarodejné premeny a preobrazenie sa človeka na strom, živočucha, skalu. Hovorieva sa ešte n. p. „Bodaj si skamenel“, „nech tu skameniem“. Verili, že duša umierajúcemu hrdlom vyletí, a semotam lieta po stromoch, a Morena ju potom uvedie do čiernej noci. Tedy nádeju v budúci život a nesmrteľnosť žiadnu nemali, jako vôbec pohania.

Slovania mrtvých pálili i pochovávali. Sobraný popol dávali do popolníc a staväli na stlpy na cestách a chotároch; odtiaľ hrana, hranica. Ku pocte *nebohých* t. j. ktorí sú už *nie boží*, — tedy len *živí* boli *boží*, — držiavali *tryzny*. Toto slovo zachovalo sa ešte v Orave, trýzniť = hovoriť. Tryzny boly slavnosti a hody pohrabné, inferiae exequiae, a držiavaly sa

*) Toto božišťa nemalo v pohanstve ten význam a smysel, ktorý má teraz v kresťanstve totiž: demon, malus genius, satanas, nepriateľ; ale temer opačný. Dľa môjho domnenia čert bol bôžik domáci svadby a manželstva, podobný Škretu, Škrytku, Škrátku. — Naše „Čertova svadba“ zjavne ukazuje, že čert bol bôžik svadby a manželstva Čierťa, čertík — hovorí sa ešte v dobrom smysle o deťoch upískaných. Čert nebol černoboh. Černobozi boli vyobrazení v zvieracej a potvornej podobe. *Tur* n. p. bol černobog. Belbozi boli predstavení v podobe ľuďskej.

**) Turec, Turany, Turík, Turíčky, Turopolia, St. Turá, Turnisko (pole pri Veľ. Vsi v Orave) a t. ď.

obyčajne na jar. Vtedy liali víno na *mohyly* mrtvých, a staväli na ne pokrmy mysliac, že ti zomrelí budú z toho jesť. Kam podela by sa duša mrtvých, o tom nič nevedeli, aspoň mali veľmi tmavé pochopy. — Viery v *osud* nemali. Na *hadačstvo* v chrámoch modly mnoho držali, čo poukazuje na nedostatok vlastnej samostatnosti, hľadali teda u Boha poradu. Bohoslužba bola vždy s hádaním spojená. Hádali nelen *žretci* či *veštci* ale i *veštkyne* čili *veštice*. Hádanie dialo sa vrhaním losu čili žrebu pomocou žrebca, a s tým spojovala sa *viera v slovo všemohúce*. Ľudské slovo malo čarodejnú moc. Preto začítanie, ureknutie, zariekanie, zaklínanie ešte po dnes v platnosti trvá. Národní spevci volali sa veštci.

Miesta pohanskej modloslužby boly rozličné. Slovania totiž rozdelovali bohov na *nebeských* a *zemských*. Týmto klaňali sa všade, kdekoľvek mali svoje obydlie a kde ukazovali svoju moc; tamtým ale vzdávali česť na zvláštnych miestach a vo zvláštnych chrámoch, jako na pr. Svetovidu v Arkóne. Obetište bývalo väčším dielom pod holým nebom, pri riekach, na horách, pod stromami.

Vodu považovali za živel, z ktorého svet stvorený bol, lebo podľa jejich domnenia zem vyplynula z mora. Vody, rieky, more boly oživené rozličnými báječnými bytnosťami; preto najviac vykonávaly sa obrady bohoslužby na brehoch vôd. V týchto svätých vodách bývaly: Moreny, Rusalky, Vodníky; a Slovania svätili jejich sviatky v najdlhšie dni roka, ktoré volaly sa „kupaľo, kupadlá“. Kúpali sa včasne z rána, umývali sa vodou „nepočatou“, a večer prinášali modlu Morenu, hádzali ju do vody, púšťali vence po vode, a pritom všetkom — jako pri všetkých iných slávnosťach — spievali piesne.

Česť ohňu vzdávaná bola vo dvoch najhlavnejších sviatkoch do roka. Na *Koledu* (Kratčúň, keď je najkratší deň) a na *Svobodku* *) alebo *Kupaľo* (keď sa voda so slncom zasnú-

---

*) *Sobotka* písalo sa dosaváď chybne od všetkých Slovanov, lebo nepochodí to od židovskej *soboty*, ale písať sa má *Svobodka* od svobody (slobody), jakož o sviatok svobodných t. j. mládencov a panien, ktoré volajú sa slovensky až podnes *svobodné;* pod *svobodným* rozumie sa mládenec, pod *svobodnou* panna. I kúpanie i pálenie ohňov na Jána vykanáva sa až podnes len od mládeže, jakožto *svobodných*, ktorí ale zasnúbiť sa chcejú. Svoboda pochádza od *svôj*, a preto lepšej než *sloboda*.

*

bila) v najdlhší deň v roku, o Jáne. I kúpanie, a síce na Veľkú noc, i pálenie ohňov, a síce deň pred sv. Jánom krst. 24. jun. je až posaváď na Slovensku tak v obyčaji, jako snáď v časoch predkresťanských, s tým rozdielom, že teraz vykonáva sa kúpanie vzájemné skroze mládencov i panny; pálenie ohňov ale len skroze panny, čo odbavuje a vykonáva sa so spevom a plesom. Sviatky tyto trvaly v dobe pohanskej obyčajne za mesiac, teda asi toľko, jako od veľkej noci do Jána krstiteľa.

Vrchovce hôr, skaly a kamene považovaly sa za obydlia bohov, to teda boly miesta posvätné. Tam boly kamenné obetnice. Posvätný háj volal sa *ráj*, a bol plotom ohradený, kam len žrete môhol vnísť. Zvláštnym miestom pohanskej bohoslužby našich pohanských predkov boly *župné hrady*, kde stávaly slávnejšie chrámy, a boly tiež *ráje*, volaly sa i *Raj-hrady*. Bohoslužbám ale určené boly i menšie hrady, *hrádky, hradištia, hradiská,* ktoré všetky k vykonávaniu modloslužby sriadené boly.

V zemach slovanských je množstvo takýchto miest, kde vykopávajú sa zbroje, popolnice, nože, strely, ozdoby z kovu, kopije, rohy, črepy a m. i. i kamenné obetnice. To všetko ukazuje, že na hradištiach, hrádkoch b ly prednejšie miesta pohanskej bohoslužby. Jaká ale bola a jakým bohom vzdávaná, nevieme.

Chrámy. Najprednejšie miesta pohanskej bohoslužby boly *chrámy,* a menšie *svätyne,* v ktorých modly stály a pred ktorými sa obetovalo. Chrámy boly posvätené vyšším nebeským bohom, jako Svetovidovi. *Chrám* bol rozdelený na dve čiastky, na predniu a zadniu *sieň* alebo *svätyňu*, ktorá nalezala sa dakedy v samom prosriedku. Stlpy a opony oddelovaly obe čiastky od sebä. Hlavná modla stávala na prvom mieste v prosriedku, a okolo nej boly rozostavené vedľajšie modly a posvätné veci. Prednia časť chrámu bola priestrannejšia, steny boly ozdobené všelijakými rezbami, a na nich visely všakové posvätné veci; i z vonku boly steny všakovými rezbami ozdobené predstavujúce bohov, bohyne, ľudí, živočuchy a t. ď., ktoré maly nejaký posvätný význam I krov a strecha boly často všakovak okrášlené, takže taký chrám veľmi krásne, ozdobne a bohato vyzeral. Chrámy boly zvätša drevené. Hlavný vchod býval od západu, lebo k východu obracali sa ľudia, klaňajúc sa modlám. Okolo chrámu býval dvor, ktorého plot (parkan) bol všelijak okrášlený. Po obetovaní bohom

nasledovalo obyčajne *hodovanie* a poneváč stať sa nemohlo vždy pod holým nebom, boly všakové siene a podstrešia pripravené. Chrámy boly útočišťom každému, kto porúčal sa bohu, a nikto nesmel zákon ten rušiť; v chráme našiel každý ochranu a bezpečnosť života.

Modly. Celá zem slovanská bola plná modiel veľkých i malých, z dreva rezaných alebo z kovu, zlata, sriebra, broncu urobených, áno i kamenných, obyčajne nadľudskej velikosti. Daktoré modly maly zpotvorenú podobu s dvoma, troma, štyrmi a viac hlavami alebo tvárami. Predstavovaly sa v odeve alebo z dreva rezanom, alebo z kovu uliatom, alebo z odevných látok ušitom, a temer vždycky so zbrojou; i okolo nich rozložené boly zbroje a iné potrebné veci. Boly obyčajne v stojacej podobe. Slovania nepovažovali modly za samé *vyobrazenia* boha, ale iba za milý príbytok jeho ducha.

Kňazi a *Žretci* *). Tito nedelili sa síce triedou od druhých ľudí, ale tvorili zvláštny spolok. Od druhých ľudí delili sa bielym odevom (belorižci) a dlhou bradou a vlasami do vrkočov zapletenými, i inými znaky. Náležali k predním osobám národa, mali účasť na snemoch a občianskych vecach, predsedali pri súdoch, a často staly sa jednotlivé rodiny i skutočnými *kňazami,* alebo *kniežatami* národa. Boli oni prosredníkami medzi božstvom a človekom, vykonávatelia modlitieb a hádačstva. Len dnes prední kňazia mali právo vchádzať do vnútornej svätyne. Čím znamenitejší kňaz tým viac potreboval pamocníkov ku konaniu krvavých obetí, ktoré volaly sa *žertvy* alebo *treby*, k opatrovaniu, čisteniu a bezpochyby i stavaniu chrámov. Tak povstaly zvláštne sbory žretcov všakových, *vlchovcov, koldunov* (koldošov), *černokňažníkov, hádačov, znachorov, veštcov, čarodejníkov, kúzelníkov* a t. ď., jako i ženských: *čarodejníc, veštíc;* v kráľodvorskom rukopise spomínajú sa „panny vyučené věšťbám vítězovým.“ — Oni mali sdedenú náuku náboženskú; mali i písmo, ktoré záležalo v istých *čertách* a *čiarach*, od čeho volali sa *čaro-dejníci* alebo *černo-kňažníci.*

Modloslužby vykonávali tak, že pokloniť sa prišli bohom, a to činili padnutím na tvár k zeme a bitím sa v čelo. Vo svätyne nesmel nikto sedeť, áno musel i svôj dych tajiť. Vzývanie boha dialo sa lebo *modlitbou,* alebo *spevom* hudbou

---

*) *Žretc* t. j. žertvec, obetník, od *žertva* = obeť.

sprevádzaným. Obeti, ktoré volaly sa *žertvy* i *treby*, vykonávaly sa buď kadením z voňavých rastlín, buď zabíjaním zvierat najviac domácich, alebo pálením prinesených obetí. Zápalné obeti boly slávnejšie. Dakedy stalo sa, že po válke a víťazstve obetovali i človeka nepriateľa. Pri pohrabnom obrade pálenia mrtvôl zabíjali sa nebu živočuchy, ale i ľudia; tým úfať sa môhol nebohý, že takou obeťou otvorí sa mu cesta do *rája*. Druhá časť modloslužby bolo *hádanie, veštenie, predpovedanie,* ktoré dialo sa hádzaním žrebov (losov). Každé dôležitejšie podniknutie a predsavzatie, týkajúce sa či jednotlivcov, či to celého národa, rozhodovalo sa hádaním, n. pr. jestli kôň Svetovidov cez nastavané do radu kopije pravou nohou prekročil, to bolo dobré znamenie; jestli ale ľavou, zlý výpad znamenalo.

Výročné *sviatky* a *slávnosti*. Tyto slávili na začiatku troch premien v roku. Prvý bol sviatok *Vesny* t. j. jara, Lada a Lady, Lela a Lely. Znamenie jeho bola zelená viecha. Obetovala sa koza. Mládenci a panny spievali piesne. Ztadiaľ má meno *nedeľa družebná*, 4 pôstna. Topili Morenu v nedeľu *smrtnú*, (t. j. 5. pôstnu). Tento sviatok mal štvoraký význam: náboženský, roľnícky, rodinný a pohrabný. *Náboženský* záležal v tom, že vzývala sa *Lada*, mať slnca a vody. Druhý význam *roľnícky* záležal v tom, že hraním prevodzovaly sa všakové roľnícke práce, na pr. siate prosa, maku a i. Tretí význam domáci, *rodinný*, spojenie slnca s vodou, Svetovida s Ladou a Devanou; štvrtý význam bol *pohrabný*. Viedli sa totiž *prievody* na mohyle zomrelých, ktorým prinášali pokrmy a nápoje, a oplakávali ich. Potom držali *tryznu* t. j. slávne hody, kde jedli a pili zvaní i nezvaní. Terajšie *kary*. Potom nasledovaly hry, zápasy, behanie o závod.

V lete slávily sa sviatky Lada: *Turíce*, *Letnice*, i *Rusadlá*, preto že vzývaly sa Rusalky, vodné bytnosti. Sviatky skončily sa slávnosťou *Svobodky* alebo *Kupaľo* zvanou. Svobodní, mládenci, panny, vyšli na vyvýšené miesto nad vodou, spievali, krepčili, vence plietli, nimi ovenčovali a opasovali sa, kládli ohne, skákali okolo nich, kropili sa vodou, dva a dva — mládenec a panna — preskakovali oheň, urobili panákov *Kupaľo* a *Morenu* a hádzali ich do vody. *Kupaľo* znamenalo Lada, Svetovida, *Morena* vodu, Devu; oboje spolu zasnúbenie slnca s vodou. Tretia slávnosť odbávala sa v zime. Zimný slnovrat. To boly sviatky *Koledy*. Svetovid od Černo-

boha porazený na novo povstáva. Sviatky to boly rodiaceho sa slnca. Slávily sa obeťami, hrami, spevom, hádaním.

Pohraby a *hroby*. Slovania mrtvých alebo pálili, alebo pochovávali. Pálili ich alebo na zemi, alebo vo vykopanej jame, „žiarovisko“ zvanej, ktorú najprv vypálili. Znamenitejším osobám robily sa *mohyle* a tam kládly všakové nádoby, popolnice, ozdoby, zbroj, pokrmy a i. Sú i také žiaroviská, kde len obeti zvierat pálené boly, to sú *obetnice*, *trebnice*. Také pohanské hroboviská nachodia sa najviac na rovinách, nivách, vždycky nad potôčkom, alebo studničkou, blízko osád, a v nich nachodia sa nádoby rozmanitej podoby, popolnice, pokrmové nádoby, náradia, zbroj, šperky a i.

Ctiboh Zoch.

B. Články zábavno - poučné.

IV. Životopisy (biographie).

a. Nevlastné.

139. Anton Bernolák.

Anton Bernolák, povestný spisovateľ slovenský, theologiae baccalaureus, dekan, farár a miestny dozorca škôl v Nových Zámkoch v nitrianskej stolici, narodený je r. 1762. 4. okt. v Slanici v Oravskej stolici, z rodiny zemanskej za Leopolda I. r. 1681. od rodinného miesta *Slanickej* nazvanej. Skončiac s najlepším prospechom gymnasiałné studia, vyvolil si stav kňazský a prijatý súc za klerika arcidiecése Ostrihomskej, studoval mudroslovie čili filozofiu na arcibisk. semeništi Trnavskom, kde i povedanú tam 20. aug. 1782. pred početným poslucháčstvom lat. kázeň svoju ešte toho roku pod názvom „*Divus Rex Stephanus*, *Magnus Ungarorum Apostolus*“ na svetlo vydal. Potom poslaný bol na bohoslovie do hl. semenišťa Prešporského, kde obierajúc sa v slobodných a prázných od úradných prác a trudovín hodinách s jazykozpytom slov., s neobyčajnou horlivosťou a pilnosťou poznal, jako temer všetky iné kmeny slovanské svoju národnú reč vzdelávajú a jaké pokroky v nej činia, len Slováci v ohľade tomto zaostávajú: i znikla v útlom, za vlastnú reč zahorevšom srdci *Bernolákovom* vrúca túžba, povýšiť reč Slovákov na jazyk spisovný. Cieľom tým pustil sa *Bernolák* do práce i vypracoval a r. 1787. v Prešporku vydal nasledujúce dvoje lat. pojednaní: „*Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum*, *de divisione illarum*, *nec non accentibus*“ a „*Linguae Slavicae per regnum*

Hungariae usitatae compendiosa simul et facilis Orthographia.“ Pojednania tyto boly jakoby úvodom k jeho slovenskej mluvnici, ktorú jako Čeklésky kaplán r. 1790. v Prešporku vydal pod názvom: *„Grammatica Slavica ad systema scholarum nationalium in ditionibus caesareo-regiis introductum accomodata.“* Dielom týmto Bernolák prvý medzi kmenovcami svojimi slovenčinu mluvnicky (grammaticky) vzdelať sa pokúsil, vyvoliac k tomu z mnohých nitriansko-trnavské podrečie, ktoré od toho času obdržalo po ňom názov Bernoláčiny. Pokusom Bernolákovym začína sa nová doba v literatúre slovenskej; lebo od toho času započal nový literárny ruch a život na Slovensku, menovite medzi katolíky, ktorí až po Bernoláka nedržiac sa žiadneho zvláštneho spisovného jazyka, teraz prijmúc vystavené od neho pravopisné pravidlá, behom jedného polstoročia viac dobrých, áno znamenitých spisov vydali a dľa neho v dejepise literárnom Bernolákistami menovaní bývajú.

Na ukážku Bernolákovho pravopisu nech stoja tu nasledujúce verše jeho stúpenca, ovenčeného to básnika slovenského *Jána Hollého:*

Než potupugťe mogích si Ňenáwistňíci Roďencow,
Ňezmernú proti ňím v Srdci pukagťe Zlobú;
Bár sa budú od wás wždi tupiť, bár wždicki haňáwať:
Predca budú welké Méno to Sláwi nosiť.

(Básne J. Hollého I. 116.)

Mluvnica Bernolákova vyšla r. 1817. i s nemeckou osnovou od *Andr. Brešťanského*, farára v Šoošküte. — Okrem menovaných jazykozpytných spisov vydal Bernolák r. 1791. v Trnave: *„Etymologia vocum Slavicarum, sistens modum multiplicandi vocabula per derivationem et compositionem.“* R. 1790. vydal v Halle proti odporníkovi počínania svojeho *Joz. Ign. Bajzovi*, farárovi dolnodubovskému spisok: *„Toto maličké Písmo má sa Pánowi Anti-Fándlymu do geho wlastních ruk odewzdať;“* proti tomu samému vydal r. 1794. v Žiline: *„Nečo o Epigrammatech aňebožto Málorádkoch.“* R. 1795. vydal v Trnave príležitosťnú kázeň: *„O wážnosti a uctiwosti stawu kňažského;“* tamtiež r. 1796: *„Katechismus s Otázkami a Odpoweďami k Winaučowáňú kraginskeg Mládeže;“* r. 1803. podobne v Trnave vydal pohrabnú kázeň *„na Smrť mnohowelebného p. Jurka Sztocsko, Šubanského Farára.“* Pracoval tiež na veľkom Slovári prez celý život neprestajnou starosťou, neunavenou prácou,

trpezlivosťou nepremoženou, vyhotoviac ho, jako sám v predmluve k nemu na str. V. píše: „systemate novo prorsus ac singulari, dum varia vocabulorum significata diversis numeris exposui, eorundem usum selectis (ubi opus erat) constructionibus illustravi, phrases denique, idiotismos, adagia et synonyma suis locis subieci;“ a vyhotovený už len ťažko s pomocou božou ochránil a zachoval od záhubného, temer celé Nové Zámky r. 1810. na prach obrátivšieho ohňa; preca sa však, čo si tak vrúcne prial, jeho vydania nedočakal, zomrúc pri včas, totiž 15. jan. 1813. Po smrti Bernolákovej dostal sa však jeho slovár do dobrých rúk, do rúk to opatrných pestovateľov, velikých priaznivcov a najláskavejších dobrodincov reči a literatúry slovenskej, ktorí sa tiež o jeho vydanie v skutku postarali. Vychádzať započal síce nákladom kr. universitnej tlačiarne Budínskej cestou predplácania; medzitým pre nedostatočný pomerne k útratám počeť predplatiteľov (bolo ich len 131) nikdy by nebol vydaný býval, keby nebol svojou neprevýšenou a nedostihnutou obetavosťou k zapraveniu potrebných útrat prispel tehdajší kanoník Ostrihomský *J. Palkovič*, ktorý okrem peňažitej podpory k velikému tomuto Bernolákovmu Slováru prispel i svojou spoluprácou vo vyhotovení jeho VI. diela čili tak zvaného „*Repertoriuma*“. A tak vyšiel Slovár Bernolákov od r. 1825—1827. v Budíne v 6 velikých dielach pod názvom: „*Slowár slowenskí česko-latinsko-nemecko-uherskí, seu: Lexicon Slavicum bohemico-latino-germanico-ungaricum.*“ Na konci VI. diela pridané sú: „Vocabula Ungarica, quae slavicis affinia sunt, et ex illis desumta esse videntur.“ České slová, ktoré Bernolák do svojeho slovníka prijal, poznamenal krížikom, barbarismy ale hviezdičkou. Dobrou pomôckou je Bernolákov Slovár pre každého, zvlášte ale pre zkúmateľa jazyka slovenského a vôbec všetkých slavianskych.

Michal Chrástek.

---

140. Ján Hollý.

Ján Hollý narodil sa dňa 24. marca r. 1785. na Búroch (Bur s. Nikolai) v horňom Uhorsku v stolici nitranskej. — Chodil do škôl najprv v Skalici, potom v Prešporku, kde beh gymnasialný dokončil. Roku 1802. do semenišťa arcibiskupstva ostrihomského prijatý, ľubomudrcké a bohoslovecké

náuky v Trnave za šesť rokov poslúchal, prázny ale čas na vypracovanie rozličných menších básni vynakladal. Po dokončených bohosloveckých štúdiach 20. augusta 1808. za kňaza posvätený obdržal kaplánku v Pobedíme, kde svôj úrad od 14. oktobra toho roku až do 22. decembra 1811. zastával. V Pobedíme zapodieval sa najviac s prekladaním básni staroklassických, menovite Virgiliovu „Aeneidu“ tu prekladať započal.

V týchto časoch, teda ešte vo veku mladistvom, veľká nehoda ho potkala. Keď totižto k vybavovaniu služieb božích z Pobedíma do filialky Stredy cez zaliate vodou pasienky na koni jazdievať prinútený bol, stalo sa viackrat, že pri ostrej zime celkom umáčaný v kostole povinnosti svoje odbavoval, následkom čeho na tele prestydnuv, pritiahol si neduh, hostec v nohách, ktorého cez celý život nelen nemôhol sa zbaviť, ba v posledních rokoch života svôjho veliké bolesti snášať musel. S koncom výšmenovaného roku preložený bol na kaplánku do Fraštáku, kde v preklade „Aeneidy“ a vypracovaní menších básni pokračoval.

Roku 1814. faru v Maduniciach na Považí obsiahol. Utešené považské okolie na básnického ducha jeho veľmi zdarile pôsobilo. Menovite vítaný útulok ku skladaniu povestných jeho piesni poskytoval mu blízo osady ležiaci spanilý hájik „Mlíč“ nazvaný, a v tomto dub nad ostatnie vekom a velikosťou vynikajúci, pod ktorým básne jeho z vätšej čiastky vypracované sú, jako to on sám vo svojich ódach „Na Mlíč“ a „na dub“ pripomína.

Ľudovít Štúr byv istýkrat u Hollého na návšteve, a nenaleznúc ho vo farskom príbytku, pospiechal do Mlieča, aby ho tam prekvapil. Prvej však nežli sa k nemu sblížil, zďaleka pomedzi stromovie naňho patril, jak svoju bielošedivú vážnu hlavu, ďohora pozdvihujúc rozmýšľal, a nato nápady svoje na papieri naznačoval; a všetko to pod holým nebom v úplnej, len štebotom ptáctva alebo šustotom ľahunkého vetríka pretrhovanej tichosti jarného a letného času krásnou prírodou otočený! Pohľad na pracujúceho takto pod dubom básnika musel byť v skutku zajímavý. Štúr aspoň o návšteve tejto častokrát s najvätším vytržením rozprával.

Po dokončenom preklade „Aeneidy“ oddal sa básnik náš na neznáme posiaľ Slovákom pole: vypracovanie obšírnej pôvodnej epickej básne „Svatopluk“, ktoré dielo v bujarom veku svojom r. 1827.—1830. dokončil. Potom pracoval na

„Selankách“ čili idyllách a na „víťazskej básni“ „Cyrillo-Methodiada“, ku ktorej i životopis týchže apoštolov slovenských pripojil. Okolo r. 1836. vyhotovil novú hrdinskú báseň „Sláv“, v ktorej „o dávno zabudlých a z vedomosti vyšlých prospevuje bitkách; i hlavné otca našého (Sláva) pozdnejším známé činí víťazstvo potomkom, od neho sa zvúcím a slavné méno deďácím.“ V rokoch 1837.—1840. vyhotovil „Žalospevy“, rozličné „Ódy“ a metrický „Katolický Spevník“. Všetky jeho básne písané sú nárečím západnoslovenským, trnavsko-nitranským, málo predtým A. Bernolákom na spisovnú reč slovenskú povýšeným.

Tretieho mája r. 1843 potkalo Hollého veľké nešťastie, ktoré i farskému jeho úradovaniu koniec urobilo: vypukol totižto v súsednom dome oheň, a v okamžení i faru zachvátil. On priam v spomänutej už nemoci postavený, nemohol sa pred hrôzyplným nebezpečenstvom sám oratovať, lež od jedného mlatca z fary vynesený a v blízko ležiacom kostole složený bol; a však i kostol v krátkom čase horeť počal, a tak bol v novom nebezpečenstve. Pošťastilo sa síce dakoľko mužom i odtiaľ ho vyslobodiť a na bezpečné miesto konečne složiť, len že už bolo natolko neskoro. nakoľko popálený ťažko onemocnel, ani viac, hlavne na oči, celkom nevyzdravel. Touto žalostivou udalosťou stal sa ku ďaľšiemu farskému úradovaniu nespôsobným, i žiadal teda u patričnej duchovnej vrchnosti o prepustenie z fary a o slušnú penziu, ktorá keď mu povolená bola, opustil faru, kde temer cez 30 rokov úradoval, a 1. julia tohože roku odobral sa k priateľovi a spolužiakovi svojemu Lackovičovi, farárovi na Dobrú Vodu do odpočinku.

Hollého život domáci v Maduniciach bol naskrze jednoduchý. Po vybavenej v čas ráno bohoslužbe, dohľad nad hospodárstvom iným sveriac, riadne oddával za prácam svojim básnickým, a síce od jara až na podzim v Mlieči pod povestným dubom, a len v zime alebo veľmi nepríjemnom čase v príbytku svojom. Že sa o hospodárstvo nepriam staral a prirodzenou sebe pohostinskosťou každého milerád a prívetivo u sebä učastoval: preto si žiadneho imania nenashromaždil, spokojný, keď len zo dňa na deň svoje a svojich potreby poctive zapraviť môhol. Faru s vätšími dôchodkami spojenú, trebars mu takú patronát viackrat ponúkal, prijať nechcel najmä pre utešený Mlieč, kde pracovať zvykol, jako

to v óde, v ktorej rozvíjajúci sa na jar Mlieč opisuje, výslovne udáva.

Po presídlení na Dobrú Vodu starodávne zlé, lámanie údov totižto, vždy ho viac prenasledovalo, a najmä zrak deň odo dňa slabol. V týchto ku prácam spisovateľským nepriaznivých okolnosťach nemohlo sa už vypracovanie dajakého výtečnejšieho diela od neho očakávať; len svoj rýmovaný, predtým ešte započatý „Katolický Spevník“ na Dobrej Vode dokončil.

V posledních rokoch života, aspoň z jasene 1847., keď som ho navštívil, bol už celkom oslepnutý. V malej, tmavej, chatrným náradím zaopatrenej izbici v posteli chudobnou perinkou zakrytého, osamotnelého našiel som velebného starčeka. Tvár jeho patrne sa vyjasnila, keď som mu hlbokú poklonu, jakožto slávnemu patriarchovi slovenskému. i v mene iných Slovákov vykonal, a o najnovejších literárnych pohyboch slovenských, o ktorých len čiastočnú vedomosť mal, vypravoval. Neviem, zdáliž náhodou alebo zvestovaním radostných zpráv tehdajšieho literárneho života slovenského spôsobeno, dosť na tom: lámanie údov na ten čas prestalo, a on bol v stave posteľ opustiť a so mnou sem i tam prechádzať sa po izbe svojej.

Búrlivý rok 1848. bez úrazu preletel nad hlavou Hollého. Bo trebars množstvo dobrovoľníkov maďarských, ku potlačeniu povstania slovenského k Brezovej a Mijave idúcich, i na Dobrú Vodu dorazilo; trebars i Lackovičovi fárárovi vyhrážalo sa: Hollého šediny — nakoľko viem — žiadnym urážkam vystavené neboly.

Od začiatku roku 1849. už ani posteľ neopúšťal. Zbavený najdrahšieho daru prírody — zraku — k tomu nevyliečiteľným neduhom trápený, preca nie len nezúfal, ale bystrosť ducha a odhodlanú trpezlivosť s krutým osudom až do posledniého vzdychnutia svojeho zachoval. To hľa je múdrosť života! To je praktická filosofia, bez ktorej i najostrovtipnejší zpytateľ Spinozy, Kanta, Hegela a celého hajna staro- i novovekých mudrcov žiadnej ceny a platnosti nemá.

Štrnásty april r. 1849. — teda práve deň, v ktorom uhorský snem v Debrecíne úplnú neodvislosť krajiny od Habsburgského panujúceho domu vyhlásil — trápnemu životu slávneho tatranského speváca navždy koniec urobil. Len málo katolických farárov a daktorých zosnulého vrúcnych ctiteľov v náhlosti shromaždiť sa mohlo, ostatniu počestnosť smrteľným

pozostatkom jeho osobitne dokazovavších. Teprv keď žalostná zpráva o smrti Hollého vo všeobecnú známosť uvedená bola: zaplakali národovci slovenskí nad pohrobením muža, ktorý k oživeniu a zvelebeniu zapadlej slávy Slovákov toľkonásobne prispieval.

Čo sa zovnútornej postavy Hollého týče: bol on zrastu silného; obličaja červeného, vždy prívetivého, zajímavého; pri velikosti hlavy čela vysokého, stále vyjasneného; oka bystrého, šľachetnosť duše a hlbokého znalca prírody prejavujúceho.

Žiaden spisovateľ slovenský nestál tak vo všeobecnej vážnosti nelen u spolurodákov svojich, ale i u inorodných bratov našich, jako Hollý, čeho príčinu mimo obozretného vystupovania na poli literárnom, i v spôsobe zachádzania v živote spoločenskom hľadať slušno.

Josef Viktorin.

---

141. Ján Kollár.

Presláveny spevec „Slávy Dcery“ a najmohutnejší kriesiteľ lásky k národu a Slovanstvu celému, *Ján Kollár*, vstúpil do života v *Mošovciach*, v turčanskej stolici, dňa 29. junia 1793-ho roku, kde otec jeho *Matej* úrad notára zastával; matka *Katarína Irendová* pochádzala z obce Jahodníka. Učil sa najprv doma, potom v Kremnici; neskôr navštívil kvetúce toho času ev. gymnasium v Baň. Bystrici, kde básnické vlohy jeho rozvíjať sa začaly, jako to viac tam zachovaných latinských básni svedčí. K dokonaniu svojich študií navštívil naposledy ev. lyceum v Požuni (Prešporku), kde i svázok priateľský s *Fr. Palackým* povstal, ktorý až do smrti Kollárovej sotrval. — Na jeseň roku 1817. navštívil universitu v Jene, kde do velikej noci 1819., teda za 3 semestry sa sdržoval. Tu povstal i ten útly svázok lásky, ktorý básnika oduševnil, aby v zápalu plných piesňach, v svojej „Slávy dcere“, osudy národu svôjho, slávu i nešťastie jeho, tam na hroboch vymrelého kmena slovanského ospevoval, k vrelému milovaniu národa povzbudzoval a odrodilých synov jeho káral.

Málo po svojom návrate do vlasti bol dňa 12. oktobra 1819. v B. Bystrici od superint. *Lovicha* na úrad kňazský vysvätený, majúc čo pomocník *Jána Molnára,* správca duchovného ev. církve v Pešti, pracovať. *Kollár*, stanúc sa nástupcom Molnárovym, všetkými prosriedky na tom praco-

val, aby v Pešti samostatnú *evanj. slovenskú církev* založil. Tyto úmysly jeho boly počiatky a príčiny ustavičných bojov s tými, ktorým i meno Slováka nosiť najväčším hriechom bolo. Celý *Kollárov* život v Pešti je vlastne dlhá rada utrpení, ktoré ale ani básnického ducha jeho ani inostrannú spisovateľskú činnosť jeho neudusily. — Roku 1835. navštívil zase Nemecko, aby svoju „Mínu“, slečnu Frideriku *Schmidt*ovskú, k oltáru Pána a tak do novej vlasti uhorskej doprevadil; manželský jeho sväzok bol dňa 22. septembra vo Vímare slovutným general-superintendentom *Röhr*om požehnaný.

Kollár nastúpil i dvoju cestu do Italie; prvú roku 1841., ktorú vydaným r. 1843. „Cestopisom prvým“ obšírnej opísal, a druhú, a síce vo spoločnosti manželky a dcérušky svojej roku 1844., ktorú opísal v „Cestopisu druhom“, až po jeho smrti vydanom. Poslednia tato, za jedonásť týždňov trvavšia cesta, bola rozsiahlejšia než prvá; lebo okrem Tyrolska i Švajciarsko, potom v Sardinsku Janov, Turín, Livorno, Rím a Neapol navštívil, ohliadnuv spolu i povestné vrchy Vesuv a Montblanc v Savojsku.

S dobou zbúrenia maďarského nastalo pre Jána *Kollára* tak nebezpečné postavenie, že tak rečeno len divom v prosried búrlive horiacich náruživostí život zachoval; z týchto však trudných okolností vychvátený bol na jar r. 1849., súc na dlhší čas od cís. vlády čo *dôverník slovenského národa* do Viedne povolaný, neskôr ale professorom starožitností slovanských na c. kr. universite viedeňskej vymenovaný. V úrade tomto sotrval a pracoval až do prevčasnej smrti svojej. Smrteľná nemoc vzala už v utorok dňa 13. januára 1852. svôj počiatok. Prijdúc totižto do kollegiuma a počnúc prednášať, po nekoľkých slovách obrátil sa k poslucháčom s tými slovmi: „pánoyia, nemôžem ďalej!“ a tak sa tuhou zimnicou zachvátený z kollegiuma odobral. A však z prvého nápadu tohoto tak sa zotavil, že už nasledujúceho dňa zase na svojej „Staroitalii“ pracovať môhol. Nedlho ale nato z novu zimnicou sdrobený obľahol, aby viacej nevstal. Daromné bolo láskavé opatrovanie domácich a všetko umenie lekárske; nemoc voždy pohrúžlivej vystupovala. V piatok dňa 23. januára večer dal sa ešte v posteli pozdvihnúť, aby sa „posledni raz podíval na tento svet boží.“ Poslednia noc bola pokojná, jako i samé dokonanie; lebo keď mu v sobotu dňa 24. januára o $\frac{1}{2}$ 6 hodine ráno vyžiadanej vody podali, ovlažiac máličko jazyk, ticho a pokojne usnul (24. jan. 1852.). Žil

59 rokov, 5 mesiacov a 26 dní. Mrtvoľa jeho bola v pondelok dňa 26. januára o 4 hodinách večer, pri mimoriadnom účastenstve viedeňských Slovanov všetkých kmenov, farárom *G. Porubským* prežehnaná a tak po prenikavom speve ochotníckeho sboru českého na hrobitove sv. Marka pohrobená, kde ešte posledná slovanská pieseň nad hrobom jeho zaznela.

V nedeľu dňa 29. februára odbavovaly sa v evanj. chráme slavnostné truchlo-služby na pamiatku zosnulého, pri ktorých tehdajší professor theologie na ev. fakulte viedeňskej, *Karol Kuzmány* držal výbornú, neskorej tiskom vyšlú reč pohrabnú, český ale ochotnícky sbor spevákov pod vedením pána *Fr. Pivody* slávnosť prenikavým spevom svojím ozdobil. Na pamiatku *Kollára* vyšiel tiež z majstrovských rúk pána *V. Sajdana* pamätný peniaz, ktorý na jednej strane ukazuje podarenú tvárnosť nebožtíka, keď v umrlčej truhle ležal, na druhej ale lýru s nápisom, z básnikovej „Slávy Dcery“ vzatým: „Pracuj každý s chutí usilovnou na národu roli dědičné“, ktorážto priepoveď teraz už príslovím sa stala o účinlivosti národnej. Slovutný ale viedeňský sochár, p. *Melnický*, zhotovil dvoje poprsí nebožtíka; jedno v prirodzenej velikosti, druhé ale menšie, ktoré sa i podobnosťou tvári a vôbec umeleckým prevedením odporúča. Sama vdova zosnulého postavila láskavému manželovi a dobrému otcovi jedinej dcéry na hrobe pomník. Vidíme na ňom ovenčenú tvárnosť básnikovu; pod ňou lýru, ovitú menom hlavného diela básnikovho (Slávy Dcera); v prosriedku sám nápis, ktorý okrem mena i deň narodzenia a smrti udáva, naposledy ale tyto významné slová:

„Živ jsa v srdci celý národ nosil;
Zemřev žije v srdci národa celého.“

Kollár bol osobnosť ozaj básnická, čo sa nikdy nemá z očí zpúštat, keď o ňom mluveno a súdeno býva. Srdce jeho, vrelými city lásky k národu naplnené, bolestne nieslo všetku nehodu, ktorá z rozorvanosti jeho pochádzala a povzneseniu jeho na ten stupeň vzdelanosti a blahobytu, ktorý vo svojich básňach tak živo vylíčil, prekážky položila. Čo divu teda, že sa vnútorná ta bolesť istou zádumčivosťou na javo dávala, ktorú povrchnie oko snadno za nesdielnosť a prílišné odlučovanie sa od sveta považovať mohlo. Bohaté však jeho srdce bolo všetkým šľachetným citom otvorené a skromná domácnosť jeho bola neustálym prácam za česť a blaho národa až

do posledenieho dňa venovaná. Prečo i pamiatka jeho, jako najmohutnejšieho kriesiteľa lásky k národu svojemu, zostane v každom statočnom srdci slovanskom na veky požehnaná.

Hlavný spis *Kollár*ov, ktorý vlastne meno jeho po celom svete vzdelanom v známosť uviedol, je svetoznáma báseň lyricko-epická v 5 spevoch „Slávy Dcera“, ktorá po smrti pôvodcovej už v 6. vydaní vyšla v Prahe i s jeho „Výkladom“, dvom a „Cestopisy do Italie“ a s „Paměti z mladších let života“ jeho. Okrem slovanských svojich spisov (medzi ktorými i jeho „Kázne a řeči“ v Budíne r. 1844 zvláštneho povšímnutia zasluhujú) bol tiež pôvodcom známej brošúrky nemeckej „Über die literarische Wechselseitigkeit der Slaven“, ktorá o literárnej vzájemnosti Slovanov jedná. Okrem toho sobral a vydal „Národnie zpievanky slovenské“, v Budíne 1832 a 1833. Iné spisy jeho sú: „Rozpravy o jménách, původu a t. ď. kmenův slovanských“; „Sláva bohyně“; „Čítanka“ a „Staroitalie slavianská“. Všecko to písané je jazykom československým, jehož horlivým obhájcom bol Kollár.

Daniel Lichard.

---

142. Pavel Josef Šafarík.

Narodil sa v Kobeliarove v gemerskej stolici v Uhrách dňa 13. mája 1795.; zomrel v Prahe dňa 26-ho junia r. 1861.

Pavel Jozef Šafarík bol doktor filosofie, rytýr c. kr. riadu Františka Jozefa, pruského riaďu „pour le mérite“ a ruského riadu sv. Anny II. triedy v briliantoch; úd cís. akademie vied vo Viedni, kr. českej učenej spoločnosti, dopisujúci úd akademie vied v Petrohrade, Berlíne a Mníchove, kr. spoločnosti vied v Göttingách, latinskej spol. v Jene, zemepisnej spol. v Petrohrade, archeologickej spol. v Odesse, učenej spol. v Krakove, spol. pre nizozemskú literaturu v Leidene, čestný úd pražskej filosofickej fakulty, dejepisnej spol. v Celovci, hist.-statistického odseku c. kr. moravsko-slezskej spol. pre orbu, prírodo- a zemezpyt v Brne, spol. pre juhoslovanský dejepis v Záhrebe, university v Charkove a esthonskej spol. v Dorpate, čestný úd muzea kráľovstva českého, čestný úd akademického čítateľského spolku, pražskej besedy mešťanskej, čestný mešťan kr. hl. mesta Prahy, vyslúžilý bibliotekár c. kr. universitnej knihovne v Prahe a t. ď. Otec Šafaríkov bol ev. farár v Kobeliarove, muž

vzdelaný, priateľ tichej domácnosti, milovník čítania dobrých kníh a sberateľ dobrých spisov. Vidiac, že syn má dary, staral sa o vychovávanie jeho dľa možnosti najlepšej. V desiatom roku veku svojeho, keď od otca prvé základy školské prijal, odobral sa na gymnasium do Rožňavy, kde za tri roky sa pobavil. Z tade, lebo vzdelanosť sa tu v týchto časoch zanedbávala, odobral sa do Dobšinej, kde na gymnasiume dva roky zostal. Lyceum v Kežmarku ho jako úda privítalo, aby tu mudrctvo, bohoslovie a práva uhorské študoval. Dľa jeho vlastného svedoctva tu pod nebetyčnými Tatrami, ač v meste nemeckom, precítila prvá láska v srdci jeho k študiám, a menovite k študiám slovanským.

V týchto časoch už na Slovensku boli sa ozvali mužovia v službe národa svojeho, jako *Tablic*, *Palkovič* a i. Spisy mužov týchto už sa boly rozšírily po Slovensku, a nemálo dopomohly k povzbudeniu národného povedomia a literárného pohybu. — Roku 1815. šiel na universitu do Jeny, kde sa mu brány vyšších vied otvorily. R. 1814. vyšla v Levoči jeho „Tatranská Musa“, sbierka básni. V Jene sa až do roku 1817. pobavil, kde tiež neunavene na národu roli dedičnej pracoval. Tam medzi inším preložil Aristofanove „Oblaky“ a bez pochyby tam i Schillerovu „Mariu Stuart“ pre české divadlo prepracoval.

Navráťac sa do vlasti svojej až do r. 1819. bol vychovateľom mladého uhorského šľachtica v Prešporku. Prešporok bol v tomto čase srediskom slovenskej slovesnosti, okolo *Palkoviča* hromadili sa mužovia nového veku. Povolaný súc za professora na gymnásium v Novom Sade, v jaseni r. 1818. ta šiel a i správu gymnásia prejal. Správu ale r. 1825. z osobných ohľadov složil, zadržiac professúru do roku 1833. — Už predtým r. 1818. v Prešporku s priateľmi svojimi: *Palackým*, *Benedictim*, *Jungmannom* a t. ď. vydali básne mladosti svojej pod názvom: „Počátkové českého básnictví.“ — Roku 1823. a 1827. vydal „Písně světské lidu slovenského v Uhřích.“ V Novom Sade vydal svoje prvé významnejšie diela: „Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten“ (deje slovanskej reči a písomníctva podľa všetkých nárečí, Budín 1836.) a „Über die Abkunft der Slawen“ (o pôvode Slovanov, Budín 1828.), ktoré oči vzdelancov na ukrytého tohoto genia obrátily. — Do časov týchto padá vo vlasti našej doba prenasledovania tých Slovákov, ktorí hlbokosťou vedomia svojeho, ráznosťou a svedomitosťou,

jako i láskou bezúhonnou k národu svojemu vedení oň sa zasadzovali a tým osočovaniu neprajníkov vzdelania a povýšenia národa slov. sa vystavili. Kto je v stave všetky ty útržky, ubližovania, podozrievania, prenasledovania, vyšetrovania, posmievania opísať, ktoré samozvanci novej nekresťanskej zásady na tých, ktorí od nosa ďalej vidiac cestou Bohom večným a dejepisom národom vykázanou kráčali, prevodzovali? Spravodlivý dejepis budúcim stoletiam bude oznamovať, čo znamenalo byť verným národa slovenského synom v Uhorsku za neblahých časov oných.

Šafarík, iba vedám svojim žijúc, so zlosťou sveta do styknutia prísť nechcúc, složil professúru v Novom Sade a vysťahoval sa i z vlasti svojej do hlavného mesta Prahy, najbližších kmenovcov našich Čechov. Slovensko ležalo v tichom spánku netečnosti národnej. Národ slovenský predstavovali sotvy dakoľkí kňazia a učitelia; to čo sa národu podle neodrodilo, všetko jako mrtvá bezcitná massa v jarme poroby hlivelo. Pole účinkovania národovcov slovenských bolo jedine slovesnosť, lebo z druhých oborov života vytvorení boli.

Smutný bol to stav národa našeho a nie div, že Šafarik opustiac vlasť svoju, osadil sa v sred bratov Čechov, s ktorými nás vtedy jedna slovesnosť, jedna spisovná reč spojovala, lebo predvídal, že v kole prebudilých Slovanov je miesto jeho účinkovania.

A Šafarík zostal v Prahe až do konca činného života svojeho; z počiatku i s mnohými potrebami vozdajšieho života bojujúc žil svojim literárnym prácam, pracujúc bez ustania a unavenia na výtvoroch a dielach, nesmrteľnosť jeho zabezpečujúcich. Roku 1842. za professora slovanskej literatúry do Berlína povolaný, službu tuto neprijal. V tom istom roku stal sa kustosom pri c. kr. knihovni, a roku 1848. bibliotekárom tohože ústavu.

Roku 1848. pri držanom sjezde slovanskom v Prahe bol vyvolený za druhého predsedu. To bolo jediné zamiešanie sa jeho do politického sveta, a po osudnom roku tomto zriekol sa všetkého politického účinkovania, a oddal sa vedám úplne až do smrti svojej, ktorá ho dňa 26. junia 1861. z tohoto sveta odvolala.

Všetko jeho účinkovanie, všetky jeho diela, práce, spisy a pojednávania opisovať nechceme, ktoré všetky sú skvelým dôkazom jeho učenosti, rozvahy a veľkosti. Lež keby Šafarík litery nebol viac písal, nežli svoje „Starožitnosti slovanské“

*

a svôj „Národopis slovanský“, jeho nesmrteľnosť a sláva večná už dielami týmito by bola poistená a zabezpečená. V dielach týchto poznaly národy slovanské po prvý raz veľkosť svoju; poznaly slávnu, velikú minulosť a prítomnosť, a prišly k povedomiu, že dávnoveká slávna minulosť a veliká prítomnosť i velikú úlohu budúcnosti v sebe obsahuje. A následkom diel Šafaríkovych slávnym Kollárom vyslovená idea duchovnej a národnej jednoty, idea *vzájemnosti slovanskej* stala sa skutkom; z krajov nadšeného básnictva prešla do činného života; vidina velikánska dostala krv, telo a kosti, a Slovanstvo zatúžilo po nej.

Ale z diel týchto poznala i udivená Európa, že velikánsky národ slovanský je rovnorodý, rovnoduchý, rovnoprávny brat národov indoeuropejských, ktoré ho dosiaľ len za barbára, za nedospelca, surovca a otroka držali. Diela tyto sú vekovečným pomníkom slávy Šafaríkovej, a kým sa meno Slovan po šírom svete rozliehať, dokiaľ len jeden potomok národov slovanských v šírych sveta končinách, v pol Európe, Ásie a Amerike, kde konáre svoje Slovanstvo vystiera, žiť bude, vďačne, s úctou a hrdosťou spomínať bude meno „patriarchy slovanského“ Šafaríka, ktorý k povedomiu národnému ho povzbudil a k slávnej budúcnosti cestu mu ukázal.

Mikuláš Ferienčík.

---

143. Ľudovít Štúr.

Ľudovít Štúr spatril svetlo života dňa 28. oktobra 1815. v Uhrovci v trenčanskej stolici, kde otec jeho evanj. školu chlapčenskú spravoval, v ktorej i Ľudovít prvé vyučovanie obdržal. Nabyv základných vedomostí doma, poslaný bol k ďalšiemu učeniu na ev. gymnasium do Rábu, kde professor Lipolt Pec nektorými upomienkami na značnejšie hviezdy literárneho slovanského sveta, menovite Dobrovského a Šafaríka, prvú iskru mladíka k národu svôjmu prebudil, ktorá výtržnými, zo Slováka si iba posmechy strojacími spoluučencami ešte viacej roznietená bola. Po dvaročnom učení v Rábe odobral sa na ev. lyceum v Požoni, kde nektorí horliví mladíci slovenskí, menovite starší brat jeho *Karol*, *Sámuel Babylon*, *Ján Caltík*, *Sámuel Chalupka*, *Sámuel Godra*, *Matej Holko*, *Josef Klimáček* a *Daniel Lichard* už od roku 1828. *slovenskú*, potom tak patrného významu v živote Slovenska

došlú *literárnu jednotu* boli založili. K tejto jednote sa i Ľudovít Štúr pridružil, čerpajúc z tamošnej slovenskej knižnice obšírnejšie známosti o národe svojom.

Po dokonaní študií gymnasialných, keď starší zakladatelia jednoty z Požoňa už boli poodchádzali, chopil sa on vesla správy, s neunavenou, obetovavej lásky plnou horlivosťou vzdelávajúc mládež slovenskú. Horlivá tato láska k mládeži slovenskej ponúkla ho k tomu, že i po dokonaných bohosloveckých študiách, jako námestník vekom sošlého professora reči a literatúry slovenskej, *Juraja Palkoviča*, zostal v Prešporku, pri čom ale pomôcky hmotného života súkromným vyučovaním hľadať musel. Patrný rozkvet slovenskej jednoty bol mnohým tŕnom v oku, prečo i ta vec doviedli, že z jara 1838. „slovenská jednota“ v Požoni vynesením kr. námestníctva v Budíne zapovedená bola. Jednota sa teda premenila v *„ústav literárny“*, v ktorom Štúr i ďalej bez prekážky pôsobil, a to s tým vätším prospechom, že vo vyučovaní jeho i mládež nižších tried podiel brať započala.

S kvitnúcim ústavom rozlúčil sa Štúr roku 1839., keď sa na vyššie učenie do Hally odobral, zanechajúc správu ústavu *Ben. Prav. Červenákovi.* V Halle študoval dva roky, oddajúc sa hlavne vedám historicko-politickým a jazykozpytu rečí indoeuropejských, vedením slovutného *Aug. Fran. Potta.* Odtiaľ povolaný bol do Kežmarku za professora filosofických vied na tamejšom ev. lyceume, ktoré povolanie ale, opierajuc oči svoje na milovaný *„ústav bretislavský“* neprijal, vyvoliac sebe dobrovoľne cestu chudoby, aby neodvisle vnútornému pudu svôjmu za dosť urobil.

Po vyplnení dvoch rokov v Nemecku navrátil sa do Požoňa, kde zaše námestníctvo professorátu Juraja Palkovičovho vzal na sebä. Avšak odporná stránka pohrúžlive na ústav požoňský naliehala, všetkými možnými prosriedkami ta pracujúc, aby Štúr z úradu námestníka professorátu odstránený bol, následkom čeho proti ústavu, jakožto pletichy politické snujúcemu sa vyšetrovalo; ktoré podozrenie ale za bezdôvodné nalezené bolo. Udržal sa teda Štúr pri ústave i ďalej, živý súc z peňažitých svojou pilnosťou zaslúžených výrobkov a nektorých pomôcek viacej šľachetných rodomilov slovenských. O tej dobe bol ústav v najpatrnejšom kvete. Všetko zaiste, čo jakú takú lásku k národu cítilo, i v osude jeho podiel bralo; naproti tomu ale odporníci i ďalej proti ústavu pracovali, až vec naposledy ta došla, že sa r. 1843.

na konci júnia druhé vyšetrovanie proti ústavu nariadilo. Vyšetrovanie trvalo 5 dní, pri jehož dokonaní ústav síce za nevinný uznaný bol, avšak záhuba jeho tým nebola odstránená. Pôsobením totižto viacej údov práve shromaždeného snemu (nie síce v snemovne, ale medzi údami patronátu školy) vec od protivníkov tak ďaleko privedená bola, že církevný sbor požoňský, mocou patronátu svôjho v mesiaci februári 1844. súd svrženia Ľudovíta Štúra z námestníctva professorátu vyslovil. Nič neosožily prosby mládeže, nič protesty ev. cirkví, nič hlasy ev. seniorátov, nič dôvody troch superintendentov — všetko darmo! Rozhorčená teda dospelejšia mládež odsťahovala sa v krutej zime na iné školy, menovite do Prešova a Levoče; ti ale, ktorí pozostali, nemohli viac ústavu zadanú ranu vyliečiť. Sám Štúr zostal i ďalej v Požoni, nespúšťajúc oči svoje z mládeže slovenskej, ktorej najpeknejšie roky svôjho života posvätil. Do tej doby pripadajú prvé spisy Štúrove v brošúrach a novinách nemeckých k obrane národa namierené.

S rokom 1845-tym počína sa verejné pôsobenie Štúrovo. Už od viacej rokov pracoval ku všeobecnej žiadosti rodákov svojich na tom, aby mu povolené bolo národný politický časopis vydávať; až z jara r. 1845. od troch rokov túžebne očakávané povolenie k novinám dostal, čo po celom Slovensku nesmierne jásanie spôsobilo. Do tohože roku pripadá i založenie Tatrína, národnej slovenskej literárno-praktickej jednoty, ktorú *Štúr* s *Jozefom M. Hurbanom* a *Michalom M. Hodžom* sriadil. Tatrín pod správou Hodžovou hneď tu hneď tam svoje výročité shromaždenia až do osudného 1848. roku vydržiaval.

Výtečníci naši slovenskí presvedčovali sa zo života každodenného, že národ náš hmotne i duševne ubitý spisami a novinami česko-slovenskými z tisícročného živorenia zbudiť a k povedomiu národnému priviesť, je vec naskroze nemožná. Po náležitom rozmyslení a všestrannom rozvážení veci usniesli sa teda jednomyseľne na pozdvihnutí *nárečia slovenského* na reč spisovnú, — čím nelen dľa mluvnice Bernoláka píšucie kňažstvo katolícké veci národnej získať, ale i životnú žilu zmŕtveného národa svôjho vzkriesiť hodlali. A šľachetné úmysly výtečníkov našich — jako teraz už vidíme — nezostaly bez túžebne žiadaného výsledku.

V slovenskom nárečí vydal najsámprv *Jozef M. Hurban* almanach „Nitru", a v auguste 1845. počal Štúr svoje „*Národnie Slovenské Noviny*" vydávať. Proti pozdvihnutiu nárečia

slovenského na reč spisovnú pozdvihly sa početné hlasy v Čechách, na Morave, ba tu i tam i na Slovensku a hromadili sa okolo praproroka Slavianstva, Jána Kollára v Pešti, ktorý ich sobral a Matici českej k vydaniu odovzdal, jakožto odpoveď na Štúrove spisy „*Nauka reči slovenskej*“ a „*Nárečia slovenskuo*“. Oba vyšly v Požoni 1846. Dosti na tom, čo žiadon poctivý svedok udalostí tajiť nebude, že s počiatkom vydávania „Národních Slovenských novín“ a ich prílohy zábavnej „*Orol Tatránsky*“ na Slovensku nevídané dosiaľ nadšenie za blaho národa povstalo; ono sa javilo i uvádzaním praktických ideí vo skutok, ktoré Štúr v novinách odporúčal, jako ku pr. blahodarná myšlienka zakladania spolkov miernosti, pôsobením zvlášte *Štefana Závodníka,* na všetky strany mohutno sa rozmáhala. Inde zase povstávaly hospodárske spolky — zase inde spolky k obrábaniu pustých, zanedbalých pozemkov na chotároch obcí a t. ď. Buď tu ešte podotknuté, že prvé číslo „Nár. Slov. Novín“ v piatok dňa 1. augusta 1845. vyšlo, a že sa k oslave radostnej udalosti tejto na mnohých stranách Slovenska hostiny a iné radovánky odbývaly. Časopis Štúrov vychádzal týždenne dvarazy: v utorok a piatok.

Pri tomto verejnom pôsobení zastihol Štúra búrlivý snem uhorský r. 1847—48 odbývaný, na ktorý on sám jako plnomocník kráľ. mesta Zvolena vyvolený bol. Slováci s hrdosťou hľadeli na to, jak mužne si Štúr, súc v reči maďarskej úplne sbehlý, vo vyslaneckej hodnosti svojej počínal. Radosť bolo videť, jako ľavou rukou o svoju šabľu podoprený v čistej maďarčine mužským, až do najposlednejšieho kúta snemovny siahajúcim hlasom rečnil vo všetkých dôležitejších otázkach snemu; menovite ale v príčine urbárskeho odkúpenia, za ktoré vo svojich novinách obratným perom bojoval, — a za práva národa slovenského, keď sa otázka škôl národních pojednávala. Rok 1848. strávil Štúr v Prahe a vo Viedni až do povstania slov., na ktorom mal hlavnú účasť.

Po dokonaných búrkach roku 1848. a 49. Štúr ponúkané mu úrady neprijal, ale sa do súkromného života utiahol, vyvoliac si obydlie v Modre, aby pozostalé siroty staršieho brata svôjho Karola vychovávať môhol. Tomuto šľachetnému zamestnaniu bratskej lásky a literárnej činnosti žil on až do poslednej nešťastnej doby; svedkom toho je dielo: „*O národních písních a pověstech plemen slovanských*“, ktoré nákladom českého Musea r. 1853. v Prahe na svetlo vyšlo. Neskôr

pracoval i na obšírnom historickom spise o Slovanstve, ktorý ale nedokončil. Medzi básňami jeho vynikajú spevy bohatierske: „Svätoboj“ a „Matúš z Trenčína“.

Ľudovít Štúr po prácach sily tela moriacich rád polovával, aby kroz pohybovanie na slobodnom povetrí trochu pookrial; i o poledni dňa 22. decembra 1855. vzal pušku na plece a tašiel do poľa. Prijdúc k jakejsi priekope, chcel ju preskočiť, avšak vykĺznutím nohy tak nešťastne padol, že puška vystrelila a celý nábitok hrubého broku do ľavého stehna mu uhodila, ktorá rana následkom prehojného ztoku krve životu jeho o 9. hodine večer dňa 12 januára r. 1856. prevčasný konec učinila. V utorok dňa 15. januára bol slavnostný pohrab Ľudovíta, tak od najbližších priateľov jako i celého národa slovenského žalostne oplakaného.

Daniel Lichard.

---

b. Životopis vlastný (autobiographia).

Z „Pamětí“ **Jána Kollára.**

(Československy.)

144. Řeči. Mateřčina. Cizí jazyky.

Ačkoli mnoho let před mým příchodem do Prešpurku byla zde stolice a professura slovanské řeči p. Palkoviče, a ačkoli já téměř pět let zde jsem se zdržoval: předce bohužel jsem toho štěstí neměl, abych i jen jednu hodinu čtení o česko-slovenské řeči a literatuře byl slyšel, anť p. Palkovič přes celý ten dlouhý čas žádných hodin nedával, navzdor našemu častému navštěvování a prošení ho. Tím pilněji čten byl od nás ve škole jeho „Týdenník.“ Abych sobě tento nedostatek jak tak vynahradil, opatřil jsem sobě některé české knihy, jmenovitě: Nové básně od Puchmajera, Tablicovy poezie, Jungmannův ztracený ráj od Miltona, Rožňajův Anakreon a jiné, které jsem na tak řečených knížecích procházkách (Fürstenallee), když si jiní moji spolužácí v loptu hráli, čítával. Bohužel ale mezi celým žákovstvem Prešpurským nalézali se jenom dva tehdáž mně v tom ohledu rovní milovníci řeči a literatury československé. Jeden byl Jan Jelšík, můj krajan z Turčanské stolice z Necpal, jenž

právě theologické vědy dokončil a pěstounem u nějakého zámožného žida byl; druhý byl František Palacký, Moravan, v nižších školách študující. Oba tito přicházeli tytýž ke mně do sirotčího ústavu, kde jsme se kochávali ve sladkých zvucích a plodech naší mateřčiny. I do jiných slavianských nářečí jmenovitě do srbského a staroslavianského měl jsem již zde příležitosti poněkuď nahlédnouti. Což se stalo následujícím během. V některých vědách a hodinách jmenovitě při anglické, fancouzské a vlaské řeči sedával vedle mne jistý mladý Srb skromný, panenského obličeje a vlídných mravův. Byl to p. Pantaleon Živkovič, potom biskup řecké nesjednocené církve v Budíně a Temešváře. Milý Bože! jakové city pronikaly srdce mé, když jsem zde z jeho úst ponejprv církevní staroslavianskou řeč slyšel, a s ním se nejináče smlouvati chtěl, zvuky a slova srbského jazyka mnohá již předtím byl jsem slyšel a znal. Ale církevní staroslavianskou řeč slyšeti zde ponejprv příležitost měl jsem. V celém životě rozpomínali jsme se oba s p. biskupem Živkovičem na toto naše školské slavianské přátelství. Nevěda a jen přirozeným pudem já již tehdy k tomuto srbskému slavobratrovi více a srdečně jsem se nakloňoval, než ku kterému koliv Němci aneb Maďarovi. Již tehdy proletělo temné tušení a cítení mé srdce, že to v Slavianstvu jináče býti musí, že my všickni jeden národ jsme. Pán Živkovič a p. Palacký byli první dva moji národní přátelé a zůstali takými až posavad.

Mimo mateřčinu hleděl jsem sobě v Prešpurku i jiných vzdělanějších evropských řečí a literatur známost opatřiti. Byl toho času mimořádným professorem francouzské, anglické a vlaské řeči jakýs pán Selecký, který i malou mluvnici francouzskou sepsal a vydal. Bylo nás asi deset posluchačův, kteří jemu za každou hodinu jistou sumu platili jsme. Frančtině já v krátkém času až ke mluvení jsem přišel, anť ve Braumüllerském domě rozeného, jiné řeči neumějícího Francouze měli jsme. Větší obtížnost mi působila angličina a vlaština. K té první zajisté jako k řeči pro její nelibozvučnost nikdy žádné vnitřní lásky jsem necítil, ačkoli klassiky anglické pro výtečnost jejich myšlenek vždy vysoce jsem ctil. S p. Seleckým překládali jsme z Goldsmitha „Vicar of Wackefield", sám pak pro sebe počal jsem později číst některá kázaní od Blaira. Z francouzské řeči do vlaské překládali jsme Telemacha od Fenelona. Měltˇ p. Selecký velmi snadný a příjemný způsob v učení řečem. Tato známost

cizích vzdělanějších řečí, ačkoli nevstoupila na vysoký stupeň, nic méně však užitečnou se mi stala k poznání vlastní naší národní řeči, jmenovitě pro srovnání etymologie, tvarosloví, skladby a t. d.

Ze starých řečí učil jsem se hebrejštině od Stanislaidesa, řečtině dílem od Stanislaidesa, jenž nový zákon, dílem od Zsigmundyho, jenž Xenofontovy paměti, dílem od Dankovského, jenž Homéra a Anakreonta vykládal.

---

145. Samuel Rožnay.

Jedna z nejspanilejších slovanských duší, s kterou jsem se v životě setkal a nad jejíž časnou ztrátou i později nejedenkráte slzy jsem vyléval, byl Sam. Rožnay. On náležel do počtu těch mužů, které upřímně milujeme a ctíme, prvé nežli jsme je viděli a dokonale poznali. Slovem on byl slovenský Mladoň, tělem, duší a celým životem národu svému oddaný. Hlava výtečná, vzdělanost klassická, cit a v kus nejjemnější, skromnost a pokora ozdobovaly každé jeho slovo a každý skutek. Pocházel rodem ze Zvolena, učil se v Prešpurce, navrátiv se z Německa byl pěstounem mého chovance Ludvíka Kolbenhajera, odtudto povolán byl za kazatele do Mičině, kde však jen kratičký čas zůstával, anť od Bystřičanův za kazatele zvolen byl. Mělť hojnou zásobu nejen českých ale i jinoslavianských knih, anť on snad první byl mezi Slováky, který i na jiná slavianská a jmenovitě polské a ruské nářečí zření své obrátil. Tohoto anjela dal mi Bůh za přítele, ale nastojte jen na několik měsícův; neb kosa smrti nemilosrdně rozťala srdečný svazek našeho národního přátelství. Rožnay zemřel ve květu života dosti rychle a nenadále, anť teprv přede dvěma týdny poslední kázaní o nesmrtelnosti duše měl, s jakýms prorockým tušením svého konce. Rožnay byl první, který mně rozuměl a já jemu: co mě nejvíce těšilo, bylo to, že jsem již více sebe osamělého ve světě neviděl s mými národními myšlénkami a žádostmi, nalezna duši rovně hluboce se mnou smýšlející a cítící. V zahradách a dolinkách jsme i plakali i radovali se z jeho budoucnosti. Objednali a čítali jsme spolu české Vídenské Noviny a Prvotiny tehdáž od Hromádka vydávané. Přeložil Anakreona, Homerovu Žabomyšoválku a Myšiadu Krasického. Započal překládání Homerovy Iliady, Pindara a jiných klassikův.

---

146. Pilnost v mateřčině. Spisovatelské pokusy.

Opustiv dětinskou Mošovskou školu, jmenovitě Šuleka a Buriana, potom bohužel v celém svém školském životě neměl jsem více příležitosti něco ve školách od učitelův v milé mateřské řeči slyšeti, v té řeči, v které jsem předce přes celý dospělejší věk úřad konati, národ vzdělávati, slovem jí větší polovici života obětovati měl! Není-li to nerozum a hřích do nebe volající? K čemu všecka moudrost a všecky poklady učenosti v paměti bez nástroje a prostředku, kterým bychom je do života přesadili? Na čele našich škol měl by státi ten klassický velikými literami vyrytý nápis: „Non scholae, sed vitae discendum". Abych tuto štěrbinu ve vzdělanosti své vyrovnal, vrhl jsem se hned po skončených školách s jakýmsi nedočkavým chvatem na studium mateřčiny a sice nejprvé na poznání mluvnic a slovníkův, pak na překládání a posléze na vlastní pokusy a plody. Bylť jsem zde ovšem sobě samému z ůstavený samouk, a jako ptáče bez matky jen u země křídla jsem zkušoval a létati se učil. Překládal jsem z německého, z francouzského a z polského. Krasického bájky ve slabikáři a v čítance mé vytištěné přináležejí do této doby mých prvotin, nebo již nyní to přesvědčení a předsevzetí jsem měl, že se u nás na Slovensku co do národnosti jako od abecedy začíti musí, proto sbíral a hotovil jsem již zde látku pro takovéto knihy a učinil plán k jejich vydání. K tomu cíli složil jsem již i ty modlitby a písně pro mládež, které se v čítance nalézají. Do této doby přináležejí vyjma dvě neb tři i ty písně duchovní, které pod mým jménem ve Zpěvníku tištěny jsou, z nichž některé napodobené a přeložené, jiné původní jsou. Z francouzského přeložení zachovala se posud jen jedna kratičká báseň.

Ale nejen v mateřském mluvení, než i ve vlastním myšlení cvičil se duch můj v Bystřici, jako vězeň, když z dlouho trvanlivého žaláře na svobodu propuštěn bývá, cvičí se v potřebování svých očí, svých nohou, své svobody.

---

147. Wolfgang Göthe.

Sotvy že jsem se v Jeně osadil a poohledl, první má práce byla uviděti a poznati nejen professory, ale i jiné slavné tam žijící muže, aneb aspoň jejich pomníky a domy,

kde bydleli a pracovali. Náhoda pak tomu chtěla, že p. Wolfgang Göthe nedaleko od nás bydlel; jemu tedy bylo prvnímu moje navštívení obětováno. Byl jsem tam nejprvé s M., potom častěji sám. Ponejprv nechal nás v předním pokoji něco čekati, pokud se prý oblekl a připravil. I předstoupil před nás tento německý Jupiter s nádhernou zdvořilostí a s odměřenými kroky i slovy. I pan Göthe byl toho domnění, že v Uherské krajině pouzi Maďarové bydlejí, pročež i nás za Maďary měl. Když já ale proti tomu protestoval jsem, řka: „Pane, já jsem Slovák aneb chcete-li Slavian, tento pak můj druh jest polomaďar poloněmec“ zasmál se p. Göthe hlasitě nad touto mou upřímností, pročež obrátiv se ke mně důvěrně prosil mě, abych mu několik slovenských národních písní opatřil a přeložil, anť prý slyšel mnoho i o jejich mnohosti i o jejich kráse. Tak jsme se rozešli. Asi za měsíc potkal jsem pana Götheho v knížecí zahradě na procházce, i hned ke mně kroky obrátě vylál mi: „Co dělají slovenské zpěvanky?“ Já vymluviv se nedostatkem času s počátkem roku universitského, slíbil i zplnil jsem to, jak mile se první nahrnuté práce umenšily. Některé z nich od něho metricky přepracované vyšly v časopise od něho vydávaném. Při druhé a následujících návštěvách složiv již Göthe cele se sebe ministra a dvořana zdál se více býti patriarchou a otcem. Göthe obyčej míval téměř každodenně v kočáru, v němž dva bělouni zapřaženi byli, vůkol Jeny se projížděti, a při tom se svým kočím, jako se svým nejdůvěrnějším přítelem hlasitě mluviti aneb se hádati. Naš přítel, pan Sam. Ferjenčík, znamenitý zpěvák a guitarista, ještě častější a domácnější obcování míval s Göthem, proto že jeho ballády a romance: Erlkönig, der Sänger, Fischer a t. d. výborně zpívati uměl. Jednu krásnou vlastnost Götheho musíme i zde zvelebovati, totiž tu, že kdekoli bydlel, a kamžkoli přišel, všudy všecky oddanosti, kraje a svazky života okrášliti a jim jakýsi vyšší, ušlechtilejší pohled a význam dáti hleděl. Krásný park ve Vinařích jest nejvíce jeho dílo. U Jeny za Salou, jak se do Velnice jde na levé ruce, byla u spod vrchu nepatrná díra, kterou on ve krásnou tajemství plnou jeskyni přetvořil, tak že v ní Vinařský dvůr ne jednou jměniny neb narozeniny a těmto podobné radovánky slavil. — Schiller ve Vinařích pochovaný, bydlel a psal samu Marii Stuartku v Jeně v jedné dosti malé zahrádce. Wieland má pomník v Tieffurtě, několik hodin od Jeny.

---

148. Botanika. Květomilenství. Příroda.

Každý člověk má od přírody vštěpenou zvláštní k jistým věcem náklonnost, kteráž se oblibou, miláčkovstvím, dětinským koníčkem a t. d. nazývá. Avšak i tato vášeň a náruživost s věkem člověka proměny aneb stupňování trpí. Já již co dítě, uvida květ, nevím jakousi radostí za ním třásl jsem se. Jednou vraceje se s otcem na velikonoční slavnost ze chrámu a uvida nenadále naši rompu (hrušku) za domem v plném jejím rozkvětu zastavil jsem se nejprvé v němé radosti pohřížen, div že mne na vrch neuchytilo při pohledě na tuto vznešenou stromovou matronu v její bělostkvoucí říze, a pak sbíraje po ulici malé i staré vedl jsem je k tomuto divadlu, nemoha chápati, jak oni při tom tak necitelní býti aneb mé radosti smáti se mohli. Měl jsem v sadě mého otce zvláštní zahrádečku, ve které květy vyvodil a pěstoval jsem. Tato dětinská hračka utuchla v Křemnické a Bystřické škole, ale v Prešpurku opět se zjevila soukromným učením se botanice. Květnaté doliny Tater Prešpurských byly moje chrámy a paláce, jejich louky, stráně a kvítky moji každodenní tovaryšové v letě. V posledním roku v Prešpurku nakoupil jsem si semen a kořínkův těch nejznamenitějších kvítkův a vzal je i sebou do Bystřice, kde v zahradě Kolbenhajerovské jednu z nejutěšenějších květnic měl jsem, hollandské tulipány a hřebíčky, pařížský strakatý, veliký mák, růže a t. d. Hřebíčky čili klince pokřestil jsem milými mně národními, aneb jinými jmeny: jeden se jmenoval Veleslavín, Komenský; druhý Sokrates, Plato; třetí Šiller, Wieland atd. Ale všecko toto posavad byla jen jako zábavka. V Jeně ale vypukla tato náklonnost a láska ku květům tak silně, že se takměř na květošílenstí proměnila. Ona mě vedla k tomu, že jsem rostlinářství čili botaniku u dvou professorův slyšel, Okena a mladého Vogta, kteráž kollegia obzvláště nákladná byla a mnoho stála, a to proto, že jsme se na květy a jiné potřeby skládati museli. Všecky zahrady nejen v Jeně ale i vůkol Jeny byly mi známy a já v nich jako doma. Ve dnech prázdných a nedělních zvláště jarního času utíkal jsem do květnatých dolin a úbočí, do zahrad a sadův, jakových vůkol Jeny mnoho jest. Celý máj, kde sadové a stromové kvetly, byl mi časem nejsladších rozkoší. Spatře celý sad květoucích jako mlékem a sněhem pokrytých stromův, byl

jsem jako očarován, anobrž i před jedním samotným kvě-toucím stromem opojen jeho vůní stál jsem celé hodiny jako u vytržení. Nic mě tak neučilo obdivovati se Bohu, milovati svět jako květy. V knížecí zahradě v Jeně mělo po mnohých letech kvésti aloe: já tam po každé skončené hodině vyučovací hned běžel jsem, kde jsem obyčejně i Götheho čítajícího a zpytujícího nacházel. Ve vinarských novinách stála zpráva, že ve Vinařích v belvederské velkovojenské zahradě toho a toho dne květ kaktus grandiflorens se rozpuknouti a rozkvesti má, načež nás i professor Vogt pozorny učinil. Ja všecka jiná studia stranou nechav, panem Vogtem a některými jinými žáky cestu ihned tam nastoupil jsem. Nespali jsme celou noc. Asi o půlnoci stal se ve skleněm zahradním domě, kde jsme byli, před očima našima třesk jako vystřelení z děla, a my prudkým zápachem rychle rozšířeným téměř omráčeni jsme byli. Tento div krásné květiny ještě více roz-množil lásku mou k ní. V takovém květovném povětří a okolí při studnici Lutherově čítával jsem i Ossiana. Někdy skryl jsem se večer za růžový aneb trnový keř naslouchaje do pozdní noci harmonickým zpěvům slavíka někdy mně tak blízkého, že jsem jej na ratolesti rukou chytiti mohl; jindy když strom, zvláště třešně, jabloň, lípa, k tomu pohodlný byl, vylezl a posadil jsem se na jeho květosněžné větve a v této olympické atmosféře čítal anebo básnil jsem. Slovem květy byly moje karty a kostky, moje šachy a kuželky, moje koncerty a bály, moje hry a zábavy. Toto kochání v přírodě, obzvláště ve květeně, polehčovalo mi moje mnohé těžkosti, oslazovalo mnohé hořkosti a péče, se kterými jsem nejednou zápasiti musel, a činilo, že mezi kvítím jsa zapome-nul jsem jako Archimedes při svých mathematických figu-rách v písku na všecko, co ve světě mrzkého aneb nepřízni-vého bylo. Kvítí a příroda byly řetěz a prostředník mne ustavičně se světem spojující a smiřující, abych na něj ne-zanevřel. Vraceje se přes Prahu a uslyšev od Jungmanna, že náš Presl o rostlináři československém pracuje, navštívil jsem ihned p. Presla. Jakovou slastí plápolalo srdce mé, když jsem z úst p. Presla všecky botanické názvy tak šťastně a krásně přeložené uslyšel, k. p. tajnosnubný, jevnosnubný atd. Jeho rostlinář sprovodil mě na všech mých pozdějších jar-ních a letních cestách a procházkách, obzvláště pak na sa-laších a koupelích, kde jsem pro navrácení zdraví se zdržo-val, býval on má jediná kniha a zábavka. Poněvadž pak Čech

Zalužanský první byl, jenž pohlaví v rostlinách a květech dávno před Linéem objevil, neměl jsem pokoje pokud jsem sobě dílo jeho nezaopatřil, až konečně skrze antikváře poštěstilo se mi ovšem za dosti drahé peníze i toto dílo sobě zakoupiti. Když jsem v posledních starších letech o této vášni chladněji přemýšlel, zdálo se mi, jakoby láska k malířství, kde větším dílem já se malováním květův obíral, hlavní podíl a vplyv na ni byla měla. Této plnosti citův květomilenských musel jsem často průduch učiniti nejen ve znělkách, ale i v jedné nábožné písni: Láska ku přírodě pod číslem 693. ve Zpěvníku tištěné, anobrž i v jedné kázni: květy v zrcadle náboženstva.

V tomto chrámě přírody, v takovýchto zemských malorájech a blažených chvílích tam venku pod šírým nebem, znikl a zhotoven byl větší počet mých básní a znělek jak v Jeně tak i po cestách a v Pešti, tak že vrátě se domův, nic jiného jsem nepotřeboval, než položiti je pérem na papír. Moje poezie byla opravdivá včela jen v poli, v hájích a na lukách potravu hledající a pak s plnými obnožkami do oule letící. Jinače, bohužel, můj stav, moje práce a okolnosti nebývaly příznivé poetickým myšlénkám a výlevům. V Pešti, v úřadě mém často se stalo, že jeden punkt a period při psaní básní neb kázní pět i desetkráte přetržen býval klepáním na dvéře těch nejrozličnějších příchozích a nejmrzutějších úkazův; anobrž přišli ne dnové, ale celé týdne, kde pro tíseň lidí, hromady úřední práce, jarmareční lermo a hluk sotvy péro do ruky vzíti lze bylo. S raněným a krvácejícím srdcem vyšel jsem často ven do svatyně přírody boží: žluč i slzy tekly po těle mém nad ničemnými lidmi, pronásledováním Slovákův a nezaslouženými urážkami mé osoby, bezejmennými listy a hrozbami, roztlučením oken a kočičí hudbou nočního času při vydání téměř každého mého československého díla; ale po několika hodinách vrátil jsem se opět nazpátek do života s lehkou krví, s veselou tvaří, se smířeným srdcem a s obnovenou zmužilostí k boji: takové divy tvořila příroda boží ve mně! Čeho někdy 10—20 přátel a těšitelův při mně učiniti nedovedli: to učinila tichá samota v přírode v několika okamženích. A však osamělost ta býti musela; v tovaryšství a v rozmluvách s jinými, třeba i s přátely, nikdy tak blahodějně příroda na mne neúčinkovala, jako tam, kde jsem se cítil sama v sobě uzavřena a zamknuta od nikoho neviděna a neslyšána leč od Boha.

V. Povahopisy (charakteristiky).

149. Súd Nemca Herdera o Slovanoch.

Slovanské národy zaujímajú väčší priestor na zemi, nežli v dejepise, medzi inými príčinami i preto, poneváč žili vzdialení od Rímanov. Známe ich najprv pri Done, pozdejšej pri Dunaji, tam medzi Gótmi, tu medzi Hunmi a Bulharmi, s ktorými často snepokojovali rímske mocnárstvo, zvätša len čo spolutiahnucie pomocné a služebné národy. I pri dokázaných skutkoch svojich Slovania neboli nikdy podnikavý, vojny a dobrodružných výprav milovný národ, jako Nemci; oni práve voždy iba za týmito v tichosti postupovali a osadzovali sa v upráznených miestach a krajinách, až ohromný onen priestor zaujali, ktorý siaha od Donu až po Labu, od mora východného až po adriatické. Od Lüneburgu cez Meklenburg, Pomorany, Brandenburg, Sasko, Lužice, Čechy, Moravu, Sliezsko, Polsko, Rusko rozprestieraly sa bydlá jejich z tejto strany pohoria karpátskeho; a za týmto, kde oddávna už vo Valašsku a Moldave sídleli, rozšírili sa, mnohými prípadami podporovaní, vždy ďalej a ďalej, až ich císar Heraklius i do Dalmatska prijal, a poznenáhla kráľovstva Slavonsko, Bosna, Srbsko, Dalmatsko od nich založené boly. V Pannonii takže početne sa usadili; od Friaulu zaujali i juhovýchodný koniec Nemecka, tak že sa územie jejich Štýrskom, Korutanmi a Krajinou zavieralo: najrozsiahlejšie to priestranstvo, ktoré v Europe jeden národ zvätša až posaváď obýva. Všade sa usádzali, aby od iných národov opustenou zemou vládli, jako osadníci, pastieri alebo roľníci ju obrábäjúc a užívajúc; a preto po všetkých predchádzajúcich spustošeniach, pre- a vysťahovaniach bola ich tichá, pilná prítomnosť všade blahonosná. Milovali poľné hospodárstvo, dochovávali statok i obylie, vzdelávali mnohé domáce umenia, a zavádzali plodinami zeme a pilnosti svojej na všetkých stranách užitočné kupectvo. Vedľa východného mora počnúc od Lübeku vystavili prímorské mestá, medzi ktorými Vineta na ostrove Volíne (Rügen) slovanským Amsterdámom bola; tak obcovali i s Prusmi, Kúrmi a Litvanmi, jako to reč národov týchto dosvedčuje. Pri Dnepre mali Kyjev, pri Volchove Novgorod, ktoré zavčasu staly sa kvetúcimi kupeckými mestami, najmä že čierne more s východným kroz ne do spojenia prišlo a

plodiny východu do polnočnej a západnej Europy sa privážaly. V Nemecku zaoberali sa baníctvom, topili a liali kovy, chystali soľ, dorábäli plátno, varili mädovec, sadili ovocné stromy, a dľa obyčaje svojej viedli veselý a hudobný život. Boli dobročinní, pohostinskí až ku márnotratnosti, milovníci vonkovskej slobody, ale úslužní a poslušní, nepriatelia lúpeže a drancovania. Všetko to ale nespomohlo im proti potlačeniu; ba napomáholo ho. Lebo poneváč nikdy nebažili po nadvláde svetskej, žiadnych bojochtivých dedičných kniežat medzi sebou nemali, a radšej poplatnými sa stali, keď len zem svoju v pokoji obývať mohli: preto sa mnohé národy, obzvlášte ale kmena nemeckého, proti nim ťažko prehrešily.

---

150. Bohatý a chudobný.

Pán Matej vyzerá veľmi dobre, čerstvo a zdravo; tvár jeho je plná, líce a podbriadok visia dolu, pozor bystrý a smelý, plecia široké, žalúdok zdravý a prieberčivý, chôdza pevná a určitá; prihovára sa dôverne, rozpráva hlasito; to, čo ho zaníma, káže si dva trirazy opakovať, naslúcha ale len polovičatým uchom hovoriaceho; vyťahuje zdĺhavo šatku z vrecka a rozprestrúc ju na široko sniaka z plných pľúc a utiera nos parádne, jako čoby dáky veľavýznamný dej vykonával; pľuje na ďaleko, a keď sa mu kýchne to sa celá izba ozvať musí: spí vo dne spí v noci a to veľmi sladko, chrápe jako na trúbe do harmonie. Za stolom a na prechádzke zaujme toľko miesta, čo by pre dvoch dosť bolo; prechádzajúc sa vždy sa postaví v rade do prosriedku medzi sebe rovnými, keď sa on zastaví i tito sa zastavia, keď sa pohne i tito sa pohnú, všetci sa spravujú dľa neho. On pretrhuje, on spravuje v reči tých, čo hovoria; jeho ale nik nesmie pretrhnúť, všetci ho poslúchajú dočím sa mu len ľúbi hovoriť, všetci sú tej mienky čo on, uveria mu, čoby jaké novinky z prsta vyciciaval. Keď sa posadí, to jakoby sa ponoril do lenošky, ramená rozloží, nôžky na kríž položí, obočia mraští, klobúk stiahne na oči, aby nikoho nevidel, alebo ho hore pozdvihne nad čelo, aby ukázal tvár a hlavu v celej hrdosti a smelosti. On je i sám veselý a žartovný, i druhých rozveseluje; smeje sa hlasito, že sa mu len tak žalúdoček otriasa; je netrpezlivý, pýšny, hnevlivý, samopašný, opatrný, slobodnomyseľný, političný, zná mnohé tajnosti o verejných záleži-

tosťach, veľkú zkúsenosť v behu sveta; zdá sa, jakoby mal vlohy i ducha. Náš pán Matej je — *bohatý*.

Náš Macík má oči hlboko vpadlé, telo suché jako trieska, tvár chudú, vybľadlú; spí málo i to veľmi čujno; obyčajne je zadumený, roztržitý, tvár oduševnená ukazuje dobrosrdečného sprostáčeka; zabúda na to, čo má povedať, i na veci docela mu známe; a keď i nekedy rozpráva o nich, ide mu to veľmi zle, vyslovuje sa neurčite a roztržito, zdá sa mu, že nudí a unúva svojich poslucháčov, prednáša všetko v krátkosti a chladno, nehľadí na to, aby ho poslúchali alebo práve na jeho rečach sa zasmiali; prisviedča, usmieva sa na všetko, čo mu druhí hovoria, je tej mienky čo oni, behá a liece, aby im každú najmenšiu službu preukázal; robí všetko k vôli, zalieča sa, služby svoje každému napytuje; má ale tajnosti pred druhými, nekedy cele zatají, čo myslí; je pôverčivý, bojazlivý a pri každej maličkosti sa zastaví; chodí pomaly a ľahúčko, vari sa bojí tu milú zemičku nohou dotknúť, aby ju neurazil; oči na zem spustí keď ide, a neopovažuje sa ich zdvihnúť, aby mimoidúcim do tvári nazrel. Nikdy ho nenajdeme v prosried tých, ktorí si do kola zastanú, aby sa poshovárali, postaví sa za chrbát tých čo hovoria, kradmo sbiera a zachováva si každé povedané slovo, a odstraní sa často, keď ho načúvajúceho spozorujú. Chce aby ani miesta ani priestoru nezaujal, plecia a prse stiahne do vedna, aby len menší vypadal, klobúk zatlačí na oči, aby ho len nik nevidel, ukrčí a vtiahne sa do svôjho kepienka, jako čoby ho ani tam nebolo; niet tej ľuďstvom naplnenej dvorany alebo ulice, kade by on nenašiel spôsobu tak prešmiknúť, že to ani duša nezbadá. Keď ho ponuknú, aby sa posadil, sotva sa posadí na kraj stolca; hovorí ticho pri shovorke s druhými a vyjadruje sa zle; samostatne a slobodne smýšľa síce o verejných záležitosťach, ale zanevrel na celý svet; verejnú službu alebo úrad slabo hľadá, ale i oňho verejnosť sa slabo stará, a úrad ho sám od sebä sotva kedy najde. Neotvorí ústa, kremä keď odpovedať treba; zakašle, nos si utre len tak pod klobúk; keď zapľuje, to temer na sebä a čaká kedy bude o samote, aby si kýchol, alebo jak sa mu v spoločnosti kýchne, to o tom nik nemá znať, to nestojí spoločnosť ani pozdravenia ani úklonkov. Náš Macík je — *chudobný*.

Dľa Bruyera Pavel Dobšinský.

VI. Opisy.

151. Pohľad na Slovensko.

V pohľade na tuto svätú zem otcov našich, na tuto kolísku všetkých Slovanov, na tyto sväté oltáre Tatier kráľovských obživí sa duša naša. Sú to tuná na Slovensku zakliate zámky svätých vnútorných svetov duše slovanskej. Pohliadni na Slovensko, a duša sa ti zkriesi, jestli spala, duch hore vynesie, jestli v nízkosti bol; ja bych aspoň do skonania môhol krmiť dušu svoju rozkošami pohľadmi na Tatry nasbieranými.

Tatry sú skamenelá, v tvrdej hmote vtelená idea Slovenska; lebo ta velebnosť, moc, sila, to ozorné, to veličizné zrutno, ktoré hľadí na tebä, kriesi v duchu slovenskom temný jakýsi cit velikého povolania. Keď si zastaneš pri Debrecíne, na piesočnatej pustatine, alebo pri slávneho Krakova múroch pamätných, v zemi krásnej horúcich Poliakov, oprú sa ti oči vyradované o žulový roh ozorného *Kriváňa* a končitý, z pŕs široko vypnutých balvánov hore na 8115 stôp k nebu sa dvíhajúci *končiar Lomnický*. Pohľad na tyto ozorné sokorce nad sokorcami ozornými víťazne sa vypínajúce naplní dušu tvoju velikosťou, srdce preleje citom búrnym, velikým, temným, ale silným a činným. *Kriváň* stráži Liptov velebný od polnočných strán, ležiac na hraniciach jeho a spišských; *Gerlachovský kotál* a *končiar Lomnický* trčia vo Spiši samom. Vynes sa ale na tyto balvány hromami nesodrané — a shliadneš pod nohama rozprestrené kraje slovenské, pekné, velebné, najutešenejšie. Nezabudnem nikdy na ty blahoslavenstvá, ktorými som napájal dušu, keď som po prvý raz na prosred cesty do oblakov, na Kriváni stojac videl Slovanstvo. Tajomno a teskno je okolo tebä na ohromnom končiari Kriváňa stojacieho. Belosť krištálová sňahov a ľadov večných oku smelosť odoberá dívania sa po nich; skaliská a hory, priepastné priepasti a vybujnievajúce prírodou úbočia a návršia, to sa ti zameňuje a dušu tvoju uchvacuje. Hneď ti zaclania svety kortina mlhová, za ktorou žijú večným snom mrtvoty zimnej obtiahle kraje ľadov a jazier zamrzlých, spústy priepastné, a väže žulové; hneď sa inde otvára bengálskym ohňom žiary slnečnej omalovaná krajina večných hôr, temných lesov, tíšin ničím nepretrhnutých, mostov ľadových nad potokami sa vypí-

*

najúcich, alebo vodospádov dúhami storakými vykrášlených! A keď sa ohliadneš pod sebä — a o dva kroky, a gúľa sa pod nohama tvojima priepasť závratívá.

Od Bratislavy dvíhajú sa Tatry a vstupujú hore Nitrianskou, Trenčianskou, Oravskou stolicou, až v Liptove a Spiši k sláve svojej dorastúc potom po hraniciach polnočno-východných, hneď v nižších, hneď vyšších kopcoch, hoľách a horách na spôsob kosy až k Sedmohradskej sa zatáčajú. Na tejto ceste večnej velebných Tatier našich najdeš Babu, Vysokú, Biele hory, dvojhlavý Žobor, Inovec, Súlovské divotvorné, velikánske pieskovce, Čertovo sedlo, Vrátnu s jej fantastickými, jakoby zakliatymi podobami, Ťarchovú s jej večnými, bleskom slnca neprerazenými hlbinami a priepasťmi, Žiare, Lisec, Hermanec strašlivý, Tatry milostné, Hrdoša báječného, Choč velikánsky na hraniciach Oravy a velebného Liptova, Poľudnicu Liptovskú s Barancom živokrásnym, strašlivo ozornú od Poľska hrmiacu pohľadom Maguru, a na boku tiché, hrobové Sitno, bane zlaté, Štiavnicu bohatú varujúce.

V tejto reťazi a v týchto odnožiach hôr Tatranských ukážu sa ti výtvory najrozmanitejšie, plody najstrakatejšie prírody. Od gaštanov bratislavskych až po limby kriváňske, od sladkých hrozien Sväto-Ďursko-Modrianskych až po čučoriedky ponad Štrbským plesom alebo v úbočí Korytnickom sa červenajúce, od bujných žít (pšenice) Trnavských až po ovos Magursko-Oravský, od funtových jablk a císarských hrušiek považskej záhrady až po repku Turčiansku, od dubov, bukov a hrabov Trenčianskych až po kosodrevinu Babohorskú, Gerlachovskú, Kriváňsku, a od ruží podunajských až po pohaninku žulových končiarov vo Spiši, a od ďuriniek až po červený tis, fládrový jaseň, šafran, pušvorec, sladké drevo, zázvor a t. ď., všetko toto najdeš v bohatej prírode tatranskej.

A keď takto stojac na žulových končiaroch iba s hromami oboznámených obrov Tatranských, vidíš sa otočeným byť plukom ďaleko sa rozpostavujúcich väží, končiarov a homolí: rád by tvôj duch i o tých mrtvých balvánoch dač bližšieho zvedel. Ta ďalej k polnoci od strany Poľskej vidíš viac končiarov a pustých, mrtvých rohov, kde všetko živorenie, celá vegetácia prestáva a nič nevidíš iba ustavične sa množiace ničenie, jakoby večné pilovanie a roztrhovanie sa skalísk a balvánov veličizných na menšie, širokých na užšie, tlstých na tenšie, jednotlivých na nepočetné. Čože to môže byť za príčina, keď na poludňajších Tatrách viacej vidno

živorenia prírody, vidno večné hory a lesy, háje a jedliny, a keď nie tyto, aspoň dosť vysoko sa plaziacu kosodrevinu? Slovensko má múr od polnoci, dlhý pluk obrov na večnej stráži stojacích, a to sú polnočné Tatry. Na tyto sa podívaj Slovák každý z návršia pri Kežmarku, keď slnce zapadá či vychodí, a zľakneš sa tejto večnosti vulkanismom hrozným tuná na vartu Slovákom postavenej. Nikdy nič velebnejšieho, nič ozornejšieho, nič večnejšieho si na svete nevidel. Tito obri obrovskí odrážajú od Slovenska i vetor polnočný. Zato tuná sňah nemäkne iba ďaleko v jari, ale klapčiaca sňahová voda zas zamrzuje v nocach, a tým tyto vápencové skaly dostávajú do svojich dier ľadové kliny, ktorými sa roztrhujú a končitejú alebo rozmelňujú a drobia.

Zo strany slovenskej, od poludnia je jadro Tatier zachovalejšie i na samom povrchu, lebo žula je vonkoncom za jadro Tatier uznaná, a toto na samom vrchu jako pevná kôra nedopúšťa do vnútra živlom sa predrať. Ale ani nieto tuná toľko premien povetria, toľko striasania prírody, zato že už tamti spišskí obrovia vetrom kriela a zime zuby a počasiu sebevôľu otupili keď nie polámali.

Ležia Tatry naše vrstvami žúl svojich šikmo od východu k západu, jako dáky veliký čln, ktorý ale prekacovať sa zdá jedným bokom, a to síce ku strane poludňajšej, k dôkazu, že sa Tatry len ozaj nám Slovákom klonia. Je vám to koráb Noeho, na ktorý sa v potopách rozličných Slovania od juhu i od západu liepali a ratovali; z ktorého i v najnovších časoch holubica vyletela a s radosťou peruť vône slovenskej vzájemnosti plnú doniesla. Sú naše Tatry, zavierajúc práve z toho ich šikmo ležiaceho od východu k západu položenia, hory pôvodné, prvopočiatočné prvohory, prvožuly, praskaliská utvarovanie-sa zeme pomätujúce. A to, čo na nich jesto neptúnskeho, jako kôry vápenné, šíferové, bridličné, to všetko je iba pozdejších záplav vodných šlapäja. Bo keby ozaj jadro Tatier maly byť ty pozdejšie útvary, a žula by iba ohňovou či vulkánskou silou bola vrstvy vodoskalné prelomila, jako sa domnievajú daktorí, tu by obidvojaké strany vrstiev neptúnskych k žule prirazených, poludnia totiž i polnočná, rovno popri žule sa dvíhaly, poludnia k juhu, polnočná k severu sa sklonňujúc. Ale je tomu na opak, zato jadristá, podstatná povaha Tatier je jej žulovitosť, jej prvopočiatočnosť. Zato „nieto hory, nieto vrchu nad Kriváň", jako mi v cite dobrom bez

povedomia jasného jeden Východňan povedal, nesúc nám potravu na ceste Kriváňskej; bo tento velikán prvopočiatočnosť svoju dobre zachoval, ukazujúc žulovitosť svoju nesmiešanú verným svojim navštevovateľom. Ani nenie *Kriváň* tak sodraný jako Lomnický končiar.

A z prahôr týchto Tatranských hľadiac v rozložené pod nohama kraje slovenské uvidíš roztočené po celom kraji pramene vôd živých, tekúce potoky a rieky jako rozliate slzy Tatry, matky svätej celého rodu slovanského. Jedny tam s Dunajom kráľovským do Čierneho, druhé hen s Vislou žalosťnou do Baltického mora sa poberajú. Poprad a Dunajec od Tatier k severu tečie, jediné rieky, čo nie po vetre Tatranskom k poludniu, lež magnetom polnočných krajov na sever sa odberajú — tuším k označeniu, že Slovák jednako pozdravuje i sever a bratov, kade sa oni koľvek rozsiati nachodia. Dvojpramenová bieločierna Tisa z lona Tatier vyvierajúca padá roztečená po rovinách a množstvom rýb pokalená povyše Bielohradu do Dunaja. Zpod Kriváňa vyteká čistý, krištálový Váh a Liptovom, Oravou, Turcom (kde sa najprv Liptovom menuje, potom s Oravou spojuje a na posledok Turiec do sebä prijíma), Trenčínom dolu ku Komárnu v hroznom blnkotu, šplechotu a rušaní divokých svojich vln sa rúti — a meno svoje v Dunaji utráca. Hron zádumčivý krásnou dolinou bystrého Zvolena, poľami a rovinami Tekovskými sa točiac z podkráľovskej Hole k Ostrihomu sa ponáhľa, a tam na ľavom boku brehu Dunaja na posledok meno svoje odžblnkávajúc tratí sa v bohatejších vlnách dunajských. Shliadneš ešte i Šajavu a Hernát, Torisu a Laborcu, Ipeľ a Mijavu, Ternavu a Ondavu, Turiec a Oravu, Seňavku a Moravu po hraniciach sa rozlievajúcu. A všetky tyto vody sa tratia a stratiť sa nemôžu, vlny v potokoch, tyto po riekach a rieky zas v morách tratia sa a zas sa nachádzajú. A Slováci pijú z Kéreša, Sámoša, Krásnej, Maroša, Litavy, Ráby, Sávy, Bodroga, Ipľa, Dunajca, Váhu, Hronu, Dunaja. Hovia si na Tatrách i v tôňach Bakoňských, na vŕškoch Tokajských tak jako po viniciach Budínskych, rozpostavovaní sú po hraniciach rakúzskych, moravských, sliezskych, Poľska, Lodomerie, Haliče — kosou hôr od Bratislavy k Sedmohradsku sa otáčajúcich. Jejich sú doliny Tatranské, jejich i dlhočizné roviny velikého kusa dolnej zeme. Slováci načúvajú šuchot orlov, vidia beh jeleňov, šľakujú odvážité skoky divých kôz, kradnú sa do húšťavy po mädveďoch; jednak ale i pre-

bíjajú sa tuná v kraji tomto krásnom do brucha zemského k zakliatym podzemským pokladom zlata a sriebra, železa a olova, soli a kamenca, skalice a liadku. Tuná v kraji našom vyvierajú a blbocú bohatým klokočom vody hojiteľné Piešťanské, Trenčianske, Turčianske, Zvolenské, Hontianske, ku ktorým pristupujú: Korytnica požehnaná, Chochoľná zdravá, veľký Slavkov a sto iných vôd a prameňov živých storakým spôsobom telo ľudské od bied očisťujúcich.

Obrazotvornosti slovenskej dala rovnako príroda bohaté divadlá k vypestovaniu, k vyostreniu na nich ihravejších obrazov mysli. Hlboké, Demanovské, Aktelecké a t. ď. jaskyne, fantastičné doliny Prosieka, Súlova, Vrátnej a t. ď. očarúvajú myseľ Slováka slobodnými svojimi útvary, obrazami. Prúdy rezké skalami sa rozrážajúce chovajú pstruhy, ktoré hore prúdom fŕkajú z hlbokých priepastí na Tatranskej výšine, nič iba rezkosť a prudkosť prúdov za šteble majúc; a ponad tyto prírodné barvitosti sokoly a orlovia krúťa kolesá, zo zeme tejto jako z klbka velikého hore k nebesám a bleskom slnca sa vytáčajúc.

Touto svojou prírodou, — touto kôrou povrchnou života je i duch Slováka presiakly, jako na opak i ona iba duchom tým obsadená, bár síce ešte nie celkom, to jest duchovne, keď sa totiž on nad ňu doteraz povýšiť neznal. Celkom prírodu svoju preniknúť, ju si podmaniť, na ňu znaky ducha svojeho priraziť, ju priemyslom prekrižovať, povedomosťou osláviť — toto všetko je čiastočná práca na kmen Slovenský ešte čakajúca.

Tatranská príroda mocne zasahuje na Slováka, vtláčajúc sa na ducha jeho so všetkou svojou rozmanitosťou; on je živý odblesk jej, opradivý ohlas tých tajných v hmote Tatranskej ukrytých hlásov. On je i v mravnom a v duchovnom ohľade vysoko k nebu sa vynášajúci Kriváň, on je hlboká Ťarchovská dolina. Hneď je jako žula Tatranská tvrdý a v samom sebe srazený, hneď zas jako pekné, do sveta vybiehajúce Považie ľahký, často ľahkomyseľný, švihák a sveták so svetom sa ihrajúci. Hneď je jako fantastičné výtvory pieskovcov Súlovských, Vrátňanských a Prosieckych fantastický a v ríši malovanej obrazotvorného sveta sa pohybujúci; hneď zas hlboko temný, zádumčivý a mrzutý, jako Akteleckej a Demanovskej jaskyne posmuhlé priehlbiny: rozspieva sa so slávikami po javoroch porozletovanými, rozdumá sa so sokoly Tatranskými hneď z javorov na kríčky, hned zo sosien a

dubov k slncu obrazotvornosti živej sa vyrážajúc. Keď pije Slovák z Kéreša, váhavo kráča, myslí a hovorí, keď omáča ústa v krištálových prameňoch Váhu, v perliacich sa stokoch a studienkach tatranských, zvoní hlas jeho dolinou, a jeho pieseň je živá reč prírody, a reč jeho je spev života, zvŕta sa na päte a u zeme tancuje a nevie sa dosť navyshovárať. Jemu sú Tatry životom, sú mu ta spojka večná života jeho so svetom. Bez nich Slovák je to čo ryba bez vody. Hľa — veď sa i vlani tak jako po iné roky veľa Oravcov z úrodnej dolnej zeme do svojej skúpej a chudobnej, ale silnej a zdravej Oravy ponavracalo; so Slovákom ide jeho Tatra sťa tôňa s človekom. V samom hlbokom pohrúžení-sa do horúcej modlitby nevypadá mu z mysli jeho svätá Tatra, a ty duchy vo velikom tele bývajúce. Vo všetkých bájoch a povesťach slovenských žije Tatra jako večný anjel smierca, i v samom kresťanskom modlitobníctve vie Slovák svoju prírodu osláviť. Pekne nám tuto horúčosť slovensko-kresťanskú málo slovami vyobrazil náš pamätný Pilárik, ktorý po veľa pokúšeniach, krížoch a biedach povedal o modlitbe: „By byli“ povedá „ďáblové tak mocní, jako Tatry spišské, však modlitbou roztopení budou jako vosk od ohně“. Jeho poťahovanie-sa na pána Boha je pomyslením na Tatry zvýšené, sobživené, shorúčené.

Kto bol na Tatrách v blesku vychádzajúceho slnca a pri záplavách ohnivých jasenného večera; kto bol v Liptove, keď sa búra od Choča k Poludnici, z tadiaľto ku Kriváňu váľala a jakoby celý svet s čierneho neba dobýjať a šturmovať sa zdala; kto bol na Kriváni, keď sa husté mhly sem a tam gúľaly a hneď jako kortiny dolu sa svíňaly, hneď zas hore podvihovaly a obrazy krajov najutešenejších odstieraly, hneď zas zakryjúc divokrásne Tatry Poľsko nešťastné, jako dáku zem zaslúbenú na okamženie až k najďalším koncom odostrely; kto bol konečne na Tatrách, keď sa poľudňajšie slnce o Kriváň jako a dákeho veličizného práve na kriela sa schopujúceho orla opieralo, tak že i ten najmenší sniažik na ňom vidno bolo: ten kto toto všetko aspoň len raz videl, bude si vedeť vysvetliť pobožnosť hlbokú Slovákovu a znať si spolu i predstaviť, čo to môže byť za ľud, ktorého takéto výstupy krásy, takéto hudby prírody, takéto divadlá odplekaly, odchovaly, vykolimbaly! Maďari, ktorí v posledních časoch slovenské Tatry navštívili, s úchvatom a zanesením, zapálením píšu o nich; Angličania nevedeli sa prenadiviť krásam po-

važským; Nemci sa v malovkách Tatranských krajov nevedia dosť naprehánať barvitosti. A čože poviem o básnikoch slovanských, ktorí videli velebu Tatier? Kollár, keď píše o vychádzajúcom slnci na Tatrách, srdce nám je stisnuté a do plaču nám ide; Vocel v Meči a kalichu ku konci jakoby na novo sa srodzuje vo svojej poesii, lebo tuná mu prichodí hovoriť o Tatrách, na ktorých naberúc ohňa do duše slovanskej stáva sa slohom svojím slávnym a sviatočným. Ale on i videl Tatry, o ktorých s velikým zápalom píše v Muzejníku českom XVII. 4., tak že „na obraz tento (Tater) obloukem v záři světel planoucím hledícímu zdálo se, že se tady otevřela brána slovenského ráje.“ Mickievič hovorí o Kollárovi, že sa utiekol do Tatier, aby tam môhol posledňie slovo poesie svojej, ktoré končí starý vek a počína nový slovanský, vyspievať; toto posledňie slovo poesie Kollárovej je to známe proroctvo: „Co sto věků bludných hodlalo — zvrtne doba!“ Takto hľa hľadia do duše slovanskej Tatry naše; pravda že do duše vyššej, krajšej, odchovanejšej. A Slovák ľúbi svoje Slovensko, toto Slovensko, tuná v malých ťahoch opísané, ľúbime si tyto svoje krásne, divné, obrovské, nebeské Tatry naše. Ľúbim ťa vlasť moja spanilá, ľúbim ťa kraj môj rodný, domáci, spanilý!

Slováci s touto vrúcou láskou k Slovensku spojujú i dáku všeobecnosť darov a povahy svojej. Slovák vie sa velice ľahko priučiť všetkému, je obratný v udomášnení-sa v cudzom. Tuto povahu hania síce i sami národní spisovatelia, jako vraj prameň tej slovenskej priliepavosti sa k cudziemu, bo sa oni, povedajú, ustavične pre ty svoje spôsobnosti len k cudzincom liepali a nikdy im svojerodné, domáce, vlastné jejich imanie reči, mravov, zvykov, obyčajov, slovom národnosti nechutilo a nepáčilo sa. Zato i vždy v cudzích jazykoch písali a hneď latinských, hneď nemeckých, hneď maďarských, ale málo slovenských spisovateľov na svet vydávali. Keby vraj takú povahu všeobecných darov a spôsobností nemal Slovák, bol by vraj i svoje vlastné pilnejšej opatroval a za cudzím nebažil. Ale tato slovenská spôsobnosť je dobrá zem, na ktorej vyrastať má v budúcnosti veliký život národný; je to základ nesčítaných možností, nesčítaných života budúceho útvarov. Ja sa viacej teším z toho, že do teraz všetko i môhol i chcel byť všetkým Slovák, iba nie Slovákom, nežli keby nebol môhol bývať inším než len Slovákom. V prvšom páde vidím tu možnosť, že keď precítne k poznaniu sebä, bude

ozaj svetu všetkým a to jako Slovák azda v tej istej, jak nie ešte väčšej miere, nežli doteraz. V druhom páde bych sa spravodlivo smútil, lebo by to už jako dokázaním bolo, že už ozaj na svete ani viac nežli Slovákom byť nemôže. Pre svet sa stáva dôležitým a velikým národ nelen svojou osobnosťou, ale i tou výškou genia svôjho, ktorou sa nad samého sebä povyšuje a v tých výšinách nebeských s človečenstvom sa objíma a s Bohom sa smeruje.

Zavreté doliny, z ktorých každá je malý v sebe zavretý svet, výšavy a nížiny skalami obohnané, alebo von do sveta vybiehajúce, celá ta velebnosť kráľovská a kútkovitosť útulná Tatranská, určujúca človeka slovenského, všetko toto dľa svojej zvláštnosti sozvláštňuje, oddeluje a sjednotlivuje ľudí. Všetci spolu nesú ráz tej všeobecnosti, ale jednotlivec je preca len podoba jednostranná. Slovák teda všetko to podmaniť si musí, ty všeobecnosti sliať do vedna, v povedomí svojom musí stopiť a sbiť všetko v jeden celok, a tak rozkázať duchu triumfovať nad celkom celkovitým z nejednostajností tisícorakých stvoreným. — Básnik sa prihovára ku Kriváňu:

Čo si ty Tatrám, my svetu budeme!

A toto je vyslovená túžba Slovenska, jeho viera, nádeja i jeho ustanovenie na svete. Musíme, musíme naozaj prestať už raz len na krbku svojom sa sohrievať, musíme prestať len na doline rodnej sa presúšať, musíme pretať tu reťaz skocúrkovatelého života prieddomného, prieddolinového; na základe svojerodnom, domácom, slovenskom stáť musíme, čahajúc čelom jasným do neba pravdivého života slovenského.

Slovák je taký chameleon na slnci života sa meniaci, hneď taký, hneď onakvý; je on plastická natura, vie sa i do sebä zaľúbiť a zahľadeť, a jako junák hellenský rozdielny a oddielny od všetkého, čo ho otáča, odchodne od sveta ražno sa vyraziť a zastať si, jako ten básnikov šuhaj, ktorý

Na šabľu sa podopre a obzre okolo:
Či to má vždy tak byť, jako dosiaľ bolo?

Na tejto postati je možnosť čistej, rýdzej, samostatnej vzdelanosti slovanskej Slovákov: a svet sa istotne dakedy aj diviť bude tomu, čo Slováci vyvedú. — Jako je schopný Slovák života, a vie sa nerozlučiteľne s ním spojiť, tak je zas i schopný život vo chvíli hroznej, v hodine osudnej vyššiemu cieľu na oltár položiť.

Súboj je nie u Slovákov domácim, bo u nich hnev osobný a pletkárska ctižiadosť nezvíťazuje nad životom; vyšší geniovia držia stráž nad chrámom života slovenského. Iné národy zúfajú chytro, rozorvané súc a roztrhané v duchu svojom, zato sú u nich samovražda a súboj dač staroznámeho, ba ešte i teraz, keď sa už státy či obce sriadily, ktoré pomstia urážku jednotlivca, pichajú a kolú sa v súbojoch. Niet vyššieho chcenia u nich k životu a zato alebo samovraždou sa znášajú zo sveta, alebo v hocijakej pletke nachádzajúc príležitosť k súboju v ňom sa života pozbavujú. Slováci sa naučili život milovať so včasným vyvinutím života domáceho, v ktorom človek stávanie svoje cíti, vidí, vie. S domácnosťou sa ujednostajňoval pochop osobnosti, majetku, práva.

Na poli domácnosti zakorenila sa zavčasu spevavosť Slovákov vychválená, a jako balzam a korenie silné ich života zachovala sa pri nich až do našich dňov. Každá dolina, ba každé mestečko a dedina má svoje piesne a spevy. U Slovákov je všetko spevom oslávené, ľan i čerešienka, lipka i potôček, záhradka i záhonček, hora i dolina, prievoz s prievozníkom, kukučka s hrdličkou, kostolík so zámkom, jelen so sokolom, šťastie i bôľ lásky. Slovom všetko je živé okolo Slováka v piesňach, a všetko v doterajšej lyrike národnej z hľadišťa lásky svôj život prijíma i dostáva. Pravda, že i tato povaha našla svojich Thersitov, ktorí vravia s úsmechom, že Slovák nič nerobí, iba spieva. No medzitým my chovajúc inšiu mienku i o týchto piesňach slovenských, tuná len to riecť môžeme, že život je obsah piesni národných, či ony znejú o tom lebo o onom. A kde život domáci v takom svetle je vyvinutý jak u Slovákov, tam tyto piesne sú zlaté pamiatky čistotného života. Vytri tieto piesne, vytreš cudnosť z národa. Domáci život je zvláštna rubrika v slovenskom kmene, veď on nezostane len domácim, zvýši sa časom, keď povstanú duchovia, ktorí nie potupia, ale prevedú domáci život do vrstiev vyšších, hraničiacich už na povolanie historické. Dosť na tom, čo vraví Schiller:

„Wo man singt, da lass dich ruhig nieder,
Böse Menschen haben keine Lieder.“

Len teda nechajme Slovákov spievať, a to spievať o tom, čo je skutočne jejich vlastné, veď oni i zahrmia, keď sa zbúri v ich duši i inšia búra chcenia spasiteľného. Chceť od nich, aby boli doteraz o slovenskom Napoleonovi vyspevovali, by bolo smiešne.

Mickievič vraví, že sa u starých Slovanov iba dedinský život vyvinul; to je pravda, ale nie tak, aby tento život dedinský nebol býval podkladkom a možnosťou mestského. Slovania s domácim životom, so životom dedinským urobili počiatok vyššieho spoločenského života, jako v skutku povedať môžeme, že Slovania sú nového veku sociálneho poriadku uholným kameňom. Veď vidíme u starých Slovanov povesťné mestá v blesku moci a slávy sa ligotať; na východe Kijev, Novgorod, na západe Retra, Arkona kývajú nám jako sťažne z polámanej lodi. Sami Slováci dávno pred príchodom Maďarov v mestách bývali a vyššie sväzky spoločenské zakladali. Nový-hrad, Mukačovo, Nitra, Vyšehrad, Ostrihom boly mestá slávne a povesťné, len že sa nesmieme na ne dívať módovýma očima Viedne, Paríza, Londína, Petrohradu, bár keď svet dobre považovať sa naučíme, snadno uveríme, že tohočasovému svetu ony to boly, čo sú terajšiemu Londín a Paríz. V tých svojich dedinách, horami, riekami, sadmi, v tých svojich mestách múrami otočených bývali Slováci, pohostinnosť a všetky čnosti domáce v rodinách svojich prechovávajúc.

Starina Slovákov tak jako všetkých Slovanov, i jako inších národov zakrytá a zahalená je nepriehľadnými tmami vekov a časov; a tak i literárny život neznámy nám zostáva. Slovákov najstaršia historia zapletená je v historii ostatních Slovanov, jednaké s touto majúc a znajúc osudy až do veku IX-ho, v ktorom samostatne sa zjavajú na krátky čas, aby potom zas na dlho vplietli sa do historie iných kmenov a národov. To je isté, že sú Slovania v Európe doma. Veľa storokmi pred Kristom ich Grékovia jako známych menujú. A Červenák náš pravdu povedal: „Netreba sa nám ani po Adamovi ani po Kajnovi, ani po korábe Noelovom, ani po babylonskej väži sháňať!“ Menovite Tatranské kraje zdajú sa nie nepodobnými byť kolíske všetkých Slovanov. Ty výrastky slovanské, ktoré na Baltickom mori boly sa usadily kupčiac s jantárom, pozdejšej sa tiež a síce v VI-tom veku pred Kristom škandinavskými Gótami prenasledovaní do kolísky svojej, k bratom Tatranským uchýlily, jako i Illirskí a Pannonskí Slovania zas od Keltov zo západu sa derúcich pohýbaní do Tatier a za Tatry sa jako k svojej dedovizni poberali. Tato príťažlivosť Tatier, ktorou vedení boli všetci Slovania v časoch búrnych k nim, je veliký dôvod toho, že sú oni kolíska Slávie. Ľudia i rody radi sa ťahajú do svojich

prasedalísk. Až vo vekoch po Kristovom narodzení, keď sa víchrica sťahujúcich sa národov i nad Tatrami strhla, a keď ich vlasť stará preplnená bola ľudom, konečne keď sa následkom vlády sveta na východe s pádom Hunskej, na západe s pádom rímskej ríše i im brána do sveta otvorila, rozliali sa po svete, na východ i západ, na juh i sever, zanechajúc Tatry v sried rozpovodneného Slovanstva. Toto rozlievanie sa Slovanstva dialo sa od V-ho po VII. storočie, tak že o týchto časoch vidíme už nad Dunajom po oboch stranách otcov našich, jako tiež v Sedmohradsku, Valáchii, Bulgarsku, v Pannonii, v Dalmatsku, Korutansku, v Čechách, v Morave až k samému Reinu, na hraniciach Švajciarska, Italie, Hollandska, až k samej Anglii, k Peloponnezu, v celom císarstve gréckom, ba až v samej malej Azii. Všetci ale staré meno svoje Slovanov ztratili, a vystupujú už v dejepise pod storakými menami viacej alebo menej od pôvodného odchodnými. Jediní my Slováci v Tatrách a súsední bratia naši nad Dunajom Slovenci zachovali sme k vekom novejším čisté, rídze, pôvodné meno Slovanov, najmä ale kmen slovenský tak v podaní svojom zvečnil toto meno sväté, že Slovákmi menuje všetkých ostatních Slovanov.

(Z článku „Slovensko a jeho život literárny“ v Slovenských Pohľadoch na vedy, liter. a umenia.“ D. I. sv. 1.)

Josef Miloslav Hurban.

---

152. Priechod cez Tatry.

Sylvestrová noc. Víchor lomcuje v prírode, jakoby všetci zloduchovia vyrojili sa boli na svet. Poslednia noc v roku. Či touto nocou končí sa ich moc, a oni prepadnú sa na veky? Preto tak svevoľne vývodia si, lebo len krátky je čas jejich panovania? Daj to pane Bože!

A strašná to bola noc. Beda, kto vydal sa na cestu. Chujavica krútila padajúcim sňahom, prekážala všetkému pohľadu, a oči, zimou i ľadovým sňahom zaslepené, ukrývaly sa za hrady svoje — mihalnice; kto len môhol uťahoval sa do teplej izby.

U J. Liptovína sedí spoločnosť súdruhov, ktorých svázkom priateľstva spojilo národoľubstvo. Sedia kolo teplej pece, a zapomínajúc na tam von búrací nečas priateľským, srdečným rozhovorom kráťa si čas, až kým dojde a udre hodina zvestujúca počiatok nového roku.

Rozhovor živý, neprekáža mu ani ohľad na slušnosť, alebo tak zvanú „etikettu“, ani opatrnosť, ku ktorej núti človeka prítomnosť cudzích, neznámych. Priatelia neznajú „etiketty“, a obzerať sa im nenačin na opatrnosť.

Spomínali rozličné výjavy svôjho života, a spomienka uniesla ich i do časov osudných rokov pre našu vlasť.

Neprichodí nám spomínať hrôzy, ktoré zaľahly nad naším Slovenskom, boli sme sami z väčša svedkovia toho; preto i rozhovor priateľov pominieme o tom.

„Bratia“, ozve sa J. Liptovín, „nač žiaľnou spomienkou máme naplňovať trpký kalich tohoto života? Bohu sláva! prežili sme nehody. Aspoň dneská nekaľme si rozkoš bolestnými upomienkami.“

„Čo máme ale robiť do polnoci?“ ozve sa Ivan.

„Viete čo“, odvetí Liptovín, „rozprávať vám budem náš priechod cez Tatry.“

„Tedy dobre, rozprávaj.“

A J. Liptovín rozprával nasledovne.

* *
*

Nebolo bezpečnosti už v rodnom Liptove; mužovia naši jedni našli pred násilím ochranu za hranicou, iní odvedení boli Boh zná kam; my zase našli sme útočište v hradoch našich — nebetyčných Tatrách. Okolnosti nemenily sa. Položenie naše stávalo sa zo dňa na deň povážnejším, a my predvideli sme, že i v Tatrách na dlho udržať sa nám nebude možné. Čo bolo robiť? usrozumeli sme sa v tom, že vysťahujeme sa do súsednej Haliče. O tomto našom zámere neopomenuli sme uvedomiť všetkých našich po Tatrách ukrývajúcich sa sústratníkov. Asi tricať jednotlivcov dostavilo sa na určený čas a miesto.

Bolo to v noci pred sv. Duchom. Noc tu ztrávili sme pod úpätím Tatier, na lúkach pribylinských; zem sbelela prudkým mrazom, a my zimou až do kostí preniknutí hrkotali sme zubami; lež nebolo medzi nami ani jednoho, ktorý by bol požaloval sa.

Prišlo ráno a s ním pre velevýznamnosť svoju i samou prírodou nadobyčajnou krásou oslávený deň sv. Ducha. Okolo 9. hodiny ozývať sa počaly posvätné hlasy zvonov z okolitých dedín. Pre ohriate zmrzlých údov rozložená vatra naša, pestovaná suchým drevom, horela čisto šľahajúcim plameňom, jakoby z úcty k Bohu v deň veliký. My, ktorý sto-

jačky, ktorý sediac načúvali sme odznievajúce ohlasy zvonov, a zasielali modlitby svoje k nebeskému otcovi.

Vatra dohorievala, dohorela, s ňou utíchol i náš rozhovor, a nastalo dlhochvíľne mlčanie; dochádzajúce nás vesti nútily nás ku skorému uskutočneniu nášho zámeru. Nehľadiac na všakové prekážky, že priešmyky a temená Tatier ešte vždy neporušeným sňahom pokryté boly, naše telo naproti tomu dodriapaným odevom a obuvou, vrecká prázdne peňazí, nastúpili sme priechod cez Tatry do Haliče.

Slniečko svätodušné klonilo sa už ku tretine svôjho obyčajného chodu, a bleskami svojimi dávalo na javo, že o nedlho kloniť sa bude ku západu. V isto-neistom očakávaní pohliadli sme jeden na druhého a na všetky štyri strany sveta, a zdal sa jedenkaždý pre sebä bezslovne bojovať s tou otázkou: „kedy, kde a jako?“ Nemé okamženie toto, a myšlienkový boj o neistote najlepšej nám známeho položenia našeho bol ducha porážajúci. V takomto trápnom dumaní hľadiac a v hľadení dumajúc slyšíme hlas: „tamto z lesa ku nám ktosi pätí.“ Popatriac v tu stranu vidíme skutočne, že blíža sa k nám dvaja z ďaleka nepoznaní, čiernoodení, dobre ozbrojení šuhajci. Jaká obľaha pre skľúčené naše srdcia, jaká radosť nastala, keď poznali sme v priblíživších sa rodákov našich G. a L., ktorí z Haliče k nám prišli. Príchodom drahých bratov zmužená spoločnosť dala sa na pochod smelým duchom navzdor všetkým prekážkam a nebezpečenstvám.

Krvavé, práve na temeni Choča tlejúce slniečko dávalo poslednie s Bohom Liptovu a dohárajúce ohňozlaté prúhy jeho obrubovaly západ sťa široká stužka; poboskaly ešte na dobrú noc vrchole Tatier a — zhasly. Čierny drozd, tento milostný spevák, odspevoval dojímajúcim výrazom večernú pieseň nad hniezdom v zelenej sihline, a opozdivšie sa čaty menších ptáčkov prebrnkávaly z miesta na miesto, hľadajúc si pokojnejší a bezpečnejší nocľah.

My, žiadnej rárožiny nemajúc, stúpali sme tým bystrejšej ľavým brehom z Tatier hrkotom valiacej sa pstruhobohatej Pribylinky.

Neminulo pol hodiny a dorazili sme pred ustie pribylinskej doliny, z ktorého ešte raz a možno že posledný raz hodiac okom po rodinných stráňach, a dajúc im tiché „s Bohom“, vkročili sme do samej doliny, a s ňou i do mohútnej reťazi starovekých našich Tatier. Ty krásne zjaviská

prírody, na ktorých s každým krokom urobeným hore dolinou nenasytne pásol sa duch náš, obohatily pamäť našu na večnosť kúzelným dojmom svojím. Vysočizné steny žulovitých jedlinou zelenistou posiatych vrchov stoja tu sťa prepevné hrady v živej svojej nemote; na nich a popri nich vypínajú sa nad desnou priepasťou báječné tvorstvo predstavujúce sivé skaly, a z nich vo večnej dúhe sriebropenných kropäjí rúcajú sa v príjemnom šumote vodopády čistoteké.

Polovica vrchov stonala ešte vždy pod ťarchou v pevnú kôru ľadovú prešlého starého snahu; naproti tomu úpätia jejich, nižšie doliny a úboče — vystavené viac slncu — dýchaly už jarným vzduchom a javily nový život priodievajúc sa do zeleného koberca liečivých bylín.

Ešte stojíme na zelenej pažiti nádejného jara. Okolo nás nový, mladý rodiaci sa život; všetko v najvätšej kráse jara povstávajúceho; a tvárou v tvár s nami večný snah, zima, hlivenie prírody. Opravdivý to obraz smrti.

Kto je v stave opísať tuto súmernú protivu smrti a života? ba kto nedesí sa pohľadom na ňu?

Nechcelo sa nám, verte mi, opustiť jar a vstupovať do zimy. Ale čo bolo robiť?

Hovorí sa, že „kto nezná žiť v pokore, nech ide na more.“

I my korili sme sa Bohu dušou sbožnou, nie síce zo strachu pri pohľade na divo šľahajúce vlny a v nich obeti svojej usmievajúcu sa smrť, lež z úcty a z obdivu Jeho všemohúcnosti, zjavivšej sa nám obzvlášte v tejto súmernej protive prírody ním spravovanej.

Jedna čiara a tu máte pred sebou v kráse nekonečnej usmievajúcu sa vám vesnu, so všetkými krásami jejimi, a za čiarou nemú, hroznú, mrtvú zimu s jej chujavicou. ľadovcom, večným snahom, nezdoľným mrazom. Hrubý inovec na listoprázdnom stromoví, len smreky a jedle podržujú ihlice svoje obtočené kryštálami ľadu priezračného.

Veliký si Hospodine! volám dosiaľ nad výjavom týmto nekonečnej všemohúcnosti božskej.

Takýmto pocitom sprevádzaní prišli sme asi do polovice úhľadnej doliny. Tu razom a nenazdane otvorily sa nám dve menšie, a však na krásu a čarovnosť prírody nemenej bohaté doliny, ktorým riekajú: „Tomanová“ a „Račková“. Na jejich pokrají ťahaly sa sem tam úhľadné pasienky, po ktorých na svojich miestach nepohnute stály z oproti postavených grúňov

skotúlavšie sa menšie i vätšie mochovité, na spôsob stolcov rozložené skaly; sried dolinou poberal sa švitký, s unášajúcimi kamienkami v súmernom súzvuku s večerným šumotom dojímave hrkotajúci jarček. Želajúc si malého oddychu obsadli sme kamenné stolce pažite, jako prudkým letom vysilení sokolovia. Rozhovor náš, rozumie sa samo sebou, bol slabý: no tým častejšej bolo stieranie unavujúcim pochodom vynúteného potu, ktorý cicerkom ronil sa s čiel našich.

Dve doliny pred nami boly spolu i naše rozcestie. Nastávala otázka, ktorú z nich k ďalšiemu pochodu vyvoliť nádobno?

Báječnosťou dýchajúce hrozivé balvány dlejúc v nedostihlej vysokosti nad našimi hlavami, stály v nemote svojej tichúčko, pokojne, nepohnute; dívaly sa na nás, jakoby nás ozaj boly chcely vyzkúsiť, či neľakáme sa ich, a zdalo sa v rozkladajúcom sa večernom mraku, že nám tu i tu kývajú zo spoluútrpnosti, aby založili sme pod ich ústreším bezpečný stánok nočný.

No to urobiť nebolo radné; potreba sebou donášala, dostať sa ešte v nastávajúcu noc za hranicu.

Pred nami rozkladajúce sa doliny boly jedna druhej podobné, a obe obťažné k pochodu, ale z čiastky na zvláštne pospolné vnuknutie, z čiastky na dotušovanie Pribylincov, ktorí dobre znali obe doliny a ich položenie, volili sme Račkovú, navzdor jej menu, k ďalšiemu postupovaniu.

Ešte nekoľko menšín k oddychu, a potom vstali sme z našich miest a uberali sme sa voľným, vážnym, strmosti nedolajúcim krokom, vždy výšej a výšej proti pohraničnému, Uhorsko od Haliče deliacemu vrchu.

Ideme, ideme, tu jeden, tam dvaja, vopred nekoľkí, za nimi ostatní, ktorí postonávajúc, ktorý srazení mdlobou tackajúc sa nazpäť; tam ten mlčky, jakoby vravet neznal, tento pološeptom nôťac si národnú pieseň, a ten robením od ostatních nemo prijatých otázok.

Takto prekročili sme čiaru života, jari, a dostali sme sa za čiaru zimy. Trvalo to dobrú hodinu, až dorazili sme pod úpätie pohraničného vrchu.

Bola už noc, noc tmavá, strašná. Pri nedostatku mešiačika, tohoto pána noci, svieži sňah vrchu svietil síce, ale slabé toto svetlo tratilo sa v mrákave ťarchavých chmár, ktoré zavisly nad nami. Nekrižovaly z nich blesky, ani

strely divých hromov nepáraly poriedke jedlice, lež kolotavý, studený vetrisko spieval stonavú pieseň, až ozývaly sa ňou hory, doly, a čierne oblaky, jakoby plášť černokňažníkov, len visely a visely, nemohúc ni v jednu ni v druhú stranu, a utrimovaly v sebe šibavičnú látku ľadovca a sňahu, váhajúc nás ním obsypať, kým neusalašíme sa nekde v bezpečnejšom mieste.

„Bračekovci! v takejto noci a čase nám ďalej ísť nenie možno, keďže nechceme životmi zaplatiť smelosť našu; nádobno nám napriek hroziacemu živlu, alebo prestáť tu pod holým nebom až do rána, alebo hľadať jakúkoľvek úkrytu, kde pookriali by sme soslabení, a tak ráno s novou silou škriabať sa mohli hore — hľa pred nami zázračne vypínajúcim sa grúňom!“ povie ktosi zo súdruhov.

„Tak je, tak!“ prisvedčila mu celá spoločnosť, „len kto zná nejakú skrýšu?“

„Ja!“ ozve sa na to jeden Pribylinec, ktorý pasávajúc kedysi tu statok, dobre znal všetky spády tejto doliny; švihol bystrou nohou a — ztratil sa vo tme pred nami.

Čosi kamsi čujeme jeho volanie na nás, a my za hlasom jeho stúpäjúc zastali sme pri jednom pustom, na poľanke postavenom salaši.

Kto predstaví si našu radosť?

Lež chceme dnu, nemohli sme; lebo tento za ústrešie nám poslúžiť mavší salaš, okrem nekoľko jedľových kôr, nemajúc žiadneho iného pokrovu, dal škárami prístup sňahovým závejom, ktoré vodorovne vyplnily celú jeho vnútornosť od spodku do vrchu. Radosť naša premenila sa v žalosť nevysloviteľnú. Tak blízki streche bezpečnej, aspoň jakú takú pohodlnosť poskytujúcej, razom vystavení sme zostali nehodám noci a počasia.

Lež všetkému naučí súrna potreba.

Nedbajúc na našu slabosť a unavenosť, nešetriac ani kúrňavu šibajúcu nám ostrým sňahom v oči, chytili sme sa bez rozdielu do práce; strhali sme zočené kôry a upotrebiac ch čo príručné nástroje tak usilovne vymetávali sme ich pomocou prekážajúci nám sňah, že čelá potily sa horúcimi kropäjmi. Očividome umenšoval sa sňah, koliba vyhrávala na priestrannosti, až zbavená nemilého sňahu prijala nás jako neočakávane došlých hosťov.

Po skončenej práci blahodarili sme trojjedinému Bohu, že zachrániť ráčil z velikej milosti svojej naše životy pred

istou zkazou. Nevoľa nad krušným a bojov plným stavom naším nekalila ni jednu tvár spoločnosti; to sladké povedomie, že trpíme pre sväté práva národa, budilo v nás silu a odhodlanosť, a duše naše vznášaly sa k nebu prosiac i na ďalej pomoc a ochranu.

A však nalezením ústrešia neboly preca odstránené prekážky našeho túžebne želaného odpočinutia.

Ťarchavé chmáry jakoby o závod sypaly na nás sekavý ľadovec, neskôr premenivší sa v dážďový sňah; severný vetor doniesol nesnesiteľnú zimu, ktorá nás nútila k rozloženiu čím skoršiemu ohňa. Lež jakože ho navatriť, keď chybovaly nám zápaľky? Na šťastie mali sme kresivo na porudzí. S mokrými, zimou skrehlými rukami dali sme sa do kresania, a po namáhavom ďuganí podarilo sa nám práchno zažať; lež čím rozložiť oheň? Zkúsený je Slovák, jako nedostatku odpomôcť; jeden šuhaj vyzul krpec, a strhnúc z nohy onucu, podelil sa s ňou pre dobro spoločnosti; do tejto onuci zavinuté tlejúce práchno prechádzajúc z ustalej ruky do čerstvej, tak dlho krútili sme do kolesa proti vetru, až zažla sa ním onuca napriek svojej vlhkosti, a v kútiku koliby od dávna byvším ráždim zvätšená dala nám vatru. Bola to oznajšná vatra; lebo po zhorení drobnučkej zásoby rážďa, a pri nedostatku lepšieho dreva, prinútení sme boli čerstvú, sem tam okolo nás zpod sňahu vykukujúcu kosodrevinu sekať a upotrebiť na oheň. Z toho povstavší dým, ačpráve ťahajúci vetor cez bočné škáry a nepokrytý vrch robil mu na dostač priechod, bol náramný, a žerúc polozmrzlé naše oči, dusil i prse naše tak citeľne, že nedalo sa ani len mysleť na odpočinok. S nehodou touto zkrsla čosi kamsi i druhá, obťažujúc položenie naše, ešte vo vätšej miere, nežli prvá. Pri jakokoľvek slabom a dusiacom sa ohníku, koliba jako tak osvetlená, chytala dávno nezakúsené teplo, jejžto zimová dlažba z čiastky teplom, z čiastky naším premávaním sa sem i tam rozpustiac svoju skrehlosť, zmizla v povstalom blate, a my nemajúc žiadnych sedalísk, a nechtiac sadnúť a ľahnúť do blata, stáli sme krmení dýmom a plúšťou, bez strovy, bez spánku, bez hovoru, nektorí v otvore čistejší vzduch hľadajúc, do bieleho rána.

Po polnoci tratiť sa počaly oblaky, vyjasnilo sa nebo, a nastúpila suchá, čerstvá zima, ktorá premenila do rána všetko, čo bolo vlhké a mokré — na tuhý ľad.

Sedel som v otvore, pozorne sprevádzajúc blíženie sa rána.

Neznám, priatelia moji, či pozorovali ste už na príchod dňa; ja som ho videl na Tatrách, a rozpoviem jako účinkoval na mňa.

Ten priechod z čiernej, tmavej noci je čarovný. Neurčitosť jakoby pochod duchov, neponíma ho ešte oko človeka. Zdá sa, že pne, skaliny, bralá, krovia žijú, jakoby dvíhaly sa duchovia noci z nich ešte raz, kým nezjaví sa svetlo dňa, a vtedy zanechajú mrtvý peň, skalinu, krovie; zdá sa, že kukajú tito duchovia zvedave na človeka, jako on bojazlive pozerá na nich. A jak tajemstva plné sú ty sivé obláčky na nebeskom blankyte; jako pomály a opatrne miznú, sťaby ľakať sa nepotrebovaly ani svetla slnca, alebo mesiaca! Už mieša sa tu i tam červené svetlo do briežďacej sa polotmy — jasnejšie a jasnejšie je, predmety zjavujú sa v deňnom rúchu svojom, zmizli duchovia. Mhly nesú sa po lúkach, a uťahujú sa kolo vrcholcov nebetyčných Tatier. Zaznamenaly sa zore, počalo sa briežditʼ, a razom, jakoby z podzemnej hlbiny kúzedelnou mocou vyčarovaný blesk zjavil sa na temeni slovenského Kriváňa, a zase zanikol a znovu ožiaril Kriváň — a slnce vystúpilo v úplnej svojej sláve, vítajúc sa najprv s temenom velikána Tatier, i s končiarami súdružných vrcholcov, vtískalo im vrelé bozky na dobré ráno.

Nemožno mi sdelitʼ vám všetky pocity, ktoré dosiaľ budia sa v duši mojej pri rozpomienke na tuto rajskú krásu prírody, ani sdelitʼ jej na pozorujúcu dušu účinkujúcu nekonečnú moc a silu.

Ó! keby som môhol svolatʼ všetky neverné deti Tatier, aby opreli oko len jeden jedinký raz na tento skutočný, múdrosťou spravedlivého Boha dýchajúci obraz, a nemožno, žeby neprecítly neprajné srdcia jejich; hej, oni padli by na hriešne kolená a urobili pokanie, pritúlili by sa ku svôjmu opustenému národu, posilnili ho, a s ním i predrahú vlasť našu, jako to mať chce sám Hospodin večný!" —

Liptovín zamlčal sa, a tichosť nepretrhli ani priatelia jeho, jakoby báli sa boli prerušiť nadšenie, ktoré opanovalo i ich. Po malej chvíli pokračoval ďalej:

„Zachvátil mä zápal, bratia, ale vraciam sa zase, k vypravovaniu vám našeho priechodu cez Tatry."

Prichystaní sme boli ku ďalšej púti od minulého večera, a tak pobrali sme prázdne kapsy na plecia a zanechali salaš.

Pred nami vypínajúci sa grúň, cez ktorý škrabať sme sa mali, bol príkry, a zázračná vysokosť jeho. Nebolo teda divu, že užasli sme už pri samom pohľade naň, a jako bojovníci majúci dobýjať hrad, vážne zkúmali sme polohu jeho z každej strany, dostať sa snažiac na jeho vrcholec čím najľahšej a najspešnejšej.

Pravá strana zdala sa nám byť menej príkra, rozložnejšia a ku pochodu menej namáhania požadujúca. Udreli sme teda na pravo. Ničmenej presvedčili sme sa hneď s prvým krokom, že bude nad mieru obťažné postupovanie, poneváč na starý pripadnuvší nový sňah zamrznúc vzal podobu sklovej hladiny, po ktorej stúpajúc kĺzať sa nám počaly nohy, a my — padali sme na sňah. Z počiatku nedbali sme na tuto kĺzačku, ba čo viac, keď ktorý padnul, bol nevinným žartom sprevádzaný a prekáraný. Lež čím výšej postupovali sme, tým vätšmej zrastala príkrosť a strmosť vrchu, a s týmito i častejšie padanie na pospol a vätšie nebezpečenstvo. Dolina, kým sme ešte boli v nej, nepatrná na oko, brala teraz podobu nekonečnej priepasti a pohľad do nej bol hotový závrat; utíchol z kĺzania a padania povstavší žart, a nastúpilo miesto neho obávanie pred možným skotúľaním sa do priepasti, hroziace istou záhubou.

S veľkým namáhaním preputujúc asi jednu tretinu grúňa, zastali sme, hýbať sa neopovažujúc ni napred, ni nazpäť; triasly sa pod nami nohy, závratom jaté boly hlavy, klesajúc už s celým telom, hotovaly sa k neodstrániteľnému pádu. Nevideli sme viac možnosti zachránenia, stáli sme bezcitne, jako mramorové sochy, a v tichých modlitbách odporúčali sa Bohu. Svätá tichosť panovala medzi nami, každý zaoberal sa vlastnými myšlienkami. Dosiaľ prechodí mä mráz pri myšlienke na to hrôzyplné okamženie.

Jeden zaostavší smelý Pribylinec vidiac čo sa deje, odvážil sa všetkých predísť, a postaviť sa nám na čelo. V ruke majúc k obrane vzatú valašku, vyruboval ňou okolo sebä do zmrznutej hrubej sňahovej kôry pohodlné stupäje, a tak stúpal do nich, a za príkladom jeho celá tlupa.

Bol to opravdivý pochod husí, ktoré jako známo rady stúpajú jedna za druhou. Ale vyobrazoval i na kvap čatu divých kôz tatranských, ochraňujúcich sa útekom pred hoňbou, s tým rozdielom, že týchto útek je bystrý, smelý, rychlý, oku sotva dostupný; náš ale bol zdĺhavý, neistý, bojazlivý, až obľahčila nám ho sama príroda.

Okolo desiatej hodiny nakuklo slniečko i do dolín, oprelo svoje teplé ihrajúce prúhy na grúň, zmäkčilo sňahoľadovú kôru jeho, a my kráčali sme po nej tak bezpečne, tak isto a s takou hrdosťou, jakoby ozaj po dlažbách Svätomartinskej slovenskej svetlice.

Zaujatí pozornosťou na svôj pochod nedopriali sme si ani len pohľadu na čarovnú dolinu a súsedné vrchy. Na pravé, po najkratšej tôni predmetov poznaté poludnie, octli sme sa na temeni pohraničného vrchu a srdce naše prekypovalo radosťou. Deň bol teplý, podobný dňu predošlému svätodušnému. Čistomodrý obzor neba držal v lone svojom usmievajúce sa slniečko, a toto neprestajne ohrievalo nás ohňom svojím, jakoby nám ozaj bolo chcelo vynahradiť nedostatočnú vatru minulej noci. Povetrie čisté a čerstvé posilňovalo zdychčané prsia naše, a ľahodný vetríček poihrávajúc s vlasom naším, šepotal nám čosi pri našom pohľade na všetky národom slovanským obývané strany sveta, a hojil žiaľnu dušu našu nádejou, že kedy, vtedy, ale istotne zasvitne raz i krásny deň jeho života.

Výhľad z temena tohoto vrchu je veľkolepý, dojímavý.

Na východ predstrel sa nám velebný Kriváň so svojimi v reťazi okolitých vrchov nedobytno pevnými baštami, podobajúc sa vážnemu, v nekonečnej rade vývodiacemu predsedovi. Na západ vrchovato-krásna, hrozbami a strachom omámená Orava; na sever Halič, zem pobratimských Rusínov; na juh Liptov, drahé to rodisko naše, ku ktorému družilo sa celé, už samou prírodou zvláštnymi znakmi ustálené okolie slovenské, i so svojimi vrchami. Dívali sme sa v rozmanitú šíro-dialku, a s pohľadom týmto rástol i príjemný cit v našom srdci nad okúsenou v slovenských Tatrách čiastočnou voľnosťou okamženia. Lež zakalilo sa oko naše ihneď bôľnou slzou, pozerajúc menovite na našu rodnú svojeť, zanechajúc tam v neistote a vo vlnách krvožíznivej zbury otcov, matky, bratov, sestry, milé deti i manželky, no — celý predrahý národ náš.

Pri takomto blaho- i žiaľodejnom pôžitku ducha, sediac na kopnom temeni, uhrýzali sme si do čierneho chlebíka, mysliac na prísnosť potreby núkajúcej nás k ďalšiemu pochodu.

Okolo jednej hodiny po poludní stáli ome hotoví k ďalšej púti, ktorá nad predpoludňajšiu hrozila nám väčším ne-

bezpečenstvom a neistotou. Teplotou slnka zmľandravený sňah hrudil sa, jaknáhle dotkla sa ho tuhšia noha; bolo tedy k obávaniu, že úšustom zachytení privčasný hrob najdeme v dolinách tatranských. Hrôza naplňovala nás pri myšlienke tejto, a hľahľa! čo deje sa teraz pred nami? Na sňah sadá kráľovský orol, z pod neho vykotúli sa ďalej a raste každým okamžením, už je jako hlava, čo? sud, dom, zachytuje celú stráň, dochodí do lesa, jako slabú trávu láme stoletia preživšie stromy, praskot, jakoby hrmot hromov, dunenie hrozné dolín, a ozývanie sa z grúňa na grúň, a zas lom a padanie stromov. A zkade úšust išiel, až do koreňa vylámané stromy, skaliny; už je v doline. Kde staví sa?

Bože chráň a zachovaj nás pred ním!

Pre odstránenie tohoto možného nebezpečenstva, ktoré nám zveličoval už sám pohľad na ty tisícoraké, pod nami, sťa dračie pažeráky otváravšie sa priepadiská, usniesli sme sa na tom, že len v istej možno najvätšej dialke jeden od druhého sostupovať budeme dolu prťami.

Ku prevedeniu rýchleho spustu poskytol sa nektorým nenazdane obľahčujúci, ale spolu i pre všetkých s veľkou smutnohrou skončiť sa mohúci spôsob.

Na temeni vrchu, kde práve stáli sme, ležalo viac hrubých lieskovíc po hromade. Jako tam prišly, sam pán Boh zná. Dosť buď na tom, rozihranejšia mládež, ni dotušovanie, ni prosby vážnejších spoločníkov nepovšimnúc, pochytala zočené lieskovice, a sadnúc na ne na spôsob vranných koníkov letela po sňažnej hľadine dolu stráňami takou rýchlosťou, že dívajúcim sa na to stávaly dubkom vlasy. — Let tento skončil sa bez všetkého nebezpečenstva a nešťastia, a zavŕšil sa hrkotaním nôh po kameni okopnenej pôdy.

Vážnejší spoločníci ďaleko za predošlými ostanúc schádzali vážne a obozretne, namáhajúc sa všemožne, aby každým krokom viac a viac vyhli nebezpečenstvu. Umenšoval sa sňah, blížila sa kopnina, prechodíme zo zimy do jara.

„Sláva Bohu!“ zvolali sme síduc sa roztratení zase do čaty, a vidiac že nám nechybí ani duše.

Prestaté bolo nebezpečenstvo, a ešte nekoľko menších stráň prejdúc zastali sme oproti zelenohustým jedľovým lesom, na rozložitých poľankách a tak na pôde Haliče.

Cesta ďalšia viedla nás prez utešené jedliny, cez spustlé železostroje do najprvšej dediny Zakopanej.“

* *
*

Umlkol Liptovín, jakoby nasbierať chcel novú silu k ďalšiemu vypravovaniu, a mlčali i priatelia.

Na hlavnej väži bije zvon. Priatelia čítajú a zvon ohlasuje svetu dvanástu hodinu, koniec i počiatok roku.

„Bratia! skončil sa rok, počína sa nový rok tisícletej pamiatky pokresťanenia našeho národa, Bože daj! aby bol i rokom našeho vzkriesenia a vykúpenia!“

„Bože daj!“ sbožnou mysľou vzdýchli si ostatní.

Zo „Sokola“.

---

153. Oheň v Moskve roku 1812.

Strašlivé spálenie Moskvy v prítomnosti Francúzov pod Napoleonom je velikánsky obraz života slovanského, ktorý svojou pamätnosťou všetky historické obrazy doby novejšej prevyšuje. Toto sväté mesto Rusov, 295 kostolov a 1500 palácov majúce, v dosiaľ neslýchanom a nevídanom ohni postavené, bola ta hrozná fakľa, ktorá ku pohrabu moci a slávy toho muža svietila, pred ktorým pol Európy strachom sa zatriasalo. Predstavme si tedy teraz tento hrozný požiar starej Moskvy.

Sotva sa v Moskve ta povesť rozšírila, že mesto *Smolensk* do moci francúzskej padlo, hneď sa robily prípravy, zjavne ukazujúce: jakým spôsobom sa má tu v srdci veľkého císarstva prijať víťazné vojsko Napoleonovo. Po krvavej bitke pri *Borodine* (6. a 7. Sept.), kde z oboch strán do 60.000 chlapov bolo padlo, veliteľ Moskvy, hrabä *Rostopšín*, za potrebné uznal, so zámerom svojím lepšej na svetlo vystúpiť. Dlhé boly vo verejných spisoch o tom hádky: či Rostopšín od samého cára Alexandra dostal rozkaz k vypáleniu Moskvy, alebo či tento velikánsky zámer v jeho vlastnom duchu sa zrodil. Nech ale sa má vec jako chce, dosť na tom: že dokiaľ po svete o Napoleonovi rozprávať sa bude, i meno Rostopšínovo v dejepise nevyhasne.

Na počiatku septembra boly sa už vysoké úrady, krajinské pokladnice, najprednejší bojári, bohatí kupci a najzámožnejší obyvatelia so všetkými pokladmi vysťahovali; čo keď sa stalo, Rostopšín verejne vyhlásil: „aby ženy, deti, starí ľudia a všetci, ktoríby obrane len prekážku robili, čo najskôr z mesta sa vypratali; chlapi ale aby ostali, sekera a vidly železné že bude najlepšia zbroj, lebo že žiaden Fran-

cúz nie je ťažší, než jačmenný snop.“ Na tento verejný ohlas veliteľa všetko začalo z mesta utekať, čo sa len hýbať mohlo, a cesty do Kazanu, Vladimíra a Jaroslava boly na mnoho míľ vozmi, statkom a peším ľudom zapratané. Všetci ti, čo z jakýchkoľvek príčin ešte odbehnúť nemohli, do kostolov sa tisli, aby tam pomoc pre mesto, vlasť a národ vyprosili. Bolo to v ostatniu nedeľu pred príchodom Francúzov, že jako hlavný kostol v Moskve nábožným ľudom bol naplnený, z razu na ulici zadostné vykrikovanie povstalo; ľud vybehol von, aby sa o príčine radosti prezvedel, a hľa! v pozlátených reťazach, ktorými bol kríž kostola okrášlený, veľký jastrab sem a tam sa trepotal a nemôhol sa viac vyslobodiť. Všetok ľud, ktorý svedkom bol toho, jako sa tento jastrab nevoľno zamotal do väzby kríža, vykladal si to jako znamenie, že i na francúzskeho jastraba, ktorý sa už s krvavými pazúrmi ku mestu približuje, podobná odplata pred súdom božím čaká.

Ešte ruské vojsko pod *Kutusovom* stálo pred bránami mesta: ale z razu i ono krížom cez Moskvu na východné strany ustupovať počalo.

Keď to videl ostatní ľud, všetek sa v plači a kriku tomuto vojsku pripojil; ono si zaujalo cestu a ľud rovno cez pole ťahal ďalej, trochu potravy alebo najpotrebnejšie náradie majúc na pleciach; druhí ale do malých vozíkov sa zapriahli, aby svoje deti, ženy, alebo starých a chorých rodičov odviesť mohli. Tak už pred večerom dňa 13. sept. Moskva ani ruská ani francúzska nebola; ale mesto 400.000 obyvateľov majúce bolo pusté, lebo nezostalo tam len nekoľko sto vojakov a pár tisíc chlapov z nižšieho stavu, ktorí ten strašlivý ohňostroj ku Napoleonovej zkaze prihotoviť mali.

Keď sa sotmilo, rozkázal ešte Rostopšín všetky žaláre pootvárať, z ktorých sa pár tisíc všelijakých zločincov vyrútilo; i tomuto ľudu vykázala sa teraz práca. Najprv sa všetky striekačky von z mesta vypratały, potom sa, kde len možné bolo pristúpiť, smoly, sírky, púšneho prachu, zrebí lojom a olejom namastených popod strechy, do sklepov a do pivníc napchalo; okolo domu, v ktorom sa Rostopšín bavil, ustavičný stisk vojanských dôstojníkov, ktorí tento ľud, zkazu mesta pripravujúci, viesť mali; na námestiach a väčších uliciach shon ľudu, ktorý sa ešte z poza brány do mesta povracal, alebo preto aby ešte dačo z majetku svôjho uchytil, alebo preto, že sa so „svätým mestom“, jako Rusi Moskvu volajú, rozlúčiť nemôhol, chcúc v jej srúcaninách pochovaný byť.

Tak svitlo ráno dňa 14. sept., ktorého mala Moskva do rúk Francúzov padnúť. Pred poludním už začali sa jednotliví vojaci francúzski na blízkych vŕškoch ukazovať; sám Napoleon, keď mu oznámili, že je už len míľa zeme po Moskvu, z koča vyskočil a na koňa sa posadil. Boly dve hodiny po poludní, keď sa vojsko Napoleonovo hore ostatním vŕškom tiahalo; nebo jasné, povetrie v tichosti, ale v srdci Napoleonovom a jeho bojovníkov ta víchrica nepokoja, ktorý očakávanie velikých vecí na veky so sebou nosí. Predvoj zrazu zastane na vŕšku a v radostnom kriku ozve sa tisícnásobné: Moskva! Moskva! Na tento krik i ten najslabší sa prisilil, aby len skorej ta hore sa dostal, a v krátkom čase celé veliké vojsko francúzske od radosti vykrikovalo: Moskva! Moskva! jakoby sa každému bolo nebo všetkých žiadostí otvorilo. Sám Napoleon popchol svôjho koníka, a keď dobehol na vŕšok v nemom podivení zastal. Pred ním už teda ležalo toto velikánske mesto slovanského sveta, tento kľúč, ktorý dva svety medzi Europou a krajinami Azie otvára; v jasnom svetle slnca ligotaly sa pozlátené dutiny nesčíselných kostolov a z celého mora menších domov vyzeraly nádherné paláce bojárov ruských, jakoby sa chcely zpýtať Francúzov: „čo tu hľadáte na 500 míľ od vlasti vašej?“ Pri tomto pohľade vojsko a maršali Napoleonovi zabudli na všetky dosavádne ťažkosti tak dlhej cesty, zabudli na stotisíce svojich súdruhov, ktorí už padli na krvavom poli ruských rovín; teraz nič inšie len sláva, radosť, pohodlie, bohatstvo z Moskvy proti nim vyzeralo. Jediné slová, ktorými Napoleon po dlhom mlčanlivom podivení Moskvu privítal, boly: „Tu je teda to slávne mesto! — ale už bolo na čase!“

Na týchto vŕškoch Napoleon rozkázal, aby vojsko trochu postálo; v jeho tvári podivenie sa ukázalo, že mestské stareśínstvo (senát) ešte nevychodí, aby mu kľúče mesta k nohám položilo. S každou štvrť hodinou zmáhalo sa toto podivenie; vydal teda rozkaz, aby sa predvoj opatrno ku bránam priblížil, mysliac, že azda Rusi tu v samom meste ostatniu bitku prijať chcejú. Ale už daktorí chlapi z jazdy do ulíc mesta docváľali a o vyslanstve ani chýru, ani slychu; ba jeden dôstojník priletel k Napoleonovi od kráľa *Murata,* predvoj vedúceho, s tou novinou, že sú všetky ulice mesta toho prázne. Napoleon očakával inšie heslo; preto sa nevrle osopil na dôstojníka, že to vraj nemôže byť pravda; že jakoby také mesto prázne bolo; že sa vyslanstvo na boku dakde ku

žalostivej práci svojej hotuje a t. ď. V tom priletí druhý dôstojník, oznamujúc: že vyslanstvo prichodí; ale sa len pri skoro ukázalo, že to bol len porečník *) ruského generáľa *Miloradoviča*, ktorý Francúzom oznámil: že jak málo ruským vojakom od päty vojska, ešte pri poranených a slabých v meste sa baviacim nedajú slobodno za svojimi z mesta odísť, výše menovaný generáľ hneď Moskvu podpáli. Napoleon na všetko privolil, nazdávajúc sa, že to žiadostivo čakané vyslanstvo azda týmto spôsobom ducha Francúzov chce vyzkúsiť. Už sa večer blížil a žiadne vyslanstvo nedalo sa videť; Napoleon teda v omrzlosti svojej dá zavolať generáľa *Daru* a rozkáže mu: „doveďte mi bojárov z mesta sem, tu je divný, neobyčajný svet; azda oni ani nevedia, jako sa mesto víťazom oddáva.“ Daru stiahol plecia pod hlavu miesto odpovedi; ale jeden dôstojník, ktorý myslel, že císarovej žiadosti zadosť učinené byť musí, odbehol do mesta, dakoľko párov otrhaných behúňov ruských sohnal, a potom ich pred svojím koňom miesto vyslanstva k Napoleonovi doviedol; ale i tito mu dosvedčili to heslo: Moskva je prázna!

Medzitým predok vojska francúzskeho pod kráľom Muratom vždy ďalej a ďalej po uliciach mesta postupoval.

Všade hrobová tichosť, len koňské podkovy, o skalnatú dlážku sa urážajúce, strašlivý tento pokoj rušili. Bojovníci francúzski s podivením síce okolo sebä po týchto velikánskych uzatváraných palácoch hľadeli; ale sa im preca mohla na tvárach vyčítať asi ta nepokojná otázka: čože to bude s nami? Razom počnú pušky práskať; najprednejší z vojakov francúzskych už došli k tej preslávnej pevnosti, v prosred Moskvy ležiacej, ktorá méno *Kremla* nosí. Brány pozatvárané a na múroch Kremla divné, strašlivé postavy chlapov a žien, ktoré s hrozným krikom a preklínaním do Francúzov pálili. Murat ich dal napomänúť, aby sa poddali; miesto odpovedi nová strelba, tak že brány Kremla delovými guľami musely sa pootvárať. Sotva sa Francúzi do Kremla dostali, hneď sa toto z čiastky zúfalé, z čiastky opilé ľuďstvo na nich oborilo;

---

*) *Porečník (parlamentér)* volá sa ten dôstojník, ktorého jedna alebo druhá stránka vojnu vedúca k nepriateľovi posiela, keď o pokoj alebo v druhých záležitosťach rokovať chce. Je-li porečník od pechoty, ide s ním bubeník; je li od jazdy, trubač; život obydvoch chlapov je pod právom národov, tak že sa im pod žiadnou výminkou nesmie ublížiť.

jeden starý, šedivý chlap sa s hroznou kliatbou až ku Muratovi, ktorého nádherná šata značila, tisne, chcúc ho nožom prepichnúť; a keď ho jeden dôstojník odhodil, s ním sa dal do súboja, takže sa obidvaja po zemi váľali. Len s veľkou prácou sa podarilo, dôstojníka zo zubov toho zúfalca oslobodiť; lebo sa v skutku, keď ho za ruky pochytali, doňho zubami oddal. To boli jediní Rusi, ktorí vojsko Napoleonovo privítali; preto ale v krátkom čase všetci lebo mečom francúzským padli, alebo z Kremla rozplašení boli.

Už mrkalo k večeru. Napoleon vidiac, že sa ničeho pred bránami nedočká, obrátil sa ku svojim s tými slovami: „Nuž teda poďmeže, keď Rusi tak mať chcejú, aby sme ich *sväté* mesto zaujali.“ Pri samej bráne ešte raz postál; keď ale viac dôstojníkov dobehlo s tým heslom: že už Murat Kremlín opanoval, stúpil císar do predmestia *Drogomilov* a hneď v prvom dome pre nocľah sa umiestil. Noc tato bola strašlivá; zo všetkých strán dochodili k císarovi poslovia, ktorí nastávajúce veliké nešťastie oznamovali; Francúzi, ktorí v Moskve bývali a len teraz svoje prítulky opustiť sa opovážili, jedným slovom dosvedčovali to, že Moskva má byť nad hlavami Francúzov podpálená; ba jeden ruský dôstojník, odhodlajúc sa životom, s neobyčajnou silou ducha postavil sa pred hospodu císarovu, a tam jako strašlivý prorok všetko, čo sa stať malo, predzvestoval. Napoleon ešte neveril týmto rečam; preto ustanovil maršála Mortiera za veliteľa mesta s tým slovom: „Opatrujte Moskvu, nadovšetko žiadne pustošenie; za to mi vaša hlava ručiť bude.“

Po týchto poriadkoch chcel si unavený císar odpočinúť; ale darmo hľadal pokoja, zbúrená jeho myseľ všetek sen mu rozohnala. Toľko bol so svojím vojskom pre toto mesto podstúpil; tu mu sľuboval slávu, dostatok všetkých dobrých vecí a pokojné hospody pre zimu; a teraz všetko toto nad hlavou v prach a popol obrátiť sa malo! Už boly dve hodiny z rána dňa 15. Sept. a Napoleon ešte sa v svojej hospode z jednoho na druhé miesto premával, hneď toho, hneď onoho maršála volajúc; tu zrazu dobehne novina, že už oheň v prosried meste na viac stranách vybúšil. Pre ostatniu čiastku noci nebolo viac pokoja; Napoleon hneď sa dal do maršála *Mortiera*, jeho nepozornosti nešťastie toto pripisujúc, lebo až dosiaľ veriť nechcel, žeby možné bolo takéto mesto nárokom vypáliť. Na rozkaz císarov garda jeho hneď sa oddala do ohňa, a tak sa jej trochu pošťastilo divý ten živel udusiť.

V tomto dýme a v smutných myšlienkach pohrúžený vstúpil Napoleon do Kremlína. „Tu sme teda v starodávnom paláci slávskych cárov;“ to boly jeho slová, ktorými svoju hospodu v Kremlíne zaujal a v tomto nádejeplnom okamžení hneď sa posadil ku stolu, aby cárovi Alexandrovi slová pokoja napísal. Práve vtedy doviedli pred císara jednoho dôstojníka ruského, ktorý sa bol v nemocnici pri dlho zabavil; tento sa musel, slovom cti vojanskej zaviazaný, s listom Napoleonovym k Alexandrovi odobrať, aby mu oznámil: že hlava jeho cárstva, Moskva, do rúk nepriateľských padla.

Tak prišiel druhý večer v Moskve; císar v Kremli sa osadil, jeho ale bojovníci, počnúc od maršálov až do prostých, vyhľadali si hospody každý podľa vôle; a dosť bolo príkladov, že sa generáli pod slamenú strechu a ich prostí vojaci do nádherných palácov usadili. Sotva sa počalo sotmievať, už zase husté oblaky dýmové na všetky strany vystupovať počínaly; ale na to Francúzi málo pozorovali; bo si každý po toľkom namáhaní trochu povoľkať chcel. Mnohí sa v pivniciach bojárov znamenitým vínom naplnených dopili, a tak všetko spalo o závod. Ale ešte pred pol nocou všetci, čo triezvi zostali, už boli na nohách; zo všetkých strán len oheň, ktorý sa s polnočným vetrom ku Kremlu valil. Dôstojníci, okolo Napoleona stráž majúci, neopovážili sa, že bol trochu v trapoch zaspal, ho zobudiť; ale čím ďalej, tým vätšmi sa plameň ku Kremlínu blížil, a to bolo tým nebezpečnejšie, že sa do jeho dvora množstvo diel a vozov pušným prachom naplnených bolo napchalo. Od jednej iskričky teda visel život Napoleona a všetkých, čo s ním v Kremlíne nocovali, a tak i celého vojska.

Sotva začalo svitať ráno dňa 16. Sept., už sa od všade dôstojníci tisli do Kremlína k císarovi, jeden od druhého smutnejšiu novinu prinášajúc. Bolo to už isté, že Rusi sami Moskvu podpaľujú a v jej srúcaninách Napoleona s celým jeho vojskom pochovať chcejú. Prvý deň sa tito páliči aspoň jako tak ukrývali pred Francúzmi; teraz ale bolo ich všade vidno po meste behať, smolovú fakľu v ruke, a všetko čo ešte neblčalo podpaľovať. Císar teda na každého paliča súd smrti vyniesol, na ktorý jeho vojáci ani nečakali, všetkým, ktorých s fakľou dochytili, ruky odtínajúc a tak ich do ohňa metajúc. Vojaci sa bavili týmito exekúciami; Napoleon ale v nepokoji ducha celý deň len z miesta na miesto v Kremlíne sa premával, z oblokov jeho na pokroky ohňa pozorujúc.

Hneď sa hodil na pohovku, zase sadol ku stolíku, jakoby chcel písať, zase odstrčil stolík od sebä a bežal k obloku. Tak prišiel večer a s ním sa všetko v strašlivej podobe ukázalo; trápenie mysli u Napoleona vystúpilo na najvyšší stupeň; teraz cítil, že už odhodlanosť Rusov nad ním zvíťazila; jeho najbližší priatelia nikdy ho v takom nepokoji dosiaľ nevideli. Ustavične stál v obloku päsťou bijúc na opierku, a jedno po druhom vyrážaly sa bôlu plné slová, jakoby nevoľno z jeho úst: „Hľa jaké strašlivé divadlo! — oni sami to urobili! — také kostoly, také paláce! — to je preca hrozná odhodlanosť! — čo sú to len za ľudia? barbari, divoci! naozajšní Scítovia!“

Tento nepokoj Napoleonov vätšmi trápil najvyšších dôstojníkov francúzskych, nežli samé to nešťastie ohňa; lebo ešte dosiaľ nikdy císara svôjho nevideli tak bez rady. Daktorí z nich s prostými vojakmi jeho gardy na strechu Kremla sa driapali, aby ju, bárs meďou pokrytá bola, pred zapálením chránili. Už sklo v oblokoch svetlice Napoleonovej od horúčosti práskalo, a on ešte vždy bez sebä hore dolu chodil: tu sa naraz i vo dvore kriky strhnú: „Kreml je podkopaný a neslýchaná sila prachu púšneho pod ním!“ Na tyto slová vätšia polovica tehdajších obyvateľov Kremla zcela rozum potratila, najmä keď na to hneď vykrikovať sa začalo: že už jeden ruský vojak i Kreml podpálil; ti, ktorí ducha prítomnosť zadržali, hodili sa k nohám Napoleonovym, prosiac ho, aby sa z tohoto pekla, dokým ešte čas, von poberal a pre vojsko život svôj zachránil; lebo sa im tak videlo, jakoby Napoleon sebä i svoju slávu chcel tuná v skutku pochovať. Ešte by sa nebol ďalej pobral, ale už popol a horúce povetrie všetkých slabšie pľúca majúcich zadúšať počínalo; preto jeho švagor, kráľ Murat, a druhí maršáli skoro násilne ho dolu do dvora sviedli, kde sa práve pod bodákmi francúzskych vojakov jeden ruský pálič skrúcal, ktorý Kreml už zase dvarazy bol podpálil. Napoleon odvrátil oko svoje od tohoto divadla, rozkazujúc, aby ho do cárskeho zámku „Petrovskoj,“ na hodinu cesty od Moskvy vzdialeného, doprevodili.

Horko ťažko sa dostal Napoleon s nejprednejšími zo svojich dôstojníkov na slobodné miesto pred Kreml; ale s tým pre ich bezpečnosť nič sa nevyhralo. Pred nimi oheň, za nimi oheň a zo všetkých strán len oheň, ktorému sa konca kraja nevidelo; k tomu prenáramný víchor, tak že pre iskry a popol nebolo možné oči otvorené mať. Jedna jediná úzka

a krivá ulica, celkom už v ohni postavená, ukazovala ešte dajakú možnosť oslobodenia; ale kto pozrel do nej, bránu do pekla horúceho by skorej, nežli cestu z pekelného ohňa tohoto von vedúcu v nej bol uvidel. Medzi tým tu nebolo času na mudrovanie ani na volenie; každé okamženie vätšmi hrozilo strašlivou smrťou spálenia. Jednoho tedy Francúza, čo v Moskve býval, na predku, všetko sa do tejto pekelnej ulice za Napoleonom hrnúť počalo; on sám peší viac behom, nežli obyčajným krokom preskakoval už horiace trámy krovov na ulicu popadané; plameň domov, z obidvoch strán horiacich, sklepil sa im nad hlavami v ohnivé podnebie; zo súsedných palácov meď roztopená, ktorou boly pokryté, dolu kvapkala, zapaľujúc utekajúcim podošvy z obuve; tu a tam rúcaly sa múry od neslýchanej horúčosti dopukané, a tých, čo sa v prosred ulice nedržali, pod rozpálené skaly pochovávaly. V tomto velikom nebezpečenstve naraz ten Francúz, čo predok viedol, zastane celkom bez sebä: že vraj už nevie, kde je? už by tu Napoleon bezpochyby svoje kosti bol složil, keby dakoľko vojakov jeho, ktorí horiace domy tu pustošili, neboli císara poznali, a týmto sa pošťastilo vyviesť ho zo živého pekla tohoto s popálenými vlasmi i obrvami do súsednej ulice, kde plameň už trochu prestával, lebo už od včerajška horela. Ale tu zase boly napchané vozy s púšnym prachom, ktoré každým okamžením do povetria vyleteť mohly, lebo iskry i tuná tak husto lietaly, jakoby vietor ohnivú chumelicu preháňal. Na ostatok len preca Napoleon i z tadiaľto sa vyslobodil, a tak so svojimi okolo desiatej večer do zámku Petrovskoj sa dostal.

Po dlhej, smutným rozmýšľaním vyplnenej noci Napoleon pred svitom začal z obloka zámku na Moskvu — na ktorú v noci naschvál ani raz nepozrel — oči svoje obracať, v tej nádeji, že už asnáď mesto z ohňa vyslobodené uvidí. Ale daromná to bola nádeja; v Moskve i 17 sept. ešte vätšmi horelo, nežli predtým; z mesta nič nebolo videť, než velikánsky, až do oblakov siahajúci, viac míľ do kola hrubý vrch ohnivý. To vidiac Napoleon žalostive zvolal: „Toto nám prorokuje veliké nešťastie!“ Ale ver bolo i veliké nešťastie! Lebo čože bolo robiť? V Moskve čakal na slávy plný pokoj, na odpočinutie pre vojsko, na bohatú odplatu pre svojich maršálov; z Moskvy chcel rozosielať svoje rozkazy cez zimu, pred ktorými celá Europa klanať sa mala, už po predku veľmi sa radujúc z toho zázraku: „Napoleon, francúzsky císar,

spravuje z Moskvy!“ A tato Moskva, všetku jeho nádeju obsahujúca, teraz už v popole a prachu ležala! na ktorú stranu sa teda obrátiť? či hore k Petrohradu, strašlivej zime ruskej na protivie? a či zpäť do Francúzskej na cestu 400 míľ dlhú, a to v jaseň, cez plúšte a vody, cez krajiny spustošené, vypálené, všetkej živnosti prázne? — Svolal teda svojich dôstojníkov a ohlásil im: že do Petrohradu postupovať a tam Alexandra ku pokoju prinútiť chce; vydal spolu rozkaz pre jednotlivé oddiely vojska, aby sa hotové držaly na cestu. Ale to všetko robilo sa len na oko; on si tu umienil čakať na odpoveď cárovu; tyto rozkazy maly dokázať len to, že jejich císar ešte i teraz hlavu nepotratil a že bude všetkým pomožené.

V zámku Petrovskoj bavil sa Napoleon do 20. sept.; toho dňa oheň v Moskve celkom prestal, tak že sa potom do Kremla, ktorý na nešťastie Francúzov stará garda Napoleonova pred zkazou zachovala, vrátiť môhol. Ale už na poli, cez ktoré do mesta kráčal, ukázaly sa mu podivné obrazy; všade po zemach vidno bolo v hustom blate veliké ohniská, na ktorých francúzski vojaci pozlátené dvere a rámy z oblokov, stoly a stolce z drahého dreva a druhé krásne náradie ruských kaštielov pálili; okolo týchto drahých ohňov ležali prostí chlapi na mokrej slame, druhí v šatách roztrhaných, zablatených vysedávali v stoličkách zamatových, zase druhí bosí a polonahí v hodbabných perinách sa vyvalovali, alebo najdrahšie astrachánske bekeše okolo sebä pre chladný dážď a vietor okrúcali; všade srieborné misy a taniere, na nich z nezralej raži v popole upečený pagáč alebo krvavá koňacina, ku ktorej si vojaci tokajčinou alebo druhým vínom cudzozemským zapíjali. Toto nesmierne bohatstvo z jednej a hladová chudoba z druhej strany veľmi zarmútila Napoleona; ale ešte vätšmi sa zarmútil, keď vstúpil do mesta. Tu nič nebolo vidno, nežli vysoké kopy uhlia a popola, z ktorého kde tu holé, rozpukané múry vyzeraly. Po tejto smutnej pustatine tárali sa hore dolu Rusi, ktorých sa do 20.000 po ohni do mesta už bolo dohnalo, v slzách a s krikom zalamujúc rukami nad touto zkazou jerusalemskou; pomedzi nich sa tískali Francúzi, peňazmi, zlatými a sriebornými vecmi, drahými šatmi obťažení s tvárou hladom umorenou, celé funty zlata a sriebra za kus chleba kamarátom svojim, alebo ruským sedliakom po meste sa túlajúcim ponúkajúc.

Jako sa Napoleon z novu do Kremla osadil, hneď vydal rozkazy, aby toto neporiadne pustošenie prestalo, a síce nadovšetko preto, že sa už jeho vlastní vojaci medzi sebou vadiť počínali, keď daktorým prísnejší dôstojníci nedovolili, rovno s druhými hospodáriť. Podľa rozkazu císara teda jedna čiastka za druhou mala napotom pustošiť; lebo vraj — jako sa v rozkaze hovorilo — preca je lepšej, aby dakto ty zanechané veci drahé užil, nežliby maly v horúcom popole sotleť, alebo v mokrých srúcaninách pod holým nebom na zkazu prísť. Najprv ale musely sa pochovať mrtvé telá všetkých, či Rusov či Francúzov, ktorí v ohni svôj život ztratili; i mrciny koní a druhého statku musely sa von do poľa vyvláčiť: lebo od smradu nebolo by možno bývalo v meste vytrvať. Potom sa musely ulice mesta očistiť, po ktorých všade domáce náradie, továr, sudy s drahým vínom, a druhé veci velikej ceny u prosried popálených brvien vidno bolo; môhol teda jedonkaždý brať pre sebä, čo mu len duša zažiadala. Tak sa pošťastilo za dakoľko dní Moskvu na toľko prečistiť, že sa vojsko Napoleonovo pred jasenným dážďom ukryť mohlo. Pomály dochádzali do mesta i ti, čo v krvavej bitke pri Borodine poranení boli, tak že sa ich v krátkom čase výše 8000 do Moskvy nahnalo; všetkých rozkázal císar čo najlepšej možno opatrovať.

Čože ale vojsko ruské pod *Kutusovom* robilo, dokým oheň v Moskve trval? Kutusov sa bol od mesta najprv na východ odtiahol; ale v noci dňa 16. sept., keď v Moskve najvätšmi horelo, zrazu sa k poludniu obrátil, tak že Rusi tak rečeno kolom okolo Moskvy v plameni postupovať museli. Bolo to žiaľ pozreť na týchto bradatých mužov, keď takto z polnoci okolo horiaceho mesta ťahali; tiché slzy sa im dolu tvárou cedily na to hľadiacim: jako ich sväté mesto na zkazu vychodí; daktoré pluky v žalosti svojej smutné žalmy spievať počaly.

Jako sa vojsko blížilo ku krásnemu kaštielu Voronovo, majetku to Rostopšína, zrazu ho videli s daktorými chlapmi tadnu vbehnúť a v krátkom čase valil sa už dým a plameň z popod strechy. Pribehlo teda vojsko, aby kaštiel obránilo; ale sám Rostopšín im to nedovolil, ba čo viac ešte podpaľoval, kde dosiaľ nehorelo, a potom sa chladným okom na to díval, jako toto krásne stavisko na dým a popol sa obracia. Teraz ale vojaci ruskí, vlastným okom hľadiac na Roztopšína, videli a vedeli v čom je vec; teraz poznali,

jakou zbrojou okrem pušky a šable proti Francúzom budú bojovať.

V tuto noc oznámil Kutusov listovne svôjmu cárovi: že v jeho cárstve mesta Moskvy viacej nieto, ale že z týchto smutných srúcanín vykvitne oslobodenie vlasti a národa. Napoleon — písal Kutusov — bude vo vypálenej Moskve jakoby za živa pochovaný a v krátkom čase prinútený to mesto a Rusko zanechať, a pomedzi našich bojovníkov cestu si kliesniť nazpäť k úteku. Na toto heslo Kutusovo shrozil sa vraj cár Alexander; keď ale považil ďalej slová toho listu, že: „ztrata jednoho mesta nenie ztratou celej krajiny,“ duch jeho sa uspokojil. Sám vydal ohlas k svôjmu ľudu, vyvolajúc ho do boja proti cudzincom, ktorí sväté mesto zkazili tým, že príčinu zavdali k spáleniu jeho. Len pri dobre sa to vyplnilo, čo Kutusov svôjmu cárovi prorokoval!

Medzitým už bol mesiac september na konci, a Napoleon darmo vyčakával odpoveď cárovu na ten list, ktorý mu bol v prvý večer napísal. Také zneváženie, žeby sa mu na jeho vlastný list odpoveď nedala, ešte sa dosiaľ Napoleonovi nestalo; jeho nepokoj zo dňa na deň zrástal, tak že si už počiatkom oktobra, bo celé noci nespal, poradiť nevedel. Dňa 3. okt. teda svolal svojich maršálov k sebe a ohlásil im: „pojdeme na Petrohrad!“; lež smutné a nemé tvári maršálov mu dávaly na známo, že to každý za nemožné drží. Napoleon vidiac tuto nechuť svojich ľudí, oddal sa na pekné slová, že ich azda k zázračnému svôjmu zámeru prehovorí. Dlho sa medzi nimi sem a tam hádalo; koniec ale bol ten, že je to holá čistá nemožnosť, do Petrohradu ťahať. V omrzlosti na ostatok zvolal císar: „Nuž teda ja pošlem Lauristona do Petrohradu o pokoj!“ A v skutku dňa 5. okt. poslal Napoleon onoho generála ku Kutusovi do táboru, aby ho listom slobodnej cesty do Petrohradu vystrojil.

Dňa 10. okt. bolo počuť, že sa už i ozbrojení ruskí sedliaci do Francúzov oddávajú: ztadiaľ poznal Napoleon, že veru i vyslanstvo Lauristona, ktorý sa medzitým u Kutusova bavil o krátky pokoj rokujúc, nič dobrého nevykoná. Už teda bolo vidno, že sa bude museť von z Moskvy a domov nazpäť poberať, jestli nechce hladom a zimou zahynúť. Aby teda z cesty svojej do Moskvy aspoň dajaký znak do Paríza doniesol, rozkázal z väže „Ivan velikoj“ rečenej velikánsky pozlátený kríž dolu sňať, aby ho v Parízi do kostola palácu invalídov na pamiatku postavil. So tri dni prešly pri tejto práci

a Napoleon tu a tam sa povalujúc romány čítal, koniec tohoto svôjho románu čakajúc. — Tak hľa upadol mocný a vysoký duch muža tohoto, keď sa raz nemôhol obrániť tej istoty, že už Rusi dosiaľ nad ním zvíťazili, a že bude prinútený sám osobne domov pred nimi utekať. Ale vždy len ešte veril, že sa cár Alexander azda ku pokoju namyslí, a každé slovo jeho dôstojníkov, ktorým v tejto nádeji trochu potvrdiť sa môhol, veľmi vďačne sa prijalo. Každý deň ohliadal na dvore Kremla svoje vojsko, prostým chlapom dary a znaky vojanskej pocty rozdávajúc, bo veľmi dobre tušil, jako mu vernosť a poslušnosť týchto mužov, na ktorých teraz už všetko záležalo, bude potrebná.

U prosried týchto prác a starostí prijde razom chýr do Moskvy, že Kutusov na Murata, predvoj francúzsky vedúceho, sa oboril a do 4000 chlapov mu pobil, a tak že o pokoji ani len reč byť nemôže.

Nikto sa nechcel opovážiť tuto strašlivú novinu císarovi oznámiť, až sa na ostatok, lebo sa meškať s tým nemohlo, generál Duroc vybral k Napoleonovi. Na slová Durokove zbľadla najprv tvár císarova; ale čo chvíľa rozpálily sa oči jeho divým ohňom, a ešte sa nesotmilo, už skoro celé vojsko bolo tu von z mesta na ceste proti Kutusovi. Sám ale Napoleon zanechal Moskvu ráno, dňa 19. okt. s tými slovmi: „Beda tomu, koho na ceste dochytím!“ Ale beda len jeho i s vojskom francúzskym zachvátila.

Daniel Lichard.

VII. Cestopisy.

Z „Cestòpisu prvního“ **Jána Kollára.**

(Československy.)

154. Moře Jaderské. Východ slunce. Příchod k Benátkám.

Moře jaderské čili adriatické cele jiný ráz má, nežli moře baltické: právě tak jako se obyvatelé jihu od obyvatelův severu aneb jako se Slaviané a Němci liší. Tam i v moři i nad mořem všudy jakási lahoda a vlídnost, zde surovost a drsnatost; tam půvabná rozmanitost a krása, zde unavující jednonásobnost a divoká ohromnost. Sami větrové a víchrové,

vlnobití a ječení rozdílné jest na obou mořích. Na tomto moři, ačkoli bouřka tytýž pohrávala, předce přes noc několik hodin tiše spáti lze bylo: a vyjma dvě neb tři osoby, mezi nimiž jedna paní, mořskou nemoc sotva znamenati bylo, ledaže okamžité závraty a mdloby u některých. Já nemoha se nasytiti pohledu hvězdnatého nebe na kolébavé této a nekonečné hladině mořské často na palubu jsem vystupoval. Jsouť to zvláštní myšlénky a city, které moře v rozjímavém plavci plodí. Na moři všecko velikánské, ohromné, nekonečné, tu zrcadlo věčnosti a všemohoucnosti, tu Bůh bydlí a působí samotný bez lidí: obrazy a divadla pevné země ukazují se s tohoto stojiště malé, slabé a matné; na moři viděti přírodu ještě ve stavu původnosti a nevinnosti, bez proměny, anť moře dnes takové jest, jakové bylo při stvoření: tvárnost země ztratila již dávno svůj panenský charakter v nezbedném náručí lidských vášní, potřeb a osudův; na moři člověka jen nebe ze všech stran objímá a těší, tu nebe i nad sebou i pod sebou vidíme, anť se slunce, hvězdy a celá obloha v něm zrcadlí, moře nás oběma rukama k nebi nese mluvíc k nám: „syn nebe jsi, a do nebe přijdeš; duch jsi, ku všeduchu přeletíš: na zemi musíš hlavu vzpínati a oči vyvracovati chcešli něco lepšího spatřiti než hrudu; černá ruka země táhne tě všudy do hrobu, a každý krok opakuje ti to smutné heslo: „prach jsi, v prach se obrátíš;“ moře každé neštěstí na něm zniklé hned i pohltí a památku jeho očím potomstva smaže, ono jest jako moudrý a tklivý lékař, jenž rány, krev a jiné nečistoty národův a člověčenstva smývá, čistí, hojí, neshojitelné pak aspoň před okem skrývá a neviditelnými činí: naproti tomu jako nestydatá žebráčka, roztrhané své roucho a hadry odhalujíc, hlízy a vředy, jízvy a chrasty svého těla mimojdoucím schvalně ukazuje, tak půda zemní chvastá se spáchanými křivdami a vraždami, zvěčňuje vojny a krveprolití skrze mramorové pomníky a sloupy, nápisy a hroby, mohyly, bojiště a zbořeniny; na moři chřípě a plíce téměř ustavičně jednaké příjemné a čerstvé povětří do sebe vdechují, anť na zemi s každým krokem jiný puch a smrad, shnilina a stuchlina nos uráží; moře vede k novým světům a divům stvořenosti, k novým krajinám a národům a tím rozšiřuje tělesný i duchovní obzor, otvírá nepřebranné studnice pokladův a bohatstva a pozdvihuje národy ku vznešenějším svazkům a všestrannějšímu poznání člověčenstva: země má ouzké hranice, co ptačata v

kleci tlačí a trou se tu lidé a národové jeden druhého. Proto já od jakživa litoval jsem toho, že náš veliký národ tak maličký podíl na moři a jeho dobrodiních má: to jest jedna z nejhlavnějších příčin, že ve vzdělanosti, jmenovitě v průmyslu a světokupectví za jinými zpátkem zůstal. Téměř žádný národ v Europě od moře tak odřezán a odloučen není jako náš. Čechové, Poláci, Srbové, Horvati, Slováci ani jen v dotknutí a sousedství s mořem nejsou: co pak Rusové, Dalmatinci a Bulharové mají, to nestojí v poměru k naší národní velikosti a u přirovnávání Slávie ku Anglii, Francii, Španii, Italii, Germanii sotvy toho jmena zasluhuje. Největší neštěstí, které náš národ ve starých časích potkalo, bylo jeho odstřihnutí od moře a kupectví skrze Němce: tu přestřížen čiv jeho vzdělanosti, který se nyní opět spojiti, srůsti a zahojiti musí.

Mezi pocestnými zde na palubě poznal jsem i mnoho kupcův Bulharských a Dalmatinských, kteří, že jsem jakž takž s nimi smlouvati se mohl, rádi se vůkol mne shromažďovali, k mému prospěchu, neboť já cizinec více jsem se od nich naučil nežli oni ode mne. Byli nejvíce dlouhým tureckým rouchem oděni, které se oku mému (leda na knězích) nikdy nelíbilo. Europský oděv nejen sám v sobě krásnější jest, ale i ten prospěch má, že v něm tělesnou a duchovní individualnost a osobnost každého, anobrž často i charakter poznati lze, což všecko dlouhé a široké šaty ukrývají a zababušují. Mnohoť mi vypravovali o svém kmenu slavianském, o obyčejích, o pověrách, o dobrých i zlých vlastnostech svých krajanův, a to s otevřenou důvěrností zpozorovavše, že i já Slavian jsem a srdečný podíl beru na všem, co se našeho národu týká. Dva Bulharové byli zde, od nichž jsem se vlastním uchem přesvědčil, že mezi bulharským a polským rhinesmem značný jest rozdíl; bulharské nosovnice nejsou tak silné a ostré jako polské, ony chvějí v prostředku mezi němohláskou a, e a mezi ą, ę; ku př. ruka zní více r'ka než ręka.

Při tomto rozmlouvání počala již ránorodá záře východ barviti a po chvíli uzřel jsem vlastním okem to nejvznešenější, smělým štětcem malířův a básníkův tak často líčené, ale nikdy nedostížené divadlo přírody, totiž *východ slunce nad mořskou hladinou.*

Jest to pohled nevýmluvné krásy a velebnosti plný, v jehož představení všeckny sjednocené síly lidské jen svou slabost projevují. Celá jižná obloha změnila se na veli-

kanský tisícibleskový ohňostroj, v jehož středku růžový, v moři se zrcadlící, vůkol plameny sypající bod — slunce se stkví, vždy výše a výše se zdvíhaje.

Co mne v tuto dobu očarovatelnosti i bolelo i mrzelo, byla netečnost jiných, anť se nás na vrchu lodě při tomto zázraku jen málo nalézalo; větší díl pocestných byl v kajutách buď ve sně, buď ve hře, buď v zahálce a zívačce, anť já i mimo sebe celý svět k obdivování tohoto divadla shromážditi, i v sobě city a obrazy odtud v duši zniklé utrvaliti jsem se všelijak snažil. Znamenal jsem, jak jinde tak i při této příležitosti, že většina cestujících mnohem méně radosti v tom nachází, aby vznešené předměty přírody aneb krásoumy, památná města a kraje s opravdovou vnitřní libostí skutečně spatřila a požívala, jak raději jen v tom, aby o těch věcech chvastavě žvastati mohla. Odkudž se i to vysvětliti dá, proč tak mnozí těkavci a světoběžníci, obzvláště bohatí Angličané a radopisní Němci, nemajíce žádného smyslu pro kouzla přírody a krásoumy, předce ty největší obtížnosti na cestách podstupují, na krkolomné hole švýcarské se drápají, oužiny mořské aneb řeky a jezera proplavují, na nejnebezpečnější krajiště sopek a vodospádův lezou, do obrazáren a jiných sbírek houfně a klopotně se tisknou, ne proto, aby zde rozkoš z považování cítili, ale jediné proto, aby se chlubiti mohli, že i oni tam byli, odtud ne jejich srdce, ale jen jejich marnomyslnost potravu a uspokojení odnáší. Než, já blahoutek! jakže jsem zde stejnou rozčilenost a podílnost od jiných žádati mohl? komužeby jinému toto vycházení slunce takovou radost působiti mohlo jako Slavianovi? A tak jest: mne úkaz tento z dvojího ohledu rozkošně zachycoval, vyobrazovav mi netoliko vznešenost přírody ale i naděje národu, anť toto slunce ve mladé své oslavě právě nad slavianskými krajinami, Illyrskem a Srbskem, stálo.

Ono mi bylo obrazem vzkříšení těchto jižných, po dlouhé noci k novému životu povstávajících bratrův. Óby, vzdychal jsem sám v sobě, k vymalování této mořskonebové velelepoty nějaký slavianský Vernet nyní zde byl. Básnictví všech časův a národův, se svým široce opisujícím, zdlouhavě vylíčujícím, předměty osamotňujícím způsobem ukazuje se nám tu chudé a slabé: ono nemůže čtyři vzdálené světy, nebe, zemi, moře, slunce v jednom okamžení, na témž malém místě a prostranství, k jednomu účinku, tak blízko spolu položiti a smíchati.

S tímto slavným vrazem a citem obrátiv se k západu uzřel jsem v dalekosti plavající nad vodami velikou a hrdou labuť — hrdlo její věže, hřbet chrám, křídla předměstí a mlaďatka vůkol ní ostrovy — jest to *Venetia la dominante* — jsou to — *Benátky*. Tam východ slunce na nebi, zde západ Benátek na zemi. Tyto paláce a střechy nebetyčné, jejichž patra nad patry co města nad městem v povětří stavena jsou; tato Šparta zdí prázná a přece bezpečná vlnitými valy a příkopy obdaná, tekoucími baštami ohrazená, probíhajícími průtoky co žilami oživená; plavná země a chodné moře; národ sedmo aneb ležmo ve visutých lůžkách své cesty i práce, své procházky i návštěvy konající, — toto všecko mimovolně mi v paměť uvedlo onyno Sannazarovy verše, jimiž Benátky opsal a od republiky této za každý verš sto luidorův darem dostal:

Viderat Adriacis Venetam Neptunus in undis
Stare urbem et toto ponere iura mari:
Nunc mihi Tarpeias quantum vis Iuppiter arces
Obiice, et illa tui moenia Martis, ait;
Si Pelago Tiberim praefers, urbem aspice utramque
Illam homines dices, hanc posuisse Deos.“

Kdo Pešťanskou potopu Dunajem r. 1838. způsobenou viděl, může míti asi obraz Benátek. Ale předce jakový to rozdíl! tam Dunaj, zde moře; tam padání a řícení chalup, domův, palácův, zde pevné stání a nepohnuté vzdorování všem útokům vod; tam pláč, nářek, hlad, smrt, zde smích, veselost, život! — Obec a město v dějinstvu světa tak památné, památné svým původem, svou zvláštní polohou, svými zřízenostmi a ústavy, svým kupectvím a uměním, svou mocí a slávou, svým dlouhým trváním, svou pokrevností a vzájemností se Slaviany, — jakový účinek muselo to při prvním spatření na mé oko a srdce působiti! Směle říci mohu, že se s takovým srdcem ještě sotvy kdo k Benátkům blížil, jako já: slavianským srdcem! radostným i bolestným srdcem! Radostným proto, že Venetia jest původně dcera Slávy, od Slavianův založena i pojmenována, a že Slávové i potom ve všech století veliký podíl brávali na jejich dobrých i zlých osudech: bolestným proto, že i zde národu našemu skrze sousedy berle odňata, řeč naše cizí řečí přemožena a potlačena. Již loď naše stála u prostřed moře a lagun před městem: milý Bože! jakový to pohled, opravdová mořská panna, půl těla v povětří a půl ve vodě.

První, nejdelší a nejkrásnější ulice čili nábřežeň, která příchozím z Terstu v oči padá, jest Ulice Slávův, Slavianův, vlasky Riva degli Slavi, Riva degli Schiavoni. Sláva tedy i zde nás přivítala. Plukové gondolníkův obklíčili naši paroloď, aby nás a naše věci do hostince doprovodili. Jděte, řeknu ke svým spolupoutníkům, kam chcete, noha má se musí v Benátkách nejprvé slavianské půdy dotknouti a ústa má slavianskou ulici pozdraviti. Vystoupiv tedy z gondoly čili člunu na toto slavské břežiště, zde dosti dlouho vzhůru a dolů procházel a již nyní dověděl jsem se, že se tato část města Fondamenta vecchia, t. j. staré základy čili grunty jmenuje a k nejstarším počátkům Benátek přináleží. Vedle Hrobní Kasárny (Caserne del Sepolcro) uzřel jsem na domě nápis latinský, že tam bydleli někdy Petrarcha a Boccacio. Poněvadž ale nyní neměl jsem kdy navštíviti tohoto příbytku a odepsati nápisu, pospíchal jsem s gondolníkem do hostince Evropy; že však zde již všecko plno bylo, šli moji druhové a já za nimi do Luny, jenž jest hostinec nejbližší náměstí Sv. Marka. Rozhostivše se zde v dosti švárných a pohodlných pokojích, najali jsme na celý čas našeho zde pobytu dva gondolníky a jednoho zkušeného vůdce, jenž nás po památných místech nejkratší cestou vodili. Tím se stalo, že za pět dnův našeho zde se zdržování mnoho, téměř vše co památného jest, jsme viděli a poznali, měvše při tom i několik knih opsání Benátek obsahujících. První co zde na příchozího divně účinkuje, jest to, že zde u prostřed velikého města neobyčejná tichost panuje, nebo mimo žblunkání vesel a člunův, neslyšíš zde žádného rachocení vozův, ani řehtání a dupotání koňův a těmto podobných ohlušujících zvukův velikých měst.

---

155. Benátky. Náměstí Sv. Marka. Nábřeží Slavianův.

Kdo Benátky netoliko viděti, ale i cítiti a jim rozuměti chce, ten se v zrcadle dějin a starožitností na ně dívati musí; musí město jistým povolným pořádkem ohlédati, aby zmaten a zhmožděn nebyl, nebo zásoba mnohých století svaluje se tu ouprkem na duši. Náš první chod byl na náměstí sv. Marka, tento ráj Benátčanův. A opravdu, on převyšuje všecko očekávání, on zahanbuje i nejnapnutější novochtivost. Již Petrarka psal v jednom listě o něm: „Platea, cui non scio an orbis terrarum parem habeat.“ Co v jiných velikých

městech porůznu v rozličných ulicích a předměstích krásného a památného rozptýleno jest, to se zde vše v úzké prostoře sestředěno nalézá: kavárny, areny, tržiště, procházky, radnice, knihovny a jiné nádherné stavby. V jeho budovách, obzvláště ve zdech chrámu Sv. Markovského a palácu Dožecího charakterisují se celé Benátky nejvěrněji a nejživěji. Muži v černohedbávných pláštích, ženy v černých závojích tráví zde čas až do půlnoci sladkým nic nečiněním („dolce far niente"). Uválení kejklíři, šedivé kostrbaté ženštiny, jako i pávopyšná šlechta benátská míchá se tu v jedno colibo (quodlibet) s podivuhodnou snášelivosti a s občanskonárodním soucitem. Nejzanímavější pro oko znatele jest zde pohled na rozdílnost postav a obličejův jak šlechty tak lidu v této nahrnutině obyvatelstva. Tři původní pravzorové panují ve všech benátských hlavách a tvářích: jeden jest římský dlouhohrdlý, vysokomyslný, zasmušilý, pánovitý, mlčelivý; druhý jest slavský, okrouhlotvárný, přívětivý, veselý, štěbetný, zpěvavý; třetí jest jakási míšenina germanské a arabské krve. Jest Markoviště toto čtverhran asi jako Pešťanské nové náměstí, něco však užší; obdán nejnádhernějšími budovami a skvostným, ku procházkám sloužícím přístřeším. Sama půda placu jest čistá, uměle dlažená a bílým mramorem mozaikovaná, anť ji žádná kolesa vozův nevyhlubují a žádné podkovy koňův nerozrážejí. Co zde cizinci v oči bije, jest to nesčíslné množství holubův létajících vůkol anebo před nohama se pletoucích tak pitomě a směle, že se jim člověk, ne oni člověkovi vyhýbati musí. Na střechách a oknách palácův, na chrámích a věžích všude hejna těchto ptákův. I zde prozrazují Benátky svůj slavianský původ a charakter, svou pokrevnost s naším holubičím národem, jehož všickni kmenové od starodávných časův tyto ptáky obzvláště milovali, ve dvořích drželi a pilně chovali. Škoda jen, že Benátčané při tom čistoty nešetří, anť trusem a peřím těchto holubův všechny domy, okna a pavlače zanešvářeny jsou, což obzvláště v Dožecím palácu omrzelost i ošklivost působí. Odpoledne s udeřením dvou hodin na věži shrknou se všickni tito, jináče rozptýlení, holubové a holubice na náměstí Sv. Markovské, kde potravu svou dostávají. Kdo zde takového holuba zabije, trestán bývá od vrchnosti, podle zvláštního o tom vydaného zákona; každý se jim tedy vyhýbá, čímž oni smělosti nabyli. Všickni tito holubové jsou jednobarevní, totiž tmavomodří, a malé nízké postavy, a proto pohled na ně není příjemný. Chovají se

nákladem obce, a obyčej tento prý tak starodávný jest jako město Benátky.

Dle mého zvyku pospíchal jsem s vůdcem a s druhy svými i hned na nejvyšší, totiž Markovskou věži, abych se v zmatku tomto rozhleděl a těkavým okem předběžný obraz o celosti města v mysli sobě utvořil. Vstupuje se na tuto 284 benátské střevice vysokou zvonici ne jak obyčejně po schodech, ale povlovnou ocházkou vedle zdí a stěn tak, že i na koni, jako polský král August, aneb na oslici, jak Napoleon udělal, možno vzhůru jezditi. S výsosti této jest čarodějná vyhlídka na celé město, na laguny a ostrovy, na hole pevnozemské a na jaderské moře. Žeby však základové této věže tak hluboko v zemi leželi, jak vysoko její zdi do povětří se vznášejí, to jest nepochybně jen benátská gaskonáda. Pravdě podobnější jest to, že se r. 1830. jistý hrabě pro lásku, a nedávno dva lodníci pro dluhy s věže této svrhli.

Celé Benátky dělí se na šest okresův (sestieri), totiž: Svatomarkovský, Kastelský, Kraloprůlivský (di Canal Regio), Svatokřížský, Svato-Pavelský, Tvrdo-hřebetský (Dorso duro). První tři leží na východo-severné, druhé tři na západojižné straně velikého průlivu čili kanálu, jenž se v podobě velikého S městem vine, na dvě polovice je děle.

Před chrámem sv. Marka stojí přímo tři vysoké stožáry, čili břevna, červeně obarvená, na bronzových podstavcích; ony prý představují tři Benátčanům někdy patřivší ostrovy: Cyper, Kandii a Moreji. V letních nedělích, když jasné počasí, bývají na jejich vrcholích dlouhé červené korouhve zavěšeny, co znaky bývalého panství. Tak i Maďaři posavad při korunování a na parolodích ukazují praporce s erby Srbska, Bosenska, Bulharska a jiných krajin. Totě veselá smutnohra! Tak čteme, že i světoborci Mongolové, potomci Džingischana a Timura, v panovnickém znaku svém nosí posud jména a erby všech těch evropských krajin, jmenovitě i Uher, které někdy byli vybojovali, považujíce je jako své neodcizitelné dědictví!

Průčelí a celá zevnitřnost chrámu sv. Marka ukazuje skoumateli, že se zde východ se západem potkává a objímá. Sedm dutin olovem krytých a pět nádherných bran čili vchodův ozdobují tento chrám. I zevnitřek i vnitřek vyšperkován utěšenými mozaickými obrazy a řezbami: nad hlavní branou vzpínají se čtyři antičtí, bronzoví, někdy pozlácení koňové,

kteří se vůbec Lysippovi, za času Alexandra Velikého žijícímu, připisují. Že dílo řeckého místra jsou, to první pohled na ně ukazuje. Jejich neskrocená bujnost, oheň, který je ve všech částkách oživuje, hrdost vše před sebou šlapající, projevují jejich původní určenost, že táhli buď vůz velikého vítězitele, buď samého boha slunce. Kolikráte jsem se procházel aneb i jen běžně prošel náměstí sv. Marka, oko mé bezděky se vlepilo a ztratilo v obdivování se těmto tisíciletým pozůstatkům: anobrž až k nim samým dvakráte šel jsem, abych je netoliko očima viděti, ale i rukama makati, měřiti a jim obdivovati se mohl. Když však první rozčílenost se utiší, neodolatelně namane se ta myšlénka: cože ale tato pohanská zvířata na chrámě křesťanském chtějí? či v Benátkách není příhodnějšího místa pro tyto krásné modly? — Ostatně sotva kteří živí koňové se více po světě naběhali a delší cestu konali jako tito; z Athen aneb z Řecka vůbec přišli pod Neronem a Trajanem do Říma, z Říma skrze Konstantina do Cařihradu, kde v Hypodromě stáli; odtudto skrze Dože Dandolu r. 1205. do Benátek, z Benátek r. 1797. skrze Napoleona do Paříže, a odtud opět r. 1815. skrze Františka císaře do Benátek.

Příjemné počasí zářijového podvečera vyzvalo nás ještě na procházku na Břeh čili Nábřeží Slavianův a do prostonárodní zahrady. Na Piązettě, co počátku Slavianského Nábřeží, čnějí dva sloupové z východní žuly, na jednom z nich stojí okřídlený lev, na druhém socha sv. Theodora; onen co znak, tento co bývalý patron benátské obce. Když jsem opodál těchto sloupův, téměř již v soumraku, dívaje se na ně kráčel: uzřím na podstavcích onoho prvního sloupu seděti muže, středního věku, ošumělým a zužívaným pláštěm ovinutého, jenž na mne, co cizozemce, obzvláště pilně pozorovati se zdál. Když jsem oči na něho obrátil, on rukou kyna mne k sobě volal. Poněvadž to opětovaně s přísnou tváří, s neskloněnou, přímou, téměř pyšnou hlavou činil, domníval jsem se, že Bůh ví jaké důležité tajemství mi zjeviti má. Když jsem se k němu přiblížil, on povystřev ruky: „Povero nobile!“ řekl, žádaje ode mne, ne almužnu, nebo toť zde něco nízkého a urážlivého jest, ale podporu, a to tak hrdým hlasem a takovou neostýchavostí, která však vždy s obyčejnou benátskou zdvořilostí spojena byla, že já jsem na rozpacích byl nevěda je-li to almužny od žebráka prošení,

čili dluhu od věřitele žádání, anebo daně od nějakého baše a dože vybírání. Bylť to jeden z oněch benátských, někdy bohatých, aspoň mocných a slavných Nobilův, jejichž rodiny nyní upadše schudly, ovšem některé až na žebráckou hůl přišly, tak že pracovati nechtějíce aneb i neumějíce z darův a z milosti jiných žijí. Tito upadlíci ale pýchu svého starého rodu a nádhernou povědomost předešlého vysokého stavu posavad neztratili; oni ji ukazují i při samém žebrání tím, že ne oni k dobrodincům jdou a se ponižují, ale žádají, aby tito k nim přišli, zvláště pozorují-li, že pocestní a cizinci jsou. K tomu cíli je buď ústně, buď listovně do svých domův zovou, zde jim svou potřebu a žádost přednášejíce, aneb i na cestě a jiných veřejných místech, nejvíce večerním časem, lidi mimojdoucí hlavy kyvnutím, prstem, posunky aneb jiným návěštím k sobě volají a teprv, když tito k nim přistoupili, podporu od nich ne tak prosí, jako raději žádají, nehnouce se při tom z místa svého. Tohoto panskošlechtického způsobu žebrání nikde jinde jsem nespozoroval: musím však vyznati, že mne téměř více pronikl a k dobročinnosti naklonil, nežli nezbedné čtvrť hodiny za vozem běhání a škřečení, anebo ošklivé hader, vředův a jiných částek těla vystrkování, zoufanliné kvílení a těmto podobné smyslův trápení a dobrodincův pronásledování. — Zahradu na konci Nábřeží Slavianského dal Napoleon udělati nesmírným nákladem, neboť kamení a země k tomu cíli na lodích z Istrie sem dovážena býti musela. My však, mimo několik psův a koček, nikoho zde jsme nenašli. Vyhlídka odtud na moře krásná; stromové vysocí ještě v úplné zelenosti; ale Benátčané nezdají se býti milovníci přírody aneb vlastně milovníci původce těchto zahrad, jenž jejich obci nohy podrazil. Tato zahrada jest malá náhrada za tak velikou ztrátu: ona jest Benátčanům bolestný, nercili ošklivý památník, postavený zde od nenáviděného cizince. Mezi památnostmi, které se zde nalézají, jsou: Palác žalářní od Sansovina, vně jasného a usmívavého slohu, jakž jej někdy řecká svoboda milovala; veliký hostinec královský (Albergo reale); palác Craglietto, kde znamenitá sbírka obrazův, pod číslem 3838; chrám a špitál Della Pieta, se slavným konservatoriem čili hudebním ústavem pro panny; několikráte v témdni, zvláště v neděli, provozují zde panny zpěv a hudbu chrámovou. Předtím zde první vlastí zvukoskladači a hudebníci usazeni bývali. Panny zde bydlící jsou jen jako polomníšky; ukazují se veřejně v rouchu světském a pri vdá-

vání se dostává každá věno dvě stě dukátův. Zde také stojí dům prostřední velikosti, v němž přebýval někdy slavný básník František Petrarcha, co vyslanec knížat milánských k benátské republice. Dlouho jsme se dobývali v tomto domě do těch pokojův, v nichž básník tento bydlel. Příčinu toho nemohli jsme vystihnouti, až nám u podzemí tamž bydlící kupec řekl: „Moji páni! tam nenajdete, čeho snad hledáte; příbytek Petrarchův jest nyní poustka a hospoda všedních lidí.“ Nám nezáleží nic na lidech nyní tam bydlících, ale na místnosti, ve které někdy muž ten bydlel, odpověděl já. Jest to dům již arci dávný, všecko v něm zpráchnivělé, stupně, schody, stěny, a samy chyže malé, nepleché: ale výhled na lodě mořské a život benátský přeutěšený.

156. Užitečnost cestování.

Cesta má do Italie, na níž se přátelství s národnictvím, příroda s krásoumou ustavičně rukovaly, nesmírně dobročinné následky u mne měla: ona mne tělesně i duševně omladila; přírodu v těch nejrozmanitějších, nejušlechtilejších i nejstrašlivějších tvárnostech mi spatřiti dala; svět staroklassický žasnoucím očím co přítomný předkouzlila; meze mé zkušenosti znamenitě rozšířila; srdce se životem, rozličnými nepříjemnými okolnostmi zhorčeným, usvornila; národ náš z nových stran mi ukázala a novou láskou k němu roznítila; božskou sílu věd a nauk živěji než kde jinde cítiti mi dala; můj vkus a cit skrze nevídané výtvory krásoumy značně změnila u zjemnila; obraznost těmi nejvnadnějšími zárody obohatila, tak že i na cestě i po návratu děláno nesčíslné plány, návrhy a počátky, k jejichž vyvedení sotvy ještě jeden nový život by postačil, a ačkoli uskutečnění jich, bohužel, nepochybně opět v moři obtížného ouřadu a mrzuté všednosti utone a dílem již i utonulo; předce pro mne nepředplacenou cenu měly a mají proto, že duši mé onu nevýmluvnou a řídkou slast způsobili, dle které aspoň na čas z vazby nutného osudu vytržena a do vlastního svobodného živlu přeložena byla. Jako vlaská réva, tak poezie potřebuje stromy a ratolesti, aby se na čem zakládati, okolo čeho vinouti a propletávati měla: mudrc i v těsné chyži a v temném žaláři mudrovati a soustavy z hlubin vnitřku čerpati může, jako se Kant od rodiště svého Královce sotvy 5—6 mil vzdálil; ale

básník musí svět viděti a proto cestovati, nebo básnictví jen tam se začíná, kde pohodlnost, mlčelivost a zahálka přestává a naproti tomu kde podnikavost a odvaha, hýbání a tření, boj a zápas sil, chození a konání, slovem kde život panuje. Člověk vůbec tak jest náchylný k nehýbavosti a lhostejnosti, tak se rád zprostí všeho co nějakou nátuhu a obět požaduje, tak snadno přivykne k malichernosti a chatrnosti: že všemožné příčiny a podněty své lepší přirozenosti hledati a sám sebe bedlivě střežiti musí, aby neutonul v bahně jalové samospokojenosti a všední zobecnělosti. Duch a smysly tak se lehce zatupují naproti půvabům krásy a dokonalosti: že schopnost k cítění jich všelikým způsobem bysme u sebe chovati a zostřovati měli; každého roku byloby třeba aspoň jednu delší neb kratší cestu konati, každého měsíce vznešené předměty přírody, hvězdnaté nebe, krásné kraje, zahrady a květnice navštěvovati, každého týdne na místrovské obrazy, sochy a jiná arcidíla krásoumy vlastním okem patřiti, a nějakou ladnou píseň aneb hudbu slyšeti, každého dne několik stran v některé moudré knize čítati aneb se vzdělanými lidmi obcovati a mluviti, každou hodinu několik rozumných myšlének ve hlavě vzbuditi aneb do ní vnésti. Lidská duše jest co Josef v Egyptě, v čas hojnosti pamatuje na čas nouze, žne a shromážďuje, staví stodoly a potravny, schovává zásobu pro budoucnost, a pak, když v čas potřeby její rodina k ní přichází, rozdává jí živnost a dary, totiž: mysli představy a myšlénky, paměti věci a slova, vtipu podobenstva, rozsudku míru a váhu, obrazotvornosti látky i barvy, citu teplotu, rozumu zkušenost a zásady. „Kdo neviděl kostela, i peci se klaní“ — říkali naši předkové velmi moudře. A proto netoliko básníkům, ale každému, obzvláště nějaký těžký a omrzelý ouřad vedoucímu člověku k přání by bylo, aby každoročně někam cestu dělal; to nejen se životem a světem opět smíří, ale i nových sil propůjčuje; a co Hufeland o koupání praví, že koupel jest druhá mladost, to naším zdáním a zkušením ještě více platí o cestování, že cesta jest omlada obzvláště vzešlejšího věku, a posila anobrž novoroda ohrošilého těla. Nic méně však vyznati musím, že jsem rád byl, že jsem již opět doma byl: nebo jako cestování tak i domácí štěstí vroucně miluji. Kterému národu občanský život chybuje, tam se mezi jeho syny a dcerami, rody a čeleďmi srdečná láska k domácnosti a ku přírodě tím silněji vyvine, aby náhradu dala za nedostatek účastnosti na štěstí a slávě politického života.

Z *„Cestopisu druhého“* **Jána Kollára.**

(Československy.)

157. Řím a jeho hlavní chrámy.

Z *Livorna* nesla nás veliká a silně všelikým zbožím obtížená a proto i vlnám mořským vzdorující paroloď do Civitta Vecchia. Pocestných takové množství bylo ze všech národův a krajin, že jsme sotvy pohodlně jeden vedle druhého státi mohli. Plavba vedla nás vedle ostrova Gorgona, Capraja, Corsiky, kde Napoleon a Columbus narozen, a Elby, kde Napoleon vyobcován žil. *Civitta Vecchia* slula někdy Centum cele, za Trajana povýšena byla na město. Má výborný přístav mořský, ale počet galejních zločinců zde ještě mnohem větší, než v Livorně. Na nábřeží mnoho mořské stojaté, smradlavé vody, proto povětří nezdravé. I zde nám s pasem takové obtížnosti děláno, že já osobně ku zdejšímu rakouskému konsulovi, a odtud k delegátovi, t. j. nejvyššímu správci města jíti jsem musel. Policie pas proto podepsati nechtěla, že prý v Livorně od papežského posla podepsán není. V Livorně pak mi řečeno, že toho potřeba není, anť můj pas již ve Vídni od římského vyslance podepsán byl. Delegát města Civitta Vecchia pan Pieroni Milesi, muž mladý, postavy vysoké, vlídných a zdvořilých mravův, jest osoba duchovného stavu a vysokého úřadu, při tom, jakž nám řečeno, miláček nynějšího papeže. Sotvy že slyšel, že já z Uher jsem, ihned latinsky ke mně mluviti počal, řka: „In Hungaria, ut audio, loquuntur bene latine, et ego valde amo latinam, rogo itaque, loquamur Romana lingua.“ Já ihned posbírav všecky své někdejší školské kvítky a latinky v paměti, počal jsem jemu vypravovati překážky ty s pasem, a cíl mého cestování. V tom okamžení napsav lísteček poslal jej k policii, a pak hotový pas sám mi doručil. Vida mou zběhlost v latině téměř za hodinu se mnou se bavil a rozmlouval. Podivu hodno, jak znal a nejvíce i měl díla našich v latině psavších spisovatelů, na př. Jana Panonského, Sambuka, Belia, a t. d. Z Civitta Vecchie vezl nás veturino do *Říma*. Tu již vedle cesty naší a na kopcích viděli jsme jižní rostliny pod šírým nebem, k. p. cypris, zimozel, divoké fíky a révy, myrty a t d.

Okolí a chotář města *Říma* jest velice pustý a nepříjemný. S této strany není viděti Řím prvé, než s vrchu Vati-

kanského. „Hle kuple Svato-Petrského chrámu!“ zvolal jeden s námi putujíci Říman. Byloť to ráno, právě v tom okamžení, když slunce na nebi vycházelo. Tato slova proletěla srdcem mým jako střela. Čím dále tím více se jeden kopec za druhým před očima našima rozvinoval, až celé město před očima našima se chvělo, jako moře paláců a zbořenin.

Dlouho jsem vlastním očím nevěřil, nalézám-li se skutečně v Římě, čili to jen opět nějakový klamný sen, jakových jsem dosti obzvláště v mladosti míval. Nám zajisté, kteří jsme již v dětinství o Římu a Římanech více, než o našem vlastním národu slýchali, kteří jsme se s latinskými klassiky ve všech našich školách zaneprázdňovali, z Cicerona, Virgilia, Horáce, Seneky, Tacita, Livia z paměti se učili, nám právím, musí Řím zvláštní vnadu a cenu míti. Zde každý kopec, každá ulice, každý dům a palác, ba ať tak povím, každý kámen, a každá šlepěje nohy má svou vlastní historii. Řím jest nejstarší, nejslavnější a nejpamátnější město v Evropě, anobrž v celém křesťanstvě. Ohromnýť tedy musí býti i ten účinek, který pohled jeho v citelném srdci působí.

Obyčejně dělí se Řím na starý a nový; tento rozdíl ale velmi nejistý a chybný jest, jak co do času, tak i co do prostranství, anť starý Řím do nového, a nový do starého tak povýšeně sahá, že hranic v něm určiti nelze.

Chrám Svato-Petrský a *Vatikán* bylyť jsou první svatyně, kterým jsme naši návštěvu, úctu a obdivu obětovali. Onen první jest nejkrásnější budova, kterou jsem kdy v celém životě spatřil, anobrž možno říci nejkrásnější stavení na celé zemi. Chrám Šalamounský v Jeruzalemě, chrám Sofiin v Cařihradě, chrám sv. Pavla v Londýně a jiné chrámy, které z popsání, aneb z vyobrazení známé jsou, nemohou se k tomuto ani co do velikosti, ani co do rozměru, ani co do krásy přirovnati; ať nic nedím o gothických bohopustách a temnicích. Postavíme-li se na náměstí Rusticucci, tu celý chrám i se svými částkami stojí před námi. Vraz, aneb raději záraz tímto pohledem v duši působený nelze vysloviti. Čas, míra, váha, prostranství, vysokost a širokost, všecko to jiné, větší a vznešenější, než oko posavád v obyčejném životě vidělo. Duch náš cítí se býti malým a těsným ku přijetí a přenešení do sebe těchto ohromných forem, těchto smělých oblouků, těchto mnohých rozličných a předce jeden celek působících výtvorův.

Chrám tento záleží ze dvou dílův, starého totiž a nového. Z onoho prvního jsou ještě pozůstatky v podzemných skrýšech a kostelích, jako i v rozličných sloupech a památkách. Onen první starý chrám též sv. Petru posvěcený vystaven byl od císaře Konstantina a Heleny na tom místě, kde apoštol tento umučen byl, a kde předtím circus Neronův stál. Tento první chrám bylť jest nepochybně onen, do kterého slavný český malíř Božetěch, opat slavianského kláštera v Sázavě r. 1038. dřevěný, od něho shotovený, kříž na vlastních plecech do Říma nesl a v chrámě sv. Petra složil. Papež Mikuláš V. dal v 11. století onen starý, pádu blízký chrám zbořiti, a na jeho místě nádhernější stavěti. Ale teprv papež Julius II. uskutečnil jeho plan roku 1503. skrze stavitele Dramante. Po smrti Dramantově byli stavitelé tohoto chrámu Julian de Sangalu, Fra Giocondo z Verony a Raphael Sancio, onen slavný malíř. Na toho následoval Balthasar Perucci. Pod Pavlem III. změnil Michael Angelo plan svých předchůdcův, vyvolil formu řeckého kříže pro chrám a stavení velebné kupIy nad chrámem. Když totiž v jakési společnosti umělcův chválen a obdivován byl staroříinský pantheon, a když někteří řekli, že něco podobného za našich časův stavěti ani nemožno; Michael Angelo skočiv do řeči řekl: Já takový pantheon vystavím, a to ne na pevné zemi, ale v povětří, totiž nad chrámem Svato-Petrským. Co slíbil tento divotvorce, to i splnil, ačkoli dílo jeho začaté teprv od jiných stavitelův, totiž Jakuba de la Porsa a Dominica Fontani pod Sixtem X. zhotoveno bylo. Roku 1626. dne 18. listopadu byl chrám tento posvěcen. Stavení ustavičné trvalo déle, než jedno celé století; náklady tohoto stavení po celý ten čas vynášely asi 50 millionův Scudi Romani (jeden Scudi asi o několik krejcarů víc než 2 zlaté). Zdržování, opravování a čistění tohoto chrámu stojí nyní ještě ročních 3000 scudův.

Prostranina a sloupořadí před chrámem velikou okrouhlinu působící slouží k veliké ozdobě chrámu a připravuje hodně oko divákovo na vnitřek chrámu. Tento jako dvůr chrámu shotoven jest od Berniniho; jeho širokost obnáší 180, jeho délka 400 kročejův. Každá strana sloupořadí trojnásobnou chodbu obsahuje; všech sloupův spolu jest 284 a 88 pilířův tak tlustých, že tři mužové sloup jeden z těžka obejmouti mohou. Střecha této celé kolonády ozdobena jest 86 sochami svatých, ve větší než dvojnásobné velikosti a postavě. Ve středu této prostraniny stojí 135 střevícův vysoký

obelisk roku 1786. skrze pověstného stavitele Fontani z cirku Nerona, kde předtím stál, sem přenešený. Tento obelisk stál někdy v Egyptě v městě Heliopolis před chrámem slunce; král Sesotris aneb dle jiných Nuncoreus dal jej asi r. 473. před Kristem shotoviti, Caligula pak roku 39. před Kristem dal jej do Říma převezti na obzvláštním schválně k tomu stavěném korábě, který Plinius L. XVI. cap. 40. obšírně vypisuje. Obelisk tento již více, než 3000 let mající jest nejstarší dílo rukou lidských, které mé oko na světě spatřilo. Při jeho postavení na toto místo potřeboval Fontana rozličných od něho vtipně nalezených nástrojův, 800 lidí a 150 koní. Než bohužel při vší opatrnosti provazové byli příliš dlouzí, anť se pod náramnou tou tíží o několik palcův protáhli. Obelisk ještě nestál přímo na svém místě a Fontana v ouzkosti nevěděl rady ani pomoci. V tomto pak okamžení pozdvihl jakýsi chatrný nádenník aneb rybář hlasu svého, řka: „Namočte provazy vodou a stáhnou se!“ To se stalo se žádoucím prospěchem.

Mezi obeliskem a sloupořadími s obou stran jsou dva vodometové od Madenna shotovení, kterýchž voda z tak řečené aqua Paula sem přichází a do vysokosti 25 střevícův stupuje. Nic krásnějšího oku býti nemůže, jako tento vodostrom. Sloup vody vzhůru stupující zdá se tloušti jednoho muže býti. Neníť však to jedna díra, ale asi 6 neb 7, skrze něž voda ta se proudí a u výsosti jednu korunu aneb raději jednu květnou kytku tvoří, na vše strany se rozpryskující. V noci obzvláště když všecko mlčí, oživují tyto studnice svým nepřetrženým hlaholem celé okolí. Když císař Josef v Římě byl, domníval se, že ke cti jeho příchodu tyto studnice přistrojeny jsou, protož když druhého dne opět do chrámu Svato-Petrského vstupoval, a studnice tyto pořád ještě množství vody do vysoka stříkaly, obrátiv se Josef ku sprovázejícím ho kardinálům a Římanům, řekl: „Již jest dosti! nedělejte sobě tak velikých nákladův s tou vodou;“ když pak tito jej ujišťovali, že se to každodenně děje, onť se tomu dosti nadiviti nemohl. Z prostraniny této vedou do chrámu široké a dlouhé schody, na jejichž koncech mramorové sochy apoštolův Petra a Pavla stojí. Se schodův schází se do síně tak veliké, že by se v ní dva naše obyčejné chrámy udělati mohly. Na pravé straně síně stojí socha Konstantina Velkého, na levé socha Karla Velkého. Do samého chrámu vede pět bran, z nichž jedna, totiž poslední

na pravici svatou se nazývá proto, že jen při jubilejních slavnostech, totiž po 25 rocích jednou od samého papeže udeřením na ni kladivem otevřena bývá. Na prostřední největší bráně nalézají se bronzové polovypukliny od Antonia Filareta roku 1440. shotovené, mezi jinými vjezd císaře Sigmunda s komonstvem do Říma roku 1433., a korunování jeho skrze papeže Eugenia IV., kde i páni čeští v tehdejším národním kroji jsou.

Dvéře jak vůbec všudy ve Vlaších, tak i zde opatřeny jsou velikými krásnými oponami ku hájení prachu a ouvětří. Když jsme již do samého chrámu vstoupili, stáli jsme u dveří za drahný čas němí, nepohnutí a jako sobě samým nepřináležející. V prvním okamžení splývalo před zrakem všecko v jednu ohromnou hmotu a strakatou směsici; a teprv později počaly se pomalu částky od celosti děliti a sloupy, oltáře, sochy, obrazy a t. d. na jevo vycházeti. Mnichové a a kostelníci, kteří na druhém konci chrámu svíce zapalovali, aneb chrám na žebřících čistili, zdáli se nám býti jako dítky a chlapci. Celý život Římanův se všemi jejich mravy a obyčeji zrcadlí se v tomto chrámě.

Před jedním sloužil kněz mši svatou, před druhým protějším konal se průchod aneb processí, před třetím klečí zástup otrhaných žebrákův aneb rolníkův na mramorových stupních, aneb líbá pozlácené sochy. V jedné lodi stojí hromada francouzských dám a paní lukny aneb dalekohledy svými koukajících na obrazy a jiné ozdoby chrámu; jinde vřezávají do stěny aneb na jiné místo nadutí Angličané svá jména. Tam pláče hlavu černou rouškou zakrytou majíc panna na klekátku před zpovědníkem: zde v koutě spí s chropotem unavený nádenník, tamto sedí na lavici pozorný umělec aneb mudrc, přemyšlujíce tiše o velikosti a nádhernosti tohoto chrámu.

Sám chrám záleží ze tří lodí, v prostředku čili ve hlavě kříže vznáší se do výsosti převysoký z vinoucích se sloupů záležející osaměle stojící oltář, před nímž toliko sám papež, a sice s tváří k lidu obrácenou, poctu boží konati smí. Před oltářem na zábradlech ve stříbrných svícnech hoří ustavičně 89 lamp, jichž světlo jen na veliký pátek uhašeno bývá. Na levém boku chrámu jsou dřevěné hezkým chalupám podobné síně čili zpovědnice, na jejichž čelích nasledující latinské nápisy ke čtení jsou: „Pro lingua gallica, anglica, germanica, italica, graeca, hungarica, illyrica, polonica atd. Pro

jiné však slavianské nářečí žádných zde stolic a zpovědníkův není.

Ze chrámu vstupuje se širokými a povlovnými schody vzhůru na střechu chrámu až ku báni a ku makovici. Zde na vrchu chrámu otvírá se opět celý nový svět. Jest tu celá osada domkův, příbytkův a skladův, kde rozliční umělci a řemeslníci, strážcové a vodiči tohoto chrámu přebývají. Tato pantheonská báně čili kupla na střeše chrámu zdá se býti hlavním chrámem tohoto povětrného světa, vůkol něhož množství jiných menších chrámkův, věží a kolossalních soch se spatřuje. Vejdeme-li do vnitřku této báně, silné zábradlí vede vůkol celé báně. Na její podlaze jsou mosaikové podobizny apoštolův. Pod zábradlím stojí velikými písmenami vysazený následující nápis: „Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et tibi dabo claves regni coelorum.“ Báni čili kuplu tuto nesou čtyři ohromní pilířové. Patříme-li s tohoto zábradlí dolů na spodek chrámu, tu hemží se lidé jako mravenci. Čím výše po stupních na báni se stupuje, tím těsnější a obšírnější jest chodba. Na stěně těchto schodů jsou mramorové tabulky, na nichž se jména těch památných osob poznamenaná nalézají, které vrch tohoto chrámu navštívily. Císař Josef stojí zde dvakráte, potom Pavel II. a jiné korunované hlavy. Na vrchu kuply této jest opět pavlač čili zábradlí, a zde se otvírá vyhlídka, která obtížné toto vzhůru lezení stonásobně odměnuje. Jest to nesmírné mořem ohrazené panorama. Pod nohami našimi chrám Svato-Petrský, před námi celý Řím se sedmi pahorky rozložený. Opodál Tivoli, Frascati, Albano a Via Appia. V levo vrch Soracte, v Horácových odách slavený. Na druhé straně opět při jasném nebi otvírá se ohled až do Civitty Vecchie. Nad báni zdvihá se ještě tak veliká makovice s křížem, že 16 osob v ní místo má.

V sousedství sv. Petrského chrámu jest *Sixtina* čili *Sixtinská kaplice.* Tato utěšená svatyně Michala Angela vystavená jest za papeže Sixta IV. r. 1475. od Baccia, Pintelliho mezi chrámem sv. Petrským a Vatikánem v dosti ouzkém a proto i tmavém prostranství. V adventě a na velikou noc koná zde služby boží sám papež, kde se také provozují nejstarší církevní hudby od Palaestrini a Pergolesa. Ve smutném předvelikonočním týdni bývá zde ode dvou kůrův provozován zpěv slavného Miserere, složeného od Allegrihó. Opis tohoto zpěvu a jeho skladby byl pod pokutou církevní kletby za-

kázán: ale Mozart byv dvakráte při zpěvu tom přítomen, zachoval sobě celý v paměti, napsal na papír a rozšířil po celé Evropě. Ale co této kaplici největší cenu dává, to jest světoslavný obraz od Michala Angela, poslední soud představující a jednu celou stěnu zaujímající. Obraz tento jaksi bouřlivě a násilně na oko a na duši účinkuje, celý Řím, ba celá země mizí před divákem patřícím na tento obraz. Pravda, že Raphaelská měkkost a ušlechtilost jemu chybuje, ale pro původní a právě místrovskou komposici, rozmanitost myšlének, sílu a živost barev zůstane tento obraz na věky arcidílem malířství, byť jeho protivníci třebas i celé knihy proti němu byli napsali. Jest obraz ten 60 stř. vysoký a 30 stř. široký. Trouby anjelské křísí mrtvé k soudu, Kristus vynáší ortel. Blaženci vstupují do nebe, zatracenci chtějíce se do nebe násilně vedrati od anjelův svrženi, od ďáblův k Acheronu vlečeni bývají. Cháron tluče duše a stíny veslem do člunku. Na jedné straně vedle Krista stojí matka jeho Maria, kojíc jeho soudcovský hněv a orodujíc za hříšné. Na hořejšku na pravici jest zlámaný sloup marných nadějí, kterého se někteří lapají, ale spolu s ním padají. Když Blasius ze Sieny, obřadník (ceremoniář) papeže Pavla III., po prvníkráte tento obraz spatřiv, pro nahotu jeho figur ten nepříznivý soud o něm vynesl, že se prý lépe do chrámu Venušina, než do chrámu křesťanského hodí: Michal Angelo vypomstil se nad ním tak, že jeho obličej v podobě Minosa, duše do pekla vedoucího vylíčil. Když sobě Blasius tento před papežem na to hořce stěžoval a vymazání svého obličeje v pekle tom žádal, obdržel od papeže tu odpověď: že kdyby jemu malíř v očistci byl místo vykázal, žeby ho odtud byl vyslobodil, nad peklem ale že on vlády nemá. Poněvadž nahota na tomto obrazu některým jiným ku pohoršení sloužila, dal papež Pavel IV. skrze malíře Daniele Woltera některým svatým hned oděv, hned opasky shotoviti. Michael Angelo dostal za tento obraz 2000 scudův ročního platu až do smrti. I na podloze tohoto chrámu jsou obrazy freskové od Michala Angela, k. p. stvoření světa a lidí, pád člověka v ráji, potopa, obět Noachova a t. d. Ke všem těmto tak mnohým a krásným obrazům potřeboval Michael Angelo toliko 22 měsíce.

Po Svato-Petrském chrámě nejpamátnější a nejdůstojnější jest *chrám Lateranský* čili svatého Jana z Lateranu. On sluje hlavním chrámem nejen Říma, ale i světa, proto i nosí titul: Sacrosancta Lateranensis ecclesia, omnium urbis et orbis

ecclesiarum mater et caput. Císař Konstantin založil jej roku 424. na tom místě, kde někdy dům Plautia Laterana stál, kterého Tacitus jako původce a hlavu spiknutí proti Neronovi spomíná. Tento Plautius Lateranus měl býti na důstojnost konšela povýšen, on ale volil raději svou vlast od tyranství osloboditi, proto spiknul se s jinými proti ukrutnému Neronovi. V den circenských her chtěl tomuto císařovi k nohoum padnouti a sobě jako nějakou milost od něho vyprositi, přitom však jej za nohy chopiti, s trůnu strhnouti, na něho se svaliti a jej tak dlouho držeti, dokudby ostatní spiklenci nepřišli. Ouklad tento před časem vyzrazen a Lateran rukou katovou odpraven byl. Jeho statky Nero k sobě přitáhnul. Později císař Konstantin daroval palác Lateranův papeži Silvestrovi, který tam tento chrám vystavěl. Biskupem a farářem tohoto chrámu jest pokaždé nově zvolený papež. Dvanácte církevních sněmův bylo zde konáno. Na den vstoupení Páně a na den sv Jana křestitele uděluje zde papež požehnání s pavlače na průčelí chrámu. U portálu jsou staré bronzové dvéře, které se za pozůstatek římsko-pohanského chrámu Saturnova, jenž in Foro Romano stál, udávají. Vnitřek chrámu spočívá na více než 300 sloupech. Oltář ozdoben jest 4 kovovými sloupy, které sem ze chrámu Jupitera Kapitolinského přenešeny byly. Oltářní obraz u sakristie jest od Michala Angela. Schovávají a ukazují se zde velmi mnohé starokřesťanské památky a pozůstatky; jen některé zde připomeneme: hlavy aneb lebky apoštolův Petra a Pavla, zub apoštola Petra; vlasy a roucho Panny Marie; skyva z toho chleba, jímž Kristus Pán 5000 lidí na poušti nasytil; plátno aneb zástěra, kterou učenníkům nohy po umyvání utíral, červený plášť při bičování krví sbrocený; potní šátek, který ve hrobě na jeho obličeji ležel; stůl z voňavého dřeva, na němž Kristus Pán večeři Páně přisluhoval; sloup, na němž kohout při pádu Petrově zpíval; anobrž i hůl Mojžišova, hůl Aronova.

Třetí, pro náš národ a jeho dějiny památný chrám v Římě, který jsme navštívili, jest *chrám sv. Klementa*; jest to jeden z nejstarších a nejpamátnějších chrámův v Římě, o němž již sv. Hieronym roku 392. zmínku činí. Leží levo na cestě mezi Coliseum a chrámem Lateranským, v sousedství zahrad a vinic, v nichž se mnohé rumy starořímských lázní a budov spatřují, které někteří za zahrady a stavby Maecenašovy vyhlašují. Klemens XI. obnovil zcela chrám tento, dal

mu pozlácenou podlahu, zakryl starší stěnomalby, rozšířil předdvoří a t. d.

Dle našeho zdání jest nynější basilika na oné starší stavena, z níž základy a znaky tu i tam ještě viděti se mohou. Chrám ten jest 125 střevícův dlouhý, 68 střevícův široký. Vnitřni uspořádání chrámu jest obzvláštní, jakové se v celém Římě nenalézá, ono patrně ukazuje na obřad starokřesťanský a síce řecký, nebo k. p. ve středku chrámu nalézá se řeckým mramorem ohrazený a proti oltáři otevřený kůr se dvěma pulpity čili ambony, z nichž se lidu epištoly a evanjelia čítaly, dvě řady stolic, dvě kazatelnice též z řeckého mramoru, jako posavad ve starověrských chrámech. Obrazy tohoto chrámu jsou od Consa, Chiariho, Ghezziho a jiných.

Ve hlavním oltáři leží tělo sv. Klementa, mučeníka, které někdy sv. Konstantin aneb *Cyrill* r. 858 od Chazarův sem byl donesl, ano i sám tento náš apoštol Cyrill zde po svém apoštolování jako mnich žil a u oltáře chrámu pochován byl. My však bohužel! celý tento chrám co nejpilněji přešťáravše žádné šlepěje a nápisu o Cyrillovi najíti jsme nemohli. Na bocích chrámu, kde podle svědectví letopiscův tělo Cyrillovo pohřbeno bylo, jsou nyní náhrobní pomníky a nápisy cele jiných novějších vlaských biskupův, a sice na levici dvou, na pravici jednoho. Jak nás tato nevšímavost Římanův naproti Cyrillovi mrzela a bolela, každý z našich čtenářův sobě představiti může. Dobrý mnich, žlutobarvý a zimnicí utrápený, vodil mne po celém tom prázdném klášteře, jehož mnichové kamsi na venek se vystěhovali, anť právě téhož času v Římě Areacattiva (zlé povětří) panovala. Když sv. Method v Římě byl, chtěl toto bezdušné zde v tomto řeckoobradním chrámě pochované tělo svého bratra Cyrilla odtudto v noči tajně vzíti a do Moravy přenesti, než papež a Římané zvěděvše o tom, tělo opět odňali, zpátkem do Říma nesli a v chrámě tomto pochovali.

---

158. Paláce a sbírky v Římě.

Jako ze chrámův římských jen některé hlavnější jsme podotkli: takto i s paláci, jejich sbírkami a památnostmi učiniti přinuceni jsme, anť některé z nich tak veliké jsou, že se celým městům aneb městečkům podobají, a tak bohaté na poklady, obrazy a starožitnosti, že by se o jednotlivých

celé tlusté knihy psáti mohly. Muž, jemuž díky z tohoto ohledu dlužni jsme, byl sám bibliothekář a archivář Vaticanský Marino-Marini, který nejen svobodný přístup do všech knihoven a listoven nám otevřel, ale jednoho dne odpolední nám k vůli i společnost mnohých učených a spisovatelův římských k sobě povolal, kde jsme se při limonádě a jiných římských lahůdkách, kterými nás častoval, až do pozdní noci bavili. Tato přívětivost pana Marina Mariniho vynahradila mi z jisté částky škodu a bolest srdce mého, kterou jsem cítil nad tím, že má čáka o pokladech slavianskýcn v bibliothekách i archivech Vatikanských téměř docela sklamána byla. Kojil jsem v sobě zajisté naději, že zde najdu ne toliko původní listy Jana VIII. papeže římského Methodovi r. 879. a Svatoplukovi r. 879. a 880. poslané, ale i některé slavopohanské starožitnosti k. p. hlavu Svatovítovu a hlavu modly Triglav. Z oněch psaní papežských jsou zde jen opisy, krásně sice a zřetelně psané, ale novější asi z 13. století pocházející.

Než pospíchejme k samému *Vatikanu*. Ohromný to palác, obraz náboženské vítězné moci Nového Říma, tak jako Capitolium někdy obrazem vojenské vítězné moci starého Říma bylo; odtud sesílaly se blesky a kletby, před nimiž se císařové a celí národové a krajiny třásli. On souseduje se chrámem sv. Petrským; jeho počátek a první založení připisují někteří Konstantinovi, jiní papežům Liberiovi aneb Symmachovi roku 498. Již Karel Vel. v něm bydlel v čas korunování svého ode Lva III. Následující papežové zveličovali a ozdobovali jej vždy víc a více. Sixtus IV. připojil k němu knihovnu a Sixtinskou kaplu. Julius II. založil skrze umělce Gramanta onen velikanský dvůr a překrásné schody, jméno tohoto umělce posavad nesoucí. Klemens XIV. a Pius VI. a VII. rozšířili, ozdobili a obohatili znamenitě Vatikan tento, obzvláště jeho Museum. V celém tomto Vatikáně nalézá se asi 11000 síní, příbytkův a komor. Nade branou obydlí papežského čte se tento nápis: „Sixtus V. Pont. Max. Aedes loco aperto ac salubri grato urbis aspectu insignes, Pontificum commoditati fecit. 1600.“ Již hned ze dvoru samého jsou ku spatření pověstné pavlače čili logie malované od Raphaela a jiných, o nichž na svém místě obšírněji promluvíme, pospíchajíce nyní do *Vatikanské knihovny a listovny.*

Knihovna tato již z ohledu na své skvostné stavení, utěšené malování, vnitřní uspořádání a čistotu v ní zachovávanou je nepochybně jedna z nejpřednějších na světě. Ona záleží z

desíti rozličných sbírek a knihoven totiž 1. původní Vatikanské, 2. Heidelbergské od Tillyho násilně sem přinešené, 3. Alexandrinské od Kristiny královny Švedské, 4. Urbinské, 5. Ottobonianské, 6. Caponské, 7. Palatinské, a jiných. Summa všech zde se nalézajících tištěných kněh obnáší asi 30.000; rukopisů pak asi 23.577, mezi nimi slavianských 18. V předsíni visí podobizny těch kardinálů, jenž dohlédačové této knihovny byli. Odtudto vstoupí se do první asi 300 střev. dlouhé a 60 střev. široké, v prostředku sedmi pilíři na dvě lodě rozdělené síně, která při prvním pohledě nic podobného s knihovnou nemá, anť ani jedné knihy zde neviděti. Tyto zajisté v nízkých skříních se schovávají, tak že se v celé této bibliothéce žádného řebříka nepotřebuje. Nade skříněmi na stěně v pravo vyobrazeno jest 8 prvních církevních sněmův křesťanských s nápisy. Na levé stěně jsou obrazy nejstarších bibliothek, k. p. židovské od Mojžiše, babylonské od Nebuchodonozora, athenské od Pisistrata, Alexandrinské od Ptolomea Philadelpha, potom Jeruzalemské a Římské od s. Petra prý založené. Jeden z nejkrásnějších a nejzanímavějších ukazův jest ten, že na oněch v prostředku stojících sedmi pilířích čili sloupích ti moudří mužové vyobrazeni se nalézají, kteří svůj národ psáti učili, nové litery našli, aneb aspoň vynalezené rozšířili. Zde jest první Adam s nápisem: „Divinitus edoctus primus scientiarum inventor;“ potom dva synové Sethovi, Pythagoras, císař Claudius, Teuth a jiní. Srdce mi zplápolalo, spatřiv zde i obrazy a jména dvou Slavianův s následujícími nápisy: „S. Hieronymus litterarum Illyricarum, glagoliticarum inventor“, a pak „S. Cyrillus aliarum litterarum illyricarum auctor“. V posledním pilíři ukazuje se co pamätnost ruský kalendář. V prostředku této síně stojí na stole výborná veliká etruská váza. Na konci této síně otvírají se v pravo i v levo opět nové dvě síně, čili pavlače, naplněné skříněmi a ozdobené vázami a jinými obrazy. Mezi řídkostmi, které se zde pocestným ukazují, jsou: Virgil, rukopis s miniaturami ze IV. a V. století, Terenc z VIII. a IX. století, v němž jsou škrabošky (larvy) starořímských hercův; rukopis o 7 svátostech od Jindřicha VIII. krále anglického, s následujícím vlastnoručním podpisem:

„Anglorum rex Henricus Leo decimo mittit
Hoc opus et fidei testem et amicitiae.“

Breviar Matiáše Corvina, krále uherského, od Florentinských krasopiscův shotovený; rukopisy od Petrarchy, od

Danteho, od Boccaccia, Tassa a t. d. Mimo to nalézají se v této bibliothece mnohé starořímské a křesťanské památnosti, k. př. freskové obrazy z koupelí Titusových. Na konci pravého křídla této bibliotheky nalézá se tak řečené Museo profano, kde se množství pohanských bronzových obrazů bohův a bohyň ze zlata a stříbra nalézají. První, co v této obrazárně jako slunce do očí svítí, jest proměnění Páně od Raphaela, jeho nejposlednější dílo, které při jeho pohřbě za rakví nešeno bylo. Mistr tento dostal zaň 665 dukátův od kardinála Julia, potomního papeže Klemensa VII. Jest obraz ten na dřevě malován a byl určen původně pro oltář chrámu s. Petra in Montorio. Odlika obrazu tohoto a to zdařilá, od Lochbilera malíře v Pešti bydlivšího, z Kemptenu rodilého, nalézá se i v oltáři chrámu evanjelického v Pešti, kde mi téměř každého týdne několikráte před očima stála; a předce, když jsem zde původník Raphaelův spatřil, zdáli se mi tu jako dva cele rozdílní obrazové. Tak veliký rozdíl jest mezi originálem a kopií. Raphael zemřel v 37. roku svého věku; Michael Angelo žil 90, Tizian 99 let. Kamby Raphael byl ještě v malířství dospěl? ptají se mnozí, načež mi odpovídáme: Raphael již sebe samého více v dokonalosti převýšiti nemohl. Nalézaji se zde ještě tři přeutěšené madonny od Raphaela, totiž Madonna di Foligno, korunování Madonny, a Madonna mezi kvítím. Po proměnění Raphaelově první a tak tehdy v celé říši krásoumy druhé malířské dílo jest zde zpověd s. Hieronyma od Domenichina. Výraz nebeského sebe obětování v hlavě tohoto Svatoslaviana jest nevýmluvně krásně a pravdivě představen. Za toto dílo dostal Domenichi jen 50 tolarů. Škoda, že červené podšary plátna přes barvy prosvítají, a místy i stíny zatemňují, což se obyčejům chybným Bononské školy připsati musí. Dále jest zde vzkříšení Páně od Perugina. Tento mistr vyobrazil zde v jednom spícím vojáku svého mladého učně Raphaela; tento pak opět zvěčnil zde svého mistra v podobě bázlivého a utíkajícího rytíře. Chválí se zde i snětí Krista Pána s kříže od Angela Caravaggia: ale jakže možno v těchto ovšem znamenitých hlavách Krista a Panny Marie poznati tomu, kdo je již od Raphaela viděl! Sám Tizian měl za potřebné na jednom zde visícím obraze Madonny své jméno výslovně vypsati, co jsme na Raphaelových obrazích nikde nespatřili.

Nejnádhernější okrasa celého Vatikana jest ale jeho *museum,* tato nikdy dosti slavenou a obdivovanou býti nemo-

houcí sbírka starožitností, která všecky podobné sbírky na světě daleko za sebou nechává. Tři papežové pracovali obzvláště o založení, rozšíření a obohacení tohoto musea, totiž Klemens XIV., Pius VII. a Pius VIII., pročež i jednotlivé částky tohoto musea podle nich pojmenovány jsou. Učení lidé vypočítali, že na římské půdě v městě a jeho okolí posavad 70.000 soch rozličných nalezeno a vykopáno, z nichž větší díl v tomto museu se chová. Myslime sobě, čím as Řím tudy býval, když všecka tato utěšená umělecká díla, v blesku své čerstvosti, jeho veřejná stavení, náměstí a ulice ozdobovala. Již sama budova tohoto musea jest veleskvostný chrám uměny. Praví se, když matka císaře Napoleona I. po prvníkrát sem uvedena byla, že s úžasem zvolala: Já jsem se domnívala, že my v Paříži též něco máme, ale teď vidím, že nemáme nic. Co nejkrásnější časové řecké a římské krásoumy podali; cokoli ušlechtilého a dokonalého někdy římské chrámy, paláce, divadla, tržiště, koupele a t. d. ozdobovalo, jest zde šťastně sjednoceno a před zkázou ochráněno. Všecko zde jmenovati, nercili posuzovati nám nelze: jen to podotkneme, čo se nám nejsilněji v paměť a v srdce vtlačilo.

V první dlouhé síni Galleria Lapidaria zvané nalézá se na obou stranách stěn výše 3.000 hrobních nápisův a kamenů z katakomb sem přenešených a na třídy velmi důvtipně rozdělených. Zde jsou k. p. nápisy a pomníky dítek, jinde rodičův, jinde bratrův a sester, jinde přátel, jinde kněží, jinde vrchnostenských osob atd. V této předsíni jest i sarkophag slavného Cornelia Scipia, ctihodný vysokou svou starobylostí; nebo Scipio tento byl konsulem roku 456. po založení města Říma. Tato rakev nalezena byla teprv minulého století v jednom vinohradě spolu i s několika kamennými tabulkami, na nichž se nápisy a verše ku chvále této rodiny nalézají. Mezi sochami v museu tomto nejpamátnější jsou: Laocoon, Apollo, Antinous, a tak jmenovaný Torso. Tyto sochy nalézají se ve zvláštních okrouhlých podle nich pojmenovaných síncích.

S převelikou pilností hledali jsme zde slavianské starožitnosti, zvláště Triglava, jehož zlatou hlavu Otto Bamberský ze Štětína do Říma Honoriovi II. r. 1125., a hlavu Svatovíta Rugenského, kterou dánský biskup Absalon pepežovi Alexandrovi III. r. 1160. podle svědectví Saxa Grammatika do

Říma byl poslal. Ale bohužel ze slavianských časův a starotin žádné šlépěje zde není.

K nejkrásnějším ozdobám Vatikánu, anobrž k nejvýtečnějším výtvorům malířské krasoumy přináležejí tak řečené loggie a stanze Raphaelské; ty první jsou vlastně chodby čili pavlače v rozličných poschodích ke dvoru Vatikanskému obrácené, a rozličnými fresky ozdobené. V prvním poschodí jsou arabesky a vínové uponky od Jana Udine; v druhém poschodí nalézá se tak řečená Raphaelova Biblie, t. j. 48 obrazův ze starého a 4 z nového zákona od rozličných malířův a však podle kreslení a pod dohlížením Raphaelovým. Vypravuje se, že tento kníže malířův nikdy jináče na Vatikán nevstupoval, než v čele 50 umělcův, jako služebníkův a podaných jeho genia, které jeho přívětivý charakter nerozlučně k sobě vázal.

Stanze Raphaelovy jsou vlastně 4 síně malbami Raphaelovými ozdobené. Toto největší dílo, které Raphael stvořil, naplňuje duši nejen uměleckým podivem, ale i jakousi radostnou nábožností. Sixtus IV. dal tyto síně nejslavnějším umělcům svého času malovati. Julius II. povolav Raphaela do Říma, uložil mu, aby vyobrazil hádku o svátosti, čímž mladý Raphael takového vítězství dobyl, že papež všecky jiné již hotové obrazy zničiti, a Raphaelovi síně tyto znovu malovati rozkázal. Toliko jeden strop od Petra Perugina malovaný nechal Raphael státi, jako na památku a z uctivosti, proto, že on byl někdy jeho učitelem. V první stanzi zosobněno a představeno jest bohosloví, mudrctví, básnictví a právnictví. Vyznačuje se zde obzvláště Parnas, shromáždění řeckých, římských a vlaských básníkův u Apolla a Mus. Potom škola Athenská t. j. mudrcové, v jejichž prostředku stojí Plato a Aristoteles; zde v pravo na straně viděti podobizny Raphaelovu a Peruginovu. Všecko zde dýchá velikost, ušlechtilost a nevýmluvné vděky, tak že se toto ne bez příčiny za nejdokonalejší dílo Raphaelovo vyhlašuje. Při vyobrazení práva padl nám rozkošně do očí obraz našeho Upravdy, čili Justiniana císaře, an Frebonianovi knihu zákonův odevzdává. V druhé stanzi jsou obrazy Abraham, obětování Izáka, Jakub se žebříkem do nebe, Mojžiš vidí Boha v hořícím keři; Attila, kterak napomínáním Lva I. od boření Říma ustupuje.

V třetí stanzi jest městečko hořící roku 847.; Vodařka

(tento obraz od malířův nejčastěji bývá odlikován), korunování Karla Velikého atd.

Čtvrtá síň jménem Konstantinova měla též od Raphaela malována býti, ale bohužel právě když již byl k tomu přípravy učinil, zemřel. U prostřed těchto prací na konci svého života maloval ještě doma i jiné obrazy, k. p. proměnění Kristovo, kartony, čili vzory k tapetům čili kobercům, na nichž se biblické historie mistrovně představují. V této síni jest křest císaře Konstantina; zjevení kříže na nebi, které se Konstantinovi v čas vojny ukázalo a t. d.

Odtudto vedeno nás do *obrazárny Vatikanské,* která, ačkoli množstvím obrazův se nevyznačuje, obsahuje však v sobě arcidíla nejslavnějších mistrův. I zde my s pozanecháním ostatních jen po Raphaelovi jsme bažili, a teprv potom, když jsme se opětovaným považováním jeho čarotvorův nasytili, obrátili jsme naše zraky i na malby jiných mistrův. Když Francouzové za Napoleona v Římě a v Italii vojnu vedli, pobrali při návratu do Francouz ze chrámův vlaských ty nejkrásnější obrazy, které po uzavřeném pokoji z Paříže zpátkem vrátiti museli; papež nechtě, aby se obrazy tyto sem tam roztratily, zadržel je zde v Římě v jednotě, odkudž povstala tato neveliká sice, ale výborná sbírka Vatikanská.

VIII. Povesti.

a. Svetské.

159. Kráľovia vody, ohňa, vetra a času.

(Prostonárodná povesť slovenská.)

Boli raz dvaja bratia, jednoho otca, jednej matere deti. Ale trebas boli svoja krv, vyzeralo u nich jako medzi najcudzenejšími, a to všetko pre staršieho brata, lebo to bol človek lakomý a skúpy. Mladší zas bol veľmi chudobný, ale na statočnosť nemal páru v celej dedine. — Tento neborák neraz sa šiel prosiť k bohatému bratovi, lebo ho núdza tak priprela, že hockedy nemal čo do úst položiť. Nepýtal od brata veľa, len ho pre Boha prosil, aby mu dal dač na zedenie. Ale boháč, jakoby mu ani brat nebol, ešte sa hodne s ním vyvadil: „Tu ja, povedá, budem oplana chovať,“ a vystŕčal ho von. — Raz ho tiež takto nemilosrdne odbyl, a ešte nikdy

nebol v takej biede jako práve vtedy. Tu si už nemôhol ináč poradiť: šiel do hory, že si aspon dáke korienky vyhľadá. Jako sa po tej hore motal, prišiel k jednej jabloni, a pod tou bolo plno napadaných plánok. Nedbal on že boly kyslé, a zuby mu od nich tŕply, bol rád, že aspon čo to môhol dostať. Keď sa tých plánok do chuti naobhrýzal, prevalil sa na zem, a po chvíli, ani sám nevedel jako, zaspal, a jako tak spal snívalo sa mu, že ho ľavá dlaň svrbí a že vo svojej chalupe vidí oheň. Neborákovi ale od tých plánok nemuselo byť veľmi teplo, lebo kým tak spal, na celom tele premrzol, a keď sa prebudil, triasol sa jako osika, a večer bol už tu: „Ach, kdeže sa ja teraz hriešny človek sohrejem? hovoril sám k sebe; brat mä do domu nepripustí a moja chalupa dávno ohňa nevidela.“ — Stojí, myslí si za chvíľku, čo má urobiť? Tu zrazu mu svitlo v hlave: „Sprobujem, povedá, ísť na *sklenený vrch;* ľudia hovoria, že tam na veky oheň horieva. Poručeno Bohu! keď sa ľudia nechcú smilovať, azda sa tam dakto smiluje nado mnou.“ — S tým sa pobral a šiel.

Už zďaleka videl na sklenenom vrchu veľký oheň blčať a okolo neho dvanásť divných ľudí sedeť. Jako tých ľudí zazrel, stŕpol od strachu a všakovak si myslel: „Ale, povedá, čo sa máš báť, aj tam Pán Boh bude s tebou“ — a stúpal rovno ďalej. — Jako sa na tri kroky sblížil, povedal dobrý večer a začal sa prosiť: „Ach, dobrí ľudia, smilujte sa nado mnou; človek som chudobný, nikto sa na mňa neohliadne; nemám ohňa a premrzol som strašne: dovoľte sa mi trochu pri tomto vašom ohni sohriať.“ Všetci dvanásti sa na neho podívali a vážnym hlasom prehovorili: „Synok! sohrej sa od daktorého z nás a sadni si medzi nás!“ — Sadol si medzi nich, a keď všetci mlčali, bál sa i on slovo prerieсť; ale medzitým videl, jako si dvanásti rad radom miesta premieňajú. Obišli oheň do okola; a keď už každý bol na svojom mieste: tu sa vyzdvihol z plameňa starý človek so šedivou bradou a plešivou hlavou a takto k nemu prehovoril: „Človek! nekráť tu takto tvôj život, ale choď domov, usiluj sa a statočne sa spravuj! Naber si trebas z tohoto uhlia, veď by sme ho my bez toho všetko strovili.“

Tu hneď dvanásti postávali, nasypali uhlia do jednoho hodného vreca a zodvihli mu ho na plece. On sa im pekne poďakoval a stúpajúc za chodníkom ľahšie si vykračoval s plným vrecom, než ta idúc na prázdno, lebo sa mu videlo,

jakoby len samý páper niesol. Tak prišiel domov. Tu naradovaný, že už aspon oheň mať bude, počal to uhlie na prosried izby vysýpať. Ale čudo nad čudo! každá iskrička sotvaže na zem doletela, premenila sa na zlatý peniaz. Môžete si mysleť, jako mu pritom okolo srdca bolo, a že neprestal sýpať, kým sa vrece docela nevyprázdnilo. — Stála tu hromada peňažstva a to všetko bolo jeho; z počiatku ani vlastným očiam nechcel veriť, len keď za hrsť dukátov zahrnul spamätal sa, že je preca len pravda. Tu spial ruky k nebu a ďakoval Bohu, že mu tak ľahkým spôsobom zo všetkej biedy pomôhol.

Keď sa tak chvíľu natešil, prišla mu vôľa tu hromadu premerať; ale nemal čím? Šiel ku svôjmu bratovi a prosil ho, aby mu mericu požičal. „Mericu požičať? rozosmial sa na to boháč, čože ty budeš s mericou robiť?“ A on celky pokorne odpovedal: „Šúsed mi bol za súsek žita dlžen, teraz mi ho vrátil, chcel by som si ho premerať.“ Brat to síce neveril, ale mu len dal tu mericu, skôr jej ale spodok smolou pomazal, aby môhol zvedeť, čo meral. Mladší brat len meral milé peniaze a mnoho ich nameral. Keď bol hotový, nezbadal, že sa na dne dakoľko dukátov prilepilo, vzal mericu a odniesol bratovi. Tento zbadal hneď, čo je vo veci, a s hrozným krikom na brata naskočil: „Ty potvora pľuhavá, bol by si mä chcel oklamať, ale ti nevypálilo; nazdal si sa, hladoš, že sa ti ja na tvoje prašivé peniaze ulakomím? Či by bolo hodné! Ale mi na skutku povedz, kde si ty peniaze vzal? lebo jak nie, jako mä tu vidíš, stajme bežím a obžalujem ťa, že si ich ukradol.“ A tento jako statočný človek vyrozprával mu všetko, jako k tým peňazom prišiel. — Týmto činom mal už aj mladší brat požehnania dosť: kúpil si zeme aj statok, a hospodáril z pomoci božej jako vedel najlepšie. Ale by sa mu pri gazdovstve aj gazdina bola dobre sišla; vypáčil si driečne dievča za ženu a žil s ňou statočne v pokoji.

Ale starší brat neprestal závideť šťastie mladšiemu bratovi. Čo neurobil? Vybral sa na sklenený vrch, že veď aj jemu sa môže tak dobre zviesť jako bratovi. Prišiel k ohňu a počal sa ku dvanástim prihovárať: „Dobrí ľudia, dovoľte mi chudobnému pri tomto vašom ohni sa sohriať, lebo mä nočná zima celkom zdrobila.“ Nato sa jedon z dvanástich ohlási: „Synok! ty si sa v šťastnú hodinu narodil, máš bohatstva dosť, ale si zlý a skúpy človek. Pred nami luhať nesmieš, a že si luhal, za to ťa trest neminie.“ — Ohromený a bľadý jako stena sedel tu boháč medzi dvanástimi a

bál sa ďalej len škrknúť. Dvanásti si zase miesta popremieňali, a keď už každý na svoje skoršie miesto prišiel, vyzdvihol sa z plameňa starý človek so šedivou bradou a plešivou hlavou a takto prehovoril: „Zle sa vodí ľuďom zlým; tvôj brat je človek statočný, preto je požehnaný; ale ty si zlý, zato ťa trest môj neminie!“ A v tom hneď jedon z dvanástich zlostníka schytil a trhal nemilosrdne a tak ho podal druhému; druhý tretiemu a t. ď. a ostatní šedivému starcovi. Tento ho schytil, mäso z neho driapal a jedol, a bezbožný boháč kričal: „Nešťastný je počet trinásty, ale nešťastnejší som ja!“ Dvanásti jedli uhlie a keď kohút v dedine zaspieval, všetko zmizlo. — Na druhý deň volali, hľadali boháča všade, ale sa nikde nemohli dozvedeť o ňom. Jeho brat síce badal, čo sa mohlo stať; ale mlčal, jakoby onemel.

* * *

Žil si on teraz v pokoji so svojou ženičkou. V toľkom šťastí bláhali si oba, a kde mohli vďačne aj druhým spomáhali. Ale to ich šťastie netrvalo dlho. — Bol sa raz náš milý vybral do poľa a keď sa pred večerom vrátil, nemôhol svoju milú žienku nikde najsť. Chodil sem i tam, volal, vyzeral a zpytoval sa každého: či ju dakde nevideli? — Ale o jeho žene ani chýru ani slýchu! — Neborák bol celkom strápený; naveky len na ňu myslel a nič ho viac netešilo. Tak prešlo dakoľko dní, a on rozžialený vybral sa do sveta, že ju musí kdekoľvek vyhľadať.

Šiel neborák smutný, kam ho dve oči viedly, šiel za veľa dní, až sa dostal na breh veľkého jazera, kde jedna chalupa stála. „Tu si, povedá, trochu vydýchnem, a môž' byť, že o mojej žene dačo dopočujem,“ a s tým vnišiel dnu. Ale ho tam zle privítali. — Žena, ktorú v chalupe našiel, sotvaže ho zazrela, nastráchaná vykríkla: „Pre Boha, človeče, čo tu chceš, čo tu hľadáš? tu musíš zahynúť, jak sa môjmu mužovi na oči ukážeš!“ — „A ktože je váš muž?“ zpýtal sa náš pocestný. — „Či to ešte nevieš? povie ta žena, môj muž je *kráľ vody*, ktorý všetko, čo je mokré, pod svojou mocou má. Utekaj, pre Boha ťa prosím, bo jaknáhle príde, hneď ťa sožere.“ — „Ach veď sa len smilujte nado mnou, skryte mä dakde, kde by mä nezbadal. Veru bych vás neunoval; ale kdeže sa proti noci pustím a ustatý som celkom.“ Na veľa na veľa dala sa uprosiť *vodokráľovná* a skryla ho za pec.

Po chvíli prišiel *kráľ vody* a ešte bol len pred dvermi už kričal: „Ženo, človečina smrdí, sem ju naraz vystanov!“

Darmo by sa bola tajila: voľky nevoľky musela nešťastníka vydať. Tento sa neborák triasol jako prút, a počal sa vyhovárať, že však on nič zlého neurobil, a že sa len zpýtať prišiel, či tu dačo o jeho žene neslýchali? — „No, keď si ty taký statočný, zahomral *kráľ vody*, už ti len odpúšťam; ale ti spomôcť nemôžem, lebo o tvojej žene nič nechyrujem, kremä včera som videl pár kačíc po vode plávať, a medzi tými len azda nebude. Ale vieš ty čo? choď k môjmu bratovi, ten je *kráľ nad ohňom*, hádam ti on bude môcť viac poviedať!“

Neborák bol rád, že si po toľkom strachu môhol v pokoji oddýchnuť. — Hneď na druhý deň stúpal zase ďalej a prišiel ku *kráľovi nad ohňom*. Ale mu ten nič viac nevedel poviedať, a vypravil ho k tretiemu bratovi, čo bol *kráľ nad vetrom*.

Jako svoju vec rozpoviedal, *kráľ nad vetrom* sa zamyslel a dlho krútil z boka na bok hlavou, nemôhol mu dať istoty; preca mu ale čo to nadštrknul, že sa mu vidí, jako by bol takú a takú ženu neďaleko jeho dediny pod skleneným vrchom zazrel.

Jak náhle to počul, hneď sa vrátil tou istou cestou nazad ku svojej dedine, ale domov ani nenakuknul, len sa obrátil hore potokom, ktorý tiekol popod sklenený vrch. — V tom potoku sa kúpalo veľa kačíc a ty volaly na neho: „Dobrý človek, dobrý človek, nechoď tam, lebo tam musíš zahynúť!“ On ale len šiel. — Tu sa mu pod vrchom ukázala diera do boku; on sa pustil tou dierou a tam prišiel na veľa chýž. Prešiel všetky radom, až vkročil do najvätšej. Tam ho naraz sila stríg a strigôňov obstala, a čo tu chceš? všetci naňho kričali. „Prišiel som si moju ženu hľadať,“ odpoviedal on. — „Ej, tu ti je, tu! kričaly okolo neho strigy; ale ju ináč nedostaneš, len keď si ju medzi dvesto ženami poznáš!“ „Och, jakože by som si ja ženu nepoznal? aha, hľahľa, veď je tu!“ a ešte ani nebol doriekol, už jej bol okolo hrdla. I žena ho srdečne privítala a tak sa oba tešili, že boli zase spolu. Po chvíli na to pošuškala mu žena: „Muž môj drahý! teraz si mä len poznal; ale neviem či mä poznáš zajtra, lebo nás bude veľa rovno pooblíekaných. Ale vieš ty čo? choď v noci tu na sklenený vrch, tam je *kráľ nad časom,* a má dvanásť sluhov: zpýtaj sa ho jakoby si mä môhol poznať? Jak si dobrý, spomôžu ti, ale jak si zlý, sožerú ťa, že ani kôstka z tebä nezostane.“ „Dobre, dobre, on jej tiež potichu povie, pojdem sa zpýtať; ale mi skôr povedz: prečo si mi tak nevedomky

zutekala? Ach, veď ťa už tak dávno všade hľadám!“ „Ja som, povie žena nezutekala, ale mä jedon polovník vyvábil na potok, a keď som ta prišla, len čo mä a sebä vodou pofŕkal, naraz mi aj jemu krídlo nariastlo; on krídlom ztrepotal, a v tom okamžení sme sa oba na kačice obrátili. Už som potom voľky nevoľky musela za ním ísť, äž mä doviedol sem a tu mä zas na ženu premenili. — Ale až teraz pojdem s tebou, jak si dobrý, lebo mä len tak budeš môcť poznať.“

S tým sa rozlúčili; ona šla medzi druhé a on sa pobral na sklenený vrch.

Sluhovia časovi sedeli okolo ohňa, a keď náš milý k nim prišiel, hneď ho poznali a zpytovali sa: čo žiada? „Rád by som, povedá, zvedeť: jakoby som ráno moju ženu medzi dvesto ženami poznal.“ — „Jaj, dobrý človek, my ti v tom porady neznáme, ale počkaj málo, azda náš pán bude vedeť.“ O chvíľu sa vydvihol z plameňa starý človek so šedivou hlavou, a keď mu pocestný svoju žiadosť vypovedal, riekol: „Vnuk môj! všetky budú rovnako poobliekané, len tvoja žena bude mať na pravej nohe v krpci čiernu cvérnu.“

Naradovaný ponáhlal sa dolu. Na druhý deň medzi dvesto jednako poobliekanými vyzeral svoju ženu a po čiernej cvérne aj poznal. Keď raz čo mal uhádnuť, uhádol: strigy mu ju odtajiť nemohly. Daly mu ju naraz a vypravily ich jako sa svedčilo: daly im peňazí, sbožia aj kravu — a ta krava mala zvoniec, už je rozprávke koniec *).

Ján Rimavský.

---

160. Jedna noc na Považí.

Vätšina priateľov vidiekov hornatých a romantických, vätšina obdivovateľov prírody krásnej cestuje do zahraničia dialneho, videť širokoďaleko vychýrenú dolinu Rhýnsku, abo strašnopekné Švajciarska ľadovce, bez toho žeby najprv popozerala bola i vlastného domova krásy tisícoraké; a preca jak dôstojne krásna je reťaz Karpatov, jak romanticky pekné je naše Považie — bez toho žeby povšímnuté bolo od synov krajny našej po krajinách cudzích putujúcich. I na Ta-

*) Povesť tato predstavuje *kráľa času* (t. j. *čas*) jako nevinných a zastúžilých odmeňujúceho a krivdy vyrovnávajúceho; má tedy, jako všetky naše prostonárodné povesti, hlboký mravuý význam.

trách sú hučiace vodospády s dúhistými periel oblakami; sú bystré rieky, ktorých penavé vlny romoniac sa lámu na bralách sivých; sú úbočiny, ktorých zývajúce priepadiská, večným sňahom a ľadom pokryté, smeravenej prírody obrazom nazvané byť môžu. I na Tatrách videť smelé skoky divej kozy, počuť stenajúci sovy spev a hvižďiaci let orlov a sokolov; a o skalách prasveta, ktoré hneď v pyramidočerenných massách, hneď osamotnele stoja, a podobami svojimi oku obdivujúcemu hneď jako matka s nemluvniatkom na prsách, hneď jako modliaci sa mnísi sa ukazujú, — natvorila básnická povaha ľudu slovenského množstvo obrazoplných povestí.

Pekné je Považie! a rumy hradov predvekých, v ktorých sklepeniach trávou zarastlých severné vetry vzdychajú, preca smutne sa zdajú hľadeť na dolinu kvetúcu, jako keby vraveť chcely: že to inak bolo kedysi. Hia, ver to inak bolo pred rokami; ale ktože by žiadal staré časy z predošlosti vykúzliť? Však krásy Považia sú večne mladé a vždy z novu kvetúce, rozpadnuté sú už reťazi dlhej poroby a ľud je slobodný! Ktože by teda časy staré zase nazpak žiadal? — Ale sdrnelé väže hradieb starých preca potriasajú v búrach koponiami mochovatými, jakoby odvetiť chcely: Áno, trpel kedysi ľud náš pod útiskami mocného zemänstva, ale vtedy ešte neznal pálenky.

Polo-odzneté povesti romantických Horniak rozprávajú o krutom šarkanovi, ktorý v Tatrách sídlil a každoročne nesčíselných ľudí v obeť odvádzal, pokým sa nenašiel hrdina bezúhonný v oceli ligotnej, ktorý zo dňa na deň rastúcu obludu tu šťastlive zkántril.

Kedy prijde hrdina, ktorý terajšiu obludu Tatier znivočí? ktorý slovom i skutkom ukáže, jak sa denne rastúce pitie pálenky zahatať a konečne vykoreniť dá? — Pred prievratmi roku 1848. našli sa síce daktorí ľudomilovia, čo spolky miernosti zakladali, avšak v búrach dvojročia prievratov posledních i tyto slabé pokusy k vykoreneniu zla toho denne sa rozmáhajúceho zabudnuté boly, a obluda ta s novým a sdvojnásobneným besom sožiera život ľudu tatranského. — — Kedy prijde hrdina v oceli ligotnej? kedy ľudu osloboditeľ?

I.

Jednoho večera za horúcich dňov júliových roku 1846. išli na hradskej ľavého brehu považského traja sedliaci.

Priam teraz zanechali dedinku Vesnicu a ešte malú štvrť hodinku ísť mali do bydliska vlastného, do obci Selnej. Pred posledním domčekom obci Vesnickej zostali na okamženie stáť, aby svoje drevené fajky ponapchávali. Najmladší z nich ešte fajčiarom nebol, skočil teda medzitým na ľavo z hradskej k domčeku tam osamotnele stojaciemu, a zvedavo pozeral do slabo osvieteného okna, ktorého papierkami posliepané, dúhobarvisté sklá cvendžiac zatriasaly sa od hlučného spevu a odporne pištiacich zvukov husiel bezsúhlasných.

„Ktože ešte tak pozde hurtuje v krčme?“ pýtal sa Martin šuhajka z popod okna sa vrátivšieho.

„Tam je náš Selniansky notár a mlynár z Mosnej. Oba slopú a spievajú, tancujú a šantujú“ odvetil zpýtaný; na to si starší zakresal a tašli pomály ďalej.

„Ach, ach! neborká notáriuška — vravel Martin po malej prestávke — na moj' pravdu mi je ľúto tej krásnej mladej ženy a ešte viac jej švárnych pätoro dietok; keby to nebohý pán farár bol dožil, srdce by mu bolo puklo od žiaľa a starosti.“

„A či je ona rodina vášho nebohého pána farára?“ pýtal sa neznámy v okolí tomto Tomáš, ktorý dosiaľ mlčal.

„Veru rodina; ona bola dcéra jeho vlastného brata, po ktorého včasnej smrti pán farár sirotu opustenú k sebe vzal a vychoval. Krásna Marinka kvitla jako ruža, ona bola jedinou radosťou dobrého vychovávateľa svôjho a potechou jeho vo starobe pozdnej. — Asi pred ôsmi rokami zomrel náš staručký notáriuš a terajší prišiel z Trenčína na miesto jeho. Pán Vinský mal vtedy dačo výše dvacať rokov, k tomu bol šuhaj driečny a vraj i spôsobný v úrade svojom, len že spolu i veľmi ľahkomyseľný. Tu videl krásnu Marinku, ktorá sa mu veľmi zapáčila, ale i jej oči so zaľúbením pozeraly za šuhajom driečnym. Mladí ľudkovia sa časom lepšej obznámili, a o nedlho i na ženbu mysleli. Náš nebohý pán farár z počiatku síce proti tomu bol, medzitym ale ťažko onemocnejúc a blížaciu sa smrť tušiac, nechcel Marinku svoju nezaopatrenú zanechať, a tak k sňatku tomu napokon privolil. Na smrtnej posteli požehnal párik šťastlivý, a chovanicu svoju urobil dedičkou pekného imania svojeho. — Za jeden rok dosti šťastlive žili mladí manželia, časom ale sunoval veselý kompan náš ten tichý život domáci, každý týždeň tašiel do Teplíc a Trenčína, počal piť a hrať, a tak hral a pil, kým ta nedošlo, jako je teraz. Imanie Marinkino je už zvätša pre-

márnené a úradíček jeho, o ktorý vraj teraz už veľmi málo dbá, nenie v stave zaopatriť veľké výdanky márnotratníka ľahkomyseľného. Na moj' pravdu ľutujem neborkú notáriušku."

Rozprávač umlkol a dlhá prestávka nasledovala.

„Hľa, hľa — počal na pokon Tomáš — u nás v Divíné pán farár vlani taký spolok založil, ktorého údovia pálenky a každého nemierneho pitia celky sa odriekajú; také dač by ste mali i tu u vás mať, a notáriuš by sa tiež zapísať musel, to by mu ešte istotne pomohlo."

„Hia bratku — odvetil Martin — veď i náš pán farár kázal raz proti pálenke, ale sa to veľkomožnému pánstvu neľúbilo, a tak nikto nevstúpil do spolku."

„To je pravda nie dobre — vravel Tomáš — u nás to ináč vyzerá. My máme i nedeľnú školu; po omši svätej prijde mladé i staré do školy, rozprávajú nám užitočné veci, ktoré sú zvlášte nám sedliakom potrebné, ba i z novín nám čítajú, čo sa nás týka. V zime sa učí mládež čítať, rátať a písať; v lete stromy štepiť, očkovať a iné užitočné veci. — V skutku naša dedina dobrého vychovávateľa a otca má v pánu farárovi svojom; Boh mu popraj dlhého života."

Medzitým sedliaci do Selnej dorazili a zmizli medzi nízkymi chyžkami vo tme nočnej. Pošmúrne nebo ožiarilo sa tu i tu od bleskov na severu vznikajúcich a temné romonenie hromu hučalo jako z pod sklepov hroble (krypty) po dialnych končiaroch tatranských.

II.

V krčme Vesnickej veselosť panuje. V jednom kúte priestrannej, zemou dláždenej chyže stojí skleniciami a žbánkami zatarasený stôl, od štýr asi jako ľudia vyzerajúcich postáv úzko obľahnutý.

Prvá, človeku len málo podobná postava je tučná Katuša, nalievačka ostatních troch s kartami zaneprázdnených osôb. Vedľa tejto ženy sedí mladý od hry a nápoja rozčulený muž s havrannými vlasami a bradou čiernou, ktorého tmavé oko sa tu i tu so sklenným ligotom zahľadí na karty špinavé, na ktoré dosť vysoké summy kladie; muž tento je asi 30 rokov starý, ale jeho zavädlé a stárnucie ťahy tvári bľadej zreteľne vravia, jako sa náhlil so životom. Po každej priehre vrúti do sebä pohárček hriateho a po každej výhre si kriklavo zadanáka pár veršíkov, s prívetivou súsedkou žartujúc. Je toto notár Vinský zo Selnej. Jemu na ľavo sedí mlynár

Nekrasa z Mosnej a domový pán Marek, bankár vo hre tejto.

Širokoplecitý mlynár, asi päťdesiat rokov starý, má popolavú so zelenými šnôrkami ozdobenú kabaňku a úzke nohavice za sárami tej istej barvy. Marek nizunký ale má špenclík z tarkavo-kockovaného tkaniva, ošúchané nohavice manšestrové za sárou, a okrúhla masná čiapka kožená bez striežky sedí mu jako prilepená na širokej hlave.

Hrajú sa naše-vaše.

Jednostajnosť hry tejto iba tu i tu výkriky kliatby a danákania pretrhujú; mlynár Nekrasa častej po výhre schopí husle ním samým zhotovené, aby sprevádzal na nich chryplavý spev notára spitého, a častujúci ich manželia s úsmechom vycierajú zuby čierne, vidiac hosťov svojich v tak dobrej vôli sa roztápať.

„Verte mi, Marečko — vravel Vinský so sklenkou v ruke — keby váš dom dedine mojej tak blízko nebol, zúfať by som musel od dlhej chvíle v tom hniezde prepadenom. Na vaše zdravie!“

„Ďakujem pán Vinský! — poklonil sa krčmár pijúcemu notárovi — a nech mi ráča veriť, veľmi mä to teší, že im je môj chudobný dom v stave jakú takú zábavu podať. Ženo, nalejže!“

Katuša poslúchla a notár pohladkal za to jej líce splnu mesiaca podobné.

„Napred! do hry!“ zareval mlynár.

„Hej do hry!“ — prisviedčal Marek sbabrané karty miešajúc.

„Päť zlatých na horníka a desať na túza,“ kričal Vinský rozohriaty.

„Osem na osminu,“ vravel mlynár o dač tichšej.

„A ešte dvacať na devinu!“ doložil Vinský, dvacať zlatých na devinu kladúc.

Pomiešané karty sňaté krčmár na stôl položil a odkrýval. Večne sa usmievajúci domový pán jako nástroj dáky odvrával svoje „naše-vaše“ karty v pravo a na ľavo kladúc, pri čom ale každú kartu odkrytú opatrným mružkaním očí maličkých sprevádzal.

„Naše.“ Túz padol na ľavo, Marek shrnul výhru.

„Vaše.“ Prázna karta.

„Naše.“ Sedmina.

„Vaše.“ Horník, Vinský vyhral.

„Naše.“ Nepoložená karta.

„Vaše.“ Osmina, mlynár sa usmieval.

„Naše.“ Devina, Vinský prehral.

„Tisíc striel hrmených! zase som prehral!“ kričal notár; pohár hriateho zase vyrútil a hralo sa ďalej. Notár prehral pomály všetko, čo pri sebe mal; na pokon i zlatý prsten pečaďný, ktorý mu žena, po vychovávateľovi svojom ho sdediac, darovala; potom od Marka dosti vysoké summy požičiaval, písal obligátore na 20,100—300 zlatých a zase všetko prehral. Kamaráti jeho ku hre takejto na pokon rozvažité tvári robiť počali.

„Na moj' pravdu — vravel Marek — ľutujem pána Vinského, že ich teraz nešťastie tak veľmi prenasleduje; ale — bez peňazí, myslím, hrať sa ďalej nemôžeme, bo chybuje vábivosť zábave takej zanímavasti žiadnej nemajúcej; ostatne zajtra alebo neskôr zase zahrať sa môžeme.“

„Nuž či sú moje obligácie nie hotový peniaz?!“ — zareval hosť obrazený, pohár svôj vyprázneny tak na stôl máchnuc, že sa na tisíc črepov rozlietol; — „všetky ich zajtra vymeňím!“

„No, no, pán notáriuš, o tom sme presvedčení — mrmlal Nekrasa — ale dopustiť musia, že bez peňazí hrať sa nedá.“

„No počkajte, hneď donesiem peniaze!“ — volal notár z lavice skočiac, a okrúhly klobúčik vtlačiac do čela, zmizol.

III.

V dedine Selnej, na ľavo od kostola, stojí domec nízky, z ktorého o niečo vyvýšených okien bľadé lúče lampy nočnej do pochmúrnej noci hľadely. V chyži panovala tichosť hlboká, ktorá iba klepotom starých hodín stenových a tu i tu zavýjajúcim víchrom pretrhovaná bola.

Pri kolíske jednej sedela v hlbokých myšlienkach zanorená bľadá matka spiaceho nemluvniatka. Na posteli vätšej počívaly dve dievčatká a na pohovke stoliciami obloženej dvaja mladší chlapci driemajúcim anjelom podobní.

Hodiny dvanástu bily. Bľadá žena sa prebrala z hlbokého dumania; jej stonajúci vzdych, čo sa jej z najvnútornejších hlbín duše čistej vyvinul, zreteľne vravel, jak veľa trpí.

„Svätý Bože! dvanásť hodín, a on ešte doma není! —

zvolala bolestne. — Oh Karol, Karol! jak veľmi som sa v tebe sklamala!“

Hlasitý plač pretrhol slová jej.

A vonku už romonila blížacia sa búrka. Svieťacie blesky časom osvecovaly noc tmavú; jednotlivé veľké krupäje padaly na vyschnuté polia, a obloha dunela hromami, jako by sa klenutina jej čierna rozpuknúť mala. Husté listie stromov starých šuštalo pri ustavičnom knísaní sa halúz a letorostov víchrom lámaných. — Sedliaci, lomotom búrky zo snov prebudení, preženhávali sa v tmavých chyžkách svojich, a vrúcne modlili sa za odvrátenie škody všelikerej. Temno zaznel zvon na väži, aby posvätným hlasom svojím odvrátil hrôzu búrky od tichej dedinky. — Jedna tmavá postava ponáhlala sa strmým krokom k domčeku, dosiaľ osvietenému.

Bľadá žena v chyžke zaslechla kroky jeho a rýchlo si slzy utrela.

„Pre pána Boha, drahý Karol môj — vravela ona ku vstúpivšiemu notárovi — jako môžeš v čase takomto tak dlho vystať? S bolesťou som čakala na tebä!“

Manželke milujúcej muž divý nedal odpovedi, ale zrovna tašiel ku kasni v kúte stojacej; vytiahol vrchný priečin a počal tam hľadajúc premŕvať.

„Čože chceš, čo hľadáš Karolko? — pýtala sa Marinka úzkostlive blížej kročiac k manželovi — asnáď si hral a prehral? snáď len nebudeš chceť —?“

„Mlč! tisíc hrmených striel! lebo — —“ Žena neborká stŕpla od ľaku, a tu — razom hasnúci blesk ožiaril na okamih svetlom magičným temno osvietenú izbičku, — udrenie hromu zalomcovalo a celé stavänie nizunké sa zatriaslo.

Marinka sa zmužila, objala manžela svojeho bielymi ramenami a prosila: „Karol môj milý, môj drahý Karol! nechaj to hranie! Jestli si prehral, zabudni, ožel a nehraj viacej; staň sa raz už zase milujúcim Karolom mojím a mužom verným, jako si kedysi býval. Rozpomeň sa na lásku našu, na jej dni prvé, krásne, šťastlivé — ktoré tvôj terajší život z domu vytisol, pochoval. Zaklínam ťa na lásku tu, na všetko čo ti je sväté, keď už nepamätáš na ženu tvoju vernú, pamätaj aspoň na tých pätoro nedorastlých dietok tvojich.“

Umĺkla — a pustila sa do plaču horkého. Dievčatká lomotom notárovym pozobúdzané daly sa tiež do nariekania. Vinský nemilosrdne odsotil od sebä ženu vernú a shabal prstienky, záušnice, náručnice, reťaz zlatú, ližice a sriebro

všetko do vačkov kabáta mokrého. Z jednej veľkej koženej listovne vytiahol bankovky a obligácie, krom toho čo mal peniaze u sebä úradné a chcel odísť. Marinka mu cestu zastúpila.

„Karol môj! ty nesmieš odísť — volala nariekajúc — ja ťa nepustím. Ty si opilý, Karol môj, a nevieš, čo robíš. Či nepočuješ jako vonku búra zúri?“

„Preč žena, tajdi mi z očí! pusti mä. Uši moje už sunovaly to bedákanie večné.“ Chcel ju odsotiť, ale ona ho objala silou zúfajúcej a plačúc prosila, aby neodchádzal, aby doma zostal. Rozhnevaný notár ju mocnou pästou na zem stlačil. Kričiace deti povyskakovali z postiel svojich, a plačúc vrhli sa k nohám otca ukrutného, ktorého kolená milujúca zoslablými ramenami krčovite obkľúčila. Vinský sa bránil; jednou nohou odsotil od sebä dcéru prosiacu, a druhou pätou kopol krásnu hlavu vernej ženy svojej. Marinka krvácajúc na zem klesla.

„Prekliata háveď babská!“ reval notár s búrkou o závod a zmizol.

IV.

V krčme Vesnickej ešte vždy veselo, ačpráve sa lomotná lárma o dačo utíchnutá byť zdá. Pri stole sedia: Nekrasa, Marek a Katuša.

„Vravím vám — riekol mlynár — dnes už sotva prijde. Však búrka zúri, jakoby sa čertova baba bola obesila. Boh opatruj mlyn môj.“

„Takmer by mi milšie bolo — odvetil Marek — keby neprišiel; prehrať čo už neveľmi má; hodne sme ho už vycicali. Pán majster, čo najskôr musíme tej hre konec urobiť.“

„Pravdu máš Marek, — hundral rozvážite mlynár — už si ľudia i všeličo šuškať počínajú a ja bych prisám Bohu nerád do klebiet dákych prísť pre neho; lebo, poviem vám, aby ste vedeli, že —“

Onemel, bo notár smoknutý s vlasami rozstrapatenými vstúpil do chyže.

„Hejsa páni, do hry! — kričal Vinský — veď i sám pán Boh so svätým Petrom kolky hrajú, až len tak hučí všetko! Prečo by sme sa i my nemohli zahrať?“

„Haha, pravdu majú pán Vinský — uškrnul sa Marek — ale na moju dušu, skoro bych nebol veril, že ešte dnes prijdú.“

„Dnes? otruba!“ — smial sa notár k stolu sadajúc — „však dvanásť už minulo. No Katuša, naliať treba.“

Krčmárka žmurkala jako mohla okom ospalým, a priniesla čerstvého páleného na stôl; jej muž ale lakomým okom hľadel na prstienky, záušnice, ližice, hodinky a iné veci drahé, ktoré notár z vačkov vyťahoval, a zdalo sa, že v mysli svojej počtuje, čo to všetko asi stojí.

Hra sa zase započala; ale jednotvárnosť jej teraz ani spevom kriklavým, ani škripiacim hlasom husiel mlynárovych pretrhovaná nebola, — každý z hráčov teraz úzkostlive mlčal, jako pri boji dákom o život a smrť.

Postavky sa spravily, karty smiešaly, sňaly a odkrývaly. Priehry a výhry sa premieňaly, a šťastie zdalo sa hneď tomuto, hneď tamtomu priať.

Mlynár hral s rozvažitou chladnosťou, Vinský ale chcel výhru na silu vynútiť a pri každej priehre sdvojnásobňoval postavky svoje; avšak pred mužom neverným, pred otcom zabudnuvším na povinnosti svoje utekalo šťastie, on sádzal a prehral, prehral a sádzal; prehral všetko — všetko, imanie, česť, pokoj i spasenie.

Nešťastie ho triezvym urobilo; — obľadol, vstal, roztrhal klobúk svôj mocou zúfalosti, praštil ho na zem a utiekol.

Mlynár sa zachmúril, — Marek s úsmechom shŕňal výhru svoju.

V.

A vonku zúrila búrka vždy divšej a vždy hroznejšej. Nebo sa podobalo sopke blesky dýchajúcej, čo zkazou zemi — nebu hrozí. Peniace sa vlny Váhu lámaly sa hrmotným lomotom na bralách prasveta a vysoko do búroťarchavého povetria striekaly kysnúcu penu svoju. Dážď pršal, jako keby sa tam hore more dáko bolo pretrhlo a víchry stonaly v lámajúcich sa stromoch, čo šuštiacim praskotom na zem vodou zaliatu padaly. — Z väže dedinky tichej ešte vždy dunel temný hlas zvona. — Pri jasnom svetle bleskov križujúcich sa tu i tu vidno bolo človeka jednoho bez klobúka, s vlasami rozchlpatenými. Bežal on od obce Vesnice v pravo a vždy na pravo, cez role a polia. — Na jednom brehu zastal; blisklo sa, a pri žiare tej vidno bolo, jako sa zúfalec biedny do Váhu srútil.

Dážď boly slzy, vietor vzdychy za samovraždníkom; hromy mu boly vyzváňaním a vlny hrobom.

VI.

Nasledujúci deň bol tak jasný, jako posledná noc tmavá, a tamten tak krásny, jako tato strašlivá. Ľudia išli do poľa popozerať jakú im búrka škodu narobila — a nakoľko možno ponaprávať škody utrpené.

Asi na míľu níže Selnej stál na Váhu mlyn samotný, — jeho majiteľ tiež bol pri mlyne zanepráznený, usilujúc sa pokazené koleso ponapraviť. Pracoval nad vodou sohnutý, ktorej vlny kalné mu teraz čosi žilnatého pod ruky doniesly. Pozre a vidí mrtvolu ľudskú; mlynár obľadol — a o štvrť hodiny neskôr visel vo mlyne na hrade človek jeden v pohyboch posledních.

VII.

Bolo to pri konci mesiaca julia roku 1846., keď som pešky z Trenčína hore k Žiline cestoval. Bola nedeľa; po poludní mä cesta moja i do Selnej doviedla. Na dolňom konci tichej dedinky bol krížikami drevenými posiaty cinter, a smúťací sbor kresťanský dával tu komusi posledniu počestnosť.

I ja s mysľou nábožnou ticho vkročil som do hrobitova.

„Koho tu pochovávajú?“ pýtam sa jednej horko plačúcej ženičky.

„Našu dobrú pani notáriušku,“ odvetila ona.

Vilém Pauliny-Tóth.

---

b. Svätopovesť (legenda).

161. So suchým i surové shorí.

(Legenda chorvátska.)

Išli raz spolu pán Kristus s Petrom svätým popri mori. Peter vidí peknú loďku a hovorí Kristovi: „Ach, pane, jaká pekná loď!“ „Nechaj ju, nechaj Petre!“ hovorí Kristus. Po chvíli ozre sa Peter a vidí, že sa ta loď topí a s ňou i ľudia: „Pane, pane! topí sa loď“ zvolá. Odpovedá Kristus: „Nechaj ju, nechaj!“ — Hovorí Peter: „Prečo ju nechať utopiť pane, vari ťa ti ľudia obrazili, ktorí sú v nej?“ „Áno, obrazili mä.“ „A či všetci?“ „Nie všetci, ale traja.“ „A prečo nechať uto-

piť dobrých so zlými?“ „Hm, Petre! so suchým i surové!“ — Išli chvíľu, našli kus mädu; Kristus ho Petrovi vziať kázal, že by si mohli na ceste od smädu aspoň ústa omočiť. Jako ho Peter nesie poštípe ho jedna včela, rozhneval sa Peter a pobil všetky do jednej. — Po malej chvíli keď sa ho Kristus zpýtal na mäd, ukáže mu jako pobil včely, keď ho poštípaly. Zpýta sa ho Kristus: „A či ťa všetky poštípaly?“ „Ach nie, len jedna.“ „No vidíš, nepovedal som ti, že so suchým i surové drevo shorí?“

IX. Mravokárnica (satira).

162. Radosti učiteľa dedinského.

(Obraz zo života.)

Ej čiže nám je dobre, nám učiteľom! Každý deň si za rána v kostole zahráme a zaspievame, a keď sa človek tým demikátom trochu občerstvil, hybaj do školy 150 dietok vyučovať. To je len radosť, to! V škole človek neustane; nie, to je komócia, to je dištrakcia to vyučovanie. Surových detí nemáme, len samých anielov, ani jedno ťa nenahnevá, každé prijde čisto a slušno odené, každé vie svoju školskú úlohu dokonale, každé prijde na uloženú minutu do školy, a — ani jedno školu nezamešká. A pritom všetky jak ticho sedia, že sa ani len nepohnú a úst k súsedovi neotvoria! — Že si človek počas vyučovania pár ráz pot z čela utre, no veď čítame napísané: v potu tvári svôj chlieb jesť budeš, — a že si koľkoráz vydýchnuť, odkašľať počas vyučovania musí, no, ktože nám to prosím za zlé vezme? veď je vyučovanie len dištrakcia, jako nám obyčajno hovoria. Keď sa v škole natešíme a nadištrahujeme, stáva sa, že musíme posledniu počestnosť v Pánu zosnulým so spevom preukázať. Ktorý z nás je tak nešťastný, že viac mendíkov má, ten hľa neborák len tu i tu si zaspieva; ale ten má radosti, ktorý si sám spievať musí! Čiže mu srdce plápolá, trebas i gágor vyschýna, že môže svôj fagót na odiv ľuďstvu vystavovať. A keď si takto zaspievame, prijdeme domov a — čaká nás chutný, náležitým hladom okerenený olovrant a spolu to i večera, totiž zemiaky v kepenkách a čistá, pramenistá — tento nezmierny dar boží — studená, tatranská voda. A veď na čože by sa zemiaky i

ináčej varily? Keď sa škrabú, mnoho z nich síde a ku škrabaným potrebno tej slaninky, ku kepenkovistým ale len tej milej drahej soličky a trochu rašce. Veď sa ono škaroôčka tu i tu na škrabaných ukáže, ale či to má celý rok trvať? — Ba veru, aby sme vari stučneli? Jakože by sme sa potom v škole pohybovali a počas veľkej horúčosti len tak od tuku odfukuvali a omdlievali; dobre je to, že sme len kosť a koža! — Po olovrante a večeri notabene, jak bola včaššie, prijdú privata, za týmito si človek ide do tej záhradky na jar, v lete a jaseni pokopávať, popleť a t. ď. Hia nuž, človek si musí i tu kapustičku a zemiaky obkopať, lebo je to tiež na zimu potrebné; na čeliadku sa človek spoľahnúť nemôže, trebars jej ani nemá; ale čoby ju i mal, lepšie si to človek sám vykoná, — a deň, deň sa skončí jakoby dlaňou plasol a síce s tým sladkým povedomím: že sme veru ani okamženie darmo nepremrhali. V noci sa nám obyčajno o našom výnosnom, šťastnom, ctiplnom a závidenom povolaní a uznalosti sníva; sú ale preca výnimky, keď nás pán Morpheus pochytí, že sa nám i zlaté, povetrné zámky ukážu — a my po prebraní sa vzdychneme si z hlbokých duše vnútorností: ach! nuž čože by z nás bolo, keby sme to mali? — A dobre, dobre že sme tak, jako sme! —

Tento deň sa nám opakuje každý delací deň, vyjmúc toho štvrtku. Len kto to vymyslel, že vraj deň odpočinku! Či nestojí: šesť dní pracovať budeš a konať všelijaké dielo svoje! Áno tak a preto: načo ten štvrtok? Veď by sme sa my mohli vzdelávať i v noci — keď nám božie svetlo ku vzdelávaniu sa pre naše práce a dištrakcie nestačí, — mohli bysme čítavať, písať, študovať pri svetle, — za groš oleja každú noc a ten knôtik toľko nestojí, do roka je to bagateľ. No, darmo je, keď je už tak od vek vekov, my to nepreinačíme; už to len ostať musí, trebas sa to nám i nevidí. A v ty sviatky a nedele či ti puká od radosti srdce, keď si môžeš zase i pred i po poludní zahrať a zaspievať! Človek pri tých varhanách na všetky radosti učiteľské zabudne, lebo sa duch od tela odtrhne a blúdi sem tam po výsosťach. No, už je to len raz dobre, že je s učiteľstvom i varhaníctvo a speváctvo spojené. Že človek tu i tu zachrýpne, nuž a či nikto z ľudí od pijatiky, od hulákania a od prestydnutia ešte dosiaľ nezachrýpol? My radšej od spevu zachrýpneme nežli od harášenia. Za také zachrýpnutie sa mi haňbiť nebudeme, — ačpráve ten zlý, prevrátený svet našej skromnosti sa smeje. Nuž ale, nech sa

smeje: prijde čas, v ňomž budú „primi novissimi, et novissimi primi.“

A to notárstvo! No, keď nám ešte i to svet závidí, hia, svet je plný závisti, všetko by len sám chcel mať a nepochopí, že my notárstvo k vôli všeobecnému dobrému zastávame. Len pochopiť prosím, a bude. Tak k. p. okresnému notárovi by naša obec prinajmenej 100 zl. sr. musela ročite ryhať, — mne ale, ktorý všeobecné dobré napomáham, dá 10 zl. sr., tedy prirodzene zvýši 90 zl. sr. No, či je to nie pekný turák? — Veru len to, odoberte nám ešte i notárstva a uvalíte si 90 zl. sr. na krk.

A že tu i tu knihu sviažeme, popravíme — a v krčme zahráme, kto nám to za zlé vezme? Či s tou knihou až do mesta má dakto ísť? A že i parobkom zahráme? Či je to hriešno? Kde to stojí zakázané? Nikde; ba kresťanský skutok tým dokazujeme, lebo hudákovi by chasa naša musela aspoň toliar cez noc dať a my jej to lacnejšie za dvaciatničok poslúžime, a osob pri tom máme ten, že chasa mladá pred našima očima, pod naším dozorstvom sa zabáva, — a doma darmo periny nederene i koľko toľko toho nápoja užijeme.

Kto sa nám ale vyrovná v požívaní radostí, slávy a cti, keď nastanú gregoriacie, blažeacie, hostiacie, kantacie? Len sa ti tak srdce od radosti hádže, jako hláč na suchu, keď vidíš že ti mendík na ražni dakoľko rezníkov slaniny, nekoľko vajičiek v košíku a vo vreci za štvrtku ovsa nesie. To je už len potešenie, ktorého nemá žiaden stav na svete. A vy naši mudráci nevolajte mi kantacie, hostiacie žobračkou; žobrák je žobrák a rechtor je rechtor. Kantácie atď. atď. sú zvyk a obyčaj starodávny, znamenitý vynálezok, podivuhodný vynálezok. Len škoda že vtedy, keď tato božská myšlienka znikla, že vtedy ešte zlaté medalie nerozdávali; keby sme my vtedy boli žili, keď sa tato myšlienka uskutočnila, my by sme sa boli iste složili a pánu velikému pôvodcovi najmenej 200 dukátovú medaliu boli obetovali: lebo, čože je nám 200 dukátov? pletka! ktorú v každom vrecku máme. Ale, my sme vtedy hľa nežili a — neborák pán pôvodca zostal bez odmeny. — Ach a ta milá, príjemná hostiacia! To sú len časy pred tými vianocami, to! škoda, ach škoda že dlhšie pečenie oblatok netrvá. Človek síce zamešká školu za dakoľko týdňov, — ale nemôže i piecť i učiť, alebo, nemôže byť i pekárom i učiteľom naraz; ale ostriežky, ej ty ostriežky ty nahradia všetko, lebo za 12 vodových oblátok dva groše šajnové je

taxa; oblátky tedy nikto nezaplatí, ačpráve je to náš dôchodok; ale — nahradia to ostriežky a vinše, ktoré sa sypú z úst chlapcov oblátky roznášajúcich. A že vraj preč s oblátkami a gregoriaciami a kantaciami i blažeaciami! Rozum nech si svet nadobudne, rozum, a nech pochopí, že všetko toto ku vzdelávaniu mládeže sluší a patrí.

Nebolo by divu, keby nám daktorému, drahí bratia! srdce od radosti pri toľkýchto radosťach puklo. To sa síce ešte nestalo, aby bolo srdce nektorému učiteľovi od radosti puklo, nestalo sa hovorím jako svet svetom stojí; ale by sa mohlo stať, lebo nič nenie pod slnkom nemožného, najmä keď si tak naše prímy spočítame. Fixum naše je veru náležité, a jako v ktorej škole; nekde má i 100 zl. šajnových, — ale način je to toľko človeku? Hovorí síce svet, že je teraz všetko trirazy drahšie než predtým; lež načo by učiteľovi, ktorý toľko dištrakcie má, plat povyšovali? — Paholkom, slúžkam, hajdúchom povýšili sa síce platy, ale učiteľ, pre všeobecné dobré pracujúci, nepotrebuje povýšenia. Najlepšie je mne; ja mám fixum 20 zl. šajnových, za zvonenie päť, to je spolu 25 zl. šajnových alebo 10 zl. v sr., 2 mece pšenice, 5 mecí žita, 6 mecí jarca, 7 mecí ovsa, zemiakov od každého dieťaťa školského $\frac{1}{4}$, sobotáles po jednom krajciari šajnovom, gregoriaciu, blažeaciu, hostiaciu a kantácie štyri. No, či je to nie ozaj prosím dosť pre človeka a manžela majúceho manželku a osmoro detí? Ba áno že dosť; dosť i na výživu i na odev dostatočný, lebo načo by to človek v lete chodil v čižmách? Vari nohy spariť? Veru len to ešte! dobré sú nám i kalapúdy. A krom toho šanovný som; jeden kabát mi veru už pätnásť rokov slúži a ešte je v poriadnom stave; nohavíc sa síce viac zodere, ale sa to zapláta a — pokoj. Nech si má pastier väčší plat, čo mä do neho! Ten má prácu so statkom, ja mám pracu s dietkami, a krom toho svinský pastier má u nás iba 95 kusov, ja ale mám 150. Jaký to rozdiel medzi nami! Onen pasie pre brucho, ja pasiem pre večnosť duše nevinné. No, nech si má tie väčšie príjmy! Habeat sibi!

Nebolo by divu, hovorím, keby nám srdce od radosti puklo. A že pravdu hovorím, to vám dokážem tým, že nik na svete nenie spokojnejší nado mňa. Mám osmoro dietok; piatich synov, všetko jako buci a tri dcéry jako ruže a lalie. Synov si odchovám a stanú sa vojakmi mimo jednoho, ktorý na moje miesto nastúpi, aby sa stal účastným otcovských t. j. mojich učiteľských radostí. Štyria vojaci? Dobre, nech budú,

— môžu byť i generálmi, ale taký život nebudú mať jako ja, to im za to mojou statočnosťou ručím. A čo sa týka mojich troch ružičiek, ej sú to za dcéry! keď trocha odrastú, dá ich moja žena do služby, tam si niečo vyslúža a — potom, jako je božia vôľa, povydávajú sa s naším požehnaním, aby odpovedaly svôjmu určeniu tak jako i my.

A čoby mä hneď pán Boh i k sebe povolal, tedy sa srdce moje teší nad tým, že je svet veliký. Moja žena sa už len dáko vyživí! Ľudí dobrých jesto ešte všade; pritúľa ju do domu, nakrmia ju, zaodejú i na cestu dajú, aspoň zvýši že nebude hospodný plat, rozličnú daň platiť, že nebude obecné poriadky odbavovať, na cesty chodiť atď. atď., — a i to je už výhra, ohromná výhra, keby to všetko človek spočítal.

No, prosím slávnu verejnosť, čo nám chybuje na svete? Úradov máme dosť: učiteľstvo, varhaníctvo, speváctvo, notárstvo, pekárstvo, rolníctvo, tu i tu remeslo a hudbu; čas drahý, čas nenavrátny veru nemrháme, — máme čo nám treba do sýtosti; máme uznalosť, slávu sveta, rozkoše nevšedné, odmenu, spokojnosť nesmiernu! Preto nám hľa svet závidí, ach závidí a má čo závideť; lebo taký život, jako my máme, nemá veru každý; preto sa do nášho úradu, pravda len na dedinách, opšitoši, nespôsobní remeselníci, bankrotníci, žobráci vtierajú, aby si tiež tak ľahko žili jako i my. Ale my podáme prosbu, — kam, to veru ešte neviem, ale podáme iste, — aby sa nám fušeri do nášho remesla nemiešali, a ten blahobyt, tu česť, to uznanie čo my máme s nami nesdielali! —

A čítateľ? No, čítateľ rozvážny nám závideť iste nebude, lebo pochopí kam cieľa reči naše a vyroní slzu útrpnosti nad biednym osudom učiteľským i pomáhať bude, kde bude môcť.

Ján Drahotín Makovický.

C. Reči.

163. Reč odobierajúceho sa dospelca z gymnasia ku mládeži pri slávnosti zatvárania školského roku.

Nad mladým čelom zahrmia, zmiznú
Tône letiacich osudov,
Do mladých citov bôle zahryznú,
Nádeje prejdú do bludov:
Mladenče! voľ si zo svetiel žitia,
Pokiaľ ti časy moc neuchytia,
Hviezdu voľného nadšenia,
Z ktorej by svätý pablesk jediný
Cez všetky tvôjho žitia krajiny
Rozlieval svetlo spasenia.
A. Sládkovič. „Marína“ sloha 100.

S patrnou obľubou, ba smele povedať môžem, s nadšením povznášajúcim nás do krajšieho sveta vidín nadzemských čítavame spanilé spisy mädoústeho spevca nášho a kocháme sa v rozmanitosti krás, pôvabov a nezvratných právd, ktoré ony nám tak hojne poskytujú. A nie je nadšenie toto bezzákladné; veď spevec náš tak milo, tak pravdive hovorí od srdca k srdcu že my pochopiac let duše jeho s ním spolu vznášame sa do krajov vyšších a cítime všetko to, čo duša jeho, ktorú on tak rečeno vdýchnul do spevov svojich, pri tvorení týchto cítiť mohla. Tak hore uvedené zkúsenosti plné verše hlboko významnými slovy vyzývajú mladíka k voleniu si istého dôstojného cieľa života svôjho, za ktorý má byť horúcne nadchnutý, ktorý mu má byť tou vodcovskou hviezdou, vodiacou ho po všetkých cestách tunajšieho pobytu k dosiahnutiu spasenia jeho. Nie div teda, že vyvolil som slová ty za predmet reči mojej, ktorou Vás, bratia drahí, v tomto slavnostnom okamžení, kde trhá sa srdce od srdca, lúči sa

brat od brata, aby k svojej vyššej úlohe pripraviť sa išiel a tým sodpovedať a zadosť učiniť môhol povolaniu svôjmu, upozorniť chcem na povinnosti jednomu každému mladíkovi vôbec a gymnasialnému žiakovi zvlášte vytknuté, jako i na prekážky ktoré, týmto povinnosťam na odpor sa stavajú. Slyšte llová moje čo uprimnú radu Vášho s Vami sa lúčacieho spolužiaka a brata!

Hlavné povolanie naše, bratia drahí, prítomne je prospievať vo vedách a umeniach. Nato shromaždili sme sa pri začiatku roku do školskej svätiny tejto, tým cieľom nás sem drahí rodičia alebo dobrodincovia naši poslali a vydržiavajú nás tu mnohými veľmi trpkými, horko ťažko nadobývanými nákladkami. Nie sme ale pri tom bez mnohých pokušení, ktoré nám prácu a usilovnosť predstavujú hneď jako omrzlú, hneď zase jako zbytočnú, hneď zas čo márnu a chatrnú, a ponúkajú nás všemožným spôsobom k tomu, aby sme trávili dni naše bez všetkej práce v nečinnosti záhalčivej hnilobe podobnej. Mnohým pravda nie sú po chuti práce tak ťažké a unavujúce, jaké požadujú vedy; mnohí sa im vyhybujú alebo len na toľko z nich ľahkým spôsobom prisvojiť si uspokojujú sa, aby jak tak povrchne sodpovedali úlohe svojej. Nuž ale, bratia drahí, či my už teraz máme dychtiť po pohodlí a odpočinutí, keď život náš ešte len v dobe rannej sa nachádza? Či už teraz nám nádobno hľadať pokoj, keď údy naše ešte neskrehly prácami mnohoročnými? Veď mladosť a pokoj — to protivy sú! Či snáď teraz mysleť máme na žatvu, keď sme ešte ani nerozsievali? Oj nie! pre nás teraz niet odpočinku, ale je čas práce, potu a ustávania. Toto je ten prirodzený, Bohom samým ustanovený poriadok, ktorý nikto bez škodných následkov prekročiť nemôže. Trudnú a strastiplnú starobu máva obyčajne ten, ktorý za mladi po pohodlí sa sháňa; komu v mladosti, v tomto veku „nepokoja duše svätého“ (Sládkovič) čerstvo pôsobiť sa nelení, žije sebe ku konci života pohodlne a v pokoji. Jestli v mladosti neshromažďujete, čo budete mať na starosť? Kto shromažďuje v lete, je syn rozumný; kto ale vyspáva v čas žne haňbu hľadá. (Prísl. 10, 5.) Jestli mladík za jara života svôjho nezaopatrí sa potrebnými známosťami, kamkoľvek príde, do ktoréhokoľvek stavu alebo úradu sa dostane, všade len bude neznalcom, cudzincom, sám sebe

bremenom a tým vätším a nesnesiteľnejším druhým. Zanedbanie školských rokov nikdy vynahradiť sa nedá. Môže sa človek namáhať v neskorších rokoch koľko chce, v hlave jeho zostane vždy len medzera veliká a mutná smätenina; k jasnej a sústavnej vedomosti ťažko príde bez pevného základu toho, ktorý položiť nádobno mu bolo v školách gymnasialných. Záhalka a nedbanlivosť pre nikoho nenie tak ťažkým hriechom jako pre mladíka, poneváč ona nie len pre mladý jeho vek ale i pre celý jeho budúci život zkazonosnou v tej miere býva, že ho následkom zle použitej mladej doby, času to nadobývania vedomostí, nespôsobným činí nadostač sodpovedať povolaniu svôjmu a osožným stať sa církvi, vlasti a národu svôjmu. Pilnosť, drahí bratia, je ten výdatný prosriedok k premoženiu mravokazných pokušení hroziacich nám zo strany tejto. A s pilnosťou „synu, zamiluj si múdrosť od mladosti, a až do šedín múdrym budeš.“ (Kn. múdr.) Múdry ale nie len v smysle umnom, ale i mravnom; lebo pravá múdrosť vždy ruku v ruke chodí s mravnosťou. Čože prospeje osvietenosť rozumu bez šľachetnosti srdca? Vedomosť bez čnosti, hovorí Platon, skorej sa schytralosťou menovať má, nežli múdrosťou. Všetka osvietenosť je márna, jestli spolu i srdce nesošľachťuje. Len vtedy, keď si rozum i srdce súhlasne v peknej lahode vzdeláme, možno nám pravého šťastia v živote účastnými sa stať. Hľaďme teda predovšetkým k tomu, aby sme si hlboký cit mravnosti nadobudli a tým srdcia naše vnímavými urobili i oduševnili pre krásu, dobro a pravdu. Lebo jestliže sme týmito, najmä pravdou, súborom to i ostatných dvoch, jako mocným štítom proti nápadom odpadlíkov od nej ozbrojení, odoláme víťazne všetkým neresťam doliehajúcim na nás zo strany protiviacich sa jej uznaniu; lebo:

„Pravda nezná ustoupiti zlobě!
Kto ji haní, ten ji zastává,
Ku cti jsou jí slova rouhavá,
Blud a šalba hlupcův ku ozdobě.“

Ján Kollár.

Čistá mravnosť, činná pobožnosť, statočná svedomitosť, šetrenie pravdy a spravodlivosti, ochotnosť slúžiť za nástroj v oblažení ľudstva a najmä národa svôjho, pokora a nezištná láska ku bližným sú ty znaky, po ktorých pravá osveta poznať sa môže; komu tyto chybujú, ten darmo chlúbi

sa vzdelanosťou a darmo poctu a dôveru od sveta očakáva. Vlastnosťami týmito zachováme si mravný a počestný život, týmto ale nadobudneme si dobré meno, ktoré je vôbec pokladom najdrahším, od nehož všetok prospech náš závisí. Jestli ľudia dobrú mienku majú o nás, všetko sa nám darí a šťastie nás tak rečeno samo hľadá; jestli zlú, všade len samé prekážky nachádzame. Vo školách kladie sa prvý základ dobrého i zlého mena; ta povesť, ktorú si mladík za čas svôjho študovania vyzískal, siaha veľmi široko a ďaleko; s jakou mienkou o tebe rozlúčili sa s tebou tvoji učiteľovia a spolužiaci, takú zachovajú až do smrti, preto že oni snáď nebudú mať príležitosti tvoje neskoršie pôsobenie poznať a tvoje pokroky vo vedách a mravnosti videť. Teraz máme tedy čas otočiť meno naše pochvalou, vydobyť si nepominuteľný veniec dobrej povesti a uviesť sa v známosť čo mladíci umelí a mravní v každom ohľade.

K týmto dvom úlohám mladíkovi vytknutým pripojiť sa má ešte i ušľachtilé to snaženie vlasti a národu, ktorému prináležíme, stať sa užitočnými, stať sa potechou a chlúbou jeho. Toto má byť po Bohu ta najprednejšia pohnútka, ktorá mladíka k rezkému a vytrvalému pôsobeniu ponúka. Od cieľa tohoto nech sa nedá odstrašiť žiadnymi prekážkami, nech nedbá na svodné hlasy pokušiteľov, odpadlých čo hnilé ovocie od stromu svojeho národa, na ktorom vyrástli a vypestovali sa; ale vytrvale nech kráča po trnistej síce, ale k pravej blaženosti vnútornej iste vedúcej ceste. Už teraz nám má byť pred očima ta úloha, ktorá nás očakáva, keď raz na roľu dedičnú národnej činnosti vystúpime. Teraz nádobno sa nám vzdelať, aby sme potom tým zdarilejšie účinkovať mohli k blahu národa nášho mileného, či už v tom lebo onom obore vedy a umenia, dľa slov dunajského spevca nášho Jána Kollára, ktorého srodila domovina naša za apoštola vzájemnosti slovanskej:

„Pracuj každý s chutí usilovnou
Na národu roli dědičné;
Cesty mohou býti rozličné,
Jenom vůli všickni mějme rovnou!“

Jako ale reč prirodzená je tiež prirodzeným nástrojom osvety, ktorým výlučne národ mravne i umne vzdelávaný byť môže, tak nám zvlášte na tom záležať má, aby sme sa vzdelali v duchu *národnom*. Kto nectí a nezveľaďuje svoju reč

a svôj národ, ten zneuctieva tým sám sebä čo úda jeho, ten sa nemôže chlúbiť osvetou, keď ešte ani k povedomosti sebä samého nedošiel, a nie len že nemôže očakávať, aby od druhých ctený a vážený bol, ale on ani druhé národy uprimne ctiť a milovať v stave není, lebo jeho rozum zastretý je nepovedomosťou a srdce jeho nakazené je špatnou ziskuchtivosťou a sebectvom, pre ktoré práve odpadol od národu svôjho. Toto je pravda a zákon ten svätý, ktorému kto sa protiví, Bohu samému na odpor sa stavá. Preto synovia iných národov napomáhajú česť svôjho národa tak jako svoju vlastnú, uznávajúc a zvelebujúc zásluhy a pekné činy predkov svojich či na poli války, či v živote občianskom, a či v literatúre, upozornujúc sebä i druhých na dobré vlastnosti národu svôjho i pred svôjmi krajany i pred cudzími, chráňac sa jeho chýb, vzdelávajúc sa v reči svojej a uctiac jazyk, povahu, zvyky a obyčaje, piesne, povesti a porekadlá ľudu svôjho a bráňac ho mužne proti všetkým zlomyseľným útržkám a krivdám. Nože bratia drahí, nasledujme ich i my v tomto svätom snažení, ctime a zvelebujme i my národ náš zaznávaný a ubiedený, nebažme po mravoch a obyčajoch inonárodných, učme sa síce pilne rečam cudzím najmä súsedským krajinským; pritom však predovšetkým vzdelávajme sa všemožne v svojej vlastnej sladkej reči materinskej: nehľadajme tu lichú márnu vzdelanosť, ktorú si ľudia všedného a nízkeho ducha a slabého rázu veľmi lacným spôsobom, totiž osvojbliním si cudzieho ojovasku nadobývať chcejú a ním sa podle vystatujú. Nechcime tým spôsobom „víťazstvo to, čoby padlo s neba na zem dolu bez potu“, ktorým sa pýša len duševní slabúsi; ale vzdelajme sa čo možno najdokonalejšie a všestranne v duchu našom národnom a voľme si potom patričnou spôsobilosťou opatrení za obor neunavenej práce našej „chudú smes a mrákotu,“ národa našeho „aby svet bol, kde nič predtým vládlo,“ jak tenže spevec dunajský hovorí. A takéto smýšľanie bodaj by sa hlboko a trvanlive zakorenilo vo vnímavé srdcia Vaše, a tak sprevádzať Vás bude keď i nie vždy uznalosť márnomyseľných svetákov, ale blahé povedomie stáleho a statočného rázu Vašeho.

Toto sú hľa ty slová, ktoré som v tejto slavnostnej dobe k Vám, bratia drahí, prerieсť si umienil. Na krátko nastienil som Vám povinnosti vaše, zaštepte si ich v pamäť Vašu a

odolávajte mužne všetkým úkladom obkľučujúcich Vás zvoditeľov z cesty tejto. Položme už teraz základ toho, čo potomný vek náš naplní slávou, potešením a radosťou, lebo veru sladko je odpočívať v jaseni života na vencoch usilovnosti a pracovitosti predošlej; sladko padne, keď sily klesajú a hynú, rozpomänúť sa na užitočne strávenú mladosť, ktorú teda dobre k blahu nášmu životnému použime „dokiaľ nám časy moc neuchytia;“ lebo „mladosť je ta mohutnosť čo slávu hľadá, ona je ta

otčina horiacej túhy,
ona obraz nádejnej dúhy,
ona vrelých citov skala.
Nesverte teda tôňam letiacim
zázračné tyto poklady!

A. Sladkovič.

Nemôžem však prv skončiť slová moje, než bych Vás vyzval i k uprimnej povďačnosti naproti mužom tým veľavážnym, ktorí zásadami tu spomänutými sami súc nadchnutí Vám ich vštepujú a neunavenou horlivosťou a účinlivosťou nesnadný úrad svôj tak svedomite a preto i tak blahodárne a výsledečne zastávajú, že zaiste jednoho každého z Vás pocit hlboko v dušiach Vašich utkvetý tým vyjavím, keď tu v mene Vašom veľactenému sboru učiteľskému, otcom a dobrodincom nás vrele milujúcim, uznalosť a uprimnú povďačnosť našu za preukázanú nám po celý čas školského roku láskavosť a starostlivosť čo najsrdečnejšie vyslovím. A tým odporúčajúc Vás, ktorí sa ešte nelúčite celkom jako ja a súdruhovia moji s ústavom týmto, do ďalšej blahosklonnosti veľacteného tohoto sboru učiteľského, privolávam naposledy Vám, mladší bývalí spolužiaci moji! v mene ostatních súdruhov mojich srdečne s Bohom! želajúc Vám zdarilý prospech vo vedách vyzývajúc Vás braterským hlasom k neunavenej pilnosti a neúhonnej mravnosti, aby ste kedysi s povedomím spokojnosti nad sebou samými vykročili z ústavu tohoto do života plného skutkov slúžacích ku cti, blahu, sláve a k zvelebeniu jak Vašeho tak i ústavu tohoto mena, čo s pomocou Boha všévládneho dosvedčiť jak mojou tak zaiste i Vašou najprednejšou bude života úlohou.

———————

164. Řeč o čtvrté jubilejní slavnosti vynalezeného knihtiskařského umění r. 1840.

(Československy.)

Slavtež národové, co na zemské kouli bydlíte,
Vděčně jméno muže, knihy jenž tisknouti učil vás.
Ctíme-li dobrotivých nálezkyň olívy a orby,
Ctíme-li sázeče rév, nálezce slavíme-li lékův:
Kterakou takovému
Stavěti dáš, mládež smyslná, umělci památku!
Slavte ho národové; že však ani kraj světa vešken
Důstojnou s to není jemu odměnu dáti: alespoň
Úmysl povděčný chvalnou projevujte mu písní.
(Bohuslav z Lobkovic.)

Památku velikých udalostí světa a člověčenstva od století do století zachovávati a slaviti; známost ušlechtilých skutkův, zásluh a dobrodění od předkův učiněných u potomkův obnovovati a rozšiřovati; jména znamenitých mužův ze tmy minulosti na světlo přítomnosti vyvoditi a jim dlužnou uctu i vděčnost prokazovati: toto jest pro tvory rozumem obdařené, jako jsou lidé, jedna z nejsvětějších povinností. Nebo tím nejen že člověčenstvo samo sebe ctí, cítíc a jevíc povědomost důstojnosti svého vlastního přirození, ale i slavením a zvelebováním cnosti jednotlivých lidí tisíce jiných k milování ji probuzeno a rozhorleno bývá. Proto čím vděčnější a uznalejší jsou národové k velikým svým a člověčenstva dobrodincům, čím častěji sobě jejich skutky a případnosti připomínají a za příklad k nasledování představují; tím obyčejně šťastněji kráčejí na cestě vzdělanosti: naproti tomu, čím nedbalejší a netečnější k památným úkazům a proměnám života, tím bývají i surovější a v osvícenosti zpozdilejší. A kde moc i moudrost boží v jasnějším světle spatřovati, kde jeho řízení světa a vedení lidského pokolení více obdivovati se můžeme, jako v památce takových příběhův, jejichž následky na tělesné i duchovní, časné i věčné štěstí celých národův se vztahují?

K takovýmto udalostem přináleží i ta, jejížto čtvrtou stoletou památku celá osvícená Evropa, anobrž celý vzdělaný svět, právě tohoto léta, jmenovitě v přítomném témdni, jakožto na den Jana křestitele slaví, totiž *vynalezení umění knihtiskařského*, které se stalo r. 1440. skrze *Jana Guttenberga* a některé jeho pomocníky. Všecky noviny a časopisy jsou

nyní naplněny všelikými zprávami a rozpravami, životopisy, pojednáními a pochvalami o této věci; nejen jednotlivé spolky a tovaryšstva, ale celá města, krajiny a národové činili od dávného času přípravy k hodnému slavení této pomátky a ku prokázaní cti i vděčnosti nesmrtelnému tomu, o celé člověčenstvo výborně zasloužilému muži, který tak šťastný byl, toto ušlechtilé a blahodějné umění první vynajíti. Řezbáři zhotovili sochy a podobizny, litcové litiny, malíři obrazy, básníci básně, hudebníci zpěvy a hudby, spisovatelé a knihkupci stkvostné památné knihy k této řídké a slavné příležitosti, jimiž zvelebují hned původce, hned samo umění. Této pak všeobecné pozornosti ono i ovšem hodno jest; nebo mezi všemi nálezky a objevy, které v novějších časích učiněny aneb zdokonaleny a povšechně rozšířeny byly a na nynější přetvoření člověčenstva nejvíce působily, jako ku příkladu vynálezek kompasu při plavectví, ručničného prachu při vojenství a těmto podobné, jest knihtiskařství nejznamenitější, ano svým mnohomohoucím působením všecky převyšuje a proto i největší úcty a nejvděčnějšího svěcení památky jubilejní zasluhuje.

My v našich okolnostech pravda to tak k tomu cíli činiti nemůžeme, co a jak obyvatelé jiných krajin: a předce slušná věc jest, abychom při tak památné věci i my němými a nepohnutými nezůstali, ale k této všeobecné slavnosti a radosti křesťanského světa se připojili, poněvadž nejen v jejich následcích a dobroděních účastnost máme, ale ona i sama v sobě, jako jedna z nejpamátnějších událostí světa, příležitost nám zavdává ku mnohým nábožným myšlénkám a pronikavým citům. Tu zajisté jako v zrcadle vidíme, kterak Bůh o duchovní dokonalost lidského pokolení neustále laskavě pečuje, kterak ze století na století širší a snadnější k tomu všem lidem cestu otvírá, kterak nám k tomu vezdy hodnějších prostředků a způsobnějších nástrojův propůjčuje. Církev pak a nábožnost mají býti matky, přítelkyně a pěstounky všeho, co velikého, znamenitého a krásného jest. Jsouť to požehnání a dobrodění celých čtyr století, jejichž rozmanitost a velikost stěsnují a představují se nám v povědomosti této jubilejní hodiny. Světíváme-li v chrámích našich památku nového roku a času, památku žně a polních obrod, památku vítězství a pokoje a jiných tělesných darův božích: tím více slaviti sluší památku takových dobrodění, která se na nesmrtelnou duši vztahují, spojena jsouce s náboženstvím nejtužším svaz-

kem. Ale to je právě, o čem obšírněji mluviti míním, totiž *že i my příčiny máme slaviti stoletou památku vynalezení knihtiskařského umění.*

Kdežto I. *samy tyto příčiny,* potom pak

II. *způsob hodného jí slavení* sobě ukážeme.

Ne nám, Hospodine! ne nám, ale jménu tvému sluší čest: i tudy když spatřujeme, že se skrze um a vtip lidský něco velikého stává a jeho díla tvým se podobají, i tudy veď nás naše líbost a podivení nad tím jen ku radosti v tobě, ty jenž působíš všecko ve všech nás. Amen.

Vynálezce knihtisku oslavovali a oslavují až posavad, obzvláště při tomto čtvrtém jeho jubileum, všecky krajiny začinajíc od Renu až k Volze, Visle a Dunaji, od Temže až k Tiberu, Nilu a Gangesu. K těmto slavitelům knihtiskařství chceme se i my v prostotě a skrovnosti přivtěliti; důvod k tomu nás zavazující a pobízející jest již ten, poněvadž

1. ono jest potěšitelným důkazem vynaleza vosti člověka. Rozmanité jsou moci a schopnosti duše lidské, jimiž ona jako slunce paprsky ozdobená jest, ale žádná není výbornější, žádná člověka tak Bohu podobným nečiní, jako nalezavost a tvořivost ducha, kterou člověk buď neznámé věci odkrývá a objevuje, buď ze známých nové skládá a tvoří. Tato vynalezavost může místo míti ve vědách a umělostech, v řemeslech a jiných obchodech. Co jest v náboženství zjevení boží skrze proroky a pobožné muže, to jest vynalezení v uměních a v životě. Každý veliký a užitečný vynálezek jest jako dar z vyššího světa. Čím vzdělanější jest národ, tím účinlivější jest při něm vynalezavost, tím více se rozličných nálezkův v něm zjevuje: čím nevzdělanější a tělesnější, tím tupější a nedbalejší bývá v této věci. Nebo k vynalezení něčeho potřebno jest skoumání, přemyšlování, zkoušení a srovnávání, slovem namáhání duševních sil. Nejen všecky naše školské nauky, známosti, soustavy, nejen všecky občanské zákony, práva, pořádky, přípravy, nejen všecky léky a prostředky k zachování zdraví a života, ale i všecky naše stroje a nástroje, všecky nádoby a nářadí, příbytky a oděvy, všecka umělecká, promyslná a řemeslnická díla k pohodlí aneb k okrase života přináležející, začínajíc od vznešených palácův, chrámův, věží a zahrad až k místrovským hodinám, varhanům, lodím, mlýnům a těmto podobným věcem, jsou plodové vynalezavosti. Ale žádný z těchto vynálezkův duchu lidskému k větší cti a slávě neslouží, žadný o jeho vznešenosti takového

svědectví nedává, žádný životu většího požehnání nepřináší, jako vynálezek knihtiskařství. Ono teprv dalo vážnost, zřetelnost, sílu, bohatství a stálost řeči lidské, ono slovům propůjčilo křídla, na nichž létati mohou od východu k západu, od století ke stoletím, od nejvyššího člověka k nejnižšímu. Ustní řeč jest obmezena jen na malý okres, její sdělování a rozšiřování skrze posluchače může zfalšováno anebo skrze zapomenutelnost a nedorozumění znepodobeno býti. Písmo a přepisování knih jest dílem obtížné a zpozdilé, dílem drahé, a právě proto jen některým lidem přístupné a možné; jednotlivá písma, listiny a rukopisy mohou snadno zničeny býti skrze oheň a vodu, skrze vojny a zemětřesení, aneb i skrze lidské zlomyselníky: ale skrze tisk mohou se knihy v tak nesčíslný počet rozmnožiti, že byťby i na jednom místě zahynuly, na jiných místech se zachovají. Myšlénka se slovem zjevuje, písmem rozšiřuje, tiskem zvěčnuje. Knihotisk zničením toho, co v rukopisu osobního a jednotlivého jest, vkročuje do šírého světa a požaduje všeobecnou platnost; odtud jeho mravná, téměř čarodějná moc, kterou i sám spisovatel při prvním spatření tištěného díla svého cítí. Ostrovtipnost lidská již předtím byla vynašla písmo, znaky a obrazy všeliké ku vyražení myšlének a k odevzdání jich potomkům, ano i litery v dřevo anebo v kov vřezané, ale nepohyblivé: teprv *Jan Guttenberg* po mnohých zkouškách vynalezl litery pohyblivé, které se skládati a rozbírati, a netoliko jednou, ale mnohokráte a pro všelijaké knihy potřebovati mohou. Nad tímto ale šťastným nálezkem a vítězstvím ducha lidského nade všemi překážkami i my příčinu máme radovati se, nebo i my lidé jsme, a cokoli některý člověk svým nalezavým důvtipem dobrého a znamenitého zplodí, to se i nás týká, to slouží k ozdobě celého člověčenstva. Ale nejen jako lidé, než i jako křesťané máme my příčinu podíl bráti na slavnosti památky vynalezení tisku, poněvadž

2. *v něm spatřujeme šlepěje zvláštní boží prozřetelnosti.* Knihtiskařské umění zjevilo se v patnáctém století a tak tedy právě v dobu, kde bylo k službě člověčenstva nejpotřebnější a nejpříhodnější. Ono vystoupilo na divadlo světa v ten čas, když se národové ze sna a mrákoty tak řečeného středověku probuzovati počali k novému životu; když po tureckém dobytí Cařihradu poklady řecko-římské vzdělanosti před barbary do Evropy se utekly a zde vlast i rozšiřování si hledaly. Všem těmto prvotinám a potřebám zavítalo knihtiskař-

ství právě vhod ku pomoci. Bez něho by novoevropské světlo v literním umění právě tak nebylo mohlo u nás vítězství obdržeti, jako ho posavád neobdrželo v těch krajinách, kde knihtiskařské pomoci a podpory nemá. Ducha zajisté z němých těchto znakův tiše mluvícího již ani hluk křížových výprav a plukův, ani třeskot zbraně, ani hlahol bubnův, ani hřímání děl, ani lomcování řetězův a škřipcův nepřezvučí. Nepatrný kov, z hlubin země dobytý, dal myšlénce téměř všudypřítomnost, nekonečnost a neodolatelnost; jemu za tu blaženou naději děkovati máme, že nám a potomstvu duchovní poklady ve bouřech času tak zahynouti nemohou, jako národům v starověkosti. Co ale samo řízení boží s tak velikou moudrostí uspořádalo, co ono v tak pohodlném a příslušném času darovati hledělo, nač ono tak bedlivou pozornost mělo: my jako křesťané sobě toho již proto všímati a vážiti máme s tou vírou, že to něco znamenitého a dobročinného býti musí. A tak jest skutečně; i ty

3. dobročinné následky, které z knihtiskařství vůbec vyplývají, nakládají nám povinnost při této příležitosti vděčného rozpomínání se na ně. Jestliže blaženost jak celého člověčenstva tak i jednotlivých lidí v osvícení rozumu a ve šlechtění srdce záleží, a jestliže oboje toto ničím jiným šťastněji působeno, zdržováno a rozšiřováno nebývá, jako náboženstvím a známostmi: tedy již odtudto patrná jest cena a výbornost knihtiskařského umění, které nejlepším jest prostředkem k tomuto cíli vedoucím, a které slušně v každém ohledu spasitelným uměním nazývati můžeme. Knihtiskařství způsobilo novou dobu v dějinách člověčenstva, dalo cele novou tvárnost životu a tovaryšstvu lidskému, spojilo všecky myslící lidi v jednu velikou duchovní obec, v níž národy k národům mluvívají. Co je řeč pro lidskost, to je knihotisk pro vzdělanost: teprv skrze knihtiskařství vyšlo člověčenstvo z maloletnosti a stalo se dospělým. Jak smutný a obmezený byl stav vzdělanosti před knihtiskařstvím i u těch národův, které vzdělanými nazýváme! Vzdělanost byla tam jen jměním některých vysokých a bohatých; ostatní lid neměl k tomu dostatečných prostředkův. Jedna odepsaná kniha stála někdy sta i tisíce! jak obtížné bylo školní vyučování, jak zpozdilé ohlašování, sdílení, rozšiřování známostí! Než hle jakou proměnu učinil v tom tento nejblahočinnější ze všech vynálezkův! Cena jeho dá se lépe cítiti než vypsati, prohledneme-li ty rozličné plody jeho od

tištěné biblí až ku zpěvacím a modlícím knihám; od skvostných vydání nejčelnějších spisovatelův všech národův a jazykův až k obyčejným denníkům, časopisům a novinám; od tlustých knih zákonův a práv až ku každoročním kalendářům! Teď se ty nejlepší spisové ve krátkém čase pro miliony čtenářův za levný peníz dostati a skrze ně všudy známosti a ušlechtilé úmysly rozšiřovati mohou. Teď se každému snadno a skutečně vyplniti může ona žádost Jobova 19. 23: „Ó by řeči mé v knihu vepsány byly, anobrž ó by rafijí železnou na olově pro věčnost vyryty byly.“ Vědy a nauky učené opustivše kláštery a školy vstoupily do měst a vesnic, do paláců v a domův; veřejné knihovny, národní školy, školské knihy, vychovávání a vzdělávání obecného lidu jest téměř cele dílo a zásluha knihtiskařského umění. Ono rozprostírá osvětu a vzdělanost na všecky strany a stupně života; ono vystavělo kazatelnici, z nížto jedním hlasem a časem k celým národům a k nejvzdělanějším krajinám mluviti možno. Jako světlo slunce žebrákovi i knížeti společné jest, jako déšť roli chudého i bohatého skropuje: tak knihtiskařstvím stali se pokladové ducha všeobecným jměním. Ono v pravdě propůjčuje tisíce kovových jazykův, lež pak obnaženou vede na pranýř; ono založilo soudnou stolici, před kterou se sami soudcové, vrchnosti a králové zemští postavovati a rozsudky nad sebou slyšeti musejí. A jakové zásluhy má knihotisk o rozšiřování křesťanského náboženství mezi pohany! Indové, Peršané, Číňané, Mongolové, Turci v Asii, Marokané, Abesiňané, Madagaškařané a jiní černochové v Africe, divochové nad Oronokem, Niagarou, Ohiem a Misisipim v Americe čítají nyní slovo boží ve svých řečech; více než do stapadesáti jazykův jest již písmo svaté přeloženo, tištěno a mezi pohany rozmnoženo, čím se vykořenění zasetého mezi nimi Evangelium při zniklých bouřích a pronásledováních téměř nemožným učinilo, s náboženstvím pak křesťanským i křesťanská osvěta a vzdělanost do všech dílův světa se rozšířila. A však netoliko všeobecné, než i obzvláštní příčiny máme my k tomu, abychom se přiúčastnili ku přítomnému slavení jubilejního léta; nebo

4. *knihtiskařství již i nám, našemu národu, naší řeči a vlasti znamenitou službu prokázalo.* Mezi všemi sousedními národy a krajinami přináleží náš národ a naše krajina k nejprvnějším, kteří po tomto dobročinném vynálezku sáhali a jeho užívati

počali. Nebo již roku 1459. tlačen byl list mistra Jana Husa z Kostnice psaný v československé řeči; roku 1468. tištěna byla kniha „Kronika Trojanská;“ roku pak 1473. nalézala se knihtiskárna v Budíně v naší vlasti Roku 1475. byl Nový Zákon a 1480. již celá Biblí v naší řeči tištěna. Od toho pak času až podnes byla písma svatá Starého i Nového Zákona v našem jazyku asi padesátkráte vydávána a tištěna. Kdo pak může spočtovati ty všelijaká kázně a řeči, kdo školské knihy, kdo hospodařské, lékařské, řemeslnické spisy, kdo básně a bájky, letopisy a životopisy, mluvnice a slovníky, a jiné těmto podobné knihy, které v přeběhu těch čtyr set let, od počátku knihtiskařství až posavad ve všech kmenech a nářečích našeho slovanského národu na světlo vyšly, tam glagolskými, tu cyrillskými, tam latinskými, tu německými literami tištěné? Komu není známo jméno Adama z Veleslavína, jehož krásně psané knihy i mezi námi se nalézají a čtou, který pro své veliké zásluhy o knihtiskařství a vydávání knih arciknihtlačitelem nazván byl, a jehož smrt 35 tehdejších znamenitých básníkův opěvovalo? A jakže bychom při dnešní příležitosti zamlčeti mohli slavnou Králickou knihtiskárnu jednoty bratrské v Moravě, kde vyšla nevyrovnaná šestidílná biblí a jiné nábožné knihy, mnohé požehnání na náš lid vylévající, které žádný třeštivý Koniáš plamenem spáliti nestačil. I ve slovenských našich krajích pod Tatrami květly již v 16. století mnohé knihtiskárny, jako jmenovitě ve Hlohovcích (Galgócz, Frajšták), v Trenčíně, v Žilině, v Trnavě, v Bystřici a jinde. A však nejen přijímal a užíval náš národ dary tisku sám pro sebe, nýbrž je i dával a vyléval na jiné národy prostředkem tisku; neboť — ať jiné mlčením pomineme — jedna jediná školní knižka od syna našeho národu a v naší řeči sepsaná pod názvem „Brána jazykův“ takové chvály a přízně u všech učených i neučených získala, do tak mnohých cizích a nejen evropských ale i asiatských a jiných řečí překládána byla a bývá, že mimo biblí svatou neví se podnes o žádné na světě knize, která by tak mezi národy rozšířena a tolikráte znova tištěna byla, jako tato. Tak hle mnoho dobrého již mezi námi knihtiskařství způsobilo, takové ovoce ono nám a člověčenstvu posavad přináší.

Z tohoto všeho vidíte, že bychom my vinu lhostejnosti, ovšem nevděčnosti na sebe uvalili, kdybychom se nepřitovaryšili k těm zástupům a národům Evropy, anobrž celého

světa, kteří nyní čtvrtou stoletní památku vynalezení ušlechtilého umění knihtiskařského slavně a radostně obnovují. O zavázanosti naší k tomu již nikdo mezi námi pochybovati nebude. Ale ještě otázka jest o způsobu jak tuto památku nejlépe slaviti můžeme. Nám ani nelze, ani neslušno, tak jako jiným skrze sloupy a obrazy, skrze hody a radovánky, skrze hudbu a střelbu, skrze průvod a práporce tyto stoletiny ozdobiti; i jakže je tedy předce slaviti máme, aby i pro nás požehnané byly?

1. *Chraňme se závisti a omrzelosti nad tím, že vynálezce tisku ne našemu, ale jinému národu přináleží.* Jsou lidé, jsou města a národové, kteří by všecky znamenité vynálezky a slavné muže všech národův sobě rádi přivlastnili a jejich jmény před světem se chlubiti chtěli; oni k tomu cíli skrucují a vyvozují všelijak jejich jména ze své řeči, vyhledávají a donášejí z daleka všemožně nucené důvody, podvržené listiny a rodopisy a těmto podobné prostředky, chtějíce tím slávu svého národu rozmnožiti. Někdy ovšem sama starodávnost anebo pochybnost a nejistota věci příležitost k takovýmto hádkám a rozepřím zavdává: tak se o vlast a místo narození nejslavnějšího řeckého básníka sedm měst vadilo, každé je sobě osvojujíc. Tak jest i s vynálezcem knihtiskařství: tři ba vlastně pět národův vedou spor o to, komu tato čest patří, totiž mimo Číňany a Židy, u nichž již dávno tištění novin a modliteb pro lid stálými literami v užívání bylo, Holanďčané — jmenovitě město Harlem, Němci — jmenovitě města Strasburk a Mohuč, a Čechové — jmenovitě město Kutná Hora, německy Kuttenberg aneb Guttenberg. Mnoho o tom již psáno, mnoho mluveno, ne bez jakési národní předpojatosti a vášnivé rozhořčenosti. Jakkoli i já rád bych této slávy našemu národu přál, předce pravda vyšší jest mi než samoláska. Aspoň jak nyní věc stojí, nejmnožší a nejhodnověrnější důkazy mají posavad Němci na své straně, že ne sice vynálezce, nýbrž jen znamenitý zdokonalitel a opravce knihtiskařského umění byl *Jan Gensfleisch* přijmím *Guttenberg,* rodilý z města Mohuče. I buďme tedy spravedliví, suďme o jiných čistolidským srdcem a nezávistným okem, nechejme jim tuto zásluhu o člověčenstvo, neboť nemohou všickni všecko; jen ať i oni též naše zásluhy uznají. Neuvadlý věnec tomu, ze kteréhokoliv národu poslému muži, který myšlénku okřídlil a znesmrtelnil, který nezhasitelné světlo do temného života vnesl, jehož větrům a bouřím, jakkoli dujícím, zfouknouti nelze;

každý vnově tištěný list jest spolu i vnově zelenající se list na koruně jeho slávy. Těšme se z toho, co jiní národové dobrého a chvalitebného učinili, jenom to od nich žádejme, aby oni nám našich mužův nebrali, naše zásluhy sobě nepřivlastňovali, naši národní slávu neumenšovali a nečernili. Pole vynálezkův ještě není zavřeno a skončeno, ono jest nesmírné; proto nehledejme cizího peří k naší ozdobě, ale raději hledejme vždy ještě jiné nové nálezky ke šťastnějšímu napomáhání cílův života. Varujme se při tom i všelikého modlářství a přepiatého nadsazování, které někteří lidé s knihtiskařstvím a s jeho vynálezcem provozují, připisujíce jemu samému všecko novějších časův štěstí a osvícení jak v církvi tak i v obci. jakoby všickni ostatní národové a lidé byli spali, a všickni ostatní skutkové a vynálezkové bez účinku a užitku byli zůstali. Bůh k dosažení jednoho cíle často tisíce osob, vynálezkův, událostí a prostředkův užívá, třebas i na rozličných místech rozptýlených, ale božím působením v jedno řečiště plynoucích. Anobrž soudíme-li spravedlivě, sám Guttenberg nestal se velikým a zasloužilým skrze vymyšlení svého vynálezku, nebo tento již dávno předtím byl v pečetích a dřevořezbách, ale skrze tu zřetelnost, se kterou on jeho zdokonalení a upovšechnění poznal, a skrze tu umělost a setrvalost, se kterou je i vyvedl. Památku tuto hodně slavíme,

2. *jestli toho daru, který nám ona dala, moudře a svědomitě užívati budeme.* Milováním, čítáním a rozšiřováním užitečných knih nejvděčnějšími se staneme Bohu za tento prostředek vzdělanosti, nejuznalejšími k jeho vynálezcům a nástrojům božím za jejich mnohé práce a obtížnosti, které při tom podstoupili. Knihy dobré jsou učitelkyně našeho rozumu a připravovatelkyně duší ku věčnosti, jsou poselkyně vyššího světa k nám, rozšiřovatelkyně slávy boží, hlasatelkyně pravdy, nádoby moudrosti a pobožnosti, stodoly duchovního chleba, jsou studnice a řeky, z nichžto nejvýbornější známosti vážiti můžeme; proto sám duch boží radí: „Ptejte se na písma, nebo kterékoli věci napsány jsou, k našemu naučení napsány jsou.“ Proto jest čítání knih, obzvláště za našich časův, u všech národů obyčej velice oblíbený a rozšířený, nejen mezi učenými ale i neučenými, mezi měšťany i rolníky. A to i slušným právem, nebo starosvětská drahota a řídkost knih zmizela a proměnila se v lacinost a hojnost, a proto hloupým a nečítalým zůstati jest nyní větší vina a hanba, nežli byla

předtím. Pravda jest, že náš národ ještě z tohoto ohledu jiní šťastnější národové převyšují: a však i u nás se již chuť a náklonnost k čítání knih vždy více rozšiřuje. Pěstujme tento krásný květ mezi námi pilně, nebo on jest vůdcem a bránou k národní vzdělanosti. I vy nižších stavův lidé milujte knihy více než karty, kostky, hry a jiné ničemné kratochvíle; zaneprázdňujte se čítáním, obzvláště v nedělních dnech a dlouhých zimních večerech. Pakliže pro chudobu vy sami knihy kupovati nemůžete, hleďte čtenářské spolky zříditi, společné knihovny s jinými založiti a tak sobě pomáhati. A však vystříhejme se při tom zlých, mravům škodných a náboženství podkopávajících aneb i pověrčivých knih; vyvolme sobě jen lepší knihy, nečítejme příliš mnoho, ale jen tolik, kolik duch náš ztráviti může; co čteme, obraťme to k našemu vzdělání, k naší všestranné dokonalosti: tak se vynálezku knihtiskařského, božím řízením nám daného, hodnými staneme. Ještě bych jednu upřímnou radu měl pro vás: chcete-li hodně slaviti a užívati tohoto umění, tedy

3. *dávejte své syny na toto umění a řemeslo, aby se jemu vyučili i jím někdy národu i bližním prospěšni byli.* Chvála pracovitosti nemůže se lidem našeho národu odepříti, ant jí téměř všecky jiné národy daleko převyšují a i za jiné a pro jiné dělají; ale tato pracovitost jest vůbec předce jen jednostranná. Větší počet lidu našeho národu vykonává jen tělesné práce a hmotné roboty, pracuje jen tělem a pro tělo, pro chléb, pro oděv a jiné časné potřeby: velice malý naproti tomu jest počet takových, kteří by se duchovním pracím a uměleckým dílům obětovali. Odtud pochází u nás ta nerovnost národního života, podlé níž národ náš mnoho hospodářův, rolníkův, nájemníkův, nádenníkův a jiných mozolných robotníkův má, ale skrovně ještě rozšafných řemeslníkův a kupcův, a ještě méně promyslníkův a umělcův, k jejichž pracím se netoliko síla těla a údův, ale i schopnost ducha, rozum a rozsudek, ostrovtipnost a vycvičenost vyhledává. A předce praví písmo svaté: „ne samým toliko chlebem živ bude člověk.“ — Toto nesměřuje k opovržení jiných řemesel a obchodův, nebo každé poctivé povolání jest dobré a potřebné v životě lidském; ale čelí toliko k oblažení a k oslavení našeho národu, k němuž promysl a umění, kamž i knihtiskařství patří, nejjistější cesta jsou. Jen tak zajistě duchovní a rozumný živel v životě našeho národu dostane převahu a panství nad posavadním, zvířecímu

blízkým, tělesným; jen tak může i vyžilý a stárnoucí národ ještě sám sebou znovu oživnouti a omladnouti.

Tímto spůsobem svěťme i my tuto slavnost knihtiskařskou. Nebuďme necitelní k mistrovským dílům a vynálezkům; to jest zle rozuměná pobožnost, nerci-li hříšná pošmournost vše opovrhovati, cokoli jest plodem důvtipu lidského, a člověka veždy jen ze smutné a nízké stránky považovati. Náboženství a umění obtulují se společně tak, že jeden bez druhého nic nestojí: v jednotě ale, nejen že vespolek utěšeně se napomáhají, nýbrž i spojenými silami člověčenstvo k jeho účelu spěšněji vedou. I v uměleckých dílech lidských duch boží věje, ona jsou svědectví o tom, že Stvořitel člověka k obrazu svému stvořil a jen málo menšího anjelův jej učinil. Díka tedy a chvála všem o lidské pokolení dobře zasloužilým mužům, umělcům, vynálezcům; oni jsou naši dobrodincové a boží poslové; díka tomu, co první psání a litery vynalezl, díka tomu, co papír vynalezl, díka tomu, co knihtiskařství vynalezl: oni více pro štěstí člověčenstva učinili, nežli všickni mocnářové světa: oni ve skutek uvedli tu výpověď Páně, že „jestli by lidé mlčeli, kamení mluviti bude;“ nebo kde lidský hlas mlčí, tam mluví z kovu litá písmena, tisk, kniha. Díka ale a chvála největší tomu, který se i skrze lidskou umělost a vynalezavost oslavuje, který i skrze vynálezek knihtiskařský nás k poznání a obdivování se jeho moudrosti vede tak, že s nábožným Zachariášem i my zvolati musíme: „Požehnaný pán Bůh a otec nebeský, že navštívil lid svůj a učinil jemu vykoupení, že prokázal milosrdenství otcům našim, aby dáno bylo umění spasitelné lidu jeho a světlo národům sedícím v temnostech.“ Amen.

Ján Kollár.

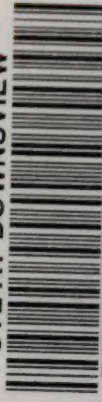
165. D. Slovenské porekadlá.

Z mladi sa trn ostrí.
V ústach mäd, v srdci jed.
Pýcha býva pred úpadkom.
Mladý nabývaj, starý užívaj.
Jablko nepadá ďaleko od stromu.
Chceš-li priateľa stratiť, požičaj mu peniaze.
Kým je železo horúce, kuj.
Jaký odev, taká česť.
Jaký otec, taký syn, jaké drevo taký klin, a jaká matka taká Katka.
Hľaď nie kto, ale čo?
Každé hrable k sebe hrabú.
Keby nebolo keby, boli by sme v nebi.
Lepšie priateľstvo, než peniaze.
Kde nenie kázne, tam nenie bázne.
Mnoho kuchárov polievku presolí.
Dačo za dačo, nič za nič.
Kto si mála neváži, po mnohom nech nebaží.
Ja pán, ty pán, kto bude kozy pásť?
Čo kto ľúbi (priveľmi), to ho hubí.
Kde je psota, tam je hriech.
Lež má plitké dno.
Mnoho reči, málo veci.
Mladosť — radosť — pochabosť; staroba — choroba.
Kvapka mrví kamen, nie mocou, lež častým padaním.
Diabol má mnoho cukru, i hriech činí sladkým.
Na hodnosť vyšiel, o mravy prišiel.
Pracuj každý s chuťou usilovnou na národu roli dedičnej.
Nejednako Boh rozdáva, jednomu hus, druhému páva.
Slovák pre svoju dobrotu vychádza na psotu.
Nemluv hopsa! až preskočíš.

Kde niet, tam ani smrť nebere.
Zlá zelina nevyhynie.
Babka k babce budú kapce.
Nebude zo psa slanina, ani z vlka baranina.
Darmodaj umrel, narodil sa kúp si.
Nešťastie nechodí po horách, ale po ľuďoch.
Kto chce žiť, nech sa kýva.
Darovanému koňovi nepozerajú na zuby.
Kde fúzy, tam rozum.
Psota sa vždy zle mala, lebo mrcha strechu mala.
Jaký pán Boh daj, taký bodaj zdrav.
Pri Nebojsi i Galanta shorela.
Kto príde medzi vrany, musí kvákať jako ony.
Čo hlava, to rozum.
Ptáka poznať po perí a človeka po reči.
Jedno leto lepšie, nežli sto zím.
Keď sa raz žobrák na koňa dostane, ani čert ho nedohoní.
Kto sa topí i britvy sa lapá.
Chudobnému i z hrnca vykypí.
Komu česť, tomu česť, pastierovi trúba.
Každý pes najsmelší na svojom smetisku.
Spravodlivý sa vždy chleba naje.
Proti jedu nenie mädu.
Keď máš škodu, o posmech sa nestaraj.
Krv nenie voda.
Čas raní, čas hojí.
Čas vše mení i časy, k víťazstvu on vedie pravdu.
Komu pán Boh, tomu všetci svätí.
Čertu slúžil, čert ho vzal.
Kde sa dobre vodí, ta sa rado chodí.
Viacej očí viacej vidí.
Hlad sa šibenice nebojí.
Dosť je, keď bijú.
Kolesá sa rozsypú jak sa nenamastia.
Len von s barvou!
Tak žime, aby bolo chleba i neba.
Človek mieni, pán Boh mení.
Hriech v Uhriech a pokuta v Poľskej.
Hosť a ryba na tretí deň smrdí.
Ipse vtip se, za nos chyť se.
Od hlavy ryba smrdí.
Lepší kus chleba na ceste, nežli pero za klobúkom.

Bez ruchu a šuchu nič sa nehne.
So suchým i surové shorí.
Čert jako diabol, všetko jedno.
Lepšia hrsť priateľstva, nežli voz dukátov.
Nová metla dobre metie.
O chudobného sa každý otre.
Nikto nenie bez ale.
Od hlavy ryba smrdí.
Pánska láska na zajačom chvoste.
Nie z mutného oka, z ruky pilnej nádeja kvitne.
Sám slobody kto hoden, slobodu zná vážiť si každú.
Ten kto do pút jíma otrokov, sám je otrok.
Nič to za to, že je blato; príde vetor, vyfúka to.
Povedz pravdu, prebiješ si hlavu.
S každým pekne, s nemnohými dôverne.
Pýcha na ulici a handry v truhlici.
Nežartuj s kým si nerástol.
Kto mnoho sľubuje, málo dáva.
Ševče! nie vyše kopyta.
Škoda krásy, kde rozumu nenie.
Tiché vody brehy podmývajú.
Pes jaký do chrámu, taký z chrámu.
V cudzej nádeji hrachu nevar.
Na konci býva kyjak.
Kôň má štyri nohy a potkne sa.
Reči sa vravia a chlieb sa je.
Kto do mlyna chodí, ľahko sa zamúči.
Čo ťam po reči, keď niet v nej veci.
Skáč len, skáč — doskáčeš.
Čo komu súdené, to mu neujde.
Komu dá Boh úrad, tomu dá i rozum.
Vola lapajú za rohy a človeka za reč.
Lepšia známosť, než hotový peniaz.
Čo iným pravo, to i nám zdravo.
Kto sa mieša medzi otruby, svine ho sožerú.
Vrana vrane oko nevykole.
Pravdu si povedzme, dobrí spolu buďme.
Odrodilci pol toho, pol toho jak netopieri majú.
Kde je život, tam je ruch.
Blázon dáva a múdry bere.
Veľké sňahy, malé vody.
Muchy lapá a voly púšťa.

*

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 20 08 05 016 7